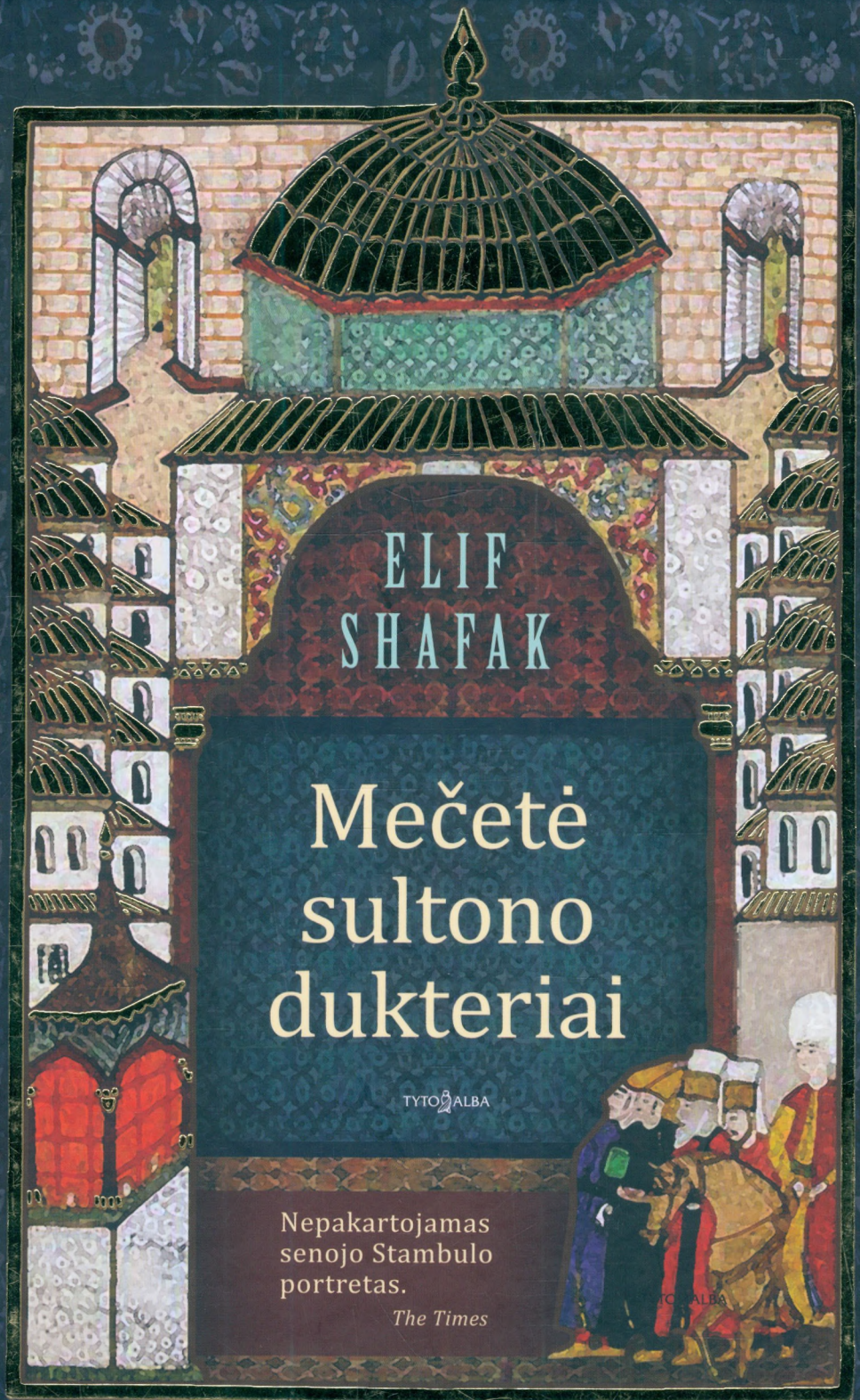
ELIF
SHAFAK
Mečetė
sultono
dukteriai
TYTO ALBA
Nepakartojamas
senojo Stambulo
portretas.
The Times

ELIF SHAFAK

Mečetė sultono dukteriai

Romanas

Iš anglų kalbos vertė
Danguolė Žalytė-Steiblienė

VILNIUS 2017

Elif SHAFAK
THE ARCHITECT'S APPRENTICE
Penguin Books, an imprint of Penguin
Random House LLC, New York, 2014

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Copyright © 2014 by Elif Shafak
© Danguolė Žalytė-Steiblienė, vertimas į lietuvių kalbą, 2017
© „Tyto alba", 2017

ISBN 978-609-466-214-0

Iš visų žmonių, kuriuos sukūrė Dievas ir iš kelio išvedė šaitanas, tik keli rado visatos centrą – kur nėra nei gėrio, nei blogio, nei praeities, nei ateities, nei „aš“, nei „tu“, nei karo, nei priežasčių jam kilti, tėra begalinė ramybės jūra. Grožis toks, kad ten patekusiesiems atėmė žadą.

Angelai pasigailėjo tų žmonių ir pasiūlė rinktis. Arba jie atgaus balsą ir pamirš viską, ką matė, bet širdies gilumoje visada jaus netektį, arba prisimins šį grožį, bet protas taip sumiš, kad jie nebeįstengs atskirti tikrovės nuo miražo. Taigi užtikusieji tą slaptingą vietą, nepažymėtą jokiame žemėlapyje, grįždavo arba kankinami nesuprantamo ilgesio, arba klausimų begalybės. Tie, kurie ilgisi pilnatvės, yra meilės žmonės, o tie, kurie trokšta žinių – mokslo žmonės.

Šitaip mums, keturiems savo mokiniams, kalbėdavo meistras Sinanas. Jis įdėmiai žiūrėdavo į mus, pakreipęs galvą, tarsi bandytų pažvelgti mums į sielas. Supratau, kad mane apėmusi tuštybė, o tuštybė nedera tokiam paprastam vaikinui kaip aš, bet kaskart, kai mokytojas pasakodavo šią istoriją, manydavau, kad jo žodžiai skirti man, o ne kitiems. Jo žvilgsnis šiek tiek užtrukdavo ties mano veidu, lyg jis kažko tikėtųsi iš manęs. Aš nusukdavau akis bijodamas, kad jį apvilsiu, bijodamas, kad negalėsiu jam duoti, ko nori, nors taip ir nesupratau, ko jis iš manęs tikisi. Kažin, ką jis įžvelgė mano akyse? Gal nujautė, kad garbinsiu mokslą kaip niekas kitas, bet laimingos meilės per savo negrabumą nepatirsiu?

Norėčiau, žvelgdamas į praeitį, pasakyti, kad išmokau garbinti meilę ne blogiau negu mokslą. Bet jei meluosiu, rytoj pragare manęs galbūt lauks verdantis katilas, ir kas žino, ar rytojus dar nestovi ant mano slenksčio, nes dabar esu senas kaip ąžuolas ir kapai jau vadina namo?

Mūsų buvo šešetas: meistras, pameistriai ir baltas dramblys. Mes viską statydavome kartu. Mečetes, tiltus, medreses, užvažiuojamuosius namus, elgetynus, akvedukus... Tai buvo taip seniai, kad atmintis nugludino net aštriausius kampus, išlydė prisiminimus į skystą skausmą. Pavidalai, užplūstantys mano mintis kaskart, kai prisimenu anas dienas, galbūt sukurti vėliau, kad ne taip graužtų kaltė, jog veidai išdilę. Tačiau aš prisimenu pažadus, visus aliai vieno, kuriuos davėme vienas kitam, o paskui netesėjome. Keista, kad veidai, apčiuopiami, regimi, išgaruoja, o žodžiai, dvelksmas, lieka.

Jie visi iškeliavo iš šio pasaulio. Vienas po kito. Kodėl iš visų mūsų tik aš vienas sulaukiau karščiaus metų, žino tik Dievas. Kasdien galvoju apie Stambulą. Žmonės eina per mečečių kiemus nežinodami, nematydami. Turbūt mano, kad tie pastatai stovi nuo tvano metų. Taip nėra. Juos dienų dienas statėme mes: musulmonai ir krikščionys, amatininkai ir galerų vergai, žmonės ir gyvuliai. Bet Stambulas lengvai pamiršta. Jo atmintis trumpa it bangos amžius, išskyrus mano meistro kūrinius iš akmens.

Po vienu akmeniu aš palaidojau paslaptį. Kiek vandens nutekėjo, bet ji tebėra tenai, laukia, kol išmuš valanda. Kažin, ar kas nors ją kada atskleis? O jei atskleis, ar supras? Niekas nežino, bet po vienu iš šimtų mano mokytojo pastatų slypi visatos centras.

Agra, Indija, 1632

Stambulas, 1574 metų gruodžio 22 diena

JAU PO VIDURNAKČIO jis išgirdo nuožmų urzgimą tamsos gelmėse. Iškart pažino: pabudo didžiausia sultono rūmų katė, Kaspijos tigras gintarinėmis akimis ir auksišku kailiu. Kas sutrikdė žvėrį, susimąstė, ir jam apmirė širdis. Taip vėlai turi kietai miegoti visi – žmonės, gyvūnai, džinai. Mieste ant septynių kalvų dabar būdrauja, be panaktinių, apeinančių gatves, tik dvi žmonių rūšys: maldininkai ir nusidėjėliai.

Džahanas irgi nemiegojo – dirbo.

– Tokiems kaip mes darbas yra malda, – dažnai sakydavo meistras. – Dirbdami mes kalbamės su Dievu.

– O kaip jis mums atsako? – kartą paklausė Džahanas, seniai, kai buvo jaunesnis.

– Be abejo, duodamas daugiau darbo.

Jei tai tiesa, mąstė Džahanas, jis turbūt užmezgė su Visagaliu gana glaudų ryšį, nes dirba du darbus, taigi dukart daugiau. Jis dramblio varovas ir braižytojas. Amatai du, bet mokytojas, kuriuo jis žavisi, kurį gerbia ir slapta trokšta pranokti, vienas. Sinanas, vyriausiasis rūmų architektas.

Sinanas turėjo šimtus mokinių, tūkstančius darbininkų ir dar daugiau bendraminčių ir padėjėjų. Tačiau pameistrių – tik keturis. Džahanas didžiavosi, kad yra vienas iš jų, bet širdies gilumoje buvo suglumęs. Meistras išsirinko jį, paprastą tarną, kuklų dramblio varovą, nors rūmų mokykloje buvo daug talentingų

naujokų. Ši mintis jam kėlė ne pasididžiavimą savimi, o nuogąstavimus. Baimė apvilti vienintelį žmogų, kuris juo tiki, kankino Džahaną beveik prieš jo norą.

Paskutinė jo užduotis buvo nubraižyti hamamo* projektą. Mokytojo nurodymai buvo aiškūs: paaukštintas marmurinis baseinas, šildomas iš apačios; sienose paslėpti dūmtakiai; kupolas ant atraminių iškyšų; dvejos durys į priešingas gatves, kad vyrai ir moterys nematytų vieni kitų. Tą grėsmingą naktį Džahanas braižė pirties projektą sėdėdamas prie nedailiai padaryto stalo savo pašiūrėje sultono žvėryne.

Jis atsilošė, suraukęs antakius, ir apžiūrėjo brėžinį. Negražus, nei grakštumo, nei darnos. Kaip paprastai, nubraižyti pirmo aukšto planą buvo lengviau negu kupolo. Nors jam per keturiasdešimt – tokio amžiaus Mahometas jau buvo tapęs pranašu – ir jis dirba meistriškai, vis dėlto mieliau kastų pamatų duobę plikomis rankomis, negu vargtų su skliautais ir lubomis. Gaila, kad jų išvengti neįmanoma... kad taip žmonės galėtų gyventi po atviru dangumi, žiūrėdami į žvaigždes ir stebimi žvaigždžių, be baimės, nieko neslėpdami, nes nebūtų ko slėpti.

Suirzęs ir nusivylęs jis jau buvo bepradedąs naują brėžinį – popieriaus nudžiovė iš rūmų raštininkų, – bet tigras vėl suriaumojo. Džahanas pakėlė galvą, sustingo kaip įbestas ir įsiklausė. Nuo urzgimo stingo kraujas: perspėjimas nesiartinti.

Džahanas tyliai atidarė duris ir įsistebeilijo į tamsą. Vėl pasigirdo narnėjimas, ne toks garsus kaip anksčiau, bet irgi grėsmingas. Iškart pašėlo visi žvėryno gyvūnai: tamsoje sukliegė papūga, subaubė raganosis, piktai suniurnėjo lokys. Netoliese suriaumojo liūtas, jam šnypštimu atsiliepė leopardas. Žemę užpakalinėmis

* Pirtis; maudykla, į kurią tiekiamas karštas vanduo.

kojomis be paliovos pašėlusiai daužė persigandę triušiai. Bežd-žionių buvo tik penkios, bet jos spiegė ir kaukė kaip didžiausia banda. Garduose prunkšdami muistėsi arkliai. Šiame klegesyje Džahanas atpažino dramblio trimitavimą, trumpą ir vangų, lyg jis prie triukšmo būtų prisidėjęs nenoromis. Žvėris kažkas išgąs-dino. Užsimetęs ant pečių apsiaustą Džahanas čiupo aliejinį ži-bintą ir išsmuko į kiemą.

Gaivus oras svaigiai kvepėjo žiemos gėlėmis ir žolėmis. Žen-gęs vos porą žingsnių jis pamatė po medžiu šnibždantis kelis žvė-rių jaukintojus. Visi viltingai sužiuro į jį. Bet Džahanas nieko ne-žinojo, pats paklausė:

– Kas atsitiko?

– Žvėrys nerimauja, – atsakė Dara, žirafų prižiūrėtojas, irgi nerimaudamas.

– Gal vilkas, – spėjo Džahanas.

Taip jau buvo. Prieš dvejus metus. Vieną speiguotos žiemos vakarą į miestą atklydo vilkai ir bastėsi tiek žydų, tiek musulmonų, tiek krikščionių kvartalų gatvėmis. Keletas Dievas žino kaip pra-smuko pro rūmų vartus ir puolė draskyti sultono ančių, gulbių ir povų. Žvėryno prižiūrėtojams daug dienų teko rinkti kruvinas plunksnas nuo žemės ir iš krūmų. Tačiau dabar miestas nebuvo apsnigtas, ir šalta nebuvo. Žvėrims kėlė nerimą kažkas rūmuose.

– Apžiūrėkite visus užkaborius, – paliepė liūtų tramdytojas Olevas, dičkis raudonais kaip ugnis plaukais ir tokio pat atspalvio ūsais.

Be jo žinios niekas nieko čia nespręsdavo. Jį, narsų ir stiprų, be galo gerbė visi žvėrių prižiūrėtojai. Net sultonas truputį žavė-josi žmogumi, kuris įsakinėja liūtui.

Jie išsiskirstė ir apžiūrėjo tvartus, arklides, diendaržius, gar-dus, aptvarus, tvenkinius, paukštides ir narvus, tikrindami, ar

niekas nepabėgo. Atrodė, kad visi karališkojo žvėryno gyventojai tebėra: liūtai, beždžionės, hienos, elniai, lapės, šermuonėliai, lūšys, kalniniai ožiai, vilpišiai, gazelės, didžiuliai vėžliai, stirnos, stručiai, žąsys, dygliatriušiai, driežai, triušiai, gyvatės, krokodilai, viveros, leopardas, zebras, žirafa, tigras ir dramblys.

Nuėjęs pas Čhotą – trisdešimt penkerių metų, šešių uolekčių ūgio neįprastai baltą azijinį dramblį, – Džahanas pamatė, kad šis įsitempęs, sunerimęs, pastatęs ausis kaip bures pavėjui, ir nusišypsojo gyvuliui, kurio įpročius puikiai žinojo.

– Kas yra? Užuodi pavojų? – patapšnojęs drambliui per šoną, Džahanas ištiesė jam saują migdolų: jų visada nešiodavosi už juostos.

Čhota niekada neatsisakydavo gardėsių. Jis straubliu įsimetė riešutus į nasrus, tačiau vartų iš akių neišleido. Sustingo pasviręs į priekį, perkėlęs milžinišką svorį ant priekinių kojų, jautriais padais įsirėmęs į žemę, ir ausimis gaudė tolimus garsus.

– Nusiramink, viskas gerai, – ramino Džahanas, pats netikėdamas savo žodžiais. Dramblys irgi netikėjo.

Grįžęs jis pamatė, kad Olevas ragina prižiūrėtojus skirstytis.

– Mes visur apieškojom! Nieko nėra!

– Bet žvėrys... – prieštaravo kažkas.

– Indas teisus, – pertraukė jį Olevas, rodydamas į Džahaną. – Tikriausiai vilkas. O gal šakalas. Šiaip ar taip, jis dingo. Eime miegoti.

Šį kartą niekas neprieštaravo. Linguodami galvomis ir bambėdami visi nuplumpino gulti, nes jaukesnės ir šiltesnės vietelės už šiurkštų, dygų, utėlėtą šiaudinį čiužinį nė vienas nežinojo. Tačiau Džahanas lūkuriavo.

– O tu neisi, dramblio varove? – pašaukė jį krokodilo prižiūrėtojas Katas.

– Tuojau, – atsakė Džahanas, žvilgčiodamas į vidinį kiemą, iš kurio ką tik atsklido keistas slopus garsas.

Užuot pasukęs į kairę, link savo pašiūrės iš rąstų ir akmenų, jis pasuko į dešinę, prie aukštos sienos, dalijančios kiemą perpus. Ėjo atsargiai, lyg tik ir lauktų dingsties apsigalvoti ir grįžti prie brėžinio. Priėjęs prie alyvų krūmo kiemo gale, pastebėjo šešėlį. Miglotas ir paslaptingas šešėlis buvo toks panašus į šmėklą, jog Džahanas kad kiek būtų leidęsis į kojas, tačiau vaiduoklis atsisuko, ir jis išvydo Taraso Sibiriečio veidą. Šis čia tarnavo ilgiausiai, atlaikė visas ligas ir nelaimes, pergyveno keletą sultonų. Jis matė pažemintus galinguosius ir prašmatniausiais turbanais vainikuotas galvas, besivoliojančias purvyne. „Tik du dalykai amžini, – juokaudavo žvėrių jaukintojai. – Tarasas Sibirietis ir nelaiminga meilė. Visa kita laikina...“

– Čia tu, inde? – paklausė Tarasas. – Žvėrys pažadino, a?

– Taip, – atsakė Džahanas. – Girdėjai šnaresį?

Senis kažką suniurnėjo, galėjai suprasti, kaip nori – ir taip, ir ne.

– Jis atsklido iš tenai, – neatlyžo Džahanas, tiesdamas kaklą. Jis įsistebeilijo į priešais dunksančią sieną, neaiškią vientisą juodą kaip oniksas masę, susiliejusią su tamsa. Tą akimirką jam pasirodė, kad vidurnakčio migla pilna graudžiai aimanuojančių dvasių. Krūptelėjo.

Staiga kiemą sudrebino trenksmas, paskui sudundėjo žingsniai, lyg lakstytų minia žmonių. Rūmų gilumoje klaikiai, nežmogiškai sukliko ir beveik iškart pratrūko slopiai raudoti moteris. Kitame kampe naktį perplėšė dar vienas riksmas, gal paklydęs pirmojo aidas. Paskui, taip pat netikėtai, įsiviešpatavo tyla. Džahanas nejučiomis žengė prie sienos.

– Kur eini? – sušnibždėjo Tarasas žėrinčiomis iš baimės akimis. – Juk draudžiama.

– Noriu sužinoti, kas darosi, – atsakė Džahanas.

– Nesikišk, – patarė senis.

Džahanas valandėlę svyravo.

– Žvilgtelėsiu ir tučtuojau grįšiu.

– Verčiau neitum, bet negi paklausysi, – atsiduso Tarasas. – Bent jau nenueik toli. Neišeik iš sodo, nesitrauk nuo sienos. Girdi?

– Nesirūpink, aš apsisuksiu greitai ir atsargiai.

– Aš tavęs palauksiu. Neisiu gulti, kol negrįši.

– Verčiau eitum, bet negi paklausysi, – šelmiškai nusišypsojo Džahanas.

Neseniai jis kartu su mokytoju perstatė karališkąją virtuvę. Be to, juodu išplėtė haremą – tai būtinai reikėjo padaryti, nes pastaraisiais metais jo gyventojų smarkiai padaugėjo. Kad nereikėtų eiti pro didžiuosius vartus ir kelias sutrumpėtų, darbininkai sienoje išmušė skylę. Koklių siunta vėlavo, angą jie užtaisė nedegtomis plytomis ir moliu.

Pasišviesdamas žibintu Džahanas pėdino palei sieną ir stukseno per ją lazda. Kurį laiką girdėjo tik vienodą slopų dunksėjimą. Staiga siena atsiliepė skardžiau. Džahanas sustojo, atsiklaupė ir iš visų jėgų pastūmė plytas apačioje. Jos pasidavė, nors ir ne iš karto. Džahanas paliko žibintą, ketindamas jį pasiimti, kai grįš, ir įšliaužė pro skylę į gretimą kiemą.

Mėnesienoje klaikiai švytėjo rožynas, dabar panašesnis į rožių kapinyną. Krūmai, pavasarį pasipuošiantys ryškiais raudonais, rausvais ir geltonais žiedais, buvo sudžiūvę, pajuodę, išsikeroję ir drumzlinoje šviesoje priminė sidabrinę jūrą. Džahanui taip smarkiai ir tankiai plakė širdis, kad jis būgštavo, jog kas nors išgirs. Pašiurpęs prisiminė pasakojimus apie nunuodytus eunuchus, pasmaugtas suguloves, nukirsdintus vizirius ir krutan-

čius maišus, įmestus į Bosforo sąsiaurį. Šiame mieste vienos kapinės plytėjo ant kalvų, kitos – šimtus sieksnių po jūra.

Priešais stūksojo višžalis medis, apkarstytas skraistėmis, kaspinais, karuliais ir nėriniais – Troškimų medis. Taip sugulovės iš haremo pažymėdavo paslaptis, kurias galima patikėti tik Dievui. Jos įkalbėdavo eunuchą ateiti čia su kokiu niekučiu ir pririšti jį prie šakos greta jau kabančių puošmenų. Kadangi vienos moters norai dažnai priešingi kitos, medis šiaušėsi nuo susikertančių troškimų ir besiniaujančių maldavimų. Ir vis dėlto dabar, lengvam vėjeliui judinant lapus ir maišant norus, medis buvo ramus. Toks ramus, kad Džahanas neištvėrė ir pasuko prie jo, nors ir buvo pažadėjęs Tarasui toli neiti.

Iki akmeninio pastato buvo apie trisdešimt žingsnių. Slėpdamasis už Troškimų medžio Džahanas iš lėto išlindo, bet vėl nėrė atgal už kamieno. Ne iš karto išdrįso vėl žvilgtelėti.

Šen ir ten lakstė gera dešimtis kurčnebylių, išnyrančių tai pro vienas, tai pro kitas duris. Kai kurie nešė maišus. Deglai jų rankose brėžė ore tamsiai rudus ruožus, ir kaskart, dviem deglams susikirtus, šešėliai ant sienų pailgėdavo.

Nieko nesuprasdamas Džahanas nuskuodė už namo. Užuodė riebią žemę. Jo žingsniai buvo negirdimi kaip oras, kuriuo kvėpavo. Apėjęs pusratį, atsidūrė prie galinių durų. Keista, nesaugomų. Džahanas nesvarstydamas smuko į vidų. Žinojo, kad, jei pradės galvoti, ką daro, jį sukaustys baimė.

Viduje buvo drėgna ir šalta. Grabaliodamas prieblandoje jis ėjo toliau, nors oda pašiurpo, o plaukai pasišiaušė. Per vėlu gailėtis. Kelio atgal nėra, taigi jis turi eiti pirmyn. Įsėlino į neryškiai apšviestą kambarį ir slinko pasieniais, tankiai alsuodamas. Apsidairė: perlamutru inkrustuoti staliukai su stikliniais dubenimis; sofos su pagalvėlėmis; veidrodžiai raižytais paauksuo-

tais rėmais; nuo lubų karo gobelenai, o ant grindų guli išsipūtę maišai.

Dirstelėjęs per petį ir įsitikinęs, kad niekas nemato, jis slinko į priekį, kol išvydo vaizdą, nuo kurio kraujas sustingo gyslose, – ranką. Blyški ir glebi, ji gulėjo ant šalto marmuro po audinių krūva it nebegyvas paukštis. Traukiamas nenugalimos jėgos Džahanas atrišo maišus vieną po kito ir praskleidė. Suglumęs sumirksėjo, nes akys nenorėjo tikėti, ką jis jau suvokė. Plaštaka, petys, liemuo. Maišuose buvo lavonai. Vaikų.

Jų buvo keturi, visi berniukai, gulėjo šalia nuo aukščiausio iki žemiausio. Vyriausias buvo paauglys, jauniausias – dar žinduklis. Prabangūs drabužiai tvarkingi, nesuglamžyti, kad ir po mirties sultono sūnūs neprarastų orumo. Džahano žvilgsnis užkliuvo už artimiausio negyvėlio, šviesiaodžio raudonskruosčio. Jis įsistebeilijo į linijas jo delne. Lenktas pasviras linijas, susipinančias viena su kita it pėdsakai smėlyje. „Kuris šio miesto būrėjas būtų galėjęs išpranašauti tokią staigią ir baisią šių aukštakilmių vaikų mirtį?“ – pamanė Džahanas.

Atrodė, kad jie miega. Oda švytėjo gyvybe. Džahanas negalėjo patikėti, kad šachzadės nebegyvi. Jie nebejuda, nebekalba, jų būsenos jis negali suvokti, ją gali suvokti tik jie, todėl tokie ir jų veidai, beveik šypsantys.

Džahanas stovėjo negalėdamas pajudėti, rankos ir kojos drebėjo. Tik artėjantys žingsniai išsklaidė stingulio miglą. Vargais negalais sukaupęs jėgas, jis užklojo numirėlius, nėrė į kampą ir pasislėpė už gobeleno per visą sieną. Po valandėlės į kambarį įėjo kurčnebyliai su dar vienu lavonu ir atsargiai paguldė jį prie kitų.

Kaip tik tada vienas pastebėjo, kad tolimiausias maišas atrištas. Prisiartino ir apsidairė. Dvejodamas, ar jie taip paliko, ar kaž-

kas buvo įsmukęs jiems išėjus, jis davė ženklą sėbrams. Tie irgi sustojo. Visi drauge pradėjo krėsti kambarį.

Džahanui, tūnančiam kampe už plono audeklo, skiriančio jį nuo žudikų, iš baimės užgniaužė kvapą. Štai ir atėjo paskutinioji, pamanė. Gyvenimas baigtas. Kiek jame buvo melo ir apgaulės. Keista, bet jis su liūdesiu prisiminė žibintą, paliktą prie sodo sienos, mirksintį vėjyje. Apsiašarojo pagalvojęs apie dramblį ir mokytoją: turbūt abu dabar ramiai miega. Paskui jo mintys nuklydo pas mylimą moterį. Ji ramiai sapnuoja savo lovoje, o jis bus nužudytas, nes atsidūrė ten, kur neturėjo būti, ir pamatė tai, ko neturėjo pamatyti. Ir vis per begėdišką, nežabotą smalsumą, kuris visą gyvenimą įveldavo jį į bėdas. Nebyliai nusikeikė. Jo antkapyje reikėtų dailiomis raidėmis parašyti:

Čia guli žvėrių jaukintojas, architekto pameistrys,
Smalsus pernelyg, todėl be laiko kanopas nukratęs.
Pasimelskit už šito avigalvio sielą.

Deja, nėra kam pasakyti paskutinio noro.

TĄ PATĮ VAKARĄ RŪMUOSE kitame Stambulo gale būdravo kechja*. Meldėsi varstydama rožinį, karantį nuo rankos. Nuo senatvės jos skruostai susiraukšlėjo it razinos, nugara sulinko, akys apžabalo. Ir vis dėlto šeimininko buveinėje ji matė puikiai. Kiekvieną kampelį ir užkaborį, kiekvieną išgverusį vyrį, kiekvieną girgždantį laiptelį... Po šiuo stogu niekas geriau už kechją nepažino namo ir nebuvo labiau atsidavęs šeimininkui ir viešpačiui. Tuo ji neabejojo.

Aplink buvo tylu, tik iš tarnų kambarių sklido knarkimas. Retkarčiais senės ausis pasiekdavo ir vos girdimas silpnas alsavimas anapus uždarytų bibliotekos durų. Ten miega Sinanas, ir vėl dirbęs iki išnaktų. Paprastai vakarus jis leidžia su šeima, prieš vakarienę užsuka į haremą pas žmoną ir dukteris, kur pameistriai nekelia kojos. Bet šį vakarą, kaip ir daugelį kitų, jis pavalgęs grįžo prie savo brėžinių ir užmigo tarp knygų ir ritinėlių kambaryje, į kurį saulė pažvelgia anksčiau nei į kitas didelio svetingo namo menes. Kechja paklojo jam patalą ant kilimo, patiesusi čiužinį.

Jis per daug dirba, nors jam jau aštuoniasdešimt penkeri. Tokio amžiaus žmogus turi ilsėtis, skaniai valgyti ir melstis, apsuptas vaikų ir anūkų. Jis iš paskutinių jėgų privalėtų nukeliauti į Meką, o jei pakeliui mirtų, sielai išeitų tik į naudą. Kodėl šeimininkas nesiruošia kelionei į aną pasaulį? O jei ruošiasi, kodėl

* Vyriausiasis tarnas ar tarnaitė (*aut. past.*).

neišlenda iš statybviečių, kur jo prašmatnus durtinys* apdulka ir susitepa? Kechja pyko ne tik ant šeimininko, nesirūpinančio savimi kaip pridera, bet ir ant sultono ir jo trumpalaikių vizirių, užvertusių žmogų nepakeliamais darbais, tūžo ir ant pameistrių, nepalengvinančių per sunkios naštos, užgulusios mokytojo pečius. Tingūs jaunikliai! Tiesa, jie jau seniai nebe jaunikliai. Ji pažįsta visus keturis nuo tada, kai visi dar buvo žiopli naujokai. Nikola, talentingiausias ir droviausias; Davūdas, stropus, uolus, bet nekantrus; Jūsufas, tylus ir paslaptingas it tankus neįžengiamas miškas; ir indas, Džahanas, amžinai klausinėjantis: „Kodėl taip? Kaip tai veikia?“, bet beveik nesiklausantis atsakymų.

Mąstydama ir melsdamasi kechja valandėlę nugrimzdo į savo neregінčių akių bedugnę. Nykštys, smilius ir didysis vis lėčiau varstė gintarinius karoliukus. Sulėtėjo ir šnabždesys: „*Alhamdulillah, alhamdulillah*“**.“ Galva nusviro, burna prasižiojo, išsiveržė atodūsis.

Gal po akimirkos, o gal po valandos, sunku pasakyti, ją pažadino tolimas triukšmas. Į grindinio akmenis kaukšėjo kanopos, dardėjo ratai. Kiek tik arkliai įkerta, jų pusėn dūmė karieta. Sinano namas buvo vienintelis aklagatvyje. Jei karieta pasuks už kampo, vadinasi, tikrai važiuoja čia. Kechja krūptelėjo, per nugarą perbėgo šiurpas.

Murmėdama maldą nuo piktųjų dvasių, senė netikėtai guviai atsistojo. Trumpais švitriais žingsniukais nulipo laiptais, perėjo koridorių ir išniro vidaus kieme. Saldžiai kvepiantis sodas, padalytas į terasas ir papuoštas tvenkiniu, glostė širdį kiekvienam

* Viršutinis drabužis: tunika arba chalatas ilgomis rankovėmis, iki žemės, dažnai sujuosiamas.

** Šlovė Alachui (*aut. past.*).

svečiui. Šeimininkas pats jį projektavo, gavęs sultono leidimą įsirengti vandentiekį ir sukėlęs priešų pavydą ir pyktį. Dabar vandens ratas ramiai sukosi, vanduo tekėjo nuspėjamai, priešingai nei gyvenimas.

Už debesies pasislėpė sidabrinis mėnulio pjautuvas, ir vieną melsvai pilką akimirką dangus susiliejo su žeme. Terasoje iš dešinės augo medžių guotas, daug žemiau plytėjo daržas. Bet kechja nudrožė per kiemą kitu keliu. Vienoje pusėje buvo šulinys su žiemą vasarą lediniu vandeniu. Priešais stovėjo išvietės. Ji visada jų vengė. Ten džinai kelia vestuves, ir tą, kas naktį sudrums jų ramybę, ištiks nelaimės be galo be krašto, ir ne tik jį patį, bet ir septynias jo palikuonių kartas. Naktipuodžio senė neapkentė dar labiau nei išviečių sutemus, todėl vakare nieko nevalgydavo ir negerdavo, kad nepriklausytų nuo savo kūno malonės.

Sunerimusi priėjo prie vartų į gatvę. Žinojo, iš ko šiame pasaulyje neverta tikėtis nieko gero: iš vyro, pardavusio sielą šėtonui; iš moters, besididžiuojančios savo grožiu; iš naujienos, kuri negali palaukti iki ryto.

Netrukus karieta sustojo prie aukštų vartų. Suprunkštė arklys; sudundėjo sunkūs žingsniai. Kechja užuodė prakaitą, bet nesuvokė – gyvulio ar pasiuntinio. Senė neskubėjo sužinoti, kas šis nekviestas svečias. Pirmiau ji turi septynis kartus sukalbėti surą „al Falak“. „Ieškau prieglaudos pas aušros Valdovą nuo blogio to, kurį Jis sukūrė, nuo blogio tamsos, kada ji užkloja, nuo pykčio kerėtojų, kurios pučia į mazgus...“

Kol ji meldėsi, pasiuntinys beldė į vartus. Mandagiai, bet atkakliai. Toks beldimas, jei į jį ne iš karto atsiliepiama, smarkėja iki smūgių – labai greitai taip ir atsitiko. Pabudo tarnai ir, paskubomis rengdamiesi, vienas po kito lėkė į sodą su žibintais.

Suprasdama, kad delsti nebegalima, kechja ištarė: *„Bismillah al Rahman al Rahim“* ir atitraukė skląstį.

Mėnulis išniro iš debesies, ir senė išvydo nepažįstamą žmogų. Žemaūgį, kresną, įkypomis akimis, matyt, totorių. Ant peties odinė gertuvė. Laikysena išdidi. Jis susiraukė, akivaizdžiai suirzęs, kad į jį įsmeigta tiek daug akių.

– Aš atvykau iš rūmų, – paskelbė pernelyg garsiai.

Įsivyravo priešiška tyla.

– Reikia pasikalbėti su jūsų ponu, – tarė pasiuntinys.

Jis atsitiesė ir jau ruošėsi eiti į kiemą, bet kechja pakėlė ranką ir jį sulaikė.

– Ar pirma įkelsite dešinę koją?

– Ką?

– Šį slenkstį peržengsite dešine koja.

Jis nudelbė akis sau į kojas, lyg būgštaudamas, kad jos pabėgs, paskui atsargiai žengė žingsnį. Atsidūręs kieme, paskelbė, kad jį atsiuntė pats sultonas skubiu reikalu, nors galėjo ir nesakyti: visi ir taip suprato.

– Man įsakyta atvežti vyriausiąjį rūmų architektą, – pridūrė pasiuntinys.

Kechja sudrebėjo ir išblyško. Atsikrenkštė, žodžiai, kurių nepajėgė ištarti, įstrigo gerklėje. Ji būtų mielai pasakiusi šitam žmogui, kad negali žadinti šeimininko, jis ir taip miega labai mažai. Bet, žinoma, nepasakė.

– Palaukit čia, – tik sumurmėjo ir pakreipė galvą, kažko ieškodama akimis tuštumoje. – Eime su manimi, Chasanai, – tarė vienam tarnui, žinojo, kad jis čia, iš riebalų ir gvazdikėlių ledinukų, kuriuos šis slapta čiulpdavo, kvapo.

---

* Maloningojo ir gailestingojo Alacho vardu (*aut. past.*).

Juodu nuėjo, ji pirma, vaikinukas su žibintu įkandin. Po kojomis girgždėjo grindų lentos. Kechja šyptelėjo. Šeimininkas visur pristatė didingų rūmų ir mečečių, bet užmiršo sutaisyti grindis savo namuose.

Įėję į biblioteką jie užuodė malonų knygų, rašalo, odos, vaško, kedro rožinių ir riešutmedžio lentynų kvapą.

– Efendi*, pabuskit, – sušnibždėjo kechja švelniu kaip šilkas balsu.

Ji kurį laiką stovėjo, klausydamasi šeimininko kvėpavimo, paskui vėl pašaukė. Jis nė nekrustelėjo.

Tuo tarpu vaikinas, kaip gyvas nematęs pono iš taip arti, įdėmiai jį apžiūrinėjo: ilga lenkta nosis, aukšta raukšlių išvagota kakta, tanki žila barzda, kurią jis neramiai pešiodavo susimąstęs, randas per kairį antakį – priminimas apie vaikystę, kai Sinanas tėvo dailidės dirbtuvėje užgriuvo ant pleišto. Chasano akys nukrypo į šeimininko rankas. Stiprūs kaulėti pirštai, šiurkštūs delnai su nuospaudomis: supleišėjusios rankos žmogaus, pripratusio prie darbo.

Kechja trečią kartą pašaukė Sinaną, ir šis atsimerkė. Atsisėdo, pamatė prie lovos dvi figūras, ir jo veidu nuslinko šešėlis. Suprato, kad tarnai nebūtų drįsę jo žadinti tokią valandą, jei nebūtų ištikusi baisi nelaimė, kaip antai gaisras, paleidęs plėnimis visą miestą.

– Atvyko pasiuntinys, – paaiškino kechja. – Jūsų laukia rūmuose.

Sinanas lėtai atsikėlė:

– Galbūt gera žinia, *inšallah***.

---

* Pagarbus kreipimasis į vyrą.

** Jei tokia bus Alacho valia.

Vaikinukas laikė dubenį, pylė iš ąsočio vandenį ir baisiai didžiavosi, kad padeda ponui nusiprausti ir apsirengti. Šviesūs marškiniai, durtinys – ne iš naujųjų, o senas, rudas, storas ir apvedžiotas kailiu. Visi trys drauge nulipo laiptais.

Pamatęs juos, pasiuntinys nusilenkė.

– Prašom atleisti, kad sudrumsčiau jums ramybę, efendi, bet man įsakyta nuvežti jus į rūmus.

– Pareigą reikia atlikti, – linktelėjo Sinanas.

– Ar tarnas gali lydėti šeimininką? – įsiterpė kechja.

Pasiuntinys kilstelėjo antakį, įsmeigęs akis į Sinaną.

– Man įsakyta atvežti jus ir daugiau nieko.

Kechjai iš pykčio apkarto burnoje. Ko gero, ji nebūtų nutylėjusi, jei Sinanas nebūtų raminamai uždėjęs rankos jai ant peties ir pasakęs:

– Viskas bus gerai.

Architektas su pasiuntiniu išėjo į naktį. Niekur nebuvo nė gyvos dvasios, net benamio šuns, kurių šiame mieste tiek daug. Sinanui įsėdus į karietą, pasiuntinys užtrenkė dureles ir užšoko ant sėdynės šalia nebylaus vežėjo. Arkliai šoko į priekį, ir netrukus karieta pasišokinėdama dardėjo nykiomis gatvėmis.

Slėpdamas nerimą, Sinanas atitraukė užuolaidą ir ėmė žiūrėti pro langą. Kinkinys šuoliavo kreivomis gatvelėmis, po sielvarto nusvarintomis šakomis, o architektas mąstė apie miegančius žmones, turtuolius – rūmuose, vargšus – lūšnose. Jie pravažiavo pro žydų kvartalą, armėnų kvartalą, graikų ir levantiečių rajonus. Sinanas matė cerkves, kurioms draudžiama turėti varpus, sinagogas su kvadratiniais kiemais, mečetes, dengtas švino lakštais, molio plytų ir rąstų trobeles, svyrančias vieną prie kitos, lyg ieškotų paguodos. Net pasiturinčių žmonių namai buvo pastatyti iš blogai išdegtų plytų. Jis tūkstantąjį kartą nusistebėjo,

kad miestas, kuriame tiek daug grožio, nusėtas tokiais bjauriais pastatais.

Galop jie atvažiavo į rūmus. Pirmojo kiemo gale karieta sustojo. Iškart mitriai kaip įpratę pribėgo padėti rūmų bėgūnai. Sinanas ir pasiuntinys įžengė pro Vidurinius vartus. Niekas, išskyrus sultoną, neturėjo teisės pro juos įjoti. Juodu nužingsniavo pro marmurinį fontaną, švytintį tamsoje it ano pasaulio būtybė. Tolimoje jūros pakrantėje it paniurę milžinai dunksojo paviljonai. Sinanas, neseniai išplėtęs haremą ir atnaujinęs sultono virtuvę, neblogai pažinojo rūmus. Staiga jis sustojo, pajutęs, kad iš tamsos kažkas į jį žiūri. Gazelė. Didelės, žvilgios, drėgnos akys. Aplink buvo ir daugiau gyvūnų – povų, vėžlių, stručių, antilopių. Jie visi nežinia kodėl būdravo ir buvo įsibaiminę.

Šaltas, gaivus oras kvepėjo mirtomis, eleborais ir rozmarinais. Vakare lijo, žolė po kojomis buvo slidi. Sargybiniai pasitraukė ir juos praleido. Juodu prisiartino prie didelio akmeninio audros debesų spalvos pastato, kirto prieškambarį, apšviestą lajinėmis žvakėmis, kurių liepsnelės virpėjo nuo skersvėjo, perėjo dvi sales ir sustojo trečiojoje. Pasiuntinys iškart atsiprašė ir dingo. Sinanas prisimerkė, kad akys greičiau priprastų prie salės dydžio. Kiekvienas ąsotis, kiekviena pagalvėlė, kiekvienas niekutis metė ant sienų klaikius šešėlius, o šie muistėsi ir rangėsi, lyg trokštų jam kažką pasakyti.

Priešingame kampe šviesa buvo blausesnė. Sinanas krūptelėjo, pamatęs ant grindų maišus. Vienas buvo praskleistas, ir jis išvydo lavono veidą. Susikūprino ir apsiašarojo – toks mažas buvo berniukas. Suprato. Sklido gandai, kad taip nutiks, bet jis nenorėjo tikėti. Apsvaigęs, siaubo apimtas nusvirduliavo prie sienos. Pagaliau prisiminė maldos žodžius, bet tarė juos lėtai, gaudydamas orą ir aikčiodamas.

Nespėjęs ištarti paskutinių žodžių ir nusišluostyti veido abiem rankomis, jis išgirdo už nugaros šnaresį. Piktai dėbtelėjo į gobeleną, kabantį ant sienos. Neabejojo, kad triukšmas sklido iš ten. Baigęs melstis, išdžiūvusia burna jis nušliurino prie gobeleno, atitraukė jį – ir išvydo pažįstamą pavidalą, drebantį, pamėlusį.

– Džahanai?

– Mokytojau!

– Ką tu čia veiki?

Džahanas išlindo, dėkodamas likimui, atsiuntusiam ne kurčnebylį jo pasmaugti, o vienintelį žmogų visame pasaulyje, galintį jį išgelbėti. Puolęs ant kelių, jis pabučiavo seniui ranką ir prisispaudė prie jos kakta:

– Mokytojau, jūs šventasis. Visada numaniau. Dabar tikrai žinau. Jei iš čia ištrūksiu gyvas, pasakysiu visiems.

– Ša, nekalbėk niekų, ypač taip garsiai. Kaip tu čia patekai?

Laiko paaiškinti nebuvo. Koridoriuje sudundėjo žingsniai, atsimušdami į aukštas lubas ir išdabintas sienas. Džahanas atsistojo ir prislinko prie mokytojo, svajodamas tapti nematomas. Po akimirkos į kambarį įėjo Muradas III su svita. Neaukštas, apkūnokas, ereliška nosimi, su ilga šviesia barzda ir drąsiomis rudomis akimis po lenktais antakiais. Jis stabtelėjo, svarstydamas, koks tonas tinkamiausias: švelnus, atšiauresnis ar rūsčiausias.

Sinanas skubiai susitvardė ir pabučiavo valdovo durtinio kraštą. Pameistrys žemai nusilenkė ir sustingo, nedrįsdamas pakelti akių į Dievo šešėlį žemėje. Džahaną sutrikdė ne tiek pats sultonas, kiek netikėta proga jį pamatyti. Nes dabar Muradas buvo sultonas. Jo tėvas, Selimas Girtuoklis, maudykloje paslydo ant šlapio marmuro. Sklido paskalos, kad buvo užsipylęs akis, nepaisydamas atgailos ir priesaikų į burną neimti. Vakare tarp liaupsių

ir pagyrų, fejerverkų, būgnų ir trimitų prosenelio Osmano kardas buvo prijuostas Muradui ir jis paskelbtas naujuoju valdovu.

Tolumoje už rūmų sienų ošė ir dūsavo jūra. Džahanas suakmenėjo kaip antkapis, tik kaktą išpylė prakaitas. Jis klausėsi pečius lenkiančios tylos, prikišęs lūpas taip arti šaltų grindų, kad galėjo jas pabučiuoti.

– Kodėl čia negyvėliai? – paklausė sultonas, pamatęs maišus ant grindų. – Visai gėdos nebeturite?

– Meldžiame atleisti, viešpatie, – skubiai atsiliepė vienas rūmininkų. – Manėme, norėsite juos pamatyti. Išnešime į ledainę ir pasirūpinsime, kad mirusieji būtų deramai pagerbti.

Sultonas nieko neatsakė. Paskui atsisuko į klūpančias figūras:

– Statytojau, čia vienas tavo pameistrių?

– Taip, šviesiausiasis viešpatie, – atsakė Sinanas. – Vienas iš keturių.

– Bet aš įsakiau, kad atvyktum vienas. Negi pasiuntinys nepakluso mano įsakymui?

– Ne, tai aš kaltas, – atsakė Sinanas. – Prašom atleisti. Sulaukus mano amžiaus, reikia pagalbos.

Sultonas valandėlę svarstė.

– Kuo jis vardu?

– Džahanas, mano maloningasis viešpatie. Galbūt matėte jį rūmų žvėryne. Jis prižiūri baltąjį dramblį.

– Dramblio varovas ir architekto pameistrys? – nusišaipė sultonas. – Kaip tai nutiko?

– Jis tarnavo jūsų šlovingajam seneliui, sultonui Siuleimanui, tegul Alachas suteikia ramybę jo sielai. Buvo visai jaunas, kai pamačiau, kad turi gabumų statyti tiltams, todėl ėmiau jį globoti ir mokyti.

Sultonas, abejingai jį išklausęs, sumurmėjo po nosimi:

– Mano senelis buvo didis valdovas.

– Jis nusipelnė liaupsių ne mažiau už pranašą, kurio vardu buvo pavadintas, mano viešpatie.

Siuleimanas Puikusis, Įstatymų Leidėjas, Tikratikių Valdovas ir Šventųjų Miestų Gynėjas, valdė keturiasdešimt šešias žiemas ir daugiau laiko praleido balne negu soste. Jis seniai po žeme, jau ir įkapės sutrūnijusios, bet jo vardas vis dar tariamas pašnibždomis.

– Tepasigaili jo sielos Alachas. Šiąnakt apie jį galvojau. Klausiau savęs, kaip jis būtų pasielgęs mano vietoje, – pasakė sultonas Muradas, ir jo balsas pirmą kartą virptelėjo. – Mano senelis būtų pasielgęs taip pat. Pasirinkimo nebuvo.

Džahanui širdis nusmuko į kulnus suvokus, kad sultonas kalba apie negyvėlius.

– Mano broliai dabar pas Visos Būties Kūrėją, – tarė sultonas.

– Tebūnie rojus jų buveine, – skubiai pritarė Sinanas.

Įsivyravo tyla.

– Statytojau, – vėl prabilo sultonas, – mano garbusis tėvas sultonas Selimas įsakė tau pastatyti jam antkapį. Taip?

– Tikrai taip, maloningasis valdove. Jis norėjo būti palaidotas prie Aja Sofijos mečetės.

– Tai statyk. Pradėk darbą nedelsdamas. Leidžiu ją statyti tokią, kokios, tavo nuomone, reikia.

– Dėkoju, mano viešpatie.

– Noriu, kad broliai būtų palaidoti šalia tėvo. Pastatyk tokį didingą mauzoliejų, kad žmonės ir po daugelio šimtmečių ateitų pasimelsti už jų nekaltas sielas. Bet... nepadaryk pernelyg įspūdingo, – patylėjęs pridūrė. – Turėtų būti įprasto dydžio.

Akies kampučiu Džahanas pamatė, kad mokytojo veidas išbalo. Jis užuodė kvapą, veikiau kvapų mišinį, gal kadagių ir beržų

šakelių su aštria degančių guobų priemaiša. Ar jis sklido nuo valdovo, ar nuo Sinano, nustatyti nespėjo. Iš baimės vėl nusilenkė, liesdamas kakta grindis. Išgirdo sultono atodūsį, lyg jis ketintų dar ką nors pridurti. Bet nepasakė nieko. Tik ėjo vis artyn, vis artyn, kol užstojo žvakės šviesą. Džahanas sudrebėjo nuo valdovo žvilgsnio. Širdis apmirė. Negi sultonas įtaria, kad jis šiąnakt padarė baisų nusikaltimą – prasmuko į vidinį kiemą? Džahanas dar valandėlę jautė valdovo žvilgsnį, o paskui sultonas su viziriais ir sargybiniais išėjo.

Ir taip 1574 metų gruodžio mėnesį, pirmosiomis ramadano dienomis, vyriausiasis rūmų architektas Sinanas ir jo pameistrys Džahanas, neturėjęs teisės dalyvauti šiame susitikime, bet dalyvavęs, gavo užsakymą pastatyti Aja Sofijos soduose mauzoliejų, didelį ir įspūdingą kaip dera penkiems šachzadėms, sultono Murado broliams, bet saikingai didelį ir saikingai įspūdingą, kad jis niekam neprimintų, kaip jie valdovo įsakymu buvo pasmaugti tą naktį, kai jis įžengė į sostą.

Niekas iš jų negalėjo numatyti, kad vieną panašią naktį po daugelio metų, mirus sultonui Muradui, aimanuojant vėjui ir nerimaujant gyvūnams žvėryne, šilkine virvele, kad nebūtų pralieta nė lašo kilmingo kraujo, bus pasmaugti jo paties sūnūs, visi devyniolika, ir dėl likimo užgaidos palaidoti tame pačiame mauzoliejuje, kurį pastatė šis architektas ir jo pameistrys.

Iki mokytojo

PRANAŠAS JOKŪBAS TURĖJO dvylika sūnų, pranašas Jėzus dvylika apaštalų. Pranašas Juozapas, kurio istoriją pasakoja 12-oji Korano sura, buvo mylimiausias tėvo vaikas. Ant stalo žydai dėdavo dvylika kepaliukų duonos. Pranašo Saliamono sostą saugojo dvylika auksinių liūtų. Į šį sostą vedė šeši laipteliai, o kadangi užlipus reikia nulipti, nuo sosto irgi vedė šeši laipteliai, iš viso dvylika. Indijos žemėje laikomasi dvylikos tikėjimo tiesų. Pasak šiitų, po pranašo Mahometo buvo dvylika imamų. Marija vainikuota dvylika žvaigždžių. O berniukas, vardu Džahanas, pirmą kartą išvydo Stambulą teturėdamas dvylika metų.

Perkaręs, įdegęs saulėje, nenustygstantis it žuvis upės vidury jis pagal metus buvo mažas. Lyg bandydami ištaisyti šį trūkumą, juodi plaukai augo aukštyn, ir jų kupeta kėksojo it gyvas padaras, niekaip nesusijęs su šeimininku. Žiūrėdami į berniūkštį žmonės pirmiausia pamatydavo jo ševeliūrą, paskui – ausis, kiekvieną sulig mušeikos kumščiu. Bet motina sakydavo, kad vieną gražią dieną jis žavės merginas spindulinga šypsena ir duobute kairiame skruoste, panašia į kepėjo piršto atspaudą minkštoje tešloje. Ji taip sakė, ir jis tikėjo.

Raudonos kaip rožės pumpuras lūpos, žvilgūs kaip šilkas plaukai, plonas ir lankstus it gluosnio vytelė liemuo. Grakšti kaip gazelė, stipri kaip jautis, apdovanota lakštingalos balsu, kuriuo dainuos lopšines kūdikiams, o ne tuščiai plepės, ir niekada nešoks vyrui į akis. Tokios nuotakos būtų jam norėjusi motina, jei būtų buvusi gyva. Bet ji mirė – iš liūdesio, pasakė gydytojas, nors

Džahanas žinojo, kad iš tikrųjų nuo smūgių, nes žiaurus patėvis ir sykiu jo dėdė kasdien ją daužydavo. Per laidotuves patėvis raudojo kruvinomis ašaromis, lyg ne pats būtų kaltas dėl jos ankstyvos mirties. Nuo tol Džahanas jo baisiausiai nekentė. Įlipęs į laivą, Džahanas apgailestavo, kad išvyksta neatkeršijęs. Tačiau suprato, kad, jei būtų pasilikęs, būtų užmušęs dėdę – arba dėdė būtų užmušęs jį. Kadangi jis dar geibus berniūkštis, katras katrą – veikiausiai aišku. Ateis laikas, ir Džahanas grįš atkeršyti. Ir sutiks merginą, kurią pamils. Jų vestuvės truks keturiasdešimt dienų ir keturiasdešimt naktų, jaunavedžiai gardžiuosis saldumynais ir džiaugsmingai juoksis. O vyriausią dukterį juodu pavadins velionės motinos vardu. Apie šią svajonę Džahanas niekam nepasakojo.

Karavelė artėjo prie uosto, berniukas pastebėjo, kad daugėja paukščių. Be to, jie buvo įvairesni: kirai, krantiniai tilvikai, kuolingos, žvirbliai, kėkštai ir šarkos – viena nešė snape kažkokį blizgutį. Kai kurie, drąsiausi, o gal kvailiausi, tūpė ant stiebų, visai arti žmonių. Vėjas atpūtė naują kvapą, svetimą ir bjaurų.

Po kelių savaičių atviroje jūroje Džahanas išvydo miestą, bet vaizduotė iškrėtė jam keistą pokštą, juo labiau kad diena buvo ūkanota. Jis stebeilijo į pilką ruoželį, kur bangos pliuškeno į krantą, ir niekaip negalėjo suprasti, ar artėja prie Stambulo, ar tolsta. Kuo ilgiau jis žiūrėjo, tuo aiškiau matė, kad sausuma tėra jūros tąsa, o tirpus miestas, akindamas, net keisdamas pavidalą, siūbuoja ant bangų. Maždaug toks buvo Džahano pirmas įspūdis apie Stambulą, bet tada jis nenutuokė, kad šis įspūdis nesikeis ir po daugelio metų.

Berniukas lėtai perėjo per denį. Jūrininkai buvo pernelyg užsiėmę ir nesipiktino, kad jis maišosi po kojomis. Jis nuėjo į laivo pirmagalį, kur anksčiau nebuvo buvęs. Nepaisydamas veidą čai-

žančio vėjo, prisimerkęs žvelgė į Stambulo siluetą, kol kas dar sunkiai įžiūrimą. Bet rūkas pamažu išsisklaidė, lyg kas būtų atitraukęs užuolaidą. Priešais kaip ant delno atsivėrė žėrintis miestas. Šviesa ir šešėliai, viršūnės ir šlaitai. Bangavo kalvos, šen bei ten apaugusios kiparisų guotais. Priešybių miestas, kuris kiekviename žingsnyje išsižada savęs, kurio nuotaika žaibiškai keičiasi, kuris gali būti ir maloningas, ir beširdis, kuris dosniai apdovanoja ir žaibiškai atsiima dovanas. Didžiulis miestas, kuris plečiasi į kairę, dešinę ir dangaus skliauto pusėn, kuris siekia aukštybių, kurio norai vis didėja, bet niekada neišsipildo. Tačiau žavus. Berniukas nepažinojo šio miesto, bet pajuto, kad jo kerams atsispirti sunku.

Džahanas nuskubėjo į triumą. Narve kamavosi dramblys, išsekęs ir vangus.

– Atlaikei kelionę. Krantas jau čia pat, – ištarė, ir balsas suvirpėjo, nes jis nežinojo, kas jo laukia krante. Nesvarbu. Kad ir kas lauktų gyvulio šioje naujoje karalystėje, blogiau negu kelionėje per jūrą jam nebus.

Čhota tupėjo ant užpakalinių kojų taip ramiai, kad berniūkštis net nusigando, ar jo širdis nenustojo plakusi. Prisiartinęs ir pajutęs švelnų nelygų dramblio alsavimą, Džahanas pajuto šiokį tokį palengvėjimą. Tačiau gyvulio akys buvo užgesusios, oda nebežvilgėjo. Jis nuo vakar nieko neėda ir nemiega. Po žandikauliais iškilo baisūs putmenys, straublys pastebimai ištino. Berniukas apšlakstė drambliui galvą, apgailestaudamas, kad vėl tenka naudoti jūros vandenį, nuo kurio ant gyvulio odos lieka druskingos žymės ir jas tikriausiai peršti.

– Kai nuvyksime į rūmus, nuplausiu tave gėlu vandeniu, – pažadėjo Džahanas.

Jis švelniai ir atsargiai ištepė gumbus ciberžolių aliejumi. Gyvulys sulyso. Paskutinės kelionės dienos buvo jam ypač sunkios.

– Pamatysi, sultono žmona pames dėl tavęs galvą. Būsi sugulovių numylėtinis, – kalbėjo Džahanas. – O jei jos elgsis bjauriai, galėsi pabėgti, – pridūrė, pagalvojęs ir apie kitą galimybę. – Aš irgi bėgsiu drauge.

Šitaip jis būtų šnekėjęs dar ilgai, bet ant laiptų sudundėjo žingsniai. Įlėkė jūrininkas ir subaubė:

– Ei, tu, kapitonas nori su tavim pasikalbėti. Tučtuojau!

Po valandėlės berniūkštis stovėjo prie kapitono durų, klausydamasis, kaip tas kosi ir spjaudo. Siaubingai jo bijojo, nors stengėsi neišsiduoti. Kapitoną Garetą visi ligi vieno vadino arba Giauru Garetu, arba Delibaš Reis – kapitonu Pamišėliu. Vieną akimirką su kuriuo nors jūrininku jis galėjo pokštauti ir juoktis, o kitą – išsitraukti kardą ir sukapoti jį į tūkstantį kąsnelių. Džahanas tai matė savo akimis.

Niekas nesuprato, kodėl šis jūrų vilkas, gimęs Anglijos pajūrio miestelyje ir labiau už viską mėgstantis gerai iškeptos kiaulienos bryzą ir pilstomą alų, išdavė tėvynę, perėjo į osmanų pusę ir atskleidė turkams daug svarbių paslapčių. Buvo bebaimis, todėl branginamas rūmuose ir išsitarnavęs nuosavą flotilę. Sultoną Siuleimaną be galo linksmino krikščionis, puldinėjantis ir plėšiantis bendratikių laivus nuožmiau už bet kurį osmanų kapitoną. Sultonas suteikė jam prieglobstį, bet juo nepasitikėjo. Jis žinojo, kad žmogus, klastingai išdavęs bendrus, niekada niekam nebus ištikimas draugas. Įkandęs į maitinančią ranką šuo, kuris atsliūkino prie tavo durų, nedvejodamas suleis dantis ir į tavo kūną, kai atsidurs viduje.

Įėjęs į kajutę, berniukas pamatė kapitoną prie stalo. Šis buvo ne toks nušiuręs kaip paprastai. Barzda, ištrinkta, sušukuota ir iškvepinta, buvo ne kaštoninė kaip daug savaičių, o šviesiai, beveik gelsvai ruda. Skruostą nuo kairės ausies iki lūpų, atrodančių it žaizdos

tąsa, vagojo randas. Vietoj kasdienių tamsiai rudų marškinių jis vilkėjo šviesius dukslius ir mūvėjo plačkelnes iš kupranugarių vilnos; ant kaklo buvo užsikabinęs turkių vėrinį apsaugoti nuo blogos akies. Ant stalo baigė degti žvakė, greta jos gulėjo žurnalas, į kurį kapitonas surašydavo pakeliui prisiplėštą turtą. Pamatęs berniuką, jis uždengė ranka puslapį, nors ir be reikalo – Džahanas nemokėjo skaityti. Jis mėgo ne raides, o paveikslėlius. Ir pats piešdavo visur, kur tik galėdavo, – drėgname smėlyje ar molyje, ožkų ir veršių odose. Visą kelionę jis be perstojo piešė jūreivius ir laivą.

– Matai, aš tesėjau žodį. Atgabenau tave į Stambulą gyvą ir sveiką, – pasakė kapitonas ir riebiai nusispjovė.

– Dramblys serga, – pasakė berniukas, įsmeigęs akis į dubenį, kur šleptelėjo skreplys. – Jūs neleidote man išvesti jo iš narvo.

– Jis kaipmat pasveiks, išlipęs į sausumą, – iš aukšto atsiliepė kapitonas. – Ir kas tau rūpi? Gyvulys ne tavo.

– Ne, jis sultono.

– Teisingai, vaikine. Jei darysi, kaip liepsiu, visi turėsime naudos.

Džahanas nudūrė akis žemyn. Kapitonas jau buvo užsiminęs apie savo kėslus, bet Džahanas vylėsi, kad jis jų atsisakys. Pasirodo, ne.

– Rūmai pilni aukso ir brangakmenių. Tikras rojus vagims, – pasakė kapitonas Garetas. – Ten patekęs, vogsi man. Tik nebandyk nudžiauti per daug – osmanai tau nukirs rankas. Reikia rūmus apšvarinti iš lėto, po truputį.

– Bet visur stovi sargybiniai, aš negaliu...

– Atsisakai? – užsipuolė berniūkštį kapitonas. – Pamiršai, kas nutiko anam nelaimėliui dramblio varovui, a?

– Neužmiršau, – atsakė Džahanas, mirtinai išblyškęs.

– Visada prisimink, kad tavęs laukė toks pat galas! Jei ne aš, toks vaikėzas kaip tu nebūtų likęs gyvas.

– Aš jums labai dėkingas, – tyliai ištarė berniukas.

– Tai įrodyk dėkingumą brangakmeniais, ne tuščiais žodžiais, – jis užsikosėjo, taškydamasis seilėmis. Prisitraukė Džahaną. – Vyrukai būtų sukapoję dramblį ir sušėrę rykliams. O tu... tave būtų išdulkinę visi iš eilės. O kai tavo daili subinytė būtų jiems nusibodusi, jie būtų tave pardavę į kekšyną. Tu man skolingas, nenaudėli. Iškart keliausi į rūmus. Apsimesi, kad esi dramblio varovas.

– O jeigu kas nors pastebės, kad aš nieko neišmanau apie dramblius? – paklausė Džahanas.

– Vadinasi, tau nepasisekė! – nusišaipė kapitonas; jam iš burnos gižiai dvokė. – Bet tu neįkliūsi. Esi apsukrus vaikinas. Palauksiu, kol apšilsi kojas. Paskui tave susirasiu. Jei nepadarysi, kaip liepsiu, kaip Dievą myliu, pasirūpinsiu, kad tau gyvam išplėštų žarnas! Pasakysiu visiems, kad esi apsišaukėlis. Žinai, kaip osmanai baudžia tą, kuris melavo sultonui? Pakabina ant geležinio kablio. Merdi tris dienas. Įsivaizduok, tris prakeiktas dienas! Maldausi, kad kas nors tave pribaigtų.

Džahanas išsprūdo iš kapitono gniaužtų, iššoko iš kajutės, nudūmė per denį ir nėrė į triumą. Tenai prišliaužė prie dramblio, vienintelio draugo, ligoto ir nemokančio kalbėti, ir apsiverkė kaip vaikas, – bet juk jis ir buvo vaikas.

Laivui nuleidus inkarą, pradėta iškrauti krovinius. Berniukas klausėsi sambrūzdžio viršuje ir, nors troško gryno oro ir buvo alkanas, pajudėti nedrįso. Svarstė, kur dingo žiurkės. Negi jos it gerų manierų keleiviai vorele išlipo į krantą, kai laivas atsidūrė prieplaukoje? Jam prieš akis iškilo dešimtys rusvų uodegų, sprunkančių į visas puses, dingstančių Stambulo gatvių ir užkaborių labirinte.

Jis nebegalėjo ilgiau laukti ir išlipo ant denio. Su palengvėjimu pamatė, kad šis tuščias. Permetęs akimis prieplauką, išvydo

tolumoje kapitoną, besikalbantį su vyru prabangiais drabužiais ir aukštu turbanu. Be abejo, koks nors aukštas valdininkas. Juodu jį pastebėjo, ir kapitonas davė ženklą prisiartinti. Džahanas perbėgo išklibusiu trapu, nušoko ant žemės ir priėjo prie jų.

– Kapitonas sako, kad tu dramblio varovas, – tarė valdininkas.

Džahanas akimirksnį delsė – įprasta dvejonė prieš melagystę.

– Taip, efendi. Aš su drambliu atplaukiau iš Indijos.

– Mat kaip? – valdininko veide šmėkštelėjo įtarimas. – Kur išmokai mūsų kalbos?

Džahanas tikėjosi šio klausimo.

– Šacho rūmuose, efendi. Ir laive. Man padėjo kapitonas.

– Puiku. Dramblį pasiimsime rytoj po pietų, – pasakė valdininkas. – Pirmiau reikia iškrauti krovinį.

Džahanas, siaubo apimtas, puolė ant kelių.

– Maldauju, efendi. Gyvulys serga. Jis padvės, jei liks triume dar vieną naktį.

Stojo nuostabos kupina tyla.

– Tau iš tikrųjų rūpi tas gyvulys, – galop tarė valdininkas.

– Jis geras vaikas, – nusišypsojo kapitonas, bet jo akys buvo ledinės.

Išvesti dramblį iš triumo buvo patikėta penkiems jūrininkams. Niekinamai nužvelgę gyvulį ir be paliovos keikdami jį paskutiniais žodžiais, jie aprišo jį virvėmis ir ėmė tempti iš visų jėgų. Čhota nė nekrustelėjo. Berniukas žiūrėjo, kaip vyrai kamuojasi, ir vis labiau nerimavo. Neįstengę ištempti gyvulio lauk, traukikai po ilgų svarstymų nusprendė iškelti narvą su visu drambliu, išardė dalį denio, iš keturių pusių pririšo prie narvo grotų ly-

nus ir apvyniojo juos aplink ąžuolinius kuolus. Kai viskas buvo paruošta, jūrininkai ėmė sutartinai traukti, vienas paskui kitą, švokšdami nuo įtampos. Staiga atitrūko didžiulė lenta ir dundėdama nušvilpė žemyn, tiesiog stebuklas, kad nieko nesužeidė. Narvas pamažu kilo, paskui sustojo. Žmonės prieplaukoje apstulbę žiopsojo į dramblį, matomą pro narvo grotas; jis kybojo ore, pusiau paukštis, pusiau dramblys, it *dabbat al-ard*, Žemės žvėris, pasak imamų, pasirodysiantis Paskutinio teismo dieną. Keli vyrai pribėgo padėti, minia tirštėjo, ir netrukus visi aliai vieno uoste susirinkę žmonės arba spoksojo į dramblį, arba padėjo jį iškelti. Džahanas lakstė aplinkui – troško pagelbėti, bet nežinojo kaip.

Pagaliau narvas atsidūrė ant žemės, siaubingai garsiai dunkstelėjęs. Dramblys galva trenkėsi į viršaus lentjuostes. Traukikai nenorėjo išvesti jo iš narvo, bijodami, kad gyvulys juos puls. Berniukui teko ilgai maldauti ir įtikinėti, kad Čhota nieko blogo nepadarys.

Dramblys išėjo iš narvo ir susmuko it lėlė be lėlininko. Išsekęs gyvulys suglebo ir atsisakė keltis. Jis buvo užsimerkęs, lyg norėtų, kad ši vieta su visais žmonėmis išnyktų. O jie stūmė jį, traukė, kėlė ir mušė, kol galop užvijo ant milžiniško dvylikos arklių traukiamo vežimo. Džahanas jau ruošėsi šokti įkandin, bet kažkas suspaudė jam alkūnę.

Kapitonas Garetas.

– Lik sveikas, sūnau, – ištarė jis garsiai, kad visi girdėtų. – Važiuok, mano mažasis vagišiau, – pridūrė pašnibždomis. – Lauksiu deimantų ir rubinų. O jei nesulauksiu, įsidėk į galvą: nupjausiu tau kiaušius.

– Pasikliaukite manimi, – sumurmėjo Džahanas ir įlipo į vežimą, o vėjas nunešė jo ką tik ištartus žodžius.

Jie važiavo gatvėmis, ir visur žmonės traukėsi iš kelio išsigandę ir susidomėję. Moterys stipriau apkabindavo kūdikius, elgetos slėpdavo išmaldos indus, seniai suspausdavo lazdas, lyg ruoštųsi gintis. Krikščionys žegnojosi, musulmonai kalbėjo suras, baidydami šaitaną, žydai meldė Dievo apsaugos. Europiečiams, regis, buvo ir juokinga, ir baisoka. Stambus stiprus kazachas išblyško, lyg būtų pamatęs vaiduoklį. Jo baimė buvo tokia vaikiška, kad Džahanas prunkštelėjo. Tik vaikai stebeilijo žibančiomis akimis ir rodė į baltąjį padarą pirštais.

Džahanui prieš akis šmėkščiojo moterų veidai už langų su grotelėmis, puošnūs paukščių narveliai ant sienų, kupolai, nutvieksti paskutinių saulės spindulių, ir daugybė medžių – kaštainių, liepų, svarainių. Kur tik pasisukdavo, visur matydavo kirus ir kates, ir vieniems, ir kitoms buvo duota visiška laisvė. Ratu skraidantys žvitrūs šelmiai kirai vis smigdavo žemyn kaptelėti jauko žvejo kibire, keptų kepenų ant gatvės prekiautojo padėklo ar pyrago, palikto vėsti ant palangės. Regis, niekas nesipiktino. Jei kas ir baidydavo paukščius, darydavo tai nenoromis, dėl akių.

Džahanas sužinojo, kad sostinėje dvidešimt ketveri vartai, be to, ją sudaro trys miestai: Stambulas, Galata ir Skutaris. Jis pastebėjo, kad žmonės vilki skirtingų spalvų drabužius, bet aprangos taisyklių nesuprato. Matė vandennešius su dailiais porceliniais puodeliais ir gatvės prekeivius, siūlančius viską nuo muskuso iki džiovintų skumbrių. Šen bei ten jis regėjo mažutes medines trobeles, kuriose buvo prekiaujama gėrimais moliniuose puodeliuose.

– Šerbetas, – paaiškino valdininkas ir apsilaižė, bet Džahanas nežinojo, koks jo skonis.

Jie važiavo toliau, ir bendrakeleivis pasakojo :

– Šitas vyrukas gruzinas, anas – armėnas. Tas džiūsna tolė-

liau – dervišas, o šalia jo – dragomanas, vertėjas. Vyras žaliais drabužiais – imamas, tik jie gali nešioti Pranašo mėgstamiausią spalvą. Ties posūkiu – kepėjas graikas. Netikėliai kepa skaniausią duoną, bet nedrįsk jos valgyti, jie kryžiumi pažymi kiekvieną kepaliuką. Vienas kąsnelis – ir tapsi netikėliu kaip jie. Šis krautuvininkas – žydas. Jis prekiauja vištomis, bet pats negali jų žudyti ir moka rabinui, kad šis tai padarytų. Tas žmogelis su avikailiu ant pečių ir žiedais ausyse yra torlakas, kai kas mano – šventasis, bet man atrodo, tiesiog tinginys. Pažiūrėk į janyčarus! Jiems draudžiama augintis barzdas, leidžiama tik ūsus.

Musulmonai nešiojo turbanus, žydai – raudonas kepures, o krikščionys – juodas. Arabai, kurdai, čerkesai, kazachai, totoriai, albanai, bulgarai, graikai, abchazai, pomakai... visi ėjo savo keliais, tik jų šešėliai gatvėse susikirsdavo ir susiliedavo.

– Mieste gyvena septyniasdešimt dvi gentys su puse, – pasakė valdininkas. – Kiekviena savo kvartale, ir, kol visi žino savo vietą, mieste ramu.

– Jūs pasakėte „su puse“. O ką reiškia pusė genties? – paklausė Džahanas.

– A, aš kalbėjau apie čigonus. Niekas jais nepasitiki. Jiems draudžiama joti arkliais, todėl jie keliauja tik asilais. Jiems draudžiama tuoktis, bet jie vis tiek dauginasi kaip triušiai, gėdos neturi. Nuo visos prakeiktos šitų susmirdusių stabmeldžių šutvės laikykis atokiau!

Džahanas linktelėjo, nusprendęs vengti kiekvieno, kas panašus į čigoną. Pamažu namų retėjo, medžiai didėjo, o triukšmas tilo.

– Reikia aptvarkyti dramblį, kad jis būtų tinkamas parodyti sultonui, – karštai pasakė Džahanas. – Indijos padišacho dovana turi atrodyti gražiai.

Valdininkas kilstelėjo antakį.

– Tu nežinai, vaikinuke, kad tavo padišachas jau ne padišachas?

– Ką jūs turite omeny, efendi?

– Didįjį sultoną Humajūną... Kol tu plaukei laivu, jis neteko sosto. Girdėjome, kad jam liko tik žmona ir pora tarnų. Jis jau nebe valdovas.

Džahanas prikando lūpą. Kas nutiks drambliui dabar, juk valdovas, atsiuntęs jį dovanų, jau nebe valdovas? Jis neabejojo, kad dramblys laive padvės, jei sultonas Siuleimanas pasiųs jį atgal.

– Čhota neištvers dar vienos kelionės jūra, – susijaudinęs pasakė.

– Nesirūpink. Niekas jo negrąžins, – nuramino jį valdininkas. – Rūmuose laikome visokių žvėrių, bet balto dramblio dar neturėjome.

– Manote, jis patiks?

– Sultonas nekvaršins dėl jo galvos, jis turi svarbesnių reikalų. Bet jo žmona...

Valdininkas nutilo ir įsmeigė akis į tolį. Buvo matyti, kad kažkas jam neduoda ramybės. Džahanas irgi pažvelgė į tą pusę ir išvydo aukštai ant kyšulio didžiulio pastato siluetą. Tamsoje plėvojo deglai, o vartai buvo užverti it lūpos, saugančios paslaptis.

– Čia rūmai? – sušnibždėjo Džahanas.

– Taip, – atsakė valdininkas taip išdidžiai, lyg rūmai priklausytų jo tėvui. – Dabar tu Rytų ir Vakarų valdovo buveinėje.

Džahano veidas lūkestingai nušvito. Kiekvienas kambarys po šiuo stogu pertekęs šilkų ir brokatų, pamanė jis. Kiekvienoje salėje skamba linksmas juokas. Sultonienės deimantai turbūt tokie dideli, kad kiekvienas turi vardą, gražesnį negu sugulovių.

Jie pravažiavo pro Imperijos vartus, stebimi rūsčių sargybinių, kurių Čhota nė kiek nedomino, lyg jie kasdien matytų baltus dramblius. Kai vežimas atsidūrė prie Vidurinių vartų, kurių

kūgiškuose bokštuose iš abiejų pusių liepsnojo deglai, jie išlipo. Kaip tik tada vėjas pakeitė kryptį ir atpūtė puvėsių smarvę. Džahanas nejučiomis dirstelėjo į šešėlius prie sienos ir nustėro, pamatęs kartuves. Jų buvo trejos. Vienos žemos, dvejos aukštos. Ant kiekvienų buvo užmauta po nukirstą pūvančią galvą, išpurtusią, pamėlusią, šieno prikimšta burna. Berniukas įžiūrėjo beveik nepastebimą krutėjimą, nepasotinamą kirminų, šliaužiojančių lavonienoje, godulį.

– Išdavikai, – pašnibždomis paaiškino valdininkas ir sodriai nusispjovė.

– Ką blogo jie padarė? – paklausė Džahanas drebančiu balsu.

– Veikiausiai juos nubaudė mirtimi už išdavystę. O gal už vagystę. Gavo, ko nusipelnė. Taip nutinka visiems piktadariams.

Apsvaigęs, išblyškęs, netekęs žado ir staiga pasijutęs mažas mažas šalia kolonų, Džahanas įplumpino pro didžiulius vartus. Jis troško tučtuojau pabėgti iš čia, bet negalėjo palikti dramblio. It nuteistasis mirti, slenkantis prie kartuvių, atsidavęs likimui, kurio negali išvengti, bet su kuriuo negali ir susitaikyti, jis paskui valdininką įžengė į sultono Siuleimano rūmus.

TĄ VAKARĄ, KAIP IR daugelį kitų vakarų, berniukas matė tik storas sienas, milžiniškas duris su geležinėmis vinimis, didžiulį – atrodė, kad jame tilptų visas pasaulis – kiemą. Jam toptelėjo, kad gali rūmuose nugyventi gyvenimą, bet beveik nieko nepamatyti.

Juodu buvo nuvesti į daržinę su grendymu vietoj grindų, šiaudiniu stogu ir aukštomis lubomis – naujus Čhotos namus. Ten jų laukė niūrus gyslotas nenusakomo amžiaus vyras. Jis stebuklingai gydė gyvūnus, nors apie žmonių ligas nieko nenutuokė. Jo vardas buvo Tarasas Sibirietis. Arklių nebuvo matyti, bet buvo girdėti, kaip jie mindžikuoja ir žvengia, nerimaudami dėl dramblio artumo. Nuo neatmenamų laikų arkliai nemėgo dramblių, pasakė Tarasas. O juk baimė nepagrįsta, pridūrė jis, aš kaip gyvas negirdėjau, kad dramblys būtų nuskriaudęs arklį.

Tarasas apžiūrėjo Čhotos burną, akis, straublį ir išmatas. Perbedė žvilgsniu Džahaną, aiškiai kaltindamas jį dėl gyvulio būklės. Berniukas baisiai susigėdo. Jie abu plaukė tuo pačiu laivu, bet Čhota leisgyvis, o jis sveikas kaip jaunatis.

Tarasas vikriai ir atsargiai ištepė Čhotos putmenis smardžiu tepalu, o straublį apvyniojo maišu su grūstais lapais ir kvapia derva: Džahanas vėliau sužinojo, kad ji vadinama mira. Nežinodamas, kaip padėti, berniukas atnešė kibirą švaraus vandens ir pastatė greta žalių šakelių, obuolių, kopūstų ir šieno krūvų – puotos po siaubingo ėdalo laive. Bet Čhota į juos net nežiūrėjo.

Berniuką graužė pavydas. Viena vertus, jis visa esybe troško, kad šis žmogus išgydytų Čhotą, antra vertus, nuogąstavo, kad

dramblys, pastatytas ant kojų, mylės savo išgydytoją labiau negu jį, Džahaną. Čhota – dovana sultonui Siuleimanui, bet širdies gilumoje Džahanas manė, kad dramblys priklauso jam.

Slegiamas tokių apgailėtinų minčių, jis buvo išvestas į kiemą. Čia jį plačia šypsena pasveikino kažkoks vyras. Indas, vardu Sangramas. Jis baisiai apsidžiaugė, kad atsirado tėvynainis, kalbantis jo gimtąja kalba, ir puolė prie berniuko kaip sustipusi katė prie krosnies.

– *Chuš amdyd, jeh ab apka rahaiš gah haï*.

Džahanas spoksojo į jį bereikšmiu veidu.

– Kas yra? Nesupranti, ką sakau? – paklausė Sangramas turkiškai.

– Mūsų žodžiai kitokie, – skubiai atsakė Džahanas ir ėmė pasakoti apie savo kaimą aukštai kalnuose, virš debesų, tarp žemės ir dangaus. Jo balsas suvirpėjo kalbant apie seseris ir velionę motiną.

Sangramas suglumęs stebeilijo į jį. Atrodė, kad jis tuoj pasakys kažką negero. Bet indas nuvijo dingtelėjusią mintį, atsiduso ir vėl nusišypsojo:

– Tiek to, eime į pašiūrę. Susipažinsi su visais.

Kol jie žingsniavo takeliu, vingiuojančiu tarp sodo paviljonų pro didžiulį tvenkinį, kuriame pliumpsėjo įvairiausios žuvys, Sangramas pasakojo apie vietos papročius. Berniukas turėjo daugybę klausimų apie gyvenimą rūmuose, bet kaskart vietoj atsakymo išgirsdavo atžarų „cit“. Vis dėlto jis kai ką sužinojo, tarkim, kad čia, nors kol kas nieko nematė ir negirdėjo, laikomi liūtai, panteros, leopardai, beždžionės, žirafos, hienos, elniai, lapės, šermuonėliai, lūšys, viveros, laukiniai šunys ir katės. Dešinėje po

* Sveikas atvykęs, dabar čia jūsų namai (*urdu, aut. past.*).

akacijomis stovėjo žvėrių narvai – žvėrių, kuriuos šerti, valyti, raminti ir saugoti dieną naktį buvo prižiūrėtojų pareiga. Neseniai iš Abisinijos buvo atgabentas raganosis, bet pastipo. Gyvūnai, kurių yra per daug, sykiu su prižiūrėtojais išsiunčiami į kitus miesto žvėrynus. Didesni žvėrys laikomi senuosiuose Valdovo rūmuose. Imperatoriaus buveinė, kadaise skirta Bizantijos kilmingiesiems, dabar paversta sultono žvėrynu. Kiti žvėrys laikomi senovinėje cerkvėje netoli Aja Sofijos. Čhota tikriausiai būtų patekęs į cerkvę, bet, kadangi jis dar labai jaunas ir neįprastos baltos spalvos, nuspręsta kol kas jį laikyti seralyje.

Vieni žvėrių jaukintojai kilę iš įvairių imperijos vietų, kiti – iš salų, kurių nerasi nė viename žemėlapyje. Paukščių prižiūrėtojai gyvena kitame būste, į pietus nuo paukštidės. Nuo aušros iki sutemos tarp paviljonų klaidžioja gazelės, povai, stirnos ir stručiai. Sultono žvėrynas – atskiras pasaulis. Ir nors jame per akis niršių žvėrių, miestas už jo sienų laukinis ne mažiau.

Rūmų žvėrys buvo dviejų rūšių: baisūs ir dekoratyvūs. Pirmieji laikomi dėl jų nuožmumo, antrieji – dėl žavumo. Leopardai nedraugauja su lakštingalomis, nebendrauja ir jų prižiūrėtojai. Nuožmiausių žvėrių dresuotojai laikosi atskirai. Iš šimtų tarnų tarp šių sienų jie nei geriausiai mokami, nei gardžiausiai maitinami, tačiau labiausiai gerbiami.

Džahanas buvo apgyvendintas rąstų ir degtų plytų pašiūrėje su devyniais vyrais. Griozdas rudaplaukis rudais ūsais, Olevas, prižiūrėjo liūtus; žvairas egiptietis Dara – žirafas; randuotas nuo galvos iki kojų afrikietis Katas – krokodilus; kinai dvyniai – bežDžiones ir, kaip netrukus paaiškės Džahanui, buvo įjunkę į hašišą; Mirka, plačiapetis, storų kojų – lokius, į kuriuos pats buvo šiek tiek panašus; du čerkesai – grynakraujus žirgus. Čia gyveno ir Tarasas Sibirietis, su kuriuo jis jau buvo pažįstamas. Vyrai pasi-

tiko Džahaną nedraugiška tyla, nustebę, kad dramblio varovas – vaikėzas, ir reikšmingai susižvelgė, nors Džahanas tų žvilgsnių nesuprato.

Sangramas atnešė jam dubenį siutlašo*.

– Paragauk, primena namus, – pasakė jis. – Čia valgis ne toks skanus kaip mūsų, – pridūrė pašnibždomis. – Bet teks priprasti.

Džahanas godžiai sušveitė ryžius. Visi tebežiūrėjo į jį smalsiai, bet tylėdami. Alkio jis nenumalšino, bet daugiau nieko negavo ir neprašė. Gavo drabužius ir persirengė. Šviesūs marškiniai plačiomis rankovėmis, vilnonė liemenė, plačkelnės ir minkšti odiniai batai. Paskui juodu su Sangramu išėjo pasivaikščioti. Tarnas įsimetė į burną rutuliuką, iš pažiūros vaško. Tada Džahanas nežinojo, kad tai derva iš prieskonių ir opijaus. Netrukus Sangramo veidas sušvelnėjo, liežuvis atsirišo. Jis papasakojo Džahanui apie sultono Siuleimano tylėjimo kodeksą. Nors pirmame ir antrame kiemuose jo laikomasi ne taip griežtai kaip trečiame ir ketvirtame, visi visur turi elgtis tyliai. Garsiai kalbėti, juoktis ar rėkti draudžiama.

– O dainuoti? Čhota mėgsta lopšines prieš miegą.

– Dainuoti... – pakartojo Sangramas, lyg aiškintų jam pačiam ne visai suprantamą dalyką. – Labai tyliai dainuoti galima.

Priėję prie sodo sienos juodu sustojo. Išilgai jos augo aukštų it sargybiniai eglių guotai susipynusiomis it baldakimas šakomis.

– Neik už šitos sienos, – griežtai pasakė Sangramas.

– Kodėl?

– Neklausinėk. Klausyk vyresniųjų.

Džahanui nudiegė paširdžius. Matyt, jo nesmagumas buvo akivaizdus, nes Sangramas pasakė:

* Ryžiai, virti saldintame piene (*aut. past.*).

– Tave išduoda veidas.

– Ką?

– Matyti, kad tu džiaugiesi. Matyti, kad tu bijai, – jis papurtė galvą. – Moterys nemoka slėpti jausmų, nes yra silpnos. Visa laimė, kad jos nešioja šydus. Bet vyras turi išmokti slėpti jausmus.

– Kaip? – paklausė Džahanas.

– Slėpk veidą, užrakink širdį, – patarė Sangramas. – Antraip netrukus liksi be abiejų.

Maždaug po valandos Džahanas pirmą naktį Stambule sustingęs gulėjo ant šiurkštaus čiužinio, klausydamasis vakaro garsų. Netoli suūbavo pelėda, tolumoje sulojo šuo. Pašiūrėje irgi netrūko visokių garsų, prižiūrėtojai knarkė, vartėsi, murmėjo, perdė ir griežė dantimis per miegus. Vienas iš jų, Džahanas nesuprato kuris, šnekėjo jam niekada negirdėta kalba, jei tai apskritai buvo kalba. Jo pilvas irgi pritarė chorui kurkdamas. Džahanas susimąstė apie valgį, ypač apie aštrius pyragėlius su mėsos įdaru, bet jie visada jam primindavo motiną, taigi liovėsi. Atsisuko į langą ir įsmeigė akis į dangaus lopinėlį, tokį nepanašų į žydras platybes, kurias matydavo laive daug dienų. Manė, kad niekada neužmigs, bet nuovargis įveikė.

Krūptelėjęs pabudo ir išniro iš niūrių neramių sapnų. Kažkas sunkiai alsavo jam į kaklą ir trynėsi į klubus. Kažkieno ranka užspaudė jam burną, o kita ranka trūktelėjo už plačkelnių. Džahanas pasimuistė, stengdamasis ištrūkti, bet vyras buvo stipresnis, parbloškė jį ir prispaudė. Berniukas dusdamas gaudė orą. Tik tada vyras, supratęs, kad vos nepasmaugė Džahano, atitraukė ranką, ir tą akimirką berniukas iš visų jėgų suleido dantis už-

puolikui į nykštį. Šis aiktelėjo iš skausmo. Piktai. Berniukas drebėdamas pašoko. Blankioje žvakės šviesoje stovėjo lokių tramdytojas.

– Eikš čia, – sušnypštė Mirka.

Iš balso Džahanas suprato, jog jis nenori, kad kiti sužinotų, ką daro. Todėl suriko nesavu balsu, pamiršęs visus tylėjimo kodeksus, numojęs ranka į bausmę, kuri jo laukia, jei sargybiniai išgirs.

– Tik pamėgink mane paliesti dar kartą, ir mano dramblys tave sutryps! Mes tave nudėsim!

Mirka atsistojo maudamasis plačkelnes. Nepakeldamas akių į kitus prižiūrėtojus, irgi pabudusius, jis nupėdino prie savo čiužinio, murmėdamas:

– Tavo dramblys dar mažas.

– Užaugs! – suriko Džahanas.

Berniukas pastebėjo, kad į jį pritariamai žiūri Olevas.

– Mirka, šikniau! Jei bent pirštu priliesi indą, prikalsiu tavo kiaušius prie sienos, girdi?

– Eik velniop, – suniurnėjo Mirka.

Berniukas besidaužančia širdimi pamažu atsigulė, šį kartą nugara į langą, kad matytų kambarį. Jis suprato, kad rūmuose visą laiką, net miegodamas, turi būti budrus. Negalima ilgai čia likti. Reikia kuo greičiau sužinoti, kur laikomi sultono turtai, prisikimšti krepšius ir nešti kudašių. Teks palikti baltąjį dramblį, liūdnas suvokė. Čhota – karališkas padaras, o Džahanas – ne.

Jis nežinojo, kad Čhota daržinėje irgi nemiega, klausosi, nerimauja. Juodoje kaip degutas nakties tamsoje, tokioje tirštoje, kad visos spalvos išnyko, jis užuodė vienintelio gyvūno, kuris kelia jam baimę, kvapą – tigro.

NIEKAS TIKRAI NEGALĖJO pasakyti, kiek žmonių gyvena šiapus rūmų sienų. Tarasas Sibirietis, kuris čia taip seniai, jog jau niekas nebeprisimena, kada jis atsirado seralyje, kalbėdavo, kad tiek, kiek dangaus žvaigždžių, plaukų maldininko barzdoje, paslapčių, kurias atpučia vėjas iš jūros. Kiti sakydavo, kad ne mažiau kaip keturi tūkstančiai. Kartais Džahanas suvokdavo, kad spokso į milžiniškus vartus, atskiriančius jų kiemą nuo kitų, ir svarsto, kas ten gyvena.

Smalsumas kankino ne jį vieną. Visi gyvūnų prižiūrėtojai pusbalsiu plepėdavo apie įvairius rūmų gyventojus – vyriausiąjį chalvos virėją, iškilmių prižiūrėtoją, ragautojus, kurių pareiga – patikrinti kiekvieną valgį, patiekiamą valdovui. Jie troško sužinoti kuo daugiau ir uoliai liežuvaudavo, gardžiuodamiesi kiekviena paskala it deginto cukraus kąsneliu. Labiausiai juos žavėjo sugulovės. Niekas, išskyrus sultoną ir eunuchus, niekada jų nematė, todėl žvėrių jaukintojai nežabodavo vaizduotės. Mintyse jie piešdavo moterų veidus, bereikšmius ir gundančius it neprirašyti ritinėliai. Pliaukšti apie sultono numylėtines net pašnibždomis niekas nedrįso, apkalbinėdavo tik sultonienę, kurios visi nekentė ir manė turį teisę šmeižti.

Apie haremą sklido daugybė gandų, kartais jie atitikdavo tikrovę, be dažniausiai neturėdavo su ja nieko bendro. Jo vartus saugojo juodieji eunuchai, taip siaubingai iškastruoti, kad galėjo šlapintis tik per vamzdelį, kurį visada nešiojosi. Kadangi islamas draudžia kastraciją, krikščionių ir žydų perpardavinėtojai sam-

dydavo vergų pirklius atlikti tą darbą kur nors kitur. Nuošaliausiuose Afrikos kampeliuose buvo gaudomi ir kastruojami berniukai, tuos, kurie išgyvendavo, nusipirkdavo rūmai, ir jie buvo plukdomi į Stambulą. Daugelis mirdavo kelionėje, ir jų lavonai buvo išmetami į jūrą. Jei jiems pasisekdavo, jei jie būdavo talentingi, prasimušdavo į žmones. Taip nuodėmė, už kurią kaltės niekas neprisiimdavo, bet prie kurios prisidėdavo daugelis, gyvavo toliau. Sangramas sakydavo, kad eunuchai likę ne tik be kiaušių, bet ir be širdies. Kadaise nesulaukę gailestingumo, dabar jie buvo negailestingi visiems. Jei kokia nors sugulovė bandydavo pabėgti, eunuchai ją rasdavo pirmieji.

Haremas, slaptas, bet galingas, persmelkė visą rūmų gyvenimą. Jis buvo vadinamas *darussaade* – „Laimės namais“. Visi aliai vieno kambariai slaptais koridoriais buvo sujungti su *valide*, sultono motinos, miegamuoju. Daug metų ji vienintelė tikrindavo, ką šimtai moterų kasdien valgo, geria, dėvi ir veikia. Be jos palaiminimo nebuvo išvirtas nė vienas puodelis kavos, nepadainuota nė viena daina, nekrisdavo sultonui į akį nė viena sugulovė. Jos akys ir ausys buvo juodųjų eunuchų vyresnysis. Bet ji jau mirusi, o jos valdžią perėmė į savo rankas sultonienė.

Jos vardas buvo Chiurem, bet daugelis ją vadino ragana, *zchadi*. Jai netrūko nei šalininkų, nei priešų. Buvo kalbama, kad ji pakerėjo sultoną įpylusi meilės apžavų jam į vyšnių šerbetą, apšlaksčiusi jais pagalvę ir pilnaties naktį surišusi jo drabužius į mazgą. Sulaužęs trijų šimtų metų senumo paprotį, sultonas iškėlė tokias prašmatnias vestuves, kad jas iki šiol aptarinėjo miesto smuklių, viešnamių ir opijaus rūkyklų lankytojai. Berniukas, tiesa, nieko nenutuokė apie smukles, viešnamius ir opijaus rūkyklas, bet Sangramas nutuokė ir mėgo liežuvauti. Beveik viską, kas vyksta rūmuose ir mieste, Džahanas sužinodavo iš jo.

Sultonienė, gal ragana, gal ne, dievino visokias keistenybes ir nieko negailėdavo, kad jas gautų. Mažiausia imperijos neūžauga ar muzikinė dėžutė su slaptais skyreliais; valstietė driežo oda ar lėlių namelis, papuoštas brangakmeniais, – kiekvieną įsigijusi ji džiūgaudavo vienodai. Sultonienė mėgo paukščius ir dažnai užsukdavo į paukštidę. Jai ypač patiko viena papūga, ara žaliu pilvu ir raudonais sparnais, ir ji išmokė paukštį tuzino žodžių, kuriuos papūga nesavu bjauriu balsu kliegdavo kaskart, pamačiusi sultoną Siuleimaną, ir tai jį be galo linksmino. Chiurem mielai vaišindavo skanėstais gazeles ir kumeliukus, bet beveik niekada nesiartindavo prie žvėrių. Tuo geriau, manė Džahanas, nes jos bijojo. Kaip nebijosi moters, kuri skaito mintis ir vagia sielas?

Pirmos savaitės „Sosto buveinėje", *pajitacht**, praslinko be jokių nuotykių. Čhota iš lėto taisėsi, įmito ir atgavo gerą ūpą. Jis gavo dvi gūnias: kasdienę, kelis jardus mėlyno aksomo, išsiuvinėto sidabriniais siūlais, ir šventinę, auksinį užtiesalą iš sunkaus brokato. Džahanui patiko liesti išsiuvinėtus raštus pirštų galais. Jis nebegailėjo brangių audinių, kuriais šachas Humajūnas aprūpino dramblį, bet kapitono Gareto jūrininkai tame grėsmingame laive juos begėdiškai pasigrobė.

Naktį, vos spėjęs sumerkti akis, jis išvysdavo tamsoje patėvio veidą. Svajojo grįžti į kaimą ir jį užmušti. Juk jis atėmė gyvybę jo mamai. Spardydavo ją į pilvą, žinodamas, – negalėjo nežinoti, – kad ji nėščia. Tačiau protu jis suvokė, kad grįžti dar anksti. Pavogęs sultono brangakmenius, kelis galės pasilikti. Kapitonas Garetas niekada nesužinos. Tada grįš namo turtingas ir galingas. Jį pasitiks seserys. Turbūt nusiminė, kai jis staiga išvyko, bet sielvarto neliks nė pėdsako, kai jos vėl jį pamatys ir paklaiks iš

* Karalystės sostinė.

džiaugsmo. Džahanas išbučiuos joms rankas ir paklos po kojomis turtus: deimantus, smaragdus, nefritą.

Paskui jis vieną gražią dieną sutiks jauną merginą, dailią kaip pilnatis. Jos dantys bus kaip perlai, jos krūtys – standžios kaip prinokę svarainiai, ji praeis pro šalį, bet pirmiau slapta apdovanos jį šypsena. Jis išgelbės ją nuo baisaus pavojaus (ištrauks skęstančią iš vandens, apgins nuo plėšikų gaujos ar nuožmaus žvėries – kaskart įsivaizduodavo vis kitaip). Ji pabučiuos jį gaiviomis kaip lietaus lašai lūpomis, o jos apkabinimas bus saldesnis už meduotas figas. Jie pamils vienas kitą, ir jos glamonės užlies jį it kvapus vanduo. Jų palaima bus tokia beribė, kad žmonės vadins juos laimingiausia šio pasaulio pora, net praėjus daugeliui metų po jų mirties nuo senatvės vienas kito glėbyje.

Pirmos jo dienos žvėryne būtų buvusios sunkesnės, jei ne liūtų prižiūrėtojas Olevas, priglaudęs jį po savo sparnu. Šis beatodairiškai drąsus vyras pernelyg rūpinosi ūsais: šukuodavo, tepdavo tepalu ir kvepindavo penkis kartus per dieną. Kaip ir Džahano, jo kažkur laukė šeima ir gyvenimas, prarastas, kai dešimties metų jį pagrobė vergų pirkliai. Rudi plaukai, tvirtas sudėjimas, o ypač narsa nulėmė jo likimą. Atplėštas nuo šeimos, jis buvo atgabentas į osmanų seralį, kurio niekada nepaliks.

Kiekvieną rytą auštant prižiūrėtojai prausdavosi prie marmurinio fontano tokiu šaltu vandeniu, kad rankos paraudonuodavo. Apie vidurdienį pietums jie gaudavo kruopų sriubos su papločiu, o vakare – ryžių, užkultų kurdiukų riebalais. Sutemus visi guldavosi ant šiurkščių čiužinių, kuriuose knibždėte knibždėjo utėlių. Glindų buvo pilna visur. Blusų irgi. Jos šokinėdavo nuo žvėrių ant žmonių ir nuo žmonių ant žvėrių. Nuo dažnų įkandimų likdavo niežtinčios žymės, kurios pakasytos ištindavo ir tvinkdavo. Prižiūrėtojai dažnai iššukuodavo savo žvėris, ir

didelius, ir mažus, ištepdavo juos grūsto kamparo, kardamonų ir citrinžolių mišiniu. Tačiau, kad ir kaip kruopščiai jie ieškodavo blusų, bent viena kita visada išgyvendavo, o joms tiek ir tereikėdavo.

Patikrinti, kaip laikomi žvėrys, du kartus per savaitę užsukdavo baltųjų eunuchų vyresnysis, visų vadinamas Gvazdiku Kamyl Aga. Jis niekada nesibardavo. Niekada nepakeldavo balso. Tačiau jis kėlė seralyje bene didžiausią baimę, o jo rūstus žvilgsnis buvo aštresnis už plieną. Buvo tokios baltos odos, kad per ją prasišvietė gyslų rezginys. Aplink akis juodavo ratilai, ir buvo kalbama, kad jis kiaurą naktį vaikšto koridoriais, nes miega ne daugiau nei pelėda, išskridusi į medžioklę. Žinodami, kad jis pasiunta nuo krislelio purvo, prižiūrėtojai be paliovos švarinosi. Jie šluostydavo šlapimą, kuopdavo išmatas, šveisdavo lovius ir girdyklas. Džahanui atrodė, kad žvėrims tokia karštligiška švara nelabai patinka. Nebeužuosdami įprastų kvapų – savo ir kitų – jie nebenutuokdavo, kur jų teritorija. Nė vienas prižiūrėtojas nedrįso to pasakyti eunuchui. Tačiau savo globotiniais visi rūpinosi puikiai. Jų gyvenimą lėmė gyvūnų gerovė. Klestėjo gyvūnai – klestėjo prižiūrėtojai; netekdavo palankumo gyvūnai – toks likimas laukdavo ir prižiūrėtojų.

Vieną balandžio vidurio dieną nutiko keistas dalykas. Vesdamas Čhotą atgal į daržinę Džahanas išgirdo už krūmų šnaresį – tylų, bet taip arti, kad net krūptelėjo. Apsimesdamas, kad nieko nepastebėjo, jis budriai žvilgčiojo į krūmą, ir netrukus iš po jo it gyvačiukė išniro išsiuvinėta šilkinė kurpaitė, savininkei aiškiai to nežinant.

Džahanas suprato, kad už krūmų slepiasi mergaitė, ir ėmė laužyti galvą, kas ji. Tarp žvėrių prižiūrėtojų moterų nebuvo. Sugulovėms draudžiama taip toli eiti, juo labiau be palydovų. Jis nenorėjo jos išgąsdinti, todėl laikėsi atokiai, manydamas, kad ji tenorėjo iš arti pamatyti baltą dramblį. Taigi jis toliau dirbo savo darbus – tegu žiūri. Ji atėjo dar kelis kartus – jis girdėdavo traškant šakeles jai po kojomis, šnarant drabužį, visada slapta. Iki mėnesio pabaigos Džahanas priprato prie paslaptingosios šnipinėtojos. Jis neketino išsiduoti, ji irgi, ir juodu niekada nebūtų ištarę vienas kitam nė žodžio, jei ne atsitiktinumas – vapsva.

Tą rytą Džahanas krapštė žemės grumstą Čhotai nuo uodegos, ir staiga tylą perskrodė spiegimas. Iš už gyvatvorės išlėkė mergaitė išsidraikiusiais plaukais. Mojuodama rankomis, kažką padrikai rėkdama, ji prašvilpė pro juos, nėrė į daržinę ir užtrenkė duris taip smarkiai, kad šios iškart vėl atsilapojo.

– Šalin, – Džahanas griebė didelį lapą ir nubaidė vapsvą, kuri vijosi mergaitę.

Įnirtingai zvimbdama, suirzusi vapsva kelis kartus apsuko jį ratu, pavargo ir nėrė į artimiausią rožių krūmą.

– Nuskrido, – pasakė Džahanas.

– Aš tuoj išeisiu. Nulenk galvą, tarne.

Ir išniro iš daržinės, aukšta, lanksti ir liekna kaip nendrė.

– Teatleidžia man Alachas šiuos įžūlius žodžius, bet aš nesuprantu, kam Jis sukūrė vapsvas, – pareiškė, suraukusi nosį.

Ji priėjo prie dramblio: matyt, jai buvo smalsu pamatyti jį iš arti. Džahanas slapta žvilgtelėjo į ją ir pamatė mažutes medetkų spalvos strazdanas ant skruostų. Šviesiai žali drabužiai saulės šviesoje atrodė beveik balti, o iš po nerūpestingai užsimestos skraistės sprūdo banguoti plaukai.

– Ar mano garbingasis tėvas, jo didenybė, jau matė šį žvėrį? – paklausė ji.

Džahanas gurktelėjo, tik dabar supratęs, su kuo kalba. Nusilenkė iki žemės.

– Jūsų šviesybe Mihrimah Sultan.

Sultonaitė atsainiai linktelėjo, lyg titulas jai nieko nereikštų, ir vėl įsmeigė tamsias gintarines akis į Čhotą.

– Gal jūsų šviesybė norėtų paglostyti dramblį?

– O jis neįkąs?

– Patikėkite, jūsų šviesybe, Čhota – įkūnytas gerumas, – nusišypsojo Džahanas.

Ji atsargiai priėjo prie gyvulio ir palietė jo raukšlėtą odą. Tą akimirką Džahanui vėl pasitaikė proga ją apžiūrėti. Jis išvydo brangų vėrinį su septyniais baltais kaip pienas perlais didumo sulig žvirblio kiaušiniu. Jo akys nukrypo į jos rankas. Kokios jos dailios, tai prispaustos prie krūtinės, tai nerimastingai sunertos. Ir šis paskutinis judesys sujaudino jį: Džahanas suprato, kad šis ryškiaspalvis apvalkalas slepia neramią sielą, panašią į jo. Antraip nebūtų išdrįsęs tarti šių žodžių:

– Žmonės bijo žvėrių, bet žiaurūs mes, o ne jie. Nei krokodilas, nei liūtas nėra tokie baisūs kaip mes.

– Kokia kvailystė! Žvėrys pavojingi, todėl mes juos ir laikome narvuose. Antraip jie mus sudraskytų.

– Jūsų šviesybe, nuo tada, kai aš čia, nė karto negirdėjau, kad žvėris būtų ką nors užpuolęs, nebent dvėstų iš bado. Jei mes jų nekliudome, jie nekliudo mūsų. O žmonės ne tokie. Žmogus linkęs į pikta, tiek alkanas, tiek ne. Šalia katro ramiau miegotumėte – šalia nepažįstamo žmogaus pilnu pilvu ar šalia sotaus liūto?

Ji valandėlę žiūrėjo į jį.

– Keistas tu berniukas. Kiek tau metų?

– Dvylika.

– Aš vyresnė, – pareiškė ji. – Aš geriau žinau.

Džahanas nusilenkė, bet neįstengė nuslėpti šypsenos. Ji nepasakė akivaizdaus dalyko: kad ji sultono duktė, o jis – niekas. Ji pasakė, kad yra vyresnė, lyg juodu būtų ar kada nors ateityje galėtų tapti lygūs. Apsisukusi paklausė:

– Kuo tu vardu?

Jis paraudo. Pasakė suglumęs, lyg vardas juodu suartintų:

– Dramblio vardas Čhota, jūsų šviesybe, mano – Džahanas. Bet mano motina...

– Ką tavo motina?

Šito jis nebuvo sakęs niekam ir nesuprato, kodėl sako dabar:

– Ji mane vadindavo Hiacintu.

Mihrimah nusijuokė:

– Koks juokingas vardas berniukui! Kodėl? – supratusi, kad jis įsižeidė, paklausė tyliau.

– Kai gimiau, mano akys buvo keistos violetinės spalvos. Motina sakė, kad laukdamasi valgydavo hiacintus.

– Hiacintų akys, – sumurmėjo ji. – O kur dabar tavo motina?

– Iškeliavo iš šio pasaulio, jūsų šviesybe.

– Tai tu našlaitis, – tarė ji. – Kartais man irgi atrodo, kad aš našlaitė.

– Bet jūsų kilnieji tėvai gyvi, teduoda Alachas jiems ilgą gyvenimą.

Tą akimirką jie išgirdo moters balsą:

– Aš visur jūsų ieškojau, jūsų prakilnybe. Nederėtų jums čia ateiti vienai.

Pasirodė kresna raudonveidė skvarbiomis akimis ir plonomis priekaištingai sučiauptomis lūpomis. Jos žandikauliai buvo tvirti ir ryškūs, todėl atrodė, kad ji sukandusi dantis. Nė nedirstelėjusi

nei į dramblį, nei į varovą, ji praėjo pro šalį, lyg šiame didžiuliame sode su gėlynais ir žvėrynu nebūtų nieko, į ką vertėtų atkreipti dėmesį bent akimirkai – išskyrus sultono dukterį.

Mihrimah atsisuko į Džahaną, šelmiškai džiūgaudama:

– Mano *dada* – auklė, – paaiškino ji. – Amžinai nerimauja dėl manęs.

– Kaip man nesirūpinti, kai mano brangiausias turtas sklidinas šviesos, o pasaulis tamsus? – tarė moteriškė.

Mihrimah nusijuokė:

– Deja, mano *dada* nemėgsta gyvūnų. Išskyrus vieną – savo katiną Kardamoną.

Jų žvilgsniai susitiko – slapta, netyčia. Staiga Mihrimah susirūpino:

– Ar mano garbingoji motina neklausė, kur aš?

– O taip, klausė. Aš atsakiau, kad jūs maudotės, jūsų aukštybe.

– Tu mane išgelbėjai, – nusišypsojo Mihrimah. – Ką aš be tavęs daryčiau? – ji kilstelėjo ranką, lyg mojuotų įsivaizduojama nosinaite. – Iki pasimatymo, Čhota. Galbūt aš vėl ateisiu susitikti su tavimi.

Atsisveikinusi su drambliu, bet nė žodžio netarusi varovui, sultonaitė su aukle apsisuko ir nužingsniavo sodo taku. Džahanas liko ir valandėlę lydėjo ją akimis, užmiršęs, kur jis ir ką veikia. Galvoje sukosi neužduoti klausimai, šnervės vis dar užuodė kvepalus, o širdis daužėsi kaip niekada anksčiau.

DŽAHANAS MANĖ, KAD ji nebeateis. O ji atėjo. Jam padovanojo šypseną, o drambliui atnešė vaišių – ne kriaušių ir obuolių, o karališkų skanėstų: figų su tiršta grietine, našlaičių šerbeto, marcipanų su rožių žiedlapių uogiene ir meduje virtų kaštainių. Džahanas žinojo, kad oka* tokių kaštainių kainuoja mažiausiai keturis sidabrinius. Suerzinta ar išgąsdinta seralio tvarkos ji įprato ateiti pas baltąjį dramblį. Stebėdamasi žiūrėdavo į Čhotą, lyg jai būtų sunku patikėti, kad toks milžinas gali būti toks romus. Dramblys buvo žvėryno sultonas, tačiau nė kiek nepanašus į jos tėvą.

Kada ji užsuks, numatyti buvo neįmanoma. Kartais nesirodydavo kelias savaites, ir Džahanui belikdavo spėlioti, ką ji veikia tame paslapčių lobyne – hareme. Kartais ateidavo beveik kiekvieną popietę. Ją visada lydėdavo *dada*, Chesna Chatūn. Auklę trikdė toks sultono dukters domėjimasis gyvūnais. Ji aiškiai smerkė Mihrimah žavėjimąsi drambliu, bet rūpestingai tai slėpė.

Prabėgo metai. Atėjo karšta vasara. Džahanas uoliai saugojo keletą nušvilptų brangenybių: sidabrinį rožinį (iš vyriausiojo sodininko), auksu siuvinėtą šilkinę nosinę(iš naujo eunucho), ąsočius su migdolais ir pistacijomis (iš rūmų sandėlio), auksinį žiedą (iš svetimšalio pasiuntinio, aplankiusio žvėryną). Jis suprato, kad tai niekučiai, kurių kapitonui Garetui nepakaks, bet iki šiol nesužinojo, kur laikomi sultono brangakmeniai, ir, tiesą sakant, ilgai-

* 1,28 kg

niui priprato prie žvėryno gyvenimo ir vis rečiau apie tai pagalvodavo. Nuo tos dienos, kai išsiskyrė su kapitonu Garetu, nieko apie jį negirdėjo, nors vis dar sapnuodavo jo grėsmingą siluetą, išnyrantį iš tamsos. Kodėl jis nepasirodė, Džahanas nežinojo. Kas žino, gal išplaukė į kelionę ir žuvo.

Sultono duktė ir dramblio varovas kalbėjo beveik vien apie Čhotą, o šis klestėjo, augo ir sunkėjo. Todėl Džahanas labai nustebo, kai vieną gražią dieną Mihrimah nei iš šio, nei iš to paklausė, kaip jis gyveno Indijoje ir kaip atsidūrė seralyje. Štai istorija, kurią jis jai papasakojo kitą dieną – ji sėdėjo po alyvų krūmu, o jis klūpojo, ji žiūrėjo į jį, jis nedrįso pakelti akių, ji buvo taip arti, kad jis užuodė jos plaukų kvapą, bet negalėjo užmiršti, kad jie iš skirtingų pasaulių.

Istorija, kurią dramblio varovas papasakojo sultono dukteriai

Didelėje ir turtingoje šalyje, vadinamoje Indija, gyveno neturtingas berniukas, vardu Džahanas. Vietoj namų jis teturėjo lūšną, stovinčią šalia kelio, kuriuo į šacho Humajūno rūmus ir iš jų dažnai žygiuodavo kareiviai. Po vienu stogu su juo gyveno penkios seserys, motina ir patėvis – jo vyriausias dėdė. Džahanas buvo smalsus ir mėgdavo daryti visokius daiktelius iš molio, medžio, akmens, mėšlo ar šakelių – kas pasitaikydavo po ranka. Kartą jis galiniame kieme pastatė didelę krosnį ir labai nudžiugino motiną: ši krosnis, priešingai nei visos ankstesnės, nerūko.

Džahanui dar nebuvo šešerių, kai tėvas – nes jis kadaise turėjo tėvą – dingo kaip į vandenį. Kaskart, kai jis paklausdavo motinos, kur tėvas, ji atsakydavo: „Išplaukė į jūrą.“ Laivu į tolimą

šviesos ir šešėlių miestą, kurį valdo kitas šachas ar sultonas, o turtų be skaičiaus.

Kitas berniukas būtų supratęs, kad ji meluoja. Džahanas nesuprato. Tik po kelerių metų jam toptelėjo, kad motina rezgė permatomas ir trumpaamžes kaip voratinkliai netiesas. Net kai giminė ją ištekino už jo dėdės, kuris ėmė tyčiotis iš žmonos nuo pirmų bendro gyvenimo dienų, berniukas nenorėjo patikėti, kad tėvas nebegrįš. Apimtas bejėgiško pykčio jis žiūrėjo, kaip dėdė sėdi ant tėvo demblio, miega tėvo lovoje, kramto tėvo betelį ir niekada nedėkoja, nes motina jam amžinai neįtinka. Ugnis, kurią jinai užkūrė, vos smilksta, pienas, prie kurio ji prisilietė, iškart sugyžta, pūriai*, kuriuos ji iškepė, žemių skonio, o kūnas, kuriuo jis naudojasi kiekvieną naktį, bevertis, nes ji iki šiol jam nepagimdė sūnaus.

Laisvu nuo bambėjimo ir keiksmų laiku patėvis dresavo kovinius dramblius. Jis mokė šiuos taikius gyvulius pulti ir žudyti. Džahano seserys jam padėdavo, Džahanas – ne. Jis taip nekentė patėvio, kad vengė ne tik jo, bet ir jo dramblių. Išskyrus vieną – Pakyzą.

Pakyza buvo vaikinga tūkstantį dienų. Prabėgo trys rudenys ir trys žiemos, ir vėl atėjo pavasaris. Apsipylė auksaspalviais žiedais prie kelio augančios kasijos, kalnų šlaituose it skraistė raibuliavo lauko gėlės, iš žiemos įmygio pabudo gyvatės, o drambliuko vis nebuvo. Pakyza taip sustorėjo, kad vos galėjo pajudėti, ir kasdien niūrodavo apsunkusiais kaip jos širdis vokais.

Kiekvieną rytą Džahanas atnešdavo jai švaraus vandens ir kibirą pašaro. Glostydamas raukšlėtą Pakyzos odą, jis šnibždėdavo: „Gal didysis įvykis bus šiandien, a?“

* Kvietiniai neraugintos tešlos papločiai.

Pakyza iš lėto, nenoromis pakeldavo galvą, rodydama, kad girdi berniuką ir, nors labai pavargusi, neprarado vilties kaip ir jis. Bet saulė pamažu riedėdavo dangumi, horizontas nusidažydavo raudonais ruožais, ir baigdavosi dar viena diena. Slinko paskutinės savaitės prieš lietingąjį metų laiką, oras buvo tvankus, drėgmė nepakeliama. Džahanas slapta nuogąstavo, kad vaisius žuvo motinos viduriuose. Jam net toptelėjo, kad Pakyzos pilvas išsipūtęs nuo ligos ir išbrinkęs kūnas slepia tik tuštumą. Tačiau, pridėjęs ausį prie jos didžiulio nukarusio vos ne iki žemės pilvo jis išgirsdavo širdies plakimą – tykų, bet lygų. Mažylis niekur nedingo, bet neskubėjo išvysti pasaulio, lūkuriavo, slėpėsi, kodėl – niekas nesuprato.

Vaikinga Pakyza pamėgo keisčiausius daiktus. Ji gardžiuodamasi gerdavo iš purvinų balų, laižydavosi pamačiusi sausą molį, rydavo karvių mėšlą. Progai pasitaikius sugrauždavo kokį dribsnį kalkėmis baltintos tvarto sienos, ir tada Džahano dėdė ją čaižydavo botagu.

Kas antrą dieną aplankyti Pakyzos atpėdindavo kiti drambliai. Išnirę iš miško jie plumpindavo vorele, įsmeigę akis į dulkėtą kelią, o jų judesiai paklusdavo tik jiems girdimam ritmui. Atėję patinai nutildavo, o patelės imdavo trimituoti, šaukdamos Pakyzą. Ši pastatydavo ausis, kartais atsiliepdavo. Iš paskutinių jėgų prašydavo nesirūpinti dėl jos. Vis dėlto dažniausiai ji tylėdavo – ar nustėrusi iš baimės, ar nuraminta meilės, Džahanas nežinojo.

Pažiūrėti tokio stebuklo žmonės ateidavo iš toli. Prie jų lūšnos būriuodavosi hinduistai, musulmonai, sikhai ir krikščionys. Jie atnešdavo gėlių girliandų. Jie degindavo žvakes, smilkalus ir giedodavo. Tikriausiai vaisius palaimintas, kalbėdavo jie, virkštelė sieja jį su nematomu pasauliu. Jie apraišiojo visą banjaną*

* Bengalinis fikusas.

skudurėliais, vildamiesi, kad jų maldos bus išklausytos. Prieš išeidami lankytojai būtinai paliesdavo Pakyzą, žadėdami nemazgoti rankų, kol jų noras neišsipildys. Patys įžūliausi bandydavo išpešti plauką kitą jai iš uodegos, bet Džahanas buvo budrus.

Prie jų vartų dažnai pasirodydavo ir žiniuonys – arba norėdami padėti, arba iš smalsumo. Vienas jų buvo Šry Zyšanas. Džiūsna plačiais antakiais, dažnai glėbesčiuojantis medžius ir akmenis, kad pajustų jų gyvybę. Pernai jis nukrito nuo uolos bandydamas apkabinti saulėlydį. Keturiasdešimt dienų išgulėjo lovoje nekalbėdamas ir nejudėdamas, tik akys po užmerktais vokais trūkčiojo, lyg jis toliau kristų ir sapne. Žmona jau pradėjo jo gedėti, bet keturiasdešimt pirmos dienos popietę Zyšanas išsiropštė iš lovos, – svirduliuodamas, bet sveikas. Nuo tos dienos jo mintys lakstė laukais kaip avys. Žmonės nesutarė, kaip vertinti nelaimingo atsitikimo padarinius. Vieni manė, kad jam atsivėrė kitiems išminčiams nepasiekiamos aukštybės. Kiti sakė, kad jis kuoktelėjo ir jo nuomone dabar pasikliauti negalima.

Nežinia, kaip ten buvo iš tikrųjų, bet Zyšanas atėjo. Prikišo ausį Pakyzai prie pilvo ir užsimerkė. Žemu kimiu balsu, tarsi sklindančiu iš prarajos, į kurią buvo įkritęs, ištarė:

– Drambliukas klausosi.

Džahanas sulaikė kvapą, apimtas pagarbios baimės ir jaudulio:

– Jūs sakote, kad jis mus girdi?

– Taip. Jei rėksite ir keiksitės, jis niekada neišvys pasaulio.

Džahanas krūptelėjo, prisiminęs, kiek šie namai girdėjo keiksmų ir riksmų. Be abejo, jo žiaurusis dėdė mirtinai išgąsdino drambliuką.

Žiniuonis pamojo gumbuotu pirštu:

– Išklausyk mane, sūnau. Šis drambliukas nepaprastas.

– Ką jūs turit omeny?

– Šis drambliukas pernelyg... jautrus. Jis nenori išvysti pasaulio. Nuramink jį. Pasakyk, kad viskas bus gerai: pasaulis ne toks jau blogas. Jis išlėks lauk it strėlė iš lanko. Mylėk jį, ir jis niekada tavęs nepaliks. – Sulig tais žodžiais jis pamerkė Džahanui, lyg būtų jam pasakęs didelę paslaptį.

Tą popietę Džahanas žiūrėjo į tamsėjantį dangų ir mąstė. Kaip įkalbėti mažiuką, kad verta išvysti pasaulį? Drambliai visą laiką kalba – jie niurna, trimituoja, baubia. Tačiau užduotis jam per sunki. Jis ne tik nemoka jų kalbos, bet ir neturi ko pasakyti. Ką jis žino apie gyvenimą už šių sienų, svetimą jo širdžiai, trapiai kaip kiaušinio lukštas?

Tolumoje tvykstelėjo žaibas. Džahanas laukė griaustinio, bet nesulaukė. Tačiau tą laukimo akimirką jam dingtelėjo mintis. Taip, jis nieko neišmano apie pasaulį, bet žino, kas yra baimė. Kai buvo mažas, išsigandęs slėpdavosi po motinos plaukais, kurie jai siekė kelius.

Džahanas įbėgo į vidų ir pamatė, kad motina maudo vyrą medinėje geldoje – trina jam nugarą. Dėdė baisiai nemėgo praustis ir būtų niekada nesimazgojęs, jei ne blusos. Jis išlipdavo iš vandens švariu kūnu, bet siela likdavo purvina. Dabar jis užsimerkęs drybsojo geldoje ir mėgavosi kamparo aliejaus poveikiu. Džahanas mostelėjo motinai, maldaudamas išeiti į kiemą. Paskui jis, irgi ženklais, pasikvietė sesutes – visos paveldėjo motinos plaukus, nors ir nebuvo tokios gražios. Valdingai – nė neįtarė, kad gali taip kalbėti – įsakė visoms atsistoti šalia Pakyzos. Su palengvėjimu pamatė, kad jos pakluso, susiėmė už rankų ir nesišypso, lyg jo paliepimas būtų savaime suprantamas. Jos atsistojo šalia, kaip jis pamokė, o vešlūs plaukai draikėsi į visas puses. Atsuko nugarą vėjui ir palenkė galvas į priekį taip, kad plaukais brauktų

per milžinišką Pakyzos pilvą. Visos drauge sudarė apsiaustą, kybantį ore it stebuklingas kilimas. Džahanas išgirdo, kaip troboje rėkauja patėvis. Be abejo, mama jį irgi išgirdo, tačiau nei ji, nei sesutės nė nekrustelėjo. Ore sklandė grožio palaiminimas. Tą trumputę akimirką berniukas sušnibždėjo mažyliui įsčiose: „Matai, čia ne taip jau blogai. Dabar gali išeiti."

Vėliau dėdė primušė jo mamą už nepaklusnumą. Džahanas bandė įsikišti ir pats buvo apkultas. Tą naktį miegojo daržinėje. Rytą pabudo, ir jį išgąsdino šiurpi tyla.

– Mama! – suriko. Nė garso.

Jis stovėjo šalia Pakyzos, ši atrodė taip, kaip paprastai, ir staiga jis pamatė, kad jos šonai mėšlungiškai susitraukė – kartą, du kartus. Pamatęs, kad jos užpakalis ėmė brinkti, jis vėl pašaukė motiną, paskui seseris, nors jau puikiai suprato, kad namie nieko nėra. Pakyza pradėjo trimituoti, o jos pilvas trūkčiojo ir drebėjo, siaubingai plėsdamasis. Džahanas matė, kaip vaikus veda kumelės ir ožkos, bet dramblės – ne. Priminė sau, kad čia jos šeštas drambliukas, kad ji žino, ką daryti; tačiau vidinis balsas, išminties balsas, perspėjo, kad negalima pasikliauti gamta, kad dramblei reikia pagalbos – dabar ar vėliau, balsas nepasakė.

Išlindo šlapias glitus kaip upės akmuo maišas ir nukrito ant žemės. Plūstelėjo skystis. Drambliukas, kruvinas ir išterliotas kažkokiais šviesiais, beveik permatomais maurais, išvydo pasaulį nepaprastai greitai. Patinas. Apsvaigęs, gležnas, atrodo toks nuvargęs, lyg būtų sukoręs ilgą kelią. Pakyza apuostė sūnų, švelniai baksnodama straublio galu, ir suėdė vaiskų maišą. Tuo tarpu drambliukas atsistojo. Buvo aklas, kūnas apaugęs šviesių plaukų kuokštais. Džahaną suglumino jo dydis ir spalva. Priešais stovėjo mažiausias imperijos dramblys. Ir dar baltas kaip virti ryžiai.

Pakyzos sūnus buvo beveik perpus mažesnis už kitus ką tik at-

vestus drambliukus. Kaip ir jų, jo straublys per trumpas, ir pieną jis turi žįsti burna, bet, priešingai nei kitų, jo galva nesiekė net motinos kelių. Džahanas beveik valandą žiūrėjo, kaip dramblė stumia mažylį, iš pradžių švelniai, paskui vis nekantriau, skatindama apžioti spenį – bergždžiai.

Suprasdamas, kad turi ką nors daryti, berniukas nukūrė į daržinės galą, kur buvo laikomas visoks šlamštas. Viename kampe stovėjo gremėzdiška statinė su pašaro, kuriuo drambliai šeriami žiemą, likučiais. Kai Džahanas stūmė statinę į šoną, pro šalį šmurkštelėjo žiurkė. Kojos apdulkėjo, kol jis ištuštino statinę ir nurideno griozdą prie motinos su vaiku. Paskui įbėgo į trobą troškinių puodo. Galop pristūmė statinę prie pat Pakyzos ir užsiropštė ant jos.

Džahaną priblokšė jos išbrinkę speniai, bet jis atsargiai suėmė vieną nykščiu ir smilium ir trūktelėjo, vildamasis pamelžti ją kaip ožką. Nė lašo. Suėmė visais pirštais ir sugniaužė stipriau. Pakyza krūptelėjo ir vos nenumetė jo nuo statinės. Iš paskutiniųjų stengdamasis nekvėpuoti, Džahanas apžiojo vieną spenį ir ėmė žįsti, bet kai pirmieji lašai atsidūrė burnoje, sužiaukčiojo. Kokia smarvė. Jis nežinojo, kad pienas gali taip dvokti. Antras ir trečias bandymas buvo ne sėkmingesni už pirmą, ir netrukus jis jau vėmė kieme. Jis kaip gyvas nebuvo ragavęs nieko, bent kiek primenančio dramblės pieno skonį: sykiu saldų ir rūgštų, tirštą ir riebų. Sprandas blizgėjo nuo prakaito, galva svaigo. Jis užsidengė nosį nosine, ir tai padėjo. Paskui sekėsi geriau. Jis žindo ir spjaudė skystį į puodą, žindo ir spjaudė. Kai prisipildė trečdalis puodo, Džahanas nulipo nuo statinės ir išdidžiai nunešė dramblės jaunikliui dovaną.

Jis plušėjo visą popietę. Taip sunkiai išgautą pieną mažylis linksmai išplempdavo vienu mauku. Po kokių dešimties mel-

žimų berniukas nusprendė, kad nusipelnė poilsio. Trindamas skaudantį žandikaulį, dirstelėjo į drambliuką; šio nasrai persikreipė taip, kad atrodė, jog mažylis šelmiškai šypsosi. Džahanas irgi nusišypsojo, suvokęs, kad juodu tapo pieno broliais.

– Aš tave pavadinsiu Čhota*, – pasakė jis. – Bet tu užaugsi didelis ir stiprus.

Drambliukas juokingai suniurnėjo sutikdamas. Nors daugelis norės duoti jam kitus, jiems malonesnius vardus, jis niekada, nei tuomet, nei vėliau, neatsilieps į jokį vardą, išskyrus tą, kurį jam davė Džahanas. Jis buvo ir liko Čhota. Per tris savaites drambliukas ūgtelėjo tiek, kad jau pasiekdavo motinos spenius. Netrukus jis jau lakstė po kiemą vaikydamas vištas, gąsdindamas paukščius ir uoliai atrasdamas pasaulį. Dūko, mylimas ir lepinamas bandos patelių. Drąsus buvo drambliukas, nebijojo nei griaustinio, nei botago. Tik vienas dalykas kėlė jam baimę. Kartais iš džiunglių gilumos per slėnį it tamsi upė nugriaudėdavo riaumojimas. Tigro balsas.

Džahanas baigė pasakoti. Visą valandą jis klūpojo ir kalbėjo žiūrėdamas į žolių kuokštą, bet ir dabar nedrįso atsisėsti ar pakelti akių į klausytoją. Jei būtų dirstelėjęs, būtų pamatęs jos lūpose žaidžiant šypseną, lengvą kaip ryto migla.

– O kas buvo toliau? – paklausė Mihrimah.

Tačiau Džahanas nespėjo išsižioti – įsiterpė auklė:

– Jau vėlu, jūsų šviesybe. Jūsų motina bet kada gali grįžti.

– Gerai, *dada*, – atsiduso Mihrimah. – Galim eiti.

Sultono duktė atsistojo, pasitaisė ilgą durtinį ir lengvais žings-

* Mažas (*hindi; aut. past.*).

niais nuėjo sodo taku. Chesna Chatūn valandėlę tylėdama lydėjo ją akimis. Paskui, kai Mihrimah nutolo tiek, kad negalėjo girdėti auklės žodžių, ši prabilo taip tyliai ir švelniai, kad Džahanas suvokė perspėjimą, tik jai dingus iš akių.

– Hiacintų akys. Dramblio pieno brolis. Tu keistas, inde. Arba gabus melagis. Jei taip, jei apgaudinėji mano gerą ir gailestingą panelę, aš tai sužinosiu, prisiekiu, ir priversiu tave pasigailėti.

Kai jos kitą kartą atėjo aplankyti dramblio, auklė pėdino atsilikusi per septynis žingsnius ir tylėjo kaip kapo duobė. O sultonaitė blėstančioje vėlyvos popietės šviesoje Džahanui pasirodė dar gražesnė negu anksčiau. Ant jos piršto žioravo raudonas kaip kraujas deimantas sulig graikiniu riešutu. Džahanas suprato, kad, nudžiovęs šį žiedą, būtų turtingas visą gyvenimą. Tačiau sykiu suvokė, kad jos apvogti negalės. Papenėjusi Čhotą džiovintomis slyvomis, ji atsisėdo po alyvų krūmu. Jos plaukai dvelkė gėlėmis ir lauko žolelėmis.

– Norėčiau išgirsti, kas atsitiko paskui.

Džahanui per nugarą perbėgo šiurpas, bet jis įstengė ramiai ištarti:

– Jūsų noras – įstatymas, jūsų šviesybe.

Istorija, kurią dramblio varovas papasakojo sultono dukteriai

Praėjus metams po Čhotos atsiradimo, šachas Humajūnas puikiuose savo rūmuose priėmė netikėtą svečią – osmanų karinio laivyno vyriausiąjį vadą, siaubingoje audroje netekusį visų laivų

ir pusės žmonių. Išklausęs pasakojimą apie jo nelaimes, šachas pažadėjo svečiui naują karavelę grįžti namo.

– Aš išplaukiau į jūrą kovoti su stabmeldžiais, – pasakė osmanų laivyno vyriausias vadas. – Bet audra atnešė mane į šį kraštą. Dabar suprantu kodėl. Alachas norėjo, kad aš, patyręs šacho dosnumą, papasakočiau apie jį savo sultonui.

Pamalonintas Humajūnas apdovanojo laivyno vadą puošniais drabužiais ir brangakmeniais. Paskui jis pasišalino į savo kambarius, ir tenai, vonioje, pilnoje rožių žiedlapių, jam dingtelėjo mintis. Rūpesčių ir priešų, net tarp artimiausių giminių, jis turėjo be galo be krašto. Velionis tėvas griežtai prisakė jam: *Neskriausk brolių, net jei jie to nusipelnė.* Kaip kariauti su jais, jų nenuskriaudžiant, svarstė Humajūnas. O jei jis jų nesumuš, kaip išsaugoti valdžią? Nuogas kaip tą valandą, kai gimė, išsekintas garų, jis mąstė apie savo keblią padėtį, ir jam akys užkliuvo už rožės žiedlapio. Šis, lyg traukiamas nematomos rankos, grakščiai priplaukė prie valdovo ir prilipo jam prie krūtinės.

Švelnaus būdo, į mistiką linkęs Humajūnas aiktelėjo. Be abejo, tai ženklas. Rožės žiedlapis parodė jo silpniausią vietą: širdį. Nereikia leistis susilpninamam jausmų. Kuo ilgiau jis apie tai mąstė, tuo labiau jam atrodė, kad sunaikinto laivyno vadas irgi atsiųstas kaip ženklas, kaip šitas žiedlapis. Alachas jam liepia kariauti su priešais ir, jei prireiks, prašyti osmanų pagalbos. Jis išlipo iš vonios patenkintas ir šlapias.

Abi musulmoniškos valstybės kartais pasikeisdavo žmonėmis – pirkliais, pasiuntiniais, mistikais, šnipais, amatininkais ir maldininkais. Ir dovanomis. Šios buvo įvairaus dydžio: šilkai, brangakmeniai, kilimai, prieskoniai, perlamutro spintelės, muzikos instrumentai, liūtai, gepardai, kobros, sugulovės ir eunuchai. Valdovai siuntinėdavo vienas kitam laiškus kartu su brangiomis

dovanomis, ir atsakymas, tiek teigiamas, tiek neigiamas, visada atkeliaudavo su ne mažiau prašmatniais daiktais.

Siuleimanas, Pasaulio Valdovas ir Dievo Šešėlis Žemėje, žadino Humajūno, Taikdario ir Dievo Šešėlio Žemėje, smalsumą. Iš šnipų jis žinojo, kad sultonas kiekvieną vakarą prieš miegą užsimauna pranašo Saliamono žiedą su antspaudu, kuris jo bendravardžiui buvo suteikęs galią įsakinėti gyvūnams, žmonėms ir džinams. Siuleimano galia buvo akivaizdi. O kokios buvo silpnybės ir baimės, slepiamos prabangių durtinių, kurių nė vieno jis nesivilkdavo du kartus?

Humajūnas buvo girdėjęs ir apie Chiurem – Siuleimano haremo papuošalą. Neseniai ji įsigijo Egipte tūkstantį porų pašto karvelių, išmokytų nešioti laiškelius, apvyniotus jiems apie kojas. Paukščiai buvo išsiųsti į Stambulą jūromis ir upėmis, o išleisti užtemdė dangų, ir žmonės nubėgo į mečetes būgštaudami, kad atėjo Paskutinio teismo diena.

Humajūnas nusprendė padaryti įspūdį osmanų sultonienei neprilygstama dovana, kuri išreikštų pagarbą sultonui ir sykiu primintų, kad esama šalių, gal net nuostabesnių už jo. Užsimetęs apsiaustą, šachas įsakė pakviesti vieną rūmininką, ąsočio nešiotoją Džauharą, kurio išmintimi pasikliovė:

– Sakyk, ką padovanoti žmogui, kuris turi viską?

– Ne šilko ir ne brangakmenių, – atsakė Džauharas. – Ne aukso ir ne sidabro. Patarčiau gyvūną. Nes kiekvieno žvėries būdas savitas, ir visi jie skirtingi.

– Kuris gyvūnas geriausiai išreikštų mūsų imperijos didybę?

– Dramblys, mano viešpatie. Didžiausias sausumos gyvūnas.

Šachas Humajūnas susimąstė.

– O jei norėčiau užsiminti, kad mano karalystei, kurioje veisiasi tokie dideli gyvūnai, reikia pagalbos?

– Tokiu atveju, viešpatie, nusiųskite jam drambliuką. Tai reikštų, kad mes dar nepasirengę mūšiui, kad mums reikia pagalbos. Bet mes augsime, stiprėsime, kausimės ir laimėsime, jei tokia bus Alacho valia.

Rytą atvyko Džauharas su pulku kareivių. Džahanas šėrė Čhotą, jau sveriantį beveik aštuonis kantarus*, bet vis dar baltą kaip dramblio kaulas.

Džahano dėdė, nudžiugintas tokio garbingo svečio savo kieme, lankstėsi ir brūkšėjo koja:

– Kuo galiu padėti kilniajam mūsų kilniojo šacho tarnui?

– Girdėjau, turi baltą dramblį, – tarė Džauharas. – Atiduok jį mums. Šachas nori jį nusiųsti osmanų sultonui.

– Žinoma, kokia garbė.

– Jūs neatiduosite Čhotos, tiesa? – už jų nugaros pasigirdo balselis. Visi sužiuro į Džahaną.

Jo dėdė kniūbsčias puolė ant žemės:

– Atleiskite jam, garbusis pone. Praėjusį mėnesį mirė jo motina. Baisi liga. Vieną dieną buvo sveika, kitą dieną staiga mirė. Laukėsi, vargšė. Berniukas nesupranta, ką sako. Sielvartas sumaišė jam protą.

– Motina mirė dėl jūsų žiaurumo. Jūs ją kasdien mušdavot...

Patėvis skėlė Džahanui antausį, ir šis pargriuvo, nebaigęs sakinio.

– Nemušk sūnaus! – tarė Džauharas.

– Aš ne jo sūnus! – suriko Džahanas, tebegulėdamas ant žemės.

* 1 kantaras – apie 50 kilogramų.

– Tu drąsus berniukas, – nusišypsojo Džauharas. – Prieik arčiau. Noriu į tave įsižiūrėti.

Varstomas piktų dėdės žvilgsnių Džahanas padarė kaip lieptas.

– Kodėl nenori atiduoti dramblio? – paklausė Džauharas.

– Čhota ne toks kaip kiti drambliai. Jis niekur negali vykti.

– Tu myli gyvulį, tai gerai, – tarė Džauharas. – Bet jam nieko blogo nenutiks. Sultono rūmuose juo bus rūpinamasi kaip karalaičiu. O tavo šeimai bus atlyginta, – šacho ąsočio nešiotojas mostelėjo tarnui, ir šis iš užančio ištraukė maišelį.

Džahano dėdės akys sužibo pamačius monetas.

– Nekreipkite dėmesio į vaikėzą, mano viešpatie, – tarė jis. – Ką jis išmano? Drambliukas jūsų. Darykite su juo, ką norite.

Čhotos likimas buvo nulemtas, ir Džahanas pradėjo ruošti dramblį ilgai kelionei: šėrė jį gydomosiomis žolelėmis virškinimui pagerinti, maudė ir tepė odą kvapiaisiais aliejais, dailino padus ir karpė nagus – visą laiką žinodamas, kad Čhotą, kai ateis laikas lipti į laivą, lydės ne jis, o kitas dramblių varovas, penkeriais metais vyresnis ir, kaip manoma, patyręs. Kresnas berniokas atsikišusiu smakru ir arti viena kitos įsodintomis akimis. Jo vardas buvo Gurabas – Džahanas niekada jo nepamirš. Priešo vardo nepamiršti.

Iš rūmų buvo atsiųstas didžiulis narvas. Jo kampai buvo suvirinti, o strypai papuošti auksu ir sidabru – gėlėmis ir kutais. Jį pamačius Džahanui akys pasruvo ašaromis. Čhota, visada žvitrus ir linksmas, bus surakintas grandinėmis ir laikomas už grotų kaip koks nusikaltėlis. Ši mintis buvo nepakeliama, nors Džahanas suprato, kad kitaip dramblys jūra keliauti negali. Iš sielvarto jis

beveik nevalgė ir nekalbėjo. Seserys sunerimo; net dėdė nebesikabinėjo.

Gurabas kartais užsukdavo pažiūrėti, kaip dramblys ruošiamas kelionei, ir, pasak jo, „apsiprasti su gyvuliu". Džahanas stebėdavo jį kaip vanagas, ir jam darydavosi lengviau ant širdies, nes drambliukas į naująjį varovą nekreipė dėmesio.

– Paimk! – sušukdavo Gurabas, iškeldamas lazdą.

Čhota nė nedirstelėdavo į jį.

– Eikš, čiupk lazdą! – surikdavo Džahanas iš kito kampo, ir drambliukas klusniai pasukdavo prie jo.

Kelis kartus vaikėzai vos nesusimušė. Ir vis dėlto, kadangi Čhota klausė tik Džahano, kad būtų lengviau, buvo sutarta, jog berniukas lydės jį į Goa uostą. Ten dramblys bus pakrautas į laivą, plaukiantį į Stambulą, o Džahanas grįš į Agrą.

Tos dienos, kai jie turėjo išvykti, rytą vyriausioji Džahano sesuo pasivedė jį į šalį. Lėtai įkvėpė ir ilgai neiškvėpė, lyg dar nebūtų pasiruošusi nei iškvėpti oro, nei atsižadėti brolio.

– Tu išvyksti, – tarė, lyg tai reikėtų paskelbti.

– Aš padėsiu Čhotai ir grįšiu su dėde, – tarė Džahanas, dėdamas į maišelį jos iškeptą duoną. – Tik kelioms dienoms.

– Kelias gali būti ilgas ar trumpas, kas žino. Šį rytą klausiau savęs, ką tau patartų motina, jei būtų gyva. Meldžiausi, kad Dievas mane paprotintų ir galėčiau persakyti tau, bet veltui.

Džahanas nepakėlė galvos. Jis irgi norėjo žinoti, ką jam būtų patarusi velionė motina. Pažvelgęs į lauką, pamatė išpuoštą dramblį. Valstiečiai išpaišė jam straublį spalvotais raštais, o gūnią išsiuvinėjo blizgučiais. Džahanas žiūrėjo į jį, ir jam išsprūdo:

– Ji būtų pasakiusi: „Būk geras gyvūnams ir silpnesniems už tave."

Sesers akys, aptemusios ir liūdnos, nušvito.

– Tikrai. Kad ir ką darytum, būtų pasakiusi ji, nieko neskriausk ir nesileisk skriaudžiamas pats. Nedaužyk širdžių ir saugok savąją.

Pilku kaip alavas dangumi virš Goa uosto plaukė debesys, nešami palankaus vėjo, kurio laivas laukė daug dienų. Inkarai ir burės buvo pakelti, į vandenį įmestos senos sudraskytos kelnės nelaimėms nuvyti. Gurabas buvo pasipuošęs siuvinėtu rudens lapų spalvos švarkeliu ir šalia apiplyšusio Džahano atrodė kaip maharadža.

– Verčiau dink, – perbedęs akimis varžovą, tarė Gurabas. – Tu nebereikalingas.

– Niekur neisiu, kol laivas neišplauks.

– Įkyruolis, – pareiškė Gurabas.

Džahanas jį pastūmė. Gurabas pargriuvo ir išsitepė švarkelį.

– Aš tave užmušiu, – sušnypštė atsistojęs.

Džahanas lengvai išvengė smūgių, nes puikiai mokėjo saugotis – dėdės, kuris su malonumu stebėjo muštynes iš šalies, mokykla. Gurabas buvo aukštesnis ir vyresnis, rodos, jam vieni niekai įveikti Džahaną, bet kur tau. Vaikėzo akyse jis išvydo beprotybę, trapų žiaurumą. Gurabui Čhota buvo vienas iš daugybės dramblių, Džahanui – vienintelis draugas, pieno brolis.

– Kad tave kur velniai, – pasakė Gurabas, bet muštis nustojo.

Džahanas drebėdamas priėjo prie Čhotos. Atsistojo šalia, ir liūdesys, užplūdęs širdį, pasidarė nepakeliamas.

– Lik sveikas, broli, – tarė.

Dramblys, jau surakintas grandinėmis, pamojavo straubliu.

– Tavęs laukia puikus gyvenimas. Tave maloniai priims sultonas, o sultonienė dievins, pamatysi.

Sulig tais žodžiais jis nužingsniavo šalin, braukdamas ašaras, bet toli nenuėjo. Netikėtai užlindo už sienos pašnipinėti. Netrukus grįžo Gurabas, išsivalęs švarkelį.

– Na, dički, dabar tu mano valioje. Jei neklausysi, numarinsiu badu, – įsitikinęs, kad atsikratė varžovo, pasityčiojo jis.

Įkelti dramblį į laivą buvo ne taip paprasta. Čhota nė nedirstelėjo į narvą. Atėjus laikui, Gurabas įsakė drambliui eiti, bet šis nekreipė dėmesio. Varovas trenkė drambliui lazda. Čhota nė nekrustelėjo. Gurabas vėl jam trenkė. Džahanui aptemo protas. Jei jis patikės pieno brolį šitam išsigimėliui, dramblys vargu ar pasieks Osmanų imperiją gyvas.

*Chalasi** jau baigė krauti krovinius. Čhota ir jo narvas prieplaukoje liko beveik paskutiniai. Gurabui pašaukus, atėjo keturi vyrai ir aprišo Čhotą virvėmis. Drambliui tai nepatiko, jis trimitavo ir niurnėjo. Dar neturėjo metų, bet buvo stiprus. Vietoj keturių netrukus jį stūmė ir traukė dešimt vyrų. Kai tik dramblys buvo įstumtas į narvą, geležinės durys buvo užtrenktos ir užsklęstos. Čhota lėtai apsigręžė, jo žvilgsnis buvo pilnas skausmo: tik dabar suprato, kad atsidūrė spąstuose. Narvas buvo pakeltas skrysčiais. Čhota, kybodamas ore, žiūrėjo į tolimus vešlius miškus ir ūkanotas pievas, kur plumpino laisvi ir nerūpestingi drambliai.

Tą akimirką Džahano akys užkliuvo už dėžės su keliomis atšokusiomis lentomis, ir pro skylę jis pamatė viduje į audinius įvyniotus ryšulius. Šią dėžę jūrininkai į laivą neš paskutinę. Jis dirstelėjo į dramblį; jis dirstelėjo į dėžę. Įsitikinęs, kad niekas nežiūri, Džahanas smuko į pustuštę dėžę. Patenkintas išsišiepė įsivaizdavęs, kaip jo visur ieško dėdė. Laukė nejudėdamas kaip akmuo. Praslinko ištisa amžinybė, kol jis pajuto krestelėjimą, trinktelė-

* Dokininkas, nešikas arba jūrininkas (*urdu*).

jimą, nuo kurio subraškėjo kaulai. Nešikai jį nešė anaiptol ne taip atsargiai, kaip jis tikėjosi. Dėžė dunkstelėjo, nešikai pastūmė ją į šoną, Džahanas žiebė galva į lentas. Jis laive.

Karakas, kuriame jis atsidūrė, vadinosi „Šviesioji saulė". Jis turėjo keturis stiebus ir didelius antstatus priekyje ir gale. Ant pagrindinio stiebo su stebėjimo aikštele, kur visada sėdėdavo įdegęs jūrininkas, buvo papildomų burių, pakeliamų ar nuleidžiamų pagal vėjo užgaidą. Įgulą sudarė septyniasdešimt aštuoni žmonės. Be to, laivu plaukė keletas misionierių, maldininkų, pasiuntinių, pirklių ir šiaip bastūnų.

Džahanas stengėsi dieną nesirodyti. Kai tik užgeso saulės spinduliai, besiskverbiantys pro lentas, jis išlindo iš dėžės ir ėmė ieškoti dramblio. Rado greitai kitame triumo gale, ten buvo siaubingai tamsu ir drėgna. Varovo nebuvo nė kvapo. Pamatęs berniuką, Čhota džiaugsmingai sutrimitavo. Džahanas atsisėdo greta ir pažadėjo drambliui pasirūpinti, kad šis atvyktų į Stambulą sveikas ir gyvas, ir tik tada grįžti pas seseris.

Kitą rytą Džahanas tuščiu it išdžiūvęs šulinys pilvu išlipo ant denio. Iš jūrininko, kuris nenutuokė, kas jis toks, ir nelabai suko dėl to galvą, gavo šiek tiek vandens ir duonos. Eidamas atgal aplankė Čhotą. Šis vėl buvo vienas. Matyt, Gurabas neketino leisti laiko triume. Įsidrąsinęs Džahanas pradėjo Čhotą lankyti dažniau – ir buvo nutvertas.

– Tu! – suriko pažįstamas balsas.

Džahanas atsisuko ir išvydo prie įėjimo Gurabą iš nuostabos iki kaktos vidurio pakeltais antakiais.

– Po perkūnais! Kodėl tu čia?

– O kodėl tu ne čia? Kaskart, kai ateinu, Čhota vienas.

– Eik velniop! Koks tau skirtumas? Šitas padaras priklauso sultonui, o ne tau.

Jie plūdo vienas kitą, bet peštis nė vienas nenorėjo. Išgirdę riksmus, atbėgo jūrininkai ir nuvedė juos pas kapitoną – į opijų įjunkusį juodbruvą vyrą aukštakulniais odiniais batais, kurie garsiai kaukšėdavo jam einant.

– Vienas dramblys, du varovai, – tarė kapitonas. – Vienas aiškiai nereikalingas.

– Aš buvau paskirtas šiam darbui, – pareiškė Gurabas. – Jis dar snarglius.

– Aš prižiūriu gyvulį. Jis juo nesirūpina! – užsipuolė jį Džahanas.

– Tylos! – suriko kapitonas. – Aš spręsiu, katrą palikti.

Bet taip ir nenusprendė. Gurabas su Džahanu, laukdami, kol bus nulemtas jų likimas ir vengdami vienas kito, diena iš dienos paeiliui rūpinosi drambliu. Jūrininkai su jais elgėsi gražiai, sūdytą mėsą, džiūvėsius ir pupas valgė drauge. Tačiau Čhotai pašaras nepatiko, drėgnas triumas irgi, ir jis kasdien lyso.

Jūrininkai buvo prietaringi. Kai kurių žodžių jie niekada neištardavo, manydami, kad šie užtraukia nelaimę. Kaip antai „skęsti“, „uolos“ ar „sudužimas“. Negalima sakyti „audra“, net jei ji siaučia aplinkui. Išgirdęs undinių dainas, mesk per kairį petį žiupsnį druskos, nes tai velnio šauksmas. Įgula dažnai kartodavo užkeikimus, niekada nešvilpdavo naktį, o išgirdę ką nors nemalonaus, jūrininkai nusispjaudavo ir ištrindavo skreplį koja. Blogais ženklais jie laikė apverstus dugnu į viršų kibirus, susiraizgiusias virves, sulinkusias vinis ir nėščias moteris laive.

Džahanas nustebo sužinojęs, kad jiems patinka žiurkės. Kadangi jos palieka laivą prieš sudužimą, kol graužikų laive yra, jūreiviai įsitikinę, kad viskas gerai. Tačiau ant stiebo nutūpusią varną visi keikdavo ir vydavo šalin. Vienas jūrininkas paaiškino berniukui, kad prieš kelionę nuėjęs pas burtininką ir nusipirkęs

tris palankius vėjus. Mielai būtų nusipirkęs daugiau, pridūrė, bet už sidabrinį tik tiek išėjo.

Ir vis dėlto vieną popietę žiurkės dingo. Giedras ir žydras dangus pajuodo. Netrukus ištiko bėda, kurią laive įvardyti draudžiama. Lijo kaip iš kibiro, per veidą sruvo vanduo, o bangos, kas akimirką vis aukštesnės, ėmė lieti denį. Audrinių burių iškelti nebuvo įmanoma. Nulaužtas vairas buvo nuplautas. Galas, pamanė Džahanas. Jis nenutuokė, kad galas laukia tik jo ir dramblio.

Trečią audros dieną būrys jūrininkų nulipo laiptais į triumą. Džahanas dirstelėjo į jų niūrius veidus, ir jam kraujas sustingo gyslose.

– Šito padaro metas atsikratyti, – iškošė vienas pro sukąstus dantis.

– Apskritai nereikėjo jo imti, – įsiterpė jo bendras. – Baltas dramblys! Blogas ženklas. Jis mums atnešė nelaimę.

– Manot, mes sukėlėm audrą? Kuoktelėjot? – pasakė Džahanas, bet jo žodžius nustelbė jūrininkų murmėjimas. Niekas jo neklausė. Jis bejėgiškai atsisuko į Gurabą. – Daryk ką nors.

– Ką? – gūžtelėjo pečiais Gurabas. – Eik pasikalbėti su kapitonu.

Džahanas nulėkė į viršų. Ant denio buvo tikras pragaras. Iš visų pusių juos įnirtingai talžė didžiulės bangos. Permirkęs ir apsvaigęs, įsikirtęs į turėklus, kad vėjas nenupūstų į jūrą, Džahanas susirado kapitoną, įsakinėjantį jūrininkams. Jis griebė jį už alkūnės, maldaudamas lipti žemyn ir nuraminti savo vyrus, kol jie nenugalabijo dramblio.

– Jūrininkai išgąsdinti, – tarė kapitonas. – Jie nenori, kad baltas dramblys liktų laive. Ir aš jų nekaltinu.

– Tai jūs įmesite mus į vandenį?

Kapitonas išvertė akis, lyg tokia galimybė nebūtų jam atėjusi į galvą.

– Tu gali likti, – tarė jis. – Dramblio atsikratysime.

– Negaliu leisti Čhotai nuskęsti.

– Drambliai moka plaukti.

– Tokiu oru? – suriko apyverksnis Džahanas. Jam toptelėjo mintis, įžiebdama vilties kibirkštėlę. – O ką pasakys sultonas Siuleimanas, sužinojęs, kas nutiko jo dovanai?

– Jūros rūstybė baisesnė už sultono rūstybę.

– Sakot, baltas dramblys laive – blogas ženklas. Bet jį užmušti – dar blogesnis ženklas.

Kramtydamas ūsus kapitonas atsakė:

– Duosiu tau valtį. Netoli yra sala. Nieko jums nenutiks.

Į vandenį buvo nuleista irklinė valtis. Gurabas su Džahanu žiūrėjo į ją išplėtę akis.

– Šokit, – liepė kapitonas.

– Aš nieko bendro su drambliu neturiu, – pasakė Gurabas. – Jis ne mano.

– Ką gi... – kapitonas atsisuko į Džahaną. – O tu?

Berniukui atrodė, kad jis nieko nesprendžia, tik pritaria kažkieno jau padarytam sprendimui. Netardamas nė žodžio, jis įlipo į valtį, paklaikęs iš baimės.

– Panašu į istoriją apie pranašą Saliamoną, – tarė kapitonas, ir tą akimirką į denį sudužo dar viena banga. – Dvi moterys tvirtino, kad kaip tik ji yra kūdikio motina. Apsimetėlė sutiko, kad kūdikis būtų perkirstas ir padalytas. Tikroji motina nesutiko. Dabar žinome, kas tikrasis dramblio varovas, o kas – apsišaukėlis.

Į denį buvo atvestas Čhota; pašėlęs iš baimės jis slidinėjo ant šlapių lentų. Po kelių nepavykusių bandymų įbrukti jį į valtį jūrininkai numojo ranka ir nustūmė dramblį į jūrą. Šis įkrito, kurti-

namai klykdamas. Įtūžusi jūra pražiojo tamsius nasrus ir prarijo gyvulį, tarsi jis būtų tuščias kevalas.

Baigęs pasakoti Džahanas pamatė, kad sultonaitė Mihrimah žiūri į jį siaubo kupinomis akimis.

– Kaip jūs išsigelbėjot? – paklausė ji.

– Mus išplovė į salą, o paskui paėmė kitas laivas. Jis vadinosi „Begemotas“.

Ji su palengvėjimu nusišypsojo.

– Jūrininkai gražiai elgėsi su drambliu?

– Ne, jūsų šviesybe, siaubingai. Pusiaukelėje daugelis sunkiai susirgo skorbutu. Kažkas pasakė, kad vaistas – drambliena. Jie vos neužmušė Čhotos. Mus išgelbėjo kapitonas Garetas. Jam turime būti dėkingi už gyvybę. Visa kita jūs jau žinote. Mes atplaukėme į Stambulą ir atsidūrėme čia.

– Gaila, kad tavo istorija baigėsi, – atsiduso Mihrimah. – Jei būtum kalbėjęs dar tūkstantį dienų, būčiau klausiusi be perstojo. Man patiko galvoti apie tavo nuotykius.

Džahanas baisiai nusiminė, suvokęs, koks kvailas buvo, kad taip greitai baigė pasakoti. Galėjo kalbėti daug ilgiau. O jei dabar sultonaitė išeis ir niekada nebegrįš? Jis persigando. Laužydamas galvą, kaip sugalvoti istorijos tęsinį, išgirdo švokštimą ir kosulį. Chesna Chatūn susirietė, veidas paraudonavo, ji trūksmingai gaudė orą. Astmos priepuolis. Sultonaitė su dramblio varovu, suėmę ją už parankių, nuvedė prie medžio ir pasodino. Mihrimah vikriai ištraukė auklei iš už juostos maišelį, atrišo ir prikišo moteriškei prie nosies. Pasklido aštrus kvapas. Štai iš kur jis, pamanė Džahanas. Kartais šiomis žolelėmis, kurias visur nešioda-

vosi auklė, trenkdavo sultono duktė. Auklė giliai įkvėpė iš maišelio ir pamažu ėmė kvėpuoti lygiai.

– Eime, *dada*, – tarė Mihrimah. – Tau reikia pailsėti.

– Taip, jūsų šviesybe, – atsiliepė auklė, pasitaisė skraistę ir atsistojo.

Mihrimah atsisuko į dramblį ir švelniai pasakė:

– Iki pasimatymo, Čhota. Kiek tu, vargšeli, iškentei. Kitą kartą atnešiu tau didžiausių rūmų skanėstų. Džiaugiuosi, kad nepalikai dramblio vieno, hiacintų berniuk, – pridūrė, šnairai dirstelėjusi į Džahaną. – Tu geraširdis.

– Jūsų didenybe... – prabilo Džahanas, bet nutilo.

Nes ji padarė tai, ko jis nė įsivaizduoti negalėjo, nieku gyvu. Jinai jį palietė. Lengvai perbraukė ranka per skruostą, tarsi ieškodama vienintelės duobutės, kurią dabar slėpė sumišimo nuoraudis.

– Tu geraširdis, dramblio varove. Norėčiau daugiau popiečių praleisti su tavim.

Apsvaigintas ir priblokštas jos palankumo Džahanas sustingo. Jam užgniaužė kvapą, dėkingumo žodžiai įstrigo gerklėje. Nebuvo kada džiūgauti ar kurti naujų istorijų. Jis tegalėjo lydėti ją akimis ir spėlioti, ar ji dar grįš.

– EI, VAROVE, KUR tave velnias nešioja?

Džahanas išėjo pažiūrėti, kas rėkauja prie jo daržinės, ir išvydo įsisprendusį baltųjų eunuchų vyresnįjį.

– Kur buvai?

– Valiau...

– Eik ruoštis. Dramblio reikia didžiajam muftijui.

– K... kam?

Gvazdikas Kamyl Aga žengė žingsnį į priekį ir skėlė Džahanui antausį.

– Kaip drįsti klausinėti? Daryk, kas liepta.

Padedamas kitų žvėrių prižiūrėtojų Džahanas pritvirtino drambliui ant nugaros haudą*. Kai Čhota buvo paruoštas, eunuchas perbedė juodu niekinamu žvilgsniu:

– Keliauk. Kelią tau parodys Sangramas. Teisiamas eretikas!

– Taip, efendi, – atsiliepė Džahanas, nieko nesuprasdamas.

Buvo triukšmingas penktadienio rytas. Dulksnojo. Dramblys plumpino kreivomis gatvelėmis su Džahanu ir Sangramu haudoje. Baltųjų eunuchų vyresnysis nieko nepasakė, bet Džahanas iš indo sužinojo, kas vyksta. Jų darbas – pasiimti didįjį muftijų ir nugabenti į aikštę, kurioje šis apklaus sufijų – asketą mistiką, garsėjantį bedieviškomis pažiūromis. Pasiūlydamas savo dramblį aukščiausiam musulmonų dvasininkui sultonas parodė remiąs ulamas**,

* Dramblio balnas su baldakimu ir turėklais.

** Musulmonų mokslininkas, teisės ir teologijos žinovas (*aut. past.*).

bet pats nepriėmė didžiojo muftijaus kvietimo dalyvauti teisme – ženklas, kad jis vengia teologinių ginčų.

Eidamas pro senas kapines su vaizdu į Aukso Rago įlanką dramblys staiga sustojo. Džahanas jį paragino lazda, bet gyvulys stovėjo kaip įbestas.

– Girdėjau apie dramblius keistų dalykų, – tarė Sangramas. – Kalbama, kad jie pasirenka vietą, kur norėtų padvėsti. Atrodo, šis jau rado.

– Ką tu kalbi? Čhota dar jaunas, – pasipiktino Džahanas, sutrikdytas šių žodžių.

Sangramas gūžtelėjo pečiais. Laimė, Čhota jau pėdino toliau, ir nemalonus pokalbis nutrūko taip staiga, kaip buvo prasidėjęs.

Prieš vidurdienį jie atvyko prie didžiojo muftijaus namo, rūmų su karvelide iš raižyto kalkakmenio, pavėsinės su baldakimu ir erkeriais su vaizdu į Bosforo sąsiaurį. Džahanas susidomėjęs apžiūrinėjo rūmus. Jis pastebėjo, kad kai kurie langai su vitražais, deja, dauguma nukreipti į šiaurę ir besikeičiančios šviesos neatspindi. Jam toptelėjo, kad galėtų nupiešti rūmus tokius, kokius įsivaizduoja, jei iš kur nors nušvilptų popieriaus.

Pagaliau pasirodė didysis muftijus. Džahanas žemai jam nusilenkė, stebimas teologo žmonų ir vaikų: šie, niekada nematę dramblio, žvilgčiojo į jį iš už užuolaidų ir durų. Padedamas tuzino tarnų senis užlipo kopėčiomis drambliui ant nugaros ir įsitaisė haudoje. Džahanas kaip paprastai atsisėdo Čhotai ant sprando. Sangramui teks keliauti pėsčiam.

– Kas nors kada nors yra nukritęs iš tokios aukštybės? – sušuko didysis muftijus, kai dramblys pajudėjo.

– Ne, *čelebi**, patikėkite, taip nė karto nenutiko.

---

* Pagarbus kreipimasis į vyrą, maždaug reiškia „pone“.

– *Inšallah*, tikiuosi, nebūsiu pirmas.

Džahano nuostabai, senis neblogai atlaikė kelionę. Dramblys plumpino platesnėmis gatvėmis, jam per ankštų siaurų Džahanas vengė. Be to, varovui susidarė įspūdis, jog didysis muftijus nori, kad jį pamatytų kuo daugiau žmonių. Ne kasdien pasitaiko proga joti sultono Siuleimano drambliu.

Jie atvyko į aikštę, kurioje jau laukė minia. Žmonės mojavo rankomis ir džiaugsmingai šūkavo, nors buvo sunku pasakyti, ką sveikina širdingiau – Čhotą ar didįjį muftijų. Visi, apimti jaudulio, tikėjosi nepaprasto reginio. Didysis muftijus, nukeltas nuo dramblio, pradėjo penktadienio maldą, jam pritarė ulamos ir šimtai miestiečių. Džahanas ir Sangramas šnibždėdamiesi laukė prie dramblio. Kartais jie vogčiomis žvilgtelėdavo į keturis augalotus sargybinius. Už jų vienas meldėsi tai klaupdamasis, tai stodamasis, – aukštas lieknas švelnių veido bruožų vyras kelias dienas neskusta barzda.

Sangramas pasakė, kad jo vardas Leili, bet visi jį vadina Medžnūn Šeichu. Jis jauniausias iš sufijų mokslininkų, jauniausias iš visų, penktadieniais sakančių pamokslus. Jo akys buvo blyškiai pilkos kaip rudens lietus, strazdanos – kaip dažų tiškalai, plaukai purūs ir šviesūs. Tai buvo stulbinamų priešybių žmogus: siekdamas pažinti vidinę pasaulio sandarą – smalsus kaip vaikas ir sykiu nesudrumsčiamai išmintingas kaip senis; beatodairiškai drąsus, bet drovus; smarkus, bet gaubiamas liūdesio. Jis buvo iškalbingas, marifos* žinovas, pasiklausyti jo pamokslų suplaukdavo minios iš visos imperijos – ir šalininkai, ir priešininkai. Jo balsas, švelnus ir raminamas, jam itin susijaudinus tapdavo skambus ir stiprus. Jo mokymas stulbino, gąsdino ir trikdė ula-

* Mistinis, intuicija pagrįstas mokymas (*aut. past.*).

mas. Neapykanta buvo abipusė. Medžnūn Šeichas kasdien erzindavo ar pajuokdavo religines viršūnes. „Tam, kas pasiekė aukštesnį žinojimą, – sakė jis, – nėra reikalo paisyti *charam** ir *chalal***, nes svarbiausia tikėjimo esmė.“ Sufijams, kurių supratimas didžiausias, negalioja ulamų įstatymai. Tie įstatymai sukurti masėms, tiems, kurie nenori galvoti ir tikisi, kad vietoj jų galvos kiti.

Medžnūn Šeichas kalbėjo apie meilę – Dievui ir artimui, visatai ir jos mažiausiai dalelei. Malda turi būti meilės prisipažinimas, o meilė turi būti be baimių ir lūkesčių, sakė jis. Nereikia bijoti verdančių katilų ir geisti skaisčiųjų hurijų, nes ir pragaras, ir dangus, ir kančia, ir džiaugsmas yra čia ir dabar. „Kiek dar laiko mes susigūžę trauksimės nuo Dievo, – klausė jis, – užuot jį pamilę?“ Jo sekėjai – marga amatininkų, valstiečių ir kareivių minia – klausydavosi jo pamokslų it pakerėti. Jo mintys traukė vargšus, o elgsena – turtuolius. Žmonės kalbėjo, kad net moterys, net paikos sugulovės ir pagiežingi eunuchai, net žydai, krikščionys ir zoroastrininkai, kurių šventosios knygos niekas nematė, labai jį gerbia.

Penktadienio malda buvo sukalbėta, mokslininkai susėdo. Medžnūn Šeichas pasitrynė akis it mieguistas vaikas ir vieną po kito ėmė apžiūrinėti savo kvotėjus.

– Ar žinai, kuo esi kaltinamas? – paklausė didysis muftijus.

– Jūs tai vadinate erezija, – atsakė sufijus. – Bet kaltinimas nepagrįstas.

– Pažiūrėsime. Ar tu iš tiesų skelbei, kad esi Dievas ir kad kiekvienas yra Dievas?

– Aš sakiau, kad Kūrėjas yra kiekviename kūrinyje. Tiek kalvis, tiek paša*** kilę iš to paties gyvybinės galios šaltinio.

---

* Draudžiama islamo teisės (*aut. past.*).

** Leidžiama islamo teisės.

*** Aukštas pareigūnas.

– Kaip tai įmanoma?

– Mes ne tik sukurti pagal jo paveikslą, bet ir turime dalelę dieviškos esmės.

– Ar tu tikrai sakei, kad nebijai Dievo?

– Kodėl turėčiau bijoti Mylimojo? Ar jūs bijote tų, kuriuos mylite?

Minia suūžė.

– Tylos! – suriko kažkas.

– Vadinasi, pripažįsti, kad laikai save panašiu į Dievą.

– Jūs manote, kad Dievas panašus į jus. Piktas, nepalenkiamas ir kerštingas... O aš sakau: užuot priskyrę Dievui bjauriausius žmonių bruožus, ieškokite gražiausių Dievo savybių žmoguje.

Paprašė leidimo įsiterpti vienas mokslininkas, Ebusuūdas Efendi:

– Ar tu bent supranti, kad ką tik suteršei savo lūpas burnojimu prieš Dievą?

– Tikrai? – Medžnūn Šeichas patylėjo, lyg svarstytų tokią galimybę.

Ebusuūdo veidu nuslinko šešėlis.

– Užuot atgailavęs, tu šaipaisi iš aukštojo teismo. Tavo protas akivaizdžiai iškrypęs.

– Aš nesišaipiau. Be to, mudu ne tokie jau skirtingi. Argi to, ko nekenti manyje, nėra ir tavyje?

– Aišku, ne! Negali būti skirtingesnių žmonių nei tu ir aš, – atsiliepė Ebusuūdas. – Ir tavo Dievas tikrai ne tas pats kaip mano.

– O, bet ar tu dabar nepadarei *širk** nuodėmės, kalbėdamas apie mano Dievą ir savo Dievą, lyg Dievas būtų ne vienas?

---

* Daugiadievystė.

Per minią nuraibuliavo šnibždesys.

– Tada papasakok mums apie Dievą, – kostelėjęs įsiterpė didysis muftijus.

Medžnūn Šeichas atsakė, kad Alachas – ne karalius, radža ar padišachas, sėdintis dangaus soste, iš aukštybių žiūrintis į žmones ir užsirašantis kiekvieną nuodėmę, kad nubaustų už ją Paskutinio teismo dieną.

– Dievas ne pirklys – kam jam skaičiuoti? Dievas ne raštininkas – kam jam užsirašinėti?

Teisėjams šie žodžiai nepatiko, ir jie priekabiai jį apklausė. Atsakymai kaskart buvo panašūs. Galop jie išgirdo tokius kaltinamojo žodžius:

– Jūs nubrėžėte liniją ir uždraudėte ją peržengti, bet man ta linija – tik kelio pradžia. Tai, ką jūs vadinate *charam*, man yra *chalal*. Jūs liepiate man užsičiaupti, bet kaip aš galiu tylėti, jei mano lūpomis kalba Dievas?

Temo, dangus driekėsi virš kalvų it raudonas apsiaustas. Tolumoje spingsėjo praplaukiančios valties žiburys. Kliegė kirai, pešdamiesi dėl pašvinkusios mėsos gabalo. Pirmųjų valandų jaudulys atslūgo, žmonės ėmė nuobodžiauti. Reikėjo baigti darbus, prikimšti pilvus, patenkinti žmonas. Minia pamažu tirpo. Liko tik eretiko šalininkai atsidavimu spindinčiais veidais.

– Suteikiame tau paskutinę progą, – pasakė didysis muftijus. – Jei prisipažinsi, kad piktžodžiavai prieš Dievą, ir prisieksi nebeburnoti, tau gali būti atleista. Dabar klausiu paskutinį kartą: ar tu atgailauji?

– Dėl ko? – atsiliepė Medžnūn Šeichas ir apsisprendęs atsitiesė. – Aš myliu Mylimąjį, o Mylimasis myli mane. Kam atgailauti dėl meilės? Yra daug dalykų, dėl kurių reikia gailėtis. Godumas. Žiaurumas. Apgaulė. Bet dėl meilės atgailauti negalima.

Džahanas taip įdėmiai klausėsi, kad nepastebėjo, jog pernelyg įtempė Čhotos pavadžius. Dramblys neramiai sutrimitavo, atkreipdamas visų dėmesį.

– Šis padaras... – ištarė Medžnūn Šeichas, beveik susižavėjęs žiūrėdamas į Čhotą. – Ar jis nėra visatos grožio ir įvairovės liudytojas? Žiūrėkite, juk jis atspindi visą būtį, nors kai kas galbūt pasakytų, kad tėra gyvulys. Po mirties mūsų siela palieka vieną kūną ir persikelia į kitą. Todėl mirties nėra. Neverta laukti rojaus, neverta bijoti pragaro. Man nebūtina melstis penkis kartus per dieną ar visą ramadano mėnesį pasninkauti. Tiems, kurie aukštai iškilo, nerūpi taisyklės, nustatytos paprastiems žmonėms.

Stojo nesmagi tyla. Ji truko ištisą amžinybę, kol didysis muftijus paskelbė:

– Visi buvote liudytojai, kad kaltinamajam buvo suteikta proga pripažinti savo klaidas. Jis pats pasirinko pražūtį. Po trijų saulėlydžių bus nubaustas mirtimi, o visi jo šalininkai suimti. Tų, kurie atgailaus dėl savo nuodėmių, bus pasigailėta. Kitų laukia mokytojo likimas.

Džahanas nudūrė akis: nebegalėjo žiūrėti. Krūptelėjęs išgirdo dar kartą minint dramblį.

– Jei didysis muftijus leis, norėčiau pasidalyti viena mintimi, – pasakė Ebusuūdas Efendi. – Kaip žinote, Stambulo gyventojams patinka baltas mūsų sultono dramblys. Tegu atskalūnas miršta po šio gyvulio kojomis. Vaizdas bus nepamirštamas.

Didysis muftijus suglumo:

– Anksčiau taip nebūdavo daroma.

– O garbieji ponai, šitaip baudžiama mirtimi Indijoje. Vagis, žudikus, prievartautojus sutrypia drambliai. Tai paveiki bausmė. Tegu dramblys jį sutrypia, atgrasydamas nuo panašių pažiūrų kitus.

Didysis muftijus valandėlę mąstė.

– Kodėl gi ne.

Po šių žodžių visi sužiuro į Džahaną ir Čhotą. Dramblio varovas išsižiojo, bet iš baimės neteko žado. Širdis daužėsi, bet galop jam pavyko ištarti:

– Maldauju jus, garbieji mokslo vyrai, Čhota kaip gyvas nėra šito daręs. Jis nemoka žudyti.

– Argi tu ne iš Indijos? – įtariai paklausė Ebusuūdas Efendi.

– Iš Indijos, efendi, – išblyško kaip drobė Džahanas.

– Tada išmokyk, – nusprendė didysis muftijus. – Turi tris dienas.

Praėjus trims dienoms po teismo, Džahanas, drebėdamas kaip lapas vėjyje, sėdėjo ant dramblio, vedžiodamas akimis nuo žioplių jūros prie aukštielninko žmogaus ant žemės čia pat. Medžnūn Šeicho rankos ir kojos buvo surištos, akys užrištos. Jis tyliai meldėsi, bet jo balsą užgožė minios šurmulys.

– Eik, Čhota! – suriko Džahanas, bet neryžtingai.

Dramblys nė nekrustelėjo.

– Judinkis, gyvuly!

Džahanas ragino dramblį lazda, paskui mediniu vėzdu, grasino ir plūdo, siūlė riešutų ir obuolių. Niekas nepadėjo. Galop Čhota pajudėjo, bet, užuot žengęs į priekį ant nuteistojo, pasitraukė atgal ir laukė, neramiai krutindamas ausis.

Pamatę, kad žiūrovai nuobodžiauja, teisėjai paskutinę akimirką pakeitė nuosprendį. Eretikas ir jo šalininkai bus nubausti įprastine mirtimi.

Galų gale Medžnūn Šeichas ir devyni jo mokytiniai buvo pa-

karti, o lavonai įmesti į Bosforą. Paskutinis mokytinis, išvengęs mirties, nes teismo dieną buvo išvykęs į kelionę, laukė įlankos kyšulyje. Jis žinojo, kad Bosforo bangos atplukdys lavonus. Vieną po kito jis išgriebė juos, numazgojo, pabučiavo ir palaidojo. Priešingai nei visų kitų Stambulo musulmonų kapai, šie buvo be antkapių.

NUO TOS AKIMIRKOS, kai su Čhota atsidūrė žvėryne, Džahanas tikėjosi, kad sultonas Siuleimanas panorės pamatyti dramblį. Bet bėgo savaitės, mėnesiai, o valdovo nebuvo nė ženklo. Jis arba vadovaudavo kariuomenei mūšio lauke, arba keliaudavo į mūšio vietą. Retkarčiais pasirodęs rūmuose, tvarkydavo valstybės reikalus arba atsidėdavo haremui. Džahanas tebelaukė sultono. Vietoj jo vieną popietę atėjo sultonienė.

Greita kaip vėjas ir tyli kaip katė, tykanti balandžio, ji užklupo žvėryną netikėtai. Vieną akimirką sodas buvo tuščias, kitą jame iš dangaus iškrito sultonienė su palyda, droviai atsilikusia per septynis žingsnius. Ji segėjo skaisčiai raudoną sijoną, papuoštą šermuonėlių kailiais, galvos apdangalo kutai siekė ir išryškino smailų smakrą, o ant didžiojo piršto žėrėjo smaragdas, didesnis už paukščio kiaušinį.

Už atlašios motinos, atokiau nuo svitos, ėjo sultonaitė Mihrimah, plevėsuodama permatomomis skraistėmis, krintančiomis nuo galvos apdangalo. Rausvaskruostė, spindulinga, su plaukuose šokinėjančiais saulės zuikučiais. Jos akys, žvilgios it akmenukai upelio dugne, nušvito, sugavusios susižavėjusio Džahano žvilgsnį. Mihrimah nusišypsojo, parodydama švarplę tarp priekinių dantų, todėl šypsena buvo linksma ir šelmiška.

Džahanas išsižiojo, paskui vėl susičiaupė, tarsi liežuvis trokštų ją užkalbinti be jo žinios. Kai jau buvo bežengiąs prie jos, eunuchas trenkė jam per sprandą.

– Klaupkis! Kaip tu drįsti!

Persigandęs Džahanas nusilenkė taip žemai ir taip skubotai, kad net keliai dunkstelėjo į akmenis. Aplinkiniai sukikeno, ir berniukas paraudo iki ausų.

Chiurem nekreipė dėmesio į šį vaizdelį ir prašvytavo pro šalį, brūkštelėjusi Džahanui sijonais per kaktą.

– Kas prižiūri šį gyvūną? – paklausė ji.

– Aš, šviesiausioji valdove, – atsiliepė Džahanas.

– Kuo jis vardu?

– Čhota, jūsų aukštybe.

– Ką jis moka?

Džahanui klausimas pasirodė toks keistas, kad jis atsakė ne iš karto.

– Jis... jis taurus gyvulys.

Jis norėjo, bet negalėjo jai pasakyti, kad drambliai ne tik dideli, bet ir plačios širdies. Priešingai nei kiti gyvūnai, jie supranta, kas yra mirtis, jie tam tikrais ritualais švenčia jauniklio atėjimą į pasaulį ar gedi dėl netekties. Liūtai yra nuožmūs, tigrai didingi, beždžionės sumanios, povai įspūdingi – bet tik drambliai turi visas šias savybes.

Nieko nenutuokdama apie jo mintis, Chiurem įsakė:

– Parodyk mums triukų!

– Triukų? – pakartojo Džahanas. – Čhota triukų nemoka.

Jis nematė jos veido išraiškos, nes negalėjo pakelti akių. Jis matė tik jos pėdas – ilgas, dailias, apautas šilkinėmis kurpaitėmis, – kurios žengė kelis žingsnius. Ji sustojo prieš dramblį ir įsakė sugulovėms atnešti šakelę. Įsakymas buvo iškart įvykdytas. Džahanas nuogąstavo, kad ji šers Čhotai, bet ji tik mostelėjo šakele ir paklausė:

– Dramblys gali ją sugauti?

Berniukas nespėjo atsakyti: Chiurem metė drambliui šakelę,

ši nubrėžė ore puslankį ir nukrito prie Čhotos užpakalinių kojų. Gyvulys mostelėjo straubliu it baidytų nematomą musę ir vėl stovėjo ramus.

Sultonienė niekinamai prunkštelėjo. Tą akimirką Džahanas išvydo Čhotą jos akimis – didžiulį griozdą, kuris per daug ėda, per daug geria ir nieko nepasiūlo mainais.

– Negi šitas gyvūnas nieko nemoka? – Chiurem veikiau teigė negu klausė.

– Jūsų didenybe, tai kovinis dramblys. Kaip ir jo protėviai. Jis jaunas, bet jau įrodė savo narsą kovos lauke.

Ji atsisuko į jį. Šitas vaikėzas aiškiai nieko neišmano apie rūmų papročius.

– Sakai, karys?

– Taip... jūsų didenybe, Čhota – karys, – dar tebekalbėdamas Džahanas pasijuto nesmagiai ir jau gailėjosi pamelavęs.

Sultonienė įkvėpė:

– Tau pasisekė. Netrukus kils karas! – Chiurem pasisuko į baltųjų eunuchų vyresnįjį. – Pasirūpink, kad dramblys kovotų kartu su mūsų drąsiais kareiviais.

Ji nušvytravo toliau, tarnaitės ir sugulovės klusniai nurisnojo įkandin. Gvazdikas Kamyl Aga, perbedęs akimis dramblį ir jo varovą, nužingsniavo iš paskos. Tačiau iš žvėryno išėjo ne visi. Du žmonės liko ir dabar žiūrėjo į jį – sultono duktė ir jos auklė.

– Tu sugadinai nuotaiką mano garbingajai motinai, – tarė Mihrimah. – Niekas nedrįsta gadinti nuotaikos mano motinai.

– Aš nenorėjau, – suvebleno apyverksnis Džahanas.

– Sakyk, ko tu taip nusiminei?

– Dramblys nemoka kariauti, jūsų aukštybe.

– Vadinasi, tu pamelavai mano motinai? – paklausė ji, ne tiek priblokšta, kiek pralinksminta. – Pažiūrėk į mane, varove.

Džahanas pakėlė akis ir tučtuojau susigėdęs nuleido. Tą akimirką jis išvydo jos akyse – plačiai įstatytose ovalo formos veide, paveldėtame iš motinos, – šelmiškas kibirkštėles.

– Tu kvailesnis, negu maniau, – tarė ji. – Sakyk, tu kada nors dalyvavai mūšyje?

Džahanas papurtė galvą. Medyje sukrankė varna – garsus šaižus perspėjimas.

– Aš irgi ne. Bet keliavau daugiau negu mano garbingoji motina. Net daugiau negu mano kilnieji broliai! Mano maloningasis tėvas taip mane mylėjo, kad pasiimdavo į daugelį kraštų. Keliaudavome tik mudu. – Jos balse pasigirdo liūdesio gaidelė. – Bet jis manęs niekur nebesiveža. Sako, kad aš jau nebe vaikas. Mane reikia slėpti nuo svetimų žvilgsnių. Mano broliai laisvi kaip paukščiai. Kaip aš norėčiau būti berniukas.

Suglumintas jos žodžių Džahanas pagarbiai tebelaikė nuleidęs galvą. Tačiau jo nuolankumas, regis, suerzino Mihrimah.

– Pažiūrėk į save ir pažiūrėk į mane! Tu berniukas, bet karas tave gąsdina. Aš mergaitė, bet nieko nepagailėčiau, kad galėčiau kautis kovos lauke greta tėvo. Gaila, kad negaliu neilgam pasikeisti su tavimi vietomis.

Tą vakarą, sukaupęs drąsą, Džahanas nuėjo pas baltųjų eunuchų vyresnįjį ir paaiškino, kad Čhota dar jaunas ir kovoti nepasirengęs. Tratėjo be perstojo, kartodamas vis tą patį, ne todėl, kad manė, jog tas nesuprato, bet todėl, kad nuogąstavo, jog nutilęs pravirks.

– Kokio pasirengimo jam reikia? – paklausė baltųjų eunuchų vyresnysis. – Juk jis – kovinis dramblys. Negi Indijos šachas mus apgavo?

– Oi, ne, Čhota kovinis dramblys, bet jis neapmokytas. Yra dalykų, kurių jis bijo.

– Ko?

Berniukas gurktelėjo:

– Tigrų. Pastebėjau, kad jis susigūžia kaskart, išgirdęs tigrą riaumojant. Nežinau, kodėl, bet...

– Tada nesirūpink, – nusišaipė Gvazdikas Kamyl Aga. – Kara Bogdanijoje* tigrų nėra.

– Kara Bogdanijoje? – pakartojo Džahanas.

– Kaip tik ten žygiuos mūsų kariuomenė. Dabar dink man iš akių ir daugiau nedrįsk trukdyti dėl tokių nesąmonių!

Džahanui į pagalbą atėjo Olevas, liūtų tramdytojas. Jis paaiškino Džahanui, kad įsakymas turi būti įvykdytas. Per tą laiką, kiek liko, jiems teks apmokyti dramblį.

Jis bijo tigrų, vadinasi, reikės padėti jam įveikti baimę. Olevas nežinia iš kur ištraukė tigro kailį, paskui paprašė Sangramo atvesti avį. Kvailą gyvulėlį tuščiomis rudomis akimis. Dienomis ji ganydavosi, o naktimis būdavo uždaroma į tvartą. Vienam jaunam virėjo parankiniui Olevas padavė statinaitę ir paprašė pripildyti kraujo, kai bus kertamos vištos.

Kitą rytą, kai Čhota buvo kieme, Olevas paprašė to paties vaikinuko užsimesti tigro kailį: apvyniojo juo bernioko pečius ir surišo po kaklu. Paskui Olevas paliepė jam keturpėsčia šliaužioti po kiemą aplink dramblį, urgzti ir niurnėti.

* Maždaug dabartinė Moldova (Moldova, Rytų Rumunija ir Pietvakarių Ukraina).

– Parversk kibirą!

Berniukas padarė, kaip lieptas; dramblys akies krašteliu stebėjo keistąjį padarą. Tą dieną jis negavo nei pašaro, nei vandens. Drambliui buvo išgaląstos iltys, be to, jis buvo laikomas prirakintas. Kitą dieną Olevas prikimšo tigro kailį bulvių ir pastatė netoli Čhotos narvo. Dramblys vėl negavo nei ėsti, nei skanėstų, tik truputį vandens. Pasivaikščioti jo irgi niekas neleido. Prislėgtas ir suirzęs, dramblys nuolat dirsčiojo į tigro kailį, matyt, dėl visų savo bėdų kaltindamas jį.

Trečią dieną Olevas atvedė avį ir apvyniojo ją tigro kailiu. Vargšas gyvulėlis bandė jį nusipurtyti, bet Olevas iš vidaus buvo ištepęs kailį lipniais pušų sakais. Taip aptaisytą avį jis nutempė į Čhotos daržinę. Po valandos į vidų buvo įleistas dramblys, paklaikęs iš alkio ir troškulio, savo ruožtu avis pašėlo iš baimės. Olevas ištraukė pilną statinaitę ir apipylė avį krauju: tigro kailis ir vilna nusidažė raudonai. Kraujo kvapas buvo aštrus ir šleikštus. Olevas uždengė aviai galvą audeklu. Nieko nebematydamas gyvulėlis padūko. Jos baime užsikrėtė ir Čhota. Dramblys pradėjo mindžikuoti, o apsvaigusi avis puldinėjo į kairę ir į dešinę, kol galop atsitrenkė į dramblį. Čhota užsimojo straubliu ir trenkė aviai su siaubinga jėga. Gyvulėlis parvirto, paskui atsistojo siaubingai bliaudamas. Džahanui tas bliovimas skambės ausyse daug savaičių.

Varovas drebėdamas uždarė daržinės duris ir laukė, prikišęs ausį prie durų ir suspaudęs rankeną taip stipriai, kad suskaudo pirštus. Girdėjo be perstojo bliaunant avį – kraujas stingo gyslose nuo jos aimanų, sklindančių tarsi iš pragaro gelmių. Pamažu viskas nutilo. Džahanas su Olevu atsargiai pravėrė duris. Dvokė krauju, šlapimu ir mėšlu. Sutrypta avis buvo nebegyva.

Vakare žvėryne Džahanas su kitais prižiūrėtojais sėdėjo prie kvapaus kedrų pliauskų laužo. Jie pusbalsiu kalbėjosi, ore drai-

kėsi kaljanų dūmai. Dvyniai kinai, apsvaigę nuo hašišo, kikeno iš jiems vieniems matomų dalykų.

Žemai virš Stambulo kybojo didžiulis mėnuo. Pro nesuskaičiuojamas dangaus rėčio skyles ant miegančio miesto varvėjo žvaigždžių šviesa. Džahano sieloje vietoj džiaugsmo viešpatavo nuovargis. Ką jis veikia šiame sode tarp žvėrių, toli nuo savųjų? Seserys turbūt jau ištekėjo, gal ir vaikų susilaukė. Nuo minties apie jas, sėdinčias prie židinio, tokio tolimo, kad negali jo sušildyti, Džahaną apėmė neviltis. Jis norėtų grįžti namo, tačiau turės eiti į karą.

PENKTADIENIO POPIETĘ, po maldos, sultonas įsakė mušti karo būgną, didžiulį apskritą bronzinį instrumentą. Prieš kiekvieną žygį į jį buvo trenkiama septynis kartus. Garsas, nuo kurio per nugarą perbėgdavo šiurpas, nusirito per marmurines sales, rožynus, žvėrių narvus, sudrebino tiek turtuolių, tiek vargšų kvartalus.

Džahanui prieš akis visas miestas ruošėsi karui. Kiekvienos motinos sūnus buvo kareivis. Iš kareivinių išniro janyčarai. Balnojo žirgus pašos. Ginklavosi visi, nesvarbu, kas kuo vertėsi – amatininkai ir krautuvininkai, sodininkai, kepėjai, virėjai, siuvėjai, kalviai, kailininkai, batsiuviai, puodžiai, audėjai, takelažininkai, odminiai, žvakininkai, stikliai, lentpjoviai, mūrininkai, varkaliai, dailidės, skardininkai, virvininkai, žiurkininkai, laivų plyšių kamšytojai, lankininkai, irkluotojai, žuvų ir paukštienos pardavėjai, net pranašautojai. Subruzdo visi amatininkų susivienijimai, net kekšės neliko nuošaly.

Visi laukė, kol vyriausiasis rūmų astrologas paskelbs palankią dieną karui pradėti. Viskam savas laikas – šventėms, vestuvėms, apipjaustymams, karams. Galop astrologas, daugelį naktų stebėjęs žvaigždes, apskaičiavo datą. Po dvidešimties saulėlydžių kariuomenė iššžygiuos.

Kad galėtum pradėti karą, turi rasti priešą, nebent priešas tave rastų pirmas. Kariuomenei nuo Aukso Rago įlankos reikėjo nužygiuoti iki Pruto upės. Drambliui ir jo varovui buvo įsakyta žygiuoti priekyje. Džahanas labai sunerimo. Jis nenorėjo atsidurti

taip arti *delibašlar* – pamišėlių. Šie, apsigerbę kailiais, nuo galvos iki kojų išsitatuiravę, su auskarais, skustagalviai, buvo nenuspėjami, šiurkštūs ir žiaurūs. Tarp jų netrūko baisių nusikaltėlių. Pūsdami trimitus ir ragus, mušdami įvairiausių dydžių būgnus ir rėkdami taip, kad numirėliai būtų prisikėlę, jie keldavo siaubingą triukšmą, nuo kurio priešams kraujas stingtų gyslose – o dramblys padūktų.

Džahanas svarstė, kaip tinkamiausiai išreikšti savo nerimą, bet paaiškėjo, kad veltui laužė galvą. Tą rytą, kai kariuomenė iššygiavo į Kara Bogdaniją, beprotiškas triukšmas taip įsiutino Čhotą, kad jis vos nesutrypė kareivio. Dar nesutemus, juodu buvo perkelti arčiau galo, prie kavalerijos. Tačiau šį kartą persigando arkliai. Galop jie vėl buvo perkelti, šį kartą prie pėstininkų.

Paskui žygis vyko sklandžiai. Čhota guviai risnojo, mėgaudamasis grynu oru ir galimybe judėti, kurios jam daug mėnesių trūko rūmų soduose. Nuo jo sprando Džahanas žvelgė žemyn, apstulbintas žmonių jūros, kuriai nebuvo pabaigos. Jis matė kupranugarius, nešinus provizija, ir jaučius, traukiančius patrankas ir katapultas, alebardininkus ilgais, iš po kepurių besidraikančiais plaukais, progiesmiu besimeldžiančius dervišus, janyčarų agą*, išdidžiai jojantį ant žirgo, ir sultoną – ant arabų ristūno, iš abiejų pusių supamą sargybos: jam iš kairės pusės jojo lankininkai kairiarankiai, o iš dešinės – lankininkai dešiniarankiai, priešais – vėliavininkas su vėliava, papuošta septyniomis juodomis arklių uodegomis.

Vėliavos ir bunčiukai, ietys, kardai, kirviai, dagtiniai šautuvai, skydai, lankai ir strėlės kilo virš tūkstančių paprastų mirtingųjų, žygiuojančių į priekį. Džahanas kaip gyvas nebuvo matęs

* Janyčarų vado titulas.

tiek daug žmonių vienoje vietoje. Kariuomenė buvo ne tiek orda, kiek milžiniška daugiagalvė pabaisa. Nuo žingsnių dundesio ir kanopų kaukšėjimo šiaušėsi plaukai ir buko protas. Kareiviai žygiavo įkalniui prieš vėją, perrėždami kraštovaizdį it peilis kūną.

Kartkartėmis Džahanas nušokdavo nuo dramblio pamankštinti kojų. Taip jis susipažino su linksmuoliu pėstininku, užsimetusiu ant nugaros odinį vandenmaišį.

– Kiekvienas užmuštas priešas – žingsnis arčiau rojaus, – pasakė kareivis. – Už kiekvieną niekšo netikėlio galvą bus atlyginta rūmais aname pasaulyje.

Nelabai ką nutuokdamas apie rojų ir kam ten reikia rūmų, Džahanas nutylėjo. Pėstininkas buvo kovęsis Mohačo mūšyje. Ten žuvo minios netikėlių – krito ant žemės kaip pašauti paukščiai. Žemė buvo nusėta lavonais su kardais sustingusiose rankose.

– Visą laiką lijo... bet aš mačiau auksinę šviesą, – sušnibždėjo pėstininkas.

– Kur? – nesuprato Džahanas.

– Prisiekiu. Labai ryškią. Ji nutvieskė lauką. Alachas buvo mūsų pusėje.

Jo pasakojimą nutraukė baisus klyksmas. Kareiviai lakstė į visas puses, vadai rėkavo įsakymus, per gretas nuraibuliavo murmesys. Ten, kur ką tik buvo lygi žemė, žiojėjo didžiulė duobė it išvarvėjusi akis, atsukta į dangų. Žemė prasivėrė ir prarijo būrį raitelių. Šie suvirto į duobę, prismaigstytą smailių kuolų, – gerai užmaskuotus priešo spąstus. Visi žuvo iškart. Tik vienas juodas žirgas kruvinu kaklu dar kvėpavo, kol kažkoks lankininkas jį nušovė, kad nebesikankintų.

Kilo ginčas, ar ištraukti numirėlius ir palaidoti, ar palikti duobėje. Šviesa horizonte jau blėso. Trūko laiko, todėl visi buvo užkasti viename kape – ir arkliai, ir žmonės. Kaip neteisinga,

mąstė Džahanas, kad tik žmonės už kankinystę gauna dangų, o gyvuliams, žuvusiems kartu su jais ir dėl jų, rojaus vartai užkelti. Jis nežinojo, kaip atsikratyti šios minties, o pasidalyti ja su niekuo negalėjo.

Kelias dienas kareiviai plumpino per pilkšvus slėnius ir raižytus kalnus. Saulei nusileidus jie apsistodavo nakties poilsio. Po šešių aušrų ir penkių sutemų kariuomenė pasiekė Pruto upę. Virš vandens driekėsi rūko uždanga. Niekur nei valčių, nei tilto, kuriais būtų galima persikelti į kitą krantą. Kareiviams buvo įsakyta įsirengti stovyklą ir gerai pailsėti, kol vadai ieškos išeities.

Puolęs prie dumblėto upės vingio, Čhota trimituodamas ėmė voliotis šliuksinčiame purve. Jis taip mėgavosi, kad visas pulkas įsistebeilijo į jį.

– Ką jis daro? – paklausė pažįstamas pėstininkas.

– Tepasi purvu.

– O kam?

– Drambliai negali prakaituoti kaip mes, – atsakė Džahanas. – Vanduo vėsina, o purvas saugo nuo saulės. Man taip aiškino Tarasas.

– O kas tas Tarasas?

– Vienas senas rūmų žvėryno prižiūrėtojas, – nerūpestingai atsakė Džahanas. – Jis viską žino apie gyvūnus.

Pėstininkas įsmeigė į jį įtarias akis.

– Vadinasi, apie dramblių įpročius tau papasakojo Tarasas. Kodėl tu pats to nežinojai apie savo gyvulį?

Džahanas nusuko žvilgsnį, staiga pasijutęs nesmagiai. Jis prasitarė. Kaskart, kai tik kam nors atverdavo širdį, tučtuojau tekdavo apgailestauti.

Netrukus paaiškėjo, kad Čhota vienintelis džiaugiasi poilsiu. Begalinis laukimas prie upės erzino janyčarus, trokštančius per-

galės ir grobio. Vėjas, čaižęs veidą žygyje, nuščiuvo, bet atsirado spiečiai uodų. Jie gylė taip nuožmiai, lyg būtų apmokyti priešo. Kareiviai buvo įsitempę, arkliai neramūs. Pašaro ir maisto ieškotojams teko plėšti tuos pačius kaimus, ir sriuba kasdien buvo vis prėskesnė.

Tuo tarpu darbininkai pradėjo statyti tiltą. Rodos, jiems sekėsi puikiai, bet staiga, šaitano pastumtas, nuvirto iš pradžių vienas ramstis, o paskui ir kiti. Savaitės pabaigoje buvo padėti antro tilto, masyvesnio ir tvirtesnio už pirmąjį, pamatai, tačiau jis sugriuvo dar greičiau. Šeši kareiviai buvo sužeisti, vienas žuvo. Trečias tiltas buvo tik bejėgiškas bandymas. Dirva buvo pelkėta, upės srovė pernelyg smarki. Kareivius, nusiminusius ir pavargusius – kaulas nepanoko kaulo, – it pelkė po kojomis įsiurbė abejingumas. Džahanui nereikėjo net klausti pėstininko nuomonės apie šią kliūtį: žinojo, kad šis atsakytų, jog visagalis Alachas, atvedęs juos į šį atšiaurų kraštą, staiga nuo jų nusigręžė. Jei ir toliau taip bus, osmanų kariuomenę nugalės nekantrybė, dar karui neprasidėjus.

Mokytojas

JIE LAUKĖ PRIE Pruto upės. Osmanų kariuomenę nuo priešo skyrė sraunus ir gilus vanduo. Janyčarai, ištroškę pergalės, veržėsi į kitą krantą.

Vieną rytą Džahanas išvydo kiek kojos neša lekiantį į jo pusę zemberekdžibasį* ir taip susidomėjo, kas vyksta, kad nespėjo pasitraukti iš kelio.

– Kaip laikosi dramblys, varove? – paklausė zemberekdžibasis, skubiai atsitiesęs po susidūrimo.

– Puikiai, efendi, pasiruošęs kovai.

– Jau greit, *inšallah*. Bet pirmiau reikia persikelti per šitą prakeiktą upę.

Ir sulig tais žodžiais dingo didelėje palapinėje, saugomoje dviejų sargybinių. Džahanas turėjo sustoti, bet nesustojo. Nestabtelėjęs pagalvoti, kieno čia palapinė, jis žingsniavo toliau taip ryžtingai, kad sargybiniai pamanė, jog jis – zemberekdžibasio tarnas, ir jį praleido.

Viduje buvo tiek žmonių, jog į berniūkštį niekas nekreipė dėmesio. Džahanas tyliai kaip pelė nutipeno į kampą prie durų ir įsispraudė tarp dviejų jaunučių patarnautojų. Brangaus audeklo sienos, brokato pagalvėlės, akinamai ryškūs kilimai; padėklai, prikrauti skanėstų; gorės, žibintai, smilkytuvai, skleidžiantys malonų kvapą. Jam toptelėjo, kad galėtų šį bei tą nušvilpti kapitonui Garetui, bet iškart suėmė baimė vien nuo tokios minties.

* Janyčarų vadas, atsakingas už katapultas (*aut. past.*).

Jis pamatė didįjį vizirį su garnio plunksnomis papuoštu turbanu. Palapinės gale, brangakmeniais nusagstytame soste ant paaukštinimo, kad matytų visus, sėdėjo sultonas gintaro spalvos durtiniu, didingas ir sustingęs kaip statula. Abipus sosto stovėjo šeich al islamas*, janyčarų aga, kiti didikai ir tarėsi, ką daryti. Jie svarstė, ar verta keisti žygio maršrutą ir ieškoti upės vingio, kur žemė kietesnė, tiltui pastatyti. Bet tai reikštų prarasti kelias savaites, gal net mėnesį, ir gerus orus.

– Maloningasis viešpatie, – tarė Liutfi Paša, – turime žmogų, kuris gali pastatyti tvirtą tiltą.

Sultonas panoro sužinoti, kas jis.

– Vienas jūsų rinktinių sargybinių, – atsakė Liutfi Paša. – Jūsų vergas Sinanas, jis tarnauja chasekių** būryje.

Netrukus buvo atvestas kažkoks vyras. Jis atsiklaupė vos per kelis žingsnius nuo Džahano. Aukšta kakta, daili nosis, tamsios liūdnos, bet ramios akys. Gavęs įsakymą prieiti arčiau, jis pėdino pamažu, nuleidęs galvą, lyg eitų prieš stiprų vėją. Išklausęs, kodėl buvo iškviestas, Sinanas tarė:

– Maloningasis viešpatie, mes turėsime tiltą, jei tokia bus Alacho valia.

– Kiek, tavo nuomone, reikės dienų tiltui pastatyti? – paklausė sultonas Siuleimanas.

Sinanas mąstė neilgai:

– Dešimt, viešpatie.

– Kodėl manai, kad tau pasiseks? Juk kitiems nepavyko?

– Mano viešpatie, kiti, be abejo, su geriausiais ketinimais iš-

* Jis tvarkydavo musulmonų religinius reikalus.

** Rinktiniai sultono sargybiniai janyčarai, lydintys jį į mečetę, medžioklę ir kitur (*aut. past.*).

kart puolė statyti iš akmenų. Aš pastatysiu tiltą mintyse, tik tada paversiu tikrove.

Keistas atsakymas sultonui patiko. Sinanui buvo liepta imtis darbo. Jis išėjo taip, kaip atėjo, neskubėdamas. Eidamas pro Džahaną, žvilgtelėjo jam į veidą ir nusišypsojo. Džahanas kaip gyvas nebuvo matęs šypsantis aukštų valdininkų.

Tada jam dingtelėjo: jei dirbs kartu su šiuo žmogumi, sultono Siuleimano turtai bus nebe tokie nepasiekiami kaip dabar. Visi kalba, kad valdovas atsigabeno skrynias auksinių ir brangakmenių išdalyti drąsuoliams, kurie pasižymės mūšio lauke.

– Palaukit, efendi! – sušuko Džahanas, išsmukęs iš palapinės ir pasivijęs architektą. – Aš dramblio varovas.

– Žinau, – atsakė Sinanas. – Mačiau, kaip juo rūpinaisi.

– Čhota stipresnis negu keturiasdešimt karių. Jis galėtų jums praversti.

– O tu ką nors išmanai apie statybas?

– Mes... Indijoje mes dirbome mūrininkui.

Nenuleisdamas nuo berniuko akių Sinanas mąstė.

– Ką veikei didžiojo vizirio palapinėje?

– Slapta įsmukau, – prisipažino Džahanas – bent kartą pasakė tiesą.

Raukšlės aplink Sinano akis išsilygino:

– Dramblys galėtų būti naudingas. Sumanus smalsus berniukas kaip tu – irgi.

Džahanas pajuto, kaip užsiliepsnojo skruostai. Neprisiminė, kad per visą nugyventą laiką kas nors būtų jį pavadinęs sumaniu. Taip dramblys su varovu tapo statybininkais ir pradėjo dirbti vadovaujami nepažįstamojo, vardu Sinanas.

DARBININKAI PASISPJAUDĖ DELNUS... bet pirmąją dieną nė vienam neteko nė piršto pajudinti. Antrąją irgi. Atrodė, Sinanas tik gaišta laiką: vaikščioja upės pakrante, spokso į tolį, kaišioja į vandenį lazdas, kažką matuoja, rašinėja popieriaus ritinėliuose skaičius ir braižo brėžinius, tokius pat nesuprantamus kaip astrologinės diagramos. Kareiviai pradėjo nerimauti ir klausinėti, ko jie, po galais, laukia. Naktį palapinėse ir prie laužų imta kalbėti, kad Sinanas aiškiai netinka atlikti šiai užduočiai.

Trečiąją dieną Sinanas paskelbė statybos pradžią. Visų nuostabai, jis išrinko vietą už dviejų donumų* nuo stovyklos, ten, kur upė platėjo. Paklaustas, kodėl tiltas taip toli, jis atsakė, kad tilto patvarumą lemia ne trumpumas ar ilgumas, o pamatai, kurie turi būti tvirti kaip granitas.

Čhota nešiojo rąstus, lentas ir stumdė akmenis, kurie turėjo apsaugoti statinį nuo smarkios srovės. Jis lengvai plumpino upe, ir tai buvo labai patogu. Sraunus vanduo siekė darbininkams iki smakro, taigi dramblys buvo didelė paspirtis. Didžiulės sandarios statinės buvo pripiltos molio skiedinio ir nuleistos į ką tik iškastą duobę. Purvinas ir prakaituotas Džahanas plušėjo kartu su darbininkais. Tai buvo keisti žmonės. Ištvermingi ir nekalbūs, bet prisirišę vienas prie kito. Jie spausdavo dešinę ranką prie širdies, išgirdę ką nors minint pranašus Šisą ir Ibrahymą, šventuosius mūrininkų ir architektų globėjus. Tarp jų Džahanui buvo ramu

* Žemės plotas, kurį galima suarti per dieną (*aut. past.*).

kaip niekada. Kaip ir jie, jis dirbo džiaugdamasis. Po dešimties dienų, kaip Sinanas ir žadėjo, tiltas buvo baigtas.

Pirmas tiltą išbandė raitas sultonas, stipriai spausdamas vienoje rankoje kamanas, paskui didysis viziris ir kiti, tarp jų ir švytintis Liutfi Paša: juk architektą rado jis. Sultonas su svita pasiekė kitą krantą, ir visi ėmė džiūgauti. Kareiviai po šešis patraukė per tiltą. Šen bei ten buvo girdėti maldos – kraujo praliejimo niekas nebijojo, bet vanduo visiems kėlė siaubą. Atėjo Džahano ir Čhotos eilė, bet juos sulaikė subašis*:

– Palauk, tavo gyvulys per sunkus.

Jiems į pagalbą atėjo Sinanas:

– Efendi, šis tiltas išlaikys penkiasdešimt dramblių, jei reikės.

– Jei jau taip sakai... – suniurnėjo subašis.

– Eik, aš tave palydėsiu, – tarė Sinanas, atsisukęs į Džahaną.

Ir jie drauge perėjo tiltą, o dramblys plumpino įkandin.

Atsidūręs kitame krante Sinanas išgirdo, kad jį šaukia viziriai. Paspartino žingsnį. Jis neliepė Džahanui pasitraukti, todėl šis nusekė iš paskos, Čhota irgi.

Didikai ginčijosi, ką daryti su tiltu, kai kariuomenė persikels į kitą pusę. Iš jų veidų Džahanas suprato, kad padėtis įtempta. Liutfi Paša norėjo pastatyti sargybos bokštą ir palikti pulką tilto saugoti; didysis viziris ir Rumelijos vietininkas Sofu Mechmet Paša nesutiko. Taip nieko ir nenusprendę, jie ryžosi pasitarti su architektu.

– Maloningieji ponai, jei pastatysime bokštą, priešas užgrobs ir bokštą, ir tiltą, – tarė Sinanas. – Ir galės mus užpulti iš pasalų.

– Ką tu siūlai? – paklausė didysis viziris.

– Savo rankomis jį pastatėme, savo rankomis ir sugriausime, – atsakė Sinanas. – O grįžę pastatysime naują tiltą.

---

* Osmanų pareigūno titulas: paprastai miesto ar pilies valdytojas.

Liutfi Paša, pristatęs divanui* Sinaną, tikėjosi, kad šis jį palaikys, ir įtūžo:

– Baily! Tu persigandai, kad būsi paliktas saugoti bokšto.

Sinanas išblyško, bet prabilęs kalbėjo ramiai:

– Maloningieji ponai, aš esu paprastas janyčaras. Jei sultonas įsakys man pastatyti bokštą ir jį saugoti, darysiu, kaip jis lieps. Bet jūs paklausėte, ką aš manau, ir aš pasakiau.

Stojo tyla, kol ją sudrumstė vietininkas:

– Ką gi, arabai irgi sudegina tiltus.

– Mes ne beduinai! – atšovė Liutfi Paša, persmeigdamas Sinaną žvilgsniu.

Taip nieko ir nenutarę didikai išsiskirstė. Sultonui buvo pranešta apie skirtingas nuomones, ir po pietų jis paskelbė savo sprendimą. Jam priimtinesnis pasirodė Sinano, o ne Liutfi Pašos pasiūlymas. Tiltą reikėjo sugriauti.

Džahanas netrukus sužinojo, kad tiltą griauti lengviau negu statyti. Ir vis dėlto jam buvo skaudu žiūrėti, kaip tiltas vėl virsta krūva akmenų, kuriuos jie taip sunkiai rinko ir taip rūpestingai mūrijo. Jis pyko ant Sinano labiau negu visi kiti. Kaip jis galėjo patarti sunaikinti tiltą, lyg jų kruvinas prakaitas nieko nereikštų?

Kai tik Džahanui pasitaikė proga pasikalbėti su Sinanu, jis leptelėjo:

– Prašom man atleisti, efendi, bet aš nesuprantu, kodėl tai darome. Mes taip sunkiai dirbome.

– Kitą kartą dirbsime dar sunkiau.

* Sultono patarėjai: ministrai ir aukščiausi pareigūnai.

– Taip, bet... kaip galima taip lengvai pasakyti: „Nugriaukim“? Negi jums jo negaila?

Sinanas įsistebeilijo į berniūkštį taip, lyg juodu jau būtų vienas kitą pažinoję anksčiau.

– Mano pirmasis mokytojas buvo tėvas, – pasakė jis. – Geriausias mūsų krašto dailidė. Jis mane mokė nuo vaikystės. Prieš kiekvieną Zatiką* jis keturiasdešimt dienų pasninkaudavo. O man liepdavo išdrožti iš medžio ėriuką, paskui sakydavo, kad jis per prastas, ir pasiimdavo. „Aš jį sunaikinau, – vėliau sakydavo, – eik drožti kito.“ Man būdavo skaudu, bet kiekvienas ėriukas išeidavo vis dailesnis.

Džahanas įsitempė, prisiminęs patėvį. Šis kadaise tyčiojosi iš krosnies, kurią jis užpakaliniame kieme pamūrijo motinai. Dabar, po daugelio metų, jis nenustebo suvokęs, kad andainykštis pyktis iš širdies niekur nedingęs.

– Tėvui mirus daržinėje radome skrynią, – tęsė Sinanas, nenutuokdamas, apie ką Džahanas galvoja. – Joje buvo avinėliai, kuriuos išdrožiau vaikystėje. Tėvas išsaugojo visus.

– Suprantu, kad jis norėjo, jog taptumėte geresniu amatininku, bet jis jus skaudindavo.

– Kartais siela tarpsta tik širdžiai sudužus, sūnau.

– Aš nesuprantu, efendi. Nenorėčiau, kad kas nors naikintų mano darbą.

– Kad taptum tikru meistru, turi sunaikinti ne mažiau negu sukurti.

– Tada pasaulyje neliktų pastatų, – išdrįso paprieštarauti Džahanas. – Visi būtų sulyginti su žeme.

– Mes naikiname ne namus, sūnau. Mes naikiname savo

* Armėnų Velykos (*aut. past.*).

troškimą juos turėti. Viskas priklauso Dievui. Ir akmuo, ir įgūdžiai.

– Aš nesuprantu, – atsiliepė Džahanas, bet šį kartą ne taip garsiai.

Taip ant Pruto krantų jie paliko savo prakaito, tikėjimo ir darbo griuvėsius: sunku buvo įsivaizduoti, koks puikus tiltas čia ką tik stovėjo.

DŽAHANO SIELOJE GILIAUSIĄ žymę paliko naktis prieš mūšį, o ne vėlesnės naktys – naktis, kai jis dar buvo vientisas, nesulaužytas, ir būtų toks likęs, jei pasaulis būtų buvęs kitoks. Džahanas gulėjo ant šiaudinio čiužinio ir galvojo apie Mihrimah. Negalėjo negalvoti. Akys jo neklausė, jos matė ją, besišukuojančią plaukus, vaikščiojančią po rožynus, besišypsančią iš visur. Jo ausyse skambėjo jos balsas. Jis buvo bejėgis, nes juslės ją sukurdavo iš oro.

Po saulėlydžio nuotaikos stovykloje ėmė keistis, žmonės nerimavo. Sutemus net oras pritvinko beveik apčiuopiamo laukimo. Visi kariai, nesvarbu, koks kurio rangas ir padėtis, širdies gilumoje suprato, kad mato žvaigždėtą dangų galbūt paskutinį kartą. Rytoj po saulėtekio, susidūrę su priešu, jie nedvejodami atliks savo pareigą. Bet dabar jie svyravo tarp tikėjimo ir abejonės, drąsos ir bailumo, ištikimybės ir išdavystės.

Juos kankino nelaimės nuojauta. Niekas nenorėjo mirti šiame niūriame pasmerktame slėnyje, kur lavonus apgrauš žvėrys, kaulai liks be antkapio, o sielos be vietos bastysis iki pasaulio pabaigos. Daug maloniau gulėti ramiose kapinėse tarp kiparisų ir rožių, tėvynės žemėje, kur žmonės žinotų jų vardus ir kartais pasimelstų už jų sielas. Pergalė ir grobis – puiku, bet gyvenimas puikesnis. Daugeliui slapta ateidavo į galvą mintis pasibalnoti arklį ir lėkti lėkti nežinia kur, juk namo grįžti nebegalėtų.

Nors būgnų dundėjimas seniai paskelbė, kad laikas gulti, kareiviams buvo sunku užmigti. Palapinėse žmonės pašnibždomis

pasakojo vienas kitam istorijas iš savo gyvenimo, atskleidė paslaptis, davė įžadus, meldėsi. Eidamas pro artilerininkų palapinę Džahanas sutiko grenadierių, traukiantį dainą nežinoma kalba. Janyčarai buvo iš įvairiausių šalių, tarp jų Balkanų ir Anatolijos. Ankstesnio gyvenimo prisiminimai buvo užrakinti, o raktai išmesti. Ir vis dėlto lemtingą akimirką akis į akį su mirtimi prisiminimų skrynios pačios atsidarydavo, ir vaikystės nuotrupos ištrūkdavo į laisvę, padrikos kaip primirštas sapnas.

Dėdamasis, kad išėjo drambliui pašaro, Džahanas klaidžiojo po stovyklą su kibiru rankose. Jis užėjo dervišus, besisukančius ratu, dešinę ranką iškėlusius į dangų, o kairę nuleidusius į žemę, gaunančius ir duodančius, mirusius pasauliui ir vis dėlto galbūt gyvesnius už daugelį. Jis matė dievobaimingus musulmonus, besimeldžiančius ant mažučių kilimėlių, su žymėmis kaktose nuo daužymo į žemę. Jis sutiko ginklininką, kuris dėžutėje už juostos nešiojosi skorpioną, kad šis jam įgeltų, jei pateksiąs į stabmeldžių nelaisvę. Jis girdėjo tyliai keikiantis janyčarus: ginklo draugų ginčas, kuris iki rytojaus ryto bus užmirštas. Jis išvydo kekšes, šmižinėjančias tarp palapinių, nors joms buvo draudžiama dirbti mūšio išvakarėse. Ši naktis buvo labai pelninga, nes daugeliui prireikė jų paguodos.

Prieš jį ėjo trys kekšės skraisčių pusiau slepiamais veidais. Džahanas iš smalsumo nusekė įkandin. Viena moterų – jauna, liekna, žydės drabužiais – sustojo ir atsisuko.

– Narsus kary, – lipšniai užkalbino, – negali užmigti?

– Aš ne karys, – atsakė Džahanas.

– Bet, be abejo, narsus.

Džahanas gūžtelėjo pečiais nežinodamas, ką atsakyti.

Ji nusišypsojo dar plačiau.

– Leisk į tave pažiūrėti.

Džahanas krūptelėjo nuo jos prisilietimo. Moteris taip stipriai suspaudė jam ranką, kad jis negalėjo ištrūkti. Jos pirštai buvo švelnūs, jos kūnas kvepėjo dūmais ir drėgna žole. Slėpdamas virpulį Džahanas ištraukė ranką.

– Nenueik, – maldavo ji it palikta meilužė.

Prašymas buvo toks netikėtas ir naivus, kad jis sutriko. Bet nuėjo, o ji nurisnojo įkandin, šnarėdama sijonais it balandžiai, pakraigėje valantys plunksnas. Įsmeigęs akis į tolį, lyg naktyje slypėtų mįslė, kurią reikia įminti, Džahanas skuodė į priekį. Buvo jau vėlu, maklinėti po stovyklą su kekše, lipančia jam ant kulnų, pavojinga. Jis nenoromis pasuko prie savo palapinės.

Viduje buvo trys arklininkai.

– Ei, inde, ką tu čia atvedei? – paklausė vienas. – Gazelę?

– Ji pati atėjo, – piktai atkirto Džahanas.

Valandėlę jie tylėjo ir svarstė, ką daryti. Vyriausias arklininkas turėjo pinigų ir pasišaukė kekšę į savo lovą.

Džahanas, apsimetęs abejingas, nulindo į kampą ir išvyniojo čiužinį. Miegas neėmė. Raukėsi, klausydamasis niurnėjimo ir švokštimo. Galop nusprendęs, kad viskas baigta, jis pasirėmė ant alkūnės ir apsidairė. Blankioje žvakės šviesoje išvydo juos, jis lingavo ant jos, ji gulėjo suglebusi ir vangi, išplėstas akis įsmeigusi į nesamą šešėlį. Staiga ji pakreipė galvą ir sugavo Džahano žvilgsnį. Kekšės akyse jis pamatė visatą, o jos vienatvėje atpažino savo. Jis pasijuto sergąs, galva apsvaigo, po kojomis susiūbavo žemė. Tą akimirką Džahanas prieš savo norą suvokė, kad jo sieloje rusena laukinė galia. Atsivėrė tamsioji jo prigimties pusė, slaptas rūsys po savasties rūmais, jis iki šiol nebuvo ten užsukęs, nors ir numanė esant.

Jis pašoko ir puolė prie arklininko. Šis jį pastebėjo per vėlai. Džahanas nustūmė jį nuo kekšės ir trenkė taip smarkiai, kad

arklininkas nusirito ant grindų, nors iš tikrųjų Džahano ranka nukentėjo labiau negu priešininko smakras. Arklininkas, ne tiek įtūžęs, kiek suglumęs, mirksėdamas stebeilijo į jį. Suvokęs, kas atsitiko, jis niekinamai vyptelėjo ir suprunkštė. Kiti arklininkai pritarė. Džahanas pažvelgė į šliundrą ir pamatė, kad ji irgi juokiasi iš jo.

Jis drebėdamas smuko iš palapinės. Norėjo pamatyti dramblį, kuris visada buvo meilus, švelnus ir, priešingai nei žmonės, nežinojo, kas yra pasipūtimas ar pagieža.

Dramblys kaip paprastai snaudė stačias. Jis miegodavo vos kelias valandas per parą. Džahanas pakeitė jam vandenį, pažiūrėjo, ar užtenka pašaro, bet prieš akis jam stovėjo kekšė: jis prisiminė, kaip ji paėmė jį už rankos, kaip sekė įkandin, kaip pusnuogė iškėtota gulėjo ant purvino čiužinio. Tačiau, atsiguląs ant šiaudų krūvos ir užsimerkęs, jis vėl išvydo Mihrimah. Ji pasilenkė prie jo ir pabučiavo. Jis persigandęs atsimerkė, susigėdęs, kad išdrįso taip apie ją galvoti – apie kilmingą moterį, o ne apie apgailėtiną šliundrą iš nežinia kur. Ir vis dėlto, kad ir kaip jis stengėsi, negalėjo išmesti iš galvos nei kekšės, nei svajonių apie sultonaitę.

Kitą rytą auštant jį pažadino malda. Arklininkai jau buvo atsikėlę ir pasiruošę. Džahanas įsistebeilijo jiems į veidus, ieškodamas kaltės ar nuovargio žymių. Nieko. Lyg naktį nieko nebūtų įvykę.

Ruošimasis karui buvo ilgas ir nuobodus; pats mūšis greitas – ar bent taip atrodė Džahanui. Jis išgirdo dundesio aidą – iš pradžių toli, paskui per arti. Priešas jau buvo ne miglotas šešėlis: jis turėjo veidą – tiesą sakant, tūkstantį veidų, žvelgiančių iš po šalmų. Džahanas nuo dramblio apžvelgė mūšio lauką. Tolumoje, kur susidūrė dvi kariuomenės, visos spalvos susiliejo į pilką. Žybtelėdavo ir užgesdavo kibirkštys, žybtelėdavo ir užgesdavo – su-

sikirsdavo ašmenys. Kad ir kur pasisuktų, jis matė metalą – ietis, kardus, peilius – ir žmones, bėgančius per lygumą, sverdinčius, griūvančius.

Triukšmas kurtino. Kaukšėjo kanopos, žvangėjo plienas, švilpė katapultos; skardėjo klyksmai, gargesys, be paliovos kartojamas Alacho vardas. Kariai kovėsi dėl sultono. Kariai kovėsi dėl visagalio Alacho. Bet sykiu jie keršijo už kiekvieną skriaudą, patirtą nuo vaikystės, rimbų, lazdų ir kumščių smūgius. Kraujas varvėjo ant žemės, ir ji tiek jo prisigėrė, kad pajuodo. Šuoliavo arkliai, išplėtę šnerves, putotais nasrais, o raiteliai stovėjo balnuose. Dūmų kamuoliai uždengė dangų it apsiaustas ir, nors buvo tik popietė, sutemo.

Suglumęs, sunerimęs Čhota plumpino tai į kairę, tai į dešinę, nes jam buvo nesmagu po sunkiais šarvais. Jo iltys buvo išgaląstos kaip durklai. Džahanas bandė jį kalbinti, bet jo žodžius nustelbė triukšmas. Akies kampučiu išvydo augalotą franką su arbaletu per petį, puolantį suklupusį, išmetusį ietį ir trumpam sutrikusį janyčarą. Šis išvengė pirmo kardo smūgio, bet antras perkirto jam petį. Džahanas iškart pasuko Čhotą prie jų. Dramblys trenkėsi į franką ir pakėlė jį į orą, suvaręs iltį į pilvą.

– Gana, Čhota, – suriko Džahanas. – Paleisk!

Dramblys pakluso, bet tik akimirką, ir numetė rėkiantį kareivį, bet iškart vėl pakėlė ir suvarė iltį į krūtinę. Frankui iš burnos pliūptelėjo kraujas, žvilgsnyje šmėkštelėjo nuostaba, lyg jis negalėtų patikėti, kad jį nužudė gyvūnas. Džahanas žiūrėjo, apimtas siaubo, tik dabar supratęs, kad Čhota jo nebeklauso, kad dabar vadovauja Čhota.

Kuo toliau, tuo labiau Džahanas jautėsi tik žiūrovas. Čhota įsirėžė į priešų gretas, mėtė juos straubliu ir badė iltimis. Du frankus jis sutrypė. Su vienu kariu susidorojo ne iš karto, žaidė

kaip katė su pele, tarsi norėdamas, kad šis ilgiau kankintųsi. Jis užpuolė ir janyčarą, nes draugų neskyrė nuo priešų. Šis liko nesutryptas visai atsitiktinai.

Taip, mūšis buvo neilgas, nors paskui Džahanui prieš akis tūkstantį kartų iškildavo kiekviena akimirka. Galvodavo apie mirtis, kurių liudytojas buvo, bet nematė, riksmus, kurie pasiekdavo jo ausis, bet kurių jis negirdėjo. Net po kelių dešimtmečių jau senas Džahanas prisimindavo tą popietę: kruviną skydą purvyne, degančią strėlę su prikibusiu mėsos gabalu, arklį perrėžtu pilvu, o kažkur anapus laiko šydo iš jo amžinai juokdavosi kekšė.

Tolėliau, liepsnų jūroje, jis išvydo svirduliuojantį kareivį; jo veidas buvo sustingęs kaip kaukė, o liemuo visas kruvinas, nes iš jo kyšojo ietis. Džahanas pažino pėstininką, su kuriuo pakeliui buvo susidraugavęs.

– Stok, Čhota! – sušuko jis. – Nuleisk mane.

Dramblys nepakluso nė vienam įsakymui. Džahanas, ilgai negalvodamas, šoko jam nuo nugaros ir sunkiai žnektelėjo ant šono. Atsistojęs puolė prie pėstininko, šis jau klūpojo ir tiesė rankas išskėstais pirštais, lyg graibytų nematomą virvę. Jam iš nosies pliūptelėjęs kraujas ištepė talismaną ant kaklo. Džahanas nusivilko švarkelį ir prispaudė prie žaizdos, iš kurios kyšojo ieties galas. Atsisėdo šalia, suėmė jam už rankos ir pajuto, kaip slopsta it tolstantis būgnas gyvybės tvinksniai.

Pėstininkas nusišypsojo: neįmanoma pasakyti, ar jam palengvėjo, pamačius pažįstamą veidą, ar jis palaikė Džahaną kažkuo kitu. Jis kažką pralemeno, bet dantys barškėjo, ir buvo sunku suprasti. Džahanas pasilenkė, beveik liesdamas mirštančiojo skruostą, ir įsiklausė.

– Šviesa... matei?

– Taip, – linktelėjo Džahanas. – Kokia graži.

Pėstininko veidas prašviesėjo. Staiga jo kūnas apsunko, lūpa atvipo, o atmerktos akys, regis, įsmeigtos į jau praslinkusį debesį, ėmė stiklėti.

Vėliau, pasibaigus mūšiui osmanų kariuomenės pergale, Džahanas neprisivertė džiūgauti su visais. Jis sunkiai nusivilko į mūšio lauką. Pasielgė neapdairiai. Buvo beginklis, turėjo tik durklą, kuriuo vargu ar būtų mokėjęs pasinaudoti. Ir vis dėlto jis ėjo per slėnį, siaučiamą rūko, klumpino per lauką, nusėtą lavonais karių, kurie vos prieš kelias valandas buvo sūnūs, vyrai ar broliai. Jam atrodė, kad ši tamsi padūmavusi vieta yra žinomo pasaulio pabaiga, ir jei jis eis toliau, nukris nuo krašto. Suprato, kad Čhota alkanas ir laukia, kol jis atneš pašaro ir vandens. Bet jis negalėjo nė pagalvoti apie dramblį.

Kelis kartus Džahanas užmynė ant kažkokio minkšto daikto ir siaubo apimtas suprato, kad tai negyvėlio šlaunis ar nukirsta ranka. Smarvė buvo baisi. Atsklisdavo klaikūs garsai: spragsėjo degančios malkos, dundėjo be raitelių likusių arklių kanopos, kažkur merdėdami dejavo neįžiūrimi kareiviai.

Staiga jį pervėrė skausmas, tokio jis kaip gyvas nebuvo patyręs. Apžiūrėjo save, bet nieko nepamatė. Skaudėjo galvą, rankas, kojas. Jis nebesuprato ką, nes skausmas plito, laužė kaulus, varstė vidurius. Jis susirietė ir išsivėmė.

Paklusdamas paklaikusiam vidiniam balsui, Džahanas klaidžiojo po lauką, atmušė pėdas, kojos apsunko, kaktą nusėjo prakaito lašai. Pagaliau jis rado seną gumbuotą išvartą ir atsisėdo prie jos. Tolumoje osmanų duobkasių būrys kasė didžiulę duobę. Paskui jie suskirstys numirėlius ir palaidos savuosius. Kas bus su

frankų lavonais, jis nežinojo. Buvo taip paskendęs mintyse, kad neišgirdo artėjančių žingsnių.

– Ką tu čia veiki, inde? – išgirdo balsą už nugaros.

Džahanas aiktelėjęs atsisuko:

– Meistre Sinanai!

– Tau nėra čia ko veikti, sūnau.

Berniukui netoptelėjo, kad Sinanui irgi nėra čia ko veikti.

– Nenoriu grįžti, – atsiprašomai ištarė.

Sinanas įsižiūrėjo į užtinusias bernioko akis ir dėmėtą veidą. Lėtai atsisėdo šalia. Saulė leidosi, raudonai nudažydama horizontą. Praskrido pulkas gandrų, traukiančių į šiltuosius kraštus. Džahanas pravirko.

Sinanas išsitraukė iš už juostos geležtę ir atkirto nuo rąsto gabalą medienos. Drožinėdamas kalbėjo apie Agirnasą, kaimą, kuriame gimė, – gyvatvorėmis aptvertus javų laukus, graikų ir armėnų bažnyčias be varpų, ledinius vėjus, niūniuojančius liūdnas dainas; apie rūgusio pieno sriubą, ruošiamą motinos: vasarą ji valgoma šalta, o žiemą – karšta; apie dailidės amatą, kurio jį mokė tėvas, sakydamas, jog net mažiausias medienos gabaliukas gyvas ir kvėpuoja. Dvidešimt vienų jis tapo janyčaru, atsivertė į islamą, įstojo į Chadžijaus Bektašo, janyčarų globėjo dervišo, pulką ir be perstojo kariavo: Rodas, Belgradas, Persija, Kerkyra, Bagdadas ir pats kruviniausias – Mohačas. Jis matė, kaip narsuoliai sprunka iš kovos lauko, o bailiai kaunasi kaip liūtai.

– Mano dramblys... – sumurmėjo Džahanas, galop atgavęs žadą. – Mudu su Olevu išmokėme jį žudyti. Šiandien jis žudė žmones. Daug nužudė.

Sinanas liovėsi drožti.

– Nesikankink dėl gyvulio. Nekaltink savęs.

Berniukas sudrebėjo, staiga jam pasidarė šalta:

– Kai statėme tiltą, jaučiausi naudingas, efendi... kaip gaila, kad negalėjome ten likti.

– *Kai darai tai, kas tau prie širdies, tavyje it upė teka džiaugsmas.*

– Kas tai pasakė?

– Poetas išminčius, – Sinanas palietė berniuko kaktą. Karšta. – Sakyk, norėtum vėl statyti?

– Taip, labai norėčiau, – atsakė Džahanas.

Tamsa tirštėjo, ir juodu pasuko atgal į stovyklą. Pusiaukelėje užtiko pabalnotą arklį be raitelio. Sinanas pasodino Džahaną ant arklio ir už pavadžio parvedė į stovyklą. Jis palydėjo Džahaną į palapinę ir liepė arklininkams pasirūpinti drambliu, kol berniukas ilsėsis.

Karščiuojantis Džahanas užmigo neramiu miegu, vos spėjęs atsigulti. Sinanas sėdėjo šalia, drėkino jam veidą ir rankas actu sumirkytais skudurais ir drožinėjo. Auštant, kai Džahanui nukrito karštis, Sinanas atgniaužė berniukui kumštį, įspraudė į delną dovaną ir išėjo. Kitą rytą Džahanas, permirkęs prakaitu, bet šiaip sveikutėlis, pabudo ir pamatė, kad laiko rankoje medinį drambliuką. Tik vietoj mirtinų ilčių buvo dvi gėlės.

MIESTAS LAUKĖ KARIUOMENĖS. Auštant žmonės pasipylė į gatves ir užpildė jas it tirštas tąsus sirupas. Palei visą kelią nuo Adrianopolio vartų iki rūmų stūksojo gyva siena, nugalėtojus troško pasveikinti tūkstančiai, kai kurie užsiropštė ant medžių ir stogų. Vingiuotų gatvelių, požeminių perėjų ir dengtų turgaviečių Stambulas išsipustė ir bent kartą plačiai šypsojosi.

– Kareiviai ateina! – suriko vaikėzas, įsitaisęs virš fontano. Jo žodžiai pasklido it raibuliai tvenkinyje, pasiekė minios pakraščius ir grįžo, pakeliui iškreipti. Berniūkščio šauksmo aidas skambėjo visai kitaip:

– Sultonas dalija monetas!

Miestiečiai, džiugūs ir išdidūs, pirkliai su pinigų maišeliais, įsiūtais į drabužius, prekiautojai kepenimis su mėsos bryzais ant karčių, lydimi benamių kačių, sufijai, kartojantys devyniasdešimt devynis Dievo vardus, raštininkai rašaluotais pirštais, elgetos su išmaldos dubenėliais ant kaklų, kišenvagiai vikriais kaip voverė pirštais, išsigandę keliautojai iš frankų žemės ir saldžialiežuviai Venecijos šnipai suktomis šypsenomis – visi brovėsi artyn trokšdami pamatyti karius.

Netrukus pro vartų arką įjojo sultono asmeninės apsaugos pulkai paradine uniforma. Kavalkada įsuko į pagrindinę gatvę, apsodintą akacijomis, arkliai grakščiai bėgo riščia, aukštai keldami kojas. Paskutinis ant grynakraujo arabų eržilo jojo Siuleimanas Puikusis žydru durtiniu ir tokiu aukštu turbanu, kad koks nors lizdui vietos ieškantis gandras galėjo susipainioti. Žiopliai

sutartinai aiktelėjo, pasigirdo sveikinimo šauksmai ir maldos. Pro šimtus langų ir iš balkonų pabiro rožių žiedlapiai.

Už begalinių gretų šarvuotų kareivių, pėsčių ir raitų, pėdino dramblys su varovu. Iš pradžių Džahanui buvo liepta sėdėti gyvuliui ant sprando, o haudą užleisti janyčarų agai. Tačiau šis, vos spėjus Čhotai žengti kelis žingsnius, išbalo kaip drobė ir pareikalavo nuleisti jį ant žemės. Osmanų didikas buvo pripratęs prie įvairiausių sunkumų, bet siūbuoti drambliui ant nugaros jam buvo per didelis išbandymas. Taigi haudoje it valdovas, po daugelio metų grįžtantis iš tremties, įsitaisė Džahanas. Keista, bet jausmas buvo malonus. Pirmą kartą po daugelio dienų jis pamiršo mūšio lauką ir į odą įsigėrusią mirties smarvę.

Netrukus baltasis dramblys atsidūrė dėmesio centre. Tiek plojimų ir susižavėjimo šūksnių sulaukė tik sultonas. Žmonės rodė į Čhotą, mojavo, juokėsi, plojo. Audinių pirklys metė drambliui kaspinų girliandą, jauna čigonė kikendama pasiuntė oro bučinį, nuo šakos, ant kurios užsiropštė, bandydamas paliesti Čhotos iltis nukrito vaikėzas. Dramblys skuto į priekį, mataruodamas uodega, palankumas ir dėmesys jam aiškiai patiko, o Džahanas irgi apsvaigo. Dar niekada nesijautė toks svarbus; net įsisvajojo, kad šiame mieste, o gal ir šiame pasaulyje yra nepakeičiamas. Iš pasitenkinimo degančiais skruostais jis mojavo žiūrovams.

Žvėryne Čhota buvo sutiktas kaip didvyris. Negalėjo būti nė kalbos apie jo išsiuntimą į kitą miesto žvėryną. Jis liks čia, seralyje. Pašaro per dieną jam buvo paskirta dukart daugiau, be to, jam vieninteliam iš žvėrių kas savaitę buvo leista maudytis lelijų priaugusiame tvenkinyje vidinio kiemo gale – nė vienas kitas žvėris neturėjo teisės išeiti iš žvėryno.

Pamažu Džahanas atleido drambliui žiaurumą mūšio lauke. Aštrias kaip peiliai iltis jis uždengė šilkiniais rutuliais ir pats pa-

siuvo naują gūnią. Apvadus jis papuošė sidabriniais varpeliais ir prisiuvo mėlynų karoliukų, saugančių nuo blogos akies. Lėtai ir ramiai vienas kitą keitė saulėlydžiai. Tai buvo palaimingas laikas, nors, kaip dažnai nutinka, deramai įvertintas tik tada, kai baigėsi.

Po kelių dienų, kai Džahanas kuopė daržinę, prie jo priėjo liūtų tramdytojas Olevas.

– Kažkas tau atsiuntė raštelį, – tarė jis.

– Kas? – paklausė Džahanas, ir jo balsas suvirpėjo.

– Aš nemačiau. Kažkoks vyras padavė sargybiniui, kad šis perduotų tau. Bent man taip sakė, – sulig tais žodžiais Olevas ištraukė sulankstytą pergamento skiautę.

– Aš neraštingas, – skubiai ištarė Džahanas, tarsi tikėtųsi, jog tai jį apsaugos. Tai buvo ne visai tiesa. Padedamas Taraso Sibiriečio, jis mokėsi abėcėlės. Suvokęs raidžių paslaptį, jau bandė skaityti knygas, bet ranka rašytos eilutės jam vis dar keldavo sunkumų.

– Skaityti čia nėra ko, aš patikrinau, – tarė Olevas.

Džahanas išskleidė pergamentą. Lygioje odoje buvo nupieštas – prastai, bet atpažįstamai, – dramblys, o jam ant nugaros – berniukas didelėmis ausimis. Gyvulys šypsojosi ir atrodė laimingas, o berniuko širdis buvo perverta ietimi, ir nuo jos galo varvėjo kraujas. Tik tie trys lašai ir buvo spalvoti, tamsiai raudoni, nes nupiešti krauju.

– Nesuprantu, ką tai reiškia, – tarė Džahanas, sukando dantis ir numetė laišką.

– Puiku, – patylėjęs tarė Olevas. – Tada mes jį sunaikinsime ir niekam nieko nesakysime. Bet, kad ir kas būtų šis žmogus, pagalvok, ką darysi, jei jis čia pasirodys. Rūmų sienos aukštos, bet nepakankamai, kad apsaugotų tave nuo pikto.

KAI SULTONIENĖ ANTRĄ kartą užsuko į žvėryną, jos požiūris į dramblį buvo pasikeitęs: jinai jautė jam palankumą, beveik vertino. Ir vėl pro šalį prašvytavo jos sijonai; ir vėl Džahanas puolė ant veido, ir vėl jos palyda laukė atokiau, tokia tyli, lyg jos apskritai nebūtų. Ir vėl Mihrimah stebėjo, kas vyksta, slėpdama šypseną.

– Kalbama, tavo dramblys – tikras drąsuolis, – tarė Chiurem, nė nedirstelėjusi į varovą.

– Taip, jūsų šviesybe. Čhota kovėsi narsiai, – patvirtino Džahanas. Jis nepapasakojo, kaip dramblys galabijo kareivius, nepasakė, jog iki šiol jaučiasi kaltas, kad išmokė jį žudyti.

– Hm, bet tu, kiek girdėjau, narsumu nepasižymėjai. Ar tikrai persigandai, pabėgai ir grįžai drebėdamas iš baimės?

Džahanas išblyško. Kas skleidžia tokius gandus jam už nugaros?

– Paukščiai... – tarė Chiurem, iš veido supratusi, ką jis galvoja. – Balandžiai man atneša žinių iš visur.

Džahanas stengėsi neišsiduoti. Jis patikėjo jos žodžiais ir įsivaizdavo, kaip paukščiai snapuose parneša sultono žmonai paskalų iš viso pasaulio.

– Dar girdėjau, kad tavo dramblys tapo miestiečių numylėtiniu. Jis patiko visiems. Baltajam gyvuliui plojo labiau negu janyčarų agai, – Chiurem nutilo ir laukė, kol jis supras, ką ji pasakė.

Džahanas žinojo, kad tai tiesa. Net karvedžiais minia nesižavėjo taip, kaip Čhota.

– Man atėjo į galvą viena mintis, – tęsė Chiurem. – Atėjo laikas apipjaustyti abu mūsų sūnus. Bus iškilmės. Didelės iškilmės.

Džahanas nuogąstaudamas svarstė, ką sumanė sultono pati.

– Šviesusis sultonas ir aš norėtume pamatyti dramblio vaidinimą.

– Bet...

Ji jau buvo nusisukusi.

– Bet kas, inde?

Džahaną išpylė prakaitas, bet žodžių nebuvo.

– Saugokis, kai kas tavęs nemėgsta. Mano, kad esi nepatikimas. Siūlo išsiųsti tave su drambliu į sugriautą netikėlių šventyklą, kur laikomi kiti dideli žvėrys. Jie teisūs. Bet aš tavimi tikiu, jaunikaiti. Ir tu turi pateisinti mano pasitikėjimą.

– Pateisinsiu, jūsų aukštybe, – gurktelėjo Džahanas.

Chiurem buvo įpratusi tarp grasinimų įterpti malonių žodžių, nuolat priminti, kad pašnekovo gyvybė priklauso nuo jos malonės, paskui pagirti ir palikti žmogų suglumusį ir dėkingą. Tačiau Džahanas to nežinojo, nors ilgainiui sužinos. Sultonienė nuplaukė šalin, tarnaitės nuskubėjo jai iš paskos. Ir vėl dvi moterys liko: sultonaitė Mihrimah ir Chesna Chatūn.

– Atrodo, mano šviesiausiajai motinai patiko baltasis dramblys, – oriai ir grėsmingai ištarė Mihrimah, mėgdžiodama sultonienės toną. – Jei pralinksminsi minią, patiksi mano motinai. Jei patiksi mano motinai, tau ir tavo drambliui nieko netrūks.

– Čhota nemoka jokių triukų, – pasakė Džahanas taip tyliai, kad pats nesuprato, ištarė ką nors ar ne.

– Jau sakei, – Mihrimah mostelėjo auklei, ir ši iš po ilgo dukslaus apsiausto ištraukė tuziną žiedų. – Pradėk nuo šitų. Mes su *dada* ateisim pažiūrėti, kaip tau sekasi.

Tą savaitę Džahanas kiekvieną popietę mėtė žiedus Čhotai, o

šis nekreipė į juos dėmesio. Žiedus pakeitė lankai, lankus sviediniai, sviedinius obuoliai. Tik jie sudomino Čhotą: jis teikėsi gaudyti obuolius, kad tučtuojau juos suėstų.

Vis dėlto Mihrimah su aukle ateidavo kasdien. Jei Čhotai pavykdavo išmokti naują triuką, sultonaitė jį pagirdavo ir pavaišindavo saldumynais. Jei drambliui nesisekdavo, ramindavo jį meiliais žodžiais. Ir vėl baltasis dramblys suartino sultono dukterį su varovu. Tačiau jie jau buvo nebe vaikai. Abu greitai užaugo. Ir, nors ir stengėsi, negalėjo nematyti, kaip pasikeitė jų kūnai. O Chesna Chatūn buvo nebyli paniurusi jų susitikimų liudytoja.

Džahanas išmokė sultonaitę visko, ko pats išmoko nuo tada, kai atsidūrė žvėryne: kaip nustatyti ąžuolo amžių iš metinių rievių ir kaip tinkamai sudžiovinti drugį; papasakojo, kaip derva virsta puikiu gintaru, kad stručiai bėga greičiau negu arkliai, kad kiekvieno tigro dryžiai nepakartojami kaip žmonių pirštų atspaudai. Ji irgi atvėrė jam širdį. Pamažu išsipasakojo jam apie vaikystę, brolius ir motiną. Prisipažino, kad jaučiasi vieniša, nes yra vienintelė duktė tarp sūnų, kurių vienas paveldės sostą.

– Broliai mane myli, bet beveik nekreipia dėmesio. Aš kitokia. Todėl ir nekreipia dėmesio, kad aš kitokia. Aš vieniša. Supranti, Džahanai?

Džahanas linktelėjo. Jis puikiai žinojo, kad kitoniškumas susijęs su vienatve.

Vienintelis žmogus, apie kurį Mihrimah niekada nekalbėdavo, buvo tėvas. Ir dramblio varovas, ir sultonaitė elgėsi taip, lyg sultono nebūtų, tarsi jis nelemtų jų viso gyvenimo. Tačiau širdies gilumoje abu suprato, kad, išgirdęs apie susitikimus sode, jis pakeltų pragarą: Džahanas ne tik netektų darbo, bet ir būtų įmestas į kalėjimą ir užmirštas iki mirties valandos.

PRIEŠ APIPJAUSTYMO IŠKILMES užėjo maras. Iš pradžių epidemija kilo miesto pakraščiuose, lūšnose prie Skutario uosto, ir vėjo nešiojama bėda plėtėsi kaip gaisras nuo vieno namo prie kito. Mirtis apgaubė Stambulą it nesisklaidantis rūkas, skverbėsi pro kiekvieną skylutę ir plyšį; jos skonį įgijo kiekvienas vėjo gūsis, kiekvienas raugintos duonos kąsnis, kiekvienas tirštos karčios kavos gurkšnis. Žmonės vis rečiau išeidavo iš namų, vengė susibūrimų, grimzdo į vienatvę. Net tyliausiais vakarais nebebuvo girdėti irklų pliaukšėjimo ir irkluotojų balsų, nes niekas nebenorėjo keltis į kitą krantą be reikalo. Dar niekada Stambulo gyventojai taip nebijojo kristi į akis. Dar niekada jie taip nebijojo užrūstinti Dievo.

Nes pirmosiomis maro dienomis Dievas buvo piktas. Žmonės būgštavo, kad jiems iš lūpų neišsprūstų netinkamas žodis, kad prie odos neprisiliestų svetima ranka, kad šnervių nepripildytų nežinomas kvapas. Jie užsklendė duris ir uždarė langines, kad išvengtų saulės spindulių, platinančių ligą. Kiekvienas kvartalas buvo aptvertas, kiekviena gatvė virto tvirtove, kur įžengti prašalaičiams draudžiama. Miestiečiai kalbėjosi pusbalsiu, gūžėsi ir rengėsi kuo kukliau, kad nekristų į akis. Ploną liną pakeitė šiurkštus audeklas; įmantrių galvos apdangalų atsisakyta, auksinės monetos, laikomos ąsočiuose ar skryniose, giliai užkastos. Turtuolių žmonos paslėpė papuošalus ir apsitaisė tarnaičių apdarais, vildamosi pelnyti Dievo malonę. Žmonės duodavo įžadus šįmet nukeliauti į Meką ir pamaitinti Arabijos vargšus. Stambu-

las derėjosi su Dievu, siūlydamas įpročius, maldas, aukų avinėlius, nuostolingai, nuostolingai.

Jie buvo vadinami *jumrudžuk*, gumbeliais – per gražus vardas ligonio pažastyse, kirkšnyse ir ant kaklo iššokantiems putmenims. Įsižiūrėjęs išvysdavai su niekuo nesupainiojamą Mirties angelo veidą. Grėsmingas ženklas buvo čiaudulys – jį išgirdę žmonės krūptelėdavo. Taip prasidėdavo liga. Paskui kūną išversdavo votys, jos sparčiai augdavo ir tamsėdavo. Ligonis karščiuodavo ir vemdavo.

Kaltas vėjas, kalbėjo žmonės; nakties ore, juodame kaip suodžiai, sklando užkratas. Kambariai, kuriuose mirė maro aukos, buvo mazgojami actu, baltinami kalkėmis, šlakstomi šventintu vandeniu iš Mekos ir paliekami. Niekas nenorėjo gyventi ten, kur lūkuriuoja pagiežinga šmėkla.

Mirė ir turtuoliai, ir didikai. Vieniems tai teikė paguodą, kitiems atėmė paskutinę viltį. Vyrui susirgus žmonos susiriedavo, kuriai jį prižiūrėti. Paprastai ligonį slaugyti tekdavo vyriausiai arba nevaisingai, jei tokių būdavo, žmonai, kartais sugulovei. Netrūko vyrų, turinčių keturias žmonas ir tuziną sugulovių, bet merdinčių vienatvėje.

Lavonus išveždavo jaučių kinkiniai. Vežimų ratai, riedėdami grindinio akmenimis, šaižiai cypdavo, įkandin driekdavosi gaiži smarvė. Kapinės kalvų šlaituose persipildė, išsipūtė it medžiuose pakabintos avių skerdienos nudirta oda per Idą*. Duobkasiai kasdavo kaskart gilesnes ir platesnes duobes, viename kape buvo laidojama dešimtys lavonų, paprastai nenumazgotų, nesusuptų į drobulę, dažnai net be antkapio. Tokią prabangą kaip sielvar-

* Id al adcha – musulmonų religinė šventė pranašo Ibrahymo nuolankumui Dievo valiai pagerbti. Per šventę turtingi musulmonai aukoja gyvulius, trečdalis skerdienos atiduodama vargšams.

tas galėjo sau leisti nedaugelis. Mirtis taip nukamavo gyvuosius, kad šie nebepajėgė deramai gedėti mirusiųjų. Tik po maro šeima mušis į krūtinę ir lies ašaras, kiek širdis geis, o šiuo tarpu sielvartas laukia geresnių laikų, pasūdytas ir užkonservuotas kaip mėsa, sudžiovintas kaip aitriosios paprikos rūsiuose.

Laivai išplaukdavo atgal neiškrauti, karavanai iš tolo aplenkdavo miestą. Liga atslinko iš Vakarų kaip visos blogybės. Keliautojai, nesvarbu, iš kokios šalies, kėlė įtarimų. Pabėgėliai, dervišai, klajokliai, valkatos, čigonai, – visi tie, kas be šaknų, – buvo nepageidaujami.

Vidurvasarį susirgo didysis viziris Ajas Paša, žmogus, visų laikomas visagaliu. Jo mirtis išmušė iš vėžių visą seralį. Staiga paaiškėjo, kad maro neįstengia sulaikyti net tvirtos rūmų sienos. Tą pačią savaitę užsikrėtė keturios sugulovės, ir haremo koridorius apsiautė juoda kaip akių dažai baimės skraistė. Sklido gandai, kad Chiurem su vaikais užsidarė viename kambaryje ir įsileidžia tik sultoną. Ji pati gamindavo valgyti, pati virindavo vandenį, net drabužius skalbdavo pati, nes tarnaitėmis nepasitikėjo.

Žvėryne mirė trys prižiūrėtojai, visi pačiame žydėjime. Tarasas Sibirietis dienų dienas lindėjo savo pašiūrėje, nes visi piktinosi, kad toks sukriošęs senis dar gyvas. Dienos, kai miestiečiai vengė rodytis gatvėse, praėjo. Dabar visi skubėjo į mečetes, sinagogas ir cerkves melstis ir atgailauti, atgailauti ir melstis. Bėdą užtraukė nuodėmės, kurias visi darė ir dar tikrai darys. Dievas užsirūstino. Kūnas silpnas. Nieko nuostabaus, kad ant kūnų dabar skleidžiasi juodos rožės. Džahanas klausėsi tokių kalbų, tikėdamas ir netikėdamas, o širdis daužėsi taip, tarsi tuoj išsiverš iš krūtinės. Negi Dievas sukūrė žmones nuodėmingus, kad paskui galėtų juos bausti?

– Mes išklydome iš kelio, – kalbėjo imamai.

– Nuodėmės užtvindė pasaulį, – tvirtino krikščionių šventikai.

– Reikia atgailauti, – ragino rabinai.

Ir žmonės, tūkstančiai žmonių, atgailavo. Daugelis tapo be galo pamaldūs, bet sultonas pranoko visus. Vynas buvo uždraustas, vyndariai nubausti, muzikos instrumentai sudeginti ant laužo, smuklės uždarytos, viešnamių durys užantspauduotos, opijaus rūkyklos tuščios it išgvildentų graikinių riešutų kevalai. Pamokslininkai kalbėjo tik apie marą ir nuodėmę, susipynusius it sugulovės kasos sruogos.

Paskui žmonės sutartinai nusprendė, kad maras kilo ne dėl jų. Miestui nelaimę užtraukė *kiti* – bedieviai ir ištvirkėliai. Baimė virto apmaudu, apmaudas – įniršiu. O įniršis – ugnies kamuolys, kurio negali ilgai laikyti rankose, reikia jį į ką nors mesti.

Liepos pabaigoje į žydų kvartalą netoli Galatos bokšto įsiveržė minia. Durys buvo išteptos degutu, vyrai sumušti, pasipriešinęs rabinas užmuštas lazdomis. Pasklido gandas, kad visus Stambulo šulinius, vandens telkinius ir šaltinius užnuodijo žydas batsiuvys ir taip sukėlė marą. Buvo suimta ir prisipažino padarę nusikaltimą dešimtys žydų. Kad prisipažinimai išgauti kankinimais, buvo smulkmena, į kurią niekas nekreipė dėmesio. Ne be reikalo žydai vos prieš kelerius metus buvo išvaryti iš Saksonijos miestų, o frankų žemėje deginami ant laužų. Jie neša nelaimes, kad ir kur eitų, nes juos kaip šešėlis lydi prakeikimas. Jie grobia vaikus ir naudoja jų kraują savo niūriems ritualams. Kaltinimų daugėjo it vandens upėje per lietų. Galop sultonas Siuleimanas išleido firmaną – įsaką, draudžiantį vietos kadijams priimti sprendimus šmeižto bylose apie kruvinus žydų papročius, o nedaugelis teisėjų, kurie imdavosi tokių bylų, nebuvo linkę pasmerkti. Kaltinimai nutilo.

Kalti ne žydai. Kalti krikščionys. Šitie suskretėliai niekada neina į pirtį. Jie neapsiplauna pergulėję su žmonomis. Jie geria

vyną ir, lyg tai būtų dar nepakankamai didelė nuodėmė, vadina jį Jėzaus, kuris, pasak jų, yra Dievas, krauju. O baisiausia, kad jie valgo kiaulieną – gyvulio, kuris voliojasi savo nešvarumuose ir ryja kirmėlėtą maitą, mėsą. Maru miestiečiai užsikrėtė nuo kiaulienos valgytojų, be jokios abejonės. Tie patys žmonės, kurie ką tik kėlė siaubą žydų gatvėms, dabar puldinėjo krikščionių kvartalus.

Miniai ėmė vadovauti balnius iš Ejupo. Jis paskelbė, kad žydai ir krikščionys yra Šventojo Rašto žmonės, tiesa, aiškina jį klaidingai, bet iš esmės nėra blogi. Kalti ne jie, o sufijai su savo giesmėmis ir šokiais. Kas gali būti pavojingiau už žmones, save vadinančius musulmonais, bet niekaip nesusijusius su islamu? Ar ne jie sako, kad nebijo pragaro ir netrokšta rojaus? Ar ne jie kreipiasi į Dievą, tarsi Jis būtų jiems lygus, ir net tvirtina, kad nešiojasi Dievą širdyje po apsiaustu? Pražūtį užtraukė piktžodžiavimas. Gatvėse prasidėjo eretikų medžioklė su lazdomis. Nei subašis, nei sargyba miniai netrukdė ir vėliau nieko nesuėmė.

Penktadienį po vakarinės maldos vingiuotomis Peros gatvelėmis žygiavo tikratikiai. Vyrai ir berniukai, kai kurie vos septynerių, kuo toliau, tuo daugiau, su deglais rankose įsiveržda vo į blogo vardo namus, traukdavo lauk kekšes ir sąvadautojus, o pastatus padegdavo. Vieną moterį, tokią storą, kad ji vos galėjo pajudėti, jie pririšo prie stulpo ir nuplakė, įrėždami liulančioje mėsoje kruvinus takus; hermafroditą išrengė, apspjaudė, nuskuto plikai ir įmetė į šūdus. Bet, pasak žmonių, labiausiai nukentėjo kažkokia neūžauga, nors niekas nesuprato kodėl. Sklido gandai, kad ji artimai draugauja su baltųjų eunuchų vyresniuoju ir yra patyrusi intrigantė. Kitą rytą, jau išaušus, benamiai šunys rado ją apskretusią krauju ir išmatomis, sulaužyta nosimi ir sutraiškytais šonkauliais, tačiau gyvą.

Tik kai nusikaltėliai susiruošė keršyti didikams ir pasigyrė žygiuosiantys į rūmus, subašis įsikišo ir suėmė vienuolika žmonių. Tą pačią dieną jie buvo pakarti, o lavonai palikti siūbuoti vėjyje, kad visi matytų. Kai maras pagaliau baigėsi, Stambule gyveno 5742 žmonėmis mažiau, o kapinėse nebeliko vietos.

Tą pačią savaitę Džahanas gavo dar vieną bjaurų laišką, šį kartą pasirašytą. Per virėjo parankinį jis pasiuntė kapitonui Garetui keletą sutaupytų monetų, vildamasis, kad šis kurį laiką paliks jį ramybėje. Slegiamas tokių rūpesčių, jis beveik nesiklausė naujausių miesto paskalų.

Velionio didžiojo vizirio Ajas Pašos vietą užėmė Liutfi Paša, tas pats, kuris rado meistrą tiltui per Pruto upę pastatyti, bet paskui su juo susiginčijo. O vyriausiojo rūmų architekto, mirusio nuo senatvės, įpėdiniu tapo ne kas kitas kaip dailidė Sinanas. Miestiečiai kalbėjo, kad šiuodu vienas kito nemėgstantys vyrai likimo valia buvo paaukštinti tuo pačiu metu, lyg Dievas norėtų pažiūrėti, ar jie susikirs, o jei susikirs, katras laimės.

DIDINGAME IR PRAŠMATNIAME hipodrome gerą tūkstantį metų būdavo rengiamos iškilmės. Žiūrovų – įvairaus amžiaus vyrų – ir šurmulio visada būdavo be galo be krašto. Jei renginys jiems patikdavo, jie atsilošę rėkdavo ir juokdavosi, lyg patys dalyvautų vaidinime. Jei reginys jiems nepatikdavo, jie trypdavo kojomis, plūsdavosi ir mėtydavo į areną, kas pakliūdavo po ranka. Publika nuo imperatoriaus Konstantino laikų beveik nepasikeitė: mėgo linksmintis, bet jai įtikti būdavo nelengva.

Tolėliau tarp medinių būdelių stovėjo pakyla, papuošta aukso kutais. Ant aukšto krėslo, kad matytų ir būtų matomas, sėdėjo sultonas Siuleimanas: aukštas, lieknas, ilgakaklis, su trumpa barzdele. Jam patarnavo didysis viziris Liutfi Paša – sultono sesers vyras – ir kiti divano nariai. Apsuptą tarnaičių sultonienę nuo sultono skyrė brokato užuolaidos, o nuo minios žvilgsnių slėpė šilkinės skraistės ir pinučių plokštės. Daugiau moterų, išskyrus šias kelias iš valdovo haremo, hipodrome nebuvo.

Į atskirą būdelę buvo palydėti užsienio pasiuntiniai. Venecijos pasiuntinys sėdėjo tiesus kaip žvakė nieko nematančiomis akimis, o jo drabužis buvo papuoštas safyro sege, į kurią atkreipė dėmesį Džahanas. Greta venecijiečio sėdėjo Ragūzos atstovas, Florencijos Mediči̇ų įgaliotiniai, Genujos podesta, Lenkijos karaliaus legatas ir įžymūs keliautojai iš frankų žemės. Svetimšalius atpažinti buvo lengva – ne tik iš drabužių, bet ir iš veidų išraiškos, niekinamos ir įtarios.

Iškilmės truko daug dienų. Naktį, užlietas šviesos, Stambu-

las spindėdavo skaisčiau už nuotakos akis. Tamsą į skutus draskė žibintai, deglai ir fejerverkai. Aukso Rago įlankos vandenimis it krintančios žvaigždės sklendė luotai. Saldumynų pardavėjai siūlė cukrines žmogėdrų jūros pabaisų ir margaplunksnių paukščių figūrėles. Gatvės buvo nukabinėtos milžiniškomis gėlių girliandomis. Avių buvo paskersta tiek, kad šaltinio vanduo už skerdyklų paraudonavo. Visur lakstė tarnai, nešini padėklais su ryžiais, skendinčiais kurdiukiniuose taukuose. Tie, kurie jau prisikimšo pilvus ir numalšino troškulį šerbetu, vaišinosi *zerde**. Bent kartą vargšai ir turtuoliai valgė tuos pačius patiekalus.

Abu princai buvo apipjaustyti sykiu su šimtu neturtingų berniukų. Žvakininkų, kalkdegių ir gatvės prekeivių sūnūs aimanavo drauge su jų didenybėmis. Dabar šimtas du berniūkščiai, gulėdami lovose su chalatais, kūkčiojo prisimindami kančias ir kikeno žiūrėdami šešėlių teatro vaidinimą, rodomą, kad jie greičiau pamirštų skausmą.

Džahanas, išplėtęs akis ir persigandęs, maklinėjo tarp ūžautojų. Jam su Čhota buvo įsakyta pasirodyti paskutinę dieną. Anksti rytą jis atvedė dramblį į daržinę prie hipodromo. Čhota baisiai piktinosi grandinėmis ant kojų, bet pamažu nusiramino ir kramsnojo obuolius su lapais. Džahanas pavydėjo jam pasitikėjimo savimi ir apgailestavo, kad negali būti toks ramus. Naktį dramblio varovas miegojo kaip zuikis, lūpos kraujavo, nes jis jas be paliovos kandžiojo.

Prieš juos pasirodė kiti gyvūnai: liūtai, tigrai, beždžionės, stručiai, gazelės ir žirafa, neseniai atgabenta iš Egipto. Nešini sakalais su gaubtuvais ant galvų pražygiavo sakalininkai, žiedus mėtė ir gaudė žonglieriai, liepsnas rijo ugnies rijikai, lynu perėjo

* Ryžiai su šafranu, pasaldinti medumi.

lyno akrobatas. Paskui atėjo amatininkų eilė: akmentašiai nešėsi plaktukus ir kaltus, sodininkai stūmė karučius, pilnus rožių, architektai tempė mažus savo pastatytų mečečių modelius. Pastarųjų priekyje žingsniavo Sinanas šermuonėlių kailiais apsiūtu durtiniu. Pamatęs Džahaną, jis maloniai nusišypsojo. Džahanas irgi būtų jam nusišypsojęs, jei nebūtų buvęs toks susirūpinęs.

Pagaliau atėjo jų eilė. Džahanas melsdamasis atkėlė vartus ir išleido Čhotą. Jie praėjo pro vienišą obeliską, kadaise iš Aleksandrijos atgabentą imperatoriaus Teodosijaus, ir nupėdino taku, pramintu šimtų pėdų ir kanopų. Nuo mažučių veidrodėlių, kuriais buvo išsiuvinėta aksominė žalia su violetiniais raštais Čhotos gūnia, padovanota sultonienės, atsispindėjo šviesa.

Dramblį žiūrovai pasveikino džiaugsmingais šauksmais. Džahanas ėjo pirmas ir vedė Čhotą už pavadžio, nors iš tikrųjų dramblys pats sprendė, kokiu greičiu eiti. Prisiartinę prie sultono pakylos jie sustojo, ir Džahanas išvydo valdovą. Jo veidas buvo rimtas ir ramus. Į kairę nuo jo už pertvaros sėdėjo sultonienė su svita. Džahanas negalėjo matyti Chiurem, bet jam pasirodė, kad ji perbedė jį įtariomis akimis. Nuo minties, kad gražioji Mihrimah irgi čia ir stebi kiekvieną jo judesį, Džahano nerimas dar padidėjo. Burna išdžiūvo; nudiegė paširdžius; kojos lenkiantis virpėjo.

Drebančiais pirštais jis ištraukė iš kišenės vilnonių verpalų sruogą ir metė Čhotai. Dramblys sugavo ją straubliu ir metė jam. Jie kelis kartus pakartojo šį triuką, paskui Džahanas išsitraukė žvilgius žiedus, kuriuos jam davė Mihrimah, ir po vieną ėmė mėtyti Čhotai, o šis juos gaudė ore ir pamojavęs nušveisdavo šalin, lyg jam žiedai nerūpėtų. Paskui jis pradėjo šokti – nerangiai siūbuoti milžinišku kūnu. Žiūrovai pratrūko kvatoti. Džahanas pagrasė drambliui lazda ir išbarė. Čhota apmirė, lyg būtų susigėdęs. Tai buvo vaidinimo dalis. Rodydamas, kad nebepyksta, vaikinu-

kas padavė Čhotai obuolį. Dramblys neliko skolingas: nutraukė narcizo žiedą, prisegtą prie varovo drabužio, ir įteikė jam. Publika juokėsi dar garsiau.

Paskui Džahanas, tiesus kaip žvakė, užsidėjo ant galvos kankorėžį, paskui dar vieną, dar. Kai iš viso jų buvo septyni, sušuko:

– Kelk!

Dramblys straubliu apsivijo jo liemenį ir pasisodino ant sprando taip atsargiai, kad kankorėžiai nenukrito.

– Tūpk! – įsakė Džahanas.

Čhota lėtai ir sunkiai pritūpė. Džahanas jam ant nugaros atsitiesė, vėjas nudžiovino prakaitą, varvantį per veidą. Drambliai neturi kelių, jiems labai sunku nusilenkti. Džahanas vylėsi, kad sultonas, Žemės ir jūros viešpats, supras tai ir įvertins. Vos spėjo Čhota atsitūpti, Džahanas plačiai išskėtė rankas ir pergalingai suriko. Tą akimirką prie jų ant žemės dunkstelėjo kažkoks daiktas. Džahanas nušoko ir jį pakėlė. Maišelis auksinių. Dosni sultono Siuleimano dovana. Varovas nusilenkė; dramblys sutrimitavo; publika pašėlo.

Atėjo laikas paskutiniam numeriui. Čhota, įkūnijantis islamą, turėjo susikauti su šernu, vaizduojančiu krikščionybę. Paprastai tokiuose vaidinimuose dalyvaudavo lokys ir šernas, bet, kadangi dramblys įspūdingesnis, be to, žiūrovų numylėtinis, paskutinę akimirką lokį pakeitė Čhota.

Išvydęs iltingą šerną, kasantį žemę kanopomis, Džahanas sustingo kaip nudiegtas. Tiesa, žvėris buvo mažesnis už Čhotą, užtat beprotiškai įniršęs, Džahanas nesuprato kodėl. Kai tik šernui buvo nuimtos grandinės, jis nėrė artyn kaip strėlė ir būtų perplėšęs Džahanui šlaunį, jei šis nebūtų spėjęs atšokti. Publika suprunkštė, pasiryžusi palaikyti šerną, jei varovas ir dramblys juos apvils.

Nustėro ne tik Džahanas. Jis nusivylęs pamatė, kad Čhota stovi it mietą prarijęs, prisimerkęs. Džahanas rėkdamas trenkė jam lazda. Paskui ėmė meiliai įkalbinėti, žadėti skanėstų ir purvo vonių. Niekas nepadėjo. Dramblys, nuožmiai puolęs priešo kareivius ir mūšio lauke paklojęs ne vieną, su šernu kautis nenorėjo.

Šernas, nė kiek nesidomėdamas drambliu, aplėkė areną, paskui šoko ant Džahano ir parbloškė jį ant žemės.

– Ei, tu! – kur buvęs, kur nebuvęs arenoje atsirado lokių tramdytojas Mirka. Jis sušuko, kad atkreiptų šerno dėmesį. Rankoje jis laikė ietį, o įkandin plumpino jo žvėris. Lokys suurzgė. Niršiai kriuksėdamas ir iššiepęs nasrus šernas jį puolė. Džahanas kaip per miglas matė, kas vyksta. Siaubingą kriokimą ir riaumojimą nustelbė minios riksmai. Lokys užsimojo letena lenktais išgaląstais nagais ir perplėšė šernui pilvą. Išvirto žarnos, pasklido bjauri smarvė. Šernas mėšlungiškai trūkčiojo užpakalinėmis kojomis ir dvėsdamas sukriokė taip nuožmiai ir šiurpiai, kad žiūrovams ausys suputo. Primynęs batu dvesiantį šerną, Mirka pamojavo žiūrovams. Jis iškart gavo atlygį – maišelį. Jį sugriebęs Mirka pažvelgė į Džahaną ir nesislėpdamas piktdžiugiškai išsišiepė. Džahanas nusuko akis, jausdamasis menkas kaip pelė ir visa širdimi trokšdamas, kad žemė prasivertų ir jį prarytų.

Varovas svajojo dingti, o dramblys įtūžo: kai kurie žiūrovai apmėtė jį akmenimis. Čhota sumosavo ausimis ir sutrimitavo. Pamatę, kad pavyko sugadinti ūpą tokiam dideliam gyvuliui, žmonės ėmė svaidyti kitus daiktus: medinius šaukštus, supuvusius obuolius, metalines makštis, kaštonus... Džahanas maldavo Čhotą nusiraminti, bet jo balsas šurmulyje buvo ne garsesnis už uodo zyzimą.

Staiga dramblys puolė prie būdelių. Suglumęs Džahanas nuskuodė įkandin mojuodamas rankomis ir klykdamas. Jis matė,

kaip žiūrovų veiduose nuostabą keičia siaubas. Žmonės išlakstė į visas puses, klykdami ir trypdami tuos, kurie pargriuvo. Džahanas pasivijo Čhotą, trūktelėjo už uodegos. Gyvulys galėjo jį sutraiškyti, bet varovas apie tai negalvojo. Juodu apsupo sargybiniai su kardais ir ietimis, nors, rodos, nė vienas nesusigaudė, ką daryti. Kilus sąmyšiui Čhota sulaužė turėklus, sumindė puošmenas ir įsiveržė į užsienio pasiuntinių ložę. Traukdamasis drambliui iš kelio, Venecijos pasiuntinys pargriuvo, kažkieno užmintas jo prabangus drabužis suplyšo. Džahanas pamatė, kaip nukrito safyras, žaibiškai jį užmynė, o įsitikinęs, kad niekas nemato, griebė ir paslėpė už juostos.

Vėl atsisukęs į dramblį, siaubo apimtas Džahanas pamatė Čhotą prie valdovo pakylos. Sultonas Siuleimanas nė nekrustelėjo: sėdėjo tiesus, atkišęs smakrą, neįžvelgiamu veidu. O didysis viziris priešingai. Jis kažką rėkavo, iš burnos dribo putos. Lyg pajutęs vizirio neapykantą, dramblys pasuko tiesiai prie jo, nuplėšė nuo galvos turbaną ir švystelėjo aukštyn, lyg rodytų dar vieną triuką.

– Sargyba! – sukliko didysis viziris.

Akies kampučiu Džahanas išvydo lankininką, taikantį Čhotai į galvą. Surikęs pripuolė prie jo kaip tik tada, kai šis paleido strėlę.

Dešinį petį pervėrė skausmas, Džahanas sukliko, susvyravo ir sukniubo. Išgirdęs jo klyksmą, dramblys sustojo, žmonės pirmose eilėse irgi. Nuščiuvę iš nuostabos, jie spoksojo į varovą ant žemės, plūstantį krauju. Tik tada sultonas lėtai ir ramiai atsistojo ir netikėtai nusijuokė.

Jei Čhota vietoj vizirio būtų užpuolęs Žemės ir jūros viešpatį, neįmanoma įsivaizduoti, kas jį būtų ištikę. Bet sultono juokas išgelbėjo jam gyvybę. Kažkas pakėlė Liutfi Pašos turbaną, purviną ir suplotą, ir pagarbiai atidavė jam. Viziris griebė jį, bet ant galvos

nebeužsidėjo. Vienas po kito žiūrovai grįžo į vietas. Čhota nupėdino prie išėjimo, tarsi nenutuoktų, kokią suirutę sukėlė.

– Ką tu padarei, besmegeni! – rėkė Džahanas nuo neštuvų, kuriais buvo nešamas. – Tau nupjaus kiaušius... nusiųs tave į skerdyklą, išvirs su kopūstais ir svogūnais. O mane įmes į kalėjimą!

Jis mielai būtų spyręs į kibirą, trenkęs į statinę, sudaužęs vazą. Bet kūnas apsunko, o mintys sūkuriavo po galvą. Didesnis už baisų skausmą buvo tik pyktis – ir labiausiai jis kaltino save.

Į žvėryną jis buvo atvežtas vežimu. Olevas dirstelėjo į jį, paskui į strėlę, kyšančią iš žaizdos, ir linktelėjo kinams dvyniams. Šiuodu dingo ir netrukus grįžo su opijaus maišeliu.

– Kas čia? Kam šie peiliai? – paklausė Džahanas. Jo kaklas sudrėko, oda mirtinai išbalo, lūpos atšalo.

– Koks smalsuolis, – atsiliepė Olevas, dėdamas ant padėklo įvairaus dydžio metalinius įrankius. – Ketinu ištraukti strėlę.

– O kaip?

Niekas neatsakė. Olevas privertė jį išgerti smardaus žalsvo džiovintų kanapių lapų nuoviro – *maslak*. Jau po pirmo gurkšnio jam apsisuko galva, o po išgerto puodelio pasaulis nušvito ryškiomis mirguliuojančiomis spalvomis. Opijus buvo sutrintas, o košele ištepta žaizda. Paskui kinai išnešė Džahaną į sodą, ten dar buvo šviesu.

– Sukąsk! – paliepė Olevas.

Apsvaigęs Džahanas sukando į burną įbruktą skudurą, nors nauda iš jo buvo menka. Kol Olevas traukė strėlę, Džahanas klykė taip, kad paukštidėje nuo laktų pakilo paukščiai.

Tą vakarą jis gulėjo lovoje varstomas skausmų ir staiga tarpduryje išvydo Sinaną. Jo įdubę skruostai juodavo tamsoje. Sinanas atsisėdo šalia ant grindų kaip aną bežvaigždę mūšio naktį.

– Labai skauda?

Užuot atsakęs, berniokas tik susiraukė, akys buvo pilnos ašarų.

– Nelabai tau sekasi triukai, – tarė Sinanas. – Nemoki linksminti žmonių. Ir vis dėlto žaviuosi tavo drąsa ir meile drambliui.

– Aš būsiu nubaustas?

– Manau, tu jau pakankamai nubaustas. Mūsų sultonas tai supranta.

– Bet... Liutfi Paša manęs nekenčia.

– Na, aš jam irgi nelabai patinku, – tarė Sinanas, pritildęs balsą.

– Dėl tilto?

– Dėl nepaklusnumo. Jis nepamiršo. Jis įprato, kad visi garbstytų kiekvieną jo žodį. Tas, kurį supa pataikūnai, keliantys jį į padanges, nedovanoja sąžiningam žmogui, pasakiusiam tiesą.

Tamsa tirštėjo, o Sinanas klausinėjo berniūkščio apie jo ankstesnį gyvenimą. Džahanas papasakojo jam apie seseris, patėvį ir motinos mirtį. Pirmą kartą nuo tada, kai atvyko į šį miestą, sakė tiesą, nemeluodamas ir nepagražindamas. Indijos nė karto nepaminėjo.

– Grįši namo? – paklausė Sinanas.

– Grįšiu, kai būsiu turtingas ir galingas. Laiko turiu nedaug, nes noriu nusukti sprandą patėviui, kol jis nenukaršo.

– Ketini atkeršyti už motiną?

– Taip, prisiekiu, kaip Dievą myliu.

Sinanas susimąstė.

– O eskizas, kurį man atsiuntei – kieno čia namas?

– Didžiojo muftijaus. Buvau ten tą dieną, kai jis teisė eretiką. Bet aš kai ką pakeičiau.

– Kodėl?

– Aš pastebėjau, kad vieta vėjuota, efendi. Todėl langeliai maži, bet tada ir saulės į vidų patenka nedaug. Aš pamaniau, kad dengta galerija su pinučiais viršuje įleistų šviesos, o moterys galėtų grožėtis jūra ir jų niekas nematytų.

Sinanas kilstelėjo antakį.

– Aišku... piešinys man patiko.

– Tikrai? – nepatikliai paklausė Džahanas.

– Verčiau mokykis algebros ir aritmetikos. Turi perprasti skaičių mokslą. Stebėjau tave, kai statėme tiltą. Tu sumanus, smalsus ir greitai visko išmoksti. Gali tapti statytoju. Turi gabumų.

– Man patiko statyti tiltą, – pasakė Džahanas, nudžiugintas jo žodžių. – Čhota irgi buvo laimingas. Jam nepatinka dienų dienas stovėti daržinėje.

– Tu protingas vaikinukas, varove. Norėčiau tau padėti. Bet protingų vaikinukų daug. – Sinanas patylėjo, tarsi lauktų, kol berniukas supras jo žodžius. – Jei nori sulaukti sėkmės, turi įrodyti pasauliui, kad esi jos vertas labiau už kitus.

„Kokius keistus dalykus jis kalba“, – sumirksėjo Džahanas, tikėdamasis paaiškinimo, bet nesulaukė. Tarp jų įsiliejo tyla, bet galop Sinanas vėl prabilo:

– Apsižvalgyk. Kiekvienas žmogus čia yra tiesiog Adomo sūnus, nei aukštakilmis, nei turtingas. Nesvarbu, kas buvo tavo tėvas ar iš kur tu kilęs. Jei nori iškilti, turi sunkiai dirbti. Taip yra Osmanų imperijos rūmuose.

Džahanas nuleido galvą.

– Tu talentingas, bet tau reikia mokytis. Kalbų. Jei pažadi būti stropus, pasirūpinsiu, kad galėtum lankyti rūmų mokyklą. Ten

mokėsi aukščiausi valdžios vyrai. Teks stengtis, kad nenusileistum jiems. Daug metų.

– Aš nebijau darbo, efendi, – patikino Džahanas.

– Žinau, bet tu turi atsižadėti praeities, – pasakė Sinanas stodamasis. – Pagieža yra narvas, talentas – paukštis nelaisvėje. Sulaužyk narvą ir išleisk paukštį, tegu kyla į dangų. Architektūra – veidrodis, atspindintis visatos darną ir pusiausvyrą. Jei nepuoselėsi darnos ir pusiausvyros sieloje, negalėsi statyti.

– Aš nesuprantu... – tarė Džahanas liepsnojančiais skruostais. – Kodėl jūs man padedat?

– Tavo metų man pasisekė sutikti gerą mokytoją. Jis seniai miręs, tesuteikia Viešpats ramybę jo sielai. Vienintelis būdas jam atsidėkoti – padėti kitiems, – atsakė Sinanas. – Be to, man atrodo, kad tu ne tas, kuo dediesi. Judu su drambliu kaip broliai. Bet tu ne varovas, sūnau. Mano nuomone, tu kažką slepi. Tu man nepasakei visos tiesos.

– Dabar mano šeima – dramblys, – atsakė Džahanas, vengdamas architekto žvilgsnio.

– Ilsėkis, – atsiduso Sinanas. – Mes dar pasikalbėsime.

Kai meistras išėjo iš daržinės, Džahanui per veidą nuriedėjo ašara ir nulašėjo ant rankos. Jis suglumęs įsistebeilijo į ją. Petys buvo sužeistas, visą kūną maudė, bet didžiausią skausmą kėlė ne žaizda.

RŪMŲ MOKYKLOJE, KURI glaudėsi trečiajame vidiniame kieme, mokėsi trys šimtai keturiasdešimt du mokiniai, gabiausi iš atrinktųjų pagal *devširme** sistemą. Jie studijavo musulmonų religinę teisę, chadysus, filosofiją, pranašų istoriją ir Koraną, be to, matematiką, geografiją, astronomiją, logiką, oratorinį meną ir tiek užsienio kalbų, kad būtų nesutrikę Babelio bokšto statyboje. Be to, jie, nelygu gabumai ir polinkiai, mokėsi poetikos, muzikos, kaligrafijos, koklių gamybos, puodininkystės, medžio inkrustavimo, dramblio kaulo raižybos, kalstymo ir ginklų gamybos. Baigę mokyklą, vieni ilgainiui tapdavo aukštais valdininkais, kiti – architektais ir mokslininkais.

Visi mokytojai buvo vyrai, kai kurie eunuchai. Jie nešiodavosi ilgas lazdas ir bausdavo globotinius dėl menkiausio nieko. Klasėse buvo tylu, taisyklės griežtos. Mokiniai buvo atrenkamai iš albanų, graikų, bulgarų, serbų, bosnių, gruzinų ir armėnų šeimų, bet turkų, kurdų, persų ir čigonų vaikų nebuvo.

Džahanui mokytis buvo per sunku. Jis manė, kad jį bet kada gali išmesti. Tačiau bėgo savaitės. Tais metais ramadanas buvo vidurvasarį. Staiga dienos apsunko, o naktyse nebetilpo kvapai ir garsai. Krautuvėlės ilgiau būdavo atidarytos, mugėse žmonių knibždėte knibždėdavo iki vėlaus vakaro. Pasninkavo visi: janyčarai, mokslininkai, amatininkai, elgetos, net opijaus rūkytojai – nors šie dažnai slapta prisirydavo rusvai rudos pastos, kuri

* Pagal šią sistemą gražiausi ir protingiausi krikščionių berniukai buvo atimami iš šeimų, atverčiami į islamą ir ruošiami tarnauti sultonui (*aut. past.*).

lėtai, labai lėtai tirpdavo skrandyje ir palengvindavo susilaikymą. Atėjo ir praėjo Id al fitras*, bet Džahanu ir Čhota niekas nesidomėjo. Lyg visi būtų pamiršę, kad žvėryne laikomas dramblys. Džahanas nusiminė. Jis spėjo, kad tuo pasirūpino didysis vizieris. Be abejo, jis neatleido Čhotai nuotykio hipodrome ir laukė progos nudirti kailį abiem. Džahanas nežinojo, kad grėsmingasis Liutfi Paša, antras pagal galią žmogus imperijoje, susigiminiavęs su sultonu per vedybas su jo seserimi, pakliuvo į didelę bėdą.

Taigi viešnamyje prie Galatos bokšto viena šliundra, vardu Kaimak**, nes buvo šviesiaodė, atsisakė pergulėti su klientu – žvėrimi, pertekusiu pinigų, bet nepažįstančiu gailesčio. Šis ją primušė, bet nusprendė, kad tiek nepakanka, ir dar nučaižė bizūnu. O štai šis poelgis pagal nerašytas Stambulo viešnamių taisykles jau buvo nepriimtinas. Šiurkštus elgesys su kekše visiškai suprantamas, bet nuplakti negerai. Visas viešnamis puolė gelbėti Kaimak ir apdrabstė klientą mėšlu. Šis neketino pripažinti pralaimėjimo. Apsiputojęs pasiskundė kadijui, bet šis, bijodamas sąvadautojų keršto, paskelbė, kad kaltų nėra. Tuo tarpu gandai apie įvykį pasiekė Liutfi Pašos ausis.

Jau kuris laikas didysis viziris ruošėsi paskelbti kovą su ištvirkimu. Pasiryžęs uždaryti visus viešnamius, puolusias jų gyventojas jis ketino iškeldinti į tokius Dievo ir žmonių užmirštus užkampius, kad jos niekada negalėtų grįžti. Istorija su nuplakta kekše buvo proga, kurios jis laukė. Nubausdamas vieną, pamokys visas paleis-

* Pasninko pabaigos šventė.
** Grietinėlė (*aut. past.*).

tuves, kurių Stambule prisiveisė per daug. Numojęs ranka į kadijo sprendimą, Liutfi Paša paskelbė, kad kalta šliundra ir jai bus nupjauti lytiniai organai. Paskui ji bus atbula pasodinta ant asilo, o šis vedžiojamas po miestą, kad visi matytų, kas laukia kekšių.

Apie tokią bausmę iki šiol niekas nebuvo girdėjęs. Šach Sultan, sultono Siuleimano sesuo, sužinojusi apie bausmę, vyro paskirtą tai nelaimėlei, pasibaisėjo. Įpratusi tenkinti kiekvieną savo užgaidą, ji užsipuolė didįjį vizirį, vildamasi jį perkalbėti. Palaukė, kol jis skaniai pavakarieniavo mėgstamiausiais patiekalais – sriuba su žarnokais, troškintu fazanu su svogūnais, uzbekišku plovu su razinomis ir pachlava – manydama, kad vyras pilnu pilvu bus sukalbamesnis.

Kai tik tarnai išnešė žemą staliuką, nuplovė ponams rankas rožių vandeniu, įpylė kavos ir dingo namo koridoriuose, Šach Sultan sumurmėjo po nosimi:

– Visi kalba tik apie tą paleistuvę.

Didysis viziris nieko neatsakė. Pro langą prasisunkė oranžinis spindulių pluoštas ir užliejo kambarį šiurpia šviesa.

– Ar ji iš tiesų bus taip siaubingai nubausta? – meiliai paklausė Šach Sultan.

– Ką pasėjai, tą ir pjausi, – atkirto Liutfi Paša.

– Bet ar ne per žiauriai?

– Per žiauriai? Ne. Ji to nusipelnė.

– Negi jūs nepažįstate gailesčio, vyre mano? – paklausė ji, ir jos balse suskambėjo paniekos gaidelės.

– Gailestis skirtas tiems, kurie jo verti.

Šach Sultan drebėdama atsistojo ir ištarė žodžius, kuriuos gali sau leisti tik sultono sesuo:

– Šiąnakt mano miegamojo durys jums bus uždarytos. Ir rytoj, ir visas kitas naktis.

Liutfi Paša išblyško. Aukštakilmė žmona buvo jo gyvenimo prakeiksmas. Žmonės, pavydintys jam tokių vedybų, yra kvailiai! Vesti sultono seserį ar dukterį galima linkėti tik priešui. Kad ją vestų, jis turėjo išsiskirti su ilgamete žmona ir pagalbininke, keturių jo vaikų motina, nes sultono sesuo niekada nebūtų sutikusi tapti antrąja žmona. O ji mainais parodė jam bent kiek dėkingumo? Priešingai. Ji neturėjo nė lašo nuolankumo, smerkė visus jo poelgius ir nepaisė jo net tarnų akivaizdoje. Ir didysis viziris suirzęs leptelėjo:

– Tavo lova niekada manęs per daug netraukė.

– Kaip jūs drįstat? – įtūžo Šach Sultan. – Jūs, mano brolio tarnas!

Liutfi Paša timptelėjo už barzdos ir išrovė kelis plaukelius.

– Jei išgirsiu, kad įsakėt įvykdyti šį baisų nuosprendį vargšei moteriai, jūs nebebūsit mano vyras! – ir išėjo iš kambario, palikusi jį tūžti.

Tiesą sakant, Šach Sultan, kaip ir daugelis kitų, tikėjosi, kad didysis viziris paskutinę akimirką pasigailės kalinės. Jis būtų vienu šūviu nušovęs du zuikius: įvaręs baimės nusidėjėliams ir sulaukęs pagarbos už atlaidumą. Todėl Šach Sultan didžiai nusiminė, vieną vėsų rytą išgirdusi šauklius skelbiant, kad šiandien nuosprendis bus įvykdytas. Tą pačią dieną Liutfi Pašą, grįžusį namo, pasitiko įniršusi žmona.

– Kaip jums ne gėda, – užsipuolė ji, nors žinojo, kad tarnai slapta klausosi. – Jūs akmenširdis!

– Prikąsk liežuvį, žmona. Ar taip dera kalbėti su vyru?

– Vyras mat atsirado. Jūs tinkat tik bejėgėms moterims kankinti.

Liutfi Pašai užvirė kraujas, jis trenkė žmoną į koklių sieną ir skėlė jai antausį.

– Nepasiliksiu su tokiu pabaisa kaip tu, – pravirko ji ir išplūdo jį tokiais žodžiais, kad kitą dieną net liežuvautojai nesiryžo jų pakartoti.

Liutfi Paša puolė prie vėzdo. Tą akimirką į kambarį įpuolė juodasis eunuchas, paskui jį – tarnaitės, tarnai, indų plovėjos, virėjas su parankiniais. Jie surišo didžiajam viziriui rankas, užkimšo burną ir, šeimininkės palaiminti, apkūlė.

Kitą rytą sultonas Siuleimanas sužinojo, kad didysis viziris bandė vėzdu užmušti jo seserį. Taip žlugo Liutfi Paša. Jis neteko aukštos padėties, turto ir buvo tučtuojau ištremtas į Demotiką – nespėjęs net susirinkti daiktų ir atsisveikinti.

Žvėryne Džahanas suglumęs klausėsi naujienų. Kaip greitai pasikeičia likimas, kaip žemai krintama iš aukštybių. Niekas neapsaugotas, net žmonės, kurie atrodo nepajudinami. O gal jie labiausiai. Gyvenimas – tarsi nematoma spiralė: darbai ir žodžiai tai kelia mus aukštyn, tai bloškia žemyn.

Vieną popietę Džahanas, paskendęs mintyse, iš rūmų mokyklos ėjo atgal į žvėryną. Artindamasis prie pašiūrės išgirdo kosulį, nuo kurio kraujas jam sustingo gyslose. Įėjęs į vidų pamatė jo laukiantį kapitoną Garetą.

– Žiūrėkit, kas atėjo! Kokia staigmena! Ką tik išlipau į krantą. Sakau, pažiūrėsiu, kaip sekasi mano vagišiukui. Tikriausiai jis manęs pasiilgo.

Džahanas nieko neatsakė, kad neišsiduotų, kaip išsigando. Kapitonas vėl buvo girtas. Jo iškvepiamas oras trenkė sudususiu alumi. Dantys buvo pajuodę it degutuotų statinių šulai.

Kapitonas įdėmiai žiūrėjo į dramblio varovą.

– Ko tyli? Atrodai taip, lyg vaiduoklį būtum pamatęs.

– Maniau, jūs žuvęs, – prisipažino Džahanas. – Jūsų taip ilgai nebuvo.

– Mano laivas nugrimzdo į dugną per velniškai bjaurią audrą, netekau aštuoniolikos vyrų. Laimė, likau gyvas, bet patekau į nelaisvę. Užsikrėčiau drugiu, vos nepakračiau kanopų. Buvau pragare, man ten nepatiko, todėl grįžau. Nesidžiaugi mane matydamas?

– Džiaugiuosi.

Kapitonas nepatikliai dėbtelėjo į jį:

– Tu čia jau gana seniai. Ką pavogei? Parodyk. Turbūt susikrovei turtus, sultonaitės numylėtini.

Išgirdęs kapitono užuominą Džahanas krūptelėjo. Iš kur jis žino apie Mihrimah? Visur pilna šnipų. Stengdamasis kalbėti ramiai, jis atsiliepė:

– Efendi, tai nelengva. Visos durys saugomos.

– Klausiu, ką tu man pavogei, – kapitono Gareto balsas buvo aštrus kaip geležtė. Jo veidas ir net randas patamsėjo.

Pavogtus daiktus Džahanas slėpė po alyva. Kapitonas iškart čiupo safyro segę, o paskui keistai krioktelėjo, lyg būtų užspringęs savo paties liežuviu. Džahanas spoksojo į jį, siaubo apimtas, kol suprato, kad kapitonas juokiasi. Bet po juoko priepuolio jis paniuro.

– Čia viskas? Kuo tu mane laikai? Kvailiu?

– Aš sakau tie...

Kapitonas žaibiškai išsitraukė durklą ir prikišo Džahanui prie gerklės.

– Nemėgstu melagių. Niekada nemėgau. Nagi įrodyk, kad neverta nudirti tau kailio.

Ašmenų galiukas perdrėskė odą. Džahanas gurktelėjo:

– Turiu naujienų. Aš... dirbu su vyriausiuoju rūmų architektu.

– Tai kas?

– Mes statysime mečetes... sultonui. Per mūsų rankas eis daug pinigų.

Šalto metalo spaudimas atlėgo. Kapitonas Pamišėlis žengė žingsnį atgal ir įsistebeilijo į bernioką, lyg matytų jį pirmą kartą:

– Kalbėk!

– Sultonas labai vertina Sinano pastatus. Jis išleidžia daugiau pinigų marmurui negu brangakmeniams.

– Na ką gi... – pašnibždomis sugergždė kapitonas. – Iš rūmų tau nieko pavogti nepavyko. Tada vok statybose. Pelnyk mokytojo pasitikėjimą. Būk geras berniukas. Nušvilpk pinigų. Aš išgelbėjau tau gyvybę tame prakeiktame laive, tikiuosi, neužmiršai? Neversk manęs gailėtis dėl šios paslaugos.

– Pasikliaukite manimi, efendi. Nesigailėsite, kad taip ilgai laukėte. Aš jums atnešiu turtus. Netrukus, *inšallah*, – tarė Džahanas. Tą akimirką jis pats tikėjo tuo, ką sako.

VASAROS PABAIGOJE OSMANŲ imperijoje kilo naujos ligos epidemija. Pūslelės, vėmimas, karščiavimas, mirtis. Rausvas dėmes ant odos žmonės vadino šaitano spjūviais. Per kelias dienas mirė daugybė, tarp jų ir šachzadė Mechmedas, vos dvidešimt vienų, vyriausias Siuleimano ir Chiurem sūnus, jų akių šviesa.

Sultonas buvo sugniuždytas. Jis apsivilko šiurkštaus audinio drabužius, atsidėjo maldai ir nieko nenorėjo matyti. Su juo gedėjo visas Stambulas. Žiburiai žibėjo blausiai, balsai prislopo. Krautuvėlės buvo uždaromos anksti; niekas nebešventė vestuvių, bar micvų ir apipjaustymų. Žvejų luotai pro Rūmų vartus plaukdavo be garso, lyg sielvartas būtų miegantis kūdikis, kurio nieku gyvu negalima pažadinti. Nutilo visi – turgaus pasakininkai, klajojantys artistai, gatvės prekeiviai, net dainininkai, kurie guldavo ir keldavo su daina. Tylą drumstė tik lietus. Jis pliaupė taip smarkiai, tarsi dangus irgi verktų. Tokią dieną Čhotą su Džahanu pirmą kartą teikėsi aplankyti sultonas.

Įdubę skruostai, pageltusi oda, nusvirę pečiai. Sultonas buvo toks nepanašus į vyrą, kurį Džahanas sveikino hipodrome, kad nebūtų jo pažinęs, jei valdovui ant kulnų nebūtų lipę sargybiniai. Jis skubiai nusilenkė.

– Prisimenu tave ir tavo dramblį, – tarė sultonas.

Džahanas paraudęs krūptelėjo nuo tos grėsmingos dienos prisiminimų.

– Kaip tavo petys?

– Sugijo, šviesiausiasis viešpatie.

– O ką ėda šitas gyvulys? Papasakok man.

Ir Džahanas ėmė smulkiai pasakoti, kaip Čhota mėgsta voliotis purve, apsilieti vandeniu ir kokį pašarą mėgsta, jausdamas, kad padeda sultonui šiek tiek pamiršti sielvartą. Jis pasakė, kad lengviausiai pažeidžiama dramblio kūno vieta – straublys. Jis be kaulų, vien raumenys, sykiu ir nosis, ir viršutinė lūpa, ir ranka. Straubliu dramblys kvėpuoja, užuodžia, ėda, geria, siurbia vandenį apsipilti, kasosi ausis, trina akis... Žmonės būna kairiarankiai ar dešiniarankiai, o drambliai – kairiailčiai ar dešiniailčiai. Čhota kairiailtis, baigė kalbą Džahanas.

– Keista, kad tokio didingo gyvulio uodega tokia plona, – tarė sultonas. – Gal šitaip Alachas mums primena, kad net stipriausios būtybės turi silpnybių?

Džahanas nežinojo, ką atsakyti, ieškojo žodžių, bet sultonas, laimė, kalbėjo toliau:

– Vyriausiasis rūmų architektas sakė, kad tu ir dramblys padėsite jam.

– Taip, jūsų didenybe.

– Tai būk pasiruošęs. Gyvulys netrukus vėl imsis darbo.

Tik vėliau Džahanas sužinojo, ką turėjo omeny Žemės ir jūros viešpats. Jis įsakė Sinanui pastatyti mečetę mirusio sūnaus atminimui. Šiame permainingame pasaulyje, kur visa teka, visa nuolat kinta, auka Alachui mylimiausio vaiko vardu bus iš marmuro, iš akmens.

Taigi rugsėjo septintąją, palankią statybos pradžiai dieną, nustatytą vyriausiojo rūmų astrologo Takijadyno, Džahanas atsidūrė statybvietėje ir pamatė, kaip į žemę sminga pirmasis kastuvas.

Buvo paaukota keturiasdešimt avių ir keturiasdešimt avinų, jų krauju apšlakstyti keturi būsimojo statinio kampai, o mėsa išvirta katiluose ir išdalyta vargšams ir raupsuotiesiems. Džahanas pastebėjo minioje Ebusuūdą Efendi aukštu turbanu ir gražiai krintančiais drabužiais. Jis neseniai tapo šeich al islamu ir elgėsi išdidžiai. Pamačius jį iš arti Džahanui per nugarą perbėgo šiurpas. Skaudama širdimi prisiminė eretiką Madžnūn Šeichą – jo aksominį balsą, gražų veidą ir giedrą žvilgsnį. Džahanas jo nepamiršo.

Paskui sultonas, divano nariai ir žiopliai išėjo. Liko tik darbininkai. Šimtai darbininkų. Džahanas suvokė, kad statyboje dirba dviejų rūšių darbininkai: tie, kurie niekada nežiūri į akis, ir tie, kurie kartais žiūri. Pirmieji buvo galerų vergai su grandinėmis ant kulkšnių, paklusnumo mokomi rimbais. Jūrininkai, valstiečiai, maldininkai ar keliautojai, kurių gyvenimas taip staiga pasikeitė, kad jie negalėtų pasakyti, ar jiems vaidenasi dabar, ar praeitis tebuvo sapnas. Šie krikščionys vergai statė musulmonų mečetę nuo aušros iki sutemos už kelis džiūvėsius ir dubenėlį skystos sriubos.

Ir buvo statybininkai kaip Džahanas, pasisiūlę patys. Jie gaudavo du sidabrinius per dieną ir geresnio valgio, be to, jų nemušdavo. Mūrininkai, žemkasiai, dailidės, staliai, kalviai, stikliai ir braižytojai – visi jie priklausė atitinkamiems amatininkų susivienijimams. Raštininkai surašydavo visas išlaidas, vėliau įrašus patikrindavo dešimtininkas.

Darbas virte virė visur, kur tik pažvelgdavo Džahanas. Plieniniai skriemuliai, skryščiai, gervės ir lynai. Sinano nurodymu dailidės padarė milžinišką rato judinamą kraną. Būreliai žmonių paeiliui, kartais eidami, kartais bėgdami, sukdavo ratą, ir kranas keldavo sunkiausius akmenis. Džahanas nusprendė, kad statybos aikštelė panaši į laivo denį. Ir vienur, ir kitur žmonės supranta, kad vieno nesėkmė gali sužlugdyti visų darbą. O sėkmė irgi bus

padalyta po trupinį it sūdytos džiovintos mėsos gabaliukai sriuboje. Statydamas ar plaukdamas laivu išmoksti atsižvelgti į kitus: atsiranda priverstinė vienybė, savotiška brolybė. Žmonės be žodžių supranta, kad toks didelis darbas – ne vieno jėgoms, kad jį galima nuveikti tik dirbant bendrai. Todėl neapykanta ir ginčai pamirštami, nebent kiltų maištas, apverčiantis pasaulį aukštyn kojomis.

Statybininkai buvo tokie pat prietaringi kaip jūrininkai. Kalant vinį negalima švilpauti, šnibždėti ar keiktis. Visi trys veiksmai prišaukia šaitaną, o šis niekada nepaniekina kvietimo. Jei vinis įsmigs į sieną tą akimirką, kai pasirodys šaitanas, jo pėdsakai liks statinyje iki pasaulio pabaigos. Šių taisyklių laikėsi ne tik musulmonai, bet ir krikščionys su žydais. Norėdami apsaugoti pastatą nuo blogos akies, ant aukščiausio sienos akmens jie palikdavo kepalą duonos ir žiupsnelį druskos. Kol buvo statomas pastatas, nė vienas statybininkas nenorėjo pamatyti pro šalį einant nėščios moters, žmogaus rudais plaukais, mėlynomis akimis ar kiškio lūpa. Net Sinanas negalėjo įtikinti darbininkų dirbti šalia mūrininko rudais kaip liepsna plaukais.

Nelaimę nešė ir kai kurie gyvūnai: varlės, kiaulės ir šlubos ožkos. Gyvatės, skorpionai, driežai, šimtakojai ir sliekai statybininkams netrukdė. Aplink lakstė benamių šunų gaujos. Išskyrus musulmoniškos šafitų atšakos narius, darbininkai mėgo šunis, nes jie ištikimi ir dėkingi. Branginami buvo vorai, nes jie išgelbėjo pranašą Mahometą. Užmušti vorą, dar blogiau – sutrinti jį koja, yra didelė nuodėmė. Dar vienas gyvūnas, nešantis laimę, Džahano džiaugsmui, buvo dramblys.

Dangus ir žemė, darbininkų nuomone, nuolat duoda visokių ženklų, todėl jie stebėdavo kiekvieną praskrendantį paukštį, kiekvieną užkliudytą medžio šaknį. Jei vėjas atpūsdavo aštrų

aitrų kvapą, jie spėdavo, kad kažkas verda burtų gėralą. Savanoriai imdavo krėsti apylinkę į rytus ir į vakarus ir kartais grįždavo su žveju, elgeta ar nukaršusia sene, kuriuos apkaltindavo raganavimu ir būtų nugalabiję, jei ne Sinanas, kaskart įsikišdavęs ir liepdavęs vargšą žmogelį paleisti.

Statybos aikštelėje girtis irgi negerai. Nepasakok apie savo laimėjimus ir niekada nepamiršk kartoti *inšallah*, nes Dievo rankose viskas, o žmonių – nieko. Po viešo pakorimo kai kurie darbininkai atskeldavo gabalėlį kartuvių ir nešiodavo vietoj amuleto. Džahanas nesuprato, kaip vieno žmogaus nelaimė gali atnešti laimę kitam.

Sinanui prietarai nekliudė, nors jis pats jais netikėjo. Vis dėlto Džahanui paaiškėjo, kad mokytojas irgi savaip prietaringas. Jis visada nešiodavo talismaną: du odinius žiedus, vieną įdėtą į kitą, tamsų ir šviesų. Prieš imdamasis naujo projekto Sinanas tris dienas pasninkaudavo. Baigtame pastate jis visada palikdavo trūkumą – ne ta puse pritvirtintą plytelę, akmenį apačia aukštyn ar marmuro plokštę nuskeltu kraštu. Apie ydą žinojo tik architektas, prašalaičiams ji nekrito į akis. Tobulas tik Dievas.

Vienas ištikimiausių Sinano dešimtininkų buvo krikščionis arabas iš Libano kalnų, pramintas Sniego Gabrieliumi. Jo plaukai, oda, blakstienos ir antakiai buvo balti kaip alebastras, o akys raudonavo kaip triušio saulėje. Naujokai kartais atsisakydavo dirbti su juo, neva jis užtrauksiąs nelaimę, bet Sinanas jį gindavo sakydamas, kad tokį jį sukūrė Dievas, o geresnio dešimtininko nėra visoje imperijoje.

Čhota buvo didelė paspirtis: traukdavo, nešiodavo ir keldavo sunkumus. Kartą, jam keliant marmurinę koloną, virvė trūko, krovinys krito ir vos nesutraiškė Sniego Gabrieliaus – laimė, šis paskutinę akimirką spėjo atšokti. Tačiau paprastai dienos slink-

davo be įvykių, darbas buvo nuobodus. Kiekvieną rytą dramblys su varovu išeidavo iš rūmų žvėryno į statybos aikštelę netoli janyčarų kareivinių. Saulei nusileidus, jie tuo pačiu keliu grįždavo. Miestiečiai priprato matyti juos gatvėse, nors kartais pakeliui kas nors, daugiausia vaikai, laukdavo jų pasirodant. Kai kas manė, kad žemė, kuria perėjo dramblys, turi gydomųjų savybių, ir rinko grumstus nuo kelio.

Džahanas atidžiai stebėjo statybininkus ir sparčiai mokėsi. Labiausiai jį domino Sinano pameistriai. Jie buvo artimesni meistrui už visus kitus. Pameistrių buvo trys. Pirmasis, lieknas tamsiaodis iš Anatolijos, šlubuojantis dėl vaikystėje persirgtos ligos, buvo vardu Nikola. Kartą pamatęs pastatą, jis galėjo nežiūrėdamas nupiešti jį su visomis smulkmenomis. Antrasis, aukštas ir kūningas, gimė atkampiame kaime netoli Persijos sienos. Jo tėvus nužudė plėšikai, o jį užaugino senelis. Jo vardas buvo Davūdas, o jo protas aštrus kaip kardo ašmenys. Trečiasis buvo nebylys, vardu Jūsufas – jis taip puikiai skaičiavo, kad Sinanas visada patikėdavo jam patikrinti savo matavimus. Jūsufo veidas buvo beplaukis, didžiulės akys žalios. Vaikystėje jis smarkiai apdegė abi rankas ir dabar visada mūvėdavo pirštines iš elnenos. Kai kurie darbininkai nemėgo Jūsufo, ir, jei ne Sinanas, jam būtų buvę nelengva. Nebylys tai suprato ir vaikščiodavo akis nudūręs į žemę kaip galerų vergai.

Džahanas niekada nepraleisdavo progos prisėlinti prie šių trijų jaunuolių ir pažvelgti jiems per petį į brėžinius. Grįžęs į žvėryną jis perpiešdavo, ką matęs, drėgname molyje ar sausame smėlyje. Viena savastis buvo pasiryžusi uoliai dirbti, kad taptų toks kaip jie. Kita savastis galvojo tik apie vagystę ir pabėgimą. Praraja tarp šių dviejų savasčių vis gilėjo ir platėjo, ir Džahanas jautė, kad ją peržengti vis sunkiau. Anksčiau ar vėliau jam teks rinktis.

SAUSIO MĖNESĮ ORAI atšalo. Pastogėse karojo pavojingai gražūs varvekliai. Stambulas miegojo po stora balta antklode. Tačiau statyba nenutrūko. Galerų vergai apsimuturiavo pėdas skudurais. Iš jų kyšojo raudoni ištinę pirštai.

Vieną tokį rytą dramblys su varovu įprastu laiku keliavo iš rūmų. Pusiaukelėje prie jų pribėgo šuo, beprotiškai lodamas, tarsi norėtų kažką parodyti.

– Eime pažiūrėti, ko jis nori! – suriko Džahanas, sėdėdamas Čhotai ant sprando.

Jie pasuko iš kelio paskui šunį, o šis, nudžiugęs, kad pavyko atkreipti dėmesį, nulėkė į kairę, tiesiai į krantinę, prie pat užšalusio vandens. Dramblys leidosi bėgti.

– Ei, lėčiau!

Džahanas dar nespėjo ištarti šių žodžių, o Čhota jau buvo įžengęs į įlankėlę. Ledas lūžo, dramblys įsmuko iki pilvo, ir visi sustojo. Vandenyje plūduriavo lavonas, taip arti, kad beveik galėjai paliesti. Veikiausiai sugulovės. Oda melsvai violetinė, plaukai draikosi bangose. Drabužiai prabangūs, ant kaklo papuošalas, matyt, iš turtingų namų, o gal net iš rūmų.

Džahanas paragino Čhotą eiti į priekį, pasiryžęs pasiimti papuošalą. Jau buvo netoli tikslo, bet Čhota sustojo ir nė krust. Džahanas ant dramblio, iš visų pusių supamo šaltos jūros, stengėsi nepamesti galvos, bet vis tiek pametė ir, jausdamasis kaip paskutinis kvailys, ėmė šauktis pagalbos. Laimė, netrukus pasirodė asilo traukiamas vežimas. Jame sėdėjo penki čigonai. Jie tylėdami apžvelgė vaizdą.

– Padėsim, Balabanai? – paklausė vienas aukšto vyro, sėdinčio priekyje.

– Aha, padėsim moteriai.

– Gal jūs kuoktelėjot? – suklykė Džahanas. – Ji nebegyva! Pirmiau gelbėkite mus.

Vyras, vardu Balabanas, atsistojo nepaleisdamas vadelių iš rankų. Jo veido bruožai buvo taurūs, tik nosis kreiva, matyt, kelis kartus sulaužyta, plaukai ilgi kaip atsiskyrėlio, pražiotoje burnoje blizga auksinis dantis, galvos apdangalą puošia garnio plunksna. Jis atrodė sykiu beprotiškai ir didingai.

– Dar kartą prabilsi taip nemandagiai, ir aš nupjausiu tau liežuvį ir sušersiu katėms.

Džahanas nutilo ir žiūrėjo, kaip čigonai skubiai padarė dvi kilpas. Vieną užnėrė drambliui ant straublio, kitą – lavonui ant rankos ir drauge ištempė abu į krantą. Čhota pėdino nenoromis, porą kartų susvirduliavo ir vos neįmetė Džahano į vandenį. Kai jie išlipo į krantą, Džahanas atsiduseęs nušoko ant žemės. Dabar prisiminė, ką valdininkas pasakojo jam tą dieną, kai juodu su drambliu atvyko į rūmų žvėryną. Tai čia liūdnai pagarsėję čigonai, pusė tautos. Atsargiai prisiartino.

– Jūs išgelbėjot mums gyvybę. Labai ačiū.

– Pagailėjom gyvulio, – tarė Balabanas. – Mes irgi vieną turim. Šaunūs gyvuliai.

– Jūs turit dramblį? – nepatikliai paklausė Džahanas.

– Dramblę, Gulbahar. Tačiau taviškis keistos spalvos, – pasakė Balabanas žvalgydamasis. Jo žmonės nuplėšė numirėlei vėrinį, o lavoną vėl įstūmė į vandenį.

– Taip negalima, – pasipiktino Džahanas. – Ją reikia palaidoti kaip pridera.

– Pasirodys būrys čigonų su lavonu, manai, mums kas nors

padėkos? Žmonės sakys, kad mes ją ir nužudėme, mus įmes į kalėjimą. Jei paliksime lavoną ant kranto, šunys sudraskys. Vandenyje jai saugiau, – išsišiepė jis. – O vėrinys – atlygis mums už vargą. Jai jo nebereikia.

Džahanas nepasakė, kad ir jam tokia mintis buvo atėjusi į galvą, tačiau, pritildęs balsą, paklausė:

– Manot, ji buvo nužudyta?

– Reikėjo nupjauti tau liežuvį, būtų išėję į naudą. Duosiu tau porą patarimų. Jei nežinai, ką daryti su atsakymu, neužduok klausimo, – tarė Balabanas.

– O antras patarimas? – paklausė Džahanas.

– Pasirūpink savo gyvuliu. Jis nušalo.

– Ką? – Džahanas puolė prie Čhotos, kurio apledėjusi oda buvo nebe balta, o siaubingai rausva. Dramblys drebėjo.

Čigonai jau susėdo į vežimą. Džahanas puolė paskui juos.

– Maldauju, nevažiuokit. Aš nežinau, ką daryti.

– Yra tik vienas vaistas, – tarė Balabanas. – Jam reikia išgerti stiprių svaigalų. Rakijos.

– Rakijos? – pakartojo Džahanas. – Galit gauti?

– Ne taip paprasta. Gyvulys didžiulis. Reikės statinės. – Čigonai supratingai susižvalgė. – Jei gausim tau rakijos, kas mums sumokės?

– Vyriausiasis rūmų architektas, – atsakė Džahanas, melsdamasis, kad tai būtų tiesa.

Čigonai atnešė pusę statinės rakijos ir kelis kaušus. Degtinė irgi vogta? Džahanas klausti nedrįso. Praskiedę rakiją vandeniu, čigonai įkišo į statinę Čhotos straublį ir, gal duodami gyvuliui pavyzdį, patys išlenkė po kaušą. Paskui dar po vieną. Pagaliau dramblys irgi sriūbtelėjo rakijos ir išpurškė, visus sušlapindamas. Tačiau skonis jam, matyt, patiko, nes jis vėl priėjo prie statinės ir ėmė gerti; šį kartą nesispjaudė.

PO VALANDOS JIE PASIEKĖ statybvietę – Džahanas vedė Čhotą už pavadžio, o įkandin dainuodami vežimu važiavo čigonai.

– Kur buvot? – paklausė Sinanas, vedžiodamas akimis nuo dramblio prie čigonų, nuo čigonų prie dramblio.

– Pakeliui ištiko bėda. Šie žmonės mus išgelbėjo, – tarė Džahanas.

– Gyvulys girtas? – paklausė Sinanas, žiūrėdamas į svirduliuojantį dramblį, ir atsisuko į čigonus. – Jie irgi?

Išgirdęs istoriją apie statinę, Sinanas nusijuokė.

– Negaliu leisti įkaušusiam gyvuliui statyti šventos mečetės. Eikite iš čia ir negrįžkite, kol jis neišsiblaivys.

– Taip, mokytojau, – Džahanui išdžiūvo gerklė. – Jūs pykstate ant manęs.

– Tu moki kabintis į gyvenimą, – atsiduso Sinanas. – Tai gerai. Bet netramdomas smalsumas kenkia. Tau reikia mokytis papildomai.

– Papildomai?

– Tu toliau lankysi rūmų mokyklą. Laisvalaikiu Nikola mokys tave piešti, Davūdas – geometrijos, Jūsufas – aritmetikos. Tu tapsi mano pameistrių mokiniu.

Nelabai suprasdamas, ką tai reiškia, Džahanas vis dėlto suvokė, kad jam suteikta didelė malonė, ir pasilenkė pabučiuoti Sinanui rankos:

– Ačiū, mokytojau, aš...

Tą akimirką kažkas kurtinamai sudundėjo. Visi, tarp jų ir čigonai, nubėgo pažiūrėti. Kelios lentos išsprūdo iš virvių, ir pusė pastolių sugriuvo. Tiesiog stebuklas, kad niekas nenukentėjo.

Mediena buvo brangi, todėl statytojai ją taupė ir pastolius statė iš lentų ir virvių, karančių nuo atramų.

– Turbūt kas nors nužiūrėjo, – drebėdamas spėjo Džahanas. – Tiek nemalonumų per vieną dieną.

– Neskubėk spręsti, statytojau, – tarė kažkas už nugaros. Kalbėjo čigonas Balabanas, rankoje jis laikė virvę. Visi sužiuro į jį. – Čia ne atsitiktinumas, – paaiškino jis, atsainiai linktelėjęs. – Virves kažkas nupjovė.

– Bet kam tai daryti? – nustebo Sinanas.

Balabanas liūdnai nusišypsojo.

– Kas žino? Šaitanas visada randa dingstį.

– Čia nėra velnių, – atsiliepė Sinanas. – Mano darbininkai dirba stropiai.

– Gali būti, – nutęsė Balabanas. – Bet patikėkite manimi, efendi, atsargumas nepakenks. Gal tarp jūsų yra išdavikas. Jumis dėtas, dėl viso pikto pasisaugočiau.

KALTININKAS NEBUVO RASTAS. Džahanas neturėjo kada galvoti, lakstydamas iš rūmų mokyklos į žvėryną ir statybas. Jis net valgydavo eidamas. Suprato, kad turi dirbti be paliovos, jei nori tapti meistro Sinano mokiniu. Pastaruoju metu šeich al islamas liepė visoje imperijoje statyti kuo daugiau mečečių. Jis išleido keletą įsakymų dėl penktadienio maldų: tas, kas neateis melstis į mečetę, bus žiauriai nubaustas, kad kitiems būtų pamoka. Kiekvienas musulmonas, tiek miestietis, tiek valstietis, buvo raginamas melstis penkis kartus per dieną ir lankyti artimiausią mečetę, todėl mečetės buvo perpildytos, o Sinanas su pameistriais plušėjo kaip niekada.

Vos baigę Šachzadės mečetę, jie pradėjo statyti naują. Džahanui niekaip nesisekė nieko nudžiauti. Visos išlaidos būdavo kruopščiai surašomos ir patikrinamos. Bet, ieškodamas būdų pavogti pinigų kapitonui Garetui ir svajodamas apie kerštą patėviui, jis nejučiomis susidomėjo piešimu ir braižyba.

Jis ne tik nebematė Mihrimah, bet ir nieko apie ją nežinojo. Keista, bet ji pasidarė jam dar svarbesnė, kai nebegalėjo su ja susitikti. Kaip į nosinaitę įrišo į širdį prisiminimus apie drauge praleistas popietes. Apie savo ilgesį kalbėdavo tik Čhotai, kuris kasdien sunkėjo, o jo apetitas buvo didesnis nei jo šešėlis.

Vasarą Sinanas su keturiais pameistriais pradėjo didžiausią darbą: Siuleimanijės statybą. Sultono užsakyta mečetė turėjo amžiams jį išgarsinti. Dar nenusprendęs, kur dės kertinį akmenį, Sinanas liepė mėsininkams atvilkti karvių ir avių skerdienų, pakabinti ant geležinių žiedų ir palikti pūti įvairiose vietose. Kas kelias

dienas Sinanas apžiūrėdavo skerdienas. Jos greičiausiai pūva ten, kur daugiausia drėgmės. Ji graužia pastatus kaip kandys audeklą, todėl tokių vietų Sinanas vengė. Jis ieškojo vietos, kur oras sausas, o žemė tvirta ir atlaikys žemės drebėjimą. Mečetė stovės ant kalvos ir kaip valdovas, kurio vardu pavadinta, matys visą miestą.

Statybinės medžiagos buvo atrinktos labai kruopščiai. Švinas ir geležis buvo atgabenti iš Serbijos ir Bosnijos, sienojai – iš Varnos, marmuras – iš Arabijos ir iš tos vietos, kur kadaise stovėjo karaliaus Saliamono rūmai; atrodė, kad poliruotas akmens paviršius iki šiol prisimena Sabos karalienės grožį. Viena milžiniška kolona buvo iš Baalbeko, Saulės miesto, septyniolika – iš hipodromo, ir pikčiurna imperatorės Teodoros šmėkla sunerimo.

Darbininkų, galerų vergų ir samdinių, buvo šimtai, beveik pusė krikščionys, šiek tiek žydų, kiti musulmonai. Sinanas kiekvienai darbininkų grupei paskyrė po dešimtininką tvarkai prižiūrėti. Vis dėlto jis nuolat vaikščiojo iš vieno statybvietės galo į kitą ir sprendė iškilusius klausimus.

– Mokytojau, kodėl jūs nejojat Čhota? – paklausė Džahanas. – Jis jus nuneš, kur tik panorėsit.

– Nori, kad užsiropščiau ant šito gyvulio? – nusijuokė Sinanas.

Jis dvejojo, tačiau, kai Džahanas uždėjo Čhotai haudą ir pasiūlė sėstis, neatsisakė.

– Gražiai elkis su mokytoju, nekratyk jo, – tyliai pasakė drambliui Džahanas.

Dramblys ramiai plumpino per statybos aikštelę, paskui žvyruotu takeliu jūros link, kol šimtų žmonių, dirbančių statybose, triukšmas virto tolimu ūžesiu. Galop jie sustojo pažiūrėti, kaip virš kranto kyla lengvas rūkas.

– Pasirodo, aš galiu joti drambliu, – tarė Sinanas, džiaugdamasis kaip vaikas.

Nuo tos dienos architektas statybos darbus prižiūrėdavo nuo dramblio, ir darbininkai, juos pamatę, negalėdavo sulaikyti šypsenos. Visi plušėjo kaip jaučiai. Net oras virš galvų sutirštėdavo nuo prakaito ir dulkių. Bet Stambulas – tūkstančių liežuvautojų, apkalbančių, šmeižiančių, amžinai nepatenkintų, miestas. Visokias baisybes kalbėdavo žmonės. Sinanui trūksta talento atlikti tokiai didžiai užduočiai. Sinanas grobsto medieną ir marmurą savo namui padidinti. Sinanas, gimęs ir augęs kaip krikščionis, nevertas statyti tokios didingos mečetės, o jei ir pastatys, kupolas užvirs jam ant galvos.

Džahanas labai kankinosi dėl tokių prasimanymų. Jis ne sykį trokšdavo sušukti nesavu balsu, liepti besirikiuojančių apačioje namų gyventojams prikąsti liežuvius. Kas rytą pabusdavo vildamasis, kad vėjas išsklaidė vakarykščius gandus; kas vakarą eidavo miegoti prislėgtas naujų kaltinimų naštos.

Vieną popietę į statybas užsuko pats sultonas. Išgirdęs kanopų kaukšėjimą, Džahanas iškart suprato, kad paskalos pasiekė valdovo ausis ir užteršė jo mintis. Plaktukų ir kirvių kaukšėjimas, pjūklų džirinimas nuščiuvo. Sultonas kaip vėjas įsiveržė į tylą. Trūktelėjęs pavadžius, sustabdė žirgą ir piktai nužvelgė statybas. Vilkėjo kuklų rudos vilnos drabužį – ryškiaspalvių atlasinių durtinių neliko nė kvapo. Nuo senatvės ir podagros tapo pamaldesnis. Nebegėrė vyno, atsižadėjo malonumų, įsakė sudeginti visus muzikos instrumentus rūmuose. Divano sprendimu visos smuklės, viešnamiai ir neseniai įsteigtos kavinės buvo uždarytos, visi svaigalai, tarp jų ir visada populiari *boza**, uždrausti. Naujasis sultonas Džahaną gąsdino.

Sinanas nusilenkė ir ištarė:

– Jūsų didenybe, dėkojame už suteiktą garbę.

* Silpnas kvietinis alus.

– Ar tiesa, ką girdėjau apie tave? Atsakyk!

– Gal mano viešpats galėtų pasakyti, ką girdėjo apie tokią apgailėtiną skruzdėlę kaip aš? – paklausė Sinanas.

– Kalbama, kad gaišti brangų laiką nereikalingai apdailai ir puošmenoms. Tai tiesa?

– Patikėkite, jūsų didenybe, aš labai stengiuosi, kad tiek šios mečetės išorė, tiek vidus atrodytų kuo geriau...

– Gana! – nutraukė jį sultonas. – Apdaila man nesvarbu. Tau irgi neturėtų būti svarbu, jei būtum protingas. Įsakau tučtuojau užbaigti darbą. Negaišti nė dienos! Mane domina kupolo proporcijos, o ne puošmenos.

Išbartas darbininkų ir pameistrių akivaizdoje Sinanas išblyško. Bet kai prabilo, balsas buvo ramus:

– Kupolas neatskiriamas nuo puošmenų.

– Gal negirdėjai, kas nutiko mano prosenelio Mechmedo Užkariautojo architektui? Jo vardas buvo kaip tavo. Kaip manai, pranašingas ženklas?

Sinanas atsakė atsargiai, tarsi kalbėtų su atšiauriu vaikėzu:

– Žinau, koks liūdnas likimas jį ištiko, jūsų aukštybe.

– Vadinasi, žinai, kas laukia tų, kurie netesi pažadų. Tikiuosi, tu ne iš jų!

Sultonas išjojo, darbininkai vėl ėmėsi darbo. Bet nuotaika buvo kitokia, trenkė neviltimi. Žmonės nevengė darbo, dirbo sparčiai kaip anksčiau, bet buvo persigandę. Jei neįtiks sultonui, kam be atvangos lenkti nugarą? Kam plušėti, jei darbas nebus įvertintas?

Džahanas kelias dienas laukė progos pasikalbėti su Sinanu. Tik į savaitės pabaigą jam pavyko prisigretinti prie meistro. Architektas susikūprinęs sėdėjo tarp ritinėlių ir braižė. Pamatęs jį, nuvargęs Sinanas šyptelėjo:

– Kaip sekasi mokslas?

– Tikiuosi, jūs manimi didžiuositės, mokytojau.

– Žinau, kad didžiuosiuos.

– Mokytojau, anądien sultonas paminėjo architektą, kurio vardas buvo kaip jūsų. Kas jam nutiko?

– O, Atikas Sinanas... – jis patylėjo, lyg šie žodžiai viską paaiškintų.

Paskui papasakojo. Atikas Sinanas buvo sultono Faticho*, Konstantinopolio užkariautojo, vyriausiasis rūmų architektas. Jis buvo stropus, atsidavęs ir puikus meistras. Jam sekėsi, kol jis pradėjo statyti mečetę sultono garbei. Fatichas norėjo, kad ji būtų didingesnė už visus šio pasaulio pastatus, tarp jų ir Aja Sofiją, todėl įsakė suvežti aukščiausias kolonas iš įvairių šalių. Išgirdęs, kad vyriausiasis rūmų architektas sutrumpino kolonas jo neatsiklausęs, sultonas įtūžo ir apkaltino Atiką Sinaną piktavališkai nepaisant jo norų. Vargšas architektas bandė paaiškinti, jog Stambule dažni žemės drebėjimai, reikia atsižvelgti į saugumą, jis sutrumpinęs kolonas, kad pastatas būtų tvirtesnis. Fatichui atsakymas nepatiko. Jis įsakė įmesti architektą į niūriausią požeminį kalėjimą, nukirsti jam rankas ir mirtinai sumušti. Talentingas osmanų statytojas mirė vienišas ir kentėdamas tamsioje kalėjimo kameroje prie jūros. Tas, kas abejoja šios istorijos tikrumu, gali ją perskaityti Atiko Sinano antkapyje.

Džahano apatinė lūpa suvirpėjo. Iki šiol jis manė, kad su mirtimi žaidžia tik vagys ir kiti nusikaltėliai, dabar suprato, kad net sąžiningiausio meistro gyvybė kabo ant plonučio plaukelio. Jei valdovas bus nepatenkintas, meistras bus pakartas. Kaip dirbti, nuolat įsitempus?

Sinanas pamatė, kaip jis nusiminė, ir uždėjo jam ranką ant peties.

---

* Užkariautojas (*arab.*, *turk.*), turkų sultono Mechmedo II pravardė.

– Talentas yra Dievo dovana. Kad jis ištobulėtų, reikia uoliai dirbti. Tai ir darysime.

– Bet negi jūs nebijot...

– Mano sūnau, aš bijau sultono rūstybės, kaip ir tu. Tačiau dirbu ne tam, kad išvengčiau jo pykčio. Negi aš dirbčiau prasčiau, nesitikėdamas atlygio ir nebijodamas būti nubaustas? Nemanau. Aš dirbu, kad būčiau vertas Dievo dovanos. Kiekvienas amatininkas ir menininkas sudaro sandorą su Visagaliu. Tu jau sudarei?

– Nesuprantu, – vyptelėjo Džahanas.

– Atskleisiu tau paslaptį, – tarė Sinanas. – Po kiekvieno pastato, tiek didelio, tiek mažo, pamatais glūdi visatos centras. Įsivaizduok tai, ir dirbsi dar rūpestingiau, su dar didesne meile.

Džahanas papūtė lūpas:

– Nesuprantu, ką tai reiškia.

– Suprasi, – atsiliepė Sinanas. – Architektūra yra pokalbis su Dievu. O aiškiausiai Jis girdėti visatos centre.

– O kur ta vieta, mokytojau? – Džahanui pasidarė įdomu.

Tačiau Sinanas nespėjo atsakyti. Įlėkė Sniego Gabrielius papilkėjusiu veidu:

– Mokytojau, mes žuvę, užsakymas...

Jau daug savaičių jie laukė marmuro iš Aleksandrijos. Galų gale laivas atplaukė – bet be brangiojo krovinio. Kapitonas paaiškino, kad juos užklupo tokia baisi audra, jog teko išmesti jį už borto. Niekas juo nepatikėjo, bet niekas negalėjo įrodyti, kad buvo kitaip. Sinanui teko keisti projektą, atsisakyti dalies kolonų.

Sultonas Siuleimanas kasdien darėsi vis nekantresnis, nes mečetė, pavadinta jo vardu, numatytu laiku nebuvo baigta. O puikiosios kolonos, skirtos Siuleimanijės mečetei, gulėjo Raudonosios jūros dugne, tapusios žuvų rūmais.

– VAROVE! KUR TU?

Džahanas išbėgo iš pašiūrės ir neteko žado. Mihrimah kaip paprastai vilkėjo šilkais, šį kartą sodriai mėlynais, ir bent kartą buvo viena. Ji pažvelgė į jį taip švelniai, kad jis sudrebėjo.

– Jūs didžiai pagerbėte mus savo apsilankymu, – sumurmėjo klaupdamasis.

– Turiu naujieną drambliui, – pasakė ji ir nutilo, aiškiai mėgaudamasi jo nekantravimu. – Austrijos pasiuntinys atsivežė į rūmus tapytoją. Girdėjau, garbėtroška. Jie paprašė mano tėvo leidimo nutapyti dramblį.

– Ir ką atsakė mūsų kilnusis sultonas?

– Nenorėjo sutikti, bet aš paprašiau, ir jis apsigalvojo. Įkalbėjau, kad paveikslas būtų gražu. Frankų žemėje karaliai ir karalienės įpratę, kad dailininkai tapytų jų portretus. Net pirkliai juos užsisako. Įsivaizduok, net moterys, – tyliai pridūrė Mihrimah.

Išgirdęs jos balse svajingą gaidelę Džahanas atsargiai paklausė:

– Ar jūsų šviesybė norėtų kada nors užsisakyti portretą?

– Koks kvailas klausimas! – atkirto Mihrimah. – Puikiai supranti, kad tai neįmanoma.

Persigandęs Džahanas atsiprašė, jis nesuprato, ar peržengė ribą, kurios negalima peržengti, ar sužinojo paslaptį, kurios neturėjo sužinoti. Kaip jis troško jai pasakyti, kad įrėžęs kiekvieną jos veido colį į begalines savo sielos platybes ir kaskart užsimerkęs išvysta ją, kalbančią, pykstančią, besijuokiančią, išvysta nuotaikų kaitą jos veide it jaunatis.

– Aš ne dailininkas, bet galėčiau nupiešti jūsų šviesybę, – įsidrąsinęs išpyškino Džahanas. – Niekas nesužinotų.

– Tu drįsti man sakyti, kad begėdiškai nupieši mano veidą, ir tikiesi, kad apsidžiaugsiu? – paklausė Mihrimah.

Iš jos balso Džahanas nesuprato, ar ji iš tikrųjų pyksta, ar šaiposi iš jo. Tačiau mintis apie bendrą paslaptį buvo tokia maloni, kad jis negalėjo jos atsižadėti.

Ji žengė žingsnį artyn.

– Kodėl turėčiau leisti tokią įžūlybę?

– Nes niekas nemato jūsų taip, kaip aš, jūsų šviesybe, – tarė Džahanas drebančiu balsu.

Jis užsimerkė, laukdamas bausmės. Keista, Mihrimah tylėjo.

Austrijos pasiuntinys Busbekas buvo smalsuolis. Kaskart, iškviestas į rūmus aptarti valstybinių reikalų, jis prašydavo leidimo apžiūrėti gyvūnus. Jis juos mėgo, jais domėjosi ir pasiuntinybės teritorijoje laikė tiek, kiek įstengė įsigyti. Stambulo gyventojai vadino jo sodą Nojaus arka. Jis laikė elnių, žebenkščių, sabalų, lūšių, erelių, beždžionių, įvairiausių roplių, stirnų, mulų, lokį, vilką ir, musulmonų tarnų siaubui, kiaulę. Labiausiai pasiuntinys žavėjosi tigrais ir Čhota.

Busbekas ir atsivedė į sultono rūmus Melchiorą Lorką. Atvykęs į Osmanų imperiją, dailininkas piešė janyčarus su muškietomis, kupranugarius su karo būgnais, nešikus, sulinkusius nuo naštos, ir senus pakelių griuvėsius. Tik du jo norai dar neišsipildė: nutapyti osmanų moteris, apsigerbusias kūną slepiančiais drabužiais, su jašmakais*, ir nupiešti sultono Siuleimano dramblį.

* Šydas, slepiantis veidą: matyti tik akys; nikabas.

Kai sultonas išpildė antrąjį dailininko norą, Džahano ir Čhotos gyvenimas pasikeitė. Du kartus per savaitę varovas atvesdavo dramblį į pasiuntinio namus.

Busbekas manė, kad didžiausia gyvenimo laimė yra knygos ir draugai, bet knygų reikia turėti daug, o draugų vos kelis. Suvokęs, kad Džahanas nėra bukas nemokša, kaip tikėjosi, jis užkalbino vaikinuką kaip užsienietis užsienietį.

– Turkai garbina popierių, – tarė Busbekas. – Pamatę skiautelę ant žemės, pakelia ir padeda aukščiau, kad žmonės jos nemindžiotų. Keista, kad jie, taip brangindami popierių, nesidomi knygomis.

– Mano mokytojas domisi, – atsiliepė Džahanas.

– Telaimina jį Dievas, – tarė Busbekas. – Ir dar viena keistenybė: turkai neišmano chronologijos. Tai pirmas dalykas, kurį šioje šalyje reikia žinoti kiekvienam užsieniečiui. Jie painioja istorinius įvykius. Rytojus ankstesnis už šiandieną, o gal ir už vakardieną.

Iš jo Džahanas sužinojo dar vieną įdomų dalyką. Austrijos karalius irgi turi dramblį. Ir jo vardas Siuleimanas!

– Tai ne įžeidimas, – patikino Busbekas. – Veikiau pagarbos ženklas.

Kol Džahanas klausėsi Busbeko tauškalų apie gyvūnus ir jų elgseną, Melchioras žaliu drabužiu ir atšiauriomis akimis išsivedė Čhotą į sodą. Džahanas truputį nerimavo, bet dailininkas užsimetė pastatyti dramblį po akacijos krūmu. Rodos, jis buvo geras žmogus ir talentingas, bet pernelyg puikios nuomonės apie save, kaip įprasta menininkams. Tapytoju jis tapo prieš tėvų norą, ir jo kaktą amžinai vagojo raukšlė, lyg mintyse jis vis dar su jais ginčytųsi. Vos tik spėjo jis pastatyti Čhotą ir molbertą prie akacijos, dramblys ištiesė straublį ir griebė už šakelės.

– Ei, stok! – suriko Melchioras. Dramblys jo nepaisė, ir tapytojas užsipuolė varovą. – Jis alkanas?

– Ne. Sočiai papusryčiavo, – atsakė Džahanas.

– Tai kodėl ryja lapus?

– Jis gyvulys, pone.

Melchioras perbedė Džahaną akimis, svarstydamas, ar vaikinukas iš jo nesišaipo.

– Kitą kartą pašerk jį sočiau.

Džahanas taip ir padarė. Rytą Čhota sušveitė dvigubai daugiau nei buvo įpratęs, bet atėjęs pas pasiuntinį ėmė žiautaroti akacijos lapus. Po kelių bandymų dailininkas sutiko pakeisti aplinką. Šį kartą Čhota pozavo vingiuotoje miegūstoje gatvelėje su apšiurusiais namais. Busbekas stebėjo juos iš antro aukšto pro savo kambario langą. Dviejų imperijų santykiai sparčiai blogėjo, ir Austrijos atstovui buvo uždrausta išeiti iš namų. Kol Melchioras tapydavo Čhotą, Džahanas kalbėdavosi su pasiuntiniu, nes šis labai daug žinojo apie gėles ir gydomąsias žoles.

Po dviejų mėnesių Melchioras nutapė Čhotą. Busbekas atšventė šį įvykį, sukvietęs daug svečių: pašų, vizirių, kitų pasiuntinių. Džahanas nustebęs pamatė, kad, nors Austrijos atstovui skirtas namų areštas, žmonės nedvejodami lankosi pas jį. Molbertas, uždengtas storu baltu audeklu, stovėjo kampe. Melchioras mėlyno aksomo apdarais laukė iškilmingosios akimirkos švytėdamas iš džiaugsmo. Džahanas nebe pirmą kartą svarstė, ar visi dailininkai tokie. Pražysta nuo kelių pagyrų žodžių. Čhota buvo sodo gale. Dailininkas pareikalavo, kad dramblys irgi dalyvautų iškilmėse. Džahanas jį pririšo prie seno ąžuolo, kad ko nors nesumindžiotų.

Netrukus pasiuntinys paskelbė, kad atėjo laikas atidengti paveikslą. Svečiai kuždėdamiesi prisiartino. Kadangi paveiksle

pavaizduotas ne žmogus, net pamaldžiausiems musulmonams buvo smalsu jį pamatyti. Audeklas buvo nuimtas, ir Džahanas išvydo labai keistą atvaizdą.

Čhota buvo nepanašus į Čhotą. Jo iltys buvo ilgesnės ir aštresnės, akys įniršusios, tarsi jis būtų pasiruošęs iššokti iš rėmo ir pulti žiūrovus. Tačiau gatvė, namai ir dangus buvo tikroviški, beveik apčiuopiami. Iš paveikslo sklido šiluma. Visi sužavėti plojo. Busbekas atsilygino dailininkui maišeliu auksinių. Džahanas, padėjęs atsirasti meno kūriniui, irgi gavo kelias monetas. Trenkiantis vynu Melchioras apkabino vaikinuką.

Po valandos, susiruošęs išeiti, Džahanas stabtelėjo prie molberto ir siaubo apimtas pamatė, kad paveikslo viršutinės dalies nebėra. Ten, kur ką tik buvo purus debesėlis, žiojėjo didžiulė skylė. Džahanas smarkiai plakančia širdimi atsisuko į Čhotą. Virvė buvo nutrūkusi. Džahanas pamatė mėlynais dažais išteptą iltį, ir paskutinės abejonės dėl dramblio kaltės išsisklaidė. Džahanas, tylomis tempdamas Čhotą už pavadžio, išėjo iš pasiuntinio rūmų. Užkėlė vartus ir paniro į vakarą. Pūtė vėjelis. Džahanas niekada nebematė Melchioro. Vėliau išgirdo, kad tapytojas grįžo į tėvynę ir išgarsėjo paveikslais apie Rytus, nors paveikslo, vaizduojančio sultono Siuleimano baltą dramblį, niekas neminėjo.

KAI SINANAS SU PAMEISTRIAIS buvo bebaigiąs Siuleimanijės mečetę, sultono podagra taip paūmėjo, kad kojas – ištinusias, žaizdotas, šlapiuojančias – tekdavo nuolat tvarstyti. Valdovo rankos buvo suteptos kadaise jam brangių žmonių krauju – pirmo didžiojo vizirio Ibrahymo ir vyriausiojo sūnaus Mustafos. Abu ankstesni numylėtiniai sultono įsakymu buvo vienas po kito nubausti mirtimi. Stambulas virte virė nuo sąmokslų ir klastų.

Džahanas manė, kad sultonas kurį laiką duos statybininkams ramybę. Klydo. Sielvarto ir ligos kamuojamas, jis be perstojo siuntinėjo nurodymus – trumpus, atžarius, neramius. Kol vieną dieną vėl pasirodė statybos aikštelėje, varstomas skausmo ir apimtas rūstybės. Dirstelėjo į nebaigtą statyti mečetę tarsi nematydamas. Risčia prijojo prie Sinano.

– Statytojau, per daug laiko praėjo. Mano kantrybė baigiasi.

– Patikėkite, jūsų didenybe, aš užbaigsiu jūsų mečetę, jei tokia bus Dievo valia, – atsiliepė Sinanas.

– Kiek dar laiko tau reikia?

– Dviejų mėnesių, mano viešpatie.

Sultonas atšiauriai nužvelgė statybvietę.

– Du mėnesius ir nė dienos ilgiau. Jei nespėsi, pasikalbėsime kitaip.

Jam išjojus, darbininkai neramiai susižvalgė. Niekas netikėjo, kad galima baigti statybą per tokį trumpą laiką. Visi pliupėjo it troškinys puode. Nuogąstaudami, kad po dviejų mėnesių sultonas juos nubaus, darbininkai prašneko apie bėgimą.

Padėtis vis blogėjo, ir vieną dieną Sinanas paprašė Džahano padėti įlipti į haudą. Jis ketino kreiptis į darbininkus nuo dramblio nugaros.

– Broliai! Šį rytą čia skraidžiojo bitė. Pastebėjot?

Niekas neatsakė.

– Aš pamaniau, jei būčiau tas menkas vabzdys ir galėčiau, atsitūpęs bet kuriam iš jūsų ant peties, pasiklausyti, kas darosi jo galvoje, ką išgirsčiau?

Minia sukruto.

– Manau, išgirsčiau, kad jūs susirūpinę. Kad jums neramu. „Jei nebaigsime mečetės laiku, mus ištiks bėda“, – sakote jūs. Patikėkite, taip nebus. Jei mečetė sultonui nepatiks, nė vienam iš jūsų blogiau nebus. Nukentėsiu tik aš vienas.

– Iš kur mes galime žinoti, ar po tavo galvos nuo pečių nenulėks ir mūsų? – paklausė vienas darbininkų, slėpdamas veidą. Kiti pritariamai sušūžė.

– Išklausykite mane. Čia buvo plynas laukas. Mes akmuo po akmens statėme šventąją mečetę. Drauge plušėjome žiemą ir vasarą. Jūs dažniau matėte vienas kitą negu žmonas ir vaikus.

Per minią nubangavo šnibždesys.

– Žmonės ateis čia, kai mūsų nebebus. Jie nežinos mūsų vardų, bet matys, ką sukūrėme, ir mus prisimins.

– Tai tu taip sakai! – sušuko kažkas.

– Jei nepavyks, – užsikirsdamas ištarė Sinanas, – nubaustas būsiu tik aš vienas. Jei pasiseks, sėkme dalysimės visi.

– Jis mano, kad mes kvailiai, – įžūliai pareiškė kažkas.

Darbininkai juo netikėjo. Žmogus, kurio jie tiek laiko klausė ir kurį gerbė, staiga tapo grėsme jų gyvybei.

– Broliai! – galop pasakė Sinanas. – Matau, kad manimi netikite. Surašysiu viską, ką pasakiau, ir užantspauduosiu. Jei ištiks

nesėkmė, atiduokite mano laišką šviesiausiajam sultonui. O už pasitikėjimą gausite šiek tiek pinigų.

Tyla reiškė pritarimą. Sinanas grakščiu braižu parašė, kad jis vienas atsakingas už visas Siuleimanijės mečetės statybos nesėkmes. O sėkmę lemia Alachas ir darbininkai. Jis pasirašė ir užantspaudavo laišką, paskui šis buvo įmūrytas į sieną. Jei ištiks bėda, statybininkai žinos, kur jo ieškoti.

Kitą rytą į darbą išėjo visi. Buvo išdalytas bakšišas. Džahanas, pasinaudojęs sumaištimi, nušvilpė iš pinigų skrynios penkiasdešimt sidabrinių. Sąžinės balsą jis užgniaužė, įtikinęs save, kad vagia ne iš mokytojo, o iš sultono, kuris pinigų turi per akis.

Jie plušėjo toliau, nuo aušros iki sutemos. Buvo pasamdyta dešimtys naujų darbininkų. Kiekvienam miesto bedarbiui akmentašiui, drožėjui, raižytojui, braižytojui buvo pasiūlyta prisidėti. Užuot suakmenėjęs iš baimės, Sinanas nėrėsi iš kailio, ir jo karštligiškos pastangos buvo užkrečiamos. Pamatę, kad mokytojas pasiryžęs kalnus nuversti, triūsė ir pameistriai. Išlaidos didėjo. Siuleimanijės mečetė iždui atsiėjo penkiasdešimt keturis milijonus šešis šimtus devyniasdešimt septynis tūkstančius penkis šimtus šešiasdešimt sidabrinių.

Ir vis dėlto tokioje sumaištyje vyriausiasis rūmų architektas nepražiopsojo nė vienos smulkmenos. Izniko dirbtuvėse pagamintos apdailos plytelės buvo ryškiaspalvės – žalsvai mėlynos, raudonos, baltos. Rūmų kaligrafas mula Chasanas gražiuoju *tulut* šriftu išraitė Korano eilutes. Žmonės žavėjosi mečetės vidaus puošyba, bet dauguma nesuprato, kaip sienose įtaisyti kontraforsai. Tik vienas kitas pastebėjo, kad šoninės sienos, kurių neslegia kupolo našta, nusėtos daugybe langų, pro kuriuos į vidų it motinos pienas žindukliui į burnytę liejasi šilta šviesa. Ir beveik niekas nesuvokė, jog kiekvienas išsikišęs akmuo mečetės viduje

įmūrytas taip, kad garsai aidėtų ir visi tikratikiai girdėtų imamo balsą, net būdami toli nuo jo.

Nuo lubų karojo Venecijos stiklo aliejiniai žibintai ir veidrodiniai rutuliai. Geležinės kilpos laikė stručių kiaušinius, dailius ir trapius, skoningai nudažytus ir papuoštus šilkiniais kutais. Šalia vienas kito kabojo stikliniai rutuliai su mažutėmis dramblio kaulo mečetėmis viduje, o viduryje karojo didžiulis paauksuotas kamuolys. Kai prieblandoje būdavo uždegami žibintai ir veidrodžiai atspindėdavo jų šviesą, atrodydavo, lyg mečetė būtų prarijusi saulę. O kilimai... jų buvo šimtai. Siuleimanijės mečetei juos audė begalė įvairaus amžiaus moterų ir merginų iš Kairo ir Kurės.

Mečetė buvo milžiniška, kupolas didingas, dviaukštė galerija neįprasta, o keturi minaretai tarsi pasmeigė dangų. Raudonos granitinės centrinio baldakimo kolonos buvo keturios kaip Pranašo įpėdiniai kalifai Abū Bakras, Umaras, Osmanas ir Ali. Visas Korano eilutes mečetės viduje išrinko šeich al islamas Ebusuūdas. Įrašai priminė musulmonams, kad reikia melstis penkis kartus per dieną ir nenukrypti nuo tikrojo tikėjimo tiesų. Karų su Persija, kurioje vyravo šiitai, laikais Osmanų imperijos valdovai uoliai skelbė ištikimybę sunizmui ir bent iš šalies atrodė vis pamaldesni.

Mečetė, stovinti ant kalvos tarp mokyklos, bibliotekos, ligoninės ir krautuvėlių, iš apačios atrodė įspūdingai. Be medresės, kompleksui priklausė dervišų vienuolynas, svečių kambariai, virtuvė, kepykla, valgykla, prieglauda, medicinos mokykla ir užvažiuojamieji namai. Kai Sinanas su pameistriais įmūrijo paskutinį akmenį, tiek miestas, tiek sostas buvo pasikeitę. Nuo mečetės statybos pradžios iki pabaigos pasaulis pasidarė niūresnis, o sultonas liūdnesnis. Taip jau būna su didingais pastatais: jie visada vienodi, o žmonės, kurie juos užsako, projektuoja, stato ir galop jais naudojasi – keičiasi.

Visi atėjo apžiūrėti Siuleimanijės, mečetės, pranokusios visas kitas: Venecijos ir kitų šalių pasiuntiniai, net šacho Tahmaspo atstovas, nors taika, sudaryta su Persija, buvo netvirta, veikiau atokvėpis prieš naują karą.

– Mano architektas pastatė man mečetę, kuri stovės iki Paskutinio teismo dienos, – apsiašarojo sultonas.

– Kai Mansūras al Chaladžas* prisikels iš numirusių ir papurtys Demavendo kalną, mečetės, pavadintos jūsų vardu, kupolas nė nekrustelės, jūsų didenybe, – atsakė Sinanas.

Sultonas su paauksuotu raktu rankoje kreipėsi į minią:

– Kas iš jūsų vertas paimti šį raktą ir atrakinti duris?

Džahanas apsidairė. Visi, neseniai skleidę bjaurius gandus apie mokytoją, dabar tylėjo ir šypsojosi.

– Niekas nenusipelnė šios garbės labiau negu vyriausiasis rūmų architektas, – tarė sultonas ir atsisuko į Sinaną. – Tu manęs neapvylei. Aš tavimi patenkintas.

Paraudęs Sinanas nudūrė akis. Jis paėmė raktą, atrakino vartus ir mostu pakvietė sultoną įeiti. Įkandin vienas po kito ėjo visi kiti. Džahanas įsimaišė į minią, pasiryžęs išpešti iš šios dienos kuo daugiau naudos. Iš visų pusių jį supo didžiausi imperijos turtuoliai. Jiems ant pirštų žėrėjo brangakmeniai, po prabangiais drabužiais pūpsojo pinigų maišeliai. Kairėje jis pamatė apkūnų kadijų iš Rumelijos, kažką karštai aptarinėjantį su kažkokiu didiku. Jam ant rankos kabėjo tamsiai raudonas rubinų karoliukų rožinis.

Kai anuodu pasuko prie įėjimo, Džahanas trenkėsi į kadijų

* Persų sufijus, poetas. Nukankintas už ereziją 922 m.

ir nutaisė atsiprašomą miną, tarsi būtų bejėgis priešintis minios spaudimui.

– Prašom atleisti, efendi.

Kadijus, traukiamas minios pro duris, perbedė jį akimis. Jis net nesuprato, kad jaunuolis nudžiovė jo rožinį. Kad išvengtų dar vieno susitikimo su juo, Džahanas į vidų neskubėjo, praleido žmones į priekį ir ėmė laukti atsistojęs atokiau. Į Siuleimanijės mečetę jis įžengė negreitai: dauguma žmonių jau buvo iš jos išėję ir apžiūrinėjo komplekso pastatus.

Čiupinėdamas brangakmenius Džahanas įėjo į mečetę, bet prisiminė kapitoną Garetą, ir džiaugsmas virto baime. Kapitonas išvyko į naują kelionę ir dar bent porą mėnesių negrįš. Džahanas turi kur nors paslėpti laimikį ir atiduoti jam, kai grįš. Ir vis dėlto jis svarstė, ar neparduoti rožinio ir nenupirkti dovanos Mihrimah. Pavyzdžiui, vėžlenos šukas, inkrustuotas perlamutru. Jis slapta piešė jos portretus, nuolat, tačiau nė vienas jam nepatiko. Nesitikėjo, kad taip sunku pavaizduoti popieriuje merginą, neišdildomai įsirėžusią į atmintį.

Paskendęs tokiose mintyse, Džahanas peržengė slenkstį ir sustojo. Pro langus sruvo vaivorykštė. Tamsiai raudona, mėlyna, skaisčiai raudona. Staiga jis prisiminė, kaip vaikystėje gulėdavo po beržais ir žiūrėdavo į dangų, lyg ieškotų rojaus. Jei dangus griūtų, jį sulaikytų medžiai, ramindavosi. Žiūrėdavo dažnai, bet kartą nutiko keistas dalykas. Tą dieną dangus buvo aptrauktas debesimis, jie kybojo taip žemai, kad Džahanui atrodė, jog juos galima paliesti ir pakutenti. Jis žiūrėjo į dangų, ir staiga lapų žaluma ištirpo dangaus žydrynėje. Vaizdas buvo toks, kad jam užgniaužė kvapą. Tai truko tik akimirką, bet jis po šitiek metų prisiminė to džiaugsmo skonį.

Dabar, stovėdamas po kupolu, laikomu keturių milžiniškų

atramų, matydamas jį tūkstantąjį kartą ir sykiu pirmą, jis pajuto aną susižavėjimą. Kupolas susiliejo su dangaus skliautu. Jis puolė ant kelių, negalvodamas, ar kas jį mato. Atsigulė ant kilimo, užsimerkė, išskėtė rankas ir kojas ir vėl pasijuto berniūkščiu po beržais. Vienas mečetėje, taškelis milžiniškoje erdvėje, Džahanas įsivaizdavo pasaulį kaip milžinišką statybos aikštelę. Kol mokytojas su mokiniais statė mečetę, Visagalis statė jų likimo namus. Niekada anksčiau jam nebuvo atėję į galvą, kad Alachas – architektas. Krikščionys, žydai, musulmonai, zoroastrininkai, šimtų tikėjimų išpažinėjai gyvena po tuo pačiu nematomu kupolu. Įžvalgi akis visur mato architektūrą.

Su pavogtu rožiniu rankoje ir nepaaiškinamu dėkingumu sieloje, prieštaringoje ir sutrikusioje, po didingu Siuleimanijės mečetės kupolu stovėjo Džahanas, sumanus dramblio varovas ir sumišęs architekto pameistrys. Laikas irgi sustojo. Matyt, šią akimirką jis nejučiomis per žingsnį priartėjo prie visatos centro.

KARTAIS MEISTRAS SINANAS siųsdavo mokinius ir pameistrius atlikti užduočių – tai nupirkti buteliuką rašalo turguje, tai apžiūrėti senos cerkvės griuvėsių ir grįžus paaiškinti, kodėl vienos sienos suiro, o kitos atsilaikė, tai kasinėti kalvų ir žiūrėti, kokiame dirvožemyje knibždėte knibžda sliekų, tai kiaurą dieną praleisti najų* gamintojo dirbtuvėje stebint, kaip daromas paprastas muzikos instrumentas, skleidžiantis tokius galingus garsus. Mokiniai šiuos pavedimus turėdavo atlikti itin kruopščiai, net jei jie atrodydavo nereikšmingi. Tiesą sakant, kiekvienas lygindavo savo užduotį su kitų, vertindavo, pavydėdavo. Džahanui niekada nebuvo pavestas toks darbas, todėl jam nebuvo dėl ko varžytis.

Tai pasikeitė vieno ketvirtadienio popietę. Lyg norėdamas atlyginti už prarastą laiką, Sinanas davė jam ne vieną, o dvi užduotis. Pirmiausia Džahanas turėjo užsukti pas porą stručių kiaušinių pardavėjų ir pasakyti, kad Sinanui netrukus prireiks jų prekių, paskui užeiti pas knygininką ir nupirkti knygą. Sinanas nepasakė kokią, tik pridūrė, kad Džahanas pats supras. Džahanui šie žodžiai pasirodė keisti, bet jis neprieštaravo. Vieni niekai, pamanė eidamas iš statybų. Ketino atlikti užduotis taip greitai ir gerai, kad kitą kartą mokytojas patikėtų jam rimtesnius darbus.

– Na, kokia tavo užduotis? – išgirdo jis balsą už nugaros.

Atsisukęs Džahanas pamatė kitus tris pameistrius, žiūrinčius į jį.

– Et, niekai. Stručių kiaušiniai ir knyga.

---

* Fleita.

– Knyga? – pakartojo Nikola. – Iš knygininko Peroje?

Džahanas linktelėjo, ir trijulė apsiniaukė.

– Sveikinu, naujoke! – tarė Davūdas. – Mokytojas pas tą seną ožį siunčia tik savo numylėtinius.

Džahanas nudžiugo ir sykiu šiek tiek sunerimo.

– Tik nebūk pernelyg kuklus, – tarė Nikola. – Parodyk jam, kiek daug žinai. Jam patiks.

Jūsufas pritariamai šyptelėjo.

– Neužmiršk kalbėti garsiai. Simeonas kurčias kaip kelmas, – pridūrė Davūdas.

Džahanas padėkojo jiems už patarimus. Baisiai nemėgo patikėti Čhotos kitiems, bet teko, palikus jam pašaro atsargų. Prieš vidurdienį Džahanas, gavęs maišelį pinigų, išjojo tingiu viskam abejingu arklėku. Pro laukus, apaugusius vešlia žole, ir kapines, apsodintas kiparisais, jis keliavo į Unkapanį. Atsidūręs tenai, pasirinko ilgesnį kelią per krantinę. Niekada nepraleisdavo progos pasigrožėti jūra, nes jį ramindavo mintis, kad galėtų įlipti į laivą, jei gyvenimas taptų pernelyg niūrus, ir grįžti į namus, mat širdies gilumoje vis dar tikėjosi, kad juos turi.

Uosto oras buvo pritvinkęs garsų ir kvapų. Bangų mūša, kirų klyksmai, kapoti įsakymai sumišo su grandinių žvangesiu ir rimbų pliauškėjimu. Sklido aštrus jūržolių kvapas, o nuo šimtų vorele plumpinančių belaisvių, paimtų po pastarosios pergalės jūroje, – prakaito ir nešvarumų smarvė. Vaikai, seniai, moterys ir vyrai – žmonės, prieš kelias savaites turėję vardus ir šeimas. Jų kojos buvo sukaustytos grandinėmis, akys žiūrėjo, bet nematė, lyg jie būtų čia ir sykiu nebūtų. Džahanas nušoko nuo arklio ir su kitais žiopliais įsistebeilijo į šią niūrią procesiją.

Visi belaisviai buvo nuo galvos iki kojų apskretę purvu. Kai kurių drabužiai kadaise buvo puošnūs, ir jie bandė nešioti

savo skarmalus oriai. Matyt, kilmingi žmonės, spėjo Džahanas. Kiti vilkėjo draiskalais, kurie Ejupo elgetoms būtų pasirodę per prasti. Kad ir kas jie būtų buvę anksčiau, dabar rimbas lygiai čaižė visus, ne tiek ragindamas paspartinti žingsnį, kiek grąžindamas į tikrovę iš svajonių karalystės, kurioje jie ieškojo prieglobsčio.

Džahanas vėl užšoko ant arklio ir nujojo į turgų. Jis pasikalbėjo su keliais pirkliais, kurie, be kitų dalykų, pardavinėjo ir stručių kiaušinius. Pranešė jiems, kad netrukus Sinanui prireiks jų prekių. Vyriausiasis rūmų architektas šiais kiaušiniais atbaidydavo vorus, kad šie neapraizgytų mečečių voratinkliais. Abiejuose galuose pradurtas ir palubėje pakabintas kiaušinis skleidžia kvapą, kurio žmonės nejaučia, bet vabzdžiai nepakenčia.

Prekiautojai jį išklausė, bet, Džahanui paklausus, ar po mėnesio jie turės tiek kiaušinių, kiek reikia, tepasakė *inšallah*. Neįsitikinęs, kad atliko pirmą užduotį, Džahanas ėmėsi antros.

Kai jis prijojo prie dviaukščio medinio knygininko namo, aiškiai mačiusio geresnius laikus, arklys taip džiaugėsi jam nulipus, kaip džiaugėsi ir jis pats. Prisiminęs, ką sakė pameistriai, ėmė smarkiai daužyti į duris. Šios atsidarė, ir Džahanas išvydo kretantį įtūžusį senį.

– Tu nori išlaužti duris?

– *Salam aleikum*, mane atsiuntė...

– Ko rėki? Manai, aš kurčias, mulki?

– Ne, efendi, – suglumęs išmikčiojo Džahanas.

– Kas tave čia atsiuntė? – šaltai paklausė knygininkas, bet, išgirdus Sinano vardą, jo veidas sušvelnėjo. – Tada užeik.

Viduje juodu it antklodė apgaubė ką tik iškeptos duonos kvapas. Kampe sėdėjo prakauli senė, palinkusi prie siuvinio.

– Čia mano žmona Estera, – tarė Simeonas. – Netrukdykim jai.

Jie maklinėjo tamsiais vėjo perpučiamais koridoriais. Namas buvo tikras labirintas, pilnas lentynų su tomų tomais, įrištais oda, dažniausiai rudų ir juodų atspalvių. Kai kurias pagrobė piratai iš tolimų salų, uostamiesčių ar priešų laivų. Žinodami, kaip Simeonas mėgsta knygas, jūrų plėšikai jam jas parduodavo nepigiai. Buvo knygų, atvežtų iš frankų žemių, tarp jų medicinos traktatų, parašytų ispanų gydytojų, ir tomų, sukurtų prancūzų didikų. Kai kurios knygos buvo išleistos Stambule ir Salonikuose. Žydams sefardams sultonas leido patiems spausdinti knygas. Viename kampe buvo sukrautas matematikos rankraščių rinkinys, pasak knygininko, kadaise priklausęs mokslininkui, vardu mula Liutfi; kiekvieno puslapio pakraščiuose buvo pripiešta žvaigždžių ir planetų, pribraižyta brėžinių, skirtų vėjams ir oro srautams. Buvo „Knyga apie riterį Sifarą", neseniai atvežta iš Ispanijos, šūsnis Antonijaus da Sangalo medžio raižinių, Sebastiano Serlijaus, kažkokio Bolonijos architekto, traktatas *Regole generali di architettura* ir lotyniškas Vitruvijaus rankraštis paauksuotais pakraščiais *De Architectura*. Pastarasis atsidūrė Stambule po Budos paėmimo. Leono Batistos Alberčio traktato pavadinimą *De re aedificatoria* Simeonas išvertė taip: „Statybos menas". Buvo ir tomas, parašytas žmogaus keistu vardu – Ibn Maimunas. Jis vadinosi „Vadovas dvejojantiems", ir Džahanas pamanė, kad jam ši knyga labai praverstų.

Jie atėjo į didžiulį neryškiai apšviestą kambarį. Viduryje stovėjo spinta su daugybe stalčių ir įmantriai išdrožinėtomis durelėmis. Simeonas mostu parodė vaikinui sėstis į vienintelį krėslą.

– Kaip gyvena tavo mokytojas? Seniai jo nemačiau.

– Perduoda labų dienų, – tarė Džahanas. – Norėjo, kad nupirkčiau knygą, bet nepasakė kokią.

– Tai lengva. Pirmiausia atvirai prisipažink, ar mėgsti mokytis?

Džahanas nustebęs pažvelgė į jį.

– Aš lankau rūmų mokyklą ir...

– Aš neklausiau, ar tu lankai mokyklą. Aš klausiau, ar tu mėgsti mokytis. Ne kiekvienam mokiniui tai patinka.

Džahanas, prisiminęs Nikolos patarimą, nusprendė, kad atėjo laikas parodyti šitam niurzgai, kokio jis guvaus proto:

– Kiaurą dieną dirbdamas statybose kaipmat visko išmoksti, nesvarbu, patinka mokytis ar ne.

Simeono veide šmėkštelėjo panieka:

– Mūsų sultonas, tebūnie Viešpats jam gailestingas, turėtų apmokestinti kvailius. Jei už kiekvieną kvailą žodį reikėtų mokėti po sidabrinį, iždas būtų pilnas.

Staiga Džahanas suprato, kad kiti pameistriai jį suklaidino. Viskas, ką jis darė ar sakė, tik erzino senį.

– Kiti pameistriai jau čia yra buvę, tiesa? – romiai paklausė.

– O taip, daug kartų, – atsakė Simeonas. – Tau pasisekė, esi tokio žmogaus kaip Sinanas mokinys. Ar supranti, koks esi laimingas?

Džahanas pasijuto apsišaukėliu ir nusuko akis. Ką pamanytų šitas senis, išgirdęs, kad Džahanas vagia statyboms skirtus pinigus?

– Darau, ką galiu, efendi, – iš lėto ištarė.

– Mokytojai – puiku, bet knygos dar geriau. Tas, kas turi biblioteką, turi tūkstantį mokytojų. Jūsų pranašas pasakė: „Ieškok išminties, net jei tam reikia keliauti į Kiniją." Vienas iš mūsų pranašų pasakė: „Dievas mus sukūrė, nes norėjo būti pažintas." Nemokšos mano, kad mes išvystame pasaulį tik muštis, kariauti, poruotis ir susilaukti vaikų. Ne, mūsų darbas – kaupti žinias. Todėl mes čia. – Simeonas patylėjo. – Sakyk, tu kalbiesi su Dievu?

– Aš meldžiuosi.

– Aš neklausiau, ar tu meldiesi, paikši. Jei nori tapti architektu, privalai kalbėtis su pranašesniu už tave!

Džahanas nudelbė akis:

– Nedrįsčiau įkyrėti Dievui savo rūpesčiais. Bet aš kalbu su savo drambliu. Čhota didesnis už mane ir išmintingesnis. Jis jaunas, bet man atrodo, kad jis jau gimė šimtametis.

Džahanas pakėlė galvą ir išvydo, kad senio žvilgsnis pasikeitęs. Dabar jis žiūrėjo pritariamai.

– Tu, atrodo, geraširdis, bet tavo protas aptemęs. Tu kaip valtis su dviem irkluotojais, kurie iriasi į priešingas puses. Vadinasi, tu dar neradai savasties.

Prisiminęs, ką anądien sakė mokytojas, Džahanas nepastebimai krūptelėjo.

– Dabar sakyk, ką tu labiausiai mėgsti statyti? – tęsė Simeonas.

– Tiltus.

Pradėjo lyti. Iš koridoriaus atsklido verčiamo lapo šnaresys. Simeono žmona skaito knygą? O gal namie yra dar kas nors? Džahanui kilo įtarimas, kad čia slepiasi ir klausosi vienas Sinano mokinių. Jis dirstelėjo į knygininką, tarsi tikėdamasis, kad šis patvirtins jo spėjimą. Bet senis įnikęs rausėsi stalčiuje. Galop ištraukė eskizą:

– Žiūrėk. Tiltas per Aukso Rago įlanką. Leonardo piešinys.

Džahanas jau buvo girdėjęs šią pavardę iš mokytojo, todėl tylėjo.

– Sultonas Bajazitas paprašė jo pagalbos. Leonardas atsiuntė jam brėžinius ir, mano nuomone, nelabai pagarbų laišką. Jis pranešė, kad gali pastatyti tiltą. Ir ne tik jį, jis pristatytų mūsų mieste daug visko. Pakeliamąjį tiltą per Bosforą.

Simeonas atidarė kitą stalčių. Jame buvo eskizai, pasak knygininko, Mikelandželas dažniausiai vaizdavo kupolus – Panteono, Florencijos katedros ir Aja Sofijos.

– Mikelandželas norėjo čia atvažiuoti. Laiškuose užsimindavo.

– Jūs su juo susirašinėjot?

– Labai seniai. Jis buvo jaunas. Aš irgi. Jis norėjo dirbti Levante. Aš jį skatinau. Sultonas sutiko jį priimti. Aš buvau vertėjas. Aš ir pranciškonai. Bet nesu tikras, kad jie padėjo: jie nemėgsta turkų. – Simeonas susimąstė. – Jis ketino pastatyti tiltą per Aukso Rago įlanką. Jame turėjo būti observatorija. Ir biblioteka. O aš būčiau jai vadovavęs.

Senio balse skambėjo nusivylimas.

– Kas atsitiko? – paklausė Džahanas.

– Mikelandželą įtikino, kad neverta čia važiuoti. Girdi, verčiau būti nužudytam popiežiaus įsakymu, negu būti apdovanotam sultono. Tuo viskas ir baigėsi. Roma yra Roma. Stambulas yra Stambulas. Niekas nebekalba apie šių dviejų miestų suartėjimą, – alsiai atsiduso Simeonas. – Bet žinok, jie nesnaudžia.

– Kas, efendi?

– Romos akys stebi tavo mokytoją.

Džahanas pasijuto nesmagiai. Jis prisiminė nugriuvusius pastolius, nupjautas virves, marmurą, kuris taip ir nebuvo atgabentas... Negi šie nelaimingi atsitikimai ir bėdos – kažkieno piktos valios darbas? *Romos akys*. Jis susitvardė. Vėl buvo įsiaudrinęs.

Senis nuėjo prie lentynos ir ištraukė tomą su medžio raižiniais.

– Jis tavo. Pasakyk savo mokytojui, kad tau aš išrinkau šią knygą.

Dirstelėjęs į viršelį Džahanas praskleidė pinigų maišelį, bet knygininkas papurtė galvą.

– Pasilik pinigus. Mokykis italų kalbos. Jei ketini statyti tiltus, privalai mokėti įvairių kalbų.

Nežinodamas, ką atsakyti, Džahanas pasikišo knygą po pažastimi ir išėjo. Arklys laukė. Tik atvykus į Sinano namus jam

toptelėjo, kad reikia apžiūrėti dovaną. „Dieviškoji komedija“, parašyta kažkokio Dantės.

Kai Džahanas parodė knygą Sinanui, šis plačiai nusišypsojo.

– Rodos, tu patikai Simeonui, – tarė mokytojas. – Jis tau padovanojo mėgstamiausią knygą.

– Jis sakė, kad man reikia mokytis italų kalbos.

– Ką gi... jis teisus.

– Bet kas mane mokys?

– Žinoma, pats Simeonas. Jis mokė Davūdą, Nikolą ir Jūsufą.

Džahaną nusmelkė pavydas. Iki šiol jis manė patikęs senajam knygininkui labiau už kitus.

– Išmokęs kalbą, gauni raktą į pilį, – pasakė Sinanas. – Ką rasi viduje, priklauso tik nuo tavęs.

Džahanas nušvito įsivaizdavęs, kaip įžengia į pilį, pilną turtų.

– Taip, mokytojau.

Nuo tada naujasis mokinys daug valandų praleisdavo knygininko namuose, kurie ilgainiui tapo prieglobsčiu. Tarp šių sienų jis nesijautė svetimas. Paklydęs tarp knygų, rado save. Pramokęs italų, ėmėsi lotynų ir prancūzų; vis geriau braižė ir piešė ir pamažu iš naujoko tapo ne prastesniu už kitus pameistrius, pagaliau buvo įleistas ir į Sinano biblioteką. Rūmų architektų buveinėje Vefoje buvo dar vienas knygų rinkinys, vėliau Džahanas ne kartą ten užsuks, bet didžiausią džiaugsmą jam teiks Simeono namai, prikvipę rašalo, odos ir ką tik iškeptos duonos.

ČHOTA TRIMITAVO, NIURNĖJO ir niekaip negalėjo nustygti. Panašus šėlas jį jau buvo apėmęs du kartus, bet anksčiau praeidavo savaime. Tačiau dabar dūkuliui nebuvo galo. Neklusnus piktas dramblys taip gąsdino žvėryno prižiūrėtojus, kad Džahanas buvo priverstas jį pririšti. Rytą gyvulys nutraukė grandines ir įsirėžė į medį. Iš liaukų abipus galvos varvėjo smardus lipnus skystis. Džahanas suprato, ką tai reiškia: dramblys rujoja.

Rasti Čhotai porą Stambule ne lengviau negu sniego rugpjūčio mėnesį. Džahanas visur ieškojo, bet nieko nepešė. Žmonės iš pradžių šaipydavosi, o paskui užtrenkdavo duris jam prieš nosį. Šį kartą net liūtų tramdytojas Olevas nežinojo, ką daryti.

Kai į sodą su aukle vėl atėjo Mihrimah ir paprašė parodyti dramblį, Džahaną išpylė prakaitas. Jam buvo taip gėda aiškinti, kodėl ji negalinti pamatyti Čhotos dabar, kad žodžiai strigo gerklėje.

Ji pasijuokė iš jo sumišimo, bet kai prabilo, balse suskambo liūdesio gaidelė:

– Ką gi, Čhota užaugo. Jis jau ne mielas drambliukas. Galop visiems tenka atsisveikinti su vaikystės nekaltumu.

Džahanas iš nerimo neteko žado.

– Jūsų šviesybe, netrukus šis metas pasibaigs ir Čhota vėl bus toks kaip visada. Nenustokite jo lankyti, maldauju.

Ji pakreipė galvą į saulę. Nežiūrėjo į jį.

– Gali sugauti vėją, varove? Gali atnešti iš dangaus mėnulį?

Yra dalykų, kurių negalime pakeisti. Aš jau susitaikiau su šia mintimi, vieną dieną susitaikysi ir tu.

Čhota, lyg būtų išgirdęs pokalbį ir panorėjęs įsiterpti, subaubė ir ėmė barškinti grandinėmis. Triukšmavo taip, kad Džahanui nebuvo laiko apgalvoti Mihrimah žodžius.

Kai sultonaitė su aukle išėjo, Džahanui toptelėjo mintis. Jis prisiminė čigonus, kurie ištraukė jį su Čhota iš ledinio vandens. Jie juk sakė, kad turi dramblę. Džahanas prasitarė kitiems prižiūrėtojams turįs vilties, bet šie purtė galvas:

– Čigonai nuolat klajoja. Kaip tu juos rasi?

Galų gale jam padėjo mokytojas Sinanas. Architektas ne tik atleido mokinį nuo darbo, bet ir davė jam vežimą ir sidabrinį.

– Eik ieškoti savo gyvuliui gražuolės nuotakos, – šypsodamasis pasakė. – Tik Dievas yra vienišas.

Vežėjas ir Džahanas tylėdami išdardėjo pro Pavasario vartus. Abu žiūrėjo į tolį, kur rausvėjo debesys. Romų jie ieškojo kelias valandas, bet pagaliau tolumoje išvydo dengtus vežimus ir čiužinius bei drabužius, išskleistus ant tvorų. Ryškios spalvos niūriame gamtovaizdyje krito į akis. Vežėjas atsisakė važiuoti prie taboro. Girdėjęs daug visokių istorijų apie šiuos bastūnus ir netrokšta susitikti nė su vienu.

– Būk atsargus, – patarė jis. – Jei jie pasiūlys tau išgerti, atsisakyk. Negerk nė gurkšnelio iš jų rankų. Neužmiršk, kad sielą gali pavogti ne tik šaitanas su džinais, bet ir čigonai.

Džahanas pamojavo jam, išlipo iš vežimo ir skubiai nužingsniavo į stovyklą, būgštaudamas, kad, jei ims dvejoti, neteks drąsos. Kaukšėdamas batais į žemę, prisiartino prie pulko apsisnarg-

lėjusių basų vaikų. Moteris žindė dvynius, kiekvienam davusi po spenelį. Pamačiusi, kad Džahanas spokso jai į krūtinę, perbedė jį akimis, ir Džahanas susigėdęs nusisuko.

Jis priėjo prie vieno berniuko.

– Ar jūsų vadas čia?

Vaikas stovėjo kaip įbestas, Džahanas net suabejojo, ar čigoniukas jį išgirdo.

– Ko tu nori? – kimus balsas už nugaros suskambo taip netikėtai, kad Džahanas krūptelėjo. Apsisukęs išvydo du vyrus, rūsčiai žiūrinčius į jį.

– Man reikia susitikti su jūsų vadu... Balabanu, – tarė Džahanas.

– Iš kur tu jį pažįsti?

– Jis... kartą jis išgelbėjo man gyvybę, – tepasakė Džahanas.

Jie nuvedė jį į sodriai mėlyną palapinę: net mėlynieji kėkštai iš rūmų paukštyno buvo ne tokie ryškūs. Sienos buvo nukabinėtos kilimais su išaustais gyvūnais ir gėlėmis, viename pavaizduotas Ibrahymas su avinu, kuriuo buvo pakeista sūnaus auka. Kampe prie krosnies sėdėjo būrelis vyrų, tarp jų ir Balabanas.

– Tik pažiūrėkit, kas atėjo! – tarė Balabanas. – Nagi klok, kodėl tu čia.

– Man reikia pagalbos. Mano dramblys kraustosi iš proto. Rujoja. Prisimenu, sakėte, kad turite dramblę...

Jis nespėjo baigti sakinio, nes Balabanas griebė jį už drabužio, išsitraukė durklą ir prikišo jam prie gerklės.

– Nenaudėli! Niekše! Kaip tu drįsti prašyti, kad tapčiau sąvadautoju! Sakyk, kur man tave nudėti – čia ar lauke?

– Atleiskite, efendi. Aš nenorėjau jūsų įžeisti. Tik norėjau padėti gyvuliui, – pralemeno Džahanas.

Balabanas atstūmė jį:

– O man kokia iš to nauda?

– Jei jūsų dramblė atsives jauniklį, turėsite du dramblius, – pasakė Džahanas. – Iš dviejų daugiau naudos.

Balabanas svarstė, įspūdžio Džahano žodžiai jam nepadarė.

– Kas dar?

Džahanas parodė jam Sinano duotą sidabrinį, bet Balabanas tik pakartojo:

– Kas dar?

Džahanas nusprendė kalbėti kitaip ir pasakė:

– Tai rūmų dramblys. Jei man nepadėsite, sultonas įsius.

– Sakai, sultonas?

Džahanas energingai linktelėjo, neabejodamas, kad pagaliau įtikino.

– Tu apgailėtinas bjaurybe! – Balabanas paspyrė pagalvėlę, ši atsitrenkė į sieną su Ibrahymu, pataikė tiesiai į aviną ir atšokusi nukrito Balabanui prie kojų. – Tai toks sultono dosnumas? Sudilęs skatikėlis?

– Atsiprašau. Dramblys dirba statybose architektui Sinanui.

Tyla darėsi nepakeliama. Po valandėlės vyrai susižvalgė, Džahanas tų žvilgsnių reikšmės nesuprato, bet Balabanas gūžtelėjo pečiais:

– Gulbahar graži kaip lotoso žiedas. Jos reikia nusipelnyti.

– Ką reikės daryti mano drambliui? – įtariai paklausė Džahanas.

– Ne tavo drambliui. Tau!

Džahanas stengėsi neišsiduoti, kad bijo, bet jo balsas suvirpėjo:

– Man?

Tą akimirką pasirodė moteris, žindžiusi dvynius, nešina padėklu su gėrimais ir sluoksniuočiu, užpiltu sirupu.

– Pirmiau užkąsk. Tas, kas valgo mano duoną ir druską, negali būti priešas, – pasakė Balabanas.

Džahanas valandėlę dvejojo, paskui įsimetė į burną gabalėlį sluoksniuočio ir ėmė gardžiuotis saldumynu.

– Dabar išgerk. Kreivu keliu tiesiai nepaeisi.

– Į sveikatą! Iki dugno!

Džahanas kaip ir čigonai išlenkė drumzliną skystį vienu mauku, kaip ir jie, trinktelėjo tuščią pialą į medinį stalą ir nusišluostė lūpas atgalia ranka. Gėralas buvo aitrus, nudegino vidurius, bet jis nustebęs pajuto, kad šiluma maloni. Paskui čigonai su linksmomis smulkmenomis, džiūgaudami kaip vaikai, papasakojo, ką jam reikės padaryti.

– Spręsti tau, – tarė Balabanas. – Arba darai, arba išeini.

Nežinia, iš meilės Čhotai, iš užsispyrimo ar nuo gėralo, bet Džahanas patylėjęs sutiko:

– Gerai, tebūnie, kaip norite.

Vyrai išėjo ir paliko Džahaną su moterimis. Šios, nė kiek nesivaržydamos, padėjo jam persirengti šokėjo drabužiais – violetinėmis plačkelnėmis ir trumpa siuvinėta liemene, nedengiančia pilvo. Jo veidą jos nupudravo balta ryžiais kvepiančia pudra, paryškino akis stibiu, skruostus ir lūpas padažė trintais vabalais (ar bent jam taip sakė), o delnus ir pirštus – chna. Jos apšlakstė jį rožių vandeniu, o ant viršugalvio pritaisė arklio uodegą: šukuosena atrodė baisiai keistai.

Balabanas su vyrais grįžo lydimi muzikantų, o šie grojo be perstojo prunkšdami. Jie truputį pagriežė, truputį papūtė ragus, paskui vienas pratrūko kvatoti, o kiti džiugiai pritarė. Vis dėlto Džahanas šoko, jei jo nerangius judesius galima pavadinti šokiu. Romai žiūrėjo, gėrė ir juokėsi. Vienas vyras bandė apkabinti Džahaną su aiškiai nepadoriais ketinimais, bet Balabanas žiebė jam per galvą mediniu šaukštu ir suriko:

– Elkis kaip pridera!

Nuo tos akimirkos Džahanas šoko smagesnis, nes patikėjo, kad, jei įvykdys sąlygas, čigonai tesės pažadą. Iš palapinės, apsivilkęs savo drabužiais, bet vis dar chna nudažytais delnais ir paryškintomis akimis, jis išėjo po daugelio valandų. Vežėjo niekur nebuvo nė kvapo. Džahanas nesipiktino. Grįžti pėsčiam nereikės. Jį parneš dramblė.

Po keturių dienų Džahanas grąžino Gulbahar. Visą popietę ieškojo čigonų, nes jie jau buvo iškeliavę kitur. Senės, susispietusios kampe, pasveikino jį pašaipiomis šypsenomis, kurių Džahanas apsimetė nepastebėjęs.

– Šokėjas grįžo, – suriko kažkoks vaikiūkštis. Už nugaros Džahanas išgirdo prunkštelėjimą ir atsisukęs pamatė Balabaną.

– Sveikinu, – tarė čigonų vadas, – tavo dramblys prarado skaistybę.

– Gulbahar padarė Čhotą laimingiausiu pasaulio drambliu, – droviai nusišypsojo Džahanas. – Jūs vėl išgelbėjot mano kailį, Balabanai, – pridūrė, staiga suvokęs, kad taip ir yra.

KIEKVIENĄ TREČIADIENĮ MEISTRAS Sinanas liepdavo pameistriams, susirinkusiems jo namuose, padaryti statinio – akveduko, medresės, pirties ar bedesteno* – projektą. Jaunuoliai labai uoliai imdavosi šių užduočių, nes jos teikė galimybę ne tik atskleisti talentą, bet ir pranokti varžovus. Kartais užduotis būdavo paprasta, kaip antai vieno kambario trobelės brėžinys, kartais sudėtingesnė: kaip sumažinti rūmų kolonų skaičių, kad nenukentėtų pastato tvirtumas ir patvarumas, kaip išvengti bjaurių kalkių skiedinio įtrūkimų, atsirandančių džiūstant, kaip išdėstyti besikryžiuojančius vandens kanalus virš žemės ir po žeme. Užduotis mokiniai turėjo atlikti savarankiškai. Mokytojas leido tartis dėl techninių dalykų, bet rodyti vienas kitam projektus buvo griežtai draudžiama.

– Statyba – bendras darbas, – sakydavo Sinanas. – Mokinystė – ne.

– Kodėl jūs nenorit, kad mes pamatytume vienas kito piešinius? – kartą paklausė Džahanas.

– Nes pradėsite lyginti. Jei pamanysi, kad esi geresnis už kitus, tavo sielą užnuodys puikybė. Jei pamanysi, kad kiti geresni, tavo sielą užnuodys pavydas. Ar šiaip, ar taip nieko gero.

Vieną tokią popietę, kai jie projektavo dervišų vienuolyną, tarnas pranešė, kad šeimininkas visų laukia bibliotekoje. Padėję pieštukus, visi, apimti smalsumo, tylomis užlipo į viršų. Mokytojas sėdėjo tarp išvyniotų pergamento ritinių. Kambario viduryje ant ąžuolinio stalo stovėjo medinis maketas.

* Dengtas turgus.

– Prieikit, – tarė Sinanas.

Nedrąsiai ir nerangiai ketvertas prisiartino.

– Ar žinote, koks čia pastatas? – paklausė Sinanas.

Davūdas, suraukęs kaktą, apžiūrėjo maketą ir atsakė:

– Netikėlių šventykla.

– Kupolas puikus, – tarė Nikola.

– Kur ji stovi? – paklausė Džahanas.

– Romoje, – atsakė Sinanas mostelėdamas ranka į langą, lyg už jo būtų Roma. Pasakė, kad šventykla vadinama Šventojo Petro bazilika, o kai ji bus užbaigta, jos kupolas bus didžiausias visame krikščioniškame pasaulyje. Ją projektavo keli architektai, vieni norėjo nugriauti senąją baziliką ir statyti naują, kiti – perstatyti. Paskutinis architektas, Sangalas, pasimirė. Bazilikos statyba popiežiaus įsakymu patikėta Mikelandželui. Išgirdęs pavardę, kurią anąsyk minėjo knygininkas, Džahanas pastatė ausis.

Sinanas kalbėjo, kad Mikelandželas, jau nebejaunas, turi rinktis: nepaisyti ankstesnių projektų arba jais pasinaudoti. Sprendimas atskleis ne tik jo talentą, bet ir būdą. Sinanas kalbėjo taip aistringai, kad susijaudino ir pameistriai. Tačiau jie visą laiką laužė galvas: kodėl mokytojas jiems tai pasakoja?

Sinanas pažvelgė į juos, suprato, ką jie galvoja, ir tarė:

– Norėčiau, kad pamatytumėte Šventojo Petro baziliką. Ištyrinėtumėte projektą. Palygintumėte jų pastatus su mūsų. Jei norite puikiai išmokti amatą, turite susipažinti su kitų architektų darbais.

Jie ne iš karto suvokė mokytojo žodžių prasmę.

– Jūs... jūs norite, kad mes keliautume į frankų žemę? – sumikčiojo Davūdas. – Apžiūrėti bažnyčių?

– Mes paklausysime Pranašo patarimo: ieškokite išminties ir arti, ir toli, – atsakė Sinanas ir papasakojo, kokios naudingos jam buvo kelionės po frankų žemes, Balkanus, Anatoliją, Siriją, Iraką,

Egiptą ir Kaukazą. – Nejuda akmenys, o ne žmogus, trokštantis žinių.

– Bet, mokytojau, tai jie turėtų mokytis iš mūsų, – nenusileido Davūdas. – Jie krikščionys. Ko mes galime išmokti iš netikėlių?

– Kiekvienas puikus meistras – jūsų mokytojas, nesvarbu, iš kur jis kilęs. Menininkai ir amatininkai yra vieno tikėjimo.

Tai pasakęs Sinanas ištraukė dvi aksomines dėžutes, vieną siaurą ir ilgą, kitą apskritą. Pirmojoje buvo didžiulis sidabrinis segtukas, o antrojoje – įgaubtas didelio obuolio dydžio lęšis.

– Kas čia? – paklausė Nikola pašnibždomis, lyg būtų išvydęs kažkokius būrimo reikmenis.

– Prizmė, – atsakė Sinanas. – Ja naudodamiesi stebime, kaip saulės spinduliai slenka pastatų viduje. Būtina statant didelę šventyklą.

– O čia? – paklausė Džahanas, laikydamas segtuką ant delno kaip paukštelį.

– Garsui tikrinti. Įeini į pastatą, kai jame nedaug žmonių, pakeli segtuką iki galvos ir numeti. Garsas gali nutilti iškart, o gali pasiekti tolimiausius kampus. Jei jis aidi ilgai, pagalvok, kaip architektas tai padarė. Ar garsai teka kaip vanduo per potvynį ir atoslūgį? Katedrose to pasiekiama statant šnibždesių galerijas. Eikite ir klausykitės: išgirsite net tyliausius garsus.

Sinanas kalbėjo greitai ir sklandžiai it žirnius bėrė. Mokiniai niekada nematė jo tokio: akys spindi, veidas nušvitęs. Jis pasakė, kad išminties šaltinių, iš kurių turi gausiai gerti kiekvienas meistras, yra trys: knygos, darbas ir kelionės. Reikia skaityti, triūsti ir važinėti po pasaulį.

– Deja, visų išsiųsti negaliu, – tęsė jis. – Turime darbo. Nuspręskite, kas važiuos. Kelionė truks apie penkias savaites.

Nikola, Davūdas, Jūsufas ir Džahanas nustėro ir slapta susižvalgė. Jų sielose noras padaryti įspūdį mokytojui savo drąsa kovojo su noru likti čia, kur viskas pažįstama. Pirmas į priekį žengė Jūsufas, purtydamas galvą. Jis nenorėjo išvykti. Džahanas nenustebo. Kaip palydovas, skriejantis aplink planetą, Jūsufas visada troško būti šalia mokytojo.

– O ką pasakys kiti? – paklausė Sinanas.

– Aš irgi negaliu, – tarė Džahanas. – Kas pasirūpins drambliu?

Tai nebuvo visa tiesa. Kitas prižiūrėtojas lengvai galėtų jį pavaduoti, jei meistras rūmuose paprašytų jį išleisti. Tačiau jam rūpėjo ne tik Čhota. Jis nenorėjo palikti Mihrimah. Pastaruoju metu ji dažniau lankydavosi žvėryne, o gražios akys būdavo neramios, tarsi ji norėtų kažką pasakyti, bet negalėtų.

– Mano tėvai seni, – tarė Nikola. – Negaliu jų palikti tokiam ilgam laikui.

Visi sužiuro į Davūdą.

– Aš galiu važiuoti, mokytojau, – atsiduso šis.

Sinanas pritariamai linktelėjo ir tarė, į nieką nesikreipdamas:

– Jei kuris nors per artimiausias kelias dienas apsigalvos, tegu praneša man.

Kitą popietę Mihrimah neatėjo aplankyti dramblio. Ir kitą dieną nepasirodė. Atėjo Chesna Chatūn su naujiena iš seralio.

– Nelauk jos, – pasakė ji. – Sultonaitė išteka.

– Ką jūs sakot, *dada*?

Visas auklės kūnas staiga sutrūkčiojo nuo astmos priepuolio; ji išsitraukė maišelį ir įkvėpė. Ore pasklido aštrus žolelių kvapas.

– Nevadink manęs taip. Tik jai galima.

– Papasakokit, – paprašė Džahanas, numojęs ranka į geras manieras.

Ir ji papasakojo. Mihrimah buvo sužadėta su Rustemu Paša, jau keturiasdešimt žiemų nugyvenusiu garbėtroška. Jis nepatiko niekam, išskyrus sultonienę, bet to pakako.

Auklei išėjus, Džahanas nubraižė naują projektą, iššlavė daržinę, išplovė lovius, nušveitė dramblio šarvus, ištepė jam odą aliejumi, suplėšė brėžinį ir pradėjo naują, ištepė visų durų vyrius, baigė brėžinį, iškart sudraskė ir pamiršo pašerti Čhotą.

Visą vakarą žvėryno prižiūrėtojai liežuvavo apie būsimas vestuves. Vidurnaktį Džahanas nebeištvėrė ir išsmuko lauk. Kojas ir rankas maudė iš nuovargio, o širdį sopėjo kaip niekada anksčiau. Jis nuėjo iki sienos, skiriančios žvėryną nuo vidinio kiemo, paskui, nežinodamas, ką daryti toliau, apsisuko ir grįžo. Priėjo prie alyvų krūmo, po kuriuo sėdėjo ji, o jis pasakojo, kaip Čhota išvydo pasaulį ir iš Indijos atsidūrė Stambule.

Alyva švytėjo tamsoje it vartai į geresnį pasaulį. Jis priglaudė ausį prie kamieno, mėgindamas išgirsti, ką jam sako žemė. Tyla. Atkakli, niekšinga tyla. Pakilo vėjas, atvėso. Rūmus apsiautė liūdnas rūkas. Džahanas sėdėjo ant žemės ir laukė, kol nuo nakties šalčio nieko nebejaus. Tebejautė. Širdį tebesopėjo.

Kitą rytą jis parašė laišką mokytojui. Trumpą.

Garbusis mokytojau.

Jei jūs vis dar norite, kad vykčiau, mielai lydėsiu
Davūdą į Romą.

Jūsų nuolankus mokinys Džahanas

ROMA, MIESTAS, KURIO prisiminimai iškalti iš marmuro. Tą dieną, kai jie atvyko, lijo – dulksna buvo meili it glamonė. Pristabdę arklius, jie kurį laiką jojo ristele be jokio tikslo. Kiekvienas veidas buvo nepažįstamas, kiekviena gatvė vis labiau glumino. Kartais jie jodavo per tiltą, po arka, tai apskrita, tai smailia, ar per aikštę, knibždėte knibždančią prekeivių ir pirkėjų. Džahanas nebūtų galėjęs pasakyti, ko tikėjosi, bet miestas buvo neįsivaizduojamai didelis ir judrus. Juodu su Davūdu, išsigandę ir susirūpinę, brovėsi per minią. Prijoję prie senovinio forumo griuvėsių, jie sustojo ir įsistebeilijo, apimti pagarbios baimės. Matė vienuolius juodais drabužiais, kareivius, žygiuojančius poromis, elgetas, niekuo nesiskiriančius nuo Stambulo elgetų. Moterys ant kaklo nešiojo karulius su kvepalais ir nedengė nei plaukų, nei krūtinės. Davūdas, išraudęs iki ausų, nusukdavo akis kaskart, kai jie sutikdavo kilmingą damą pūstomis rankovėmis, lydimą tarnaičių. O Džahanas slapta žiūrėjo. Pavakare jie pasiekė namą, kurio adresą buvo davęs Simeonas knygininkas. Rado jį lengvai, paklausę poros praeivių, ir šie parodė, kur žydų kvartalas, nors nužvelgė juodu įtariai.

Leono Buendijos krautuvė Romoje buvo stulbinamai panaši į Simeono Buendijos krautuvę Stambule. Namas irgi stovėjo akmenimis grįstoje siauroje gatvelėje, medinės durys buvo aptriušusios ir senos, o už jų driekėsi kambarių kambariai, pilni knygų ir rankraščių. Čia irgi gyveno senis didelėmis ausimis ir vešliais antakiais, tik gal ne toks irzlus kaip brolis.

– Simeonas perduoda labų dienų, – pasakė Džahanas itališkai, kai senis juos įleido, pasodino prie stalo ir pavaišino migdolų kremu.

– Kaip gyvena mano jaunesnysis brolis?

– Dirba, skaito ir niurna, – atsakė Džahanas.

Leonas išsišiepė:

– Jis visada buvo paniurėlis.

– Jis nori, kad jūs kraustytumėtės į Stambulą, – tęsė Džahanas.

– Jis mano, kad ten geriau. Aš norėčiau, kad jis įsikurtų čia. Mes mirtingi. Sprendimai – avys, įpročiai – piemuo.

Džahanas susimąstė, o Davūdas tarė:

– Norėtume aplankyti Mikelandželą.

Knygininkas papurtė galvą:

– Aš nepaprastai gerbiu jūsų mokytoją. Bet turite suprasti, kad tai nelengva. *Il Divino** nieko nepriima. Gedi jau dvejus metus.

– O kas mirė? – paklausė Džahanas.

– Pirmiausia brolis. Paskui mylimiausias mokinys. Tai jį sugniuždė.

Džahanas negalėjo nepagalvoti, kiek laiko gedėtų mokytojas, jei kurį nors iš jų ištiktų bėda. O knygininkas pasakojo, kad velionis, vardu Urbinas, nuo keturiolikos metų mokėsi pas Mikelandželą. Juodu buvo neišskiriami dvidešimt šešerius metus. Meistras buvo taip atsidavęs talentingajam mokiniui, kad paskutiniais jo ligos mėnesiais pats juo rūpinosi, slaugė dieną ir naktį. Po Urbino mirties Mikelandželas, visada irzlus, pritvinko pagiežos ir įsiusdavo dėl menkiausio nieko.

* Dieviškasis (*it.*).

– *Il Divino* nemėgsta žmonių. O tuos kelis, kurie jam patinka, myli pernelyg karštai.

Džahanas kilstelėjo antakius. Jų mokytojas ne toks. Sinanas nei nekentė, nei vengė žmonių. Santūrus, puikių manierų, malonus su visais. Tačiau būti palankiam visiems nelabai skiriasi nuo nemylėti nieko. Ar ne geriau būtų, jei mokytojas nemeiliai elgtųsi su visais, išskyrus tave, užuot elgęsis maloniai su visais, tarp jų ir su tavimi?

– *Il Divino* nemėgsta žmonių, taigi jie, be abejo, nemėgsta jo, – toliau kalbėjo Leonas.

– Jis turi priešų? – paklausė Davūdas.

– Žinoma. Yra, kas jį garbina, yra, kas jo nekenčia. Dievas žino, katrų daugiau.

Leonas pasakė, kad *Il Divino* jau turėjo daugybę varžovų, kai nenoromis perėmė Šventojo Petro bazilikos statybą. Nuo to laiko ir jo gerbėjų, ir priešininkų padvigubėjo. Nors jis iš esmės panaudojo architekto Bramantės projektą, savo pirmtaką atvirai peikė, dar labiau siutindamas priešus.

– Jis pareiškė, kad Sangalo projektas nevykęs, nes nepagalvota apie apšvietimą. Pasakė, kad pieva išeitų gera.

– Pieva? – nesuprato Džahanas.

– Ganykla. Jis pasakė, kad Sangalo projektas skirtas paikiems jaučiams ir avims, kurie nieko neišmano apie meną. Tai nepatiko Sangalo gerbėjams.

Džahanas atsiduso. Šiuo atžvilgiu jo mokytojas irgi skiriasi. Jis niekaip neįsivaizdavo, kad Sinanas suniekintų kitą architektą, – tiek gyvą, tiek mirusį.

– Girdėjome, Mikelandželą remia popiežius, – atsargiai ištarė.

– Tai tiesa. Jei ne jo šventenybė, menininkas seniai būtų sudraskytas į gabalus, – atsiliepė Leonas, pasimuistė, trumpam už-

stodamas žvakės šviesą, ir jo veidas atsidūrė šešėlyje. – Turbūt jūsų mokytojas irgi turi priešų.

Davūdas susižvelgė su Džahanu. Keisti žodžiai, bet teisingi.

– Turi, – vos pastebimai linktelėjo Davūdas.

Leonas jiems papasakojo, kad Mikelandželo priešams vadovauja architektas ir skulptorius Nanis di Bačijus Bidžijus.

– Argi ne keista? Kuo žmogus į tave panašesnis, tuo didesnė tikimybė, kad jis taps tavo priešu, – vos spėjęs tai ištarti Leonas persimainė, lyg būtų suvokęs, kad pasakė per daug, ir pasimuistė ant kėdės.

– Mes jus nuvarginome, – tarė Džahanas, nenuleisdamas nuo jo akių. – Mums jau laikas eiti.

– Aš mielai jus apnakvindinčiau, bet... – Leonas atsiduso.

Jis paaiškino, kad žydų kvartale įvesta tam tikra tvarka. Vakare vartai užrakinami ir niekas nebegali išeiti. Apie svečius reikia pranešti valdžiai. Nenorėdami sukelti senukui rūpesčių, Davūdas su Džahanu paprašė patarti, kur apsistoti. Leonas pašaukė tarną, iš pažiūros aštuonmetį vaikėzą, ir liepė jam nuvesti svečius į nakvynės namus, kur, anot jo, bus daug menininkų.

Jie vėl atsidūrė gatvėje, sėdo ant arklių ir nusekė paskui berniuką. Jojo pro puikius namus su įstiklintais langais, pro turgus, kur matė ant iešmų kepant kiaulieną. Džahanui kilo įtarimas, kad berniokas veda juos pačiu ilgiausiu keliu. Ne kad parodytų jiems miestą, bet kad parodytų juos miestui. Iš drabužių buvo akivaizdu, kad jie svetimšaliai. Kartą Džahanas atsisuko kažko pasakyti Davūdui ir nustėro, veikiau kažką pajutęs, negu pamatęs. Nuogąstavo, kad juos seka. Dvejodamas pažvelgė į kairę, į dešinę. Galop jie prijojo prie dviaukščio namo, trenkiančio dešromis ir prakaitu. Kambarį ir naktipuodį teko dalytis su dar trimis žmonėmis – tapytoju, studentu mediku ir lošėju.

Kitą rytą jie iškart nuėjo prie *Il Divino* namo. Jį rasti buvo lengva. Net vaikai žinojo, kur gyvena didis žmogus. Tačiau patekti į namo vidų buvo neįmanoma. Jie prisistatė Mikelandželo padėjėjui, paaiškino, kad juos atsiuntė osmanų vyriausiasis rūmų architektas. Tačiau jiems buvo pasakyta, – mandagiai, bet tvirtai, – kad Mikelandželas nieko nenori matyti.

– Kuo jis save laiko? – subaubė Davūdas, kai jie nuėjo tolokai nuo durų. – Jis mus niekina.

– Girdėjai, ką žmonės kalba: jis net su popiežiumi atsisako susitikti.

Davūdas pliaukštelėjo liežuviu:

– Sakau tau, šituos netikėlius reikia pamokyti. Su mumis šitaip elgtis negalima.

Vėlesnėmis dienomis jie apžiūrinėjo bažnyčias, kaip buvo liepęs Sinanas. Romos tinkas buvo šilto atspalvio, bet prastesnis. Vietos statybininkai maišydavo kalkes su rusva medžiaga, vadinama tufu. Sausas jis buvo smulkus, birus ir gausiai naudojamas statybose, bet ilgainiui apsitraukdavo bjauriu pelėsiu. Džahanas ir Davūdas užsirašinėdavo pastabas, piešdavo pastatus. Jie dažnai paklysdavo skersgatvių labirinte ir atsidurdavo prie kokios nors įstabios bažnyčios. Bet didžiausią įspūdį jiems padarė Šventojo Petro bazilikos statyba. Šalto ryto šviesoje apvali šventykla buvo apgaulinga ir magi it pamirštamo sapno liekanos. Ji buvo dar toli gražu nebaigta, bet juodu, ištyrinėję visus maketus, kurie tik patekdavo į rankas, suvokė, kokia didžiulė ir didinga ji bus – bazė, būgnas, kupolas. Jaunuolių drabužiai prisigerdavo akmens, smėlio ir ką tik nuobliuotos medienos kvapų ir skleisdavo juos kiaurą dieną.

Džahanas manė, kad žmonių pastatytos šventyklos yra dviejų

pagrindinių rūšių: vienos veržiasi į dangų, kitos stengiasi priartinti dangų prie žemės. Retkarčiais pasitaiko trečia šventyklų rūšis: šioms būdingi abu siekiai. Tokia buvo Šventojo Petro bazilika. Stovint ir žiūrint, mintyse baigiant pastatą, jį apėmė keistas jausmas, kad čia irgi visatos centras.

Darbininkai laukė statybinių medžiagų, tačiau dėl blogų orų pietuose jos vėlavo. Sinano pameistriams pasisekė: jie galėjo vaikštinėti aplinkui nekrisdami į akis. Įsitaisę ant kalvos, abu be paliovos piešė. Choro sienos, didžiulės kolonos, susikertančios piliorių eilės – visa buvo odė tobulybei.

Kiekvieną dieną jie eidavo pas Mikelandželą ir būdavo sulaikomi prie jo namo slenksčio. Tas pats mokinys – tapytojas ir, matyt, aukštakilmis – ėjo sargybą prie durų, pasiryžęs nieko neįleisti. Jo vardas buvo Askanijus. Džahanas dar nebuvo matęs mokinio, taip uoliai saugančio mokytojo ramybę.

– *Il Divino* ne iš šio pasaulio, – pasakė Askanijus, įdėmiai žiūrėdamas į juos. Jis papasakojo, kad mokytojas nieko nevalgo, išskyrus vieną kitą kąsnelį duonos. – Net jei jam ant galvos pabirtų auksinių lietus, jis gyventų skurde.

– Kam gyventi skurde, jei galima prabangoje? – nesuprato Davūdas.

– Paprastai. Jo nedomina žemiški niekučiai.

– Ar jis iš tikrųjų miega su batais ir niekada nesiprausia? – Davūdas pasiryžo žūtbūt supykdyti Askanijų.

Askanijaus skruostus nuplieskė raudonis:

– Netikėk viskuo, ką girdi. Šio miesto gyventojai žiaurūs. – Jis pasakė, kad Mikelandželo draugai iš Florencijos kviečia jį grįžti, bet jis iš meilės menui ir dar todėl, kad tesi pažadus, nepaliko Romos. – Ar kas nors tai įvertino? Nė lašo dėkingumo! Kuo daugiau jiems duodi, tuo daugiau jie prašo. Žinot, ką sako mokytojas?

– Ką? – kaip ir dera paklausė Džahanas.

– Godumas užmigdo dėkingumą.

Askanijus nepasakė, kad miestiečiai suirzę, nes būgštauja, jog Mikelandželas mirs nebaigęs Šventojo Petro bazilikos. Senatvėje jis buvo prislėgtas ir nusilpęs, nors aštraus kaip skustuvas proto. Jį kankino įvairios negalios – nuo žarnose susikaupusių dujų, pilvo skausmų iki inkstų akmenų, dėl kurių jam kartais sunku šlapintis. Džahanas ėmė svarstyti, ar jo mokytojas irgi bijo mirties. Stropus ir atsidavęs amatininkas, toks kaip Sinanas, turbūt sunkiai taikstosi su mintimi apie savo mirtingumą. Jis stato pastatus, kurie amžini, o jo paties laikinumas kasdien vis labiau slegia širdį. Jis greit pamiršo šią mintį, bet po daugelio metų prisimins.

Vieną popietę po nepavykusio bandymo pamatyti *Il Divino* jie užsuko į užkandinę, kuri dvokė dūmais ir riebalais, net nosį laužė. Užsisakė pyrago su unguriu, keptą putpelę ir saldumyną, vadinamą *torrone**. Tada Džahanas pastebėjo juos stebintį nepažįstamą žmogų: kepurę jis buvo užsimaukšlinęs iki nosies, kad paslėptų veidą.

– Neatsisuk. Kažkas mus seka.

– Kas? – paklausė Davūdas, iškart atsisukdamas.

Nepažįstamasis pašoko, nustūmė stalą ir nėrė lauk it velnio apsėstas. Sinano pameistriai suglumę apsidairė.

– Matyt, kišenvagis, – gūžtelėjo pečiais Davūdas. – Suprato, kad mes užsieniečiai, ir tikriausiai norėjo nušvilpti mūsų pinigus.

* Konditerijos gaminys iš medaus, kiaušinių baltymų ir riešutų masės.

Dešimtą dieną jie aplankė Mikelandželą paskutinį kartą. Askanijus buvo kažkur išėjęs su reikalais. Jo vietą užėmė kitas mokinys, jaunesnis ir iš pažiūros sukalbamesnis. Jie prisistatė, lyg būtų atėję pirmą kartą, ir paprašė pranešti apie juos meistrui. Ir apstulbo, nes šis maloniai linktelėjo ir įėjo į vidų. Netrukus jis grįžo ir pasakė, kad Mikelandželas sutiko priimti lankytojus. Stengdamiesi neparodyti nuostabos, jie nusekė paskui mokinį. Džahanui toptelėjo, kad Askanijus, nenorėdamas drumsti mokytojui ramybės, ko gero, nė karto nepaklausė Mikelandželo, ar šis nenorėtų susitikti su atvykėliais. Mokiniai, laikantys mokytoją tėvu, rūpinasi juo pernelyg uoliai, nusprendė Džahanas.

Mokinys atvedė juos į didžiulį kambarį. Visur mėtėsi dažų dėžutės, kaltai, plaktukai, ritinėliai, knygos ir drabužiai. Dauguma langų uždengti sunkiomis ryškiaspalvėmis užuolaidomis, nepraleidžiančiomis gatvės triukšmo, apytamsis kambarys atrodo kaip ne šio pasaulio. Vidury jukinio nebejaunas vyras, nevikrus ir liesas, lipdė skulptūrą – vyro galvą ir liemenį – žvakių iš ožkų riebalų šviesoje. Dar viena deganti žvakė buvo pritaisyta prie metalinio lankelio jam ant galvos. Jis nebuvo nei aukštas, nei tvirtas, išskyrus plačius pečius ir raumeningas rankas. Akys mažos ir tamsios, veidas rimtas, išblyškęs, nosis priplota, o juoda barzda žilstelėjusi. Nieko ypatingo, pamanė Džahanas. Tačiau nuo rankų jis akių negalėjo atplėšti – ilgi kaulėti pirštai pabalusiais galais, aplūžę apgraužti nagai, dulkėti ir purvini.

– Labai jums dėkui, kad sutikote mus priimti, – tarė Džahanas lenkdamasis.

– Kartą gavau laišką nuo jūsų sultono, – tarė *Il Divino* neatsisukdamas.

– Matyt, nuo sultono Bajazito, – išdrįso įsiterpti Davūdas.

– Jūs nepripažįstate skulptūros, – nekreipdamas į jį dėmesio

tęsė Mikelandželas. – Niekada nesuprasiu, kaip statulas galima vadinti stabais. Bet jūsų sultonas nešykštėjo pažadų. Norėjau važiuoti. Tai būtų buvusi mano *grandissima vergogna**. Nebuvo lemta.

Jis kalbėjo gargždžiai ir kimiai kaip žmogus, gyvenantis savo minčių pasaulyje, kalbėjo taip greitai, kad Davūdas su Džahanu sunkiai jį suprato, nes italų kalbą mokėjo vidutiniškai.

– Kaip gyvena jūsų mokytojas? – paklausė Mikelandželas.

Tik dabar prisiminę, ko čia atsibeldė, jie perdavė Sinano laišką. Nusišluostęs delnus į prijuostę, nešvaresnę už rankas, *Il Divino* perlaužė antspaudą. Kai jis baigė skaityti, akyse šmėkštelėjo nerimas, kurio dar neseniai nebuvo.

Davūdas pasakė, kad jie mielai parveš atsakymą Sinanui, jei *Il Divino* malonės jį parašyti. Menininkas linktelėjo ir nužingsniavo prie stalo, užversto visokiais daiktais. Nustūmęs kelis ant grindų, jis atlaisvino vietą ir atsisėdo rašyti laiško, mąsliai suraukęs kaktą.

Nežinodami, ką veikti, Džahanas su Davūdu apžiūrinėjo kambarį. Ant darbastalio stovėjo du Šventojo Petro bazilikos maketai – vienas medinis, kitas molinis. Jie pastebėjo, kad Mikelandželas iš esmės pakeitė fasadą ir atsisakė portiko. Be to, jis pakeitė kupolą laikančių pagrindinių piliorių formą. Maži langeliai dingo, juos pakeitė didesni, praleidžiantys daugiau šviesos.

Iš susimąstymo juos pažadino trenksmas. Mikelandželas baigė laišką ir ieškojo vaško jam užantspauduoti. Suirzęs nustūmė į šoną porą ritinėlių ir gertuvę, ši sudužo.

Jie ieškojo po knygomis, stalčiuose, ant dėžių. Pagaliau dingęs daiktas atsirado po pagalvėle, pusiau sumaigytas, nes kažkas

* Didžiausia nešlovė (*it.*).

ant jo užmynė. Mikelandželas ištirpdė vašką, uždėjo antspaudą ir perrišo laišką kaspinu. Matyt, pastebėjo, kaip jie domisi Šventojo Petro bazilikos modeliais, nes pasakė:

– Sangalui prireikė kelerių metų padaryti projektui. Man užteko penkiolikos dienų.

Džahanas nustebo, išgirdęs jo balse pyktį. Jis, labiausiai gerbiamas Romos menininkas, tebesivaržo su vaiduokliu. Džahanui toptelėjo, kad Mikelandželo būdui skulptūra tinkamesnė už architektūrą. Jis to nepasakė. Pasakė jis ką kita, nes pamatė puikų arklio piešinį:

– Jums patinka gyvūnai.

– Aš juos tyrinėju, – Mikelandželas paaiškino, kad jis skrodžia lavonus ir maitą, apžiūrinėja raumenis, nervus, kaulus.

– Aš turiu baltą dramblį, – išdidžiai pareiškė Džahanas. – Mudu dirbame statybose.

– Tavo mokytojas naudoja darbams dramblį? Gal ir man reikėtų įsitaisyti.

Paskui jis klausinėjo juos apie Siuleimanijės mečetę, gyrė Sinano darbą. Iš kur Mikelandželas tai žino, spėliojo Džahanas. Kol laužė galvą, kaip mandagiai paklausti, menininkas pakėlė ranką ir tarė:

– *Altro non mi accade**.

Jie tylomis išėjo.

* Kitaip nebus (*it.*).

TĄ PAČIĄ SAVAITĘ PAMEISTRIAI išjojo į Stambulą. Džahanas prisirišo prie savo arklio, bet ilgėjosi Čhotos. Jis nerimavo, kad jį pakeitęs prižiūrėtojas aplaidžiai atlieka darbą, o jei ir netinginiauja, Čhota, ko gero, nieko neėda – drambliai kartais taip elgiasi, jausdamiesi vieniši ar palikti. Bet kuo arčiau buvo Stambulas, tuo labiau Džahanas jaudinosi. Romoje jis įstengė negalvoti apie Mihrimah, bet dabar prisiminimai apie ją plūstelėjo kaip srauni upė pro pralaužtą užtvarą.

Kai juodu sustojo pailsėti ir nusišlapinti, Džahanas pastebėjo, kad Davūdas nusiminęs. Jis žinojo, kad bendrakeleivis – našlaitis, užaugintas senelio, ir paprašė Davūdo papasakoti apie vaikystę.

– Nėra ko pasakoti, – tyliai atsakė Davūdas. Jis buvo pražuvęs pikčiurna, kol meistras Sinanas jį rado, išmokslino ir pakeitė jo likimą.

Į Adrianopolį jie jojo tylėdami, paskendę kiekvienas savo mintyse. Sutemo; jie paleido arklius šuoliais. Tik tada, kai įskaudo užpakalius, o arkliai pabalo nuo putų, abu suprato, kad laikas atsikvėpti. Netoliese pamatė smuklę ir nusprendė joje pernakvoti.

Viduje žmonių buvo pilna kaip užrišt. Valgomasis buvo didelis, bet tokiomis žemomis lubomis, kad stačias negalėjai išsitiesti. Kampe, akmeniniame židinyje, degė ugnis ir pliupėjo pajuodęs nuo suodžių katilas. Prie ilgų plačių medinių stalų sėdėjo lankytojai – įvairaus amžiaus ir tikėjimo vyrai.

Vos Džahanas su Davūdu įėjo į vidų, visų galvos atsisuko į juos, o šurmulys pritilo. Niekas neapsidžiaugė, kad jie čia. Pastebėję laisvą vietą vieno stalo gale, juodu įsispraudė tenai. Džahanas apsidairė. Jam iš kairės sėdėjo žilstelėjęs džiūsna, turbūt perrašinėtojas, nes jo pirštai buvo ištepti rašalu, o priešais – frankas šiaudų spalvos plaukais. Jis šildėsi rankas virš garuojančio dubens ir kilstelėjo skrybėlę, sveikindamas juos.

– Tu jį pažįsti? – paklausė Davūdo Džahanas.

– Iš kur aš galiu ką nors pažinti šitoje skylėje?

Pro šalį ėjo neūžauga, nešinas padėklu su gėrimais. Kažkas pakišo jam kojį, jis pargriuvo, stiklinės nuriedėjo grindimis. Lankytojai pratrūko kvatoti. Paraudonavęs neūžauga atsistojo, bet nepasakė nė žodžio, ir lankytojai valgė toliau, lyg ne jie ką tik būtų žvengę kaip kumeliai.

Valgė juodu tylėdami. Po vakarienės Davūdas užlipo į viršų – atėjo vakarinės maldos metas. Džahanas nusprendė dar pabūti. Jį apėmė iki šiol nepatirta ramybė. Buvo vienišas it paliktas švyturys, tačiau tą akimirką jautėsi artimas, tik nežinojo kam. Pirmą kartą skausmas dėl Mihrimah vestuvių atlėgo.

– Tavo draugas išėjo?

Pakėlęs galvą Džahanas pamatė, kad į jį žiūri vyras šiaudų spalvos plaukais.

– Galiu prisėsti? – paklausė jis, įsitaisė šalia, nelaukdamas atsakymo, ir spragtelėjo pirštais, duodamas ženklą neūžaugai. Po valandėlės ant stalo prieš juos stovėjo ąsotis.

– Išgerkim! – pasiūlė nepažįstamasis.

Vyno skonis buvo kaip medžio žievės ir džiūstančių rožių. Džahanas nusprendė, kad keliautojas – jo vardas buvo Tomazas, – protingas žmogus. Jis buvo italas ir pasakė keliaująs į rytus, nes aistringai trokšta pamatyti Aja Sofiją. Stiklinės vėl buvo pri-

piltos vyno, paskui atneštas dar vienas ąsotis. Jie maloniai šnekučiavosi, nors vėliau Džahanas menkai teprisiminė, apie ką.

– Mokytojas išsiuntė mus į Romą, – pasakė Džahanas. Buvo gerokai įkaušęs, bet dar suvokė, kad apie Mikelandželo laišką, kurį jie vežasi, verčiau neužsiminti. – Jis norėjo, kad įgytume naujų žinių.

Kaip visi ilgai negalėję išsikalbėti žmonės, Džahanas be perstojo malė liežuviu. Pliauškė apie savo būsimus laimėjimus, nes vynas atrišo liežuvį. Išgirdęs apie Mihrimah vedybas, jis užsigeidė greitos šlovės.

Tomazas įdėmiai žiūrėjo į jį per stiklinės kraštą.

– Negi mūsų laimėjimai tokie svarbūs? – ištarė labai lėtai. – O gal svarbiau tai, ko nepadarome?

– Ką jūs turite omeny? – paklausė Džahanas ir išmaukė dar vieną stiklinę.

– Tarkim, tu eini per mišką ir sutinki moterį. Vienui vieną. Gali ją paimti, bet to nepadarai. Tai rodo, koks esi žmogus. Arba, tarkim, tave kas nors išplūsta. Gali sugurinti jam nosį, o jei to nepadarai, tai rodo, koks esi žmogus.

– Vadinasi, kartais ko nors nepadaryti – žygdarbis? – paklausė Džahanas.

– Taip, – nusišypsojo Tomazas. – Tu statai iš medžio, akmens, geležies. Statai ir poelgiais, kurių nėra. Tavo mokytojas tai puikiai žino.

Džahanui nudiegė paširdžius:

– Iš kur jūs jį pažįstat?

– O kas jo nepažįsta? – atsiliepė Tomazas stodamasis ir sviedė neūžaugai monetą. – Man laikas eiti, drauguži.

Džahanas slapta apsidžiaugė, kad sumokėjo Tomazas. Jį būtų graužusi sąžinė, kad mokytojo pinigus leidžia vynui.

– Puiku, kad nori klestėti, – pasakė Tomazas. – Telaimina tave Dievas. Tik netapk viena iš tų menkų širdžių.

Užlipęs į viršų Džahanas pamatė, kad Davūdas kietai miega, kaip ir tuzinas kitų keliauninkų, nusvirduliavo prie lango ir jį atidarė. Lauke čirškė svirplys. Suūbavo pelėda. Vakaras buvo įstabus, danguje švietė auksinis mėnulio pjautuvas. Priešais it vėduoklė išsiskleidė sodas su akmenimis apdėtomis ežiomis, kvepiantis taip saldžiai, kad Džahanas įmanęs būtų gėręs orą. Mėgaudamasis maloniais kvapais, jis prisiminė. Tik tada. Tuos žodžius. Buvo juos skaitęs anksčiau. Dantės „Pragare". „Netapk viena iš tų menkų širdžių, kurios nėra regėję nei paniekos, nei laurų išdidžių."*

Pabudę rytą Džahanas su Davūdu pamatė, kad yra apvogti: dingo jų batai, pinigai iš piniginių, sidabrinis segtukas, krištolinis rutulys, maišelis su piešiniais, Džahano oda įrištas dienoraštis ir jame paslėptas žiedas. Neliko nė vieno eskizo, kuriuos jie taip kruopščiai darė visą kelionę. Dingo ir Mikelandželo laiškas.

– Kas čia per vagis, – piktinosi Džahanas. – Kam jam reikia brėžinių?

– Tikriausiai apsiriko ir pamanė, kad jie vertingi, – liūdnai atsiliepė Davūdas.

Keista, niekas iš kitų keliautojų nebuvo apvogtas. Vagį domino tik Sinano pameistriai. Džahanas su Davūdu kūkčiojo ir aimanavo kaip vaikai. Išnaršė visur, ir ne kartą. Bergždžiai. Susirūpinę, pažeminti ir sugniuždyti jaunuoliai paliko smuklę. Abu jie kaltino save: Džahanas – kad vakare nusigėrė, o Davūdas – kad miegojo kaip užmuštas.

Jie niekada nesužinos, ką *Il Divino* parašė laiške mokytojui.

* Vertė Aleksys Churginas.

Vyriausiojo Romos architekto ir vyriausiojo rūmų architekto iš Stambulo susirašinėjimas nutrūko, ir ne pirmą kartą. Pameistriai grįžo pas Sinaną tuščiomis rankomis. Iš ilgos kelionės jie neparsivežė nieko, tik nuovargį ir jau dylančius prisiminimus apie Šventojo Petro baziliką.

KAPITONAS GARETAS GAIŽIAI trenkė druska, prakaitu ir alkoholiu. Į rūmus jis pateko lengvai it vaiduoklis. Jis niekam nepatiko, bet niekas nedrįso jo siutinti, taigi visi aplenkdavo jį iš tolo – o jam to ir tereikėjo.

Džahanas pastebėjo, kad kapitonas atrodo prastai. Rausvo, nebūdingo Osmanų imperijos gyventojams atspalvio oda pagelto. Lūpos sutrūkinėjo, skruostai įdubo. Džahanas nusprendė, kad kelionėje jis užsikrėtė kokia nors liga. O gal išdavystė pagaliau ėmė nuodyti jam sielą.

– Sveikas, seniai nesimatėm. Anądien tariau sau, laikas aplankyti apsimetėlį dramblio varovą ir paimti į nagą. Atvykstu čia ir ką aš girdžiu? Jo nėra, jis Romoje! Romoje? Tau sekasi, vaikine. Ar patiko viešnamiai? Mielai pats ten pasismaginčiau. Deja! Niekas nesiunčia manęs į Romą! Kur mano atlygis? Greičiau sakyk, ką parvežei senam draugui.

– Pakeliui į Stambulą mus apvogė, – pasakė Džahanas.

– Kur ne! Dievinu pramanus.

Kad kapitonas nutiltų, Džahanas atidavė jam rubinų rožinį, pavogtą per Siuleimanijės mečetės atidarymą. Ketino jį parduoti ir nupirkti dovaną Mihrimah. Asilas nelaimingas.

Kapitonas žvilgtelėjo į grobį, ir jo veidas ištįso:

– Čia viskas, tinginy?

Ne viskas. Po medžiu Džahanas buvo užkasęs dėžutę su sidabriniais peiliais iš rūmų virtuvės, perlą, atitrūkusį nuo Mihrimah drabužio krašto, rašiklį auksine plunksna, stiklainį medaus

iš rūmų sandėliuko ir Chesnos Chatūn plaukų smeigtuką. Kartą, kai auklė ėmė jį barti, ją ištiko astmos priepuolis, ir jos palenkta galva atsidūrė taip arti Džahano rankos, kad nenudžiauti smeigtuko būtų buvusi tiesiog nuodėmė. Nė vieno iš šių daiktų Džahanas neketino atiduoti kapitonui Pamišėliui. Jis laikė juos sau, jei ištiktų bėda ir tektų skubiai bėgti iš Stambulo.

Bet kapitonas buvo nekvailas:

– Mano kantrybė baigiasi. Gaila, tu dar toks jaunas. Žinai, kaip čia baudžiami tokie melagiai? Jiems gyviems nudiriama oda.

Džahanas krūptelėjo, bet atkreipė dėmesį, kad kapitonas nebandė jo sumušti ir negrasino durklu. Kažkodėl nesiryžo.

– Kalbama, kad tavo sultonaitė nelaiminga. Vargšelė. Turi visus pasaulio turtus ir nė lašo meilės.

– Seniai jos nemačiau, – Džahanas pasijuto nesmagiai.

– O, pamatysi, nė kiek tuo neabejoju. Juk ji dievina baltąjį dramblį.

Pagaliau Džahanas suprato. Kapitonas Garetas išgirdo, kad sultonaitės Mihrimah vedybinis gyvenimas nelaimingas. Mieste sklido gandai, kad ji kiauras dienas vieniša rauda savo gražiuose namuose. Jis žinojo, kad sultono duktė prisirišusi prie Čhotos, o gal ir prie dramblio varovo, ir sumetė, kad netrukus ji vėl pasirodys žvėryne. Džahanas – višta, galinti dėti auksinius kiaušinius. Kapitonas nenorėjo jo per anksti atsikratyti.

Staiga Džahanas įsidrąsino.

– Dabar eikit, – išsišiepė jis. – Bet kada gali pasirodyti baltųjų eunuchų vyresnysis. Nenorėčiau atsidurti jūsų vietoje, jei jis jus čia ras.

Kapitono Gareto lūpa atvipo, jis dvejojo, ką atsakyti.

– Eikit! – skubino jį Džahanas. – Kai tik gausiu kokį vertingą daiktą, perduosiu jums žinią.

Kapitonas perbedė jį akimis, bet neprieštaravo. Pirmą kartą jis išėjo negrasindamas. O Džahanas suprato, kad tokie niekšai kelia baimę, nes moka pasinaudoti kitų žmonių silpnybėmis. Kad išgyventų seralyje, nusprendė jis, pasistatys sieloje haremą ir užrakins jame visas savo baimes, rūpesčius, paslaptis ir sielvartus. Jis bus šio haremo sultonas ir eunuchas. Jis niekam neleis ten dirstelėti. Net mokytojui.

Kupolas

1562-UOSIUS DŽAHANAS VISADA prisimins kaip laimės metus. Kiekvieno žmogaus gyvenime būna vieni tokie metai, manė jis. Laimė auga, pražysta, o kai pradedi manyti, kad taip bus visada, baigiasi. Džiaugsmo pradžia buvo mečetė, kurią jie statė Mihrimah. Tėvas padovanojo jai daug žemės, duodančios didžiules pajamas, ir ji tapo turtingiausia imperijos moterimi. Ir turinčia didžiausią valdžią. Žmonės bijojo jai neįtikti, architekto pameistriai irgi. Net meistras Sinanas būdavo kaip nesavas jos akivaizdoje. Ją pamačius žmones išpildavo šaltas prakaitas. Tik ne Džahaną. Šis taip beprotiškai ją mylėjo, kad užmiršdavo bijoti.

Kiti pameistriai nedrįso ir nesiryžo siūlyti jokių naujovių, o Džahanas jų buvo pertekęs. Jis dirbo tiek daug, kad, nors buvo tik mokinys, meistras pradėjo vertinti jo uolumą. Eidamas pas sultono dukterį atsiskaityti už darbą, Sinanas įprato kartu vestis Džahaną.

Visus pirmuosius mėnesius Džahanas, kad ir ką veiktų ir kur būtų, galvojo apie projektą, dailiai nubraižytą meistro Sinano. Naktį lovoje laužydavo galvą, kaip jį patobulinti. Net miegodamas statydavo Mihrimah mečetę. Kol vieną dieną ryžosi įteikti vyriausiajam rūmų architektui piešinį: portiką su septyniomis kupolo formos nišomis.

– Tu atmetei mano eskizą ir nupiešei savo, – tarė Sinanas, veikiau nustebęs, negu įsižeidęs.

– Atleiskite man, mokytojau, nenorėjau jūsų užgauti. Man atrodo, kad įėjimas į mečetę turi būti stulbinamai įspūdingas.

Sinanas galėjo jį išbarti, bet nutylėjo. Apžiūrėjo eskizą ir paklausė:

– Kodėl septynios?

Džahanas jau buvo sugalvojęs atsakymą:

– Tiek yra žemės sluoksnių. Tiek kartų maldininkai turi apeiti Kaabą. Tai šventas skaičius.

Sinanas susimąstė. Paskui suvyniojo ritinėlį ir tarė:

– Atnešk kitų brėžinių. Jei nori, kad tave vertinčiau, pasistenk, kad jie būtų geresni.

Džahanas pasistengė. Jis braižė, matavo, svajojo. Net sau neprisipažino, jog nori, kad mečetė primintų Mihrimah tą dieną, kai jie susipažino. Kai ji dar buvo mergaitė, bėganti nuo vapsvos. Kai segėjo vėrinį su septyniais perlais. Marmurą ir granitą kolonoms jis pasirinko patį šviesiausią, jos suknelės ir šydo spalvos. Kupolą laikys keturi bokštai, nes tą popietę sode buvo ketvertas: sultono duktė, Chesna Chatūn, dramblys ir jo varovas. O į dangų veršis vienintelis minaretas, lieknas ir grakštus kaip ji. Mečetėje bus daugybė langų – ir kupole, ir maldų salėje, – kad šviesa atspindėtų jos plaukų auksą.

Po kelių savaičių karštligiško darbo Sinanas pasivėdėjo Džahaną į šalį ir tarė:

– Matau, kaip stengiesi. Be abejo, dar turi daug mokytis, bet tau netrūksta ryžto ir ištvermės. Sultonaitės Mihrimah mečetė iš dalies bus ir tavo atsakomybė. Leisiu tau padaryti šiuos pakeitimus.

Džahanas pabučiavo mokytojui ranką ir prisidėjo prie kaktos. Kad ir koks gyvenimas buvo anksčiau, nuo šiol jis pasikeis. Bet nė vienoje kitoje statyboje jis nedirbs taip uoliai, neįdės tiek širdies į kiekvieną smulkmeną.

Tačiau nenuilstamas Džahano atsidavimas darbui siutino kitus pameistrius, deja, jis tai suprato per vėlai.

MIHRIMAH MEČETĖS STATYBA ėjo į pabaigą, bet meistro ir pameistrių padėtis buvo kebli. Akvedukus jau seniai reikėjo remontuoti. It laiko įveikti nukaršę milžinai jie stūksojo virš miesto ir vis labiau iro. Stambulo gyventojų daugėjo, todėl vandens reikėjo vis daugiau. Giliai po žeme, apstatyta ligoninėmis, smuklėmis, skerdyklomis, pirtimis, mečetėmis, cerkvėmis ir sinagogomis, tryško šventi šaltiniai, bet jų vandens nebepakako.

Sinanas buvo pasiruošęs imtis darbo. Jis ketino ne tik atkurti tai, kas padaryta dar netikėlių laikais: jo sumanymai buvo didesni ir drąsesni. Jis norėjo aprūpinti miestą vandeniu, pastatęs keletą akmeninių tiltų, įrengęs šliuzus ir iškasęs po žeme tunelius. Didžiulėse atvirose ir uždarose cisternose būtų laikomos vandens atsargos sausiems vasaros mėnesiams. Projektas buvo rizikingas ir turėjo daug priešininkų, kurių galingiausias buvo Rustemas Paša, sultono žentas, naujas didysis viziris ir Mihrimah vyras.

Rustemas nepritarė Sinano projektui iš pat pradžių. Pakaks švaraus vandens – ir iš visur plūstelės žmonės, miestas bus perpildytas, atsiras daugiau lūšnynų, greičiau plis užkrečiamosios ligos. Stambulas ir taip kimšte prikimštas gyventojų, naujų nereikia, juk kiekvienas atsiveš krūvą svajonių ir nusivylimų.

Rustemas Paša turėjo daug šalininkų, nors kiekvienas turėjo savų sumetimų. Sinano varžovai architektai pavydėjo jam talento ir nenorėjo, kad jis imtųsi tokio milžiniško darbo, nes būgštavo, kad jam pasiseks. Paprasti žmonės tvirtino, kad van-

duo iš kalnų mirtingiesiems nepasiekiamas – išskyrus nebent Farchadą, prasiveržusį pro Bisutuno kalną, kad atneštų pieno Širin. Mulos sakė, kad negalima drumsti žemei ramybės, nes pabus džinai ir žmoniją ištiks baisios nelaimės. Tačiau Sinanas, puldinėjamas iš visų pusių, dirbo toliau, lyg niekur nieko. Kaip jis nepraranda pasitikėjimo savimi ir ramybės tarp klastūnų ir piktavalių liežuvautojų, Džahanas nesuprato. Mokytojas nepasakė nė vieno blogo žodžio apie šmeižikus. Džahanui jis priminė vėžlį, kuris, baksnojamas vaikų, pasislepia kiaute ir laukia, kol pavojus praeis. Tačiau vėžlys Sinanas ne tik nepametė galvos, bet ir be perstojo dirbo.

Meistrui padėjo Nikola ir Džahanas. Jie turėjo matuoti, apskaičiuoti nuolydžių kampus, tobulinti projektus ir tyrinėti, kur Bizantijos vandentakių nebepakanka ir kaip pagerinti padėtį. Surinktus duomenis jie pateiks sultonui.

Nikola ir Džahanas, gavę tokią svarbią užduotį, sykiu nudžiugo ir sunerimo. Tokio atsakingo darbo jiems anksčiau neteko dirbti. Ir vis dėlto jie nėrėsi iš kailio ne todėl, kad padarytų įspūdį sultonui ar paneigtų didžiojo vizirio argumentus, o kad nepadarytų gėdos mokytojui. Juodu ieškojo šaltinių ir gręžinių, upelių ir upių, požeminių versmių ir vandens telkinių, žymėjo juos žemėlapyje ir mąstė, kaip kanalais sujungti juos visus į vieną sistemą. Galop vieną ketvirtadienio popietę meistras su abiem mokiniais, išsipustę, narsūs, viltingi ir apsikrovę brėžiniais, išėjo į rūmus.

Juos pasitiko Rustemas Paša – mandagiai, bet šaltai. Džahanas įsikirto nagais į delnus, kad nedrebėtų kroato, kuris paveržė iš jo Mihrimah, akivaizdoje. Didysis viziris nieko nepastebėjo. Aukšto ūgio, lankstaus proto ir klastingo būdo didikas laimėjo daugybę pergalių ir šiandien ketino iš paskutiniųjų priešintis Si-

nanui. Jis taip nekentė Anatolijos gyventojų, kad, siekdamas užkirsti jiems kelią į sostinę, buvo pasiruošęs paaukoti visų Stambulo gyventojų gerovę.

Atlydėti į priėmimų salę, soste, užtiestame auksu ataustu audeklu ir nusagstytame brangakmeniais, jie išvydo sultoną Siuleimaną. Viename kampe tryško fontanas, ir jo čiurlenimas buvo vienintelis garsas patalpoje. Pasaulių valdovas vilkėjo geltono atlaso drabužį, apkraštuotą juoda sabalena. Jis širdingai pasveikino Sinaną, nors balse skambėjo sielvartas. Sultonas vilkėjo spalvingais drabužiais pirmą kartą po daugelio savaičių. Du jo sūnūs tapo pikčiausiais vienas kito priešais, bet palaužė valdovą Chiurem mirtis. Moters, kuriai jis rašė meilės eilėraščius, jo penkių vaikų motinos, sykiu nekenčiamos ir garbinamos sultonienės, sugulovės, pakilusios į negirdėtas haremo mergai aukštybes, Chiurem – Meiliosios Linksmuolės, nebebuvo. Ji mirė, taip ir neišvydusi Osmanų imperijos soste kurio nors savo sūnaus.

Tris kartus puolę ant veido, pameistriai nuleidę akis nuėjo paskui mokytoją minkštu ir storu kilimu. Vėliau Džahanas prisimins šviesą, srūvančią iš šakinių, ir raminamą nematomų liepų kvapą, sklindantį pro langą.

– Vyriausiasis rūmų statytojau, pagrįsk savo sumanymą, – įsakė sultonas Siuleimanas.

Sinanas linktelėjo pameistriams. Šie buvo nubraižę brėžinius kupranugario odos, išdirbtos taip, kad būtų permatoma, skiautėse. Iš viso jų buvo keturios. Nikola ir Džahanas, paėmę vienas už vieno, kitas už kito galo, išvyniojo ir parodė pirmą brėžinį. Tuo tarpu Sinanas paaiškino, ką ketina daryti, nuolat rodydamas į brėžinį. Nei sultonas, nei didysis viziris neištarė nė žodžio.

Jie greitai perėjo prie antro ir trečio brėžinio – įvairių dydžių akvedukų įvairiose vietose. Ketvirtą ritinėlį, kuriame buvo

pavaizduotas požeminis vamzdynas, sujungsiantis kelis šaltinius, planą, kuriuo jie labiausiai didžiavosi, Sinanas atidėjo į šalį. Jei klausytojai būtų labiau domėjęsi, būtų parodęs. Tačiau dabar nuojauta pakuždėjo jam apie paskutinį brėžinį tylėti. Jis tepasakė, kad vanduo į sodus, kiemus ir vynuogynus plūstelės vamzdžiais. Pridūrė, kad pagirdyti trokštančius labai kilnu. Kai jis baigė kalbėti, sultonas Siuleimanas kurį laiką tylėjo, paskui kažką numykė ir, atsisukęs į didįjį vizirį, paklausė, kokia jo nuomonė.

Rustemas laukė šios akimirkos. Jis prabilo atsargiai, lyg jam būtų nesmagu apie tai kalbėti, bet aplinkybės privertė.

– Architektas Sinanas – įgudęs meistras. Jo sumanymas, kurį čia išdėstė, puikus. Bet jis, ko gero, nesupranta, kad mūsų imperijai tai reiškia tik naujus rūpesčius.

– Kokius rūpesčius, viziri?

– Tai brangu, mano viešpatie. Iždas ištuštės.

Paprašytas pasakyti, ką mano šiuo klausimu, Sinanas atsakė:

– Yra būdų išlaidoms sumažinti. Kur galėsime, trumpinsime kanalus ir tunelius, naudosime pigesnes medžiagas.

– Ir ką pasieksite? – įsiterpė didysis viziris. – Atsikraustys daugybė žmonių. Tarkim, kils gaisras – kaip jį užgesinti, jei namų šalia vienas kito pridygę kaip grybų? – nesitikėdamas atsakymo, jis išsitraukė nosinę ir nusišluostė kaktą. – Šis miestas ir taip perpildytas. Daugiau gyventojų nebereikia.

Sinano veidu nuslinko šešėlis:

– Kiek atvyks, gali nuspręsti mūsų sultonas. Bet dabartiniams gyventojams turi pakakti vandens.

Kurį laiką juodu ginčijosi. Vyriausiasis rūmų architektas atrėmė didžiojo vizirio išpuolius, bet didysis viziris nenusileido. Galop sultonui nusibodo jų klausytis, ir jis paskelbė:

– Gana, aš išklausiau abi puses. Netrukus sužinosite, ką nusprendžiau.

Sinanas su pameistriais atbuli išėjo iš salės. Rustemas pasiliko, ir Džahanas pamanė, kad tai neteisinga. Be abejo, jiems dingus jis pasistengs įtikinti valdovą, kad yra teisus. Džahanas laužė galvą, kaip išgelbėti padėtį. Jei kuriam nors iš jų pavyktų pasikalbėti su sultonu akis į akį, nesikišant didžiajam viziriui, jį būtų įmanoma įtikinti. Antraip vilties nėra.

Tą naktį, sujaudinti dienos įvykių, pameistriai liko pas Sinaną. Džahanas vylėsi aptarti reikalus, bet mokytojas, nemėgstantis tuščių plepalų, liepė jiems mokytis. Išvargę mokiniai po vakarienės nuėjo gulti. Džahanas tamsoje blaškėsi ant demblio negalėdamas užmigti, ir jam dingtelėjo mintis.

Jis neįstengė laukti iki ryto, apgraibomis nuslinko į kitą kambario galą, kur kietai miegojo Nikola, ir papurtė jį už peties.

– Kas čia? – sumurmėjo Nikola pusiau per sapną.

– Ša, čia aš.

– Džahanai... kas atsitiko?

– Negaliu užmigti. Vis galvoju, kas įvyko šiandien.

– Aš irgi, – atsiliepė Nikola, nors ką tik miegojo kaip užmuštas.

– Argi mūsų sultonas gali teisingai spręsti, kai viziris visą laiką šalia? Mokytojas susitinka su valdovu tik retkarčiais, o Rustemas – kasdien.

– Teisybė, bet mes nieko negalime padaryti.

– Galime. Aš kai ką sumaniau, – sušnibždėjo Džahanas. – Yra vieta, kur didysis viziris nedrįs trukdyti sultonui.

– Tu ketini prasmukti į haremą? – aiktelėjo Nikola.

– Ne, paikši, – neištvėręs prunkštelėjo Džahanas. – Yra dar viena vieta, kur viziris jo nelydi. Atspėk!

– Oi, nežinau. Pasakyk, – paprašė Nikola.

– Medžioklė. Kai Siuleimanas išvyks į medžioklę, seksiu įkandin ir paaiškinsiu mūsų ketinimus. Manau, kai greta nebus to landaus vizirio, sultonas mąstys blaiviau.

– Brolau, sumanymas puikus, – pagyrė Nikola.

Abu žinojo, kad didysis viziris negali pakęsti medžioklės. Jis buvo beviltiškai nerangus ir vilkdavosi įkandin, o kad šuoliuotų kalvomis paskui grobį, negalėjo būti nė kalbos.

– Tai bus mūsų dovana mokytojui, – tarė Džahanas. – Kol kas nieko jam nesakyk.

– Bet juk tai gali būti pavojinga? – pritildęs balsą paklausė Nikola.

– Vargu. Jei sultonas nenorės manęs išklausyti, pasišalinsiu.

– Gal man eiti kartu?

– Ko gero, vienam geriau. Grįžęs pažadu viską papasakoti.

– Bet... būk atsargus.

– Nesirūpink, viskas bus gerai.

Džahanas iš tikrųjų tikėjo, kad bus gerai, bet visą savaitę galva jam ūžė kaip bičių avilys, o nervai buvo įtempti taip, kad vos netrūko. Jis be paliovos kartojo sau žodžius, kuriuos pasakys sultonui. Iš kitų žvėryno prižiūrėtojų sužinojo, kur ir kada sultonas medžios. Nikolai jis atskleidė tik dalį sumanymo – nepasakė, kad pasiims Čhotą. Kol kas visos Džahano pastangos atkreipti sultono dėmesį į dramblį buvo tuščios. Džahanas tikėjosi, kad dabar ir Čhotai, ir jo varovui pasitaikė proga pelnyti valdovo palankumą.

Pagaliau atėjo lauktoji diena. Rytą Džahanas su odiniu krepšiu už nugaros užsiropštė ant dramblio ir išjojo Aja Sofijos link. Prie didžiulių Bab i Humajūno vartų pasisveikino su sargybiniais.

– Kur keliauji? – paklausė vienas.

– Mūsų sultonas, Pasaulio Prieglobstis, pamiršo mėgstamiausią lanką. Man įsakyta jį atnešti.

– Kodėl ne arkliu? – paklausė antras sargybinis.

– Nes drambliai greitesni, – tučtuojau atsakė Džahanas.

Sargybiniai sukikeno.

– Ko gero, turėčiau patikrinti, – tarė pirmas sargybinis.

– Puiku, aš palauksiu. Jei sultonas pasiges lanko ir supyks, kaltas būsiu ne aš.

Vyrai žiūrėjo į jį kramtydami ūsus. Džahano veidas buvo bejausmis, ir juodu susimąstė. Paskui, lyg būtų surišti nematoma virvele, abu pasitraukė į šalį.

– Jok! – tarė antras sargybinis. – Tegu tavo dramblys dumia, kiek kojos neša.

Džahanas jo paklausė, bet tik išjojęs iš miesto. Nenorėjo, kad Čhota ką nors sutryptų. Kai tik triukšmingos Stambulo gatvės dingo iš akių, jis paragino dramblį.

Jie atjojo prie pušyno į šiaurę nuo miesto. Džahanas žinojo, kad sultonas įpratęs ginti grobį prie vienos prarajos krašto. Ten ir laukė Džahanas. Prabėgo daug laiko – ar bent jam taip atrodė. Džahanas sunerimo. Nežinia, kur medžiotojai, gal slepiasi krūmuose ir jį netyčia pašaus. Kuo toliau, tuo labiau jis būgštavo, bet staiga tolumoje sulojo šunys. Jų buvo koks pustuzinis, ir jie sparčiai artėjo.

Paskui Džahanas išvydo jį – elnią. Šis svirduliuodamas išlėkė iš miško. Į kaklą jam buvo įsmigusi viena strėlė, į krūtinę – kita. Tačiau per stebuklą elnias vis dar bėgo.

Džahanas nušoko nuo dramblio. Elnias artinosi, saulėlydžio šviesoje žėrėjo ragai. Žvėris buvo puikus, didžiulės drėgnos akys paklaikusios. Sutrikdytas kraujo kvapo Čhota atstatė iltis. Bet el-

niui jau buvo vis tiek. Jis išplėtė šnerves, išsižiojo, lyg norėtų ką nors pasakyti, ir susmuko.

Džahanas šoko prie jo, bet užkliuvo už medžio šaknies. Kol jis priėjo prie elnio, iš kažkur atskuodė penki kurtai, lodami, kiek gerklė išneša. Jie apsupo grobį ir neleido vaikinui prisiartinti.

Staiga Džahanas pajuto kažkieno žvilgsnį ir atsisuko. Į jį žiūrėjo raitas sultonas. Džahanas drebėdamas puolė ant veido:

– Mano viešpatie.

– Ką tu čia veiki su drambliu?

– Jūsų nuolankus tarnas išdrįso atvykti jūsų pamatyti, vildamasis, kad leisite jam tarti keletą žodžių.

– Ar tu ne mano dramblio varovas?

– Taip, mano viešpatie, – atsakė Džahanas. Vos prieš kelias dienas jis stovėjo per porą žingsnių nuo sultono ir rodė brėžinius. Bet sultonas, matyt, jo neįsidėmėjo. – Aš esu ir meistro Sinano mokinys. Kaip tik dėl jo atėjau maldauti jūsų didenybės.

Kol jie kalbėjosi, tarnai įkėlė negyvą elnią į vežimą, traukiamą poros arklių. Kurtai, vis dar pergalingai skalydami, nulėkė kinkiniui iš paskos.

– Tu drįsai be leidimo išvesti valdovo dramblį iš žvėryno? – paklausė sultonas. – Negi nežinai, kad gali būti išplaktas už daug menkesnį nusižengimą?

– Jūsų didenybe, meldžiu atleidimo. Aš privalėjau su jumis susitikti. Vyliausi, jei atjosiu drambliu, jūs mane pamatysite.

Jei Džahanas būtų išdrįsęs pakelti akis, būtų pamatęs, kad sultono akyse sužibo linksmi žiburėliai.

– Matyt, turėjai rimtų priežasčių nusižengti.

– O mano viešpatie, jei leisite... – Džahano balsas suvirpėjo.

Jis lėtai išvyniojo kupranugario odą, kurios anądien nepasitaikė progos parodyti. Jis paaiškino, koks svarbus Sinano projektas

miestui ir kiek daug žmonių – senų, ligotų, silpnų ir vargšų – melsis už sultoną kaskart, numalšinę troškulį. Sultonas Siuleimanas klausėsi ir klausinėjo. Džahanas su džiaugsmu įsitikino, kad jo spėjimas teisingas: už rūmų sienų valdovas buvo kitoks, malonesnis.

– Ar mokytojas žino, kad tu čia? – paklausė sultonas.

– Ne, nežino. Jis supyktų ant manęs, jei sužinotų.

– Aš irgi turėčiau supykti, bet nepykstu. Akivaizdu, kad tu gerbi mokytoją. Jei visi Sinano mokiniai tokie atsidavę jam kaip tu, jis laimingas žmogus.

Džahanas pajuto, kad lūpų kampučiai užsiriečia nuo šypsenos. Iš tokių neprašytos tuštybės akimirkų nuregzti grėsmingiausi suklydimai. Šaitanas patapšnoja per petį ir neva naiviai sukužda į ausį, kodėl nepanorėjus daugiau.

– Jūsų didenybe, galiu jums parodyti dar vieną dalyką?

Sultonas vos pastebimai linktelėjo. Džahanas išėmė pergamentą, kurį slėpė po drabužiu. Tai buvo jo paties projektas – akmeninis septynių arkų tiltas per upę.

Tiltas turėjo akmenines iškyšas į aukštupio pusę atramoms nuo smarkios tėkmės apsaugoti ir pėsčiųjų takus žmonėms ir gyvuliams. Jis buvo pakeliamasis, kad būtų įmanoma reguliuoti prekių ir keleivių srautus. Jei sultonui pasirodytų priimtini ne tik Sinano vandentakiai, bet ir šis tiltas, Džahanas išgarsėtų. Žmonės vadintų jį vandenų architektu. O gal dar geriau, Sinano genijum. Kas žino, gal jį net priimtų į amatininkų susivienijimą. Paprastai pameistrio kelias į meistrus ilgas ir lėtas it sraigės per pievą, bet gal Džahanas bus išimtis? Apie jo sėkmę tikrai išgirs Mihrimah.

Į projektą sultonas dirstelėjo viena akimi ir čiupo kamanas:

– Man patinka tavo drąsa, jaunuoli. Bet drąsa – pavojingas dalykas. Neužmiršk, valdovas turi išnagrinėti visus požiūrius ir tik tada spręsti. Grįžk namo ir lauk mano žinios.

Ir jis nujojo, lydimas svitos, šunų ir arklių. Net jiems dingus iš akių Džahanas tebejautė kavalkados sukeltą vėją ant odos. Su palengvėjimu atsiduso. Viskas praėjo sklandžiai, ačiū Dievui.

Kitą dieną statybvietėje prie jo pribėgo Nikola.

– Na kaip? Pasisekė?

– Aš mačiau jį. Aš kalbėjau su juo.

Nikola išplėtė akis:

– Tikrai?

– Taip! Jei nori žinoti, sultonas užsakys mums naują akveduką ir tiltą, – pūtėsi Džahanas.

– Kokį tiltą?

– Et, aš paminėjau tiltą, kurio projektą padariau.

– Nepasitaręs su mokytoju?

Džahanas pasijuto nesmagiai ir nieko neatsakė. Jis visą dieną laukė progos pasikalbėti su Sinanu, bet nesulaukė. Užtat prieš pat saulėlydį atvyko keturi janyčarai.

– *Salam aleikum*, kariai, – pasveikino juos Sinanas. – Kas jus čia atviliojo?

– Atėjome vieno jūsų žmogaus, statytojau.

– Matyt, čia kažkokia klaida, – tarė Sinanas. – Mano darbininkai sąžiningi.

– Ne darbininko. Pameistrio!

Džahanas išgirdo pokalbį ir priėjo. Jautė, kas nutiks ir kad tai neišvengiama. Kaip tik tada Sinanas paklausė:

– Kurio?

Ir janyčaras ištarė Džahano vardą.

– Jis geras pameistrys, – suglumęs sumirksėjo Sinanas.

– Didžiojo vizirio įsakymas, – tarė janyčarų vadas. Jis gerbė meistrą ir nenorėjo jo nuliūdinti, išsivesdamas mokinį.

– Juk jis nepadarė nieko blogo? – neatlyžo Sinanas.

Niekas neišdrįso atsakyti. Stojo nesmagi tyla, ir Džahanas sumurmėjo:

– Atleiskit, mokytojau.

Sinano veide susimetė kelios raukšlės, supratus, kad jis kai ko nežino. Uždėjo rankas Džahanui ant pečių ir stipriai spustelėjo, lyg norėtų perduoti vaikinui dalį savo stiprybės.

– Kad ir kas nutiktų, aš tavęs nepaliksiu, – tarė jis. – Tu ne vienas. Su tavimi Dievas.

Džahanui gniaužė gerklę. Jis nedrįso išsižioti, kad nepravirktų. Janyčarai pagarbiai ėjo abipus jo, bet kai tik statybvietės triukšmas nuslopo, sukaustė grandinėmis. Surakintomis rankomis jis buvo atvestas pas didįjį vizirį.

– O, čia tu! – suriko Rustemas Paša, rodydamas į jį pirštu. – Tau užteko įžūlumo nutykoti sultoną! Kaip gyvatė praslydai man už nugaros!

Džahano sprandą išmušė prakaitas; jis drebėjo.

– Viskas aišku: tu sieki, kad iždas ištuštėtų! Aš tavimi pasidomėjau. Visas tavo gyvenimas – vienos melagystės. Prisipažink, tu Persijos šnipas?

– Mano viešpatie, – prabilo Džahanas, ir jo balsas nutrūko, – prisiekiu šventuoju Koranu, kad aš ne šnipas. Mano ketinimai buvo geri.

– Pažiūrėsim, – ir Rustemas pašaukė sargybinius.

Taip neklusnus Sinano pameistrys, stengdamasis padėti mokytojui aprūpinti miestą vandeniu, atsidūrė tamsiame požeminiame Septynių bokštų tvirtovės kalėjime – ten galą gavo šimtai nelaimingųjų, išleistų buvo tik saujelė.

– KUO TU VARDU? – antrą kartą paklausė raštininkas.

Džahanas suprato, kad tik kenkia sau neatsakinėdamas, tačiau negalėjo susitaikyti su mintimi, kad ir jo vardas bus įtrauktas į padugnių, kada nors suimtų Stambule, sąrašą. Jį kankino vis didėjanti baimė, kad įrašytas supūti kalėjime.

Raštininkas perbedė jį akimis. Jo kalba, priešingai nei rašysena, grožiu nepasižymėjo:

– Aš klausiu, tu atsakai. Jei tylėsi, nupjausiu tau liežuvį.

– Neįsismagink, – įsiterpė vyriausiasis prižiūrėtojas, stebintis apklausą. – Nėra reikalo gąsdinti vištos.

– Dedančios auksinius kiaušinius, efendi? – paklausė raštininkas.

– Pamatysim. Nupeštos visos vištos vienodos.

– Teisybė, efendi.

Vyriausiasis prižiūrėtojas žiūrėjo į Džahaną bereikšmiu žvilgsniu ir nesijuokė. Lieso veido, pakumpęs, jis priminė Džahanui berniūkštį iš gimtojo kaimo, kuris gaudydavo rupūžes, pririšdavo jas prie lazdos ir pjaustydavo peiliu. Tada jo veidas būdavo toks pat abejingas, akys tokios pat tuščios.

– Tokio dar neturėjome, tiesa? – paklausė vyriausiasis prižiūrėtojas, lyg Džahano kambaryje nebūtų.

– Ne, neturėjome, pavydėtinas laimikis.

– Paties didžiojo vizirio laimikis.

Džahanas suprato, kad jie jau viską apie jį žino. Vardo klausia – ir tebelaiko sukaustytą grandinėmis, nors akivaizdu, kad jis

niekur nepabėgs, – tik todėl, kad jiems malonu jį kamuoti. Tylėdamas jis tik prailgins patyčias.

– Aš esu sultono dramblio varovas ir vyriausiojo rūmų architekto pameistrys, – kimiai ištarė.

Stojo trumpa tyla, kurią drumstė tik raštininko plunksnos skrebėjimas.

– Nelaimingas žmogus, tiesa, efendi? – tarė jis, baigęs rašyti.

– Labai nelaimingas. Mažas žmogelis, turintis didelį priešą.

Džahanas gurktelėjo:

– Šeimininkas mane iš čia ištrauks.

Vyriausiasis prižiūrėtojas priėjo taip arti, kad Džahanas užuodė smarvę, sklindančią jam iš burnos.

– Kiekvienas, nusibaigęs čia, turėjo šeimininką. Tik naudos iš to nebuvo jokios. Šeimininkai net į jų laidotuves nėjo.

Raštininkas sukikeno.

– Mano šeimininkas kitoks, – nenusileido Džahanas.

– Gaidys, giedantis per anksti, prisišaukia mėsininką, – pasakė vyriausiasis prižiūrėtojas. – Nuveskite šį karalaitį į jo rūmus, – pakėlęs balsą, įsakė sargybiniams.

Sargybiniai įstūmė Džahaną į tamsų drėgną koridorių. Jie nusileido laiptais ir vėl atsidūrė koridoriuje, tokiame siaurame, kad teko eiti vorele. Džahanas pastebėjo, kad gličios sienos sutrūkinėjusios, o plyšiai apsamanoję. Jie nusileido dar vienais laiptais, paskui dar vienais. Smarvė darėsi vis šlykštesnė, tamsa – vis tirštesnė. Džahanas ant kažko užmynė ir iškart suprato, kad tai kadaise buvo gyva.

Jie atsidūrė bokšto apačioje. Degė kelios žvakės, bet buvo taip tamsu, kad Džahanas būtų pamanęs, jog atėjo naktis, jei nebūtų žinojęs, kad jį čia atvedė rytą. Iš kairės ir iš dešinės buvo kameros, panašios į iškritusių dantų skyles burnoje. Paskui jis pamatė ka-

linius. Įdubusiais skruostais, išsišovusiais kaulais, žemus ir aukštus, jaunus ir senus. Vieni stebėjo jį, prisispaudę kaktomis prie geležinių grotų. Kiti atsuko jam nugarą ir jo nepaisė. Treti gulėjo ant šiurkščių demblių. Kartais Džahanas išvysdavo kaulėtą ranką, siekiančią samčio su vandeniu, akis išsekusiame veide, žvelgiančias iš tamsos, strunkių krūvas prie kibirų, sklidinų išmatų.

Vienas kalinys kažką gargždžiai sušnibždėjo, Džahanas atsisuko, ir tas spjovė jam į veidą. Džahanas negalėjo pajudinti rankų ir bandė nusišluostyti skreplį petimi. Kalinys nusijuokė. Net kai jo lūpos susičiaupė, juokas – žemas, šiurpus – tebeaidėjo. Tą akimirką Džahanui pasirodė, kad bokštas tyčiojasi iš jo. Keliai sulinko. Taip, jis vagis, bet ne toks kaip jie. Šie žmonės – banditai, žudikai, prievartautojai ir plėšikai. Jis neturėtų čia būti. Kartėlis suveržė gerklę taip, kad Džahanas vos neužduso.

– Eik! – sukriokė sargybinis.

Priekyje kažkas sucypė. Sargybinis pašvietė žibintu. Šikšnosparnis. Džahanas ėmė spėlioti, kaip tas gyvis čia pateko. Spėliojo neilgai, nes sargybiniai atkėlė surūdijusius vartus ir įstūmė Džahaną į tuščią kamerą.

– Sostas, jūsų didenybe!

Džahanas luktelėjo, kol akys apsiprato su tamsa. Šviesos pluošteliai prasiskverbė tik pro pustuzinį ne didesnių už monetą angų palubėje. Pro jas plūdo, jei apskritai plūdo, oras. Jis išvydo akmenines sienas, plūktinę aslą, nutriušusį demblį ir du medinius kibirus – vienas buvo apskretęs nešvarumais, o kitas pilnas vandens, kurio paviršiuje plūduriavo keli nebegyvi vabzdžiai.

– Ei, kodėl nepasodinai jo čia? – suriko kažkas iš kitos koridoriaus pusės.

Tas kalinys pradėjo mėgaudamasis pasakoti, kaip smagintųsi su Džahanu. Po kiekvieno gašlaus sakinio kiti pratrūkdavo

kvatoti. Tai truko kurį laiką, jis rėkavo nešvankybes ir čepsėjo, o kiti juokėsi. Netrukus visi ėmė dainuoti, ploti ir trypti. Triukšmas buvo toks, kad Džahanas neištvėręs žvilgtelėjo į aną kamerą, priešingai nei jo, ryškiai apšviestą žvakėmis.

Vienas kalinių – vaikinas garbanotais plaukais, migdolinėmis akimis, su duobutėmis skruostuose – leidosi šokti, kiti švilpė ir garsiai džiūgavo. Lėtai siūbuodamas, jis pasikėlė marškinius ir parodė bambą, kurioje spindėjo perliukas. Po juo tokiomis didelėmis raidėmis, kad Džahanas įstengė perskaityti, buvo ištatuiruotas žodis „pupuliukas“.

– Smagiau, Kaimakai!

– Pajudink savo dailią subinytę!

Kaimakas, skatinamas tokių šauksmų, ėmė rangytis visu kūnu. Kuo smarkiau jis trūkčiojo ir kraipėsi, tuo šiurkštesnius sąmojus laidė kiti. Kalinių buvo keturi, jie kvatojo, bet Džahanas pastebėjo, kad jie bijo vadeivos. Nusistebėjo, kad šie kaliniai be grandinių, priešingai nei jis ir beveik visi kiti, kuriuos matė pakeliui. Džahanas neįsivaizdavo, kaip jie pelnė tokią lengvatą.

Šokėją stebėjo ne tik Džahanas, bet ir vadeiva. Staiga jis griebė Kaimaką už užpakalio ir apsimetė, kad lipa ant jo. Sėbrai pritariamai subaubė. Kaimakas paraudo ir nenuoširdžiai šyptelėjo. Klegesys buvo toks, kad sienos drebėjo, bet sargybiniai kažkur dingo.

Iš už aulo vadeiva išsitraukė peilį, palaižė šaltą aštrų galą ir prispaudė Kaimakui prie gerklės. Vaikino Adomo obuolys mėšlungiškai sutrūkčiojo, bet jis toliau siūbavo klubais. Kurį laiką visus tris – vadeivą, šokėją, peilį – siejo kažkokio atskiro pasaulio ryšiai.

Vadeiva žengė žingsnį atgal, atsiraitė rankovę. Kairė ranka buvo vienų mėlynių ir žaizdų: vienos jau buvo užsitraukusios, kitos dar šviežios. Vienu greitu judesiu jis perrėžė ranką nuo riešo

iki alkūnės. Ant grindų, išmargintų tamsiomis dėmėmis, kurias Džahanas pastebėjo tik dabar, pasipylė kraujas. Džahanas stengėsi neprarasti savitvardos, bet jam pasidarė silpna ir toptelėjo, kad šį žmogų jis galėtų užmušti.

Staiga orą perskrodė balsas:

– Gana, šunsnukiai!

Rodos, tušti žodžiai, bet, atsimušę nuo sienų, jie iškart nutildė triukšmadarius. Džahanas dirstelėjo į dešinę, į kamerą koridoriaus gale. Iš pradžių nieko nepamatė. Paskui iš tamsos lėtai išplaukė pažįstamas veidas. Balabanas.

– Vaikinai šiek tiek pasilinksmino, – suniurnėjo vadeiva.

– Mat kaip? Pasakyk jiems, kad man galvą skauda nuo jų spiegimo.

Vadeiva davė ženklą šutvei. Visi pasitraukė į kameros kampus, šokėjas nenoromis – irgi.

– Dar vienas dalykas, – sušuko Balabanas.

– Koks?

– Nustok pjaustytis, Abdula. Man nepatinka visur matyti kraują.

– Stengiausi dėl naujoko, – paaiškino Abdula, rodos, įsižeidęs, kad jo kruvinas vaidinimas neįvertintas kaip pridera.

– Spektaklis baigtas, – paskelbė Balabanas, priėjo prie geležinių kameros grotų ir pagaliau dirstelėjo į Džahaną. – Ką aš matau! Čiagi mano pažįstamas indas.

Su juo kartu sėdėjo dar penki ištikimi čigonai. Visi vienas po kito linktelėjo Džahanui sveikindamiesi.

– Kaip atsidūrei šitoje skylėje? – paklausė Balabanas.

– Užrūstinau didįjį vizirį, – atsakė Džahanas. – O jūs?

– Aš? Aš nieko nepadariau. Viso labo trupučiuką pakutenau kadijų.

Balabanas buvo suimtas, nes pavogė teisėjo karietą. Tas teisėjas įmetė į kalėjimą Balabano antros eilės pusbrolį ir nuteisė pakarti senelio brolį. Balabanas pasiryžo atkeršyti ir su draugais pavogė kadijaus brangakmenius ir durtinius, papjovė ir išsikepė povus iš jo kiemo, pagrobė jo ketvirtąją žmoną ir padegė arklides. Tačiau čigonai buvo sugauti tik nudžiovę naują karietą, atvežtą iš frankų žemės ir anksčiau priklausiusią kažkokiam didikui.

Septynių bokštų tvirtovės požeminiame kalėjime Balabanas buvo valdovas. Šitame vargų ir skurdo pasaulyje jo kamera buvo tikra oazė – minkštos šilkinės pagalvėlės, gorė, kad nebūtų šalta, žalvarinis puodas virti kavai, drožinėtas ąžuolinis krėslas – jo sostas. Kiti kaliniai gerbė jį arba jo vengė, stengdamiesi neįžeisti. Visi laisvėje turėjo brangių žmonių – tėvus, žmonas, vaikus, ir net nuožmiausias galvažudys suprato, kad, jei užgaus Balabaną, čigonai keršys. Nes Balabanas buvo didžiulės genties galva, jis pats nenutuokė, kiek joje žmonių. Bet su juo visi skaitėsi ne tik todėl. Ir kaliniai, ir sargybiniai kaip ugnies bijojo romų prakeikimo, nes žmogaus, prakeikto per pilnatį, net palikuonys išsivaduos tik po septynių kartų. Nusižengėliui mirus kentės jo anūkai ir proanūkiai.

Tai Džahanas sužinojo greitai. Jis spėjo, kad legendas apie Balabaną paskleidė pats Balabanas. Iš visų Džahano sutiktų žmonių jis buvo pats protingiausias, išskyrus Sinaną. Bet mokytojo išmintis buvo it ramus bedugnis ežeras, o Balabano – it sūkuringa upė, išeinanti iš krantų ir viską užtvindanti, pernelyg audringa, kad ramiai tekėtų savo vaga.

Naktį Džahanas apsivyniodavo plona kandžių sukapota antklode, trenkiančia visais ankstesniais savininkais. Dažnai būdavo taip šalta, kad dantys jam barškėdavo it kaltai, kalantys akmenį. Pro sienų plyšius pūtė vėjas, lakstė vabzdžiai ir žiurkės. Mintis, kad tarakonas įropos į ausį, o žiurkė nugrauš nosį, kėlė Džaha-

nui tokį siaubą, kad jis miegodavo priešokiais, laukdamas aušros, taip smarkiai sukandęs dantis, kad suskausdavo galvą. Ilgėjosi Čhotos. Troško dar kartą pamatyti Mihrimah, išgirsti jos švelnų kaip atlasas balsą. Ankstesnis gyvenimas dabar jam atrodė kaip pasaka, kadaise kažkur iš kažko girdėta.

Sargybiniai buvo pagiežingi, savaitės slinko skausmingai lėtai. Laikas tapo įvijais laiptais, vedančiais į niekur. Su vienatve jis apsiprato, bet negalėjo apsiprasti su mintimi, kad yra paliktas likimo valiai. Jis stengėsi pateisinti Sinaną, bet niekaip negalėjo suprasti, kodėl mokytojas jam net raštelio neatsiuntė. Iš pradžių, išgirdęs koridoriuje žingsnius, tikėdavosi, kad sargybiniai ateina jo išleisti. Dabar nebelaukė. Be abejo, jis užmirštas. Įsivaizdavo Jūsufą, Nikolą, Davūdą ir mokytoją, dirbančius kaip paprastai, nepastebinčius, kad jo nebėra. Prieš akis iškildavo Mihrimah su tarnaitėmis, besigrožinti savo atvaizdu Venecijos stiklo veidrodyje ir tylomis liūdinti, tylomis, ne per daug. Jis galvojo apie Čhotą, apie rūmų žvėryno prižiūrėtojus, kurių kiekvienam rūpi tik savo reikalai. Jo sielą užplūdo pagieža ir įniršis it utėlės galvą.

Kartą per dieną kaliniai gaudavo po kąsnelį supelijusio papločio ir skystos košės, kurioje plaukiojo kremzlių gabalėliai. Džahanas valgydamas kaskart žiaukčiodavo. Jis sužinojo apie keistą alkio poveikį. Kiauras dienas galvodavo apie valgį – apie visokius patiekalus. Kalbėdavo su savimi, ginčydavosi su žmonėmis, kurie kadaise buvo jį nuskriaudę. Kapitonas Garetas, Gvazdikas Kamyl Aga, lokių tramdytojas Mirka... Tiek būdraudamas, tiek miegodamas, jis vaidydavosi su jais. Abdula iš savo kameros stebėjo jį kreivai šypsodamasis, tarsi sakytų, kad juodu supanašėjo.

Po kokio mėnesio sargybiniai atvedė berniūkštį, tikrą gražuolį, o tokioje vietoje grožis ne į naudą. Paaiškėjo, kad jis – smulkus vagišius. Vaikėzas vos vilko kojas, nes gavo šimtą smū-

gių per padus. Paskui jis pagal paprotį pabučiavo budeliui ranką, dėkodamas už teisingumo pamoką, be to, turėjo jam sumokėti už tokį vargą. Vaikėzas neturėjo nė skatiko, todėl vėl buvo išplaktas ir įmestas į Septynių bokštų tvirtovę.

Džahano kameroje vietos buvo per akis, bet vaikėzas buvo pasodintas į kamerą priešais. Abdula iškart pradėjo prie jo kabinėtis. Berniūkštis nuožmiai priešinosi. Džahanas nuolat girdėdavo pilną baimės jo spiegimą. Jam aplink akis atsirado tamsūs ratilai. Džahanas spėjo, kad vaikėzas negali miegoti, nes visada turi būti budrus.

Vieną rytą Džahaną, vargais negalais užsnūdusį auštant, pažadino slopūs garsai. Pirmiausia jis pamatė Kaimaką, pešiojantį antakius kameros kampe. Kiti lošė kauliukais, rėkavo ir keikėsi. Paskui jis pamatė juos: Abdula, prispaudęs peilį berniokui prie gerklės, kad jis nerėktų, laisvąja ranka movė jam kelnes. Visi apsimetė, kad nieko nepastebi.

Džahanas pribėgo prie grotų ir visa gerkle suriko:

– Balabanai!

Nė garso.

– Ei, Balabanai!

– Ko? – suniurnėjo Balabanas. – Ko bliauni kaip asilas?

– Berniokui blogai!

– Tai kas?

– Padėk jam!

– Jei padėčiau visiems besmegeniams, neturėčiau kada nė nusišikt.

– Jis dar vaikas.

– Tai kas? Jei tu kūjis, kalk. Jei tu vinis, kentėk.

– Po perkūnais! – subaubė Džahanas. – Daryk ką nors, antraip...

Nebaigtas sakinys pakibo ore. Džahanas delsė. Kelis kartus gurktelėjo. Kuo jam pagrasinti Balabanui?

– Tu niekuo nesiskiri nuo Abdulos, – pridūrė alsiai.

– Aš niekada nesakiau, kad skiriuosi, – atsiliepė Balabanas.

Abdula sukikeno.

– Nori jį išgelbėti? – tarė jis, gniaužydamas aukos šlaunis. – Eikš čia, pasikeiskite vietomis!

Stojo nesmagi tyla. Džahanas svarstė, ką daryti. Balabanas, Kaimakas, berniokas, kaliniai kitose kamerose – visi laukė, ką jis atsakys. Džahanas pajuto, kad dega iš gėdos, tačiau privalo ką nors pasakyti:

– Aš turiu dramblį. Jis sutrypė daug žmonių. Kai išeisiu iš čia, prisiekiu, jis tave užmuš.

– Kas yra dramblys? – suglumo Abdula.

– Žvėris. Didesnis už namą.

– Gal tu hašišo prisirijai? – nusišaipė Abdula. – Kur tu radai tokį?

– Tai tiesa. Drambliai – didžiausi žemės gyvūnai. Maniškis tave suplos kaip blyną.

– Meluoji! – atšovė Abdula.

– Nemeluoja, – įsiterpė Balabanas. – Aš pats turiu dramblį. Jo dramblys ir mano dramblė – vyras ir žmona. Protingi gyvuliai. Už tave tikrai protingesni. Sutrėkš tave kaip rupūžę.

Balabanas palaikė Džahaną, ir Abdula susimąstė apie grėsmę.

– Ką jie ėda? – paklausė, suraukęs kaktą.

– Žmogieną, – atkirto Džahanas.

– Meluoji! – atkirto Abdula, bet šį kartą nelabai tvirtai.

Tą akimirką berniūkštis išsprūdo iš Abdulos gniaužtų ir nubėgo į kameros galą. Jis visą dieną neištarė nė žodžio. Laimė, jį netrukus paleido. Džahanas džiaugėsi, kad vaikėzui niekas nebe-

gresia, bet neturėjo jėgų pakilti nuo čiužinio atsisveikinti. Jautėsi pavargęs. Ištroškęs. Ir sušalęs. Laikas sustojo. Kliedėdamas bučiavo Mihrimah, juokėsi su Sinanu, vaikščiojo su Nikola, Jūsufu ir Davūdu. Matė ir kelis gulius bei ifritus*. Vienas buvo baisiai įkyrus ir prisispyręs vertė jį kažką gerti.

– Man nieko nereikia iš ifrito, – gynėsi Džahanas.

– Aš ne ifritas, kvaily.

Džahanas prisivertė atplėšti akis:

– Balabanai?

– Taip, greičiau gerk! Tu karščiuoji, – vienoje rankoje laikydamas puodelį, Balabanas kita padėjo Džahanui atsisėsti ir atsiremti nugara į sieną.

– Ką jūs čia veikiat?

– Rūpinuosi tavimi.

– Kaip jūs čia patekot?

– Turiu visų šio koridoriaus kamerų raktus.

– Ką?

– Ša, pakalbėsim apie tai vėliau. Klausyk, tu turi žmoną?

– Ne.

– O meilužę? Didelė krūtinė, šilta subinė. Įsivaizduok, kad ji tau pataisė šerbeto. Gurkštelėk, nesudaužyk jai širdies.

Džahanas kaip gyvas negalėjo įsivaizduoti Mihrimah, taisančios šerbetą jam – ar kam nors kitam. Užsimerkė ir sumurmėjo:

– Aš nenoriu...

– Pasikliauk manimi ir išgerk.

– Pasikliauti tavimi? Tu nepadėjai tam berniokui.

– Tas berniokas – ne mūsiškis, – atsiduso Balabanas. – Jis

* Džinų rūšys, milžiniškos sparnuotos ugnies būtybės (*aut. past.*).

man nepavaldus. Jei imsiu gelbėti visus, mano žmonės pasipiktins. Ir taip turiu dėl ko nerimauti. Žinai, ką sako žmonės: „Du čigonai – trys nuomonės."

– Tai tu gini tik savus?

– Taip, tik savo šeimą!

– Velniop tavo šeimą!

– Galvok, ką sakai, brolau. Kodėl turėčiau padėti kiekvienam nenaudėliui, patekusiam į šią skylę?

– Tai kodėl padedi man? Aš klydau, tu blogesnis už Abdulą.

– Jei tu šitaip kalbėsi su manimi, išplėšiu tau liežuvį.

– Išplėšk, – tarė Džahanas. – Jau nebesvarbu.

– Nebent... tu būtum genties narys. Tada galėtum taip su manimi kalbėti.

Džahaną ištiko kosulio priepuolis, net pečiai drebėjo.

– Apie ką tu kalbi? – paklausė jis, atgavęs žadą.

– Susitarkim. Tu išgersi šitą nuovirą, pasveiksi. O aš pavasarį iškelsiu puotą. Tapsi garbės romu. Ir man nereikės nupjauti tau liežuvio.

Džahanas nusijuokė. Balabanas piktai į jį dėbtelėjo:

– Tau juokinga?

– Ne todėl juokiuosi, – atsakė Džahanas. – Man iš tiesų garbė. Tiktai... Nebetikiu, kad iš čia išeisiu.

– Aišku, čia supūsi! – suriko Abdula, kuris slapta klausėsi jų savo kameroje.

– Uždaryk srėbtuvę! – suriko Balabanas. – Išgerk, ir aš padarysiu tave čigonu, – pridūrė Džahanui, pritildęs balsą. – Puikus nuoviras, *daki dei** receptas.

* Senelė iš motinos pusės (*aut. past.*).

Džahanas nežinojo, kas yra *daki dei*, bet jam buvo taip blogai, kad nepaklausė. Gurkštelėjo ir iškart išspjovė:

– Fui, šlykštybė!

Balabanas atsiduso, greitai atlošė Džahanui galvą, prispaudė sau prie peties ir supylė nuovirą į burną. Džahanas spjaudėsi, žiopčiojo, kosėjo ir žiaukčiojo, bet apie pusę nurijo.

– Puiku, – tarė Balabanas, išsitraukė iš užančio skarelę ir aprišo Džahanui galvą. – Šį pavasarį tapsi mūsiškiu.

Gal nuoviras, kurį Džahanas gerdavo visą savaitę tris kartus per dieną, iš tikrųjų buvo stebuklingas, o gal jam tiesiog pasisekė, nors ir manė neturįs laimės, bet jis pasveiko. Jėgos grįžo, Džahanas net vėl pradėjo kurti projektus.

SEPTYNIŲ BOKŠTŲ TVIRTOVĖJE vilties trūko, užtat išmatų buvo per akis. Nešvarumai buvo retai išpilami, Džahano irgi. Viename kameros kampe išaugo smardi krūva. Senovėje architektai braižydavo projektus ant ką tik nutinkuotų grindų. Džahanas piešė šakele, vietoj rašalo naudodamas išmatas.

Pirmiausia jis nubraižė užvažiuojamuosius namus. Paskui rūmus, vertus Mihrimah. Jo šedevras buvo kalėjimas. Ne bokštas, o ilgas neaukštas pastatas. Pro dideles angas lubose priplūs daug šviesos ir gryno oro. Jo kalėjime jauni kaliniai nebus sodinami į senių kameras. Niekas nebus surakintas grandinėmis. Prie pagrindinio pastato bus dirbtuvės, kuriose kaliniai mokysis amatų, kaip antai staliaus ar mūrininko. Iki šiol Džahanas mielai projektuodavo pastatus, bet negalvodavo apie žmones, kurie jais naudosis ar kaip jie jausis. Dabar buvo kitaip. Žmonės jam rūpėjo ne mažiau už pastatus.

– Ką tu veiki? – paklausė Balabanas, užsukęs į kamerą.

– Darau elgetyno projektą. Čia virtuvė. O čia biblioteka. Įsivaizduok, jei visi išmintingi miestiečiai bent po dieną mokytų vargšus, šie irgi įgytų išminties.

– Vargšeli, tu kuoktelėjai, – tarė Balabanas. – O čia kas? – neištvėręs paklausė.

– Ligoninė, – atsakė Džahanas, rodydamas į antrą brėžinį. – Didesniems pamišėliams už mane. Jie bus čia laikomi, bet ne įkalinti.

– Tuoj galėsi braižyti laisvėje. Gavau žinią. Didysis viziris tau atleido.

– Iš kur žinai?

– Turiu rūmuose saviškių.

Džahano veidu nuslinko šešėlis:

– Bet kodėl? Kas pasikeitė?

– Tu tikrai trenktas, – Balabanas suirzęs sumosavo rankomis. – Pulk ant kelių ir dėkok Alachui. Kodėl tu amžinai klausinėji? Skęstantysis ir už gyvatės griebiasi. Ir neklausia: „Tu nuodinga ar ne, palauk, pirmiau apžiūrėsiu."

Prieš aušrą Džahanas išgirdo žingsnius, paskui kameros duryse pasisuko raktas. Įėjo du sargybiniai. Jie nuėmė jam grandines ir padėjo atsistoti. Džahanui, nors jis ir buvo girdėjęs iš Balabano apie malonę, į galvą atėjo tik viena mintis: kad jį veda mirti. Matydami, kad jis nenori eiti, sargybiniai jį pastūmė prie durų, bet švelniau negu anksčiau, todėl jis dar labiau išsigando.

– Jūs mane vedate pakarti?

– Ne, kvaily. Tu laisvas.

Džahanas, vis dar netikėdamas, nuėjo prie Balabano kameros. Čigonai miegojo. Jis nenorėjo išeiti neatsisveikinęs; nusitraukė skarelę, kurią Balabanas buvo jam apvyniojęs apie galvą, ir pririšo prie geležinių grotų. Žvilgtelėjo į Kaimaką, kažką negirdimai murmantį per sapną. Netoli jo ramiai miegojo Abdula, ir sunku buvo patikėti, kad jis pritvinkęs smurto.

Jie ėjo ilgais koridoriais, lipo laiptais. Džahanas aukštas po aukšto spėliojo, kas jį išgelbėjo ir kodėl. Lauke jo laukė karieta.

– Kur važiuosime? – paklausė jis vežėjo.

– Man įsakyta nuvežti jus pas savo ponią Mihrimah.

Taip jis sužinojo, kas jį išvadavo. Pro karietos langą žvelgė į

rūką virš jūros, tamsią pušų žalumą, vėjyje sklendžiančius peslius su dvišakomis uodegomis. Pasaulis buvo toks kaip anksčiau. Ir sykiu viskas pasikeitė. Atsimainęs žmogus tikisi, kad pasaulis irgi bus kitoks.

– Negaliu toks važiuoti pas ponią, – sušuko jis vežėjui, iškišęs galvą iš karietos. – Meldžiu nuvežti mane į hamamą.

– Man įsakyta jus iškart vežti pas sultonaitę.

– Efendi, pasigailėkit. Kaip aš galiu toks jai pasirodyti?

Vežėjas gūžtelėjo pečiais. Jam tai nerūpėjo.

– Reikėjo galvoti anksčiau, – šiurkščiai atšovė.

Šie žodžiai įsiutino Džahaną. Jis nebeturėjo kantrybės taikstytis su beširdžiais.

– Dabar paklausyk. Aš ką tik išėjau iš kalėjimo. Jei reikės, vėl sėsiu, bet prieš tai užmušiu tave!

Vežėjas kažką suniurnėjo, bet, bijodamas buvusio kalinio, išsuko iš artimiausios aikštės į šoninę gatvę, ieškodamas pirties.

CHAMAMO SAVININKAS NENORĖJO įleisti Džahano ir sutiko tik papirktas vežėjo. Tą akimirką, kai karštas vanduo palietė odą, Džahanas susiraukė iš skausmo. Šiltas marmuras po kojomis buvo švelnus kaip debesis. Pirmą kartą po šešių savaičių nusiskuto. Telakas*, milžinas kurdas, buvo arba įsiutintas rytą patirtos neteisybės, arba prisišveitęs per aštraus maisto, nes trynė Džahaną per smarkiai – pirštai dirbo greitai, apie riešus nuo įtampos susidarė raudonos rievės. Kai jis baigė maudyti Džahaną, šio oda raudonavo kaip aguona. Kalėjimo smarvė ir purvas sunkėsi iš jo juodomis dėmelėmis. Jis apsvaigęs atsistojo ir nusvirduliavo per miglą prie pakylos lauke. Čia, išėjus iš karštos, pilnos garų vidinės salės, buvo šalta ir gaivu.

Patarnautojas pasiūlė jam žemuogių šerbeto. Gurkšnodamas gėrimą jis žvalgėsi, nes vis tiek neturėjo ką veikti. Išvydo snūduriuojantį raudonveidį storulį, veikiausiai pirklį. Ant suolo krašto sėdėjo kitas vyras neramiomis akimis, su randu ant skruostikaulio ir tabalavo kojomis, beveik visiškai uždengtomis peštamalu**. Jo kaimynas kazachas nužvelgė Džahaną, nusprendė, kad jis neįdomus, ir nusigręžė.

Netrukus pasirodė du berniukai didelėmis skaisčiomis akimis, jiems dar nežėlė barzda. Vaikinukus iškvietė storulis. Džahanas žinojo, kas vyksta: slaptuose kambariuose berniukai teikia

---

* Pirties patarnautojas, masažuojantis ir maudantis klientus.

** Medvilninis pirties rankšluostis su kutais.

rinktiniams klientams tam tikras paslaugas. Džahanas prisiminė Kaimaką ir Abdulą. Nugara įsitempė, lūpos persikreipė.

– Nemėgsti berniukų, – sušnibždėjo jam į ausį kažkieno balsas.

Ant marmurinio suolo greta Džahano klestelėjo vyras. Jo krūtinė, rankos, kojos, net pečiai buvo apžėlę tamsių plaukų kuokštais.

– Man nepatinka tokios pramogos, – tarė Džahanas.

Vyras neva pritariamai linktelėjo ir išsišiepė:

– Žinai patarlę: „Berniukai vėsina vasarą, moterys šildo žiemą"?

– Aš vasarą miegu užsiklojęs plona antklode, o žiemą – stora.

Vyras sukikeno, bet nieko nebesakė. Prieš išeidamas iš hamamo Džahanas apsivilko drabužiais, kuriuos parūpino vežėjas. Lauke jis pamatė abu berniukus, juodu kuždėjosi, o vienas laikė sidabrinę monetą taip, lyg tai būtų raktas į slaptą pasaulį.

Tą pačią popietę, drebėdamas iš susijaudinimo, jis įžengė į Mihrimah rūmus ant Bosforo kranto. Vadinasi, jo širdis nesudiržo. Tankiai kvėpuodamas, kad apsiramintų, atsiklaupė prieš ją.

– Kaip tu atrodai! – ji užsidengė ranka burną. – Vieni kaulai.

Džahanas išdrįso pažvelgti į sultonaitę. Ant Mihrimah kaklo kabojo perlų vėrinys, mirguliuojantis kaskart, kai ji sujudėdavo. Drabužiai buvo iš žalios taftos. Dabar ji buvo ištekėjusi moteris ir elgėsi kitaip. Veidą dengiantis šydas vis dėlto nepaslėpė nei jos grožio, nei liūdesio. Dar niekada kito žmogaus sielvartas taip nedžiugino Džahano. Ji nerimavo dėl jo. Gal net mylėjo jį. Jam atrodė, kad širdis tuoj plyš.

Mihrimah liepė tarnams nešti vieną patiekalą po kito ir ragino jį paragauti visų valgių. Troškinta aviena, dolma*, slyvos, užpiltos sirupu, cukruoti įvairių spalvų migdolai. Mažutėje lėkštutėje buvo patiektas gardėsis, kurio Džahanas kaip gyvas nebuvo valgęs, – ikrai. Likimas nenuspėjamas. Vakar jis išmatomis braižė projektus ant kameros grindų, o dabar sėdi ant šilkinių pagalvių ir mylimoji maitina jį ikrais. Jis užsimerkė ir nebesuprato, kur tikrovė, o kur kažkieno kito gyvenimas.

– Anksčiau tu man pasakodavai įdomias istorijas, – ištarė Mihrimah beveik pašnibždomis. – Prisimeni?

– Kaip galėčiau pamiršti, šviesiausioji ponia?

– Viskas tada buvo kitaip. Mes buvome vaikai. Tik vaikystėje galima taip mėgautis pasakojimais. Tačiau ir suaugę mes galime...

Ji nespėjo daugiau nieko pasakyti, nes ant didžiųjų laiptų sudundėjo žingsniai. Džahanas atsitiesė, mat jam toptelėjo, kad galbūt ateina jos vyras, Rustemas Paša. Jis pasuko galvą ir išvydo Chesną Chatūn su maža mergyte. Vaikas žemai nusilenkė motinai ir įsmeigė į Džahaną didžiules rudas akis.

– Aiša, džiaugsme mano, pasisveikink su mūsų svečiu, talentingu architektu. Jis su meistru Sinanu pastatė tas gražias mečetes, apie kurias nuolat kalbame.

– Taip, mama, – atsiliepė mergytė be jokio susidomėjimo.

– Be to, jis prižiūri baltąjį dramblį, – pridūrė Mihrimah.

Aišos veidas nušvito.

– Tai tu padėjai drambliukui atsigerti mamos pieno?

Džahanas giliai įkvėpė. Matyt, istorijas, kadaise išgirstas iš jo, Mihrimah papasakojo dukteriai. Nusišypsojo, nes jam pasirodė, tarsi nematomas ir pats to nežinodamas lankytųsi šiuose na-

* Balandėliai, kurių įdaras įvyniotas ne į kopūstų, o į vynuogių lapus.

muose ir klausytųsi prieš miegą sekamų pasakų. Jo ir Mihrimah žvilgsniai virš vaiko galvos susitiko, ir abu persmelkė supratimas, švelnus ir trumpalaikis it vėjo gūsis.

– Gal šviesiausioji panelė kada nors ateitų pamatyti dramblio? – paklausė mergytės Džahanas.

Aiša sučiaupė lūpas, lyg nežinotų, ką atsakyti: gal ateis, o gal ir ne. Užuot žvilgsniu prašiusi motinos leidimo, ji dirstelėjo į Chesną Chatūn, tyliai stovinčią atokiau ir žiūrinčią į juos.

Džahano žvilgsnis nukrypo į auklę. Ji paseno: skruostai susiraukšlėjo kaip nuvytę lapai. Bet net griežtas jos žvilgsnis nesutrukdė Džahanui svajoti. Toks būtų galėjęs būti jo gyvenimas, jei likimas būtų buvęs jam palankesnis ir jis būtų atsidūręs Rustemo Pašos vietoje: ši mergytė būtų jo duktė, šios sienos saugotų juos nuo viso pasaulio, puikus vaizdas pro langą būtų tikrovė, kurią išvystų pabudęs kiekvieną rytą, o sultono duktė, kurią slapta myli, būtų jo teisėta žmona. Niekada anksčiau, net niūriausiomis valandomis požeminiame kalėjime, jis taip netroško kito žmogaus mirties.

Akies kampučiu išvydo kažką krustelint. Chesna Chatūn nemirksėdama stebeilijo į jį, o jos lūpos be garso krutėjo, lyg ji su kuo nors kalbėtųsi. Džahanas pašiurpo. Jis suprato, kad ji perskaitė jo mintis, nors negalėjo suprasti kaip, ir kad ras būdą panaudoti šį žinojimą prieš jį.

KITĄ RYTĄ DŽAHANAS pabudo sunkia širdimi. Kelis kartus sumirksėjo, nesuprasdamas, kur yra. Prižiūrėtojai jau buvo atsikėlę, pro uždaras duris jis girdėjo leopardo urzgimą. Išsiropštęs iš lovos išsvirduliavo į kiemą ir nusiprausė fontano vandeniu. Dulkė, viržius nusėjo perliniai lašeliai, panašūs į rasą. Pūtė gaivus vėjelis, žvėrys vangiai vaikščiojo narvuose. Praėjusį vakarą Džahanas praleido su Čhota, bet vėl jo pasiilgo. Vėliau aplankys mokytoją. Jis ir džiaugėsi, ir nerimavo. Paklaus Sinano, kodėl šis neatėjo jo aplankyti į kalėjimą, o jei negalėjo, kodėl neperdavė raštelio.

Vidurdienį jis atėjo į Sinano namus. Liūdesys dingo be pėdsako, kai tik jis išvydo Sinaną ir meilę jo akyse. Vargu ar tikras tėvas, kurio jis neteko, kada nors taip į jį žiūrėjo. Jis pasilenkė pabučiuoti mokytojui rankos, bet Sinanas jį apkabino.

– Leisk į tave pažiūrėti, – tarė, ir jo balsas suvirpėjo. – Kaip tu sulysai, sūnau.

Netrukus į kambarį įžengė akloji kechja. Dabar motinos pareigų mokėsi sūnus, ir Džahanas suprato, kad vieną dieną, jau greitai, jis perims motinos vietą. Pameistrį apėmė begalinis liūdesys, bet jis vylėsi, kad, išmušus valandai, galės atsisveikinti su senąja tarnaite ir paprašyti jos palaiminimo.

– Jį reikia pamaitinti, – pasakė Sinanas kechjai.

– Vargšas berniokas, – sušuko senė ir kiek senos kojos nešė nuskuodė duoti nurodymų dėl valgio.

Atskubėjo tarnai su žemu staliuku, rankšluosčiais ir me-

diniais šaukštais. Prieš Džahaną jie padėjo dubenėlius su medumi, sviestu, grietinėle, papločiais, rūgščių vynuogių sirupu, chalva ir ąsotį rūgusio pieno gėrimo, pagardinto mėtomis ir razinomis.

– Valgyk! Gerk! – įsakė Sinanas.

Džahanas pakluso, nors nebuvo alkanas. Mokytojas jį stebėjo, o kai jis nebegalėjo praryti nė kąsnelio, tyliai ištarė:

– Didysis viziris įmetė į kalėjimą tave, kad nubaustų mane. Visi tai žino.

Džahanas neteko žado.

– Jo didenybė nori dar kartą apsvarstyti akveduko projektą, – nenujausdamas apie kartėlį, graužiantį pameistriui širdį, tęsė Sinanas. – Norėčiau, kad eitum su manimi į rūmus. Tau reikia susigrąžinti gerą vardą.

– Aš net nežinau, kuo mane kaltino, – tarė Džahanas.

Pauzė.

– Išdavyste.

Tą akimirką Džahaną apėmė ne siaubas, o tik didelis liūdesys.

– Ar Rustemas Paša ten bus? – paklausė jis. Pamatyti bjauraus didžiojo vizirio snukio nė kiek netroško.

– Be abejo. Turėsi jam pabučiuoti ranką ir atsiprašyti. Įstengsi?

Džahanas nutylėjo.

– Kas čia per netikėtas atlaidumas? – atsakė klausimu į klausimą. – Kas pasikeitė?

– Aš pats nesuprantu. Matyt, yra kokia nors priežastis, bet aš jos nežinau. Žinau tiktai, kad mūsų sultonas pareiškė norą mane pamatyti.

Džahanas tylėjo. Tikriausiai tuo pasirūpino Mihrimah. Turbūt prašė vyro ir maldavo tėvą dar kartą išklausyti architektus.

Spėlionės vijo viena kitą it pienių pūkai, nešiojami vėjo. Visa rodo, kad jis jai rūpi. Džahanas nuleido galvą nuogąstaudamas, kad mokytojas supras, ką jis galvoja.

Tą dieną, kai juodu turėjo eiti į rūmus, Džahanas pasipuošė naujais drabužiais – šviesiomis medvilninėmis plačkelnėmis, lininiais marškiniais, apsiavė odinius smailianosius batus. Viską supirko mokytojas, kad jis atrodytų kaip pridera. Sinanas irgi kruopščiai rinkosi apdarus – apsirengė gelsvai rudu durtiniu ir užsidėjo į svogūną panašų turbaną. Kechja išlydėjo juos, pašnibždomis kalbėdama maldas, kurias išmoko iš motinos beveik prieš šimtą metų, ir apšlakstė jiems galvas rožių vandeniu, pašventintu septynių imamų.

Jiems buvo atsiųsta karieta iš rūmų – be abejo, geras ženklas, rodantis, kad sultonas jų šiek tiek paiso. Meistras ir jo mokinys pasidėjo šalia ant sėdynės brėžinių ritinėlius, abiem drebėjo širdis ir buvo sunku kalbėtis. Apimti jaudulio, Sinanas su Džahanu įžengė į rūmus.

Sultonas Siuleimanas jų laukė. Jam iš vienos pusės stovėjo žaliūkas didysis viziris, iš kitos – šeich al islamas ir janyčarų aga. Sugniaužę kumščius didikai žvelgė į juos su neapykanta, kurios nematė reikalo slėpti.

– Vyriausiasis rūmų statytojau, – prabilo sultonas, – visi šie garbingi vyrai turi tau klausimų. Esi pasiruošęs atsakyti?

– Tai bus man garbė, jūsų kilniausioji didenybe.

Pirmas prabilo šeich al islamas, Ebusuūdas Efendi. Jo veidas buvo neįžvelgiamas it išblukusio rankraščio tekstas.

– Mūsų šlovingame mieste netikėliai buvo pristatę tiltų, bet

šie neatsilaikė prieš laiką. Jie sugriuvo, nes statytojai nebuvo tikratikiai, sutinki?

Sinanas giliai įkvėpė:

– Dievas mums davė protą, kad juo tinkamai naudotumės. Daug senovinių tiltų sugriuvo, nes buvo pastatyti ant nelabai tvirtos žemės. Mes, statydami tiltą, įsitikinsime, kad toje vietoje vanduo negilus, srovė rami, o žemė tvirta. Tiltui pastatyti reikia tikėjimo, tiesa. Bet reikia ir žinių.

Sultonas Siuleimanas davė ženklą kalbėti janyčarų agai.

– Jūsų didenybe, jūsų tarnas Sinanas, rodos, mano galįs išpranašauti, kiek vandens yra po septyniais žemės sluoksniais. Kaip? Mes manėme, kad jis architektas, o ne burtininkas. Ar jis taip pat puikiai išmano juodąją magiją kaip statybas?

Džahanas išblyško, išgirdęs šią užuominą. Kaltinimas juodąja magija buvo pavojingas.

– Aš neturiu būrimo patirties, – atsakė Sinanas. – Vandens kiekį po žeme galima išmatuoti tam tikrais instrumentais.

– Kokie tie instrumentai? Jie tikrai dovanoti žmonėms Alacho? O gal šaitano? – nenusileido janyčarų aga.

– Be abejo, Alacho, – atsakė Sinanas. – Jis nori, kad mes įgytume naujų žinių.

– Al Chizras, tebūnie jo sielai ramybė Alacho soduose, irgi atrado vandenį, – įsiterpė šeich al islamas. – Vadinasi, tu tvirtini esąs šventasis kaip jis?

– Aš nevertas šventojo nago juodymo, – atsakė Sinanas. – Al Chizras keliavo su pranašu Mūsa ir atskleidė visatos paslaptis. Palyginti su jo žiniomis, manosios tėra lašas jūroje. Bet, mano nuomone, remdamiesi tinkamais matavimais, mes rasime požeminių šaltinių.

Sultonas atsisuko į didįjį vizirį:

– Ką pasakysi, paša?

Rustemas sausai kostelėjo.

– Aš norėčiau sužinoti, kiek vyriausiasis rūmų architektas numatęs išleisti. Negalima ištuštinti iždo.

Sinanas tikėjosi šio klausimo.

– Galime rinktis, – atsakė jis. – Išlaidos būtų skirtingos, nelygu, koks šviesiausiojo sultono noras.

– Ką tu nori pasakyti, meistre? – susidomėjo Siuleimanas.

– Maloningasis valdove, mūsų tikslas – aprūpinti miestą tyru vandeniu. Mums reikės šimtų darbininkų. Jei jūs panorėsite, panaudosime galerų vergus. Jiems mokėti nereikės, o darbo rankų bus daugybė.

– O kitas būdas?

– Samdytume įgudusius meistrus. Jiems mokėtume pagal gabumus ir atliktą darbą. Bet jie plušėtų iki devinto prakaito ir melstųsi už didįjį sultoną.

– Manai, iždą galima pripildyti prakaitu ir maldomis? – nusišaipė Rustemas.

– Kurį siūlytum tu? – paklausė Sinano sultonas, nekreipdamas dėmesio į didžiojo vizirio žodžius.

– Mano nuomone, geriau mokėti meistrams ir gauti jų palaiminimą. Iždas aptuštės, bet ir sostui, ir žmonėms bus daugiau naudos.

Džahanas išblyško, tikėdamasis blogiausio. Pagaliau po ilgos nejaukios tylos sultonas pakėlė ranką ir tarė:

– Vyriausiasis rūmų architektas teisus. Vanduo yra labdara, kurią reikia dosniai dalyti. Aš padovanosiu žmonėms vandenį ir sumokėsiu darbininkams. Bet naujo tilto tau statyti neleisiu, – tučtuojau pridūrė sultonas, kreipdamasis į Sinaną. – Atnaujink akvedukus, ir užteks.

Visi subruzdo: tai kas pagaliau laimėjo ginčą, jei laimėjo.

– Mano viešpatie, jums leidus, man padės dirbti indas pameistrys, – tarė Sinanas.

Sultonas perbraukė pirštu per barzdą ir įsmeigė akis į Džahaną.

– Aš jį prisimenu. Gera turėti tokį ištikimą mokinį. – Jis patylėjo. – Ką pasakysi, paša – atleisime jam?

Didysis viziris sužaibavo akimis, bet atkišo ranką. Sinanas drąsindamas linktelėjo Džahanui. Šis ryžtingiau negu jautėsi žengė į priekį kaip per miglą, pabučiavo putlią ranką su žiedais ir prisilietė prie jos kakta. Pamanė, kad mielai nušvilptų bent vieną žiedą. Kaip atlygį už kančias.

– Telaimina Alachas tavo pastangas, – saldžiai sumurkė Rustemas, bet jo žvilgsnis buvo ledinis.

Iš rūmų meistras ir jo mokinys ėjo marmuriniais koridoriais. Juos apėmė toks didelis džiaugsmas, kad buvo sunku tylėti. Džahanas suprato, kad širdis daužėsi ne tik jam: mokytojas irgi buvo persigandęs. Ir vėl Sinanas pateko į sunkią padėtį, nors tenorėjo dirbti savo darbą. Ir vėl, tarsi padedamas nežinomo geradario, jis išsikapstė. O gal jis tikrai turi globėją, pamanė Džahanas, paslaptingą užtarėją, įsikišantį kaskart, kai įsivelia į bėdą, nematomą angelą sargą, kuris visada šalia.

GRĮŽĘS Į ŽVĖRYNĄ Džahanas pamatė, kad žvėrių prižiūrėtojai laukia jo, dviprasmiškai išsišiepę.

– Eime su manimi, – tarė Olevas ir sukryžiavo rankas ant krūtinės.

– Kur? – paklausė Džahanas.

– Neklausk, – atsiliepė Olevas ir trūktelėjo jį už alkūnės. – Žmogui, kuris ką tik išėjo iš kalėjimo, reikia džiaugsmų.

Džahano nuostabai, Olevas nuvedė jį į arklides pas grynakraujus ristūnus, kiekvienam jų ant kaklo kabėjo po mėlyną amuletą, saugantį nuo blogos akies. Pamatęs juos tyliai sužvengė mylimiausias baltųjų eunuchų vyresniojo žirgas Viesulas. Puikus, didingas, vienišas. Olevas patapšnojo jam per sprandą ir kažką švelniai pakuždėjo į ausį.

– Paaiškink, kas darosi, – sunerimo Džahanas.

– Tu visada troškai pajodinėti šiuo žirgu, taip? Čia mūsų dovana tau.

– Bet Kamyl Aga...

Olevas nutildė jį, kilstelėdamas ranką:

– Nesijaudink, viskuo pasirūpinta. Šiąnakt jo rūmuose nebus. Išvykęs į sielvartų hamamą. Neklausk, kur galėtų būti ta pirtis, aš negaliu pasakyti.

– Ir ką man daryti su šituo arkliu?

– Nieko, – pamerkė Olevas. – Šok ant jo ir nušuoliuok iki anos kalvos.

Netrukus pro arklidės vartus išlėkė šešėlis: Džahanas, pri-

gludęs prie žirgo, jojo į tamsą. Du sargybiniai prie vartų buvo iš anksto papirkti ir nekreipė dėmesio. Džahanas nušuoliavo ten, kur patarė Olevas. Vėjas pūtė jam į veidą, vaikinas jautėsi laisvas ir nerūpestingas. Netrukus jis pristabdė arklį. Netoliese dardėjo vežimas, o jame susiglaudę sėdėjo čigonai!

– Čia dabar kas? – apstulbo Džahanas. – Kada jus paleido iš kalėjimo?

– O, mus paleido mėnesiu anksčiau, bet mes laukėme, kol tau bus dovanota, – paaiškino Balabanas.

– Ką? Kodėl nepasakėte man? – sumikčiojo Džahanas. – Ir ką jūs čia veikiat tokiu metu?

– Liūtų tramdytojas mums kai ką šnipštelėjo, – tarė Balabanas, rišdamas Viesulo kamanas prie vežimo galo. – Tavo draugai pasikalbėjo ir nutarė, kad tau reikia truputį pasismaginti. Nusipelnei.

– Ką tai reiškia? – įtariai paklausė Džahanas.

Čigonai pašaipiai susižvelgė.

– Pamatysi, – atsiliepė Balabanas ir, nespėjus Džahanui paprieštarauti, pliaukštelėjo asilui botagu. Vežimas nudardėjo, vilkdamas Viesulą iš paskos.

Jie ilgai važiavo kaimo keliukais ir šunkeliais. Buvo vėsus rudens vakaras, dangus juodas kaip aksomas, į šiaurę ritosi rūko kamuoliai, siausdami miesto pakraščius. Ūkanos marška užklojo vingiuotas gatveles, arkinius tiltus ir išdildė Stambulą. Jie važiavo pro medinius namelius, pakrypusius it medeliai vėtroje, kartais tokiais siaurais skersgatviais, kad ratų ašys kliuvo už sienų. Kuo toliau, tuo kvartaluose buvo mažiau žmonių, daugiau skurdo ir liūdesio. Balabanas nutilo. Ilgą laiką jie girdėjo tik kanopų kaukšėjimą, ratų dunksėjimą į grindinio akmenis ir kartais kiro klyksmą.

Pagaliau vežimas sustojo, visi išlipo. Džahanas giliai įkvėpė, kad nusiramintų, nušoko nuo žirgo, apsidairė, žvalgydamasis pažįstamų vietų, bet nepamatė.

– Greičiau, – niuktelėjo jam Balabanas. – Judinkis. – Pridėjęs dešinę ranką prie širdies vadas atsisuko į savo žmones. – Jūs važiuokit, telydi jus Dievo malonė.

Džahanas bidzeno paskui Balabaną. Su kiekvienu žingsniu gatvės kvapai stiprėjo – vos užuodžiamas jazminaičių, jūržolių, valgių, pagardintų pipirais ir česnakais. Gyvūnų prižiūrėtojai daug išmoksta iš savo globotinių, ir Džahanas iš Čhotos sužinojo, kokia svarbi uoslė. Jis uodė vėjo atnešamus kvapus ir netrukus suvokė, kad iš vieno namo sklinda kvapiųjų aliejų aromatas.

– Kokia čia vieta? – pašnibždomis paklausė Džahanas.

– Iki šiol nesupratai? – nusišaipė Balabanas. – Mes tave atvedėm į viešnamį!

Džahanas išblyško:

– Aš neisiu.

– Ką? Bijai gatvės mergų? Mes užsuksim ir apsidairysim. Jei tau nė viena nepatiks, išeisim. Tegu mano kraujas nudažo žemę tau po kojomis, jei meluoju. Eime, inde. Drauge sėdėjom kalėjime, paklausyk manęs.

Džahanas dvejojo. Nežinojo, sutikti ar atsisakyti. Balabanas stumtelėjo, be paliovos kalbėdamas, kad sumažintų jo baimę. Jis paaiškino, kad Stambulo viešnamis šiek tiek primena turkų pasakos pradžią – „gal buvo, o gal ir nebuvo“. Kelios kekšės daug mėnesių glaudžiasi po vienu stogu, klientai nusprendžia, kad jos čia gyvens amžinai, o šliundros staiga dingsta kaip į vandenį, lieka tik tuščias namas. Kekšėmis tampa ir ištekėjusios moterys, vargo pelės, kurių vyrai išėjo į karą arba yra dykūnai – nors tik retkarčiais ir ne visos.

Daugumoje kvartalų paleistuvės buvo ne tik plūstamos, bet ir apmėtomos akmenimis. Pabudusios jos dažnai pamatydavo, kad namo slenkstis išteptas degutu, o ant sienų prikeverzota negražių žodžių. Kartais jos suimamos ar net uždaromos į kalėjimą. Šliundros atbulos sodinamos ant mulų ir taip joja gatvėmis, kad visi matytų, kas laukia tokių kaip jos.

Bet kadijai, pasak Balabano, skirtingi ir suglumę kaip visi kiti. Jie nekenčia pasileidėlių, bet supranta, kad šis amatas – neišvengiama blogybė, duodanti nemažą pelną iždui, nes viešnamiai moka mokesčius, todėl griežtai draudžiama juo verstis tik ramadano mėnesį, o šiaip kiaurus metus paleistuvystė laikoma tik pusiau nusikaltimu.

Ejupo rajone neseniai įsigaliojo daugybė griežtų įstatymų. Smuklės, viešnamiai ir kavinės, kuriose leidžiama lošti, buvo uždarytos. Visos ištvirkėlės, net tos, kurios nebesivertė paleistuvyste ir ištekėjo, buvo ištremtos. Kad išvengtų tokio likimo, šliundros nuolat kraustosi į vienos vietos į kitą.

– Paleistuvystė kaip vėjas, – tarė Balabanas. – Pabandyk sukaustyti grandinėmis – išsprūs pro plyšius.

Jie priėjo prie durų. Jas atidarė negras, nusilenkė ir tarė:

– Sveiki atvykę, šeimininke.

– Šitas viešnamis priklauso jums? – nustebęs sumurmėjo Džahanas.

Balabanas piktai dėbtelėjo į tarną.

– Aš vargšas romas, – tarė atsisukęs į Džahaną ir pakėlęs abi rankas. – Manai, šis namas ant ratų? Kaip jis gali būti mano? Eime, negaiškim laiko.

Negras nuvedė juos į viršų. Ten juodu pasitiko senė raukšlėtu kaip graikinis riešutas veidu ir nepaprastai pagarbiai pasveikino Balabaną. Greta jos stovėjo pintinė, kurioje gulėjo katė su šešiais

kačiukais, susirietusiais į kamuoliukus, visų kailis buvo toks pat: storas, melsvai pilkas.

– Ji juos atsivedė čia, – tarė senė. – Pavadinau savo merginų vardais.

Džahanas sužinojo, kad merginos – tai arabė Fatima, venecijietė Nefysa, kurdė Kamer, čerkesė Naryn, turkė Zarifė, žydė Lėja ir armėnė Ani.

Iš kairės ir iš dešinės rikiavosi uždarytos durys, iš už jų kartais pasigirsdavo prislopinti balsai. Balabanas įstūmė Džahaną į vieną kambarį, pasodino ant pagalvėlių, pasakė, kad eina muzikantų, ir dingo.

Atėjo tarnaitė su padėklu. Jos plaukai buvo skaisčiai rudi, o abu skruostai sudarkyti randų. Akys tuščios, lyg ieškotų seniai prabėgusių vakarų. Ji jam atnešė vandens, vyno, ožkos sūrio, cukruotų figų, skrudintų migdolų ir raugintų daržovių. Padėjusi lėkštes su užkandžiais ant žemo staliuko paklausė, ar jis dar ko nors norėtų. Džahanas papurtė galvą ir įsmeigė akis į kilimo raštus. Tarnaitei išėjus, į kambarį įžengė dvi moterys. Viena buvo storulė su trim pagurkliais ir tokiais apvaliais ir sodriai raudonais skruostais, kad Džahanui toptelėjo, jog Čhota juos palaikytų obuoliais ir čiuptų straubliu. Ši mintis jį pralinksmino.

– Aš tau patinku? – išsišiepė storulė.

– Ne, – sušuko Džahanas. – Taip, – skubiai pridūrė, nenorėdamas pasirodyti nemandagus, – bet ne taip, kaip jūs manot.

Jos sukikeno – storulė garsiau, net pilvas liulėjo. Sučepsėjusi ji pasilenkė į priekį:

– Aš turiu tris krūtis, o kai išalkstu, man iš pilvo išlenda pabaisa. Aš mintu vyrais!

Siaubo apimtas Džahanas įsistebeilijo į ją. Moterys vėl pratrūko juoktis.

– Ar negalėtumėt pakviesti Balabano? – paklausė Džahanas. – Man reikia su juo pasikalbėti.

Jos susižvalgė, nuogąstaudamos, kad šaipėsi per kandžiai. Kambaryje buvo karšta ir trenkė pelėsiais. Džahanas pakilo, sumurmėjo atsiprašymą ir kaip strėlė šovė iš kambario. Paskutinę akimirką jis pastebėjo, kad moterys irgi atsistojo ir eina įkandin. Jis žaibiškai uždarė duris ir užsklendė skląsčiu. Prie laiptų vos neatsitrenkė į tarnaitę, nešiną padėklu.

– Kas jums? – paklausė ji. – Jau išeinate?

– Taip, Čhota laukia.

– Tai jūsų žmona?

Džahanas nesusilaikė ir šyptelėjo.

– Ne, tai mano dramblys. Didžiulis gyvulys.

Jos tamsios akys nušvito:

– Aš žinau, kas yra dramblys.

Kambaryje uždarytos moterys pradėjo daužyti į duris. Džahanas išblyško. Jis nenorėjo būti sugautas ir persigandęs apsidairė.

– Eime, – tarė tarnaitė ir paėmė jį už rankos.

Pro žemas dureles jie išėjo ant girgždančių laiptų namo gale. Ji nuvedė jį į savo kambarį palėpėje. Lubos buvo tokios žemos, kad jiems teko vaikščioti susilenkus. Tačiau vaizdas pro langą buvo žavus – pušynas, o už jo – jūra juodais ir mėnesėtais dryžiais. Iš palėpės vanduo priminė minkštą sunkaus šilko skraistę, gaubiančią miesto pečius.

Džahanas papasakojo tarnaitei, kas nutiko apačioje, ir labai ją pralinksmino. Ji pasakė, kad jos vardas Peri. Kadaise ji lydėdavo kariuomenę, bet dabar tuo nebesiverčia. Kareivis, kuoktelėjęs nuo mūšio lauke matytų baisybių, giežė pyktį ant kekšių ir subjaurojo jai veidą. Paskui jos niekas nebenorėjo.

– Netiesa, kad tavęs niekas nebenori, – tarė Džahanas. – Tu gražesnė už tas bobas apačioje.

Ji pabučiavo jį, jis irgi ją pabučiavo, burnoje liko jos liežuvio skonis. Ji glostė jam plaukus, švelniais ir šiltais pirštais palietė nerimastingai surauktą kaktą.

– Tu niekada to nedarei, tiesa? – paklausė ji.

Užuot atsakęs, jis tamsiai nuraudo. Ji paguldė jį ir lėtai nuavė batus. Džahanas pajuto jos lūpas ant odos, ir jį užplūdo geismas. Nežinojo, kad esama tokios malonumų karalystės, ir tik po daugelio metų suprato, kaip jam pasisekė, kad jį į ją įvedė tokia moteris.

Tamsoje, užmigęs šalia Peri, jis susapnavo, kad kažkokiame nežinomame krašte joja Čhota. Jie šokinėjo nuo vienų rūmų stogo ant kitų. Tolumoje jis išvydo Mihrimah balta drobine suknele, vėjo draikomais plaukais.

– Palauk! – suriko jis. Ji neišgirdo. Jis vėl suriko ir rėkė toliau, tačiau klyksmai buvo bevaisiai.

– Ša, pabusk.

Džahanas ne iš karto prisiminė, kur yra, o kai prisiminė, jį išpylė šaltas prakaitas.

– Turiu eiti, – suvebleno skubiai rengdamasis, bet sustojo pamatęs, kad jos veidas apsiniaukė. – Atleisk. Aš nežinau, kaip... čia įprasta, tau... sumokėti?

Peri papurtė galvą:

– Tu man nieko neskolingas.

Džahanas priėjo prie jos, paglostė plaukus. Sieloje kaupėsi nesmagumas, kuris netrukus virs baisiausiais sąžinės priekaištais. Jis suprato, kad turi išeiti, kol jo dar neprislėgė kaltė. Nenorėjo, kad Peri suprastų, jog jis apgailestauja dėl to, kas įvyko tarp jų.

– Tu kalbėjai per sapną, – pasakė Peri, atidarydama duris.

– Trukdžiau tau miegoti?

Peri nekreipė dėmesio į jo klausimą.

– Ji gyvena tavo širdyje. Kad ir kas tokia būtų. Ar ji žino, kad ją myli?

Apsvaigęs, sumišęs Džahanas išėjo iš viešnamio. Niekada nebūtų drįsęs pavadinti savo jausmo Mihrimah meile, ir vis dėlto, kai svetimas žmogus ištarė šį žodį, atskleidė, jis rūpestingai pakėlė jį, prispaudė prie krūtinės ir nenorėjo paleisti.

AKVEDUKAMS REMONTUOTI BUVO pasamdyta šimtas trisdešimt darbininkų. Jie buvo suskirstyti į du būrius: vienas dirbo vakarinėje pusėje, kitas ties viduriu, kuris buvo ypač suiręs. Tuo metu keturi pameistriai astroliabija matavo slėnių gylį ir viršūnių aukštį. Sinanas kaip paprastai liepė jiems pasidomėti senovės meistrų metodais: norint tobulėti, reikia perprasti Bizantijos statytojų sėkmių ir nesėkmių priežastis.

Davūdas ir Jūsufas išmanė geometriją, todėl matavo vandentakių aukščių skirtumus ir nuolydžių kampus. Nikola su Džahanu plumpino per kalvas ir žymėjo užakusius kanalus ir griovius. Vienur vandentakiai buvo taip užleisti, kad vanduo pro susidariusius protėkius plūdo į slėnius ir grįždavo į žemę, tad žmonės negalėjo juo pasinaudoti. Kitur reikėdavo rasti šaltinį arba atkasti prataką. Jie pastatė užtvanką, kad vanduo tekėtų tik į vieną pusę – miesto link, paskui iškasė naują kanalą per visą slėnį. Ir kaskart matuodavo vandens kiekį žalvariniais vamzdžiais, prijungtais prie rezervuarų su šliuzais.

Po savaitės Džahanas pastebėjo keistų dalykų. Darbininkai šalinosi pameistrių ir nenoromis vykdė nurodymus. Kuo įdėmiau jis juos stebėjo, tuo labiau įsitikino, kad jie ieško dingsčių neįkalti vinies, neatnešti lentos ir šiaip nieko nedaryti. Nieko nuostabaus, kad darbai sulėtėjo.

Jis pasivėdėjo į šalį vieną braižytojų – kurdą, vardu Salachadynas. Jo žmona neseniai pagimdė dvynius. Džahanas žinojo, kad braižytojas – sąžiningas žmogus, ir tikėjosi, kad jis pasakys tiesą.

– Kas darosi? Kodėl visi vengia darbo?

Salachadynas nusuko akis:

– Mes dirbame, efendi.

– Kodėl taip lėtai?

Salachadynas raustelėjo:

– Jūs mums nieko nesakėt apie šventąjį.

– O kas kalba apie šventąjį?

Kurdas gūžtelėjo pečiais – vardų minėti jis neketino.

– Iš kur darbininkai sužinojo apie šventąjį? – neatlyžo Džahanas.

– Kai kas matė... šmėklą, – atsakė Salachadynas ir dirstelėjo į Džahaną, lyg laukdamas, kad šis patvirtintų, jog šventasis tikrai yra.

Tai buvo kankinio, narsaus musulmonų kareivio, žuvusio kovoje su netikėliais, šmėkla. Jam krūtinę pervėrė ir į širdį įsmigo strėlė, bet jis aršiai kovėsi dar dvi dienas. Tik trečią rytą jis krito negyvas ir buvo palaidotas kažkur šiame krašte. Dabar jo siela, kuriai ramybę sudrumstė statybų bruzdesys ir triukšmas, nuolat pasirodo darbininkams, ir šie bijo, kad vaiduoklis juos prakeiks.

– Nesąmonė. Tas, kuris skleidžia tokius gandus, nori pakenkti meistrui Sinanui.

– Tai tiesa, efendi, – spyrėsi Salachadynas. – Jį matė daug žmonių.

– Kur? – paklausė Džahanas ir piktai mostelėjo rankomis. – Parodyk!

Jo nuostabai, kurdas smakru parodė į pastolius.

– Vaiduoklis įsikūrė čia? – nusišaipė Džahanas.

Bet Salachadynas kalbėjo rimtai:

– Jį matė čia.

Visą popietę Džahanas slampinėjo aplink pastolius, apžiūrėjo

lentas, tvirčiau priveržė virves, tikrino, ar saugu, perbesdamas akimis kiekvieną, drįsusį dirstelėti į jį.

– Tu neatidus, – pasakė Davūdas, kai juodu kitą dieną ėmėsi matuoti.

– Atsiprašau. Galvojau apie... – prabilo Džahanas ir aiktelėjo. Akies kampučiu jis kažką pamatė trečiame pastolių aukšte. Ten dirbo keli darbininkai, vienas jų rankose laikė kibirą. Džahanas išvydo, kaip jis susverdėjo, lyg stumtelėtas nematomos rankos, bet atgavo pusiausvyrą. Džahanui pasišiaušė plaukai. Kadangi trūko medienos, anksčiau jie iš taupumo kabindavo pastolius ant ramsčių, bet šį kartą pastoliai kilo nuo žemės ir buvo pritvirtinti prie sienų, paramstyti spyriais ir statramsčiais. Kad tokie pastoliai susvyruotų, turėjo atsipalaiduoti virvės... vadinasi, dalis statinio – ar net visas – kybo ore.

– Kas tau? – paklausė Davūdas, išvydęs jo žvilgsnį.

Statybų triukšmą perskrodė baimingas klyksmas. Juodu žiūrėjo, kaip ore it lapas vėjyje apsiverčia ir krinta ant žemės lenta. Kita lenta trenkė per galvą vienam mūrininkui, kraupiai dunkstelėdama. Žmonės išlakstė į visas puses, gelbėdamiesi nuo lentų ir metalo lietaus.

– *Kijamat, kijamat**, – aimanavo kažkas.

Iš skausmo baubė jaučiai, ant šono, tampomas traukulių, išplėstomis šnervėmis drybsojo arklys sulaužyta koja. Sumaištyje Džahanas niekaip neįžiūrėjo Čhotos. Pastoliai, kuriuos jie išdidžiai pastatė vos prieš kelias savaites, sugriuvo akimirksniu. Labiausiai nukentėjo darbininkai, dirbę viršutiniuose aukštuose, o daugelį dirbančių apačioje sužeidė krintančios lentos. Žuvo aštuoni. Tarp jų ir Salachadynas.

* Paskutinio teismo diena; pasaulio pabaiga (*aut. past.*).

SINANAS SU KETURIAIS pameistriais priėjo prie gasalo*.

– Ar galime pastovėti šalia, kol jį mazgosi?

Gasalas dvejojo. Paskui, arba pažinęs vyriausiąjį rūmų architektą, arba palaikęs jį liūdinčiu giminaičiu, atsakė:

– Jei norit, efendi.

– Kas nors iš jūsų norėtų eiti kartu? – paklausė Sinanas, atsisukęs į mokinius.

Jūsufas raustelėjo, vengdamas jo žvilgsnio. Nikola nebuvo musulmonas, todėl pasakė, kad vargu ar gasalas norėtų, kad jis žiūrėtų. Davūdas staiga išblyško ir pasakė dar nepamiršęs vaikystėje matytų lavonų ir nenori matyti daugiau, kol pats nenumirs. Džahanas liko vienas ir linktelėjo:

– Aš eisiu.

Ant šalto marmuro gulėjo nuogas Salachadyno lavonas. Kairė galvos ir krūtinės pusė, kur kliudė krintančios lentos, buvo nusėta įvairaus dydžio ir atspalvio mėlynių. Ir vis dėlto Džahaną apėmė keistas jausmas, kad žaizdos nupieštos, o ne įmuštos į kūną, kad tereikia jas nuplauti, ir lavonas galbūt prisikels.

– Dievas pastatė mūsų kūno rūmus ir patikėjo raktą mums, – tarė Sinanas taip tyliai, kad gasalas, stovintis už jo, nulenkė galvą, manydamas, kad jis meldžiasi.

„Mūsų kūno rūmai...“ Koks keistas palyginimas, pamanė Džahanas. Jis matė tik suniokotą lavoną. Sinanas paprašė jį prieiti arčiau, tarsi būtų perskaitęs jo mintis.

* Numirėlių mazgotojas (*aut. past.*).

– Žmogus sukurtas pagal Dievo atvaizdą, todėl jo kūnas toks darnus ir proporcingas. Pažvelk į apskritimus ir kvadratus. Pažiūrėk, kaip tvarkingai jie išdėstyti. Žmogaus kūnu teka keturi skysčiai – kraujas, geltonoji tulžis, juodoji tulžis ir gleivės. Mes dirbame su keturiomis medžiagomis – mediena, marmuru, stiklu ir metalu.

Džahanas ir gasalas susižvalgė. Džahanas suprato, ką galvoja lavonų mazgotojas, nes ir pats mąstė apie tą patį. Būgštavo, kad mokytojas iš sielvarto ar nuovargio kuoktelėjo.

– Veidas yra fasadas, akys – langai, burna – durys į visatą. Rankos ir kojos – laiptai.

Paskui Sinanas kliūstelėjo iš ąsočio vandens ir ėmė mazgoti lavoną, brėždamas rankomis apskritimus taip švelniai, kad gasalas nedrįso nė krustelėti. – Todėl kiekvieną žmogų, tiek vergą, tiek vizirį, tiek musulmoną, tiek stabmeldį, reikia gerbti. Prisimink, kad net elgeta turi rūmus.

– Aš jus be galo gerbiu, mokytojau, – paprieštaravo Džahanas, – bet žmogaus kūnas ne visada tobulas. Mačiau daug bedančių burnų ir kreivų kaulų. Būna kuprotų ir...

– Tai tik paviršiaus įtrūkimai. Pats pastatas nepriekaištingas.

Gasalas, tiesdamas galvą per jų pečius, pritariamai linktelėjo, veikiau užliūliuotas Sinano balso, negu įtikintas jo požiūrio. Visi nutilo. Velionį jie numazgojo du kartus – šiltu ir drungnu vandeniu. Paskui suvyniojo kūną į baltą kaip sniegas drobulę, palikę nepridengtą tik dešinę ranką, ją atsargiai uždėjo ant krūtinės prie širdies, lyg Salachadynas atsisveikintų su šiuo pasauliu ir sveikintų aną.

Maldą už mirusįjį kalbėjo imamas su didžiuliu gūžiu, kuris jam spaudė gerklę, todėl jo balsas gergždė ir slopo. Jis pasakė, kad mirtis statybos aikštelėje – didelė paguoda. Darbininkai neištvir-

kavo, negirtuokliavo, nelošė ir nepiktžodžiavo. Mirtis juos ištiko garbingo sunkaus darbo valandą. Kai ateis Paskutinio teismo diena, kuri, be abejo, netoli, Alachas į tai atsižvelgs.

Jis pasakė, kad Salachadynas iškeliavo iš šio pasaulio, statydamas tiltą sultonui – niekas nedrįso pasakyti, kad iš tikrųjų jis remontavo akveduką. Todėl, kai aname pasaulyje jam reikės eiti per Sirato tiltą – plonesnį už plauką, slidesnį už ungurį – pora angelų padės. Jie paims jį už rankų ir neleis įkristi į pragaro ugnį.

Karstas, lydimas raudų ir rypavimų, buvo išneštas į kapines, Salachadyno šeima buvo neturtinga, todėl už antkapį sumokėjo Sinanas.

Prie jų atklumpino velionio tėvas, sulinkęs nuo senatvės ir sielvarto. Sugraudintas, kad jį, ateidamas į sūnaus laidotuves, pagerbė toks žmogus kaip Sinanas, jis padėkojo ir meistrui, ir jo mokiniams. O Salachadyno brolis laikėsi atokiai. Nebuvo sunku suprasti, kad šis vaikinukas, ne vyresnis kaip keturiolikos, kaltina juos dėl savo netekties. Iš pirmo žvilgsnio Džahanas suprato, kad jie įsitaisė dar vieną priešą. Berniokas, šūstelėjęs ant brolio karsto kelis kastuvus žemės, įsimaišė į minią, bet Džahanas nusekė įkandin.

– Tegul Alachas šiandien priima tavo brolį rojuje, – pasakė Džahanas, pasivijęs jį.

Tas neatsakė. Stojo nesmagi tyla, abu laukė, ką pasakys antrasis. Galų gale tylą nutraukė Salachadyno brolis:

– Buvai šalia jo, kai jis žuvo?

– Stovėjau netoliese.

– Juos nustūmė šmėkla. Matei?

– Niekas jų nenustūmė. Tai buvo nelaimingas atsitikimas, – skubiai atsiliepė Džahanas. Bet ir jis negalėjo nesutikti, kad įvykis keistas.

– Šmėkla nori, kad liautumėtės dirbti. Jei ir toliau drumsite jai ramybę, nelaimių daugės, bet jūsų mokytojui niekas nerūpi. Jis negerbia mirusiųjų.

– Tai netiesa. Mokytojas – geras žmogus, – tarė Džahanas.

Vaikinuko veidas aptemo iš įniršio.

– Tavo draugas buvo teisus. Jūs suteršėte šventą vietą, įsiveržę su plaktukais ir asilais. Jūsų visų laukia pragaras.

Minia ėmė skirstytis. Tarp gedėtojų, slenkančių prie vartų, Džahanas pastebėjo vangiai sliūkinantį Sinaną, tarsi traukiamą nematomų virvių prieš jo valią.

– Nekaltink mano mokytojo, – tik tiek įstengė pasakyti Džahanas.

Jiems einant iš kapinių pakilo vėjas, ėmė sūkuriuoti dulkių kamuoliai. Vėliau, daug vėliau Džahanui toptelės, kad jis taip sumišo, jog nepaklausė Salachadyno brolio, kas tas draugas, su kuriuo šis kalbėjo, ir kodėl jis pranašauja pražūtį.

Kitą dieną į darbą atėjo tik pusė darbininkų.

– Juk jiems mokama! – sušuko Davūdas. – Jei mums būtų dirbę grandinėmis sukaustyti galerų vergai, taip nebūtų atsitikę. Matot, kuo baigiasi gerumas?

– Mokytojas ras naujų darbininkų, – tarė Nikola.

Jis buvo teisus. Sinanas, pasiryžęs baigti pradėtą darbą, pasamdė kitus žmones. Sunku nebuvo. Šiame mieste daugeliui reikėjo darbo. Bado kančios buvo stipresnės už baimę užsitraukti šventojo pyktį. Kurį laiką atrodė, kad reikalai pagerėjo. Darbui niekas netrukdė. Atėjo ruduo, orai atvėso.

Paskui kilo potvynis. Vanduo užplūdo slėnius, nušlavė namus,

smukles, šventoves ir pašiūres. Statybininkai nebuvo visiškai išvalę kanalų, vedančių į akveduką, todėl srautas nuplovė pastolius ir sutrupino vandentakį it vaflį. Potvynis juos užklupo nepasiruošusius. Sužeistų nebuvo. Bet daug savaičių darbo ir brangių medžiagų nuėjo perniek. Po šitos bėdos liežuvautojų skleidžiamais gandais, kad Sinanas su pameistriais prakeikti, patikėjo net tie, kurie anksčiau dvejojo.

Pameistriai nusiminė. Iki šiol mokytojas įveikdavo visas kliūtis, net labai dideles ar grėsmingas. Tačiau šį kartą buvo kitaip. Argi Sinanas gali įveikti vaiduoklį?

DARBAS SUSTOJO. SINANAS iš kailio nėrėsi, bet neįstengė įkalbėti darbininkų dirbti toliau. Šie buvo įsitikinę, kad vyriausiasis rūmų architektas, siekdamas sultono palankumo, rizikuoja jų gyvybe. Kam reikia vandens, kuris neša nelaimes? Akvedukai pastatyti netikėlių laikais. Atstatyti juos – vadinasi, skleisti stabmeldystę.

Džahanas nustebo suvokęs, kad jie jau pamiršo musulmonų šventojo šmėklą. Darbininkai prasimanė naujų baimių ir neketino jų atsisakyti. Iš pažiūros tylūs ir nuolaidūs, jie piktaviliškai liežuvaudavo Sinanui ir jo pameistriams už nugaros.

Po savaitės prastovų Sinanas atsivedė kažkokį smulkų pasausėlį. Juodu užsiropštė ant naujųjų pastolių.

– Darbininkai! Dešimtininkai! Mums pasisekė, mus pagerbė savo apsilankymu pats chodža*.

Sinanas ištiesė ranką nepažįstamajam. Šis žengė žingsnį į priekį, baltas kaip drobė, išėjęs iš veido, matyt, nepratęs prie aukščio. Jis užsimerkė ir pradėjo deklamuoti Korano eilutes. Darbininkai sužinojo, kad jis pramintas Chodža Lakštingala, gimęs Bosnijoje, geba kalbėti su Dievu septyniomis kalbomis ir išmano daugelio tikėjimų bei sektų mokymus. Šio iš pažiūros niekuo neišsiskiriančio žmogelio balsas buvo ypatingas ir pakerėjo darbininkus. Jis liepė jiems vėl imtis darbo ir nekalbėti blogai apie kitus žmones, nes šaitanas įstengė taip aukštai pakilti dėl to, kad turi du sparnus – tinginystę ir šmeižtą.

---

* Musulmonų dvasininkas, mokytojas (*aut. past.*).

Chodža ateidavo kasdien ir būdavo su jais nuo aušros iki sutemos, dulkėtais plaukais, purvinais batais. Jis šlakstė darbininkus šventintu vandeniu ir kalbėjo maldą „Džavšan al kabyr“, kurios, pasak jo, arkangelas Džibrylis išmokė pranašą Mahometą, kai šį apėmė baimė ir prireikė apsaugos – nes pranašai, visai kaip paprasti žmonės, gali išsigąsti šio pasaulio pavojų, – ir pašventino akvedukus, išsklaidydamas žydų, krikščionių ir musulmonų baimes. Paskui pareiškė:

– Ši vieta švari. Tyra kaip motinos pienas. Grįžkite prie darbo.

Ir statybininkai grįžo prie darbo. Pamažu įsitraukė ir suremontavo akveduką taip puikiai, kad net didžiausi Sinano priešai neturėjo prie ko prikibti. Sultonas Siuleimanas buvo patenkintas. Jis gausiai apdovanojo architektą ir apibėrė liaupsėmis, net pavadino *Al insan al kamyl**.

Po šio įvykio Džahanas suprato, kad mokytojo sėkmę lemia ne ištvermė, nes jis nėra ištvermingas, ne nepalaužiamumas, nes jis nėra nepalaužiamas, o gebėjimas prisitaikyti prie besikeičiančių aplinkybių ir nuolat atsitiesti gniuždomam. Džahanas buvo iš medžio, Davūdas – iš metalo, Nikola – iš akmens, Jūsufas – iš stiklo, o Sinanas – iš vandens. Kliūtį, pastojusią kelią, upė paplauna, aplenkia arba nuneša, srovė prasisunkia pro plyšius ir teka toliau.

* Žmogus, pasiekęs tobulybę (*aut. past.*).

NAKTIS BUVO SIAUBINGA. Čhota paklaiko iš skausmo. Kriokė, baubė, niurnėjo iki aušros ir mataravo straubliu iki išsekimo. Jam buvo taip blogai, kad Džahanas įsitaisė miegoti šalia, nors užmigti negalėjo. Pažvelgęs gyvuliui į nasrus jis suprato, kodėl šis taip kankinasi: krūminis dantis kairio apatinio žandikaulio gale buvo bjauriai pajuodęs, o dantenos pritvinkusios pūlių.

Džahanas prisiminė, kaip siaubingai jam pačiam praėjusią vasarą skaudėjo dantį ir kaip kirpėjas, kuris skusdavo vyriausiąjį rūmų arklininką, pasigailėjo jo ir ištraukė dantį, nepaisydamas Džahano aimanų ir klyksmų. Tačiau Džahanas negalėjo įsivaizduoti, kad Stambule atsirastų drąsuolis, kuris ryžtųsi išrauti krūminį dantį drambliui.

– Kas atsitiko? – paklausė Tarasas, įėjęs į tvartą ir pamatęs jo veidą. – Pamauta ant baslio galva linksmiau atrodo.

– Čhotai baisiai skauda dantį.

– Gaila, kad mes ne taigoje, – atsiduso Tarasas. – Žinau vieną krūmą, kuris jį kaipmat išgydytų. Jį mėgsta senelė.

– Ji dar gyva? – išsižiojo Džahanas.

– Taip, ji viena prakeiktųjų, – atsiliepė Tarasas. – Nėra baisesnio prakeikimo nei pergyventi visus mylimus žmones, – sausai pridūrė, pamatęs Džahano nuostabą.

Po daugelio metų Džahanas prisimins šią akimirką, bet dabar Taraso žodžiai pro vieną ausį įėjo, pro kitą išėjo.

– Susirask česnakų, daug, pankolių, gvazdikėlių aliejaus... žiupsnelį anyžių... sumaišyk.

Džahanas viską gavo virtuvėje ir grūdo piestoje, kol sudėtinės dalys virto gličia žalia mase. Jis parodė vaistą Tarasui, ir šis liko patenkintas:

– Dabar įtrink gyvuliui į dantenas. Skausmas trumpam apmalš. Bet dantį reikės išrauti.

Džahanas parlėkė į tvartą. Dramblys taip nuožmiai priešinosi bandymams įtrinti vaistą, kad Džahanui pavyko panaudoti tik pusę pastos, be to, jis net nebuvo tikras, kad ištepė skaudamą dantį. Čhotai bjauriai dvokė iš burnos. Jis nieko negalėjo ėsti, o alkanas visada siusdavo. Susiuvęs du šalikus, Džahanas sukrėtė į vidų pastos likučius ir aprišo drambliui galvą, prispaudęs maišelį prie ištinusio žando. Čhota atrodė taip juokingai, kad Džahanas būtų suprunkštęs, jei dramblys nebūtų taip kankinęsis.

Paskui Džahanas gatvėse ėmė ieškoti klajojančio dantų rovėjo arba kirpėjo. Pirmasis, į kurį jis kreipėsi, sužinojęs, kas ligonis, pratrūko kvatoti. Antrasis atrodė taip grėsmingai, kad Džahanas nedrįso kviesti jo į žvėryną. Kai jau ketino nuleisti rankas, prisiminė vienintelį miesto gyventoją, žinantį viską apie viską, – knygininką Simeoną.

Kvartale prie Galatos bokšto knibždėte knibždėjo žmonių. Visur vaikščiojo pirkliai, prekeiviai, pasiuntiniai su vertėjais; dardėjo jaučių kinkiniai; pro šalį vergai negrai dengtais neštuvais nešė šeimininką; gaujomis klaidžiojo benamiai šunys. Džahanas matė jaunuolius, einančius į ješibotą mokytis, senius, plepančius kryžkelėse, moterį, vedančią už rankos sūnelį. Vėjas atpūsdavo ispaniškų, prancūziškų ir arabiškų žodžių nuotrupas.

Džahanas bėgo, kiek kojos neša, pasuko už kampo, galvoda-

mas apie Čhotą, ir staiga sustojo kaip įbestas. Priešais, per kelis žingsnius nuo Simeono namo, stovėjo keliautojas, su kuriuo jis gėrė pakelės smuklėje, o greta jo – nebylys Jūsufas, nudelbęs akis į žemę. Svetimšalis kažką pasakė, Jūsufas linktelėjo ir nuėjo.

Džahanas iškart prisiminė, kaip juodu su Davūdu toje pačioje smuklėje buvo apvogti. Staiga jam toptelėjo, kad šis svetimšalis susijęs su vagyste.

– Ei, Tomazai!

Italas atsisuko. Išvydęs Džahaną prisimerkė ir strėlės greitumu dingo minioje. Džahanas kurį laiką jį vijosi, nors buvo aišku, kad nesugaus. Nusiminęs nužingsniavo atgal ir pasibeldė į Simeono duris.

– Kas tau? – paklausė knygininkas.

– Jūsufas ką tik čia buvo? Su šviesiaplaukiu vyru?

– Kokiu šviesiaplaukiu? O Jūsufo nemačiau kelias savaites.

– Nesvarbu, – atsiduso Džahanas. – Man reikia jūsų pagalbos.

– Pačiu laiku, atplaukė laivas su naujomis knygomis iš Ispanijos.

– Vėliau apžiūrėsiu. Pirmiau reikia padėti drambliui.

Išklausęs apie Džahano rūpestį, Simeonas vyptelėjo:

– Aš knyginio išsilavinimo žmogus, gyvūnų niekada negydžiau.

– Bet gal žinot, kas gydo?

– Geresnių už tave nėra. Žinai ką, pažiūrėsiu, kas apie tai rašoma knygose. Paskui pats galėsi išgydyti dramblį.

– Gerai, – neryžtingai atsakė Džahanas.

– Reikės jį užmigdyti. Reikės daug bozos, o dar geriau – migdomųjų.

Simeonas papasakojo, kad kadaise gydytojai malšindavo skausmą dėmėtąja mauda, ji pražudė daugelį, o išgelbėjo tik vieną kitą.

Dabar vartojama kiauliauogė ir kaukelis, pastarasis, raunamas iš žemės, šiurpiai klykia. Bet geriausia opijus. Galenas patarė juo gydyti geltą, vandenligę, raupsus, galvos skausmus, kosulį ir prislėgtą nuotaiką. Džahano metų ir ūgio vyrui pakaktų dviejų šaukštų. Kadangi dramblys aukštas kaip medis ir sveria kaip kalnas... Simeonas suraukė kaktą ir ėmė skaičiuoti.

– Tau reikės statinės.

– Kur aš tiek gausiu?

– Iš baltųjų eunuchų vyresniojo, – atsakė Simeonas. – Jis daro stebuklus.

Džahanas grįžo į rūmus su knyga po pažastimi ir sunkia širdimi. Visi vengė Gvazdiko Kamyl Agos. Džahanas neužmiršo, kaip buvo išbartas, kai kreipėsi į jį pirmą kartą. Ir vis dėlto, sukaupęs drąsą, Džahanas nuėjo pas jį. Jo nuostabai, Gvazdikas Kamyl Aga elgėsi maloniai ir sutiko padėti.

Statinę opijaus Džahanas gavo iškart. Neklausė iš kur, rūmuose gyveno daug metų, išmoko laikyti liežuvį už dantų. Du žvėrių prižiūrėtojai pakėlė viršutinį Čhotos žandikaulį, o dar du lenkė žemyn apatinį. Skausmo nukamuotas, išsekęs dramblys beveik nesipriešino. Dėl viso pikto pro piltuvą į vangius Čhotos nasrus jie supylė ąsotį pašildyto raudonojo vyno.

Pamažu dramblio kvėpavimas sulėtėjo, snukis išsilygino it vaškas, akys apsiblausė. Kojos neatlaikė milžiniško svorio, ir jis pargriuvo. Prižiūrėtojai surišo jį lynais, grandinėmis ir virvėmis, kad dramblys negalėtų jų užpulti, jei apkvaišintas atsipeikėtų. Ir Džahanas ėmėsi rauti dantį.

Iš pradžių jis darbavosi kaltu, paskui plaktuku. Dantį iš eilės kalė ir daužė, paskui traukė ir suko, bandydami išklibinti, žirafos prižiūrėtojas Dara, krokodilų prižiūrėtojas Katas ir liūtų prižiūrėtojas Olevas. Džahanui atrodė, kad prabėgo ištisa amžinybė,

kol jis išrovė dantį – it milžiniškos gyvatės iš pasakos, kurią kavinėje seka medachas*.

– Duok man, – įsakė baltųjų eunuchų vyresnysis žibančiomis akimis.

Dabar Džahanas suprato, kodėl jis iš pat pradžių buvo toks malonus. Pasisavinęs retenybių rinkinį, kuris anksčiau priklausė sultonienei Chiurem, jis norėjo papildyti jį dramblio dantimi. Džahanas susimąstė, kur laikomas tas rinkinys, ir krūptelėjo įsivaizdavęs, kas jame galėtų būti.

* Klajojantis pasakininkas.

SUŽINOJUS, KAD RUSTEMAS Paša iškeliavo į aną pasaulį, Džahaną užplūdo įvairūs jausmai, bet sielvarto tarp jų nebuvo. Sultonaitės Mihrimah vyras... jos trijų vaikų tėvas... sultono numylėtinis, kuris kasnakt liesdavo ją... itin sparčiai iškilęs *devširme*... didysis viziris, keliantis pagarbą ir baimę... Žmogų, pasodinusį Džahaną į kalėjimą, o išleistam architekto pameistriui atkišusį pabučiuoti ranką, ištiko visų mirtingųjų likimas. Džahanas žinojo, kad Rustemas Paša kurį laiką sirgo vandenlige. Jis stengėsi negalvoti apie šį žmogų, bet kasdien išgirsdavo apie jį ką nors nauja ir imdavo dar labiau nekęsti.

Po mėnesio Mihrimah iškvietė Sinaną ir liepė atsivesti indą pameistrį.

– Noriu, kad pastatytum puikią mečetę mano velioniui graudžiai apraudamam vyrui, tesiilsi jo siela rojuje, – ji vilkėjo tamsiais drabužiais, kaip ir pridera našlei.

Džahanas stovėjo per žingsnį nuo mokytojo, sunėręs rankas, įsmeigęs akis į kilimą, ir mąstė, kad, statydamas šią mečetę, paliks kur nors slaptą ženklą, kurį pakankamai protingi žmonės supras. Jis įrėš savo neapykantą Rustemui Pašai į jam skirtą paminklą. Be abejo, taip galvoti nuodėminga, bet jis ir yra nusidėjėlis.

Mihrimah, nežinodama, ką jis galvoja, kalbėjo toliau. Taupyti nėra reikalo, išlaidas padengsianti ji. Vidinis kiemas turi būti erdvus, su daugybe krautuvėlių – mečetės pajamų šaltiniu. Ji nori, kad apdailai būtų naudojamos geriausios Izniko plytelės:

pilkšvai žalios kaip šalavijas, sodriai mėlynos kaip safyras, tamsiai raudonos kaip sukrešėjęs kraujas.

– Bus taip, kaip norite, šviesiausioji ponia, – patikino Sinanas.

– Noriu, kad ji būtų didinga, – tarė Mihrimah. – Verta tauraus mano velionio vyro vardo.

Džahanas užgniaužė atodūsį. It gyvatė krūtinėje susirangė pagieža. Jis jau beveik gailėjosi, kad atlydėjo mokytoją į šiuos turtingus namus. Bet tada, lyg pastebėjusi, kaip jam nesmagu, į jį atsisuko Mihrimah.

– Jau seniai nemačiau dramblio. Kaip jis gyvena?

– Čhota jūsų pasiilgo, šviesiausioji ponia, – tyliai atsakė Džahanas.

Ji įsmeigė į jį akis, ieškodama laiko paliktų žymių.

– Iš kur tu žinai?

– Ne kartą mačiau, kaip jis laukia, įsmeigęs akis į taką, kuriuo ateidavo šviesiausioji ponia.

Mihrimah pakėlė ranką, lyg liestų orą tarp jų.

– Ką gi, pasakyk Čhotai, kad aš buvau toli, įstrigusi kitame gyvenime, bet ateisiu jo aplankyti, nes kaip gyva nemačiau balto dramblio, išskyrus jį.

– Jis bus laimingas, tai išgirdęs, šviesiausioji ponia.

– Pasakyk jam, kad būčiau atėjusi anksčiau, bet tai nuo manęs nepriklausė.

Džahanas pakėlė akis į dangų. Viršuje kybojo peslys, keliamas oro srovės, gražus ir laisvas.

– Aš esu tikras, kad jis supranta, šviesiausioji ponia, – tarė jis. – Ir aš esu tikras, kad jis vis dar laukia jūsų. Drambliai nieko nepamiršta.

Ji iš lėto linktelėjo:

– Dabar gali eiti. Telydi jus Alacho malonė.

Meistras ir jo mokinys pasuko prie durų.

– Sakai, drambliai nieko nepamiršta, – sušnibždėjo Mihrimah. – O jų varovai?

Džahanas išblyško. Iš mokytojo žvilgsnio suprato, kaip šis priblokštas tokio laisvo pokalbio. Bet nenorėjo nieko slėpti. Nenorėjo apsimetinėti. Nulenkė galvą ir tarė:

– Jie irgi nieko nepamiršta, šviesiausioji ponia. Jie irgi.

STAMBULAS, IMPERIJOS SOSTINĖ, nors ir niokojamas gaisrų ir žemės drebėjimų, išsipūtė taip, kad atrodė – tuoj sprogs. It sausmedis bites jis traukė įvairiausius žmones – skubančius, ieškančius, trokštančius. Po tuo pačiu dangumi jų susibūrė per daug, žvaigždžių, į kurias jie žiūrėdavo, buvo mažiau. Musulmonai, krikščionys, žydai, uolūs tikintieji ir eretikai, visi kartu kalbėdavo su Dievu, o vėjas išnešiodavo pagalbos ir sėkmės prašymus ir maldas, kurios susimaišydavo su kirų klyksmais. Džahanas stebėdavosi, kaip Visagaliui tokiame šurmulyje pavyksta ką nors išgirsti.

Į vasaros pabaigą šeich al islamas Ebusuūdas Efendi užsipuolė Sinaną. Jis paskelbė, kad marmuro plokštės, kurias architektas nuėmė perstatydamas Aja Sofiją, yra prakeiktos ir užtrauks begalines nelaimes Stambulo gyventojams. Sinanas su pameistriais ilgai laužė galvą, kur dėti nelaimingas senojo soboro plokštes, kol galop panaudojo jas sultonienės Chiurem antkapio apdailai, nusprendęs, kad velionė neprieštaraus.

1566 metų gegužės mėnesio pirmą dieną prasidėjo karas dėl Sigetvaro tvirtovės, ir kariuomenei vėl prireikė dramblio. Džahanas nusiminęs pakluso. Jis buvo ne tik Sinano pameistrys, bet ir sultono dramblio varovas, bent kol Čhota gyvas.

Į Belgradą kariuomenė atžygiavo birželio mėnesį; kiek akys užmato, tekėjo Dunojus – pašėlęs, didingas, žavus. Sultonas Siuleimanas, iki tol jojęs priekyje, pristabdė bėrą kumelę ir toliau jojo risčia. Džahanas nežinojo, kad sultoną taip kankina podagra,

jog jis vos laikosi balne. Didysis viziris Sokolu, sumanus ramaus balso ir rimto veido vyras, *devširme* iš Bosnijos kaimo, vadinamo Vanago Lizdu, iš pradžių manė, kad sultoną reikia nešti neštuvais, bet paskui apsigalvojo. Kariuomenė neteks drąsos, verčiau jau buožgalvių lietus iš dangaus, negu silpnas ir ligotas vadas. Galop jam toptelėjo, kad išeitis – Čhota.

Džahanui buvo įsakyta paruošti dramblį Rytų ir Vakarų valdovui nešioti.

– Pasirūpink, kad tavo gyvulys suprastų, kas juo joja, – buvo perspėtas.

Kitą rytą Džahanas, keletą metų nematęs sultono iš arti, pagaliau jį vėl išvydo. Blyški valdovo oda priminė šaltus pelenus židinyje, kuriame ugnis seniai užgeso. Aukštą kaktą, tokią pat kaip Mihrimah, vagojo sunkiai suprantami laiko rašmenys – raukšlės. Džahanas žemai nusilenkė ir pabučiavo sultono durtinio kraštą. Drabužis buvo pasiūtas iš šiurkštaus audinio, nes Siuleimanas vis dar vengė prabangos. Asmens sargybiniai padėjo jam įlipti į haudą. Kai sultonas patogiai atsisėdo, Džahanas kaip paprastai įsitaisė Čhotai ant sprando. Taip jie ir keliavo.

Sigetvarą kariuomenė pasiekė rugpjūčio penktą dieną. Buvo kaitri popietė, laukuose bolavo pūkuotos kiaulpienių galvelės. Kareiviai įsirengė stovyklą ir išdėstė mūšio lauke jaučių atvilktas patrankas. Paskui ant kalvos, kad valdovas matytų tvirtovę, kurią pasiryžo paimti, jie pastatė sultonui palapinę, papuoštą septyniomis baltomis arklių uodegomis. Gynėjams vadovavo grafas Miklošas Zrinis. Jo vyrai ant tvirtovės sienų pakabino milžiniškus kraujo spalvos audeklus.

– Ką tai reiškia? – paklausė Džahanas vieno pėstininko.

– Tai reiškia, kad jie verčiau mirs, negu atiduos tą prakeiktą pilį.

Grafas ir jo kareiviai atkakliai ir ištvermingai gynė tvirtovę. Dienos virto savaitėmis. Prabėgo mėnuo. Karštis buvo nepakeliamas. Maitinosi kareiviai soromis, riešutais, džiovinta mėsa ir kietu kumelės pieno sūriu. Bandos avių ir ožkų, atsivarytų iš Stambulo, laukė, kol ateis jų eilė būti paskerstoms. Džahanas nesuprato, kaip priešai ginasi nuo bado ir kodėl jų jėgos dar neišseko. Sultono kariuomenė puldavo; tvirtovė atsilaikydavo. Krito daug tiek vienos, tiek kitos pusės kareivių, osmanų kariuomenės nuostoliai buvo didesni. Bet gynėjų buvo šimtai, o osmanų kareivių – tūkstančiai. Jie palaidodavo žuvusiuosius gilesnėse už giliausius šulinius duobėse ir ruošdavosi naujam puolimui. Sultonas Siuleimanas dažnai siųsdavo pas grafą pasiuntinius, siūlydamas pasiduoti ir žadėdamas, kad tvirtovės gynėjams tokiu atveju niekas negrėstų. Jis net pasiūlė Miklošui Zriniui Kroatijos karūną Osmanų imperijos sudėtyje. Visi pasiuntiniai grįždavo su tuo pačiu atsakymu: tvirtovė nepasiduos.

Osmanų kanonados aidą kartojo kalvos. Gynėjų pasipriešinimo palaužti nepavyko. Dieną įtvirtinimuose pramuštas skyles naktį užtaisydavo vyrai, moterys ir vaikai viskuo, kas buvo po ranka – mediena, audiniais, kilimais. Sienoms sutvirtinti tiko viskas, net prabangus šilkinis, matyt, turtuolio gobelenas. Jame buvo išaustos šokančios nimfos su lyromis rankose, jų plaukai draikėsi it mėnesienos raibuliai ant tamsių bangų. Džahanas negalėjo atplėšti akių nuo gobeleno, janyčarai irgi. Šis įstabus rojus, spalvingas ir švelnus, taip žavėjo ir traukė, jog osmanų vadai, nusprendę, kad gobelenas užkerėtas, įsakė jį apšaudyti. Tą sienos dalį patrankos daužė tol, kol puikiosios spalvos virto pilku suodinu draiskalu.

Vieną giedrą rugsėjo popietę Džahanas jojo Čhota ir gabeno sultoną atgal į palapinę. Staiga jie išgirdo sprogimą, kuris skam-

bės Džahano ausyse daug dienų. Sudrebėjo žemė; dūmų kamuoliai pašoko virš debesų. Dramblys krūptelėjo ir vos nenumetė raitelių.

Džahanas rėkė Čhotai įsakymus, bandydamas nuraminti, ir žiopsojo į juodą kaip degutas dangų.

– Kas darosi, varove? – paklausė sultonas iš haudos, kurioje gulėjo ant pagalvių.

– Mano viešpatie, priešai susprogdino ginklų sandėlį... ir patys susisprogdino.

– Ką tu pasakei? – sultonas atsisėdo ir pasilenkė į priekį, kad geriau matytų. – Taip ir yra, – sumurmėjo. – Taip ir yra.

Ilgą siaubingą akimirką valdovas ir dramblio varovas žiūrėjo į liepsną. Čhota paklaikęs mosavo straubliu ir ausimis.

– Noriu pamatyti iš arčiau, – įsakė sultonas.

Džahanas pakluso, vildamasis, kad dramblys pusiaukelėje nepadūks. Bet kai jie prijojo prie sprogimo vietos, sukrėstas buvo varovas. Žemę nusėjo ginklų nuolaužos ir nutrauktos galūnės; buvo neįmanoma pasakyti, katros priešų, katros – savųjų. Džahanas ėmė dusti ir vos nesublogavo, burnoje apkarto. Jis užsidengė veidą rankomis.

– Neverk, – tarė sultonas. – Melskis.

Susigėdęs Džahanas atsitiesė.

– Melsiuos už mūsų kareivius, mano Viešpatie.

– Ne, – atsakė sultonas, – melskis už visus. Mirtis sulygina.

Šis žmogus valdė keturiasdešimt šešerius metus, negailestingai kariaudamas vieną karą po kito; jis įsakė nužudyti išmintingiausią iš didžiųjų vizirių, ko gero, vienintelį draugą; jis žiūrėjo, kaip smaugiamas jo vyriausias sūnus, jis pasirūpino, kad antras sūnus mirtų iš sielvarto, o trečiąjį mirtis tėvo įsakymu ištiktų tolimoje Persijoje; jis tapo galingiausiu iš visų Osmanų imperijos

sultonų. Ir šis žmogus pienių pūkų ir mirties lauke pasakė, kad aname pasaulyje nėra skirtumo tarp tvirtovės gynėjo ir tvirtovės puolėjo, krikščionio ir musulmono, ir šios mįslės Džahanas nesugebėjo įminti dar daug metų.

Kitą rytą mūšio lauką it baldakimas tebegaubė degančios mėsos smarvė, tokia tiršta, kad vėjas nepajėgė jos išsklaidyti. Džahanui atrodė, kad dvokas įstrigo gerklėje, trukdo kvėpuoti ir ryti.

Ir vis dėlto jis kaip visada paruošė Čhotą valdovui nešioti, ir jie ėmė laukti prie sultono palapinės. Tačiau po kurio laiko į lauką išėjo Sokolu ir sušnibždėjo, kad norėtų akis į akį pasikalbėti su dramblio varovu. Džahanas seralyje gyveno gana ilgai, todėl suprato: jei didysis viziris nori pasikalbėti su paprastu tarnu, atsitiko arba netrukus atsitiks kokia nors baisybė. Širdis nukrito į kulnis, ir jis nuėjo paskui vizirį.

Sultono palapinėje buvo šviesu, bet viename kampe blausiai degė žibintas. Priešais ant aksominės sofos nejudėdamas gulėjo sultonas.

– Paklausyk, – tarė viziris, – dar niekas nežino. Supranti, ką matai?

– Ar jis... – Džahanas užsikirto.

– Deja, taip. Mūsų sultonas, tebus jam atkelti rojaus vartai, iškeliavo iš šio pasaulio. Gedėsime vėliau. Tu ir aš turime atlikti svarbią pareigą.

Nežinodamas, kur žiūrėti, Džahanas išplėstomis akimis sielvartingai spoksojo sau į pėdas. Sultonas Siuleimanas nugyveno septyniasdešimt dvejus metus, bet pergale pasidžiaugti nebespėjo.

– Kol kas būtina slėpti tiesą nuo kariuomenės, – Sokolu kal-

bėjo atsargiai, užsikirsdamas; jo nuomone, žodžius reikia naudoti taupiai kaip pinigus. – Mūsų sultonas sėdės ant dramblio kaip paprastai. Tu jį nugabensi į mūšio lauką.

Džahanas krūptelėjo suvokęs, kad turės ant Čhotos užsodinti lavoną.

– O jei kas nors užsigeis pasikalbėti su sultonu? – paklausė jis.

– Pasirūpink, kad dramblys neprieitų prie kareivių. Pakaks, jei janyčarai pamatys sultoną iš toli. Išgirsti jo balsą nėra reikalo. Jiems tereikia žinoti, kad jis gyvas.

Staiga jie išgirdo žingsnius. Sargybiniai kažką vedė. Sokolu buvo įsakęs į palapinę įleisti tik patikimus žmones ir dabar ištiesė kaklą pamatyti, kas įėjo. Kresnas jaučiasprandis totorius.

– O, čia tu. Prieik.

Didysis viziris išėmė iš po skverno ritinėlį, pabučiavo ir prisidėjo prie kaktos.

– Perduok šachzadei Selimui.

Totorius žemai nusilenkė.

– Lėk kaip vėjas. Pakeliui niekur nesustok. Valgyk balne. Nemiegok. Negaišk laiko. Nuo tavęs priklauso imperijos likimas.

Džahanas mintyse svarstė, kiek laiko prireiks nušuoliuoti iš Sigetvaro į Kiutachiją, kurios vietininkas yra šachzadė. Be to, negana kuo greičiau pranešti jam apie tėvo mirtį; jis dar turi laiku atvykti į Stambulą. Tuščias sostas – nelaimių pranašas. Maža kas gali atsitikti, kol sūnus dar neužėmė velionio tėvo vietos.

Sokolu iš perlamutrinės dėžutės išėmė Koraną:

– Jūs privalote prisiekti šventąja knyga. Abu.

Jie padarė kaip liepti. Bet net jų priesaikos neišsklaidė didžiojo vizirio dvejonių. Jis paklausė, iš kur jie kilę.

– Iš Indijos, – atsakė Džahanas.

– Iš Kazanės, – atsakė pasiuntinys.

Sokolu ištraukė iš makščių durklą paauksuota ir brangakmeniais nusagstyta rankena.

– Ištieskite rankas.

Jis įpjovė pasiuntinio, paskui Džahano smilių. Durklo ašmenis nudažė kraujas.

– Jei katras nors iš judviejų išduos paslaptį, nudėsiu abu.

Džahanas nesuprato, kodėl jo gyvybė turi priklausyti nuo nepažįstamo žmogaus. Matyt, totorius irgi manė tą patį, nes susiraukęs atsisuko į jį. Tačiau nė vienas nedrįso prieštarauti. Sokolu ištiesė jiems dvi šilkines skareles apsirišti pirštams.

– Dabar keliauk, sūnau mano, – pasakė jis pasiuntiniui, – ir telydi tave Alacho malonė.

Džahanas paskutinį kartą pažvelgė į žmogų, kurio ištikimybe jam dabar teks pasikliauti. Juodu tylomis linktelėjo vienas kitam atsisveikindami. Džahanas nežinojo, kad po daugelio metų tas pats pasiuntinys atveš į rūmus meistrą Sinaną tą naktį, kai sultono Siuleimano anūkas įsakys nužudyti savo penkis brolius, kad kelias į sostą būtų laisvas.

Kai tik pasiuntinys išėjo, pasirodė rūmų gydytojas. Tai buvo žydas iš Salamankos, kadaise atsivertęs į krikščionybę, bet vėl grįžęs prie ankstesnio tikėjimo. Turkiškai jis kalbėjo su melodingu akcentu. Jis irgi prisiekė tylėti, nors be šventųjų knygų, nes Mozės Penkiaknygės Sokolu neturėjo. Kažkodėl jam piršto irgi niekas nebadė.

– Gal jis galėtų man padėti? – paklausė gydytojas, linktelėdamas į Džahaną.

Sokolu, atsukęs jiems nugarą, klastojo sultono parašą – reikėjo išsiųsti krūvą laiškų ir įsakymų velionio valdovo vardu.

– Padėk jam, – metė per petį didysis viziris, mostelėdamas ranka.

Gydytojas atidarė stiklainį, ir palapinė prisipildė aitraus kvapo – miros, kasijos, prieskonių. Juodu nurengė sultoną ir ištepė jo visą kūną tepalu. Apie tai, ką pamatė paskui, Džahanas niekam negalėjo papasakoti, kad ir kaip būtų norėjęs, tačiau dažnai sapnuodavo tą keistą įvykį. Vyriausiasis rūmų gydytojas perpjovė sultono krūtinę kairėje pusėje ir išplėšė širdį. Jo delnuose ji buvo panaši į raudoną paukštį ir, nors nejudėjo, Džahanui trumpam pasirodė, kad tebeplaka. Gydytojas įdėjo širdį į sidabrinį dubenį, paskui dvylika dailių dygsnių užsiuvo pjūvį. Džahanas žiūrėjo į jį siaubo apimtas:

– Efendi, kodėl mes tai darome?

– Širdis – žmogaus gyvybės centras. Toks buvo mūsų sultono paskutinis noras. Jis liepė palaidoti jo širdį mūšio lauke, jei čia mirs.

Paėmę iš skrynios gražiausią durtinį, juodu aprengė lavoną, sušukavo jam barzdą, padažė akis suodžiais ir parausvino skruostus rožine pudra. Taip išgražintas sultonas Siuleimanas atrodė sveikesnis negu būdamas gyvas.

– Nuvilkit šitą durtinį, – pažvelgęs į jų pastangų vaisius, iškart įsakė Sokolu. – Per daug prašmatnus. Jis niekada nebūtų tokio apsirengęs.

Jie išrinko kuklų apdarą ir perrengė lavoną. Sutemus trys patikimi sargybiniai apėjo stovyklą, grįžę pranešė, kad visur ramu, ir padėjo atvesti dramblį prie pat įėjimo į palapinę. Čhota nerimavo, jausdamas, kad kažkas negerai.

– Kas atsitiko? – suirzo Sokolu.

– Mano viešpatie, maldauju šiek tiek laiko gyvuliui nuraminti.

Džahanas meiliai kalbino Čhotą, aiškindamas, kad numirėlį jis nešiosiąs tik kelias dienas. Galop dramblys po ilgų įtikinėjimų ir sušveitęs krūvą obuolių nurimo ir leido pasodinti ve-

lionį sultoną į haudą. Džahanas kaip paprastai atsisėdo drambliui ant sprando ir nujojo, įsmeigęs akis į sukančius ratu maitlesius paukščius tolumoje. Pamatęs, kaip jie leidžiasi ant lavonų, kuriais nusėtas laukas, jis nusisuko. Per Sigetvaro apgultį žuvo dvidešimt tūkstančių žmonių.

Pakeliui jie sužinojo, kad šachzadė Selimas atvyko į Stambulą. Pasiuntinys sėkmingai atliko užduotį. Sokolu neapsakomai palengvėjo. Nebereikėjo slėpti tiesos, ir jis įsakė sargybiniams ją atskleisti. Sultono lavonas buvo iškeltas iš haudos ir paguldytas į vežimą, traukiamą dviejų baltų eržilų. Taip jie parvyko į sostinę. Stambulo gyventojai laukė. Gatvėse susirinko tūkstančiai žmonių. Jie rovėsi plaukus ir draskė drabužius, daužė kumščiais sau į krūtinę. Džahanas matė bebaimius karius, raudančius kaip vaikai.

Po tėvo laidotuvių atėjo eilė sūnaus įžengimo į sostą iškilmėms. Selimas norėjo, kad valdiniai švęstų kaip niekada. Žemės drebėjimai, ligos, mirtys... nelaimių buvo net tiršta, žmonės nebemokėjo džiaugtis ir prarado viltį. Gana gedulo. Laikas linksmintis.

Ulamos pakraupo. Net Sokolu išgąsdino jų pasibaisėjimas. Tik patarėjas Feridun Begas įtikino jį, kad žmonėms iš tiesų reikia šventės.

– Nuolatinis vidurių užkietėjimas nesveikas, – pasakė jis. – Pasauliui reikia išsituštinti. Tegu linksminasi, mano viziri.

Tą dieną, kai Selimas sėdo į sostą, Čhota, papuoštas prabangiu galvos apdangalu ir brangakmeniais nusagstyta sidabrine gūnia, pėdino Stambulo gatvėmis iškilmingos procesijos priešakyje.

Žmonės mojavo, džiūgavo, dainavo. Ir vėl Džahanas stebėjosi, kaip staigiai keičiasi minios nuotaikos, kaip greitai jos sielvartas virsta džiaugsmu ir išdžiūsta ašarų upės. Žmonės taip lengvai pereina nuo liūdesio prie linksmybės... negi meilei virsti neapykanta irgi nereikia jokių pastangų?

PO SULTONO ĮŽENGIMO į sostą iškilmių Čhota su Džahanu toliau dirbo statybose. Rytą jie išeidavo iš žvėryno, visada tuo pačiu keliu; vakare grįždavo pavargę ir ištroškę, dulkėti ir purvini. Maždaug tuo laiku meistras Sinanas pradėjo statyti arkinį tiltą per sąsiaurį, jungiantį Biujukčekmedžės ežerą su jūra – ilgą ir grakštų.

Vieną gruodžio vakarą, jau baigę pagrindinius darbus, jie grįžo į miestą – meistras su trimis mokiniais karieta, Džahanas priekyje, raitas ant Čhotos. Už posūkio jie išgirdo iš miesto sklindantį triukšmą, paskui klyksmą, šaižų ir baisų. Pakėlęs galvą, Džahanas išvydo danguje oranžinius, geltonus ir raudonus atšvaitus. Jų ryškumas rėžė akį.

– Gaisras! – suriko jis.

Karieta sustojo, mokytojas su pameistriais išlipo. Sinanas buvo sukrėstas.

– Reikia padėti, – tarė jis.

– Jokim Čhota, – pasiūlė Džahanas. – Bus greičiau.

Visi sulipo į haudą, o Džahanas įsitaisė drambliui ant sprando.

Jie plumpino gatvėmis klyksmų, rėžiančių ausis it stiklo šukės, link. Vėjas stiprėjo ir nešė žiežirbų spiečius nuo vieno medinio namo ant kito. Džahanas be paliovos mirksėjo, apkvaitęs ne tik nuo dūmų, bet ir nuo sąmyšio. Liepsnos laižė nakties dangų tokių ryškių spalvų sūkuriais, kad jos atrodė apčiuopiamos. Tai šen, tai ten į viršų pliūptelėdavo ugnis, ir medžiai sužėrėdavo it Venecijos stiklo sietynai.

Už kiekvieno posūkio jie išvysdavo vis šiurpesnius vaizdus. Visur lakstė paklaikę iš siaubo gyvuliai. Vargšų šeimos bandė gelbėti menką turtelį, vyrai vilko krepšius ir statines, išbalusios moterys spaudė prie krūtinės klykiančius kūdikius. Tik vaikai drąsiai bėgiojo aplinkui, lyg gaisras būtų žaidimas, kurį jiems sugalvojo suaugusieji.

Jiems prieš akis dūmais parūko keli kvartalai. Namai, kuriuose gimdydavo moterys, kuriuose būdavo švenčiami apipjaustymai, pradedama nauja gyvybė ir ligoniai išleisdavo paskutinį kvapą, su visais prisiminimais virto pelenais. Nieko neliko, tik karštis ir žemė, nusėta drabužiais, batais, niekučiais, plytų nuolaužomis ten, kur ką tik buvo siena. Jie sustojo prie pagrindinės gatvės, kurią gaisras nusiaubė labiausiai. Nustebęs Sinanas paprašė padėti jam nulipti. Jis buvo vyriausiasis rūmų architektas ir dėjo didžiules pastangas, kad išvengtų tokios nelaimės: gatvės buvo grindžiamos, namų būklė tikrinama. Bergždžiai.

Aplinkui slampinėjo janyčarai, nešiojo dėžes, kalbėjo su žmonėmis, bet kaip mietu duriami, beveik nenoriai. Sinanas priėjo prie vieno – šis sėdėjo ant sienojo ir bukai dairėsi.

– Kodėl jūs nieko nedarote?

Mąslusis janyčaras, nesitikėjęs klausimo ir nepažinęs architekto, atšovė:

– Ką?

– Kodėl jūs nepadedate žmonėms?

– Aš padedu, – niūriai atsiliepė janyčaras.

Prisiartino kitas janyčaras. Jis paaiškino, kad jie negesina gaisro, nes negavo agos įsakymo, o šis serga ir guli lovoje.

Sinano veidas pajuodo iš pykčio:

– Kokių įsakymų jums reikia? Kaip galite sėdėti rankas sudėję, kai dega miestas?

Kol Sinanas kalbėjo su janyčarais, varovas ir dramblys nuklydo į šoninę gatvelę, iš kur sklido šauksmai. Ten Džahanas pamatė dvi paklaikusias moteris, rėkiančias vieną ant kitos. Iš kaimynų jis sužinojo, kad tai pirklio, išvykusio su reikalais, žmonos. Kilus gaisrui moterys išlėkė lauk, pasičiupusios vaikus. Gatvėje paaiškėjo, kad namuose liko naujagimis – abi manė, kad jį paėmė antroji.

Džahanas pažvelgė į degantį pastatą ir raudančias moteris.

– Palauk manęs čia. Aš eisiu į vidų, – tarė jis Čhotai. Jam nė į galvą neatėjo kartu vestis dramblio: šis baisiai bijojo ugnies.

Džahanas lėtai prisiartino prie degančio namo. Žengė labai atsargiai, ištempęs ausis. Kai peržengė slenkstį, jį iš visų pusių puolė liepsnos. Viršutinis aukštas iš fasado pusės buvo jau įgriuvęs, bet galiniai kambariai dar nenukentėję. Džahanas pamatė varinę žvakidę ir iš įpročio stvėrė ją, nors daiktas buvo beveik bevertis. Žengė dar kelis žingsnius, ir jam pasisekė labiau: išvydo auksinę rašalinę, papuoštą smaragdais. Kosėdamas, dusdamas Džahanas apgraibomis slinko per dūmus, ašarodamas taip, kad vos įžiūrėjo, kur eina. Tiesiai prieš jį nukrito deganti sija, jis spėjo atšokti, bet sija kliudė petį ir jį parbloškė. Toliau eiti neįmanoma.

Staiga jį per liemenį sugriebė ir pakėlė švelni virvė.

– Čhota! Kaip tu čia atsidūrei? – sušuko Džahanas.

Užuot atsakęs, dramblys nuvedė jį į namo galą – tikriau, tai, kas iš jo liko. Čhota krutino ausis, lyg gaudytų beveik negirdimus garsus. Jautrios gyvulio pėdos tikriausiai degė, bet varovas tuo metu apie tai negalvojo.

Džahanas stengėsi neprasižioti, kad neprisirytų dūmų. Kiekvienas įkvėpimas buvo skausmingas. Nusivilkęs striukelę, jis apsivyniojo ja galvą. Čhota stūmė jį iš užpakalio, atsargiai, bet tvir-

tai. Supamas liepsnų, Džahanas įsvirduliavo į antrą kambarį ir stabtelėjo. Dramblys laukė jam už nugaros.

Ir tada juodu pamatė lopšį, uždengtą permatomu tiuliu, todėl kūdikis iki šiol neužduso. Džahanas griebė ryšuliuką, nežiūrėdamas, gyvas naujagimis ar ne. Šis įsikibo į Džahaną. Mažylis nuo verksmo buvo netekęs žado, jo maža burnytė net nebežiopčiojo. Tačiau jėga, kuria jis kabinosi į gyvenimą, stulbino ir, matyt, buvo užkrečiama, nes Čhota su Džahanu aprimo.

Kai dramblys su varovu išniro iš degančio namo, žioplių minia gatvėje buvo padidėjusi bent tris kartus. Čia stovėjo ir Sinanas su pameistriais: jiems jau buvo papasakota apie dramblį, įėjusį į liepsnojančią trobą. Prie jų pripuolė kūdikio motina ir išplėšė mažylį Džahanui iš rankų. Ji sykiu meldėsi, juokėsi, dėkojo, verkė, bandė pabučiuoti Džahanui ranką ir net Čhotą, nebijodama, kad didžiulis dramblys ją sutryps.

Džahanas nusvyravo prie Sinano, išskėtusio rankas.

– Aš labai pykstu ant tavęs, – tarė mokytojas, – bet didžiuojuosi tavimi, sūnau, labai didžiuojuosi.

Mokiniai irgi jį apglėbė. Tačiau Džahanas juto, kokie šalti jų apkabinimai. Jis vėl pranoko juos, ir jiems tai nepatiko.

Paaiškėjo, kad janyčarų aga iš tikrųjų sirgo. Tačiau kareiviams nurodymų nedavė ne todėl. Janyčarai seniai reikalavo padidinti atlyginimą ir pasinaudojo gaisru įrodyti, kad yra nepakeičiami. Didysis viziris neskubėjo patenkinti jų prašymo, taigi aga neskubėjo įsakyti kareiviams gesinti gaisro.

Varovas su drambliu, suodini ir trenkiantys dūmais, pasuko į Sinano namus. Džahanas aptvarstė Čhotai pėdas. Du jo nagai buvo nulūžę, pėdos kraujavo. Visas kūnas buvo nusėtas apdegusios odos lopais. Tos nakties randai niekada neišnyko.

Po kelių valandų Džahanas stovėjo Sinano sode ir žiūrėjo į apačioje plytintį miestą. Kamuoliais virto dūmai. Auštant nečiulbėjo paukščiai, net kirų niekur nebuvo matyti, židiniuose nespragsėjo ugnis; miestas nugrimzdo į tylą. Atvėso; po nakties karščio šaltis atrodė itin keistai.

Galop gaisras užgeso ir paaiškėjo, kaip nuniokotas Stambulas. Dūmais parūko visos gatvės, išskyrus žydų kvartalą, pastatytą iš akmens.

– Gaisras – mūsų mokytojas, – pasakė Sinanas vėl susirinkusiems pameistriams. – Jis davė mums pamoką.

Tą pačią savaitę Sinanas nuėjo į rūmus ir gavo leidimą, kurio jam reikėjo. Pamiršęs miegą, ėmė braižyti planus. Atstatyto miesto gatvės turėjo būti per uolektį platesnės. Namai turi būti ne daugiau kaip dviejų aukštų ir statomi iš plytų ir akmenų, nusprendė jis.

Vos spėjus įsigalioti naujosioms taisyklėms, miestiečiai ėmė jas pažeidinėti. Gaisras iš tikrųjų davė jiems pamoką. Bet Stambulas nepasimokė, nes pamiršti lengviau negu prisiminti.

VIENĄ VAKARĄ PAS Džahaną užsuko Sangramas su dubeniu siutlašo kaip kadaise. Jis paseno ir nusilpo, galva kretėjo lyg ginčijantis su nematomu pašnekovu. Džahanas padėkojo už vaišes. Žiūrėdamas, kaip jis valgo, Sangramas paklausė:

– Girdėjai, ką šįkart iškrėtė kapitonas Pamišėlis?

– Ką? – Džahanas vos neišmetė šaukšto.

Kapitono Gareto laivynas susidūrė su priešo armada. Kilus mūšiui kapitonas nusprendė, kad jau pakankamai ilgai tarnavo vienam ponui, ir tapo išdaviku. Pradėjo mūšį osmanų pusėje, o baigė jau kaip popiežiaus šalininkas. Iš sultono valdų kapitonui teko bėgti, nes sugautam jam būtų gyvam išplėštos žarnos. Į Stambulą jis niekada nebegrįš. Nors vargu ar labai dėl to apgailestauja. Priglaustas popiežiaus, dabar jis plaukioja jūromis su nauja vėliava, medžioja osmanų laivus ir yra visiškai patenkintas likimu.

Džahanas klausėsi netekęs žado. Jį užplūdo nesmagūs prisiminimai. Tik per kapitoną Garetą jis atsidūrė sultono žvėryne. Tai jis sumanė vietoj dramblio varovo pasiųsti į seralį savo statytinį, juk iš žvėryno lobiai ranka pasiekiami. Ir jis nepaliaujamai vykdė savo planą, visų pirma įsakęs jūrininkams atsikratyti tikrojo varovo – įmesti jį į jūrą. „Buvo tikras šunsnukis“, – paaiškino kapitonas, nors Džahanas nesuprato, iš kur jis tai ištraukė, nes indas nemokėjo nė žodžio nei turkiškai, nei angliškai ir kiaurą dieną žiūrėdavo į bangas. Triume buvo indiškos prekės ir leisgyvis baltas dramblys. Džahanas tebuvo junga, pabėgęs nuo patė-

vio, paauglys iš Anatolijos miestelio. Ką jis žino apie dramblius? Perbėgo visą istoriją mintimis, ir staiga jam toptelėjo: kodėl Sangramas pasakoja jam apie kapitoną Garetą?

– Tai jūs žinojot... – sušnibždėjo Džahanas.

– Kaip galėjau nežinoti? – atsiliepė Sangramas. – Tu sakei, kad esi iš Indijos, bet nemokėjai nė vienos iš mūsų kalbų, o tavo pasakojimai apie ankstesnį gyvenimą – visiška nesąmonė.

– Kodėl jūs manęs neįskundėt? Galėjot visiems pasakyti: „Šitas berniokas apsišaukėlis ir melagis."

– Ketinau, – nusišypsojo Sangramas, – bet apsigalvojau. Nenorėjau tavęs pražudyti. Mačiau, kad ir taip pakankamai prisikentėjai, kam tau naujos kančios?

Džahanas atsistojo ir pabučiavo kaulėtą senojo indo ranką.

– Tu buvai berniūkštis, o dabar suaugęs vyras, – meiliai pasakė Sangramas.

Džahanas prikando lūpą. Koks keistas gyvenimas. Jis vaikėsi neįgyvendinamas svajones skųsdamasis nemaloningu likimu, o žmonės jam padėjo, neatkreipdami dėmesio. Davė, nieko nesitikėdami mainais.

SULTONAS SELIMAS KETINO mėgautis žvėrynu, atkurti jį ir plėsti. Priešingai nei tėvas, kuris beveik niekada neprisimindavo gyvūnų, naujasis valdovas domėjosi, kaip šie gyvena, ir dažnai ateidavo į juos pasižiūrėti, kartais vienas, kartais su svita. Jį ypač žavėjo didžiosios katės – tigrai, gepardai ir liūtai, be to, jam patiko strutis – niekas nesuprato kodėl. Nesuvokiami beždžionių klyksmai ir mostai žadino jo smalsumą. Bet labiausiai sultonas pamėgo Čhotą ir mielai jodinėdavo drambliu, todėl įsakė padaryti didesnę haudą su sulankstomomis kopėčiomis. Čhota gavo naują galvos apdangalą: žalsvai mėlyną, apsiūtą auksiniais kutais ir papuoštą povų plunksnomis. Nusiminusiam Džahanui irgi teko apsitaisyti ne mažiau rėžiančiais akį drabužiais: tviskančia sidabriška liemene, išsiuvinėta mėlynomis tulpėmis, ir baltu turbanu. Sultonas mėgo puoštis pats ir norėjo, kad aplinkiniai irgi atrodytų spalvingai. Laiką jis mieliau leisdavo su neūžaugomis, nebyliais ir juokdariais, o ne su nuobodžiais viziriais ir patarėjais.

Selimas, poetas ir lankininkas, buvo niūrus ir nesantūrus. Kaklas buvo toks trumpas, kad atrodė, jog sultonas jo apskritai neturi, veidas raudonas, o pečiai nuožulnūs, tarsi slegiami nematomos naštos. Į sostą jis įžengė keturiasdešimt dvejų metų, anaiptol ne pačiame žydėjime. Visą gyvenimą laukė Osmanų imperijos sosto, meldėsi ir rezgė sąmokslus, tačiau atėjus laikui paaiškėjo, kad jis nepasiruošęs. Džahanui sultonas priminė mirgančią žvakės liepsnelę – nepatikimas, permainingas ir gali užgesti nuo vėjo gūsio.

Jo brolis ir didžiausias varžovas Bajazitas buvo nubaustas mirtimi Persijoje, ir Selimas tapo vieninteliu sosto įpėdiniu. Tačiau ši aplinkybė, užuot džiuginusi, jį tik erzino. Sultono sūnui gyvybė buvo atimta taip lengvai, be jokios sąžinės graužaties, lyg niekur nieko, vadinasi, šiame pasaulyje niekuo pasitikėti negalima. Jis gerdavo iki žemės graibstymo. Jis valgydavo kaip iš badų ištrūkęs. Jis gulėdavo su dailiausiomis moterimis. Jis medžiodavo – elnius, antis, kurapkas, šernus. Niekas negalėjo numalšinti jo troškulio. Pakakdavo vieno žvilgsnio į Selimo drabužius, kad paaiškėtų, kaip jis skiriasi nuo tėvo. Jis dievino prabangą, puošdavosi retais brangakmeniais, dabindavosi brokatu ir kvepindavosi svaigiais kvepalais. Akis jis dažydavo stibiu, todėl žvilgsnis buvo rūstus ir nelabai atitiko jo būdą. Visiems krito į akis, kad jo turbanai, papuošti ryškiaspalvėmis plunksnomis, aukštesni už velionio sultono Siuleimano.

Daugybė jo moterų prigimdė jam krūvas vaikų. Bet viena sugulovė pranoko kitas ir tapo jo žmona – Nūrbanu Venecijietė, dar vadinama Kerėtoja. Motina jai buvo davusi Cecilijos vardą. Ji tvirtino, kad gimė kilmingoje šeimoje ir būtų gyvenusi, kaip pridera aukštuomenės damai, bet dvylikos metų mergaitę pagrobė korsarai ir pardavė į vergiją. Nedraugai papildydavo jos pasakojimą smulkmenomis, kurias sultonienė nutylėjo, – girdi, jos tėvas iš tikrųjų didikas, bet ji pati pavainikė. Nūrbanu iki šiol susirašinėjo su giminėmis Kerkyroje ir Venecijoje. Be to, ji rašydavo Venecijos pasiuntiniui, dožui ir Senatui.

Atsakymus ji gaudavo ne tik laiškais, bet ir dovanomis. Kaip ir Selimas, Nūrbanu mėgo prabangą. Neseniai jos prašymu iš Venecijos buvo atsiųsti du kambariniai šuniukai gražiai apkirptais kreminiais kailiais, niekada nesitraukiantys nuo šeimininkės. Juokingi gyvulėliai lojo ant visko, kas juda, nepaisydami dydžio.

Jų ėdalo prieš šėrimą pirmiau paragaudavo tarnas, nes sultonienė nuogąstavo, kad koks niekšas gali šuniukus nunuodyti. Tokių būtų atsiradę nemažai.

Vakare prie židinio žvėrių prižiūrėtojai liežuvaudavo apie ją, persakydami nugirstus gandus. Tylėjimo kodekso vis dar buvo laikomasi, bet nebe taip griežtai. Tarnai rūpestingai parinkdavo žodžius ir dažnai kalbėdavo užuominomis, bet laikyti liežuvio už dantų nebereikėjo. Permainų buvo ir daugiau. Nuo eunuchų kiemo iki vyriausiojo rūmų gydytojo bokšto, nuo šachzadžių kambarių iki rūmų sargybinių miegamųjų visas seralis ūžė ir šurmuliavo. Kiekvienas garsas, slopintas Siuleimanui valdant, išsilaisvino ir sklido koridoriais.

Kai orai būdavo gražūs, sultonas su svita mėgdavo plaukioti valtimi. Laiveliai skriedavo Aukso Rago įlanka, o valdovas su rūmininkais valgydavo, gerdavo ir čiulpdavo saldumynus su muskusu, kad burnos kvapas būtų gaivus. Selimas manė, kad imperijos reikalams tvarkyti puikiausiai pakanka didžiojo vizirio Sokolu. Valstybės valdymo gudrybės jam buvo nesuvokiamos, jei likimas nebūtų jam lėmęs paveldėti sosto, jis, ko gero, mieliau būtų tapęs poetu ar klajojančiu dainininku.

Ulamos piktinosi jo gyvensena ir kaltino visomis nuodėmėmis. Janyčarai plūdo valdovą, kuris nė kiek netroško vadovauti kariuomenei, žygiuojančiai iš vieno mūšio lauko į kitą. Prastuomenė lygino jį su tėvu, vadino silpnu ir bevaliu ir keikė Chiurem – jos šmėkla tebeklaidžiojo marmuriniais koridoriais, – pagimdžiusią tokį nevykėlį. Selimas pelnydavo žmonių palankumą dalydamas pinigus, kad tik visi duotų jam ramybę. Jo dosnumas it banga rašmenis drėgname smėlyje nuplaudavo apie jį sakomą bjaurastį, bet netrukus gandai vėl imdavo sklisti.

Tarp Selimui artimiausių rūmininkų buvo poetų ir muzi-

kantų. Viena poetė, Chabi Chatūn, galėdavo deklamuoti valandų valandas: akys užmerktos, balsas tai kyla, tai leidžiasi it kiras vėjyje. Buvo dainininkų, kurie mokėjo dainų iš visų imperijos kampelių ir galėdavo dainuoti tuzinu kalbų, ir klausytojai iš palaimos puldavo į neviltį, o iš nevilties vėl kildavo į palaimą. Vienas dailininkas įkaušęs kalbėdavo, kad kada nors nutapys paveikslą, kuriame vietoj raudonų dažų panaudos savo kraują.

Džahanas pažinojo visus rūmininkus. Jie nerūpestingai vaikštinėdavo po rožynus, paskui užsukdavo į žvėryną pažiūrėti ir pašerti gyvūnų. Draugija buvo triukšminga, mėgo puotauti ir siausti kaip ir valdovas. Jų apsilankymai būdavo netikėti ir nenuspėjami: bet kuriuo dienos ar nakties metu.

Vieną ketvirtadienį žvėryno prižiūrėtojus vidury nakties pažadino muzika ir juokas. Mieguistai mirksėdami jie žvelgė vienas į kitą ir stengėsi suprasti, kas darosi.

– Kur tie velnio tarnai? – sugriaudė balsas tamsoje.

Prižiūrėtojai skubiai apsirengė, išlėkė lauk ir išsirikiavo. Atėjo pats sultonas su trimis svečiais, visi smagūs ir prisisiurbę kaip bitės.

– Kur dramblio varovas? – subaubė Selimas.

Džahanas žengė žingsnį į priekį ir žemai nusilenkė.

– Mes tavęs ieškojom. Norim pajodinėti drambliu.

– Dabar, mano viešpatie?

Svečiai sukrizeno, o sultonas perbedė Džahaną akimis. Šis paskubomis atsiprašė ir nuskubėjo į daržinę. Čhota niurnėjo, nenorėdamas palikti sapnų šalies, kurioje linksmai tripinėjo. Pusiau maldaudamas, pusiau grasindamas Džahanas išvedė dramblį į lauką ir uždėjo haudą.

Sultonas, muzikantas, poetas ir dainininkas įsiropštė į haudą. Džahanas pastebėjo, kad valdovas aptuko: jis kopė švokšdamas. Tarnai atnešė pintines, prikrautas valgių ir gėrimų, ir pririšo prie haudos. Čhota straubliu užsikėlė Džahaną ant sprando, ir naktinė iškyla prasidėjo.

Džahanas manė, kad jie jodinės tik po rūmų sodus, bet, kai dramblys priėjo prie vartų, Selimas įsakė:

– Nesustok, varove.

– Kur keliauti, mano viešpatie?

– Nesvarbu, sustosi, kai pasakysiu.

Sargybiniai išplėstomis iš nuostabos akimis pasitraukė ir juos praleido. Čhota, mieguistas ir be ūpo, plumpino vėžlio žingsniais, nekreipdamas dėmesio į Džahano raginimą. Tačiau haudos keleiviai nesipiktino. Jie dainavo, muzikantas skambino liutnia. Dramblys pėdino vingiuotomis gatvelėmis: niekur nekrustelėjo nė lapas, nė šešėlis.

– Varove, stok! – įsakė sultonas.

Džahanas padarė kaip lieptas.

– Šok žemyn!

Džahanas įvykdė ir šį įsakymą.

– Dabar gaudyk!

Kikendami kaip vaikai jie nuleido pintinę. Joje buvo butelis vyno ir taurė.

– Gerk! – įsakė sultonas.

– Mano viešpatie...

– Greičiau. Negi nenutuoki, kaip blaivaus žmogaus vaizdas erzina įkaušusius?

Džahanas pripylė taurę ir išlenkė. Visi pratrūko juoktis.

– Išgerk dar vieną, – įsakė patenkintas sultonas.

Džahanas išgėrė. Pats nepastebėjo, kaip išplempė visą butelį.

Kai Čhota palieptas užsisodino jį ant sprando, Džahanui galva sukosi kaip vežimo ratas, o veidą išmušė raudonos dėmės. Jis slėpė savo skausmą, kol išgirdo sultono balsą:

– Sakyk, varove, tu kada nors buvai įsimylėjęs?

– Visa, ką aš žinau apie meilę, – atsakė Džahanas besipinančiu liežuviu, – kad nuo jos skauda širdį, o šviesiausiasis valdove.

Iš haudos atsklido liūdna liūdna melodija ir suplazdėjo vėjyje it paukščio, kurio seniai nebėra, plunksnelė. Poetas pradėjo deklamuoti:

– *Išsiskleidžia nuo grožio širdis*

Veidrody rožės...

Tą akimirką Džahanas pamanė, kad visa regintis Alachas tikrai supranta, kaip skaudu ir baisu žmogui būti tokiam mažam ir trumpalaikiam. Jis širdingai paplojo. Toks įžūlumas kitu metu būtų įvėlęs varovą į bėdą, bet dabar visi tik džiaugsmingai juokėsi.

Staiga orą perskrodė kažkieno stūgavimas:

– Kas čia dedasi, po perkūnais?

Jiems prieš akis svirduliavo susitaršęs, matyt, ką tik pabudęs žmogelis, taip nusileseęs, kad, užuot parėjęs namo, miegojo tarpduryje, prie kurio sustojo Čhota.

Džahanas bandė perspėti vargšelį. Pasilenkė prie jo ir sušnibždėjo:

– Haudoje sėdi sultonas!

– Kur ne, – atšovė girtuoklis ir parodė į Selimą. – Sultonas! O čia arkangelai, – parodė jis į rūmininkus. – Šitas žvėris – pragaro *zebani**, – bakstelėjo į Čhotą. – O aš jau miręs.

– Ką tu veiki gatvėje tokiu metu? – įsiterpė sultonas.

– Nieko, – atsakė girtuoklis.

* Cerberis, pragaro demonas, piktoji dvasia.

– Tu vos pastovi, bet nori dar išgerti? Nemeluok! Kaip tau ne gėda!

Suglumęs girtuoklis pasviro į priekį, lyg ketintų pabučiuoti Čhotai į straublį.

– Noriu, taip. Bet ne vyno, – jis trenkė sau kumščiu į krūtinę. – Aš noriu meilės!

Rūmininkai suprunkštė, sultonas, nors ir suirzęs, irgi:

– Tokią valandą tuščioje gatvėje? Nieko tu nepeši.

Girtuoklis pakėlė galvą ir sukryžiavo ant krūtinės rankas:

– Gal ir nieko. O tu ko ieškai?

Džahanui iš siaubo pasidarė silpna. Jis nedrįso pažvelgti į sultoną, būgštaudamas, kad dabar šitam įžūliam valdiniui bus riesta. Tačiau Selimas prabilo ramiai, beveik užjaučiamai:

– Gaudyk!

Kažkas subarškėjo ant grindinio akmenų. Girtuoklis pakėlė žiedą ir apstulbęs įsistebeilijo į jį.

– Jei rasi, ko ieškai, – tarė sultonas, – ateik į rūmus ir parodyk žiedą su mano antspaudu. Pasakyk, kad atnešei žinią imperijos valdovui.

Girtuoklis, tik dabar suvokęs, kad iš tikrųjų kalbasi su sultonu, puolė į priekį pabučiuoti jam rankos, drabužio krašto ar pėdos, bet nepasiekė ir apkabino Čhotai koją.

– Traukis, – tarė Džahanas. – Dramblys tave sutryps.

Žmogelis žengė žingsnį atgal, netekęs žado, drebėdamas, išpiltas prakaito, veblendamas, koks jis dėkingas, pritrenktas ir džiaugdamasis, kad liko gyvas.

– Keliaujam, varove, – įsakė Selimas.

Atgal jie jojo tylėdami ir kažkodėl nusiminę.

NUO TADA, KAI Čhota atvyko į Osmanų rūmus, jis kartais būdavo pamirštamas, net skriaudžiamas, bet visada buvo vienintelis dramblys žvėryne. Visoje imperijoje kito sultono dramblio nebuvo. Tačiau vieną dieną Galatos uoste nuleido inkarą karakas, ir viskas pasikeitė.

Buvo balandis. Laivas atplaukė žydint cerciams, miestą gaubė malonus kvapas. Be kito krovinio, laivas atgabeno tris gyvūnus: zebrą, žirafą ir afrikinį dramblį. Į rūmus jie buvo atvežti apgailėtini ir ligoti, nukamuoti kelionės. Žirafa romiomis akimis ir juodu liežuviu netrukus pastipo. Zebras buvo išsiųstas į kitą miesto žvėryną. O dramblys – dvidešimtmetis patinas, vardu Machmūdas – pasveiko ir pasiliko. Kartu su juo atvyko ir paniuręs varovas – Baziba.

Tuo metu Čhotai sukako trisdešimt metų. Drambliui tai anaiptol ne senatvė, bet jis jau nebebuvo toks mitrus kaip jaunystėje. Tiesa, su kiekviena prabėgusia vasara Čhota darėsi išmintingesnis ir įžvalgesnis. Dabar Džahanas suprato, kodėl patyrę kariai renkasi nebejaunus dramblius. Jaunikliai tvirti ir greiti, bet neprotingi – kaip žmonės.

Machmūdas buvo apgyvendintas toje pačioje daržinėje kaip Čhota, o Baziba – pašiūrėje su kitais žvėrių prižiūrėtojais. Iš pradžių Džahanas bandė jo vengti, bet tai buvo neįmanoma. Kiekvieną vakarą jie drauge vakarieniaudavo, kiekvieną popietę drauge rūpindavosi drambliais. Gal Baziba ir žinojo, kas yra hamamas, bet tik iš girdų. Jis maudydavosi retai, o gal apskritai

nesimaudydavo, niekada neapsikuopdavo, nepaisydamas rūmų papročių, valgydavo triukšmingai. Vakarieniaudamas Džahanas stengdavosi atsisėsti toliau nuo jo, nes Baziba į kairę ir į dešinę spjaudydavo trupiniais.

Atvykėliai erzino ne tik Džahaną. Čhota irgi sutriko. Įsiuto. Jis piktinosi, kad Machmūdas ėda jo šieną, geria jo vandenį ir vaišinasi jo skanėstais. Progai pasitaikius jis apversdavo kaimyno kibirą su vandeniu arba sušveisdavo jo pašarą. Įpykęs dramblys moka keršyti.

Vieną rytą įėjęs į daržinę Džahanas pamatė, kad Čhota trypia gūnią, kurią Baziba uždėdavo Machmūdui, kai juodu eidavo pasivaikščioti.

– Kaip tau ne gėda! – sušnypštė Džahanas, pritildęs balsą, kad niekas neišgirstų. – Palik ramybėje tą daiktą.

Per vėlu. Gūnia buvo visa purvina.

– Kas atsitiko? – išgirdo jis Bazibos balsą už nugaros.

Beprasmiška buvo neigti Čhotos kaltę, Džahanas nė nebandė:

– Aš ją išvalysiu, duodu žodį.

Baziba pakėlė gūnią ir kažką sumurmėjo po nosimi, veikiausiai keikėsi.

– Manai, aš kvailas? Puikiai suprantu, kas čia darosi, – tarė jis, ne tiek susirūpinęs, kiek patenkintas. – Tu ir tavo dramblys pavyduliaujate.

– Netiesa.

– Tiesa, ir ne be pagrindo. Netrukus jums abiem bus parodytos durys. Visi mato, katras dramblys geresnis.

Džahanas išsižiojo ir vėl susičiaupė, nes prieštarauti buvo be-

prasmiška. Baziba suprato, ko jis labiausiai bijo, ir paskelbė tai visam pasauliui.

Kitą dieną pasirodė sultonas su svita. Džahanas puolė dėti Čhotai haudos, bet Selimas pasakė:

– Noriu išbandyti naująjį dramblį.

Baziba puolė kniūbsčias ant žemės ir pareiškė, kad jis ir jo dramblys laimingi patarnauti Osmanų imperijos valdovui, tikratikių galvai ir pranašo įpėdiniui, Alacho šešėliui žemėje, dosniausiam, dorybingiausiam ir teisingiausiam iš visų valdovų, kada nors valdžiusių ir valdysiančių šį pasaulį.

Džahanas kaip gyvas nebuvo girdėjęs tokio saldliežuvavimo, medaus su tirštu lipniu sirupu. Tačiau sultonas buvo patenkintas. Čhotos hauda žaibiškai atsidūrė ant Machmūdo nugaros, o Džahano liemenė – ant Bazibos pečių. Džahanas, visa širdimi nekentęs margojo apdaro, staiga pajuto, koks šis jam brangus. Jis kramtė lūpas, Čhota mataravo straubliu, o Machmūdas su varovu užėmė jų vietas.

Jie iškeliavo, ir net kai dingo iš akių, nusiminusiam Džahanui atrodė, kad vėjas vis dar neša dramblio žingsnių garsą. Jis paglostė Čhotą, o šis straubliu apsivijo jam apie liemenį. Jie ilgai taip stovėjo, guosdami vienas kitą.

Kitą rytą paaiškėjo, kad reikalai blogėja. Už daržinės buvo tvenkinys, apaugęs žaliomis minkštomis kaip kilimas samanomis, veikiau kūdra su žuvimis, bet Čhotai patiko ten pliuškentis. Džahanas gavo leidimą jį ten maudyti, nes Selimas mėgdavo žiūrėti, kaip dramblys laistosi vandeniu.

Atėję prie tvenkinio, Čhota su Džahanu pamatė, kad įprastoje Čhotos vietoje jau įsitaisęs Machmūdas. Greta jo sėdėjo Baziba, tabaluodamas basomis kojomis vandenyje, ir šildėsi saulėkaitoje užsimerkęs ir prasižiojęs.

Džahanas svarstė, ką daryti. Muštis nėra prasmės, nes apie tai išgirs baltųjų eunuchų vyresnysis, ir jis neišvengs bausmės. Tačiau taikstytis su tokiu įžūlumu negalima. Čhota stovėjo šalia, tylus kaip pelė po šluota, tarsi ir jis svarstytų, ką daryti.

Džahanas nedrąsiai priėjo prie Bazibos ir pliaukštelėjo jam per petį. Šis krūptelėjęs atsimerkė:

– Ko tau reikia?

– Čia Čhotos tvenkinys.

Jokios išraiškos sustingusiame veide. Baziba vėl užsimerkė, nusižiovavo ir toliau tingiai mataravo kojomis, lyg Džahano ir Čhotos nebūtų.

– Eime, Čhota, – nenoromis tarė Džahanas. – Mes ateisime kitą kartą.

Vos spėjęs žengti žingsnį, jis išgirdo pūkštelėjimą. Čhota, šaunuolis, padarė tai, ko jis nedrįso. Baziba, keikdamasis ir kosėdamas, mataravo rankomis tvenkinyje. Jis aiškiai nemokėjo plaukti, ir Džahanas pribėgo prie jo.

– Duok ranką, ištrauksiu.

Baziba nutilo, suvokęs, kad tvenkinys seklus. Jis atsistojo ir varvėdamas nubrido į krantą, o paskui praėjo pro šalį, apsiniaukęs kaip debesis.

Ir karas prasidėjo. Kasdien jie rasdavo dingstį susirieti. Džahanas nebegalėjo susikaupti ir atlikti Sinano pavestų darbų, nes būgštavo, kad Baziba nuskriaus Čhotą, kol jo nebus. Jis blogai miegojo, mažai valgė. Prisiminė kadaise su užuojauta pasakytus Sinano žodžius: „Ir pastatams, ir žmonėms būtina pusiausvyra, jos netekę, sugriūva abu.“ Džahanas neteko dvasinės pusiausvyros, Čhota irgi. Dramblys kiauras dienas stovėdavo įsmeigęs akis į tolį, lyg visa esybe trokštų dingti iš daržinės, kurią tenka dalytis su priešu. Po dviejų savaičių tokios kankynės Džahanas

kai ką sumanė. Orai atvėso, vasara baigėsi. Balabano čigonai, neseniai grįžę iš Trakijos, netrukus išvyks į pietus. Džahanas nusprendė juos aplankyti prieš kelionę.

Čigonai jį pasitiko džiaugsmingai it seniai matytą brolį. Jam buvo atnešta tamarindų šerbeto, o kvapai aplink sklandė tokie, kad Džahanui ėmė tįsti seilės: rūgščių vynuogių sirupas, ožkos sūris, papločiai su špinatais, kepta mėsa. Aplink lakstė vaikai, rūkė moterys, plepėjo ir juokėsi bedančiai seniai. Valgydami čigonai ėmė klausinėti apie sultoną ir naujausias seralio paskalas. Džahanas paaiškino, jog turi skubėti: jis davė sargybiniams kyšį, kad šie jį išleistų už vartų, reikia grįžti, kol pamaina nepasikeitė.

– Tai kas tave čia atvijo? – paklausė Balabanas.

– Man reikia pagalbos, – prisipažino Džahanas. – Galime pasikalbėti akis į akį?

– Nėra reikalo. Čia visi savi, – atsakė Balabanas, išskėsdamas rankas.

Pasilenkęs arčiau, Džahanas pritildė balsą:

– Ar yra priemonė, nuo kurios vyras užsigeistų moters? – sušnibždėjo.

– Taip, – išsišiepė Balabanas. – Tai vadinama meile.

– Ne taip. Poravimuisi. Milteliai ar gėralas, keliantis geismą.

Balabanas liovėsi kramtyti ir įsistebeilijo į Džahaną.

– Ne man. Drambliui.

– Tam gyvuliui pajėgumo per akis. Kuo tau neįtiko vargšė Gulbahar?

– Oi, ne, ne Čhotai!

Džahanas jam papasakojo, kaip prarado dvasios ramybę dėl kito dramblio ir kito varovo. Jis tikėjosi, kad Balabanas ims šaipytis, bet kai baigė pasakoti, čigonas rimtai linktelėjo ir tarė:

– Nesigraužk. Padėsim.

Džahanas išsitraukė iš užančio maišelį pinigų ir padėjo ant stalo.

– Sultono ar tavo? – paklausė Balabanas.

– Sultonas nieko apie tai nežino. Ir neturi žinoti.

– Tada pasilik pinigus, – ryžtingai ir geraširdiškai atsakė Balabanas. – Dabar eik. Mes tave susirasime.

Džahanas grįžo į žvėryną. Sieloje kunkuliavo gėda, viltis, kaltė. Po dviejų dienų jį susirado kažkoks berniūkštis, nešinas stiklainiu:

– Kai kas atsiuntė.

Džahanas įsižiūrėjo į jį – gyvos juodos akys, duobutės skruostuose šypsantis, tamsi oda. Be abejo, Balabano giminaitis. Stiklainyje buvo ciberžolių spalvos milteliai. Džahanas pakabino jų piršto galu ir paragavo. Milteliai buvo beveik beskoniai, tik sūrstelėję. Juos nesunku kur nors įmaišyti.

Iš virtuvės nušvilpęs granatų šerbeto, Džahanas įmaišė į jį šaukštą miltelių. Bazibai išėjus, jis pakišo gėrimą jo drambliui, ir šis mielai viską išsriaubė. Nieko neįvyko. Kitą dieną Džahanas padidino dozę. Vėl nieko. Jis subėrė į Machmūdo ryžių košę visus miltelius ir žiūrėjo, kaip dramblys šveičia.

Kaip tik tą naktį su savo bendrais atvyko sultonas Selimas, ištroškęs linksmybių.

– Varove! – sušuko sultonas.

– Aš čia, mano viešpatie, – nusilenkė Džahanas.

– Kur kitas varovas?

Atlėkė Baziba, jo veidas žvilgėjo nuo prakaito.

– Šviesiausiasis valdove, dramblys susirgo. Meldžiu mums atleisti.

– Kas nutiko gyvuliui? – pertraukė jį sultonas.

Vietoj atsakymo iš daržinės atsklido siaubingas maurojimas, o paskui – traškesys. Sultonas pasuko triukšmo pusėn, svita – įkandin.

Vaizdas buvo neįprastas. Rujojantis Machmūdas pradėjo triuškinti savo medinį gardą, ir viena iltis įstrigo lentoje. Jis negalėjo pajudėti nei pirmyn, nei atgal. Lytinis organas išbrinko ir varvėjo. Dramblys subaubė – veikiau iš įtūžio negu iš skausmo. Niekas nedrįso prie jo artintis, net Baziba.

Taip baigėsi Machmūdo klestėjimas. Iltis buvo išvaduota iš lentos, bet dramblio įtūžis ir šėlas nesumažėjo. Galop teko jį sukaustyti grandinėmis, bet Machmūdas jas sutraukė, nugriovė sieną ir ėmė laužyti sodo medžius. Ir visą laiką siaubingai trimitavo, baubė ir riaumojo. Nepraėjus nė mėnesiui, Machmūdas ir Baziba buvo išsiųsti į seną cerkvę netoli Aja Sofijos.

Niekas nieko neįtarė – išskyrus Olevą.

– Tavo darbas? – paklausė jis, suraukęs antakius.

Džahanas, ir taip graužiamas sąžinės, neatsakė.

– Prisimenu tą dieną, kai atvykai, – tęsė Olevas. – Tavo dramblys buvo jauniklis, o tu berniūkštis. Tada žiūrėjau į tave ir mąsčiau, ar išgyvensi rūmuose toks geraširdis ir patiklus. O dabar tu toks kaip ir mes, deja.

– Ką tai reiškia? – pakėlė akis Džahanas.

– Tai reiškia, kad tu puoli į mūšį net tada, kai kovoti nėra reikalo, – atsakė Olevas. – Tu stiprus. Tačiau saugokis. Jei nešiojiesi kardą, kardui ir paklūsti, o ne atvirkščiai. Niekas negali nesusitepti krauju rankų, jei iš jų nepaleidžia ginklo.

– Aš galiu... nesirūpinkit dėl manęs, – atsakė Džahanas. Bet, vos spėjęs ištarti šiuos žodžius, ėmė apgailestauti, kad bandė likimą.

ĮSĖDĘS Į SOSTĄ, Selimas, kai tik Stambulas sugadindavo jam nuotaiką, o tai atsitikdavo dažnai, vykdavo į Adrianopolį – miestą, kuriame praleido dalį jaunystės. Ten jis galėdavo medžioti, dykinėti ir girtuokliauti, kiek širdis geidžia, nesukdamas galvos dėl smerkiamų žvilgsnių ir piktų liežuvių. Kaip kiekvienas žmogus, žinantis, kad kiti jo nemėgsta, sultonas buvo dėkingas savo šalininkams, o Adrianopolio gyventojai jį visada palaikydavo. Taigi Selimas po kelerių valdymo metų nusprendė jiems atlyginti už ištikimybę – pastatydinti mečetę ne sostinėje, bet numylėtame mieste.

Kai tik buvo paskelbta, kad valdovas užsakė prabangią mečetę, ėmė sklisti apkalbos. Visiems aišku, kodėl nepasirinktas Stambulas. Sultonas nė karto nevedė kariuomenės į mūšį, todėl jam neužtenka įžūlumo statydintis tokį didingą paminklą sostinėje. Argi dera Selimo mečetei stovėti šalia Siuleimano mečetės, juk sūnus nevertas tėvo nago juodymo? Todėl, kalbėjo žmonės, naujasis pastatas ir tegali stovėti Adrianopolyje.

Tulžingi žodžiai. Tačiau Sinanas – ir keturi pameistriai – balandžio mėnesį padėjo Selimijės mečetės pamatus. Sultonas, rodydamas pasitikėjimą architektu, padovanojo jam drabužį, išsiuvinėtą auksu ir sidabru. Visi statybos darbininkai, nuo stalių iki galerų vergų, nerimavo, bet neniūrojo: nujautė, kad jų rankomis daromas stebuklas, dirbo stropiai ir sykiu su baime. Nuodėmė statyti tokią didingą mečetę, lyg varžytumeisi su Kūrėju. Imamai, kunigai ir rabinai piktinosi šiais žodžiais, bet širdies gilumoje ir jie bijojo Dievo pavydo.

Mintis pastatyti mečetę sultonui kilo sapne. Jis išvydo pranašą Mahometą – atpažino jį ne iš veido, nes nė vienas šio pasaulio gyventojas negali jo matyti, bet iš spindesio. Selimas pažadėjo, kad, jei užkariaus Kipro salą, pastatys iš prisiplėštų turtų nuostabiausią mečetę. Pranašas mostelėjo laukiantiems angelams. Šie, švytėdami it jonvabaliai, pakilo į orą ir netrukus grįžo su ritinėliu. Jame buvo pavaizduota Selimijė.

Sužavėtas ir sujaudintas, kitą rytą sultonas nenorėjo pabusti, tačiau galop teko. Jis papasakojo apie apreiškimą didžiajam viziriui. Sokolu, įžvalgus ir išmintingas, manė, kad valdovo sapnai būna dviejų rūšių: tie, kurių niekam negalima pasakoti, net didžiajam viziriui, ir tie, apie kuriuos reikia paskelbti visiems. Be abejo, šis sapnas priklausė antrajai grupei.

Apie vidurdienį Sokolu prasitarė apie sultono sapną *nišandži*, rūmų kanceliarijos viršininkui. Šis buvo smaližius ir apie apreiškimą papasakojo vyriausiajam chalvos virėjui, o šis savo ruožtu – pirkliui, tiekiančiam rūmų virtuvei riešutus. Po pietų ši istorija išdardėjo iš rūmų vežimu, atvežusiu pistacijas, ir netrukus pasiekė Stambulo pakraščius, o iš ten – dažytojų ir odminių gatves. Iki vakarinės maldos apie sultono sapną žinojo šimtai žmonių. Po savaitės visas miestas, tarp jų ir Venecijos pasiuntinys, žinojo, kad Pranašas pareikalavo sultono išgelbėti Kiprą iš netikėlių krikščionių valdžios.

Selimas aplankė protėvių mauzoliejus ir kankinio Ajūbo kapą. Jų sielos palaimino jį karui. Bet, atėjus laikui išplaukti, sultonas į laivą nelipo. Pergalę iškovojo ne sultono kardas, o sultono sapnas. Karo grobis buvo milžiniškas. Užimtą Nikosiją nugalėtojai plėšė tol, kol iš miesto beveik nieko nebeliko. Paskui po daugelio mėnesių apsiausties pasidavė Famagusta, osmanai paėmė šimtus belaisvių.

Tuo tarpu Adrianopolyje vyriausiasis rūmų architektas su pameistriais dirbo kaip užsukti. Sinanui darbas buvo prieglobstis nuo audrų, slėptuvė nuo aplinkinio pasaulio. Nei karai, nei pergalės jo nedomino. Vis dėlto darbas paspartėjo tik užgrobus salą. Duoklių pinigai plūdo upėmis, todėl atsirado daugiau darbininkų, daugiau medžiagų.

Keista – kuo aukščiau kilo mečetė, statoma sultono garbei, tuo labiau silpo valdovas. Jie abu, žmogus ir pastatas, buvo neatskiriamai, paslaptingai ir nesuderinamai susiję – kaip naktis ir diena. Kad vienas gyvuotų, kitas turi žūti. Su kiekviena įkalta vinimi, su kiekvienu įmūrytu akmeniu Selimas netekdavo dalelės sveikatos, laimės, galios ir galop – *kismat*.*

* Likimas, lemtis.

VIENĄ RUDENS POPIETĘ, statydamas masyvius Selimijės mečetės piliorius, Sinanas liepė sukviesti pameistrius. Atėjęs prie jo palapinės Džahanas pamatė, kad kiti jau sėdi prie įėjimo, ir klestelėjo ant suolo greta jų, laukdamas, kol mokytojas baigs pokalbį su stiklininkais.

Davūdas kaip paprastai buvo paniuręs ir įtarus.

– Mokytojas niekada neatitrauktų nuo darbo mūsų visų iškart, – sušnibždėjo jis. – Matyt, ištiko didelė bėda.

Laimė, stiklininkai netrukus išėjo, ir pameistriai liovėsi paikai spėlioti. Įėję jie pamatė mokytoją, sėdintį ant kilimo, viduryje papuošto žydinčiais medžiais, o kraštuose – virtine elnių, gazelių, tigrų ir liūtų. Kilimas buvo išaustas Chorasano mieste Herate, jį Sinanui padovanojo kurdų begas*, kuriam jis pastatė elgetyną. Dešinėje rankoje, atremtoje į pagalvėles, Sinanas laikė ir lėtai varstė rožinį. Džahanas žinojo, kad mokytojas juos renkasi pagal nuotaiką: žydrojo opalo – paskendęs mintyse, geltono gintaro – nudžiugęs, juodojo onikso – įkvėptas naujo projekto. Šiandien rožinis buvo šviesiai žalio berilo, vadinasi, mokytojas susirūpinęs. Ant žemo staliuko prieš jį stovėjo puodelis kavos ir stiklinė vandens. Greta jų gulėjo piešinys, kuriame buvo pavaizduota Aja Sofija.

Jie vienas po kito susėdo ant kilimo prieš mokytoją. Jis tylėjo, kol jie patogiai įsitaisė; buvo girdėti tik vis greičiau leidžiamų per

* Diduomenės titulas.

pirštus rožinio karoliukų dunksėjimas. Pagaliau prabilo ir atskleidė, kas jį slegia.

Rajonas aplink Aja Sofiją per daugelį metų virto lūšnynu. Visos aliai vienos trobelės buvo pastatytos neteisėtai. Vyriausiasis Stambulo kadijus į skundus, kurių gavo ne vieną, nekreipė dėmesio. Pagaliau pamatęs, kad padėtis darosi grėsminga, Sinanas parašė laišką sultonui, piktindamasis nemokšomis, kurie, pastvėrę uolektį, šoka statyti namų, nepaisydami nei grožio, nei saugumo.

– Mūsų sultonas atsižvelgė į savo nuolankaus tarno prašymą, – tarė Sinanas.

Tarybai, sudarytai iš vyriausiojo kadijaus, mečetės imamo, ulamų, braižytojų ir mūrininkų seniūnų, pavesta ištirti, kokia žala padaryta Aja Sofijai, ir pranešti išvadas sultonui. Paskui, jei sultonas sutiks, Sinanas restauruos mečetę:

– Man reikia grįžti į Stambulą, ir norėčiau, kad jūs mane lydėtumėte.

Džahanas, paraudęs iš džiugaus jaudulio, nulenkė galvą. Kokia garbė atnaujinti šį architektūros perlą, kadaise labiausiai gerbiamą krikščionių šventyklą, dabar – didingą mečetę. Pamatęs ką tik pastatytą soborą, imperatorius Justinianas išdidžiai sušuko: „Saliamonai, aš tave pranokau!“ Ir sykiu Džahanas jautė, kad mokytojas kažką nutylėjo.

– Jei mūsų sultonas duos leidimą restauruoti mečetę, – paklausė jis, – kas nutiks aplinkinėms lūšnoms?

Sinano veidu perbėgo šešėlis:

– Jos bus nugriautos.

Džahanas giliai įkvėpė supratęs, kodėl mokytojas nusiminęs. Jam teko rinktis žmones arba gražųjį pastatą, ir jis pasirinko pastarąjį.

Grįžę į Stambulą, jie tą pačią dieną nustebę sutiko valdovą su svita. Sultonas Selimas nusprendė savo akimis pamatyti, kokia padėtis, ir atvyko su didikais ir viziriais. Jie apėjo Aja Sofiją ir buvo neapsakomai prislėgti atsivėrusio vaizdo. Išilgai mečetės sienų driekėsi nutekamieji grioviai su drumzliu vandeniu, kuris teršė, užuot valęs. Ant griovių kraštų kvarkė varlės, šmirinėjo žiurkės ir dvokė mėšlo krūvos – ir gyvūnų, ir žmonių. Už posūkio jie išvydo šuns maitą be žandikaulio išverstomis tarsi iš siaubo akimis.

Visi aplink mečetę įsikūrę žmonės neseniai atsikraustė į Stambulą iš kaimų. Sostinėje jie neturėjo nei kampo prisiglausti, nei giminių, kurie pagelbėtų, nei žemės. Išgirdę iš kitų, kad sklypas aplink Aja Sofiją niekieno ir jame atsiras vietos lūšnai, jie čia įleido šaknis. Į senosios šventovės teritoriją veržėsi ne tik įvairaus dydžio trobelės, bet ir dirbtuvės, arklidės, avių diendaržiai, melžyklos, vištidės, išvietės. Šie pastatai rėmėsi į mečetę, kėsinosi į ją iš visų pusių. Vakaruose, kur lūšnų buvo ypač tiršta, Aja Sofijos sienos įlinko į vidų.

Sultonas su svita užsuko į batsiuvio dirbtuvę. Amatininkui valdovo akivaizdoje išvirto akys iš baimės, jis neteko žado, drebėjo, mikčiojo ir neįstengė atsakyti nė į vieną klausimą. Dar gerai, kad nenualpo. Išėję į gatvę, jie tolėliau išvydo pašiūrę su milžiniškais katilais, kuriuose buvo lydomi gyvulių viduriai žvakėms. Smarvė buvo tokia, kad sultonas nėrė šalin, prispaudęs prie nosies šilkinę nosinę. Svita nulėkė įkandin.

Vienas šio margo kvartalo gyventojų pasistatė tvartą ir triaukštį namą. Laisvus kambarius jis nuomojo studentams ir maldininkams. Kitam prireikė šulinio, ir jis iškasė tokią gilią duobę,

kad pakenkė Aja Sofijos pamatams. Trečiojo troba sugriuvo ir tik per stebuklą nieko nesužeidė; tada jis pasistatė naują lūšną, ši kol kas stovėjo. Kieme stūksojo griuvėsių krūva, aplink žaidė vaikai ir trainiojosi šunys.

Baigęs apžiūrą, sultonas, raitas ant eržilo, sušuko:

– Vyriausiasis rūmų statytojau, prieik prie manęs.

Sinanas prisiartino ir žemai nusilenkė.

– Tai siaubinga. Noriu, kad mečetė būtų restauruota.

Sinanas vėl nusilenkė, dėkingai prisimerkdamas.

– Duodu sutikimą. Pradėk darbą nedelsdamas. Kur reikia, sutvirtink atramomis. Nugriauk lūšnas. Jos visos pastatytos be mano leidimo.

Sultonas mostelėjo žiedais apmaustyta ranka, ir į priekį išėjo du tarnai – vienas skynė kelią, antras nešė gryno šilko durtinį, apsiūtą šermuonėlių kailiais. Didysis viziris paėmė jį, atsisuko į tebeklūpantį Sinaną ir maloniai paprašė atsistoti. Šitaip architektui buvo suteikta didžiulė garbė – sultonas jam padovanojo drabužį.

Davūdas, Jūsufas, Nikola ir Džahanas vogčia susižvalgė, neįstengdami slėpti šypsenų.

– Ką gi, gali imtis darbo, – paskelbė sultonas ir timptelėjo pavadžius, ruošdamasis joti iš čia.

– Šviesiausiasis valdove, tarp neteisėtų pastatų yra sandėlis, priklausantis rūmams, – tarė Sinanas. – Ar leidžiate nuversti jį su visais kitais pastatais?

Sultonas Selimas dvejojo neilgai:

– Daryk, ką privalai daryti.

Kitą dieną jie apžiūrėjo Zeireko ir Kalenderchanės rajonus. Ten irgi rado daugybę neteisėtų pastatų. Sinanas nusprendė atmatuoti trisdešimt penkių uolekčių pločio sklypą aplink šven-

tąją mečetę ir jame viską sulyginti su žeme. Jis liepė pameistriams smulkiai surašyti darbų planą ir padaryti kopijas: vieną sultonui, o vieną į architektų archyvą Vefoje. Jie raštu pasižadėjo suremontuoti aplūžusias Aja Sofijos išorines ir vidines sienas; iškasti naujus kanalus, kuriais mečetei būtų tiekiamas švarus vanduo; uždengti varvantį stogą švininiais lakštais; pakeisti nutriušusį ir trupantį medinį minareto pagrindą tvirtu plytiniu; nugriauti pašiūres ir išvalyti aplink medresę trijų uolekčių pločio ruožą; palikti į kairę ir į dešinę nuo Aja Sofijos trisdešimt penkių uolekčių pločio neužstatytą erdvę ir nugriauti visus neteisėtus pastatus; akmenis, plytas ir lentas, gautas nugriovus pastatus, panaudoti Aja Sofijos remontui.

Sultonas ne tik patvirtino darbų sąrašą, bet ir išleido įsaką:

Vyriausiajam Stambulo miesto kadijui ir Aja Sofijos mečetės vyriausiajam imamui

Šis įsakas siunčiamas jums, kad būtų įvykdytas tučtuojau ir be nukrypimų. Sužinojęs, kad didžioji mečetė susidėvėjo nuo laiko ir žmonių ir ją žūtbūt reikia remontuoti, aš pats apžiūrėjau aplinką, lydimas vyriausiojo rūmų architekto ir kitų žinovų, tepadidina jų išmintį visagalis Alachas, ir padariau išvadą, kad restauravimas neišvengiamas, taigi reikia jo imtis, nes pats Alachas liepia taisyti garsias šventoves ir tai kilni sultono pareiga.

Taigi įsakau visokeriopai padėti vyriausiajam rūmų architektui ir jo pagalbininkams, pasirūpinti, kad jie gautų visko, ko reikia sėkmingam darbui.

Paskatintas įsako Sinanas su pameistriais kibo į darbą. Jiems dirbo aštuoniasdešimt penki žmonės, aprūpinti kūjais ir paraku, ir daug gyvulių: jaučių, kupranugarių, mulų ir Čhota.

Priėję prie Aja Sofijos, jie išvydo minią. Kūnų siena pastojo kelią ir nepraleido darbininkų. Tamsios įkritusios akys, primerktos iš pykčio, kietai sučiauptos lūpos. Oras buvo pritvinkęs bemaž apčiuopiamo įniršio. Pameistriai, nepratę prie tokios neapykantos, nustebo, Sinanas irgi. Jis išbalo kaip drobė ir akyse paseno.

– Kas darosi? – paklausė mokytojas.

– Mes griauname jų namus, – atsakė Nikola.

– Mokytojau, leiskite man su jais pasikalbėti, – pasisiūlė Davūdas. – Jie iš mano krašto. Aš žinau, kaip su jais susitarti. Būtų blogai, jei jie taptų mūsų priešais.

– Jis teisus, – pritarė Džahanas. – Reikia juos įtikinti ir tik tada pradėti darbą.

Sinanas standžiai apsivyniojo apsiaustu, lyg stovėtų skersvėjyje, ir nusileido:

– Eik, Davūdai, pasikalbėk su jais. Neužmiršk pasakyti, kad padengsime nuostolius. Sultonas davė žodį, – paskui jis atsisuko į darbininkus. – Šiandien nieko nedarysime.

Kitą rytą gatvė buvo tuščia, matyt, žmonės apsiramino. Bet čia atlėkė įraudęs dešimtininkas ir nepasisveikinęs išpyškino:

– Efendi, blogai.

– Kas atsitiko? – paklausė Sinanas.

– Jie pavogė mūsų įrankius ir sulaužė vežimus. Tie padugnės neleidžia mums dirbti! – jis paaiškino, kad anapus mečetės susirinko dar didesnė ir piktesnė minia negu vakar.

– Ko jie nori?

– Jie tvirtina, kad tai netikėlių šventykla, – paaiškino Sniego Gabrielius. – Įžūlumo jiems netrūksta. O apie jus, meistre, jie skleidžia bjaurius gandus, atleiskit už atvirumą.

– Ką jie sako? – paklausė Sinanas.

Sniego Gabrielius nudelbė akis:

– Jie sako, kad jūs atsivertėlis, buvęs krikščionis, todėl norit nugriauti tikrų musulmonų namus, gelbėdamas soborą.

– Mečetės, cerkvės, sinagogos statomos Dievo garbei, – tarė Sinanas suraukęs antakius. – Kaip galima jų negerbti?

Minia nieko nenorėjo girdėti. Vėliau nemalonumų tik daugėjo. Darbininkai išsigando. Du jaučiai buvo nunuodyti. Bijodamas dėl Čhotos, Džahanas į statybvietę jo nebeimdavo. Nebuvo įkalta nė viena vinis, nebuvo pajudintas nė vienas akmuo.

Po savaitės Sinanas pasiuntė pameistrius pagalbos pas vyriausiąjį kadijų, žilabarzdį senį įkritusiomis akimis ir budria mina. Džahanas manė, kad kadijus pyks ant riaušininkų, tačiau senis tūžo ant Sinano.

– Jūsų mokytojas parašė sultonui, o mūsų kilnusis sultonas atsižvelgė į jo prašymą. Patys matot, kas iš to išėjo.

– Efendi, argi ne tie žmonės kalti? – paklausė Džahanas. – Jie neteisėtai pasistatė namus aplink Aja Sofiją ir...

– Žinau, – nutraukė jį kadijus. – Pažiūrėsiu, ką galiu padaryti. Stebuklų nesitikėkit.

Iš kadijaus namų pameistriai išėjo nusiminę. Džahanas suprato, kad tie, kurie gali jiems padėti, nė piršto nepajudins iš pykčio, tingulio ar pavydo.

Sunku pasakyti, kaip būtų pakrypę reikalai, jei ne fatva, kurią netrukus paskelbė didysis muftijus. Jo žodžiai biro ant miesto it kruša ir užgesino visus gaisrus, mažus ir didelius.

Klausimas: Vieni sako, kad, kadangi dabar atnaujinama šventoji mečetė anksčiau buvo soboras, mes nepaliksime namų, nes netikėlių pastatams lemta sugriūti, tai tegu ir griūva, kas mums darbo. Kiti jiems pritaria tvirtindami, kad tas, kas atstato netikėlių šventyklą, pats yra netikėlis. Kaip vertinti tokius žmones ir jų rėmėjus?

Atsakymas: Kiekvienas, skleidžiantis šiuos klaidingus gandus, pats yra netikėlis ir turi būti pasmerktas mirti. Kiekvienas, trukdantis atnaujinimo darbams, bus nubaustas. Mečetė turi būti restauruojama toliau, kad atrodytų kaip pridera tikratikių šventovei.

Po to aistros nurimo. Minių gatvėse nebeliko, nors mažų nemalonumų vis dar pasitaikydavo – dažniausiai vietos gyventojai vogdavo įrankius. Sinanas su Jūsufu grįžo į Adrianopolį užbaigti Selimijės mečetės. Džahanui tai nepatiko. Jis nenorėjo išleisti Jūsufo iš akių. Iki šiol neišdrįso paklausti, kodėl tas slapta susitikinėja su Tomazu, o mintis, kad jis liko vienas su mokytoju, kėlė jam nerimą.

Aja Sofijos restauravimo darbai buvo patikėti Davūdui, Nikolai ir Džahanui. Iš pradžių jie kas savaitę siųsdavo mokytojui laišką – pranešdavo, ką nuveikė. Pamažu laiškų retėjo, erdvę tarp mokytojo ir mokinių užpildė kaltės tyla.

PAMEISTRIAI NIEKADA NEPRISIPAŽINO Sinanui, kaip nesmagu jiems buvo likti Stambule. Jie kasdien perspėdavo griaunamų lūšnų gyventojus, kad šie spėtų išsigabenti mantą. Bet žmonės neskubėjo ar nenorėjo, todėl pameistriai nuolat regėdavo tuos pačius sielvartingus vaizdus: dar viena šeima, raudodama ir keikdamasi, velka gatve menką turtelį – rykus, žibintus, dembliu, žaislus, lopšį, kilimą, narvelį su paukščiu.

Kad galva praskaidrėtų, Džahanas ėmė bastytis po kvartalą – kartais su kitais pameistriais, bet dažniau vienas. Kartą juodu su Nikola ėjo purvinu skersgatviu, užgriozdintu pusiau iškraustytomis dirbtuvėmis, ir prie jų priėjo du vaikai, mergytė ir berniukas, matyt, brolis ir sesuo, nes labai panašūs: abu turėjo pilkšvai žalias žėrinčias akis ir daugybę tamsių strazdanų, todėl atrodė šelmiškai. Buvo nukirpti beveik plikai – nuo utėlių – ir basi.

– Labas, mažyliai, – pritūpęs pasisveikino Džahanas. – Kodėl jūs čia vaikščiojate vieni? Kur gyvenate?

Mergytė parodė į pašiūrę skersgatvio gale. Nikola ir Džahanas kaltai susižvelgė. Kitą rytą jie ketino tą lūšną nugriauti.

Berniukas griebė jį už rankos ir iš visų jėgų trūktelėjo. Iš didžiulių apšiurusių marškinių rankovių išlindo riešai, dvi baltos lazdelės. Džahanas, apimtas siaubo, suprato, kad vaikas nori juos parsivesti namo.

– Ne, aš negaliu eiti su tavimi, – tarė jis garsiau, negu ketino.

Vaikai nenusileido. Berniukas tempė Džahaną, maldaujamai žiūrėdamas didžiulėmis drėgnomis akimis, mergytė čiupo už rankos Nikolą. Galų gale pameistriai nusileido.

Džahanas su Nikola peržengė lūšnos, kurią vaikai vadino namais, slenkstį. Suplėkusi puvėsių smarvė laužė nosį. Pirmame kambaryje ant grindų gulėjo ligonis, šalia jo sėdėjo moteris, nuo galvos iki kojų apsimuturiavusi skraiste. Pamačiusi juos, ji skubiai išėjo iš kambario.

– Mano tėvas, – paaiškino mergytė.

Išgirdęs jos balsą, leisgyvis ligonis pakreipė galvą ir pažvelgė į Džahaną skausmo pilnomis akimis. Jis išsižiojo, bet iš burnos išsiveržė tik šnypštus kuždesys. Mergytė, nė kiek neišsigandusi, pasilenkė prie jo, išklausė, linktelėjo ir tarė:

– Jis klausia, ar tavo vardas ne Azraylis.

Džahanas krūptelėjo. Žmogus aiškiai kliedi, supainiojo jį su mirties angelu. Vidinis balsas liepė jam išeiti, tačiau jis palinkėjo ligoniui greitai pasveikti ir tylomis nusekė paskui vaikus į trobos galą. Nikola šlubčiojo šalia. Antrame kambaryje jie išvydo naujagimius dvynius, miegančius viename lopšyje, prasižiojusius, užlietus saulės spindulių pluošto. Vienas mažiukas turėjo kiškio lūpą. Dvyniai, kuriuos bus lengva atskirti.

Vaikai ragino juos eiti toliau. Blankiai apšviestu koridoriumi žemomis lubomis jie išėjo į galinį kiemą; pameistriai nustebo pamatę, kad atsidūrė prie pat Aja Sofijos. Vienoje pusėje stovėjo tuščia vištidė. Iš lentinės būdelės su duobe, išvietės, sklido baisi smarvė. Prie išvietės durų pintinėje gulėjo raina katė išbrinkusiais speniais ir penki raini kačiukai.

Mergytė paėmė vieną kačiuką už sprando ir prispaudė prie liesos krūtinės. Tas nespurdėjo, matyt, juto, kad gniaužomas iš meilės. Paskui šiurkščiai atkišo gležną kamuoliuką Džahanui ir paliepė:

– Pasiimk jį.

– Oi, ne. Negaliu.

– Pasiimk, – pakartojo ji.

– Man nereikia kačiuko, – nenusileido ir Džahanas.

Jos veidelis apsiniaukė:

– Jie čia numirs.

Pamatęs, kaip nusiminė sesuo, berniukas griebė kačiuką ir ėmė brukti Džahanui. Kačiukas persigando ir įdrėskė Džahanui į nykštį. Šis susiraukė, bet, užuot aiktelėjęs, tik pasakė:

– Atleisk. Negaliu išgelbėti tavo kačiukų.

Sukrėsti pameistriai vėl perėjo per kambarius ir išniro į gatvę. Ten jau buvo susirinkę kaimynai, iš kažkur sužinoję, kad jie čia. Kažkas metė akmenį ir pataikė Nikolai į petį.

Pameistriai leidosi bėgti. Buvo taip sutrikę, kad pasuko ne į tą pusę ir atlėkė į lauką, apaugusį gervuogėmis, kurios apdraskė jiems kulkšnis. Abu sunkiai alsavo ir baikščiai dairėsi nuogąstaudami, kad kas nors iššoks iš už krūmų. Pagaliau jie sulėtino žingsnį, ir Nikola žioptelėjo:

– Nenoriu aš tokio darbo.

– Ir aš, – pritarė Džahanas.

Grįžę į statybvietę jie pamatė, kad Davūdas tebedirba.

– Gal susirgot? – susirūpino šis, pamatęs jų veidus.

Džahanas papasakojo jam, kas nutiko. Ligonis, vaikai, naujagimiai...

– Neimk į galvą, – tarė Davūdas. – Jie neturėjo teisės statytis tos lūšnos.

– Bet jie neturi kur eiti.

– Nuostoliai bus atlyginti. Sultonas pažadėjo.

– Tu ne blogiau už mane žinai, kad tiek naujam namui nepakaks.

– Ką mes galime padaryti? – sumurmėjo Davūdas, braukdamas pirštais per barzdą. – Mokytojas mums patikėjo darbą, ir jį reikia padaryti.

– Taip, patikėjo, o pats dabar kur? Stato mečetę sultono garbei, o košę kabinti tenka mums, – vos spėjęs ištarti šiuos žodžius Džahanas prikando liežuvį, nustebintas savo įtūžio. – Atleisk man.

– Jau atleidau, – broliškai nusišypsojo Davūdas.

Tą savaitę jie ilgai nesiryžo rašyti Sinanui, nes kiekvienam atrodė, kad šis darbas – ne jo jėgoms. Jie vengė vienas kito, nes laikas, praleistas drauge, dar skaudžiau primindavo jų kaltę. Paskui atėjo mokytojo laiškas.

Mano uolieji mokiniai,

būčiau su jumis, jei ne įsakymas kuo greičiau užbaigti sultono mečetę. Selimijė – skubus ir svarbus darbas, todėl buvau priverstas palikti jus vienus. Taip ir padariau, nes žinau, kad jūs pakankamai gabūs prižiūrėti didžiosios Aja Sofijos mečetės atnaujinimo darbus. Ir vis dėlto suprantu, kokia tai sunki užduotis. Mūsų amatas toks, kad su žmonėmis susiduriame retai. Mūsų draugai – akmenų skaldyklos, pašnekovai – kokliai, klausytojas – marmuras.

Tačiau šį kartą jūs likote akis į akį su žmonėmis, kurių namus turite nugriauti. Tai slegia. Jei galėčiau, perkelčiau kiekvieną šeimą į tvirtesnę trobą su dideliu sodu. Bet negaliu. Ir jūs negalite.

Tik prisiminkite, kad miestai panašūs į žmones. Akmenys ir rąstai – kaip kūnas ir kraujas. Sužeisti miestai kraujuoja. Kiekvienas neteisėtas pastatas yra vinis, įkalta į Stambulo širdį. Neužmirškite užjausti įskaudinto miesto, kaip užjaučiate įskaudintą žmogų.

Teišpildo Alachas jūsų norus ir teišsaugo jūsų dvasios ramybę,

Sinanas, nuolankus ir nevertas Šiso ir Ibrahymo, šventųjų mūrininkų ir architektų globėjų, mokinys

Tą rudenį pameistriai sulygino su žeme gausybę trobelių. Jie dirbo sparčiai, bet naujos lūšnos dygo dar sparčiau. Kol jie griovė menkus namelius ir kuopė šiukšles, kitose miesto dalyse augo trobelės, irgi neteisėtos, irgi nesaugios ir bjaurios. Sinano nurodymų dėl gatvių pločio ir namų aukščio niekas nepaisė. Džahanas nusiminė. Anksčiau jam nė į galvą neatėjo, kad viena architekto pareigų – ginti miestą nuo jo gyventojų, o praeitį – nuo ateities.

VISI KALBĖJO TIK apie kupolą. Laiškuose vyriausiajam rūmų architektui sultonas reikalavo, kad jis būtų didesnis už Aja Sofijos. Jo mečetė skelbs islamo pergalę prieš krikščionybę ir visam pasauliui parodys, katrie yra teisūs Dievo akyse. Tokios kalbos kėlė Džahanui nerimą. Ir valdovas, ir valdiniai laikė Sinaną matematiko Antemijo Traliečio ir fiziko Izidoriaus Miletiečio, pagal kurių projektą žiloje senovėje buvo pastatyta netikėlių šventykla, varžovu.

– Kas tau neduoda ramybės? – paklausė Sinanas. – Atrodai prislėgtas.

Jų batai buvo apibirę pjuvenomis, o kaktos žvilgėjo nuo prakaito. Iš nuovargio buvo kaip sudaužyti, bet dirbo taip, tarsi kiekviena diena būtų paskutinė.

– Noriu kuo greičiau baigti darbą ir išvažiuoti iš čia, – atsakė Džahanas.

– Po keturių savaičių baigsime, jei Alachas panorės, – tarė Sinanas, ir jo balsas nutrūko.

Vis tiek per ilgai, pamanė Džahanas, bet nutylėjo. Gėda skųstis, juk mokytojui per aštuoniasdešimt, o jis dirba nuo aušros iki sutemos. Jis nekreipė dėmesio į pameistrių maldavimus pailsėti. Sinaną kaip peteliškę ugnis traukė statybos aikštelių dulkės, purvas ir plūkiava. Šiurkščios nuo darbo rankos suskeldėjusiais pirštais rodė, kad jis apsigimęs darbininkas, to negalėjo paslėpti iškilmių progomis dėvimi šilkiniai durtiniai. Toks darbštumas, be abejo, darė poveikį ir jo pameistriams. Sinano vaizdas statyb-

vietėje įkvėpdavo darbininkus dirbti dar uoliau kaip karvedžio mūšio lauke – karius dar narsiau kautis.

– Ši mečetė mus pribaigs, – tarė Džahanas.

– Ir tu pastebėjai, – liūdnai atsiliepė Sinanas.

– Jūs irgi tai jaučiate? – išmiksėjo Džahanas, nesitikėjęs, kad meistras patvirtins jo nuogąstavimus.

– Įsivaizduok vaisių įsčiose. Jis maitinasi motinos gyvybės syvais ir ją vargina. Statydami pastatą, mes panašūs į būsimą motiną. Kai kūdikis gims, būsime be galo laimingi.

Statybų lyginimas su nėštumu pralinksmino Džahaną, bet jam iškart toptelėjo nauja mintis:

– Aš nesuprantu, kodėl sultonas kasdien nyksta, lyg mečetė sekintų ir jo jėgas. Juk jis su mumis nedirba.

– Jis susijęs su savo mečete, – atsakė Sinanas.

– Mes statėme ir kitus pastatus. Tiltus, mečetes, medreses, akvedukus... Kodėl aš anksčiau taip nesijaučiau?

– Jauteisi, tik neprisimeni. Taip jau gyvenime būna. Mes pamirštame, kaip buvo praėjusį kartą. Kaip moteris, pagimdžiusi kūdikį, – Sinanas patylėjo, lyg dvejodamas, sakyti ar ne. – Antra vertus, gimdymas gimdymui nelygu.

– Mokytojau... jūs norite pasakyti, kad tai, ką kuriame, gali mus pražudyti?

– Tai, ką kuriame, gali mus susilpninti, – atsiliepė Sinanas. – Pražudo retai.

Po trijų savaičių sultonas atsiuntė laišką, kuriame rašė, kad norėtų atvykti ir savo akimis pamatyti, kaip bus užbaigta jo mečetė. Jis atvyks į Adrianopolį lydimas raitos svitos. Todėl jam reikia dramblio. Kadangi Machmūdas neteko valdovo palankumo ir iki šiol jo neatgavo, vėl prireikė Čhotos.

Gavęs mokytojo palaiminimą, Džahanas su Čhota grįžo į

rūmus. Dramblys ilsėjosi daržinėje, o varovas susitiko su senais draugais, žvėrių jaukintojais. Kitą rytą juodu buvo pasiruošę prisidėti prie vilkstinės.

Ši buvo įspūdinga. Janyčarai, rinktiniai asmens sargybiniai, lankininkai buvo apsitaisę ryškiaspalviais drabužiais. Sultoną lydėjo kelios sugulovės, sėdinčios karietose su sunkiomis užuolaidomis užtrauktais langais. Mieste vyravo džiaugsmingo jaudulio ir išdidumo nuotaikos. Tačiau it tamsūs debesys, besitelkiantys tolumoje giedrą saulėtą dieną, kartais buvo juntamas nerimo dvelksmas. Krikščionys, priblokšti Kipro netekties ir šventyklų pavertimo mečetėmis, sudarė Šventąją lygą. Jie troško keršto. Užmiršę ilgalaikę nesantaiką, popiežius, ispanai ir venecijiečiai susivienijo. Korinto įlankoje netoli Lepanto jau vyko jūrų mūšis tarp osmanų ir krikščionių laivynų, o jie ruošėsi kelionei į Adrianopolį.

Po valandos išdidžiai atžingsniavo sultonas Selimas. Apskritas valdovo veidas raudonavo. Pasveikinęs kareivius, jis prisiartino prie žirgo – juodo grynaveislio eržilo. Ir tada atsitiko keistas dalykas. Arklys nei iš šio, nei iš to šoko į priekį ir suklupo. Minia aiktelėjo. Niekas neabejojo, kad tai – blogas ženklas.

Selimas, pastebimai nusiminęs, įsakė nuvesti žirgą atgal į arklides. Jis nejos nelaimę nešančiu gyvuliu. Pakaitalas buvo rastas greitai: Čhota. Sultonas žūtbūt pasiryžo išvykti iš sostinės ir atvykti į Adrianopolį kuo didingiau, taigi dramblys buvo pats tinkamiausias. Džahanas gavo įsakymą paruošti haudą ir uždėti drambliui žvilgų galvos apdangalą su skambaliukais, kurio Čhota baisiausiai nekentė.

Sultonas įsikibo į virvines kopėčias ir vargais negalais užkopė. Kai jis jau ruošėsi atsisėsti haudoje, Čhota – gal galvos apdangalas kėlė jam niežulį, o gal kumštelėjo koks velniūkštis – staiga taip

smarkiai krūptelėjo, kad valdovas neteko pusiausvyros. Jo milžiniškas turbanas su plunksnomis nuslydo ir nukrito Džahanui po kojomis. Varovas čiupo jį ir užlipo kopėčiomis.

Pirmą kartą jie susidūrė akis į akį: Džahanas ant kopėčių, sultonas haudoje. Džahanas nuleido galvą. Vis dėlto vieną akimirką jų žvilgsniai susitiko.

– Mano viešpatie, – ištarė Džahanas, laikydamasis virvės viena ranka ir tiesdamas turbaną kita.

– Duok čia, – irzliai paliepė Selimas.

Turbanas išslydo sultonui iš rankos ir vėl nukrito. Tarnai apačioje prišokę jį pakėlė ir padavė Džahanui, o šis – sultonui. Šį kartą Selimas turbaną paėmė atsargiai, be žodžių, išblyškęs kaip numirėlis.

– Gali eiti, varove, – tarė jis.

Džahanas nulėkė kopėčiomis žemyn, patapšnojo Čhotai per straublį. Gyvulys užsikėlė jį ant sprando kaip paprastai. Vilkstinė iškeliavo lydima maldų ir liaupsių. Abipus kelio būriavosi žmonės ir susižavėję žiopsojo. Vis dėlto, kad ir kokia puiki buvo procesija, visi jautėsi nesmagiai. Tylą drumstė tik kanopų kaukšėjimas, ratų girgždėjimas ir Čhotos galvos apdangalo skambaliukų tilindžiavimas. Džahanas kaip gyvas nebuvo matęs tokios daugybės žmonių, judančių beveik be garso.

Išėję iš Stambulo keliautojai šiek tiek pralinksmėjo, bet prie Adrianopolio vartų jų laukė liūdna naujiena. Visas Osmanų imperijos laivynas buvo gėdingai, šiurpiai sutriuškintas. Nuo šiol *kijamat* ir Lepantas reiškė daugmaž tą patį. Šimtai nuskendo, žuvo, pateko į nelaisvę. Žmonės buvo priblokšti, bet neilgai. Suglumimą pakeitė nepasitenkinimas, o paskui įniršis. Staiga visi ėmė nekęsti sultono.

Pirmą kartą per daugelį metų Džahanas bijojo vaikščioti gat-

vėmis. Kartą jis išvedė Čhotą pasivaikščioti, ir kažkas metė į juos akmenį. Šis prašvilpė pro Čhotos galvą ir atsitrenkė į medį. Džahanas apsidairė, ieškodamas kaltininko, ir pamatė kelis vaikėzus, žaidžiančius kauliukais, gatvės prekiautojas pardavinėjo kogalvius, pro šalį skubėjo praeiviai. Akmenį galėjo mesti bet kuris iš jų. Tą akimirką jis pamanė, jog juodu niekinami todėl, kad vienas – sultono dramblys, o kitas – sultono dramblio varovas.

Nuotaika statybos aikštelėje irgi buvo niūri. Viltys išblėso. Uolumą pakeitė neviltis. Galią – pralaimėjimas. Kiprą – Lepantas. Selimijė, lyg būtų statoma ant nematomos švytuoklės, svyravo tarp priešybių. Tik meistras Sinanas nesikeitė, nesijaudino, dirbo.

Statybos nenutrūko. Minaretai buvo liekni, grakštūs ir aukštesni už visus matytus ar girdėtus. Pro keturis aukštus langų trijose galerijose į vidų liejosi šviesa, ji atsispindėjo nuo plytelėmis išklotų sienų, todėl mečetėje buvo šviesu ir linksma, kad ir kokia būtų darbininkų nuotaika. Medaus spalvos smiltainio fasadas, regis, kvietė į vidų. Vidaus erdvė buvo didžiulė, be jokių pertvarų. Kad ir kur žmogus atsiklauptų melstis, jam buvo matyti michrabas*, iš kurio maldai vadovauja imamas. Čia visi buvo vienodai arti Alacho.

Apdailos darbams iš Chijo salos buvo atvežti dailininkai graikai. Buvo ir tapytojas musulmonas, svajotojas, vardu Nakašas Achmadas Čelebis. Jis taip žavėjosi mečete, kad ateidavo kelis kartus per dieną tik pasigrožėti. Atviroje jūroje iš rankų į rankas ėjo salos, skendo laivai, žudė vieni kitus musulmonai ir krikščionys, bet uždaroje Sinano visatoje žmonės dirbo ranka rankon, nesvarbu, koks kurio tikėjimas.

* Niša mečetės maldų salės priekinėje sienoje, rodanti, kurioje pusėje Meka: į ją atsisukę turi melstis musulmonai.

Kupolas, laikomas aštuonių kontraforsų iš marmuro ir granito, rėmėsi į kvadratinį pagrindą su pusrutuliais kiekviename kampe. Tiek mečetės vidus, tiek išorė buvo nuostabūs, bet visus domino tik kupolo dydis. Geometrai sykiu su Takijadynu, vyriausiuoju rūmų žvaigždininku, kruopščiai matavo ir skaičiavo. Visiems rūpėjo atsakymas į klausimą: ar mėlynas kaip dangus kupolas pranoko Aja Sofijos?

Pranoko. Apvalus Selimijės kupolas, matuojant nuo pagrindo iki viršūnės, buvo aukštesnis už plokščią Justiniano soboro kupolą. Ir nepranoko. Pati mečetė, matuojant nuo pamatų iki aukščiausio taško, buvo žemesnė už Ają Sofiją.

Taigi naujoji mečetė sykiu buvo ir aukštesnė, ir žemesnė. Džahanas svarstė, nors taip ir neišdrįso paklausti meistro Sinano, ar šis kaip tik to ir siekė, suerzintas visuotinio jaudulio ir laukimo, ar jam taip išėjo netyčia.

MARKANTONIJUS, VENECIJOS PASIUNTINYS, baigė tarnybą ir netrukus turėjo palikti Stambulą. Po Osmanų imperijos dangumi jis pragyveno šešerius metus ir, priešingai nei daugelis svetimšalių, bent iš dalies tapo tikru Stambulo gyventoju. Žmogus jis buvo širdingas, turėjo marias draugų, iš kurių labai gerbė du: didįjį vizirį Sokolu ir Sinaną.

Mat šis guvus ir išsilavinęs venecijietis nusimanė apie skulptūrą ir architektūrą. Jis dažnai svečiuodavosi pas Sinaną, kurio kūrinius, spragtelėjęs pirštais ir nuoširdžiai nusijuokęs, paskelbdavo *fabuloso**. Sinanas irgi užsukdavo pas jį, nors daug kas raukėsi dėl jo draugystės su netikėliu.

Pasiuntinys prisirišo dar prie vienos gyvos būtybės Stambule: Čhotos. Kaskart, sutikęs Džahaną, Markantonijus pasidomėdavo, kaip sekasi drambliui, perduodavo gardumynų. Jis buvo smalsus žmogus ir klausinėdavo Džahano apie dramblius – ne ką jie ėda, kiek sveria ir ar ilgai gyvena, prie tokių klausimų Džahanas buvo pripratęs. Markantonijaus klausimai buvo kitokie. Ar tiesa, kad drambliai kaip moterys ašaroja iš sielvarto? Ar Čhota, Džahano nuomone, sapnuoja? Ar jie suvokia save, ar tik aplinkinį pasaulį? Džahanas negalėjo atsakyti į šiuos klausimus, todėl kelis kartus leido Markantonijui pašerti Čhotą ir juo pajodinėti, vildamasis, kad venecijietis pats ras atsakymus.

* Nepaprastas, nuostabus.

Vieną gražią pavasario dieną Markantonijus užsuko į žvėryną su dviem tarnais, nešinais milžinišku paveikslu.

– Atsisveikinimo dovana didžiajam viziriui, – šelmiškai nusišypsojo pasiuntinys.

– Galiu žvilgtelėti? – paklausė Džahanas.

Tarnai išvyniojo paveikslą, ir nustebęs Džahanas išvydo Venecijos pasiuntinio su turbanu ir durtiniu portretą. Jis sėdėjo ant sofos, ne sukryžiavęs kojas kaip frankai, o parietęs kaip osmanai. Pro atvirą langą antrame plane buvo matyti Stambulas – sodriai žalios kalvos, purūs debesėliai, mėlyna mėlyna jūra, nusėta luotais.

Iš pirmo žvilgsnio portretas nepriminė Venecijos pasiuntinio. Markantonijus buvo išgeltęs, poringos odos, o jo atvaizdas spindėjo jaunyste ir sveikata. Lenkta nosis buvo ištiesinta, dailininkas nepavaizdavo plaukų šnervėse ir apgamo ant skruosto, kurį pasiuntinys kiekvieną rytą rūpestingai užpudruodavo. Tarsi venecijietis, apsivilkęs osmanų drabužiais ir nutaisęs atitinkamą pozą, būtų atsidūręs kitoje tikrovėje, kurioje viskas gražiau ir spalvingiau. Paveikslo apačioje buvo įrašas: *Domino Mahomet Pacha Musulmanorum Visiario amico optimo**.

Kuo ilgiau Džahanas stebeilijo į portretą, tuo aiškiau matė, kad jis gyvas. Per jūrą iš lėto nuplaukė luotai, irklai taškė vandenį, debesys horizonte paraudonavo kaip kraujas. Paskui nutapytasis nedrąsiai dirstelėjo į pasiuntinį, lyg vertindamas, ar labai juodu panašūs. Džahanas krūptelėjęs uždengė paveikslą audeklu. Neabejojo, kad jame slepiasi dvasia, tačiau geroji ar piktoji – negalėjo pasakyti.

Trečiadienį, kai pameistriai stropiai darė eskizus, Markantonijaus dovaną gavo ir meistras Sinanas. Drožinėtą dalbergijos medienos dėžutę su auksiniais inicialais. Joje buvo oda įrištas to-

* Ponui Mahometui Pašai, musulmonų viziriui, geriausiam draugui.

melis, Vitruvijaus „Dešimt knygų apie architektūrą“. Knygą išvertė ir komentarus parašė pats Markantonijaus brolis.

Sinanas buvo puikiai susipažinęs su šiuo traktatu, tačiau nudžiugo, gavęs naują leidimą italų kalba. Prispaudęs knygą prie krūtinės, jis pasuko į biblioteką.

– Eime, – pašaukė Džahaną. – Padėsi man skaityti.

Užduotis buvo nelengva. Džahanui buvo sunku suprasti tekstą, parašytą įmantria, grakščia italų kalba. Kiekvienas sakinys buvo gyvas vargas. Vis dėlto jis pamažu stūmėsi per puslapius. Sinanas atidžiai klausėsi, prisimerkęs ir susimąstęs.

Architektūra yra mokslas, tvirtino knygos autorius. Ji remiasi trimis savybėmis: *forza* (tvirtumu); *utilità* (nauda, išvertė Džahanas); ir *belleza* (grožiu).

– Sakyk, kurią iš trijų paaukotum, priverstas rinktis?

– Grožį, – nedvejodamas atsakė Džahanas. – Nei tvirtumo, nei naudingumo atsisakyti negalima. O be grožio išsiverstume.

Iš Sinano veido buvo matyti, kad jis nepritaria:

– Negalima atsisakyti grožio.

– Tai ką paaukoti?

– Nieko, – atsakė Sinanas, vos pastebimai šypsodamasis. – Atsisakęs vienos savybės, prarasi visas tris.

Kaip tik tada į biblioteką įpuolė kechjos sūnus su laišku, pasak jo, ką tik atneštu iš rūmų. Sinanas perlaužė antspaudą ir perskaitė jį. Meistro akyse užsidegė gintariniai žiburėliai. Jis pasakė, kad sultonas Selimas kelia puotą Markantonijaus garbei. Be abejo, tai rodo, kad valdovas vertina Venecijos pasiuntinį.

– Mūsų sultonas be galo kilnus, – tarė Džahanas.

– Atrodo, kad tu irgi ten būsi.

– Aš? – Džahanas negalėjo patikėti, kad valdovo laiške paminėtas jo vardas.

Ne visai. Pirma, laiškas buvo nuo didžiojo vizirio Sokolu. Antra, jame buvo paminėtas dramblio, o ne varovo vardas. Žinodamas, kaip venecijietis prisirišęs prie šio gyvulio, Sokolu pareikalavo, kad Čhota vakare linksmintų žiūrovus. Džahanas nusiminė.

– Tu nusivylei, – tarė Sinanas.

– Aš esu vyriausiojo rūmų architekto pameistrys, bet viziris mane laiko tik dramblio varovu.

– Nusiramink, – atsiliepė Sinanas. – Norėčiau, kad lydėtum mane į pokylį. Galėsi parodyti triukus pavalgęs.

Džahanas išsižiojęs spoksojo į jį. Vadinasi, jis vakarieniaus ne žvėryne su kitais prižiūrėtojais, laukdamas, kol ateis jo eilė, bet didžiojoje salėje su svečiais. Tačiau, užuot padėkojęs, sumurmėjo:

– Čhota nemoka jokių triukų.

– Ir nereikia. Pakaks jį parodyti. Vienas paprastas triukas, ir viskas. Svečiai nori pamatyti Alacho kūrinį, o ne jo atliekamus triukus.

Ir vis dėlto Džahanas graužėsi. Daug vandens nutekėjo, bet jis iki šiol neužmiršo katastrofos, ištikusios juodu sultonienės Chiurem laikais. Tačiau, nors ir piktindamasis, jis pradėjo mokyti Čhotą triukų. Ta proga dramblys gavo naują geltoną gūnią, su kuria iš tolo buvo panašus į ugnies kamuolį. Ant kojų jam buvo užmauti sidabriniai lankai su šimtu mažučių varpelių. Kai Džahanas juos užmovė Čhotai, šis suglumo. Nerangiai žengė kelis žingsnius, sustingo, vėl kiek paėjo, vėl sustojo, nesuprasdamas, iš kur sklinda triukšmas.

Puotos dieną Džahanas išmaudė, nušveitė šepečiu ir ištepė aliejumi Čhotą nuo ilčių iki uodegos. Paskui užmetė gūnią ir užmovė ant kojų sidabrinius lankus.

– Koks tu gražuolis, – suokė Džahanas. – Jei būčiau dramblė, pamesčiau dėl tavęs galvą.

Akimirksnį mažutės Čhotos akelės šelmiškai prisimerkė. Juodu linksmi žengė pro vartus į vidinius kiemus.

Vakaras prasidėjo dovanų dalijimu. Venecijos pasiuntinys gavo šalikų, batų, brangakmeniais nusagstytų diržų, lakštingalų paauksuotuose narveliuose ir sunkų maišelį su dešimt tūkstančių sidabrinių. Visi pašnibždomis gyrė sultono Selimo dosnumą, nors jis pats dar nepasirodė. Pasiuntinys buvo palydėtas į jam skirtą vietą. Salėje su aukštomis lubomis garsiausiems svečiams buvo padengti keturi stalai. Markantonijus, didysis viziris ir architektas Sinanas sėdėjo prie vieno stalo.

Sultonas pagal rūmų paprotį valgė vienas. Džahanas mąstė apie frankų karalius ir karalienes, kurie visada valgo su rūmininkais. Jis svarstė, katras paprotys geresnis – jų ar sultono. Kas norėtų pamatyti, kaip valdovas graužia vištos šlaunį, čepsi ir raugėja kaip paprastas mirtingasis? Nė vienas rūmininkas niekada nematė sultono prie stalo, todėl gerbė jį dar labiau. Antra vertus, valdovas, atsiskyręs nuo valdinių, atrodo neprieinamas ir nesuprantamas. Lengviau mylėti žmogų, su kuriuo dalijiesi duona.

Kiti svečiai, tarp jų ir Džahanas, buvo nuvesti į mažesnius kambarius. Patarnavo kokie penkiasdešimt vienodo ūgio ir sudėjimo berniukų žaliomis plačkelnėmis. Jie vikriai ir greitai įnešė didžiulius apskritus padėklus ir uždėjo juos ant medinių stovų, o ant padėklų išdėliojo šaukštus, alyvuoges, raugintas daržoves ir prieskonius tokiuose mažuose indeliuose, kad niekas nedrįso iš jų nieko imti, bijodamas sudaužyti. Paskui jie atnešė dubenis ir sidabrinius ąsočius rankoms nusiplauti, išdalijo rankšluosčius ir servetėles pasidėti ant kelių ir nusišluostyti pirštams.

Džahanas žinojo, kokios svarbios rūmuose geros manieros,

todėl žvilgčiojo į dešinę ir į kairę, stebėdamas, ką daro kiti. Didžiausia nuodėmė puotoje – apsiryti. Net mėgstamiausią patiekalą turi valgyti iš lėto, be jokio godumo. Džahanas stengėsi imti valgį trimis dešinės rankos pirštais ir nenuvarvinti nė lašo aliejaus. Laimė, tokių kaip jis, besidairančių, kaip valgo kiti, buvo ir daugiau. Kartais jų žvilgsniai susitikdavo, ir tada jie mandagiai linktelėdavo vienas kitam.

Iš pradžių buvo patiekta sriuba su stora rieke juodos duonos, tokia soti, kad Džahanui būtų pakakę jos vienos. Bet tarnai, išnešę molinius puodus, iškart atnešė vynuogių lapų, įdarytų mėsa, ryžių su kedrų riešutais, vištienos kebabų, vištienos, įdarytos grybais, ėrienos sviesto padaže, keptų balandžių ir kurapkų, keptų avies kojų, obuoliais įdarytų žąsų, marinuotų ančiuvių, didžiulę raudoną žuvį, sugautą šaltuose šiaurės vandenyse, berekų* su mėsa ir kiaušinių su svogūnais. Atsigerti svečiai gavo dubenis chošafo** ir ąsočius limonado. Nuo valgių sklido tokie skanūs kvapai, kad Džahanas paragavo visų. Kol svečiai valgė, aplink vaikščiojo tvarkdariai ir žiūrėjo, kad nieko netrūktų. Paskui atėjo desertų eilė: migdolų pachlava, su ambra keptos kriaušės, vyšnių pyragas, saldintos žemuogės su ledukais ir meduotos figos.

Po vakarienės svečiai susėdo lauke ant pagalvėlių. Juos linksmino ugnies rijikai žvilgiomis liemenėmis, per galvą ore vertėsi akrobatai, aštriausius ašmenis gurkė kardų rijikai. Pasirodė trys broliai: čemberbazas, žongliruojantis lankais, šišebazas, žongliruojantis buteliais, ir kanbazas, žongliruojantis savo gyvybe, nes jis šokinėjo ant aukštai ištemptos virvės. Atėjo eilė pasirodyti Čhotai ir Džahanui, abu, dėdamiesi, kad pasitiki savimi, atliko

* Sluoksniuotos tešlos pyragėlis.
** Džiovintų vaisių kompotas.

kelis paprastus triukus, laimė, sėkmingai. Čhota ištraukė iš už varovo juostos gėlę ir įteikė Venecijos pasiuntiniui, šis priėmė dovaną linksmai juokdamasis.

Iš rūmų visi trys – meistras, pameistrys ir dramblys – išėjo kartu. Trijulė buvo paskendusi mintyse. Ore tvyrojo baigtinumo nuojauta. Venecijos pasiuntinys išvyksta, vasara baigiasi. Sultonas Selimas visą vakarą nepasirodė, sklido gandai, kad jo sveikata blogėja. Džahanui dingtelėjo, kad visas pasaulis yra reginys. Kiekvienam vienaip ar kitaip tenka dalyvauti vaidinime ir atlikti triukus, vieno numeris trunka ilgiau, kito trumpiau, bet galų gale visi nueina nuo scenos pro užpakalines duris, nusivylę ir nesulaukę plojimų.

NETRUKUS PO SELIMIJĖS mečetės pašventinimo sultoną apėmė melancholija. Jis nugrimzdo į tokį gilų liūdesį, kad negalėjo džiaugtis net didingu pastatu, pavadintu jo vardu. Džahanas stebėjosi, kad paprasti žmonės, kurie meldžiasi mečetėje, labiau žavisi jos įspūdingumu ir puikumu, negu valdovas, kuris apmokėjo statybą. Kentėjo jis dėl kūno skysčių: kraujyje buvo per daug juodosios tulžies, todėl sultonas dieną naktį niūrojo. Gydytojai jam statydavo taures ir nuleisdavo kraują, duodavo čemerių, kad išsivemtų, bet sielvartas neištekėjo.

Džahanas su mokytoju, kitais pameistriais ir Čhota grįžo į Stambulą ir sykiu su baltuoju drambliu vėl apsigyveno rūmų žvėryne. Ir vieną gruodžio popietę čia pasirodė sultonas su kažkokiu sufiju*.

Džahanas buvo daržinėje, tikrino, ar drambliui pakanka pašaro. Pastaruoju metu rūpintis Čhota vienas po kito buvo paskirti keli jaunesni žvėrių jaukintojai, bet Džahanas iki šiol pats žiūrėjo, kad gyvuliui nieko netrūktų. Išgirdęs sultono ir sufijaus žingsnius rožyne, jis užsiropštė ant prėslo ir pro plyšį tarp medinių lentų įsistebeilijo į juodu. Dar labiau sustorėjusio Selimo veidas buvo suvytęs ir liguistai išgeltęs, barzda nutriušusi, akys užtinusios. Matyt, vėl gėrė. Arba, siaubo apimtas suvokė Džahanas, verkė.

Sultonas ir sufijus atsisėdo ant akmeninio suolo netoli laukinių kačių narvo. Džahanas negalėjo patikėti, kad Tikratikių Val-

* Chalvatijų šeichas Siuleimanas Efendi (*aut. past.*).

dovas, Visatos Viešpaties Pranašo Įpėdinis klestelėjo ant šalto kieto suolo. Jų balsai priminė upelio čiurlenimą, ir jis beveik nieko nesuprato. Staiga išgirdo žodžius, išsprūdusius Selimui iš lūpų:

– Ar Alachas iš tikrųjų myli tuos, kurie apsivalo?

Džahanas žinojo, kad jis turi omenyje surą „Atgaila". Sultonas ją taip mėgo, kad įsakė *tulut* šriftu užrašyti ant Konijoje pastatytos dintos mečetės sienos. Džahaną užplūdo begalinis liūdesys, ir jis neįprastai įsidrąsino. Išlindo iš slėptuvės ir išėjo į lauką pasisveikinti.

– Kaip gyvuoja dramblys? – paklausė Selimas, taip ir neįsidėmėjęs varovo vardo.

– Puikiai, mano viešpatie. Gal jūsų didenybė norėtų pajodinėti savo drambliu?

– Kitą kartą, varove, – išsiblaškęs atsiliepė sultonas.

Nebus kito karto. Tą pačią savaitę Selimas paslydo hamame ir susitrenkė galvą. Sklido gandai, kad jis buvo girtas. Anot kitos versijos, jis buvo blaivus, bet toks išsiblaškęs, kad nematė, kur eina. Pernelyg valdingo tėvo sūnus, pernelyg didelės imperijos valdovas, pernelyg jautrios sielos svajotojas ir pernelyg trapių eilių kūrėjas Selimas Girtuoklis, Selimas Baltapūkis, Selimas Nevykėlis iškeliavo iš šio pasaulio penkiasdešimties metų. Nūrbanu apdėjo lavoną ledais ir slėpė sultono mirtį, kol iš Anatolijos atvyko jos numylėtas sūnus Muradas.

Į sostą įžengė sultonas Muradas. Pirmiausia jis įsakė iššudyti brolius, paskui palaidojo tėvą. Įspūdingas mečetes jis mėgo kaip visi kiti valdovai, bet nevertino nei didybės kaip jo senelis Siuleimanas, nei grožio kaip jo tėvas Selimas. Nei *forza*, nei *belleza*. Dabar svarbiausia buvo *utilità*. Nauda, o ne didybė. Nauda, o ne grožis. Nuo tos dienos Sinano ir jo keturių pameistrių gyvenimas pasikeitė iš esmės.

VIENĄ NAKTĮ ŽVĖRIŲ jaukintojus pažadino siaubingas triukšmas. Orą draskė nedarnūs garsai: žvengimas, lojimas, niurnėjimas, baubimas ir urzgimas. Džahanas nusimetė antklodę ir pašoko. Kiti žvėrių jaukintojai irgi kėlėsi. Tarasas Sibirietis, niekada nepametantis galvos, pirmas išlėkė pro duris, kol kiti dar graibėsi drabužių ir batų. Džahanas, tamsoje čiuopdamas sienas kaip aklas, išėjo į sodą, kuriame droviai spingsėjo mėnulio šukelė. Iš viršaus liejosi šviesos srautas – visų raudonų atspalvių krioklys. Jis iškart suprato, kas atsitiko.

– Gaisras! – suriko kažkas.

Džahanas išvydo pliūptelint liepsną pačiuose rūmuose. Sodai, paviljonai ir galerijos, kuriuose visada būdavo taip tylu, kad eidamas girdėdavai, kaip pašiurpsta plaukai, drebėjo nuo pagalbos šauksmų. Dūmais parūko tylos kodeksas, galiojantis nuo sultono Siuleimano laikų.

Gaisras kilo anapus sienos, rytiniame antro vidinio kiemo pakraštyje. Džahanas žinojo, kad ten yra rūmų virtuvė. Ruseno indauja, sandėliukas, vasarinė virtuvė. Visai neseniai meistras su pameistriais suremontavo šias patalpas. Dabar jas rijo ugnis. Liepsnos lėtai, bet negailestingai slinko į vakarus ir apsiautė paukštyną. Džahanas svarstė, ar kas nors paleido paukščius į laisvę. Mintis apie šimtus pašėlusiai mosuojančių pakirptų sparnų nusmelkė širdį.

Pirmas vidinis kiemas dar neužsidegė, bet vėjas buvo stiprus ir permainingas. Jo gūsiai atpūsdavo tirštus pilkus it negyvos pe-

teliškės pelenus. Dūmai graužė akis, skverbėsi į plaučius. Beždžionės iššieptais dantimis, sustiklėjusiomis akimis, paklaikusios iš baimės daužė į geležines narvo grotas. Prižiūrėtojai suprato, kad reikia pervežti žvėris į saugią vietą.

Tačiau tai būtų tikras žygdarbis. Iškilus grėsmei, gyvūnų elgesys nenuspėjamas. Rūmų sodai su žvėrynu, nors ir ne tėvynė, jau buvo tapę jų namais. Niekas nenutuokė, ką jie darys, verčiami iš narvų kraustytis į medines dėžes. Žvėrių jaukintojai turėjo tik kelis vežimus, todėl darbas vyko lėtai, vienu metu buvo galima išvežti tik kelis žvėris. Darbininkai, nepasiruošę ir sutrikę, ginčijosi, ką daryti. Arklininkai čerkesai ketino laukti baltųjų eunuchų vyresniojo nurodymų, tačiau dūmų ir karštų pelenų šuoras užkimšo jiems gerklę. Delsti nebegalima.

Iš pradžių buvo perkeltos beždžionės: jos nebuvo pačios vertingiausios, bet jų klyksmų negalėjai apsiklausyti. Paskui Džahanas iš daržinės išvedė Čhotą. Šis buvo išmintingas ir nekėlė rūpesčių. Dramblys buvo ramus ir naudingas: nesipiktindamas traukė vežimą, kuriuo spiegdamos, šokinėdamos ir svirduliuodamos it siautėjantys girtuokliai važiavo beždžionės.

Kai kuriems gyvūnams – arkliams, kupranugariams, zebrams, žirafoms, gazelėms ir šiauriniams elniams – buvo leista eiti patiems. Būgštaudami, kad netikėtas triukšmas jų neišgąsdintų ir nesukeltų panikos, prižiūrėtojai elgėsi rūpestingai ir budriai. Žvėris jie pririšo vieną prie kito už kaklo, sudarydami keistą karavaną. Vieni jojo raiti, kiti važiavo vežimais, prižiūrėtojai lydėjo savo gyvūnus. Bet, kad ir kokie jie buvo apdairūs, vos spėję atsidurti anapus rūmų sienų zebrai šovė kalvos šlaitu žemyn kaip pamišę, vilkdami įkandin visą karavaną. Paskui juos nukūrė persigandę prižiūrėtojai. Suprakaitavę, apdulkėję ir prasikeikę jie vis dėlto sustabdė zebrus, kol visas karavanas nesuvirto į krūvą.

Lazdomis ir tinklais, skanėstais ir grasinimais prižiūrėtojai subruko į vežimus visus rūmų gyvūnus. Išvažiavo gyvatės, chameleonai, stručiai, vėžliai, meškėnai, žebenkštys, povai ir persigandusios lamos, paskui – lapės, hienos, panteros ir leopardai. Išdardėję pro rūmų vartus vežimai pasuko šlaitu žemyn, į prieplauką, nes niekas negalėjo numatyti, iki kur plėsis gaisras.

Dramblys ir varovas kelis kartus grįžo gyvūnams pašaro ir vandens. Kai visi buvo aprūpinti, Džahanas padėjo prieš Čhotą pintinę lapų ir, patikėjęs jį kinams dvyniams, grįžo į žvėryną paskutinį kartą apsižvalgyti. Iš dalies jį skatino senas įprotis. Tiesa, dingus kapitonui Garetui, jis nustojo vogti, bet kaip ir kiekvienas vagis žinojo, kad gaisras – geriausia proga aptikti brangenybių. Bet grįžo jis ne vien todėl. Džahanas galvojo apie Mihrimah. Po brolio Selimo mirties ji kurį laiką nesirodė rūmuose. Bet šiąnakt ji irgi hareme. Gal išsigando, svarstė Džahanas. Prisiminė jos astma sergančią auklę, turbūt jai baisiai sunku kvėpuoti dūmais. Kas žino, gal po poros valandų ugnis pasieks jų kambarius. Jis nori įsitikinti, kad jos gyvos ir sveikos.

Sargybiniai prie vartų turėjo į ką kreipti dėmesį ir be jo. Liepsnos priartėjo, laižė rožyno sienas, it aukso lietus žiro kibirkštys. Priėjęs laukinių kačių aptvarą Džahanas nustebo, kad liūtai, dvi patelės ir patinas, tebėra. Galingi žvėrys, neramūs ir įsitempę, vaikščiojo į priekį ir atgal ir urzgė ant kažko tolumoje, lyg susidūrę su jiems vieniems matomu priešu.

Prie narvo stovėjo Olevas, žvalus kaip visada.

– Ei, inde, ko grįžai? – sušuko jis.

– Norėjau pažiūrėti, ar visus išvežėme. Tau padėti?

– Matai, liūtės persigando, o liūtas nenori eiti lauk. Teks traukti. Nenoriu, kad vargšai virstų pelenais.

Juokdamasis iš savo sąmojo, beginklis Olevas atidarė geležines

duris ir įėjo į narvą. Džahanas žiūrėjo, kaip jis artinasi prie vienos liūtės, ramiai ją kalbindamas. Ši stovėjo nejudėdama, įsmeigusi akis į žmogų. Olevas atsargiai užmovė jai ant kaklo žiedą, vikriai išvedė į lauką ir lenta užvedė į medinę dėžę, stovinčią vežime. Paskui jis taip pat išvedė antrą liūtę. Patinas iš kampo nulydėjo ją akimis, dviem gelsvai auksiniais kaip tamsus citrinas plyšeliais.

Džahanui suprakaitavo sprandas. Jį apėmė bloga nuojauta. Jau aušo. Olevo veidas persimainė. Šnervės išsiplėtė, lūpos sutrūkčiojo. Dabar jis liko narve akis į akį su liūtu. Ant rankos Olevas buvo atsainiai užsimetęs virvę, lyg nežinotų, ką su ja daryti. Džahanas pirmą kartą pamatė, kad jis delsia. Liūtas negarsiai suurzgė, matyt, irgi sutrikęs. Džahanas besidaužančia širdimi griebė vėzdą ir žengė į narvą.

– Pasitrauk, – tarė Olevas. – Nesikišk!

Džahanas, sulaikęs kvapą, pakluso.

– Uždaryk duris!

Džahanas taip ir padarė. Buvo priblokštas ir nebepajėgė mąstyti blaiviai. Liepsningai rudi Olevo plaukai, surišti į arklio uodegą, pasklido ant pečių. Jis nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir vieną akimirką išleido liūtą iš akių. Kaip tik tą akimirką liūtas atsisuko į jį ir vėl suurzgė, lyg būtų ką tik pastebėjęs, lyg ne šis žmogus būtų metų metus rūpinęsis juo, – pirmiau pašerdavęs jį, o tik paskui valgydavęs pats. Žvėris pakėlė leteną iškėstais nagais ir šoko.

Olevas pargriuvo. Jo veide atsispindėjo ne skausmas, o nuostaba. Žvilgsnis tėvo, kurį apvylė sūnus. Prie narvo kaip pamišėlis mosuodamas rankomis ir rėkdamas blaškėsi Džahanas. Jis tebelaikė vėzdą ir dabar ėmė juo daužyti narvo virbus, vildamasis atkreipti liūto dėmesį. Jam pavyko. Žvėris žengė kelis žingsnius Džahano pusėn.

Tuo tarpu Olevas svirduliuodamas atsistojo. Užuot ėjęs prie durų, jis žengė prie liūto ir jį pašaukė. Tai įvyko žaibiškai. Džahanas matė, kas darosi jam prieš akis, kaip per sapną. Liūtas, pamiršęs Džahaną, apsisuko, šoko ant savo tramdytojo ir suleido dantis jam į kaklą.

Džahanas sukliko ir pats nepažino savo balso. Jis sulaužė vėzdą, spardė grotas, rėkė ant liūto. Netoliese radęs lazdą, vėl nubėgo prie narvo, iš siaubo užmiršęs maldas. Įžengė į narvą. Olevas gulėjo kraujo klane. Jis nebedomino liūto, ir šis grįžo į narvo kampą. Lėtai, nenuleisdamas akių nuo žvėries, nors ir nenutuokė, ką darytų, jei šis pultų, Džahanas ištempė sužeistąjį į lauką. Olevas vartė atmerktas akis, iš sudraskyto kaklo tryško kraujas: liūtas perkando jungo veną. Ištempęs jį iš narvo, Džahanas uždarė duris. Jam nė motais, kad liūtas sudegs. Taip jam ir reikia.

Olevas buvo palaidotas kapinėse netoli seralio. Liūtas, Džahano apmaudui, liko gyvas. Gaisras nepasiekė žvėryno, taigi vargta buvo bergždžiai.

Rūmų virtuvė, dalis haremo ir valdovo kambariai virto pelenais. Sinanas su pameistriais turės juos atstatyti dar kartą.

Po Olevo laidotuvių – jose dalyvavo tik žvėrių prižiūrėtojai ir arklininkai, – Džahanas palūžo. Jį apėmė bloga nuojauta, lyg viena mirtis būtų visų mirčių atspindys. Širdyje virė pyktis – jis pyko ne ant liūto, kuris sudraskė draugą, bet ant visų kitų; ant savęs, palikusio Olevą vieną narve ir per vėlai susigriebusio; ant naujojo sultono, kuriam nei šilta, nei šalta dėl ištikimų tarnų žūties; ant meistro Sinano, statančio vieną pastatą po kito lyg niekur nieko; ant Dievo, kuris leidžia klysti ir kentėti, tačiau tikisi dėkingumo

maldų. Taip, pasaulis gražus, bet grožis jį erzina. Koks skirtumas, ar žmogus kenčia, ar laimingas, teisus ar klysta, juk saulė vis tiek pateka, o mėnulis nusileidžia, ar yra jis, ar jo nebėra. Vienintelė būtybė ant kurios jis nepyko, buvo Čhota, ir Džahanas stengėsi praleisti su drambliu kuo daugiau laiko, nes gyvulio ramybė malšino pyktį.

Jis ne tik niršo, bet ir pajuto anksčiau nepatirtą garbės troškimą. Širdies gilumoje jis nebenorėjo paklusti ne tik mokytojui, kurio pameistrys buvo, sultonui, kurio dramblio varovas buvo, bet ir Alachui, kuris sukūrė jį silpną, o labiausiai Mihrimah, dėl kurios šitiek metų tylomis kankinosi. Jis dirbo daug, kalbėjo mažai. Tokios buvo jo nuotaikos, kai į rūmus atvyko Sinanas su trimis kitais pameistriais atitaisyti gaisro padarytos žalos.

– ANT KRANTO PASTATYSIME naujas pirtis ir paviljonus, – tarė Sinanas. – Haremą ir valdovo kambarius reikia perstatyti. Mes juos padidinsime. Viskas, ką statome, turi atitikti seralio dvasią. – Jis patylėjo. – Noriu, kad kiekvienas nubraižytumėte po planą. Tas, kurio darbas bus geriausias, taps mano pirmuoju padėjėju.

Džahanas nustebo, išgirdęs šiuos žodžius. Iki šiol mokytojas su jais elgėsi vienodai, nors jie patys suprato, kad kiekvieno gabumai skirtingi. Dabar meistras nori, kad jie varžytųsi. Džahanas suprato, kad turėtų džiaugtis, bet širdis netraukė. Ir vis dėlto jis dirbo – tačiau ne šalia kitų pameistrių, ne ūksmingame sode. Jis piešė eskizus daržinėje, sėdėdamas greta Čhotos.

Po kelių dienų Sinanas panoro skubiai pasikalbėti su Džahanu. Šis pamatė, kad mokytojas išdėstęs projektus vieną šalia kito, visus keturis.

– Prieik, – tarė jis. – Noriu, kad pažiūrėtum ir pasakytum, ką matai.

Džahanas ėmė apžiūrinėti brėžinius, nežinodamas, kieno kuris ritinėlis. Palygino juos su savo. Pasirodė, kad jis vienintelis pasiūlė nugriauti senas pirtis ir pastatyti naujas užpakalinėje haremo dalyje. Mihrimah čia nebegyveno, bet kurdamas projektą jis vis tiek rūpinosi, kad jai būtų patogu. Įdėmiau įsižiūrėjęs, Džahanas pažino ryžtingas, apgalvotas Davūdo linijas, kruopštų, smulkmenišką Nikolos piešinį ir lengvą, grakščią Jūsufo ranką.

– Ką manai? – paklausė Sinanas.

Džahanas drovėdamasis nurodė kiekvieno plano pranašumus.

– Pranašumus aš žinau, – tarė Sinanas. – Nurodyk man trūkumus.

– Šitas darytas paskubomis, – tarė Džahanas. Parodęs į kitą brėžinį, jis paaiškino, kad šis mokinys taip uoliai mėgdžiojo mokytoją, jog nesukūrė nieko savito.

– O šis? – paklausė Sinanas, rodydamas Džahanui jo ritinėlį. – Man patinka, kad šio projekto autorius rūpinasi haremo gyventojų patogumais.

Džahano veidas užsiplieskė:

– Bet autorius neatsižvelgė į aplinką. Naujieji pastatai nedera prie senųjų.

Sinano akys sužibo. Jis paėmė paskutinį projektą.

– O šis?

– Kruopščiai apgalvotas, išlaikyta pusiausvyra. Jis pagarbiai elgiasi su senuoju pastatu ir jį plečia proporcingai.

– Teisingai. Tik norėčiau sužinoti, kodėl tavo projektas, geresnis už šį, visiškai nepaiso kitų pastatų.

Džahano veidas apsiniaukė:

– Nežinau, mokytojau.

– Tavo projektas turi tik vieną trūkumą. Mes statome ne tuščioje erdvėje. Pastatas turi derėti prie kitų statinių ir atitikti seralio dvasią.

Taigi pirmuoju padėjėju tapo nebylys. Jūsufas paraudo iki ausų ir, droviai šypsodamasis, nudūrė akis, lyg norėtų prasmegti skradžiai žemę. O Džahanas sužinojo apie save vieną svarbų dalyką: jam kaip architektui šis metas lemiamas, nuo šiol jo talentas arba tobulės, arba sunyks. Jo varžovai – ne Davūdas, Jūsufas ar Nikola. Bijoti reikia tik savęs.

Visą vasarą jie plėtė rūmus ir atstatė gaisro sunaikintus pastatus. Buvo pratę dirbti visokiose statybvietėse, bet ši skyrėsi neįprasta tyla. Bent kartą darbininkai nesišnekėjo, nepokštavo ir nejuokavo nešiodami lentas, skrysčiais kilnodami sunkumus ar valgydami srėbalą. Net kai dešimtys žmonių statė vientisą marmurinę koloną, apsidraskydami rankas į lynus, niekas nesišaukė Alacho. Dešimtininkai liovėsi girti darbininkus už puikų darbą, tiesa, ir anksčiau jie tai darydavo, veikiau ragindami uoliau dirbti kitus, negu skatindami. Net kūjai ir kirviai trinksėjo, o pjūklai zirzė ne taip kurtinamai kaip paprastai. Statybas gaubė nesmagi tyla, žmonės vaikščiojo apkvaitę, lyg būtų ką tik pabudę iš snūdulio. Taip veikė sultono Murado artumas.

Tomis savaitėmis Džahanas sutiko tarnų, kurių kaip gyvas nebuvo matęs, ir lankėsi menėse, kurių nežinojo esant. Rūmai buvo tikras labirintas, kambarių ir koridorių raizginys, besisukantis ratu it gyvatė, ryjanti savo uodegą. Seralyje jausdavaisi toks vienišas, kad pamildavai savo šešėlį, nors žmonių aplinkui buvo tiek, kad trūko oro. Rūmų gyventojų dabar buvo daug daugiau negu sultono Siuleimano laikais – daugiau moterų hareme, daugiau sargybinių prie vartų, daugiau tarnų, nešiojančių daugiau valgių. Kaip didžiulė žuvis, nebenutuokianti, kad jau pasisotino, rūmai prarydavo vis daugiau žmonių.

Atstatę virtuvę, pameistriai ėmėsi haremo priestatų. Sugulovių jie nematė, tos slėpėsi vidiniuose kambariuose. Džahanas vylėsi išvysti Mihrimah ar bent kokį jai priklausiusį daiktelį – nosinę su jos inicialais, aksominę kurpaitę, dramblio kaulo šukas. Nerado nieko. Bet po kelių dienų Mihrimah liepė jam perduoti,

kad ji su *dada* grįžtanti į savo rūmus. *Vidurdienį mes važiuosime pro Pirmuosius vartus.*

Nudžiugęs ir persigandęs Džahanas laukė, įsitaisęs ant obels šakos netoli viršūnės. Snaudulingoje kaitroje nuo prinokusių vaisių, kurių niekas nedrįso skinti, nes jie priklausė sultonui – o šis neturėjo laiko tokiems niekams – atsispindėjo saulė. Iš tolo išgirdęs dardėjimą Džahanas krūptelėjo. Pasirodė karieta. Ji važiavo lėtai. Džahanui atrodė, kad jis sustingo, tik jis vienas, o pasaulis juda toliau. Visa buvo keista ir pažįstama. Visatos platybėse nuslopo jo širdies plakimas. Jis – stebėtojas. Niekas daugiau. Šlamėjo lapai, šliaužė šliužai, vėjyje plazdėjo peteliškės sparneliai. Džahanas mėgavosi kiekviena smulkmena, jausdamas, kad ši begalinė akimirka niekada nepasikartos. Laikas virto upe. Jis stovėjo ant žolėto kranto ir žiūrėjo į tekantį vandenį, vienišas ir paliktas. Karieta sustojo. Pro langą išniro ranka, grakšti kaip paukštis, ir atitraukė užuolaidą. Mihrimah pažvelgė aukštyn, kur sėdėjo Džahanas, ir jos veidas sušvelnėjo nuo jo dievinančio žvilgsnio. Ji dar kartą įsitikino, kad niekas nepasikeitė, tik prabėgo dešimtmečiai, tik didėjo atstumai, tik gilėjo raukšlės ir balo plaukai. Džahanas žiūrėjo į ją, nenukreipdamas žvilgsnio ir nenulenkdamas galvos, žiūrėjo tiesiai į akis. Ji meiliai nusišypsojo jam ir raustelėjo. Išsitraukė iš už korsažo iškvepintą nosinaitę, žvilgtelėjo į Džahaną ir numetė ant žemės jam.

BUVO ALPI RAMADANO popietė. Dėl pasninko darbai sulėtėjo. Džahanas alkio nebijojo, bet troškulys buvo nepakeliamas. Kad ir kiek puodelių vandens jis išgerdavo per sachūrą*, rytą ateidavo į statybas sausa kaip dulkės gerkle. Po kelių valandų, kai troškulys pasidarydavo nepakeliamas, jis nuslinkdavo už virtuvės, kur tryško fontanas. Išsiskalaudavo burną, kad nebejaustų rūdžių skonio. Kartais gal ir kelis lašus nurydavo, tiek to. Taip apgaudinėti nuodėmė, bet jis vylėsi, kad Alachas nesipiktins dėl šlakelio vandens – juk Jam priklauso begaliniai vandenynai.

Eidamas prie fontano Džahanas pastebėjo priekyje žmogų, kuris skubiai dingo už krūmų. Jis pažino nebylį pameistrį ir nusekė įkandin. Nusprendė, kad dabar laikas pasikalbėti su juo ir išsiaiškinti, ar ne jis išdavikas.

Jūsufas nuėjo tiesiai prie tvenkinio, kuriame kartais maudydavosi Čhota, ir atsisėdo neįžvelgiamu veidu. Iš pradžių Džahanas manė, kad jis irgi atėjo malšinti troškulio. Bet nebylys tik žiūrėjo į savo atspindį vandenyje, liūdnas ir prislėgtas, lyg ką tik būtų išsiskyręs su mylimu žmogumi. Džahanas valandėlę žiūrėjo į jį. Jūsufas sėdėjo nejudėdamas, ir, jei ne virpančios rankos ir žvilgsniai į statybų pusę, galėjai pamanyti, kad jis negyvas, dar viena keistybė iš baltųjų eunuchų vyresniojo rinkinio.

Paskui jis kaip sapne nusimovė pirštines. Rankos buvo dailios ir baltos, be jokių nudegimų žymių. Kodėl jis visiems meluoja,

* Priešaušrio valgis, valgomas naktį prieš pasninką (*aut. past.*).

nustebo Džahanas. Paskui jis dar labiau suglumo, nes Jūsufas užniūniavo. Jo balsas, kurio niekas niekada nebuvo girdėjęs, buvo švelnus ir skambus. Suvokęs, kad atsitiktinai susidūrė su svetima paslaptimi ir kad nežino, ką daryti, Džahanas sulaikė kvapą ir įsistebeilijo į Jūsufą, kurį iki šiol laikė nebyliu.

Jūsufas nutilo; proga buvo pražiopsota. Džahanas norėjo nepastebimai pasišalinti, bet per skubą užmynė ant žabo. Jūsufas krūptelėjęs atsigręžė ir jį pamatė. „Nebylys" išėjo iš veido ir patempė lūpą kaip mažas vaikas. Jis taip išsigando, kad Džahanas buvo bepuoląs jo raminti ir žadėti, kad neišduos jo paslapties. Tačiau, užuot tai padaręs, grįžo prie darbo ir stengėsi apie tai negalvoti. Ir vis dėlto nuolat žvilgčiojo į Jūsufą, o šis vaikščiojo nuleidęs galvą ir nudūręs akis.

Po vakarienės Džahanas vėl ėmė laužyti galvą, kokia ta Jūsufo paslaptis. Beplaukis veidas, ilgos riestos blakstienos, santūri sėdėsena suglaustomis kojomis, pirštinėtos rankos ant kelių. Ir jis suprato. Kitą rytą susirado Jūsufą, suodiną ir dulkėtą, kažką braižantį popieriuje. Pamatęs Džahaną jis paniuro, nugara įsitempė.

– Norėčiau pasikalbėti, – tarė Džahanas. – Eime su manimi, maldauju.

Jūsufas nusekė įkandin. Juodu ėjo tylėdami, kol rado ūksmingą medį. Susėdo ant žemės parietę kojas.

Džahanas atsikrenkštė:

– Visada tau pavydėjau. Tu talentingas. Nieko nuostabaus, kad mokytojas tave pasirinko pirmuoju padėjėju.

Jis nutilo, nes pro šalį ėjo darbininkas su pintine akmenų ant nugaros. Kai jo žingsniai nutilo, Džahanas tęsė:

– Bet tu elgeisi keistai... Įtariau, kad pridėjai pirštus prie nelaimingų atsitikimų statybose.

Jūsufo veidas ištįso.

– Dabar suprantu, kad priežastis buvo kita. Tu nesi nebylys. Tu slepi savo balsą, nes... tu esi moteris.

Jis – ji – išplėtė akis ir įsmeigė jas į Džahaną, lyg jis būtų vaiduoklis. Lūpos krutėjo, iš pradžių be garso – balsas, taip ilgai slepiamas, neklausė jos kaip paukščiuko, kuris dar tik mokosi skraidyti, neklauso sparnai.

– Tu visiems pasakysi?

– Na, aš nebandau...

Ji pertraukė jį, rankos drebėjo:

– Jei pasakysi, man galas.

Džahanas pažvelgė į ją su pagarbia baime ir iš lėto linktelėjo:

– Duodu žodį tylėti.

Džahanas spėjo, kad nebyliojo pameistrio paslaptį žino ne tik jis. Jis neabejojo, kad ją žino ir meistras Sinanas. Ko gero, ir pats sumanymas jo. Sinanas norėjo, kad ji mokytųsi su jais, leido moteriai dirbti statybose su šimtais darbininkų, skatino ją metai po metų, pastatas po pastato. Visą savaitę jis laužė galvą ir galop ryžosi pasikalbėti su mokytoju.

– Sveikas, inde, – gyvai pasisveikino Sinanas. – Matau, nori kažko paklausti.

– Mokytojau, ar galėčiau sužinoti, kaip jūs pasirenkate mokinius?

– Pagal gabumus.

– Rūmų mokykloje gabių daugybė. Iš jų išeitų geresni braižytojai.

– Iš kai kurių galbūt... – Sinanas sakinio nebaigė.

– Anksčiau maniau, kad mes gabiausi iš visų mokinių, ku-

riuos jums teko sutikti. Kokia didelė mano tuštybė! Dabar suprantu, kad mes talentingi, bet ne patys talentingiausi. Jūs nesirenkate talentingiausių. Jūs renkatės gabius, bet... – jis užsikirto, pristigęs žodžių. – Sutrikusius... paliktus... nereikalingus.

– Tu teisus, – po valandėlės pripažino Sinanas. – Aš rūpestingai renkuosi mokinius. Gabius ir neturinčius kur dėtis.

– Kodėl?

Sinanas lėtai įkvėpė.

– Tu plaukei laivu per jūrą.

Tai buvo ne klausimas, bet Džahanas linktelėjo.

– Matei jūrinius vėžlius, išplautus į krantą? Jie iš paskutiniųjų veržiasi į priekį, bet ne į tą pusę. Kas nors turi atsukti juos atgal, į jūros pusę, namo.

Sinanas timptelėjo už barzdos, kuri per pastaruosius keletą mėnesių smarkiai pabalo.

– Pamatęs tave pamaniau, kad tavo pečius slegia sunki našta, bet tu sparčiai visko išmoksi, jei atsikratysi blogų įpročių, pamirši praeitį ir leisies mano kreipiamas į ateitį.

Klausydamasis mokytojo Džahanas prisiminė žodį, kurio jam reikėjo: „palaužtas“. Pradėjo suprasti, ką daro, ką visą laiką darė Sinanas. Džahanas, Davūdas, Nikola ir Jūsufas. Keturi visiškai skirtingi, tačiau vienodai palaužti. Meistras Sinanas ne tik mokė juos, bet ir švelniai, nors ir tvirtai, taisė jų sielas.

DŽAHANAS TESĖJO ŽODĮ. Jis niekam neatskleidė Jūsufo paslapties, net Čhotai, nes prietaringai būgštavo, kad iš dramblio ji prasiskverbs į haudą, o iš haudos persiduos žmonėms, kurie joje sėdės. Poilsio valandėlėmis Jūsufas pamažu papasakojo jam savo istoriją ir pasakė, kad jos vardas prieš daugelį vasarų buvo Sanča.

Salamankos mieste, pasakojo ji, stovėjo didelis baltas kaip pienas namas, apraizgytas visterijomis. Jos tėvas buvo garsus gydytojas. Su ligoniais jis elgdavosi švelniai, su žmona ir vaikais – griežtai ir labiau už viską pasaulyje troško, kad visi trys sūnūs sektų jo pėdomis. Dukteriai jis irgi panoro suteikti išsilavinimą, ir ateinantys mokytojai mokydavo visus keturis vaikus. Tą vasarą, kai mergaitei sukako aštuoneri, pro miesto vartus įžengė maras. Berniukai vienas po kito paliko šį pasaulį. Liko tik Sanča, slegiama kaltės, kad liko gyva, o mylimi broliai mirė. Motina, pakvaišusi iš sielvarto, užsidarė viename Valjadolido vienuolynų. Sanča liko su tėvu. Ji rūpinosi juo, nors jis aiškiai niekino jos pastangas. Ir vis dėlto pamažu tėvas pradėjo mokyti dukrą. Ne medicinos, nes jis manė, kad moterys dėl savo prigimties jai negabios, bet kitų dalykų – aritmetikos, algebros, filosofijos. Jis išmokė ją visko, ką žinojo pats. Ji buvo puiki mokinė, iškart viską suprasdavo, iš pradžių ne trokšdama žinių, o vildamasi pelnyti tėvo meilę. Paskui tėvas pasamdė jai geresnius mokytojus. Vienas senas nuskurdęs architektas mokė ją gana ilgai, o tarp pamokų taikydavosi pabučiuoti.

Tėvas turėjo daug mokytų draugų. Atsivertėlių žydų, katalikų, net vieną arabą. Mieste viešpatavo baimė ir nepasitikėjimas. Eretikai liepsnodavo ant laužo, ir ore nuolat tvyrodavo degančių žmonių kūnų smarvė. Tėvo sveikata pašlijo, ir jis pareiškė, kad po metų ji ištekės už antros eilės pusbrolio. Turtingo pirklio, kurio Sanča niekada nebuvo mačiusi, bet jau nekentė. Ji raudodama maldavo neišsiųsti jos iš namų, bet veltui.

Laivą, kuriuo ji plaukė pas sužadėtinį, užgrobė piratai. Po daugelio savaičių kančių, kurių Sanča nenorėjo prisiminti, ji atsidūrė Stambule ir buvo parduota į vergiją. Ją nusipirko rūmų muzikantas, kuris, taip jau nutiko, pažinojo Sinaną. Jis buvo geraširdis ir su Sanča elgėsi gražiai, paprašytas net parūpino jai popieriaus ir pieštukų. Tačiau dvi jo žmonos kankino ją dieną naktį. Jos pavydėjo jai jaunystės ir grožio, tad nuolat skųsdavosi vyrui, kad ji joms nepadedanti, kaip turėtų padėti sugulovė. Jos apžiūrėjo ją nuo galvos iki kojų, savo akimis įsitikino, kad nieko netrūksta, ir vis dėlto abejojo, kad Sanča – moteris. Nors ji atversta į islamą ir pavadinta Nergiz, slapta piešia krikščionių bažnyčias su kryžiais ir varpais. Muzikantas išklausydavo jų skundus, bet nė karto nepaprašė parodyti eskizų.

Vieną dieną, muzikantui išvykus į kelionę, jo žmonos sudraskė Sančos piešinius į skutus ir taip ją sumušė, kad iš drabužių liko vieni draiskalai. Tą patį vakarą muzikantas grįžo. Jos likimas būtų susiklostęs kitaip, jei jis būtų grįžęs po kelių dienų, jau užgijus mėlynėms. O dabar jis pamatė jos sudarkytą veidą, užtinusias akis ir sudraskytus eskizus. Vienas piešinys liko sveikas, ir jį muzikantas parodė Sinanui. Jo nuostabai, vyriausiasis rūmų architektas buvo sužavėtas ir panoro susitikti su piešėju. Muzikantas paaiškino, kad eskizo autorė – jo sugulovė, jauna ir graži kaip saulės spindulys, tiesa, jau praradusi nekaltybę.

Jis ją mielai padovanotų Sinanui, tegu daro su verge, ką nori. Jei sugulovė liks jo namuose, žmonos sutryps ją kaip seną skudurą.

Taip Sanča atsidūrė vyriausiojo rūmų architekto namuose. Nuo ryto iki vidurdienio ji turėjo padėti meistro žmonai Kairai eiti ruošą, o vėliau galėjo naudotis biblioteka ir piešti. Po metų tokio gyvenimo Sinanas pradėjo ją mokyti. Jam patiko keistosios mokinės uolumas, tačiau nė į galvą neatėjo pasiimti ją į statybos aikštelę.

Tą savaitę, kai Sinanas padėjo kertinį Šachzadės mečetės akmenį, Sanča ėmė jo maldauti leisti jai dirbti kartu. Jis vis atsisakydavo, kol ji griebė žirkles, nusikirpo ilgus tamsiai rudus plaukus ir paliko prie meistro durų. Sinanas, kitą rytą išėjęs iš miegamojo, užmynė ant šilkinių garbanų krūvos. Jis suprato ir davė jai vyriškus drabužius. Kai ji jais apsivilko, jis ir pralinksmėjo, ir apstulbo. Ją lengvai buvo galima palaikyti vaikinu. Vienintelė kliūtis – balsas. Ir rankos. Buvo nuspręsta, kad ji tylės ir mūvės pirštines. Taps Sinano nebyliu pameistriu.

Tai Sanča papasakojo Džahanui vieną popietę, kai juodu dirbo Mulos Čelebio mečetės statybose. Šešiakampis stogas su kupolu, keturi bokštai su pusrutulio formos viršūnėmis. Juodu sėdėjo lauke ant suolo prieš pusę kupolo virš michrabo.

– Kas dar žino? – paklausė Džahanas.

– Meistro žmona Kaira.

– Daugiau niekas?

– Dar vienas, – atsakė Sanča. – Italų architektas Tomazas. Jis seniai seka mokytoją. Ko gero, kartą girdėjo mane kalbant.

Džahanas ruošėsi atsakyti, bet išgirdo šnaresį it besislepiančio naktinio gyvūno. Išsigandęs atsisuko. Buvo klaikiai tylu, bet jis visa esybe jautė, kad kažkas ką tik buvo šalia jų. Atsistojo besi-

daužančia širdimi ir apsidairė. Tolumoje išvydo šmižinėjant kelis vyrus. Vieną pažino: Salachadyno brolis. Džahanas prisiminė jo piktus priekaištus kapinėse. Jis žinojo, jog vaikinas nekenčia Sinano ir mano, kad šis pražudė jo brolį. Džahanas nuogąstavo, kad jis atėjo čia atkeršyti meistrui. Antra vertus, gal tie žmonės ketina ką nors nugvelbti. Aplink statybvietę amžinai slampinėja vagys, tykodami medžiagų. Nenorėdamas gąsdinti Sančos, kuriai ir taip užtenka rūpesčių, jis valandėlę stebėjo įsibrovėlius, bet apie savo įtarimus neprasitarė.

– Aš tave mačiau su Tomazu, – patylėjęs ištarė Džahanas. Staiga jo veidu perbėgo šešėlis, nes jam smilktelėjo nauja mintis. – Jis tave šantažuoja.

Sanča nudūrė akis į žemę.

– Bet tu neturtinga. Ko jis iš tavęs nori?

– Ne pinigų, – atsakė Sanča, pešiodama marškinių apačią. – Jam reikia mokytojo brėžinių.

Džahanas, siaubo apimtas, pažvelgė į ją.

– Ir tu jam jų davei?

– Jis gavo keletą vidutiniškų projektų. Mano, kad jie meistro Sinano, bet juos nubraižiau aš.

Jie nusišypsojo vienas kitam. Džahanas pajuto, kad juodu – tikri draugai, būtų net pavadinęs šiuos santykius broliškais, jei nebūtų žinojęs, kad Jūsufas – moteris. Jis ne iš karto suprato, kad Sanča neatskleidė dar vienos paslapties – nei tada, nei vėliau. Ta paslaptis teikė jai jėgų. Ir buvo jos ištikimybės liudijimas. Vienišomis naktimis ji verkdavo, kol užmigdavo, ir širdį sušildydavo tik mintis, kad jis po tuo pačiu stogu, nors toli nuo jos it kitame gyvenime, kad jis rūpinasi ja, nors tik tėviškai.

Ji buvo jo mokinė. Ji buvo jo sugulovė. Ji buvo jo vergė. Ji buvo ne vyresnė už jo dukterį. Ir vis dėlto Jūsufas Nergiz Sanča

Garsija de Erera, gležnas kūnas, slegiamas per daug vardų, mylėjo meistrą Sinaną.

Daugiau taip artimai ir atvirai pasikalbėti progų nebepasitaikė. Tą pačią dieną atsitiko dar viena nelaimė. Nuo meldimosi salės pilioriaus nuslydo akmens luitas, sužeidė du galerų vergus ir užmušė ištikimą Sinano dešimtininką Sniego Gabrielių.

Tokios bėdos ištikdavo nelabai dažnai, todėl kaip paprastai buvo kaltinamas likimas, antra vertus, nelaimingi atsitikimai buvo keistai panašūs ir nepaliaujami.

„NEDUODANTI NAUDOS GELEŽIS rūdija, medis dūla, žmogus nusideda, – sakydavo Sinanas. – Todėl privalome dirbti.“

Sekdami jo pėdomis, keturi pameistriai plušėjo taip, lyg rytoj būtų Paskutinio teismo diena ir jie turėtų baigti darbus, kol viskas nevirto dulkėmis. Jie statė *masdžid* – mečetes, medreses – musulmonų mokyklas, tiltus, pirtis, ligonines, leprozoriumus, elgetynus, klėtis ir užvažiuojamuosius namus keliautojams iš tolimų ir artimų kraštų. Vienus pastatus užsakydavo sultonas, kitus – jo motina, žmonos, dukterys ir viziriai.

Tačiau ne viską Sinanas statė galingų turtuolių užsakymu. Tarkim, šventųjų antkapius. Tada pameistriai dirbdavo ypač uoliai. Už tokius mauzoliejus mokytojas dažnai mokėdavo iš savo kišenės. O vienintelė priežastis, kodėl jis metų metus juos statė, buvo sapnas, kažkur kažkieno susapnuotas. Sinanas, vyriausiasis rūmų architektas, jautėsi atsakingas ne tik už statybas ir miestų priežiūrą; jis paversdavo tikrove sapnus.

Apie tokį regėjimą jam galėjo pranešti kiekvienas – kareivis, smuklininkas, virėjo parankinis, net elgeta. Jie belsdavosi į Sinano duris pagarbiai, bet ryžtingai, slapta didžiuodamiesi, lyg dangus būtų jiems patikėjęs svarbų laišką. Paskui jie pasakodavo savo sapnus. Dažniausiai jiems sapne pasirodydavo šventasis ar išminčius, didžiai nusiminęs, kad jo kapas apleistas. Arba kankinys parodydavo, kur guli jo palaikai, ir paprašydavo palaidoti kaip pridera. Arba mistikas, nubaustas mirtimi už ereziją ir palaidotas slapta ar išvis nepalaidotas.

Regėjimų šventieji būdavo įkyrūs ir nekantrūs, sapnuotojai, kaip juos vadino Džahanas, irgi. Pastarieji tikėdavosi, kad architektas su pameistriais viską mes, nesvarbu, kad šiuo metu stato mečetę, ir eis su jais. Kai kurie net grasindavo: „Šis šventasis labai galingas. Jei nepadarysit, kaip jis liepia, jis jus prakeiks."

Kas savaitę vienas pameistrių turėdavo priiminėti sapnuotojus. Užduotis buvo sunki: reikėjo visus išklausyti ir atskirti sąžiningus žmones nuo sukčių. Daug ketvirtadienio popiečių Džahanas praleisdavo su nepažįstamais žmonėmis, sėdėdamas ant taburetės. Šalia jo prie stalo palinkdavo raštininkas ir be paliovos skrebendavo plunksna. Kiekvieną sapną reikėdavo užrašyti, net aiškius svaičiojimus ir nereikalingas smulkmenas. Sinanas širdingai pasisveikindavo su atvykėliais, paskelbdavo pavedęs išmintingam pameistriui juos išklausyti, pamerkdavo Džahanui ir išeidavo, šelmiškai šypsodamasis lūpų kampučiais. Nuo įdėmių žvilgsnių, stebinčių kiekvieną jo judesį, Džahaną net prakaitas išpildavo. Kambaryje nuo didžiulių šių žmonių lūkesčių darydavosi ankšta, tvanku.

Jie ateidavo iš visur. Iš triukšmingų uostų ir atkampių kaimų. Ir maldaudavo pameistrių eiti ir statyti visur – miestelyje, ūkyje ar gyvatyne. Dauguma sapnuotojų buvo įvairaus amžiaus vyrai. Ateidavo net berniūkščiai, lydimi tėvų, o kartais ir moterys. Jos laukdavo lauke, kol vyras ar brolis perpasakos sapną.

Kartą valstiečiai paprašė sutaisyti fontaną, kuris tiekė vandenį visam kaimui dar nuo Bizantijos imperijos laikų. Jie jau buvo kreipęsi į kadijų, bet kol kas jų pastangos nedavė vaisių. Paskui skardininkas susapnavo galingą ir piktą šventąjį. Šis pasakė, kad fontanas pastatytas sufijų mauzoliejaus griuvėsiuose. Kol vanduo tekėjo, dervišų sielos ilsėjosi ramybėje. Dabar vanduo išdžiūvo, ir jie nerimsta. Todėl fontaną reikia tučtuojau pataisyti.

Kai Džahanas pateikė mokytojui pokalbių santrauką, Sinanas pasakė, kad reikia atkreipti dėmesį būtent į šią istoriją.

– Bet, mokytojau, negi jūs tikit, kad jie sako tiesą? – prieštaravo Džahanas.

– Jiems reikia vandens, nesvarbu, tikiu aš sapnu ar ne.

Jie atstatė fontaną išvalę kanalus, kuriais vanduo tekėjo iš kalnų. Kaimiečiai džiūgavo, Sinanas irgi.

Maždaug tuo metu atvyko kažkoks malūnininkas. Jis tvirtino, kad, maldamas grūdus, girdi moters dainą – saldžią ir žavią. Būgštaudamas, kad tai džinų išdaigos, jis išėjo į kalnus, bet kitą dieną balsas jo jau laukė, nors jis metė žiupsnį druskos per kairį petį ir tris kartus spjovė į ugnį. Kaimo seniūnas patarė jam prieš miegą skaityti Koraną. Jis taip ir padarė. Tą pačią naktį sapne jam pasirodė moteris. Jos veidas švytėjo taip, lyg po oda degtų žibintas. Žvilgūs šviesūs plaukai krito ant pečių. Ji paaiškino buvusi pasmaugta sultono motinos įsakymu, nors vardo nepasisakė. Nuo tada jos siela klaidžioja po žemę, ieškodama kūno, kuris giliai po vandeniu. Neseniai į vieno žvejo tinklus pateko vėžlenų šukos, iškritusios jai iš kasų tada, kai ji buvo įmesta į jūrą su akmeniu, pririštu prie kojų. Nežinodamas, ką daryti su šukomis, žvejys įdėjęs jas į dėžutę. Ji norinti, kad malūnininkas rastų šukas ir palaidotų vietoj jos palaikų. Kai ji turės kapą, nusiramins.

– Kodėl ji nepasirodė žvejui? – nepatikliai paklausė Džahanas.

– Jis – gyva bėda, – paaiškino malūnininkas. – Gyvena netoli Rumelijos tvirtovės. Jo namas mėlynas kaip liepsnelės kiaušinis.

– Tu ten buvai?

– Žinoma, ne, efendi. Ji man papasakojo. Aš neturtingas žmogus, žmona serga, sūnų, kurie man padėtų, neturiu. Negaliu taip toli važiuoti.

Džahanas suprato, ko malūnininkas prašo:

– Aš irgi negaliu. Manęs reikia čia.

Nusivylimas žmogelio akyse pervėrė Džahaną kaip liepsnojanti strėlė. Bet labiausiai jis nustebo, kai Sinanas, išklausęs šią istoriją, paragino Džahaną keliauti pas žvejį pašniukštinėti. Ir kitą dieną jis iškeliavo, kaip paprastai, raitas ant dramblio.

Rasti žvejį buvo lengva; susikalbėti su juo neįmanoma. Patamsėjusios nuo kartėlio akys ir lūpos, nesišypsojusios šimtą metų... Džahanas iškart suprato, kad jis beširdis ir nieku gyvu neleis raustis jo daiktuose. Tačiau jis kai ką sumanė. Kai žvejo namas dingo už kalvų, Džahanas sustabdė dramblį ir nušoko. Pririšo Čhotą prie gluosnio, kurį dramblys būtų galėjęs išrauti be jokių pastangų, ir pasakė:

– Tuoj grįšiu.

Atgal Džahanas grįžo tyliai kaip pelė. Pirštų galais apėjo kiemą ir įsmuko į pašiūrę, dvokiančią žuvimi. Rado kelias dėžes, bet šukų nė vienoje nebuvo. Jau ruošdamasis išeiti pamatė ant grindų pintinę. Drebančiomis rankomis pradėjo raustis. Rado. Vėžlenų šukos, rudos su gintarinėmis dėmelėmis, įtrūkusiais kraštais. Įsidėjo jas į kišenę ir išsinešdino.

Laimė, Sinanas neklausė, kaip jis gavo šukas.

– Reikia ją palaidoti, – tarė jis. – Ir antkapio reikia.

– Bet ar galima laidoti šukas vietoj lavono? – paklausė Džahanas.

– Kodėl gi ne? Daugiau iš jos nieko neliko.

Sinanas su pameistriais po šilkmedžiu iškasė duobę ir į ją įdėjo šukas. Užkasdami duobę jie meldėsi. Pagaliau moteris iš malūnininko sapno, tikra ar pramanyta, atgulė amžino poilsio. Antkapyje buvo užrašas

Pasimelskit už sielą tos, kurios vardo niekas nežino.
Jos neatstūmė Alachas. Jis mena visų vardus.

1575 METŲ PAVASARĮ ŽVAIGŽDININKAS Takijadynas pradėjo dažniau svečiuotis pas Sinaną. Juodu užsidarydavo bibliotekoje ir kalbėdavosi valandų valandas. Džahanas aiškiai kaip šviežią duoną užuodė kažkokius naujus svarbius dalykus, jaudinančius tuodu pagyvenusius vyrus kaip jauniklius.

Vyriausiasis rūmų astronomas ir vyriausiasis rūmų architektas visada gerbė vienas kitą. Takijadynas nuolat dalyvaudavo mečečių šventinimo apeigose, padėdavo Sinanui skaičiuoti ir matuoti. Jis tardavosi su Sinanu įvairiais matematikos klausimais, kuriuos abu išmanė. Ir architektas, ir astronomas laisvai skaitė keliomis kalbomis – turkų, arabų, persų, lotynų, abu šiek tiek mokėjo itališkai. Jie daug metų keitėsi knygomis, mintimis, o Džahanas įtarė, kad ir paslaptimis. Juos siejo ne tik skaičių pomėgis, bet ir darbštumas. Abu manė, kad vienintelis būdas atsidėkoti Alachui už talentą, kuriuo Jis apdovanojęs, yra uolus darbas.

Ir vis dėlto, turėdami tiek daug bendrų bruožų, juodu labai skyrėsi. Takijadynas buvo aistrų žmogus, jo veide kaip atverstoje knygoje galėjai perskaityti visus jausmus, glūdinčius sieloje. Kai jam būdavo linksma, akys nušvisdavo; susimąstęs jis taip smarkiai varstydavo rožinį, kad siūlas vos netrūkdavo. Jis troško žinių kaip apsėstas, sklido gandai, jog samdydavo kapų plėšikus, kad šie atgabentų jam tirti lavonų. Į klausimą, kam žvaigždininkui domėtis žmogaus kūno sandara, jis atsakydavo, kad Dievas lygiagrečiai su didžiuoju kosmosu sukūrė mažąjį žmogaus kūno

kosmosą. Jis dažnai skųsdavosi ulamų pasipūtimu ir žmonių nemokšiškumu. Takijadyno siela liepsnojo tokia kaitria ugnimi, jog draugai nerimavo, kad jis nesudegtų pats. Aistringas ir gyvas, jis buvo priešingybė ramaus būdo Sinanui, kuris retai netekdavo savitvardos.

Tačiau dabar ir Sinanas buvo susijaudinęs, o gal net susirūpinęs. Jis kiauras dienas skaitydavo ir braižydavo kaip paprastai, bet jo išsiblaškęs žvilgsnis dažnai nukrypdavo į tolius už lango, o tai jau buvo neįprasta. Porą kartų Džahanas nugirdo, kaip meistras klausia tarnų apie kažkokį laišką.

Ilgai lauktas pasiuntinys su ritinėliu atvyko trečiadienį, kai pameistriai dirbo mokytojo namuose. Stebimas jų smalsių akių, Sinanas perlaužė antspaudą ir perskaitė laišką. Jo veidą, sustingusį nuo slepiamo nekantrumo, sušvelnino palengvėjimo šypsena.

– Mes statysime observatoriją! – paskelbė jis.

Namą, skirtą tyrinėti tamsią erdvę virš žmonių galvų. Observatorija bus didesnė už visas ankstesnes, ir Rytų, ir Vakarų. Čia tobulinti žinių atvyks astronomai iš viso pasaulio. Sultonas Muradas pažadėjo paremti Takijadyną, trokštantį atrasti nematomą dangaus skliautą.

– Tai pakeis mūsų požiūrį į visatą, – pasakė Sinanas.

– O mums kas rūpi? – paklausė Davūdas.

Sinanas atsakė, kad žinios, *ilm*, yra vežimas, traukiamas daugelio arklių. Jei vienas pradeda šuoliuoti greičiau, kitiems irgi tenka bėgti smarkiau, o tai naudinga keliautojui, *alim*. Vienos srities atradimai skatina kitų sričių atradimus. Architektūra turi draugauti su astronomija, astronomija – su aritmetika, aritmetika – su filosofija ir taip toliau.

– Ir dar vienas dalykas, – pridūrė Sinanas. – Observatoriją statysite jūs. Aš jus prižiūrėsiu, bet tai bus jūsų kūrinys.

Pameistriai nepatikliai įsistebeilijo į mokytoją. Jie pastatė daug pastatų, bet dar niekada nedirbo savarankiškai.

– Mokytojau, mes jums be galo dėkingi, – tarė Nikola. – Jūs mums suteikėte garbę.

– Tenušviečia Alachas jums kelią, – palinkėjo Sinanas.

Bėgo savaitės, pameistriai pateikė mokytojui savo projektus. Statybai buvo skirtas sklypas ant kalvos Topchanėje. Jie patikrino dirvožemį, nustatė jo drėgnumą. Jie vis dar varžėsi dėl mokytojo palankumo, bet suvienijo jėgas, nes savarankiško darbo džiaugsmas įveikė pavydą.

Tuo metu Takijadynas buvo laimingiausias Osmanų imperijos gyventojas. Ir labiausiai nenustygstantis. Jis slankiojo aplink statybos aikštelę, apiberdamas pameistrius beprasmiais klausimais, ir nekantraudamas laukė brangiosios observatorijos statybos pabaigos. Po kelių savaičių jį apėmė mirties baimė. Jis liguistai domėjosi nelaimingais atsitikimais ir ligomis, nuogąstavo, kad išsiruoš į amžiną gyvenimą, kol observatorija dar nepastatyta. Džahanas pirmą kartą matė išmintingą žmogų, taip paklaikusį iš nerimo.

Iš visų imperijos kampelių buvo vežami prietaisai. Buvo renkamos knygos ir žvaigždėlapiai observatorijos bibliotekai – apskritai, erdviai, užlietai šviesos, srūvančios pro didelius langus, su įvijais laiptais į pusrūsį. Džahanas mėgo biblioteką ir didžiavosi prisidėjęs prie jos projekto.

Statydamas observatoriją, Džahanas kai ką sužinojo apie Takijadyną. Šis gimė Damaske, mokėsi Nabluse ir Kaire, o paskui apsigyveno Stambule, tikėdamasis, kad šis miestas tinkamiausias jo mokslui. Čia jis klestėjo ir galop iškilo iki vyriausiojo rūmų astronomo. Vėliau Džahanas sužinojo, kad sumanymas buvo Takijadyno: jis įtikino sultoną, kad rūmams observatorija būtina.

Tačiau tai nereiškė, kad taip manė ir visi rūmininkai. Žvaigždininkas, vienų be galo gerbiamas, kitų nekenčiamas, turėjo ne tik daug draugų, bet ir ne mažiau priešų.

Naudodamasis matematiko Džamšydo al Kaši atradimais ir Nasyro al Dyno al Tūsi patobulintais prietaisais Takijadynas tikėjosi išplėtoti Samarkando observatorijos, pastatytos Ulugbeko – astronomo, matematiko ir valdovo – laimėjimus. Jis pasakojo, kad beveik prieš du šimtus metų geriausi mokslininkai atskleidę daug visatos paslapčių, tačiau jų atradimų niekas neplėtojo, priešingai, jų buvo atsisakyta. Vertingos žinios nepasiekė būsimų kartų. Visur pilna išminties perlų, juos tik reikia rasti kaip lobių skrynias žemės gelmėse. Taigi mokslas – ne tik nauji atradimai, bet ir rūpestingai saugomi ir prisimenami senieji.

Takijadynas dažnai minėdavo Tichą Brahę – astronomą, gyvenantį kažkur frankų žemėje. Kaip tik tada, kai pameistriai padėjo kertinį observatorijos akmenį, tolimame Uraniborge Brahė irgi pradėjo statyti observatoriją. Abu mokslo vyrai nelaikė vienas kito varžovais ir rašė vienas kitam pagarbos ir susižavėjimo laiškus.

– Mes mylime tą pačią moterį, – pasakė Takijadynas.

– Ką jūs turit omeny? – sumiksėjo Džahanas.

– Astronomiją, mes abu dėl jos pametę galvą. Deja, mes mirtingi. Po mūsų mirties ją mylės kiti.

Kai visi instrumentai dangui stebėti atsidūrė savo vietose ant sunkių kaltinės geležies stovų, Takijadynas paaiškino Sinano mokiniams jų paskirtį. Džahanas visur matė astronominius laikrodžius su trimis ciferblatais, nuostabiai padarytus ir tikslius. Galiniame kambaryje jie išvydo įvairaus dydžio vandens siurblius. Takijadynas pasakė, kad su dangumi jie niekaip nesusiję, tiesiog dar viena jo aistra. Viršuje buvo didžiulė astroliabija su šešiais

žiedais – *dhat al chalak*. Šis prietaisas naudojamas platumai ir ilgumai matuoti, pasakė žvaigždininkas. Kitą prietaisą, *libna*, įtaisytą ant sienos, sudarė du dideli žalvariniai kvadrantai žvaigždžių ir saulės deklinacijoms apskaičiuoti. Ilgi medgaliai, iš pažiūros visiškai nenaudingi, pasirodo, skirti mėnulio paralaksui matuoti. Prietaisu su variniu žiedu nustatomas žvaigždžių azimutas, o gretimu instrumentu – lygiadienis. Džahanui labiausiai patiko sekstantas kampams matuoti.

Kiekviename kambaryje jie išvysdavo prietaisą, atskleidžiantį dar vieną dangaus skliauto paslaptį. Rūmų astronomas paaiškino, kad dangaus kūnams, kaip ir visiems kitiems daiktams ir reiškiniams gyvenime, reikia rasti tinkamą raktą. Atramos tašku jis pasirinko ne mėnulį, o planetą ir žvaigždę, Venerą ir Aldebaraną – šis vardas Džahanui taip patiko, kad jis jį kartojo kaip eilėraštį.

Priešingai nei naujutėliai instrumentai, bibliotekos knygos ir rankraščiai buvo labai seni. Čia Takijadynas laikė geometrijos, algebros ir fizikos traktatus. Jis labai džiaugėsi, kad sultonas neseniai išleido įsaką Stambulo kadijams, kuriuo liepė žmonėms, turtintiems vertingų rinkinių, perduoti juos rūmų observatorijai. „Gavęs šį įsakymą, ieškok astronomijos ir geometrijos knygų ir perduok jas mano garbiajam žvaigždininkui Takijadynui, kad jis galėtų tęsti savo vertingus tyrimus, mano globojamas.“

Sulaukę tokio nedviprasmiško pritarimo, jie neabejojo, kad viskas bus gerai. Ant vienos iš Topchanės kalvų švytėjo nepriekaištinga tiek iš išorės, tiek iš vidaus observatorija, *jų* observatorija, o jos languose vaivorykštės spalvomis mirguliavo saulėlydis.

Atidarymo ceremonija buvo puiki. Virš galvos kybojo skaisti ir dosni saulė, dangus buvo giedras, be debesėlių siūlių. Ir vis dėlto oras buvo gaivus ir vėsus, lyg tokią dieną norėtų pasirodyti ir žiema, ir vasara. Iš aukštybių smigo žemyn kirai, bent kartą be klyksmų; iš marmurinio fontano kieme gėrė vandenį ir maudėsi kregždės. Miros aromatas, skleidžiamas susirinkusiųjų drabužių ir barzdų, sumišo su saldžiu kvapu chalvos, kuria Takijadynas įsakė pavaišinti darbininkus, taip sunkiai dirbusius, kad baigtų statyti laiku.

Atėjo ir Sinanas cinamono spalvos durtiniu ir apvaliu turbanu, dešinės rankos pirštais varstydamas nematomą rožinį. Per kelis žingsnius nuo jo stovėjo pameistriai, stengdamiesi slėpti pasididžiavimą. Be abejo, jie čia susirinko pasimelsti už sultono Murado sveikatą ir klestėjimą ir vyriausiojo rūmų astronomo sėkmę, tačiau Sinano mokiniai daug jėgų atidavė šiai observatorijai. Jie negalėjo nesidžiaugti dviem pastatytais ir paruoštais naudoti pastatais, kuriuos patys suprojektavo, nors ir meistro prižiūrimi. Tai buvo jų kūrinys, tegu Kūrėjas atleidžia jiems už šį žodį, teisėtai priklausantį Jam vienam.

Prie observatorijos sienų susirinko minia žioplių ir geranorių, vėjas atpūsdavo jų sveikinimus. Užsienio pasiuntiniai, stebintys ceremoniją, pirkliai, svarstantys, ar observatorija gali jiems duoti naudos, maldininkai, kalbantys maldas, elgetos, prašantys išmaldos, vagys, besižvalgantys, ką čia nudžiovus, vaikai, sėdintys tėvams ant pečių, kad bent akies kraštelių pamatytų namą, iš kurio galima apžiūrėti saulę su mėnuliu ir net pamatyti, kur dingo krintančioji žvaigždė.

Takijadynas baltais kaip alebastras dailiai krintančiais drabužiais, aukštas ir tiesus, stovėjo kiemo viduryje. Rytą buvo paaukota

keturiasdešimt avių ir keturiasdešimt karvių, o mėsa išdalyta didžiausiems vargšams. Rūmų astronomui ant kaktos, tarpuakyje, raudonavo lašas jų kraujo. Jam iš kairės ir iš dešinės išsirikiavo dvidešimt keturi žvaigždininkai džiaugsmu švytinčiais veidais.

Staiga įsiviešpatavo tyla. Minia iš džiugaus jaudulio suraibuliavo. Atvyko sultonas Muradas. Jo esatis plūstelėjo į kiemą ir užpildė kiekvieną tuščią kertę daug anksčiau, nei tolumoje pasirodė raitelių būrys. Visagalio Šešėlis Žemėje atvyko pagerbti didžiausios pasaulio observatorijos atidarymo. Kai sultonas su sargybiniais užėmė savo vietas, sufijų šeichas pradėjo melstis. Jo balsas buvo skambus, sodrus ir švelnus.

– Tesaugo Alachas mūsų kilnųjį sultoną!

– *Amyn*! – choru atitarė minia, mėgaudamasi šiuo žodžiu it gardžiu kąsneliu.

– Tepasigaili Alachas mūsų šlovingosios imperijos ir teveda mus teisingu keliu ir tepadeda mums po mirties prisidėti prie tų, kurie nukeliavo į aną pasaulį be nuodėmės! Tepalaimina šiuos namus Alachas ir teatskleidžia dangaus paslaptis tiems ir tik tiems, kas įstengs jas atlaikyti.

– *Amyn*!

Besiklausant sufijaus žodžių, Džahano akys nuklydo į ulamas, mokslininkus teologus, stebinčius ceremoniją. Sklido gandai, kad šeich al islamas, paprašytas vadovauti bendruomenės maldai, atsisakė. Džahanas įsmeigė akis jam į veidą. Santūrus, išraiška rami kaip stovintis tvenkinio vanduo. Bet kaip tik tuomet jo lūpos persikreipė, lyg paragavus kažko kartaus. Džahanas nemanė, kad kas nors tai pastebėjo, visi įnikę meldėsi. Bet jis pamatė tą trumpalaikį vypsnį, ir jam suspaudė širdį.

Žaibiškai – taip kyla kondoras – Džahanas suprato, kad kažkas negerai, nors iš šalies niekas nekrinta į akis. Jam pasirodė,

kad Sinanas irgi tai suvokia, todėl neramiai krutina pirštus. O Takijadynas toks laimingas, jog nieko neįtaria.

Vėliau Džahanas dažnai pagalvodavo apie tą akimirką. Sinanas retai bendraudavo su ulamomis, tačiau pajuto jų neapykantą. Antra vertus, Takijadynas pažinojo juos kaip niekas kitas. Juk jis ėjo teisėjo, teologo, muvakito* – laiko saugotojo ir medresės mokytojo pareigas. Bet meistrui ir jo mokiniui nerimas slėgė širdį, o žvaigždininkui – ne. Ko gero, padarė išvadą Džahanas, iš arti daraisi aklas, o iš toliau – įžvalgesnis.

Takijadynas rašė traktatą apie dangaus kūnus, kurį pats vadino *zidž*. Šioje knygoje jis žymėjo saulės, mėnulio, žvaigždžių ir planetų padėtį, atstumus tarp jų ir jų judėjimą. Prireiks daug metų, aiškino jis, bet baigtas traktatas taps vadovu po dangų amžiams.

– *Zidž* reiškia žemėlapis, – aiškino jis. – Dievo visatos žemėlapis.

Kadaise netikėlių išminčius, vardu Aristotelis – jis išmokė didįjį Iskandarą** visko, ką šis žinojo – paskelbė, kad Žemė yra visatos centras ir nejuda, priešingai nei kiti dangaus kūnai. Jis tikėjosi, kad kada nors žvaigždininkai sužinos, kiek dangaus šviesulių sukasi aplink ją mums virš galvos.

– Ar jums pavyko juos suskaičiuoti? – paklausė Džahanas, su Davūdu užsukęs pas astronomą po observatorijos atidarymo.

– Aštuoni, – nedvejodamas atsakė Takijadynas.

Nepriekaištingas skaičius ir neatsitiktinis – Žemės forma,

* Valdininkas, atsakingas už laikrodžių nustatymą, pranešantis muedzinui teisingą maldų laiką.

** Aleksandras Makedonietis.

dangaus kūnų išdėstymas, visatos sferos, viskas Dievo sukurta žmonėms apžiūrėti, ištirti ir apmąstyti. Kuo ilgiau, tuo pakiliau šnekėjo Takijadynas. Jis pasakė, kad Aristotelis, nors ir labai talentingas, klydo. Visatos centras yra Saulė, o ne Žemė. Aplink šį ugnies kamuolį tobulais apskritimais skrieja kiti dangaus kūnai. Jis parodė Džahanui knygą, kurioje, anot jo, pateikti neginčijami įrodymai. Džahanas garsiai perskaitė pavadinimą, lotyniški žodžiai sklandžiai slydo nuo liežuvio, lygūs ir apskriti, kažkas apie dangaus sferų sukimąsi. *Kopernikas*. Koks keistas vardas, pamanė jis, tačiau vyriausiasis rūmų astronomas tarė jį pagarbiai kaip užkeikimą.

– Jis turėjo mylimąją, bet nevedė, – pasakė Takijadynas, rodydamas į oda įrištą tomelį, lyg šis būtų gyvas. – Užaugino sesers vaikus, o savų neturėjo.

– Kodėl nevedė? – paklausė Davūdas.

– Dievas žino. Turbūt pagailėjo moters. Kokia žmona pakęs vyrą, matantį tik dangaus skliautą?

Davūdas ir Džahanas susižvelgė, nes abiem toptelėjo ta pati mintis. Takijadynas buvo vedęs, bet dažniausiai nakvodavo observatorijoje. Jie neišdrįso paklausti, ar žvaigždininkas, kalbėdamas apie Koperniką, neturėjo omenyje ir savęs.

Davūdas su Džahanu padėkojo astronomui ir jo padėjėjams ir atsisveikino. Vos spėjo jie išeiti į lauką, ir abu prarijo žvarbus grėsmingas rūkas. Kaip du neregiai jie apgraibomis susirado Čhotą, užsiropštė jam ant nugaros ir lėtai, labai lėtai pasuko miesto link.

Kai dramblys jau buvo žengęs kelis žingsnius, Džahanas pajuto nenugalimą norą atsisukti ir pažiūrėti. Vaizdas buvo keistas. Observatorija – o ją sudarė du aukšti pastatai, – buvo ištirpusi rūke: nematyti nei mirkčiojančios žvakės liepsnelės lange, nei

žvilgių prietaisų viršutinėje verandoje. Jos apybraižas visiškai išdildė pilkumos jūra, ir akimirką Džahanui pasirodė, kad observatorijos niekada nebuvo, o visa, kas pasakyta ir padaryta po jos stogu, tėra pėdsakai smėlyje.

VIENĄ VĖJUOTĄ DIENĄ, grįžę iš darbo – Džahanas ant Čhotos sprando, meistras su kitais mokiniais haudoje – jie rado kieme laukiantį susirūpinusį Takijadyną. Džahanas kurį laiką jo nelankė ir nustebo pamatęs, kaip pasikeitė žvaigždininkas. Veidas, pirmaisiais mėnesiais po observatorijos atidarymo švietęs džiaugsmu, apniuko, Takijadynas atrodė pasenęs, išvargęs ir įsitempęs. Abu seniai pasisveikino ir nuėjo į vieną sodo paviljonų, apraizgytų vijokliais. Jų balsai buvo prislopinti, neramūs.

Pameistriai, nedrįsdami prieiti arčiau, bet nenorėdami pasišalinti, nudrožė į virtuvę ir, nepaisydami virėjo niurnėjimo, įsitaisė prie lango – vienintelės vietos namuose, iš kur matyti paviljonas. Jis buvo per toli išgirsti, ką mokytojai kalba, tačiau spėlioti niekas negalėjo uždrausti.

– Kažkas negerai, – sušnibždėjo Davūdas. – Jauste nujaučiu.

– Gal jie tik nori kai ką aptarti, – nesutiko Nikola, kaip paprastai nelinkęs prarasti vilties.

Takijadynas atsivedė vieną padėjėjų, jauną žvaigždininką raupuotu veidu ir reta ugningai ruda barzdele. Kai jis prisidėjo prie jų, pameistriai pradėjo jį kamantinėti, kas atsitiko. Iš pradžių jis bandė išsisukti, bet galop viską išklojo:

– Mano mokytojas atrado kometą Šaulio žvaigždyne.

Džahanas žvilgtelėjo į kitus mokinius. Nikola suglumo; Davūdas sukluso; ką galvojo Sanča, pasakyti sunku, nes jos akys buvo įsmeigtos į grindis. Nusprendęs, kad ne jis vienas toks nemokša, Džahanas paklausė:

– O kas yra kometa?

– Žvaigždė su uodega, – atsiduso žvaigždininkas. – Milžiniška. Lekia link mūsų.

– Ir ką ji padarys? – paklausė Davūdas.

– Paklauskit mokytojo.

– Tu irgi ką nors žinai, – neatlyžo Davūdas.

– Kartais kometos sukelia potvynius. Vienoje šalyje visos nėščios moterys persileido. Kitoje lijo trikojėmis varlėmis.

Pameistriai klausėsi siaubo apimti. O žvaigždininkas įsismaginęs vardijo nelaimes:

– Viena kometa sukėlė sausrą, kuri truko septynerius metus. Kitur užėjo baisi vėtra ir išrovė visus jaunus medelius. O kitus augalus surijo skėriai.

– Ša, jie ateina, – tarė Nikola, nors lauke mokinių balsų nebuvo girdėti.

Sutrikę it nusižengę vaikai jie išėjo į sodą pas mokytojus. Takijadynas savo nerimu it vėžiu, nuo vieno medžio persimetančiu ant kito, matyt, užkrėtė ir Sinaną.

– Pažiūrėk į juos, – tarė Takijadynas, rodydamas į mokinius.

– Paskalos greitesnės už kometą, – nusišaipė Sinanas kaip paprastai, kai norėdavo papriekaištauti.

– Ypač, jei kai kas nemoka laikyti liežuvio už dantų, – barėsi Takijadynas, įsmeigęs akis į savo padėjėją. Šis tučtuojau nuleido galvą, o jo skruostai užsiplieskė. – Nieko baisaus, – tyliai pridūrė astronomas. – Vis tiek tuoj visas miestas sužinos.

– Ir ką šį kartą atneš kometa? – padrąsintas jo žodžių, paklausė Džahanas.

– Didis yra Alachas ir jo ženklai, – tarė Takijadynas. – Mums, mirtingiesiems, gal taip ir neatrodo, bet galų gale paaiškėja, kad Jo tiesa.

Džahanas spoksojo į rūmų astronomą nustojęs amo. Atsakymas jį prislėgė, nes nieko gero nežadėjo. Kiti irgi nusiminė. Iki šios akimirkos pameistriams buvo veikiau smalsu negu baisu, nes jie nesitikėjo tikros grėsmės. Dabar jie suvokė, kad artinasi jėga, kuriai suprasti žmonėms nepakaks išminties, o įveikti – galios.

Sinanas neklydo: gandai žaibiškai pasklido mieste. Kelias dienas Stambulo gyventojai daugiau apie nieką nekalbėjo. Baimingi šnibždesiai ir nelaimės nuojauta sunkėsi pro sienų plyšius, užpildė spragas tarp grindinio akmenų, skverbėsi pro raktų skylutes, plūdo nutekamaisiais grioviais, teršė orą. Netrukus sultonas paskelbė nutaręs sušaukti aukščiausiųjų valdininkų, vizirių ir ulamų pasitarimą. Divano susirinkime Takijadynas turės papasakoti apie pavojus. Džahanas be galo susijaudino išgirdęs, kad Sinanas irgi pakviestas pasakyti savo nuomonės.

– Prašom pasiimti mane kartu, – maldavo Džahanas.

Sinanas perbedė jį akimis.

– Smalsumui patenkinti?

– Jei nenorite imti manęs, paimkite kurį nors kitą pameistrį. Šią observatoriją pastatėme mes...

Tiek pakako.

– Eik ruoštis, – nusileido Sinanas.

Po vidurdienio maldos meistras ir dramblio varovas atėjo į rūmus ir su visais kitais buvo palydėti į Priėmimų salę. Didžiulio kambario pasieniais išsirikiavo apie keturiasdešimt aukščiausiųjų valdininkų, kai kurie su palyda. Vidury auksiniame soste sėdėjo sultonas Muradas.

Buvo atvestas Takijadynas. Jis atsiklaupė ir pabučiavo sultono

drabužio kraštą, dar kartą nusilenkė, sveikindamas divano narius, ir droviai laukė, sunėręs rankas, nuleidęs akis. Tą akimirką niekas nenorėjo būti jo vietoje.

– Vyriausiasis rūmų žvaigždininke, papasakokite mūsų kilniajam sultonui, ką žada kometa, – tarė didysis viziris Sokolu.

– Jei man bus leista, – tarė Takijadynas ir iš užančio išsitraukė ritinėlį. – Aš, Takijadynas ibn Marūfas, – garsiai pradėjo skaityti, – vyriausiasis rūmų astronomas, pamačiau kometą Šaulio žvaigždyne. Naudodamasis savo žvaigždėlapiu ir instrumentais kaip kadaise didysis Nasyras al Dynas al Tūsi, nustačiau, kad jos padėtis – 26 laipsniai Šaulio žvaigždyno ilgumos ir 22 laipsniai šiaurės platumos. Skaičiavau, remdamasis trimis ryškiomis žvaigždėmis: Aldebaranu iš Tauro žvaigždyno, Algorabu iš Varno žvaigždyno ir Altayru iš Erelio žvaigždyno. Daug dienų stebėjau kometos judėjimą, norėdamas perprasti jos prigimtį. Stebėjimų duomenis stropiai surašiau, kad jauni žvaigždininkai galėtų jais naudotis, kai mano siela paliks šį šešėlių pasaulį.

Takijadynas nutilo. Salėje viešpatavo mirtina tyla.

– Septynias naktis beveik nemiegojau ir su mokiniais paeiliui...

– Nėra reikalo vardyti, ką tu darei, – pertraukė jį Sokolu. – Pasakyk, ką daro uodeguotoji žvaigždė.

Takijadynas giliai įkvėpė ir apžvelgė salę; išvydo į jį įsmeigtas draugų ir priešų akis, sekančias kiekvieną jo judesį, ir turbūt pasijuto vienišas kaip kometa, kurią stebėjo. Pirštu vesdamas per ritinėlį susirado pabaigą:

– Nustačiau, kad kometą traukia Venera. Jos uodega driekiasi į rytus, ji juda iš šiaurės į pietus. Ištyręs kometos ir planetos, kuri ją traukia, savybes, padariau išvadą, kad, priešingai nei kometos, kurios aplankydavo mūsų padangę senovėje, ši yra mums palanki ir nelaimių neatneš.

Salė su palengvėjimu suūžė. Pirmą kartą prabilo sultonas:

– Tai gerai, – linktelėjo jis. – Papasakok mums dar ką nors.

– Ji atneš daugybę lietaus debesų; derlius bus gausus, – tarė Takijadynas.

– O mūšio lauke? – paklausė Alacho Šešėlis Žemėje.

– Mūsų kariuomenė iškovos didelę pergalę, jūsų didenybe.

Per minią vėl nusirito malonaus jaudulio banga. Didikų akys spindėjo džiaugsmu. Taip baigėsi susirinkimas.

Tačiau nė viena Takijadyno pranašystė neišsipildė. Karas su Persija baigėsi ne taip, kaip buvo tikėtasi. Osmanų kariuomenė nugalėjo, bet nuostoliai buvo milžiniški, tokia pergale galėjo džiaugtis tik kvailys. Paskui ištiko sausra. Daug mėnesių podėliai buvo tušti, vaikai eidavo gulti alkani. Dar baisesnis buvo žemės drebėjimas, pavertęs griuvėsiais ištisus kvartalus. Paskui vėl kilo maro epidemija. Žmonės krito kaip musės ir buvo laidojami bendruose kapuose. Visur viešpatavo skurdas ir sielvartas.

Kometa atnešė nelaimes, o didžiausią – Takijadynui. Ulamos ėmė regzti pinkles. Sulaukęs palankios progos užsipulti vyriausiąjį rūmų žvaigždininką, naujasis šeich al islamas, Achmadas Šamsadynas Efendi, sudavė jam triuškinamą smūgį. *Nelaimės ištiko miestą dėl observatorijos.* Ar žmogus turi teisę stebėti Kūrėjo buveinę? Turi būti priešingai: Alachas stebi žmones, o šie privalo nudurti akis į žemę, o ne kelti į dangų.

Sultonas įsakė nugriauti observatoriją.

IŠGIRDĘ NAUJIENĄ, PAMEISTRIAI iš pat ryto nulėkė į mokytojo namus. Jie nė kalbėti nebepajėgė, žiūrėjo nieko nematančiomis akimis lyg nakvišos.

Kiaurą dieną Sinanas vienas prasėdėjo paviljone, gal prisimindamas, kaip juodu su Takijadynu čia šnekėjosi, pilni vilties ir tikėjimo. Po vakarinės maldos jis išėjo į lauką ir labai tyliai, labai švelniai ištarė žiaurius žodžius:

– Jūs pastatėte observatoriją, jums teks ir sulyginti ją su žeme.

– Bet, mokytojau... – bandė prieštarauti Nikola.

Džahanas neištvėrė. Nuo Olevo mirties jo širdyje kaupėsi pyktis ir dabar prasiveržė.

– Tai todėl ir leidote mums ją statyti? – paklausė jis. – Pats nesiėmėte, nes žinojote, kad taip nutiks.

Kiti išsižiojo. Visiems atėjo į galvą tokia mintis, bet jie nustebo, kad Džahanui užteko įžūlumo pasakyti ją garsiai.

– Aš nežinojau, – atsiliepė Sinanas. – Jei būčiau žinojęs, nebūčiau jūsų prašęs jos statyti.

Bet Džahanas jau nebegalėjo tylėti.

– Tai kodėl neginate mūsų observatorijos? – neatlyžo jis. – Kaip galite leisti, kad tai įvyktų?

Sinanas liūdnai nusišypsojo, raukšlelės aplink akis pagilėjo:

– Yra dalykų, kurie priklauso nuo manęs, ir yra dalykų, kurie nepriklauso. Negaliu sutrukdyti žmonėms, trokštantiems griauti. Galiu tik statyti toliau.

Observatorijos griovimo išvakarėse visi nulindo į kampus, kad nereikėtų kalbėtis. Mokytojas užlipo į haremą pas savo šeimą, Nikola užsidarė dirbtuvėje, Davūdas kažkur dingo, Sanča tūnojo savo kambaryje Sinano namo gale, o Džahanas nukėblino į daržinę. Vargšė kechja, supratusi, kad neįkalbės jų vakarieniauti drauge, liepė tarnams nunešti kiekvienam po atskirą padėklą su valgiais.

Džahanas pasiilgdavo dramblio ir to laiko, kai juodu būdavo vieni ir jis rūpindavosi Čhota, todėl šįvakar išvijo jaunąjį padėjėją. Širdies gilumoje buvo įsitikinęs, kad niekas nemoka prižiūrėti Čhotos taip, kaip jis. Kaip kadaise, iššluostė šlapimo klanus ant grindų, iškuopė mėšlą, pripylė statinę vandens, įbėrė į lovį šviežių lapų. Numazgojo Čhotai padus – didelius apskritus priekinių kojų ir mažesnius ovalius užpakalinių, stengdamasis nepažeisti minkštų pagalvėlių. Apžiūrėjo nagus, visus aštuoniolika, apkirpo, išvalė ir įtrynė balzamu vieną po kito. Ilgi metai darbo statybvietėse ir plumpinimo stačiais šlaitais padarė žalos. Keturi nagai buvo įtrūkę, o vienas vos laikėsi.

Džahanas apžiūrėjo straublį, nudžiugęs pamatė, kad nėra nė vienos karpos. Patikrino, ar uodegoje neįsiveisė blusų ir erkių. Dramblio oda už ausų labai švelni, ir ten dažnai įsikuria šio gyvulio siaubas – utėlės. Keista, kad toks milžiniškas padaras visiškai bejėgis prieš šiuos mažučius parazitus. Viena utėlė gali sugadinti dramblio būdą. Laimė, Džahanas rado tik kelis vos įžiūrimus rudus gumulėlius, nieko baisaus. Jis išmaudė dramblį ir apžiūrėjo, ar nėra ant nugaros žaizdų ir pūlinių, o kai oda nudžiūvo, ištepė ją tepalu. Čhota kantriai taikstėsi su procedūromis, mėgaudamasis dėmesiu. Džahanui irgi buvo malonu. Rūpindamasis

drambliu primiršo savo neviltį, nors ir suprato, kad netrukus vėl prisimins. Kai baigė Čhotos tualetą, šis pamataravo straubliu, lyg klausdamas, kaip atrodo.

– Gražus kaip paveiksliukas, – patikino Džahanas.

Ir išgirdo žingsnius už pusiau atkeltų vartų.

– Aš čia, – sušuko manydamas, kad atėjo tarnas su vakariene, tačiau nustebęs išvydo Sinaną. Šluostydamasis rankas skuduru, Džahanas nuskubėjo prie jo. – Sveikas atvykęs, mokytojau, – tarė jis ir iškart suvokė, kad šitaip kviesti meistrą į daržinę kvaila. – Gal eime į lauką? – skubiai pridūrė.

– Geriau kalbėtis čia.

Džahanas užtiesė šieno gabaną Čhotos gūnia, ir išėjo pusiau aksomo, pusiau sausos žolės krėslas.

– Kaip gyvas nemaniau, kad ateis diena, kai prašysiu tavęs tokio dalyko, – atsisėdęs tarė Sinanas.

– Kokio? – paklausė Džahanas, dvejodamas, ar nori išgirsti atsakymą.

– Man reikia tavo įgūdžių. Ne braižytojo. Ankstesnių įgūdžių, jei juos tokiais galima pavadinti. Dar iš tų laikų, kai nepraleisdavai progos pasisavinti kitų žmonių daiktų, – išvydęs, kad Džahanas nesupranta, lėtai paaiškino. – Žinau, kad seniai taip nebedarai.

Kokia gėda. Koks siaubas. Vadinasi, mokytojas žinojo, kad jis vagiliauja. Džahanas neturėjo kur akių dėti.

– Taip, tai tiesa... – neneigė jis. – Bet... aš nesuprantu.

– Noriu, kad tu man kai ką pavogtum, sūnau.

Džahanas įsistebeilijo į jį.

– Žinai, kad rytoj observatorija bus nušluota nuo žemės. Sykiu su instrumentais. Su knygomis. Bėda ištiko taip staiga, kad Takijadynas nespėjo beveik nieko išsinešti. O dabar durys užrakintos, ir niekas negali patekti į vidų.

Džahanas linktelėjo, pagaliau supratęs, ką siūlo mokytojas.

– Jei galėtume išgelbėti bent kelias knygas... vis šiokia tokia paguoda mūsų draugui.

– Iš tikrųjų, mokytojau.

– Žinoma, gali nesutikti, – pridūrė Sinanas, pritildęs balsą. – Galbūt mano sumanymas niekam tikęs.

– Jis puikus, mokytojau.

– Tai gali būti pavojinga, sūnau.

– Vogti visada pavojinga, mokytojau, atleiskit, kad taip pasakiau.

Sinanas žiūrėjo į pameistrį liūdnai šypsodamasis, pakreipęs galvą, lyg šis jį ir skaudintų, ir džiugintų.

– Tebūnie tai mudviejų paslaptis, – patylėjęs pasakė Sinanas.

– Ir Čhotos, – pridūrė Džahanas. – Jis eina tyliau už arklį. Ir paneša daugiau.

– Gerai, mes jį pasiimsime.

– Mes? Jūs josite kartu?

– Žinoma. Negaliu išsiųsti tavęs vieno.

Džahanas valandėlę mąstė. Jei bus sugautas, jį nubaus kaip paprastą vagį. Jei bus sugautas Sinanas, jis neteks gero vardo ir padėties. Darbininkai, šeima, mokiniai – visi, kuriuos jis globoja kaip tėvas, bus priblokšti.

– Aš galiu dirbti tik vienas, – tarė Džahanas. – Toks jau mano būdas.

Meistras prieštaravo, pameistrys spyrėsi. Sinanas pareiškė, kad atsisako sumanymo. Džahanas atsiliepė, kad jau per vėlu, dabar, sužinojęs apie knygas ir instrumentus, jis vis tiek eis jų vogti. Keistas buvo ginčas. Mandagus, bet nė vienas neketino nusileisti.

– Tebūnie, – pagaliau numojo ranka Sinanas, ir Džahanas suvokė, kad mostas reiškia ne tiek pralaimėjimą, kiek pasitikėjimą.

Paskui mokytojas davė Džahanui maišelį pinigų. Jei susidurtų su panaktiniu, tegu pabando jį papirkti. Gali pasisekti. Gali nepasisekti. Priklausys nuo sargo polinkių ir Dievo apvaizdos.

Išgirdę artėjant žingsnius abu krūptelėjo. Įėjo tarnas, nešinas padėklu su dubeniu garuojančios sriubos, papločiu, vandeniu ir pachlava. Juodu palaukė, kol jis išėjo.

– Valgyk, – paragino mokytojas. – Naktis bus ilga.

Džahanas atsiplėšė kąsnelį papločio, pamirkė į sriubą ir nurijo, nusiplikydamas liežuvį. Staiga jam dingtelėjo mintis.

– Ką man gelbėti pirmiausia? – paklausė jis.

– Ne instrumentus, jie per dideli, – atsakė Sinanas, lyg būtų laukęs šio klausimo. – Išnešk kuo daugiau knygų. Jei gali, rask jo *zidž*; juk žinai, kiek darbo jis įdėjo.

Dangaus šviesulių žvaigždėlapis. Daug metų darbo. Kodėl vyriausiasis rūmų astronomas jo nepasiimdavo namo?

– Takijadynas visus brangiausius savo daiktus laikė observatorijoje, – tarė Sinanas, lyg skaitytų jo mintis. – Tai buvo jo namai.

Džahanas suvalgė kelis šaukštus sriubos, paskui įsimetė į burną kąsnelį papločio, o likutį įkišo į maišelį prie juostos.

– Aš pasiruošęs.

VIRŠ MIESTO ŽĖRĖJO pilnatis it amžinybės laužas. Tamsoje Topchanės link Čhota jojo Džahanas.

Švininio dangaus fone observatorijos pastatai priminė du liūdnus apsikabinusius milžinus. Džahaną verte pervėrė skausmas pagalvojus, kad rytoj tokiu metu jų jau nebebus. Jis nušoko nuo dramblio ir įsiklausė: naktis, aplink nieko nėra. Tyliai paliepė Čhotai laukti, vaišindamas kriaušėmis ir riešutais. Gyvulys tučtuojau juos sušveitė. Džahanas atsinešė didelių maišų knygoms. Čiupo juos, tris kartus pabučiavo Čhotą į straublį, kad sektųsi, ir nudrožė prie observatorijos.

Pirmiausia apžiūrėjo didžiąsias duris. Ant jų kabojo surūdijusi spyna. Jis truputį pasikrapštė geležte ir vinimi, atsineštomis juostoje. Atrakinti sunku nebus, nusprendė; tačiau vėl pakabinti sugadintos spynos jis nesugebės. Rytoj rytą visi supras, kad kažkas buvo įsilaužęs.

Džahanas nusėlino palei sieną ir patikrino abiejų pastatų užpakalines duris. Kadangi juos jungė dengtas koridorius, nesvarbu, pro katras duris įeiti. Paskui jis pamatė tai, ko reikia: apskritą langą pirmame aukšte. Prisiminė, kad šią žiemą jis išklibo ir nebuvo tinkamai pataisytas. Takijadynas skundėsi, kad darbininkas buvo tinginys, bet atšilus langą pamiršo. Kiti irgi.

Džahanas prišoko prie lango ir trūktelėjo. Vyris subraškėjo ir pasidavė. Atlapojęs langą Džahanas įsmuko į vidų. Nesitikėjo tokios tamsos, jam net keliai sulinko. Luktelėjo, kol akys apsiprato ir atpažino daiktus. Įvijais laiptais Džahanas užkopė į bib-

lioteką. Užuodė stiprų popieriaus, pergamento, rašalo ir odos kvapą. Kiekviena lentyna buvo atvira žaizda, kraujuojanti į naktį. Svirduliuodamas apsidairė. Tūkstančiai knygų, žemėlapių, rankraščių. Iš kur jis gali žinoti, kurie vertingiausi? Iš ko spręsti? Pagal senumą? Pagal autorių? Pagal temą?

Džahanas lakstė tarp lentynų, griebdamas knygas kaip pakliuvo, uostydamas, liesdamas, paskui nusinešė jas prie lango, pro kurį mirguliuodama liejosi mėnesiena. Ant jo pasipylė lotyniški, arabiški, turkiški, hebrajiški, graikiški, armėniški, persiški žodžiai. Aiktelėjo ir staiga įtūžo ant savęs. Gaišta brangų laiką dvejonėms. Apimtas panikos, ėmė kišti į maišus visas knygas iš eilės. Jis negali rinktis, tai ir nesirinks. Jis išgelbės visas.

Džahanas ištuštino pirmą lentyną, paskui antrą, trečią. Vienas maišas jau buvo pilnas. Antras maišas prarijo dar tris lentynas. Gana. Jis žengė žingsnį į priekį, svirduliuodamas kaip girtas. Per sunku. Teko išimti kelis tomelius, rankos drebėjo, dantys barškėjo, lyg jis stovėtų šaltame vėjyje.

– Aš grįšiu, – sušnibždėjo.

Išėjo į lauką, susirado Čhotą, iškrovė knygas į haudą ir grįžo – bėgte, švokšdamas. Plūdo save, kad nepasiėmė karučio. Būtų buvę greičiau. Jis vėl nušlavė į maišus penkias lentynas, vėl išlėkė lauk. Nebežinojo, kiek kartų suvaikščiojo. Pūkštė taip, kad nuogąstavo, jog kas nors išgirs ir visas vargas nueis niekais.

Gurktelėjo, burna išdžiūvusi, bandė tvardytis. Už lango aušo. Tarė sau, kad laikas baigti. Paskutinis kartas. Išgelbėjo šiek tiek knygų, daugiau nieko padaryti negali. Ir tada atsitiko. Niekam, niekada, net po daugelio metų, net senatvėje Džahanas apie tai nepasakojo. Knygos, rankraščiai, žvaigždėlapiai ėmė jį šaukti vardu: iš pradžių slopiai, paskui vis šaižiau maldavo juos pasiimti. Džahanas matė perplėšto popieriaus burnas, rašalo ašaras. Jos

ėmė kristi nuo lentynų, stumdydamos viena kitą, paklaikusios iš siaubo, pastojo jam kelią. Džahanas pasijuto kaip valtininkas, per audrą gelbstintis tuziną žmonių, nors aplink skęsta tūkstančiai.

Jis apsiašarojo. Prikrovė dar tris maišus ir skubiai išėjo, lyg vejamas nematomos jėgos. Kaip užsiropštė ant Čhotos, kaip pasiekė Sinano namus, vėliau neprisiminė. Atidavė knygas mokytojui ir atsisakė prie jų artintis, nuogąstaudamas, kad jos vėl jį užkalbins.

– Inde mokiny, tu išgelbėjai labai daug, – tarė Sinanas.

– Neišgelbėjau dar daugiau, – niūriai atsiliepė Džahanas.

Sinano kaktoje susimetė nerimo raukšlė. Jis ištraukė knygas iš maišų, nušluostė ir paslėpė savo bibliotekoje. Vėliau pranešė Džahanui, kad jis išgelbėjęs keturis šimtus aštuoniasdešimt devynias knygas.

Tik grįžęs į savo kambarį, padėjęs galvą ant čiužinio ir ėmęs lygiai kvėpuoti Džahanas suvokė, kad beskubėdamas pamiršo suieškoti Takijadyno *zidž*. Rūmų žvaigždininkui nepavyko užkirsti kelio tam, ką jis labiausiai niekino. Žinios ir išmintis turi kauptis ir be pertrūkių lietis iš kartos į kartą; deja, astronomai, kurie išvys pasaulį po Takijadyno, turės pradėti iš naujo.

Kitą dieną, vos išaušus, dangui kraujuojant virš miesto, visas šešetas – Sinanas, pameistriai ir dramblys – stovėjo prie savo pastato, pasiruošę jį nugriauti. Net balandžių sparnai nešnarėjo pakraigėje, net menkiausias vėjelis nepūtė. Džahanas pamatė Sančos akyse ašaras. Niekas neištarė nė žodžio.

Kiaurą dieną jie vadovavo darbininkams, kūjais daužantiems duris ir langus, paraku sprogdinantiems sienas. Čhota iš visų jėgų

traukė virves, pririštas prie medinių stulpų. Susirinko žioplių minia. Kai kurie džiūgavo ir plojo, bet dauguma priblokšti tylėjo. Po penkių dienų, išlupus paskutinį akmenį, vėl buvo meldžiamasi kaip prieš tris vasaras, kai Sinano pameistriai padėjo kertinį akmenį. Tik šį kartą žiūrovai dėkojo Dievui už nuodėmės pastato sugriovimą.

Džahano siela sueižėjo kartu su observatorija. Jei ne meilė Mihrimah ir ištikimybė Sinanui, jis būtų palikęs šį sudaužytų plytų ir sudegintų rąstų miestą. Išeik, šnibždėjo vidinis balsas – bet kur? Jis jau per senas ieškoti nuotykių. Išeik, maldavo balsas – bet kaip? Stambulas jį labai įskaudino, bet jau buvo pavergęs jo sielą. Net sapnuose jis nepalikdavo Stambulo. Išeik, perspėjo balsas – bet kodėl? Pasaulis kunkuliuoja kaip katilas, visur pliupa tas pats vilčių ir sielvartų viralas.

Daug metų Džahanas paaukojo miestui, kuriame buvo ir tebėra svetimšalis; jis pamilo nepasiekiamą moterį; jis atidavė jaunystę ir jėgas amatui, kuris, nors ir vertinamas, buvo priklausomas nuo menkiausių permainų ir galėjo būti atmestas kaip nesvarbus. Pastatas, akmuo po akmens statomas kelerius metus, gali būti sunaikintas per vieną popietę. Tai, kas branginama šiandien, gali būti niekinama rytoj. Viską lėmė likimo užgaidos, o dabar jis jau neabejojo, kad likimas aikštingas.

Vėlesnės savaitės buvo vienos niūriausių iš Džahano pragyventų Stambule. Jis negalėjo negalvoti, kodėl jie taip vargsta dėl kiekvienos smulkmenos, juk niekas – nei sultonas, nei paprasti žmonės, nei Dievas – nevertina jų pastangų. Valdovui ir valdiniams rūpi tik pastato dydis, įspūdingumas ir ar jis neįžeidžia Visagalio. Kodėl Sinanas taip rūpinasi menkiausiomis detalėmis, juk jų beveik niekas nepastebi, o dar mažiau suvokia jų tobulumą?

Niekas neniokoja sielos labiau už slaptą apmaudą. Iš šalies atrodė, kad Džahanas dirba įprastus darbus: padeda mokytojui ir prižiūri, nors ne visada pats, Čhotą. Tačiau jo širdis sugrubo, sunaikindama džiaugsmo žymes it tirpstantis sniegas pėdsakus. Jis prarado tikėjimą savo darbu. Tuo metu jis dar nežinojo, kad tikėjimo vertę lemia ne jo tvirtumas, o gebėjimas praradus vėl atgauti.

ŽMONĖS KALBĖJO, KAD Stambule keturiasdešimt metų nebuvo tokių šalčių kaip tą dieną, kai mirė Mihrimah. Benamės Skutario katės sušaldavo šokdamos nuo vieno stogo ant kito ir kybodavo it krištoliniai žibintai. Elgetos, maldininkai, klajojantys dervišai ir valkatos ieškojo prieglobsčio elgetynuose, kad nepavirstų ledu. Kodėl ji pasirinko tokią dieną skirtis su šiuo pasauliu, Džahanas nesuprato. Mihrimah gimė pavasarį ir dievino gėles.

Ji sirgo daug mėnesių, sveikata vis blogėjo, nors gydytojų aplink ją kasdien daugėjo. Per tuos baisius mėnesius Džahanas ją matė šešis kartus, kiekvieną kartą vis liesesnę. Chesną Chatūn jis matydavo dažniau. Ji ateidavo į žvėryną perduoti Džahanui sultonaitės laiškų, nors ir nenoromis, ir laukdavo atokiau, kol Džahanas parašys atsakymą. Šis neskubėdavo, rūpestingai rinkdavo žodžius, nors auklė irzliai šniokštuodavo. Galop, perbedusi jį akimis, ji paimdavo užantspauduotą laišką ir dingdavo.

Taigi tą 1578 metų sausio rytą Džahanas, pamatęs žvėryne į kailių apsiaustą susisupusią auklę, tikėjosi laiško.

– Jos šviesybė norėtų tave pamatyti, – pasakė Chesna Chatūn.

Visada užkelti vartai buvo plačiai atlapoti; slaptieji koridoriai apšviesti. Sargybiniai, pamatę ateinant Džahaną, nusisuko apsimesdami, kad jo nemato. Dėl visko susitarta. Įėjęs į Mihrimah miegamąjį Džahanas iš paskutiniųjų stengėsi, kad šypsena neišblėstų. Jos veidas buvo paraudęs, kūnas ištinęs. Kojos, rankos, kaklas, net pirštai išpurtę, lyg Mihrimah būtų įkandusi vapsva, nuo kurios ji bėgo dar mergaitė.

– Džahanai, mylimasai... – sušnibždėjo mirštančioji.

Džahanas nebepajėgė apsimetinėti ir įsikniaubė į jos antklodės mezginius. Taip prabėgo ir jo gyvenimas – jos likimo pakraštyje. Pamačiusi, kad jis verkia, ji pakėlė ranką ir tyliai ištarė:

– Nereikia.

Džahanas iškart atsiprašė.

– Nereikia, – pakartojo ji.

Kambaryje buvo tvanku: langai uždaryti, sunkios užuolaidos užtrauktos. Staiga Džahanas panoro atlapoti langus, bet nekrustelėjo.

Mihrimah liepė jam prieiti, arčiau, dar arčiau, nors jis nuo degančio Chesnos Chatūn žvilgsnio galėjo virsti pelenais. Ji uždėjo ranką jam ant rankos ir, nors jie ir anksčiau paliesdavo vienas kitą, visada slapta, jis pirmą kartą pajuto, kad tarp jos kūno ir jo kūno nebėra užtvarų. Džahanas pabučiavo ją į lūpas, kvepiančias žeme.

– Tu ir tavo baltasis dramblys... buvot mano gyvenimo džiaugsmas, – sunkiai ištarė ji.

Džahanas troško ją paguosti, bet nerado žodžių, kurie jai nepasirodytų beprasmiai. Netrukus tarnas atnešė jai saldaus kremo, pagardinto rožių vandeniu. Tačiau nuo malonaus kvapo, kuris anksčiau būtų sužadinęs jai norą valgyti, ligonė tik sužiaukčiojo. Džahanas padavė jai vandens, ji godžiai išgėrė.

– Kai manęs nebebus, galbūt apie mane pasklis gandai, kurie tau bus nemalonūs.

– Niekas nedrįstų skleisti apie jus tokių gandų, jūsų šviesybe.

Mihrimah alsiai šyptelėjo.

– Kad ir kas atsitiktų po mano mirties, noriu, kad prisiminimai apie mane tau sušildytų širdį. Pažadi nesiklausyti liežuvautojų ir šmeižikų?

– Niekada jais netikėsiu.

Rodos, Mihrimah palengvėjo, bet ji vėl suraukė kaktą, nes jai dingtelėjo kita mintis.

– O jei tu manimi suabejosi?

– Šviesioji ponia, aš niekada...

Ji neleido jam baigti.

– Jei kada nors imsi mane įtarinėti, prisimink, kad viskas šiame pasaulyje turi priežastį.

Džahanas būtų paklausęs, ką ji nori pasakyti, bet kaip tik tada išgirdo artėjant žingsnius. Į miegamąjį įėjo trys Mihrimah vaikai. Džahanas nustebo pamatęs, kaip išaugo Aiša nuo tos dienos, kai jis paskutinį kartą ją matė. Vienas po kito jie pabučiavo motinai ranką. Kambaryje tvyrojo pagarbi tyla, jaunėlis sūnus kiek pajėgdamas rijo ašaras, bet jį išdavė virpanti apatinė lūpa.

Kai jie išėjo, Džahanas maldaujamai pažvelgė į Chesną Chatūn. Ji nuolat muistėsi, ir jis suprato, jog auklė nori, kad jis greičiau išeitų. Jis nenorėjo išeiti. Jam šiek tiek palengvėjo, kai Mihrimah, pajutusi, kaip jam nesmagu, sušnibždėjo:

– Pasilik.

Temstant jos kvėpavimas padažnėjo. Džahanas ir Chesna Chatūn stovėjo abipus merdinčiosios patalo, auklė – nugrimzdusi į maldą, jis – į prisiminimus. Kaip per miglą slinko valandos. Buvo jau gerokai po vidurnakčio, bet Džahanas iš paskutiniųjų stengėsi nesumerkti blakstienų, apimtas neprotingos nuojautos, kad, kol neatitrauks akių nuo mylimos moters, ji nemirs.

Džahaną pažadino muedzino šauksmas, skelbiantis rytinę maldą. Kambaryje viešpatavo kurtinama tyla. Apimtas siaubo, jis svir-

duliuodamas atsistojo ir įsistebeilijo į senę, kuri, matyt, taip ir nebuvo sudėjusi akių.

– Jos nebėra, – šaltai ištarė Chesna Chatūn. – Mano gazelė užmigo amžinai.

PO DEŠIMTIES MĖNESIŲ SINANAS su pameistriais buvo bebaigią Sokolu mečetę. Kupolas, aštuonios arkos, aštuoni pilioriai ir dviaukštis vidinis kiemas. Į dengtą kolonadą greta beveik kvadratinės maldų salės pro daugybę langų sruvo šviesa. Minbaras* buvo iš baltutėlio marmuro, papuoštas žalsvai mėlynomis plytelėmis. Išilgai mečetės driekėsi dailus balkonas. Ji nebuvo tokia didinga kaip sultono mečetė, bet tvirta ir savita it pats didysis viziris.

Statybose, lydimas patarėjų, sargybinių, tarnų ir pataikūnų, apsilankė Sokolu. Jis apžiūrėjo pastatą, išsaugosiantį jo vardą amžinybei, uždavė begalę klausimų ir paragino darbininkus greičiau dirbti. Įžvalgiausias ir sumaniausias valdžios vyras imperijoje elgėsi oriai. Jis tarnavo jau trims sultonams: Siuleimanui, Selimui ir Muradui. Daugelis spėliojo, kaip jam pavyko taip ilgai išlikti gyvam, kai šitiek rūmininkų neteko galvos dėl menkiausio nieko. Sklido gandai, kad jam padeda jį beprotiškai įsimylėjusi džinė, kurios vardo nė vienas mirtingasis negali ištarti. Kai tik Sokolu gresia pavojus, džinė jį perspėja.

Džahanas stebėjo sambrūzdį iš tolo. Jis neužmiršo, kaip kadaise Sigetvare pasodino į Čhotos haudą velionio sultono Siuleimano lavoną, nes reikėjo slėpti, kad tas nebegyvas. Nuo tada laikas it uolus drožėjas nugludino Sokolu bruožus, jo veidas sugriežtėjo. Tą akimirką, kai Džahanas pamanė, kad didysis viziris suseno, šis sustojo, atsisuko, pamatė jį, ir akyse kažkas blykstelėjo.

* Sakykla mečetėje: bokštelis su smailiu stogu ir laiptais.

– Dramblio varovas, – sušuko didysis viziris ir niekinamai spragtelėjo pirštais. – Tavo plaukai visai balti. Pasenai!

Džahanas pagarbiai nusilenkė, bet nieko neatsakė. Po Mihrimah mirties jį prislėgė metų našta.

– Džahanas vienas iš geriausių mano pameistrių, mano viešpatie, – įsiterpė Sinanas.

Sokolu paklausė Džahano, kaip jam sekasi ir kur dabar dramblys, bet atsakymus praleido pro ausis. Po valandos didysis viziris nušuoliavo. Džahanas lydėjo jį akimis, kol jis ištirpo tarp pakelės šešėlių ir galop buvo prarytas tamsos. Tą naktį kilo audra, išvartė stulpus, išlaužė medžius, užtvindė duobes ir viską sujaukė.

Kitą rytą statybos aikštelė buvo virtusi purvynu. Visur tekėjo drumzlini upeliūkščiai. Džahanas pamatė, kaip tuzinas darbininkų traukia iš šliukyno įklimpusį vežimą. Kitas būrys, sutartinai rėkdamas: „Alache, Alache“, lyg statybos būtų šventasis karas, kurį privalu laimėti, plieniniais skrysčiais kėlė didžiulę siją. Keli žmonės, užsiropštę ant stogo, taisė apgadintas vietas. Kur tik jis pažvelgdavo, visur plušėjo žmonės. Nieko nedirbo tik Čhota, džiaugsmingai besivoliojantis rudame klane.

Prie atitverto mečetės prieangio stovėjo laikina pašiūrė, į kurią eidavo meistras Sinanas, norėdamas pailsėti. Tą dieną, kamuojamas nugaros skausmų, jis ten visą popietę pragulėjo ant čiužinio, apmuturiuotas karštais rankšluosčiais. Žydas gydytojas nuleido jam du dubenėlius kraujo su žalingais skysčiais, paskui uždėjo šuteklius ant skaudamų sąnarių.

Po vakarinės maldos durys atsidarė, pro jas išėjo meistras, išblyškęs ir suglebęs, bet šiaip sveikas. Kai jis pamojavo Džahanui ir jau ketino pasisveikinti, vos neatsitiko bėda. Vienas darbininkas kėlė ant stogo švino lakštus, virvė trūko, ir krovinys nulėkė žemyn kaip tik tada, kai pro šalį ėjo Sinanas.

Orą perskrodė riksmas. Garsus, šaižus ir aiškiai moteriškas. Sančos.

– Mokytojau, saugokitės! – išsprūdo jai.

Švino lakštai džerškėdami nukrito ant žemės. Sinanas per stebuklą spėjo atšokti ir nenukentėjo. Jei būtų buvęs ne toks vikrus, lakštai būtų jį perskrodę it Damoklo kardas.

– Viskas gerai, – pasakė Sinanas pribėgusiems darbininkams.

Tada viena po kitos visos galvos atsisuko į Sančą. Ji paraudo iki ausų nuo smalsių žvilgsnių ir stovėjo pakabinusi lūpą.

– Kokia palaima išgirsti Jūsufo balsą, – nesmagioje tyloje ištarė Sinanas. – Kalbama, kad baimė atriša nebyliams liežuvius.

Sanča drebėdama nuleido galvą, jos kūnas susmuko kaip skudurinės lėlės. Iki darbo pabaigos ji vengė žmonių. Džahanas nedrįso prie jos prieiti. Darbininkams kilo įtarimų. „Tarp mūsų yra chunsa“, – šnibždėjosi jie šnairuodami. Chunsa, pusiau moteris, pusiau vyras, amžinai įstrigusi tarp dangaus ir pragaro. Niekam netoptelėjo, kad Jūsufas – tiesiog moteris.

Kitą dieną pirmasis Sinano padėjėjas statybvietėje nepasirodė. Trečią dieną irgi. Sinanas paaiškino, kad Jūsufas susirgo ir kelioms savaitėms išvyko. Niekas neklausė, kur ar kuo serga. Visi aliai vieno jautė, kad geriau ir saugiau apie šią paslaptį nieko nežinoti. Tik Džahanas suprato, kad viskas baigta – Sanča su jais nebedirbs. Jei grįžtų, pavojus kiltų ne tik jai, bet ir mokytojui. Todėl ji grįžo į nekenčiamą sugulovės gyvenimą.

Tą pačią savaitę Džahanas susimąstęs kėblino per statybos aikštelę ir užkliuvo už virvės, kurią Čhota buvo įmynęs į purvą. Negalvodamas ją pakėlė, apžiūrėjo, ir jo veidas ištįso. Šoniniai siūlai

buvo nutrūkę, pluoštas nubrizgęs, bet viduriniai siūlai buvo lygūs ir tiesūs, lyg būtų perrėžti peiliu. Kažkas įpjovė dalį siūlų ir suplonino virvę. Iš pirmo žvilgsnio virvė niekuo nesiskyrė nuo kitų, bet buvo trapi kaip kiaušinis.

Džahanas iškart nulėkė pas mokytoją:

– Kažkas paspendė spąstus.

Sinanas prisimerkęs apžiūrėjo virvę.

– Sakai, čia ne atsitiktinumas?

– Manau, ne, – atsakė Džahanas. – Kodėl jūs išėjote iš pašiūrės, mokytojau?

– Kažkas mane pašaukė, – atsakė Sinanas.

– Turbūt tas pats, kas tai sumanė. Jis žinojo, kad virvė trūks, nes pats ją įpjovė. Vargšė San... Jūsufas bandė jus išgelbėti. O dabar jis žuvęs!

– Kadangi tu jau tiek daug žinai... – tarė Sinanas, ir jo akys pasidarė liūdnos liūdnos. – Dabar ji mano namuose, su mano šeima.

– Mokytojau, vienintelis jos gyvenimo džiaugsmas – dirbti šalia jūsų. Turit sugrąžinti ją į statybas.

Sinanas papurtė galvą:

– Nebegaliu jos čia laikyti. Pavojinga.

Džahanas prikando lūpą, kad neišsprūstų žodžiai, kurių vėliau tektų gailėtis.

– Jūs nenorite išsiaiškinti, kas tai padarė?

– Kaip? Aš negaliu apklausti visų darbininkų. Jei jie supras, kad aš jais nepasitikiu, praras norą dirbti.

Džahanas susirūpino. Jis manė priešingai: Sinanas turėtų apklausti visus ir rasti kaltininką.

– Mikelandželas gedėjo savo mokinio kaip sūnaus, – tarė jis balsu, kokiu nė neįtarė galįs kalbėti, – o jūs... Mes jums nerū-

pime. Stiklas, medis, marmuras, metalas... ir mes, įrankiai, kurių prireikia statybose, taip?

Įsivyravo tyla, paskui Sinanas lėtai ištarė:

– Tai netiesa.

Bet Džahanas jo nebesiklausė.

Nors vieno pameistrio trūko, Sinanas Sokolu mečetę baigė laiku. Skambėjo maldos, buvo aukojami chna nudažyti avinai ir avys. Sokolu, švytėdamas iš džiaugsmo ir pasididžiavimo, davė darbininkams bakšišą ir paleido į laisvę šimtą vergų. Netrukus į divano susirinkimą atėjo kažkoks dervišas susitikti su didžiuoju viziriu. Jis, kaip ir Sokolu, buvo kilęs iš Bosnijos. Niekas nei tada, nei vėliau nesuprato, kodėl Sokolu leido jam įeiti.

Prisiartinęs prie didžiojo vizirio nepažįstamasis mirtinai sužeidė jį durklu ir buvo tučtuojau nužudytas, niekam nespėjus sužinoti, kodėl jis taip padarė. Sokolu, Sokolovičius, didysis viziris ir vienas paskutinių architektūros globėjų, iškeliavo iš šio pasaulio. Džinė, jei tokia buvo, šį kartą nespėjo jo išgelbėti.

Po Sokolu nužudymo sultonas pakeitė kelis vizirius, bet nė vienas nė iš tolo neprilygo savo pirmtakui. Lyg būtų nukeltas dangtis ir pasirodytų kunkuliuojantis katilas. Iždas buvo tuščias, monetos neteko vertės. Janyčarai tūžo, valstiečiai skurdo, ulamos piktinosi, meistras Sinanas karšo, o pameistrio nebylio šalia jo nebebuvo.

SAPNE DŽAHANAS GRĮŽO į gimtąjį kaimą. Plumpino taku link namų, o saulė kepino sprandą. Vartai buvo atkelti, ir jis įėjo. Kieme nieko nebuvo. Paskui jis pastebėjo po medžiu šmėkštelint tigrą. Netoli nuo jo vaikščiojo povas, skurdų žolės kuokštą pešė elnias. Džahanas kėblino lėtai lėtai, kad nekristų į akis. Be reikalo, tigras jį jau pastebėjo, bet tik abejingai dirstelėjo. Kuo toliau, tuo daugiau gyvūnų pamatė: raganosį, lokį, žirafą. Kol jo nebuvo, šeimynykščiai įrengė žvėryną.

Jų namas buvo didesnis, su daugiau kambarių ir aukštų. Džahanas paklaikęs klaidžiojo marmuriniais koridoriais, ieškodamas motinos ir seserų. Viršuje, kambaryje, panašiame į sultono rūmų salę, jis užtiko vienišą patėvį. Šis mostelėjo į sodą už namo – tik vietoj jo dabar tekėjo šėlstanti upė. Tolumoje srovė nešė valtį, kurioje sėdėjo Sinanas.

Džahanas suriko. Išgirdęs jo balsą, Sinanas atsistojo ir neteko pusiausvyros. Sumosavo rankomis it paukštis, kuris tuojau nuskris, valtis apvirto, ir mokytojas atsidūrė vandenyje. Kažkas šaukė Džahanui prie ausies, purtė jį už peties.

– Kelkis, inde!

Džahanas pabudo, širdis daužėsi. Į jį žiūrėjo žmogus, kurio jis nieku gyvu nesitikėjo pamatyti: lokių tramdytojas Mirka. Džahanas paniuro, anos nakties prieš daugelį metų prisiminimas žybtelėjo mintyse it iš makščių ištrauktas kardas.

Mirka žengė žingsnį atgal ir pakėlė ranką it gindamasis.

– Kai kas atsitiko. Turėjom tau pasakyti.

Tik tada Džahanas pamatė šalia jo stovintį vaikinuką, naująjį Čhotos prižiūrėtoją – šešiolikmetį liekną negriuką Abę. Geraširdis, bet toks nepatyręs, kad Džahanas nebūtų jam patikėjęs triušio, juo labiau dramblio.

– Kas atsitiko? – paklausė Džahanas.

Mirka nusuko akis:

– Dramblio daržinėje nėra. Pabėgo.

Nuspyręs antklodę Džahanas pašoko ir griebę Abę už rankos.

– O tu kur buvai? Kodėl jo nežiūrėjai?

Vaikinukas suglebo jo rankose it tuščias maišas. Mirka atplėšė nuo jo Džahaną.

– Jis nekaltas. Dramblys padūko, sutraukė grandines. Kaip gyvas nemačiau jo taip įsiutusio.

– Kažkas jį suerzino, – tarė Džahanas. – Ką tu jam padarei?

– Nieko, – atsakė persigandęs Abė. – Jį apsėdo velnias.

Džahanas apsimovė plačkelnes ir šliūkštelėjo ant veido vandens. Pirštų galais jie praėjo pro prižiūrėtojų pašiūres. Žvėryne visi trys sustojo prie tuščios daržinės durų, ieškodami pėdsakų, bet nerado.

– Į kurią pusę jis nuėjo? – paklausė Džahanas.

Mirka ir Abė susižvelgė.

– Jis išėjo pro didžiuosius vartus. Sargybiniai neįstengė jo sulaikyti.

Džahanui apmirė širdis. Ar spės jis rasti Čhotą tokiame dideliame mieste, kol šis nepakliuvo į bėdą?

– Man reikia arklio ir leidimo išjoti už vartų, – tarė jis.

– Mes paprašysime baltųjų eunuchų vyresniojo. Jis pasius sužinojęs, bet dramblį reikia rasti.

Netrukus Džahanas išjojo pro rūmų vartus, nenutuokdamas, į kurią pusę joti. Priešais it vėduoklės skleidėsi gatvės. Arklys, se-

nas bėris, nenorėjo šuoliuoti, nors pamažu ėmė bėgti greičiau. Jie jojo pro aikštes ir turgus.

Pasukęs už kampo Džahanas išvydo panaktinį su dviem janyčarais. Panaktinis pakėlė vėzdą ir sušuko:

– Ei, tu, stok!

Džahanas sustojo.

– Tu džinas?

– Ne, efendi, aš žmogus kaip jūs, – atsakė Džahanas.

– Tai lipk nuo arklio! Ką veiki gatvėje tokiu laiku? Kodėl pažeidinėji sultono nustatytą tvarką? Eime su mumis.

– Efendi, aš iš rūmų, – tarė Džahanas, viena ranka laikydamasis už balno gugos, o kita tiesdamas leidimą. – Pabėgo vienas gyvūnas. Aš turiu jį rasti ir grąžinti atgal.

Skaitydamas laišką panaktinis sumurmėjo:

– Koks gyvūnas?

– Dramblys, – atsakė Džahanas. – Didžiausias sausumos gyvūnas, – pridūrė, iš pašnekovo tylėjimo supratęs, kad jam šis žodis nieko nereiškia.

– Kaip tu jį sugausi?

– Aš jo prižiūrėtojas, – atsakė Džahanas, ir jo balsas suvirpėjo. – Jis manęs paklausys.

Džahanas nebuvo tuo įsitikinęs, laimė, sargybiniai daugiau jo neklausinėjo. Jų žvilgsnius jis jautė nugara, net išjojęs iš šios gatvės.

Tik pamatęs muedziną, einantį į mečetę skelbti rytinės maldos, Džahanas suprato, kaip ilgai ieško. Jis prisiminė senas kapines su vaizdu į Aukso Rago įlanką ir pokalbį su Sangramu savo gyvenimo pradžioje. *Girdėjau apie dramblius keistų dalykų. Kalbama, kad jie pasirenka vietą, kur norėtų padvėsti. Atrodo, šis jau rado.*

Kai Džahanas prijojo kapines, mėnulį paslėpė skystutis debesėlis, o vėjas atpūtė sūrų jūros kvapą. Priekyje išvydo tamsų siluetą, didžiulį kaip uola. Nušoko nuo arklio ir prisiartino.

– Čhota?

Uola krustelėjo.

– Kodėl tu čia atėjai?

Čhota pakėlė galvą ir iškart nuleido. Pražiojo burną, jau beveik bedantę, ir vėl susičiaupė.

– Išdykėli! Daugiau taip nebedaryk, – Džahanas verkdamas apkabino jo straublį.

Juodu drauge sulaukė aušros. Dangus sužėrėjo ryškiausiomis spalvomis it brangių šilkų, kuriuos siūlo audinių pirklys. Džahanas žiūrėjo į Stambulo kirus, kalvas ir kiparisus, apimtas vis aiškesnės nuojautos, kad jų laikas šiame mieste baigiasi. Keista, nenuliūdo. Liūdesys ateis paskui. Jis visada vėluoja.

Po ilgų maldavimų Džahanui pavyko įkalbėti Čhotą grįžti į žvėryną. Jis buvo uždarytas į savo daržinę ir prikaustytas grandinėmis. Gavo šviežio pašaro, ir visi tikėjosi, kad dramblio pabėgimas bus netrukus pamirštas. Bet Džahanas galop buvo priverstas suvokti tai, ko anksčiau nenorėjo matyti. Dramblys jaučia galą. Ir nori padvėsti vienas.

Po mokytojo

ROJUJE AUGA MEDIS, kokių žemėje nėra. Jo šakos perregimos, jo šaknys siurbia pieną, o ne vandenį, o jo kamienas žėri it apledėjęs, nors prisiartinęs nejunti jokio šalčio. Kiekvienas šio medžio lapas pažymėtas žmogaus vardu. Kartą per metus, šabano mėnesį, naktį iš keturioliktos dienos į penkioliktąją, prie šio medžio susirenka angelai, apstoja jį ratu ir ima sutartinai vasnoti sparnais. Pakilęs vėjas supurto šakas, ir kai kurie lapai nukrinta. Kartais lapas ore plevena ilgai. Kartais jis nupuola akimirksniu. Kai tik lapas atsiduria ant žemės, žmogus, kurio vardas ant jo užrašytas, miršta. Todėl išmintingi ir mokyti žmonės niekada neužmina ant sauso lapo, galbūt kadaise jame glūdėjo kažkieno siela.

Vieną lietingą 1588 metų dieną meistro Sinano lapas pasiekė žemę. Sinanas dirbo iki galo, buvo sveikas kūnu ir siela. Atsigulė ant patalo tik paskutinėmis savaitėmis prieš mirtį. Atėjo trys pameistriai, dešimtininkai, daug metų dirbantys su Sinanu. Prie durų stovėjo moterys, susisupusios į skraistes, uždengtais veidais. Džahanas nedrįso pažvelgti į jų pusę, bet numanė, kad viena jų – Sanča, Sinano, į kurį palinko jos širdis, sugulovė.

Drumzlioje šviesoje, besisunkiančioje pro langines, vyriausiasis rūmų architektas vos girdimai sušnibždėjo sudaręs, pasirašęs ir užantspaudavęs testamentą.

– Perskaitysite jį, kai manęs nebebus.

– Jūs nepaliksite mūsų, mokytojau. Mes meldžiamės, kad Viešpats dar ilgai laikytų jus šioje žemėje, – tarė Nikola ir nepastebimai nubraukė ašarą.

Meistras pakėlė ranką, tarsi sklaidytų tuščius paguodos žodžius:

– Jūs turite žinoti vieną svarbų dalyką. Nelaimingi atsitikimai... medžiagų tiekimo sutrikimai... aš išsiaiškinau priežastį. Visa vyko mano akivaizdoje... o aš šitiek laiko buvau aklas.

Staiga nuotaika kambaryje pasikeitė. Visi sulaikė kvapą, laukdami, ką pasakys mirštantysis. Į erdvę, kurioje ką tik tvyrojo vien sielvartas, įsiveržė įtampa.

– Praėjus keturiasdešimčiai dienų nuo mano mirties, atplėškite testamentą, – Sinanui kliuvo liežuvis. – Sužinosite, kurį iš jūsų pasirinkau įpėdiniu. Jūs statysite toliau ir pranoksite mane, jei tokia bus Alacho valia.

– Mokytojau... jūs kalbėjote apie nelaimingus atsitikimus. Negi neketinate pasakyti, kas kaltas? – paklausė Džahanas.

– Džahanai... karštabūdi... visada buvai smalsiausias, – sunkiai ištarė Sinanas. – Viskas šiame pasaulyje turi priežastį. Apie ją ir galvokite, užuot neapkentę žmogaus.

Džahanas prisiminė paskutinius Mihrimah žodžius, ir jį pervėrė toks skausmas, kad užkando žadą. Ji irgi sakė, kad viskas šiame pasaulyje turi priežastį. Jis laukė paaiškinimo, bet nesulaukė. Netrukus pameistriai išėjo, kad nebevargintų mirštančiojo. Daugiau Džahanas jo nebematė. Kitą vakarą, anksčiau kaip paprastai, Sinanas nuėjo gulti ir nebepabudo.

Taip iš šio pasaulio iškeliavo žmogus, beveik penkiasdešimt metų buvęs vyriausiuoju rūmų architektu, pastatęs keturis šimtus įspūdingiausių pastatų, neskaitant tiltų ir antkapių. Jis visada palikdavo nepastebimą trūkumą savo kūriniuose, pripažindamas, kad nėra tobulas, nes ši savybė priklauso tik Alachui. Taip jis ir mirė, sulaukęs garbingo, bet netobulo amžiaus – devyniasdešimt devynerių su puse.

SEPTINTĄ DIENĄ PO SINANO mirties artimieji susirinko pasimelsti už jo sielą. Iš visur dalyvauti apeigose suplaukė giminės, kaimynai, pašos, amatininkai, pameistriai, darbininkai ir praeiviai... Žmonių atėjo tiek, kad jie netilpo ne tik viduje, bet ir kieme ir turėjo stovėti gatvėje iki pat kito kvartalo. Nepažįstami žmonės gedėjo Sinano kaip artimiausio giminaičio. Ir vargšai, ir turtuoliai buvo vaišinami ledinukais ir šerbetu, mėsa ir ryžiais. Degė alyvmedžių šakelės, kol buvo skaitomas Koranas – nuo pradžios iki pabaigos. *Jūsufas Sinanudynas bin Abdula*, sutartinai kartojo žmonės jo vardą, be perstojo, kaip užkeikimą, atveriantį sunkias širdis. Staiga Džahanas užuodė pažįstamus kvepalus, ambros ir jazminaičių mišinį, kuriuo mokytojas kvepindavo savo durtinius. Apsidairė, lyg tikėtųsi, kad meistras čia, stebi juos iš nišos, klausosi, kas apie jį kalbama, ir šypsosi įprasta šypsena.

Džahanas mąstė apie Sančą kažkur šiuose namuose, už šių sienų, prispaudusią kaktą prie lango stiklo, užsimetusią ant trumpų plaukų ploną skraistę. Jam susopo širdį suvokus, kad daugiau ji su jais nedirbs, ir jis nuvijo šias mintis it pulką varnų.

Po maldų pameistriai – Nikola, Davūdas ir Džahanas – išėjo kartu. Dangus buvo niūrus ir apsiniaukęs, tarsi atspindėtų jų nuotaiką. Vėjas blaškė sausus lapus, kirai leidosi ir kilo, žvalgydamiesi kąsnelio. Pameistriai tylėjo, ir ne vien iš sielvarto. Tarp jų tarsi iškilo siena, kurios anksčiau nebuvo. Džahanas suprato, kad visus šiuos metus juos it nematoma gija siejo Sinanas. Be abejo, anksčiau jie irgi pavyduliaudavo vienas kitam, bet Džahanas manė,

kad tik mokytojo palankumo, tik norėdami parodyti jam, ką sugeba. Dabar išvydo, kad jie veikiau skirtingi negu panašūs, lyg trys vėjai, kiekvienas priešingos pusės. Ir ne jam vienam taip atrodė. Staiga visi it mandagūs svetimi žmonės pradėjo galvoti, ką sako.

Eidami per turgų, jie sustojo nusipirkti papločių su pekmezu*. Velionio namuose nė vienas nevalgė ir pakeliui praalko. Derėdamasis su pardavėju Džahanas išgirdo už nugaros čiaudint. Apsidairęs išvydo, kad čiaudi ne koks prašalaitis, o Nikola. Šis užsidengė veidą, tarsi gėdydamasis. Kai atitraukė ranką, delnas buvo kruvinas.

– Tu sergi? – paklausė Džahanas.

Nikola tylomis papurtė galvą. Jo akys buvo kaip krintančiosios žvaigždės giedrame danguje. Davūdas apžiūrinėjo vėžlius, kuriais prekiavo kažkoks valstietis, ir nieko nepastebėjo. Vėžliai turėjo didelę paklausą, manyta, kad jų smulkiai sugrūstas kiautas, valgomas su sriuba iš rūgusio pieno, gydo daugybę ligų.

Susėdę po svyrančiomis gluosnio šakomis, jie ėmė valgyti ir apkalbinėti žmones, kurie atėjo į apeigas ir kurie neatėjo. Bet nė vienas neišdrįso balsu svarstyti, kuris iš jų pakeis mokytoją. Teks palaukti, kol bus atplėštas testamentas. Iki tol spėlioti beprasmiška. Iš kur jie gali žinoti, ką lemia likimas, juk net žvaigždininkas Takijadynas nežinojo? Todėl pameistriai paplepėjo apie šį bei tą, kalba nesimezgė, ir netrukus visi nuėjo savais keliais.

Kitą dieną Džahaną iškvietė baltųjų eunuchų vyresnysis ir pranešė, kad jis paskirtas rūmų mokyklos mokytoju. Darbas buvo garbingas, ir Džahanas sykiu didžiavosi ir nerimavo.

Vėliau, susitikęs su mokiniais, jis išvydo jaunuose veiduose naivumą ir smalsumą, apgaulę ir nemokšiškumą, sumanumą ir

* Vynuogių sirupas (*aut. past.*).

tingulį. Kurios iš šių savybių įsivyraus, svarstė jis, ar mokslas pakeis jų gyvenimą, ar jų likimas jau nulemtas? Jei mokytojas būtų gyvas, jis pasakytų: „Kiekvienas žmogus turi savo *kismat*, nes Alachas niekada du kartus nepakartoja vienos lemties."

Jis turėjo tiek rūpesčių, kad nepastebėjo, kaip bėga savaitės. Ne iš karto jam toptelėjo, kad seniai nieko negirdėjo nei iš Davūdo, nei iš Nikolos. Abiem nusiuntė po raštelį. Atsakymo negavo ir sunerimo, ypač dėl Nikolos. Davūdas turėjo žmoną ir vaikų; Sanča tebegyveno meistro Sinano namuose; Džahanas turėjo Čhotą, kampą žvėryne, o dabar dar ir rūmų mokytojo vietą. Bet Nikola turėjo tik senus tėvus, ir abu neseniai pasimirė. Staiga Džahanas suvokė, kad beveik nieko apie jį nežino. Juodu šitiek metų žiemą vasarą kartu dirbo, bet vienas kitam liko paslaptis.

ANTRADIENIO RYTĄ DŽAHANAS nusprendė aplankyti Nikolą. Miestą apsiautė rūkas; pro jo pilkus kamuolius blausiai spingsėjo saulė. Iš pirmo žvilgsnio Galatos gyvenvietė Aukso Rago įlankos šiauriniame krante niekaip nebuvo pasikeitusi. Pusiau akmeniniai, pusiau mediniai namai rikiavosi eilėmis it išpuvę dantys; cerkvės tebebuvo be varpų, iš koplyčių sklido žvakių ir smilkalų kvapas; aplink sūkuriavo minia – florentiečiai, venecijiečiai, graikai, armėnai, žydai ir pranciškonų vienuoliai.

Džahanas jojo ristele ir žvalgėsi. Kuo toliau į skersgatvių labirintą jis skverbėsi, tuo mažiau sutikdavo žmonių. Tuo darėsi tyliau. Pernelyg tylu. Kažkas negerai. Uždarytos langinės, užkištos durys, gaujos alkanų šunų, padvėsusios katės ant šaligatvių ir baisi smarvė. Įjojęs į Nikolos gatvę, jis krūptelėjo lyg nuo šalto vėjo gūsio. Kai kurie namai buvo pažymėti kryžiais. Greta paskubomis pakeverzotos maldos – nebaigtos, neįskaitomos, lotynų ir graikų kalbomis.

Nušokęs nuo arklio Džahanas priėjo prie artimiausio kryžiaus ženklo – ant Nikolos durų. Pats nežinojo, kiek laiko spoksojo į jas, negalėdamas eiti šalin, nenorėdamas eiti į vidų. Prisiartino kaimynas, sulinkęs taip, kad atrodė kuprotas.

– Ko tau reikia?

– Čia gyvena mano draugas. Nikola Kirizas. Jūs jį pažįstat?

– Aš visus pažįstu. Neik į šiuos namus. Laikykis atokiau.

– Kas yra?

– Prakeikimas grįžo.

– Jūs turite omeny... – užsikirto Džahanas, pastebėjęs senio panieką dėl tokio neišmanymo. Maras. Ir vėl. – Kodėl mes nieko negirdėjom?

– Mulki! Jūs girdite tik tai, ką jums leidžiama girdėti, – atkirto senis ir nupėdino. Toli jis nenuėjo. Atsistojo namo kitapus gatvės tarpduryje ir įsistebeilijo į jį, prisimerkęs taip, kad iš akių liko siauručiai plyšeliai.

Džahanas nusijuosė juostą ir apsirišo burną ir nosį, paskui pastūmė Nikolos duris. Jei jos būtų buvusios užrakintos, jis būtų nuėjęs. Bet durys buvo nerakintos, be to, paremtos medgaliu. Tas, kas įspraudė pagalį, tikėjosi grįžti ir žinojo, kad iš vidaus niekas neįstengs atidaryti durų.

Jis peržengė slenkstį. Nuo baisios smarvės laužė nosį. Atsidūrė koridoriuje – siaurame, suplėkusiame ir tamsiame. Luktelėjo, kol akys apsipras su prieblanda. Pirmas kambarys buvo tuščias. Antrame, blankiai apšviestame žvakės, ant čiužinio gulėjo žmogus. Išblyškęs, tamsūs plaukai nebežvilga, aukšta kakta išpilta prakaito – šis apšepėlis negalėjo būti Nikola, nes jis visada stropiai skusdavosi, ir vis dėto tai buvo Nikola. Šalia jo stovėjo maža medinė rudabarzdžio vyro ilgais plaukais statulėlė.

Prie ligonio buvo du moliniai dubenėliai, vienas su vandeniu, kitas su actu. Nikolos drabužiai buvo šlapi nuo prakaito, lūpos suskirdusios. Džahanas uždėjo ranką jam ant kaktos. Karšta. Nuo Džahano prisilietimo ligonis krūptelėjo, iš paskutiniųjų pakreipė galvą ir įsistebeilijo į jį bereikšmiu žvilgsniu.

– Čia aš, Džahanas.

Nikola trūksmingai kvėpavo: taip spragsi deganti pliauska, kuri tuoj užges.

– Vandens, – sugergždė Nikola.

Jis gėrė godžiai. Pro atsagstytus marškinius Džahanas pamatė

tamsiai violetines, beveik juodas dėmes ant krūtinės ir bjaurų gumbą pažastyje. Troško lėkti iš šios kančių vietos, bet kūnas nepaklausė bailaus proto ir pasiliko. Netrukus kažkas subrazdėjo prie durų, ir įėjo dvi vienuolės. Ilgi tamsūs apsiaustai, balto muslino kaukės ant veido.

– Kas tu? – paklausė vyresnė. – Ko tau čia reikia?

– Aš jo draugas, – atsakė Džahanas. – Mes kartu dirbome velioniui vyriausiajam rūmų architektui.

Ore pakibo nesmagi tyla.

– Atleiskite man už šiurkščius žodžius, – tarė vienuolė. – Pamaniau, kad jūs vagis.

Džahanas sunerimo, kad ši sena moteris šaltomis kaip akmenys akimis permato jį kiaurai.

– Niekas neužsuka į šiuos namus, – tęsė vienuolė, nežinodama, ką jis galvoja. – Tik plėšikai.

– Plėšikai?

– Taip, jie ateina vogti iš...

Ji nebaigė sakinio. Priėjo prie Nikolos ir privertė jį atsigerti iš atsineštos gertuvės, nušluostė kaktą acte pamirkyta flanelės skiaute, liesdama jį be pasibjaurėjimo, kurį jautė Džahanas. Tuo tarpu kita vienuolė stropiai šluostė nuo čiužinio išmatas.

Džahanas norėjo jų paklausti, ar jos nebijo mirties, bet nutylėjo.

– Ar daug serga? – pašnibždomis paklausė.

– Kol kas ne, bet bus daug.

Nikola užsikosėjo. Iš burnos ir nosies pliūptelėjo kraujas.

– Jūs eikit, – tarė vyresnė vienuolė, pamačiusi Džahano siaubą. – Jums čia nėra ko veikti.

Džahanui palengvėjo, nors jis sykiu ir nuliūdo.

– Gal kuo galėčiau padėti? – paklausė.

– Melskitės, – atsakė ji.

Džahanas pasuko prie durų, bet staiga sustojo.

– Kieno ta statulėlė?

– Šventojo Tomo, – atsakė vienuolė ir alsiai šyptelėjo. – Dailidžių, statybininkų, architektų globėjo. Jis dar vadinamas Tomu Netikėliu, nes viskuo abejojo, negalėjo kitaip. Bet Viešpats vis tiek jį mylėjo.

Po dviejų dienų Džahanas sužinojo, kad Nikola mirė. Pasaulyje, kuriame viskas nuolat tekėjo ir kito, nebeliko antro tvirto ir patikimo žmogaus. Pirmas buvo meistras Sinanas. Paskui numirėlių ėmė gausėti. Šimtais. Iš Galatos liga persimetė į Skutarį, paskui į Stambulą ir, lyg piktos rankos nublokšta, vėl grįžo į Galatą. Gatves, ieškodamos kaltininkų, vėl užplūdo minios. Seralis irgi nebuvo apsaugotas nuo maro. Į juodą žemę atsigulė kinai dvyniai, kurie prižiūrėdavo beždžiones. Šios, kadaise taip vertintos rūmuose, liūdėjo narvuose ir siuto. Tarasas Sibirietis lindėjo pašiūrėje, gėdydamasis savo senatvės.

Paskui mirė Sangramas. Geraširdis, ištikimas seralio tarnas, svajojęs kada nors grįžti į Indiją, išleido paskutinį atodūsį toli nuo tėvynės. Kita maro auka tapo Simeonas, knygininkas iš Peros. Našlė, apkvailinta visokių sukčių, pardavė jo knygas už saujelę sidabrinių. Reti tomai iš viso pasaulio išklerusiais vežimais išdardėjo iš Peros į naujas vietas. Daugelis pakeliui dingo. Simeonas, visada troškęs tapti puikios bibliotekos prižiūrėtoju, nesugebėjo net palikti savo knygų žmogui, kuris jas įvertintų.

Džahanas, sužinojęs apie jo mirtį ir knygų likimą daug vėliau, baimingai spėliojo, kieno dabar eilė. Jis nesuprato, kodėl liga, plintanti į pietus ir it plėšrus paukštis metanti tamsų šešėlį ant kaimų ir miestelių, pasigailėjo jo. Krikščionių kapinėse, netoli Švenčiausiosios Mergelės Marijos prie Šaltinio cerkvės, kurią

pastatė imperatorius Justinianas, bet iš jos liko tik šventasis šaltinis, buvo Nikolos kapas su užrašu:

Architekto Nikolos siela pakilo į dangų it bokštai,
kuriuos jis statė.
Tesiilsi ji rojaus rūmuose ir tepasitinka tenai ją
šventasis Tomas.

GRĮŽĘS Į RŪMŲ žvėryną, Džahanas rado Čhotą vieną. Pamatęs senąjį prižiūrėtoją, dramblys ėmė trimituoti ir mindžikuoti. Džahanas paglostė jam straublį ir pavaišino kriaušėmis ir riešutais. Anksčiau Čhota būtų juos užuodęs dar Džahanui nepasirodžius. Tačiau senatvėje jis neteko ne tik jėgų, bet ir uoslės.

Atsisėdęs ant statinės Džahanas papasakojo jam apie Nikolos kapą. Dramblys įdėmiai klausėsi kiekvieno žodžio, prisimerkęs kaip paprastai. Džahanas pravirko, ir Čhota straubliu apkabino jį per krūtinę. Džahanui vėl pasirodė, kad baltasis dramblys suprato viską, ką jis pasakė.

Netrukus jie išgirdo žingsnius. Prie durų šmėkštelėjo du šešėliai. Sangramo sūnus, perėmęs tėvo darbą, buvo toks panašus į velionį išvaizda ir būdu, kad visi jį vadino Sangramu, lyg senasis indas būtų prisikėlęs, o mirtis būtų tik žaidimas. Su juo buvo Abė, Čhotos prižiūrėtojas.

– Džahanas atėjo! – nudžiugo jaunasis Sangramas. Jis buvo prisirišęs prie Džahano kaip prie tikro dėdės.

– Aš atėjau, o šitas kur valkiojosi? – sugergždė Džahanas, rodydamas į Abę. – Kodėl palieki dramblį be priežiūros? Jo nagas nulūžęs. Ar tu bent įsivaizduoji, kaip jam skauda? Reikia apkirpti nagus ir nuplauti padus. Ir kodėl čia tokia netvarka? Kada pastarąjį kartą valeisi?

Murmėdamas atsiprašinėjimus, Abė griebė šluotą ir ėmė ja švaistytis į visas puses, tik dulkės sūkuriavo, apšviestos saulės

spindulių, besiskverbiančių pro lentinių sienų plyšius. Sangramas sūnus priėjo prie Džahano ir neramiai pažvelgė į jį:

– Girdėjai naujieną?

– Kokią naujieną?

– Davūdas paaukštintas.

– Ką tu turi omeny?

– Visi apie tai kalba. Tavo draugas tapo vyriausiuoju rūmų architektu.

– Mūsų Davūdas? – išmiksėjo Džahanas.

– Jau nebe mūsų. Jis dabar štai ten! – atsiliepė Sangramas sūnus rodydamas į lubas, kur voras buvo išaudęs voratinklį ir jame karojo seniai pastipusi sparva.

– Vadinasi... mokytojo testamentas atplėštas?

Sangramas sūnus pažvelgė į Džahaną, neslėpdamas gailesčio.

– Atplėštas. Atrodo, jūsų mokytojas panorėjo, kad jo įpėdiniu būtų Davūdas.

– Ką gi... tebūnie, – pralemeno Džahanas. Jam apsisuko galva, lyg po kojomis būtų atsivėrusi bedugnė ir jis galvotrūkčiais lėktų žemyn.

PO KELIŲ DIENŲ SINANO žmona Kaira pagal paprotį paleido į laisvę keletą vergų. Pirmoji beratą* gavo Sanča.

Džahanui visada atrodė, kad Kaira nemėgsta keistosios sugulovės po savo stogu – moters, kuri dalijasi su jos vyru džiaugsmais ir rūpesčiais, nesuprantamais žmonai. Vargu ar jai patiko, kad Sanča dėvi vyriškus drabužius ir dirba statybose, nors Kaira niekaip neišsidavė. Džahanas neabejojo, kad architekto žmona žino, jog Sanča myli šeimininką, ir tuo piktinasi. Tarp abiejų moterų žiojėjo neapykantos bedugnė, ir net Sinanas nesugebėjo pastatyti tilto per ją. O dabar, po vyro mirties, Kaira nė kiek netroško savo namuose matyti Sančą. Tačiau su verge ji elgėsi gerai. Paleisdama Sančą palaimino ir padovanojo jai atlaso, taftos ir kvepalų. Taip po daugelio dešimtmečių vergijos Stambule Sanča de Erera, garsaus ispanų gydytojo duktė, atgavo laisvę.

Ji parašė Džahanui laišką, kurio eilutės trykšte tryško džiaugsmu, jauduliu ir baime. Droviai paklausė, ar nepadėtų jis jai susiruošti į kelionę, nes ji net neįsivaizduojanti, nuo ko pradėti. Pridūrė, kad mielai pasinaudotų ir Davūdo pagalba, bet jis nežino tiesos. Kartais ji ir pati nebesupranta, kas yra iš tikrųjų: architekto pameistrys Jūsufas ar sugulovė Nergiz. Džahanas tučtuojau parašė atsakymą.

* Paleidžiamasis raštas, kurį gauna atleistinis (*aut. past.*).

Mieloji Sanča,

Tavo laiškas mane ir nudžiugino, ir nuliūdino. Nudžiugino, nes pagaliau esi laisva. Nuliūdino, nes tu išvyksti. Kitą ketvirtadienį ateisiu tau padėti. Nesirūpink dėl ateities. Tu jau seniai pasiruošusi permainoms.

Sutartą dieną Džahanas susitiko su ja Sinano namuose. Pirmą kartą per visą jų pažinties laiką jis pamatė ją moteriškais drabužiais – žalia kaip smaragdas ir jos akys suknele su pūstu sijonu. Vis dar trumpus plaukus dengė priderintos spalvos galvos apdangalas – tokius nešioja moterys frankų žemėje.

– Nežiūrėk į mane šitaip, – tarė ji, paraudusi nuo jo žvilgsnio. – Man atrodo, kad aš bjauri.

– Kaip tu gali taip sakyti? – pasipiktino Džahanas.

– Tai tiesa. Aš per sena gražiems drabužiams.

– Tik įsivaizduok, jei mūrininkai būtų žinoję, kad kartu su jais dirba tokia gražuolė, jie būtų metę darbą ir kūrę tau eiles, ir mes nieko nebūtume pastatę, – paerzino Džahanas, žiūrėdamas, kaip ji raudonuoja.

Sanča prunkštelėjo, nuleido akis ir perbraukė pirštais per sijono klostes: jos slėpė karkasą iš banginio ūsų.

– Suknelė suveržta taip, kad vos galiu kvėpuoti. Kaip moterys iškenčia?

– Kaipmat priprasi.

– Nebent po daugelio metų. Pirmiau numirsiu, – nusišypsojo ji, bet šypsena iškart išnyko. – Gaila, kad jis manęs tokios nematė.

Virš jų kaip veidrodis spindėjo mėlynas dangus. Gatve nudardėjo vežimas. Džahanas žvilgtelėjo pro langą ir pamatė, kad jis

prikrautas narvų su sakalais, kuriems ant galvų užmauti gaubtuvai. Užsižiūrėjęs į juos Džahanas ne iš karto pastebėjo, kad Sanča verkia. Vyras, kuris iš tikrųjų yra moteris, nebylys, kuris gali kalbėti, sugulovė ir architekto pameistrys – visas jos gyvenimas buvo daugiasluoksnis melas, kaip, beje, ir Džahano.

– Ko tau liūdėti? – paklausė Džahanas. – Maniau, džiaugsiesi atgavusi laisvę.

– Aš džiaugiuosi, – atsiliepė ji, bet džiaugsmo balse nebuvo. – Tiktai... Jo kapas čia. Visas mudviejų bendras darbas čia. Šiame mieste jis paliko daugiau žymių už visus sultonus.

– Mokytojo nebėra, – tarė Džahanas. – Tu jo nepalieki.

Trumpą valandėlę ji bandė nekalbėti apie jį, kovojo su savimi, bet pralaimėjo:

– Kaip manai, jis mane mylėjo?

– Turbūt mylėjo, – neryžtingai atsakė Džahanas. – Antraip negi būtų tau leidęs tapti savo pameistriu? Būtų turėjęs didelių nemalonumų, jei kas nors būtų sužinojęs.

– Jis rizikavo dėl manęs, – ne be pasididžiavimo tarė Sanča. – Bet nemylėjo. Ne taip, kaip aš jį.

Šį kartą Džahanas nutylėjo, bet Sanča, matyt, ir nelaukė atsakymo.

– Girdėjau, uoste stovi Venecijos laivas, jis išplauks po poros savaičių, – tarė ji.

Džahanas linktelėjo. Pastarosiomis dienomis jis ne kartą matė laivo antstiebį, kyšantį virš stogų ir medžių.

– Aš susitarsiu.

– Labai tau ačiū, – padėkojo Sanča. Jos akyse šmėkštelėjo nerimas. – Plaukiam kartu. Tavęs niekas čia nebelaiko.

Džahaną jos žodžiai nustebino. Tačiau jis nusprendė nuleisti jos pasiūlymą juokais.

– Taip taip, mes statysime rūmus ispanų didikams.

Ji paėmė jį už rankos. Prisilietimas buvo švelnus ir šaltas.

– Galėtume susirasti globėją. Aš apsiklausinėjau. Galėtume rūpintis vienas kitu.

Džahanas žiūrėjo į ją, tokią pažįstamą, ir širdis suspurdėjo. Jis suvokė, ką ji turi omenyje. Juos sieja mokytojo atminimas ir bendras amatas, kuriuo galėtų verstis drauge, o širdys abiejų ataušusios. Meilės nereikia. Be jos geriau. Meilė tik skaudina.

– Jei būčiau jaunesnė, galėtume susilaukti vaikų, – iš lėto ištarė ji, pasverdama kiekvieną žodį.

Džahanas nenoromis nusišypsojo:

– Drąsuolių dukterų tavo akimis.

– Smalsuolių sūnų, geraširdžių kaip tu.

– O Čhota? – susigriebė Džahanas.

– Čhota senas. Jam gerai rūmų žvėryne. Juo pasirūpins. O mes turime statyti toliau...

– „Išmintimi nelyja iš dangaus, ji dygsta iš žemės, iš sunkaus darbo," – prisiminė Džahanas mokytojo žodžius.

– Kupolai, – tęsė Sanča. – Mes turime statyti šventoves su kupolais, jos primintų žmonėms, kad Dievas yra ir kad jis ne kerštо ir pragaro, o gailestingumo ir meilės Dievas.

Džahanas suėmė rankomis galvą ir užsimerkė.

– Aš bijau, – prisipažino Sanča. – Aš buvau taip seniai atplėšta nuo tėvų žemės, kad jausiuosi ten svetima.

– Priprasi, – bandė ją paguosti Džahanas.

– Priprasiu, jei tu keliausi drauge. Ką pasakysi?

Tą akimirką Džahanui smilktelėjo mintis, kad gyvenimas yra neišnaudotų galimybių ir nepasirinktų kelių visuma. Jam dar niekada nebuvo taip gaila Sančos, kaip dabar – tą akimirką, kai suvokė, kad atsisakys. Ji suprato iš jo veido. Akyse šmėkštelėjo

nuoskauda, bet ji neverkė. Ašaros liejamos tik dėl mokytojo, jos vienintelės meilės.

– Neužmiršk manęs, – paprašė Džahanas.

– Neužmiršiu, – pažadėjo Sanča, ir tik virptelėjęs balsas išdavė, kad ji nusivylusi.

Maždaug po savaitės Venecijos laivas, tristiebis karakas su apvalainu laivagaliu, buvo pasiruošęs grįžti namo. Pastaruoju metu Venecijos pirklius išstūmė prancūzų, olandų ir anglų pirkliai. Kapitoną it standžiai apvyniotas apsiaustas gaubė nepasitenkinimas. Tiesa, sambrūzdis buvo toks, kad jis neturėjo kada galvoti apie kitus rūpesčius. Pirmyn atgal lakstė jūreiviai, kraudami į triumą statines, įkyriai siūlė prekes prekeiviai. Vienoje pusėje laukė būrelis keleivių: kunigai jėzuitai, katalikų vienuolės, keliautojai, anglas didikas, kurį vėduoklėmis vėdavo tarnai. Be jų, laivu turėjo plaukti tik seni jūros vilkai.

Prisidengęs delnu akis nuo saulės Džahanas apsidairė, bet Sančos niekur nepamatė. Jam toptelėjo, kad ji galėjo apsigalvoti. Gal pabudo rytą ir suprato, kad vaikystės šalis tolima ir apgaulinga kaip nepasiekiama svajonė. Bet, vingiuodamas tarp dar nepakrautų statinių, išvydo ją. Nuo Sančos tolyn driekėsi ilgas šešėlis, lyg būtų nusprendęs likti.

Džahanas nustebo pamatęs, kad ji vėl dėvi vyriškus drabužius.

– Man taip labiau patinka.

Jai už nugaros nebuvo nė vieno nešiko.

– Kur tavo daiktai?

Ji parodė į maišelį ant žemės.

– Tavo drabužiai? Kairos dovanos?

– Atidaviau vargšams, tik nesakyk jai. – Ji atrišo maišelį ir parodė drožinėtą dėžutę, kurią jai padarė Sinanas, gerą dešimtį ritinėlių ir nepigų vėrinį. – Štai ką pasiimu. Juos man testamentu paliko mokytojas.

Juodu tylėdami priėjo prie trapo, jungiančio laivą su žeme.

– Nespėjau atsisveikinti su Davūdu, – tarė Sanča. – Perduok jam linkėjimų. Negaliu patikėti, kad jis tapo vyriausiuoju rūmų architektu.

– Perduosiu, – liūdnai atsakė Džahanas. Po teisybei, jis pats iki šiol neprisivertė pasveikinti Davūdo. Nenorėjo. Giliai įkvėpė. – Būk atsargi. Niekas neturi sužinoti, kad tu moteris. Jei pastebėsi...

– Aš galiu savimi pasirūpinti, – ji atsitiesė kaip styga.

– Žinau.

Ji pažvelgė į jį:

– Aš... Šiąnakt sapnavau baisų sapną. Kad tu įkliuvai į bėdą. Šaukeisi manęs, bet aš negalėjau tavęs rasti. Tu irgi būk atsargus, gerai?

Iš laivagalio kažkas sušuko keleiviams lipti. Džahanas pajuto, kad jam gniaužia gerklę. Gyvenimas keitėsi, sruvo it smėlis pro pirštus. Mihrimah ilsėjosi kapuose, ir jis nekantriai laukė susitikimo po paskutiniosios valandos. Mokytojo ir Nikolos nebėra, Davūdo jis nebesutinka, Čhotai žemė irgi kvepia obuoliais, o dabar išvyksta dar ir Sanča. Keista, kad jis užjautė vienišą Nikolą, nors pats irgi kaip pirštas. Kurį laiką Džahanas vos įveikė norą lydėti Sančą, vienintelį žmogų, kuriam rūpi. Būtų išplaukęs kartu, jei ne dramblys.

Tą popietę tarp klykiančių kirų pro saulėtą miglą, perregimą it muslinas, jis ilgai lydėjo akimis laivą, nosimi lengvai skrodžiantį bangas ir su kiekvienu širdies tvinksniu vis labiau skiriantį nuo jo nebylųjį pameistrį ir Sančos istoriją.

DŽAHANAS NEĮSTENGĖ SAVAIS žodžiais parašyti Davūdui ir susirado raštininką, kad šis jam padėtų. Išklausęs jo pasakojimą, raštininkas atsisėdo ir ėmė skrebenti plunksna, sustodamas tik padažyti jos į rašalą. Kai jis baigė, Džahano rankose atsidūrė laiškas, pertekęs įmantriausių sveikinimų ir linkėjimų. Jis kainavo šešis sidabrinius.

Džahanas nesitikėjo greito atsakymo iš šitaip iškilusio žmogaus. Tačiau Davūdas atrašė: ritinėlis buvo užantspauduotas raudonai, rašysena grakšti, matyt, aukštos klasės raštininko. Viskas atsitiko greitai, aiškino Davūdas. „Mūsų maloningasis sultonas, tegyvena jis šimtą metų, atplėšęs meistro Sinano testamentą ir, sužinojęs jo paskutinę valią, suteikė man, nuolankiam savo tarnui, didžią garbę. Jis užmetė ant mano nevertų pečių vertingąjį mūsų mokytojo drabužį." Kaip jis galėjęs atsisakyti, klausė Davūdas, lyg atsakymas nebūtų aiškus. Jis liepė Džahanui ateiti jo aplankyti. Pasidalys prisiminimais ir aptars būsimus darbus kaip kadaise.

Džahanas norėjo jį aplankyti, bet negalėjo. Jo širdis nebuvo tyra. Jis nerimavo, kad Davūdas pamatys jo akyse pavydo, besisunkiančio iš kiekvienos odos poros, atspindį. Dar neseniai jie buvo lygūs. Dabar jo draugas tapo likimo numylėtiniu. Džahanas suprato, kad panašios padėties žmonėms sunkiausia susitaikyti su vieno jų iškilimu. Tomis retomis akimirkomis, kai jam pavykdavo atsikratyti pavydo, jį grauždavo kaltė. Užuot džiaugęsis Davūdo laime ir meldęsis už jo sėkmę, jis piktinosi, kad

draugas klesti. Sinanas gėdytųsi jo, jei būtų gyvas, mąstė Džahanas.

Taigi jis laukė. Bėgo dienos. Noromis nenoromis jo ausis pasiekdavo naujienos apie Davūdą – kaip per paskelbimo vyriausiuoju rūmų architektu ceremoniją jam buvo įteiktas auksinis kaltas, maišelis pinigų ir meistro Sinano antspaudas – raižyto nefrito žiedas. Iš visų pusių sklido gandai – kažkas jį matė neapsakomai prabangiu durtiniu, tokį galima vilkėti tik gavus sultono leidimą; jis pamėgo suguloves čerkeses ir prisipirko jų pilną haremą; vedė antrą ir trečią kartą, abi žmonos gražios kaip perės*; jo sode vaikšto povai, o jo sakalas atvežtas iš Samarkando. Džahanas spėjo, kad pusė gandų melagingi. Tačiau kitos pusės pakako, kad jo širdis prisipildytų pagiežos.

Džahanas toliau dėstė rūmų mokykloje, ir bendravimas su smalsiais mokiniais jį ramino. Naktį vienišoje lovoje jis projektuodavo pastatus, kurie niekada nebus pastatyti. Vienas jo sumanymų buvo sodas, kuriame laisvi klaidžioja žvėrys, o žmonės juos apžiūrinėja vaikščiodami stiklinių tunelių labirintu, kuriame jiems negresia pavojus. Čhotai nukrito dar trys nagai. Džahanas spėjo, kad dramblys serga kažkokia paslaptinga liga, ir liovėsi barti Abę. Čhota paseno. Džahanas irgi, nors ir nenorėjo to pripažinti.

Po mėnesio Džahanas gavo laišką: jam buvo pranešta, kad ant ketvirtosios miesto kalvos bus statoma mečetė ir jis paskirtas dešimtininkų vyresniuoju. Jam bus dosniai mokama. Tai rodė, kaip juo pasitiki Davūdas. Kol jis degė pavydu, draugas galvojo, kaip deramai panaudoti jo įgūdžius. Džahanas nebegalėjo vengti susitikimo. Šį kartą atsakymą jis parašė pats, padėkojo už tokią garbę

* Sparnuotos gražuolės, per vidurį tarp angelų ir piktųjų dvasių.

ir paprašė leidimo ateiti į svečius. Davūdas pasikvietė jį į savo naujus namus Ejupe, prie Aukso Rago įlankos.

Rasti Davūdo namą nebuvo sunku: juo žavėjosi visi kaimynai. Rūmai su gardžiakvapiu sodu, kuris driekėsi, kiek akys užmato. Belsti į duris nereikėjo: prie geležinių vartų jį pasitiko tarnas ir taku palydėjo iki namų, paskui įvedė į didelį šviesų kambarį su langais į pietus. Likęs vienas Džahanas apsidairė. Baldų buvo nedaug, tačiau visi prabangūs. Spinta, inkrustuota perlamutru, ir priderinti žemi staliukai; sofa su išsiuvinėtomis pagalvėlėmis; paauksuoti šakiniai ant sienų; šilkinis persiškas kilimas, toks gražus, kad nedrąsu jį mindyti; o viduryje – žalvarinė gorė, dabar be žarijų. Kažkur snūdžiai tilindžiavo vėjo siūbuojamas varpelis, bet šiaip namuose viešpatavo kapų tyla. Nebuvo girdėti nei moterų balsų iš haremo, nei vežimų dardėjimo iš gatvės. Po šiuo stogu nebuvo girdėti net kirų klyksmų. Įdomu, koks Davūdo žmonos požiūris į permainas – ir į naujas žmonas. Jis visą gyvenimą svarstė, kaip kelios žmonos sugyvena po vienu stogu, bet niekada to nesužinojo. Netrukus pasirodė kitas tarnas ir pranešė, kad šeimininkas pasiruošęs jį priimti. Džahanas paskui jį užlipo į viršų, viena ranka laikydamasis turėklo, lyg būtų pritrūkęs jėgų.

Davūdas nutuko. Vilkėjo žydru durtiniu, nešiojo aukštą turbaną, barzda buvo trumpa, dailiai apkirpta. Atrodė jis visai kitaip. Sėdėjo prie riešutmedžio stalo su plunksna rankoje, ką tik pasirašęs kažkokį dokumentą. Jam patarnavo keturi pameistriai, po du iš abiejų pusių, sunėrę rankas, nulenkę galvas. Visi vilkėjo panašiais drabužiais.

Pamatęs Džahaną, įeinantį į kambarį paskui tarną, Davūdas atsistojo ir nusišypsojo.

– Pagaliau!

Džahanas trumpam sutriko, nežinodamas, kaip pasveikinti

žmogų, kuris dar vakar buvo jo draugas, o dabar – jo šeimininkas. Jau ruošėsi nusilenkti, bet Davūdas priėjo prie jo ir uždėjo ant peties ranką:

– Išėjęs iš šių namų, aš esu vyriausiasis rūmų architektas. O šiuose namuose – tavo draugas.

Išgirdus šiuos žodžius Džahanui palengvėjo, bet prabilo jis kimiu balsu, kuriame skambėjo kaltė. Jis palinkėjo sėkmės ir atsiprašė, kad neužsuko anksčiau.

– Svarbiausia, kad dabar esi čia, – atsiliepė Davūdas.

Džahanas pranešė jam, kad Jūsufas išvyko iš miesto, nors smulkmenų nepasakojo. Gal Davūdas ir numanė tiesą apie Sančą, bet neišsidavė.

– Liko tik du, – sušnibždėjo jis.

– Ką tu nori pasakyti?

– Iš keturių Sinano pameistrių likome tik tu ir aš. Mes – jo įpėdiniai. Mes turime palaikyti vienas kitą.

Įėjo tarnas negras, nešinas padėklu su gėrimais, kurį padėjo ant žemo staliuko tyliai kaip kuždesį. Pameistriai kambario gale stovėjo nejudėdami. Lyg būtų per kilimą įleidę šaknis į pirmą aukštą, pamanė Džahanas.

Rožių šerbetas su gvazdikėliais, atšaldytas grūstu ledu iš Bursos kalnų, buvo dieviškas – tokį gerdavo tik turtingi žmonės. Greta jo buvo lėkštė, prikrauta trijų rūšių pachlavos, ir dubenėlis tirštos grietinės.

Jie išgėrė šerbetą, ir Davūdas iškart pasakė:

– Darbo nors persiplėšk, žmonos skundžiasi. „Jūs esate vyriausiasis rūmų architektas, o net tvoros aplink namą nesutaisote“, – sako jos.

Džahanas nusišypsojo.

– Man reikia sąžiningo padėjėjo, kuriuo galiu pasikliauti, to-

kio kaip tu. Būk mano dešinioji ranka. Dirbsime drauge. Būsi mano dešimtininkų vyresnysis.

Džahanas deramai padėkojo. Sykiu prisiminė rūmų mokyklos mokinius ir liūdnas suvokė, kad mokyti nebegalės.

Matyt, jo suglumimas buvo akivaizdus, nes Davūdas paklausė:

– Kas yra? Tau nesmagu vykdyti mano nurodymus?

– Ne, ne, – paneigė Džahanas, nors abu suprato, kad nesmagu.

– Vadinasi, susitarėme, – tarė Davūdas ir suplojo rankomis. – Dabar valgyk!

Kol juodu valgė pachlavą, Davūdas pasakojo Džahanui apie permainas. Dėl sukilimų ir maištų, niokojančių Anatolijos lygumas, iš ten vis sunkiau atsigabenti statybinių medžiagų. Didžiulės mečetės irgi nebeužsakomos, trūksta lėšų. Geri laikai praėjo. Be šventojo karo grobio joks valdovas negali švaistyti pinigų statyboms. Kad architektūra sostinėje vėl suklestėtų, reikia pergalingų karų.

– Mokytojas mirė pačiu laiku, – liūdnai pasakė Davūdas. – Jam širdis būtų plyšusi, jei jis būtų sulaukęs šių dienų.

Už lango leidosi saulė, užliedama kambarį švelnia kaip šilkas oranžine spalva. Juodu tarėsi, su kuriais amatininkais mielai dirbtų, o kurių geriau vengti. Pokalbis sūkuriavo nerūpestingai ir lengvai it dulkių debesys.

Netrukus pasiuntinys atnešė laišką – matyt, svarbų. Davūdas atsisėdo prie stalo, pameistriai tebestovėjo abipus jo. Džahanas, pamatęs, koks jis užsiėmęs, pakilo.

– Pasilik, – pasakė Davūdas, nepakeldamas akių nuo laiško. – Pavakarieniaukime drauge.

– Nenorėčiau tavęs gaišinti.

– Pasilik, – prašė Davūdas.

Džahanas neturėjo ką veikti, todėl nuėjo prie lango ir va-

landėlę žiūrėjo, kaip pasroviui vis toliau nuo bangų skalaujamo kranto plaukia žvejų valtis. Lėtai pasuko prie knygų lentynos kampe, įkvėpė rašalo, pergamento, popieriaus ir laiko kvapo, perbraukė pirštais per nugarėles. Pamatė „Apie karą su turkais“, parašytą to keisto krikščionio Liuterio, „Valdovo knygą“, kurią parašė anglas Eliotas ir paskyrė karaliui, rado traktatus iš Vengrijos karaliaus Motiejaus bibliotekos, o tarp oda įrištų tomų, vienų storų, kitų plonų, Dantės „Dieviškąją komediją“. Knygininko Simeono dovaną, kurią jis perskaitė daug kartų ir atidavė mokytojui. Drebančiomis rankomis ištraukė knygą, pajuto pažįstamą sunkumą, pervertė lapus. Be abejonės, jo egzempliorius. Davūdui atiteko meistro Sinano biblioteka.

Priėjo tarnas ir uždegė šakinyje žvakę. Ant sienos neramiai blaškėsi ilgas Džahano šešėlis. Džahanas pastebėjo Vitruvijaus *De Architectura*, išėmė ir palaikė knygą, kuri iš Budos atkeliavo į Stambulą. Dėdamas ją į vietą, pamatė už knygų kažkokį suniurkytą ritinėlį. Išvyniojo ir iškart pažino Selimijės mečetės brėžinius. Dabar jos didybė dar labiau žavėjo Džahaną. Jis pamatė žymes šviesesniu rašalu – lyg kas būtų keitęs jau baigtą projektą, įvairias pastato dalis. Matyt, pats mokytojas, nusprendė Džahanas. Turbūt Sinanas svarstė, kodėl ir kur kažkas buvo negerai. Dokumento pakraščiuose Džahanas ėmė ieškoti datos. *1573 metų balandžio 18 diena*. Bandė prisiminti, ką jie tuo metu darė, bet jau viską buvo pamiršęs. Išgirdo balsus: Davūdas baigė rašyti ir ėmė nurodinėti tarnams, ką paruošti vakarienės. Džahanas skubiai įbruko ritinėlį už knygų ir nuėjo prie jo.

Buvo patiekta šaltos rūgpienio sriubos, ėrienos su ryžiais, rūgštynių padaže troškintos vištienos, fazanų, virtų jautienos sultinyje, burekas su aviena ir didžiulė ovali lėkštė Džahanui nežinomos garuojančios mėsos.

– Šis atsiųstas paties dangaus, – tarė Davūdas, nors šeimininkui nedera girti savo valgių.

– O kas čia? – paklausė Džahanas, nors svečiui nedera domėtis, kuo jis vaišinamas.

– Elniena! Žvėris sumedžiotas vakar.

Džahanui nusmelkė iki pat paširdžių: jis prisiminė elnią, kurį matė miške, laukdamas sultono Siuleimano. Tačiau iš mandagumo prisivertė nuryti kąsnelį.

– Burnoje tirpsta kaip cukrus. Pastebėjau, kad kuo greičiau gyvulys pastimpa, tuo skanesnė mėsa. Baimė sugadina skonį.

Džahanas kramtė kaip ne savo dantimis.

– Nežinojau, kad medžioji.

Pastebėjęs, kad Džahanui elniena netinka, Davūdas patraukė dubenį.

– Nemedžioju. Neturiu laiko. Be to, ši pramoga man ne prie širdies.

Atsisveikindamas Davūdas palydėjo Džahaną iki durų. Iš arti Džahanas užuodė nuo draugo drabužių sklindantį keistai pažįstamą žolelių kvapą, bet jį taip greitai išsklaidė nakties vėjas, kad jis nespėjo prisiminti, kada ir kur jį buvo užuodęs anksčiau.

GRĮŽĘS IŠ RŪMŲ mokyklos, kurioje dar turėjo keletą pamokų, arba iš Davūdo statybų, Džahanas iškart bėgdavo pas Čhotą. Įsitaisęs su projektais daržinėje ant šieno krūvos, kurią kiti žvėrių jaukintojai juokais vadindavo sostu, jis piešdavo ir braižydavo. Čhota susidomėjęs jį stebėdavo, nors Džahanas nebuvo įsitikinęs, kad dramblys jį mato. Čhota visada matė prastai, o pastaruoju metu rega nuolat blogėjo.

Vargšas Abė nėrėsi iš kailio, ir ne todėl, kad bijotų Džahano rūstybės, o todėl, kad jam patiko baltasis dramblys. Ir vis dėlto, kad ir kaip jis stengėsi, Čhota neteko dar vieno danties iš paskutinių trijų. Jis nebegalėjo nei kąsti, nei kramtyti. Džahanui nereikėjo jo sverti didžiulėmis jūrininkų svarstyklėmis Galatos uoste – ir taip buvo matyti, kad dramblys smarkiai sulyso. Pastaruoju metu Čhota snūduriuodavo stačias, priešokiais ir svirduliuodavo, netekęs pusiausvyros. Gerdamas, maudydamasis arba plumpinėdamas po sodą jis staiga nukardavo galvą ir kaipmat kietai užmigdavo, nuklysdavo į sapnų karalystę. Džahanui buvo skaudu matyti dramblį tokį bejėgį ir sutrikusį. Kelis kartus jis pastebėjo, kaip ilgesingai Čhota žiūri į liepą, kurią anksčiau mielai apgrauždavo.

Džahanas su Abe sutrindavo lapų, riešutų ir obuolių, praskiesdavo vandeniu ir šia tyre pro piltuvą penėdavo Čhotą. Didumą dramblys išspjaudavo, bet šiek tiek vis dėlto patekdavo į skrandį. Dar kartą pabėgti Čhota nebandė, vis mažiau judėjo, atsisakydavo net trumpų pasivaikščiojimų prie tvenkinio. Abė

kuopdavo jo išmatas, valydavo lovį, girdydavo jį pienu ir šerbetu, bet visi matė, kad gyvulys gęsta kaip žvakė.

Džahanui pasidarė sunku užmigti. Jis vartydavosi ir blaškydavosi galvodamas apie Čhotą. Vieną tokią bemiegę naktį, kaip paprastai gaubiamas tylos, jis prisiminė mokytojo testamentą. Negalėjo patikėti, kad Sinanas nepaminėjo nei jo, nei Čhotos. Mokytojas, kokį jis pažinojo ir mylėjo, būtų ką nors palikęs, bent niekutį, dviem būtybėms, kurios taip ilgai jam dirbo. Sanča išsivežė dėžutę, vėrinį ir brėžinius, pasakiusi, kad juos jai davęs mokytojas. Negi Sinanas nieko nepaliko jam ir drambliui? Turbūt paliko, bet niekas nepasivargino pranešti Džahanui tokios smulkmenos. Jei mokytojas prieš mirtį ką nors padovanojo Čhotai, Džahanas turi nedelsdamas apie tai sužinoti, nes drambliui gyventi liko nedaug. Genamas tokių minčių, jis nuėjo pas baltųjų eunuchų vyresnįjį.

– Aš norėjau jūsų paklausti apie meistro Sinano testamentą. Jūs jį matėt?

Baltųjų eunuchų vyresnysis primerkė mėlynas akis, padažytas stibiu.

– Kodėl klausi manęs?

– Nes jūs vienintelis aukštas rūmų valdininkas, su kuriuo aš galiu pasikalbėti.

– Ką gi... aš mačiau testamentą.

Džahano veidas nušvito:

– Jame minimas Čhota?

– Kai paklausei, prisiminiau, kad drambliui jis paliko gražią gūnią. Pasirūpinsiu, kad gyvulys ją gautų.

– Labai ačiū, – padėkojo Džahanas ir įsistebeilijo į savo kojas taip piktai, lyg jos būtų jam nusikaltusios. – O... man?

– Tau velionis paliko savo knygas.

– Tai kodėl meistras Davūdas man nieko nepasakė? Mačiau meistro Sinano knygas jo namuose. Sakote, tos knygos mano?

– Turbūt tai kitos knygos... – irzliai atsiliepė Kamyl Aga. – Tu per daug klausinėji, inde. Pasirūpinsiu, kad tau būtų atsiųsta gūnia ir knygos, kurias tau paliko Sinanas. Dabar eik. Ir netūnok tiek laiko žvėryne su tuo gyvuliu. Tu esi architektas, tai ir elkis atitinkamai.

Džahanas linktelėjo, bet kažkas jam pasirodė įtartina.

KITĄ POPIETĘ, PRAĖJUS trims savaitėms po Čhotos pabėgimo, Džahanas grįžo iš mokyklos ir pamatė Abę, sėdintį ant akmens ir raudantį.

– Dramblys... – pralemeno Abė, ir jo balsas nutrūko.

Džahanas tyliai įėjo į daržinę. Čhota buvo vienas ir sunkiai kvėpavo. Džahanas patrynė delnais jam straublį, pasiūlė vandens, bet dramblys negėrė. Jis įsmeigė į savo prižiūrėtoją rusvai rudas akis, ir jose Džahanas išvydo visų drauge nueitų kelių, ilgų ir trumpų, atspindį. Jis prisiminė, kaip Čhota prieš penkiasdešimt metų buvo iškeltas iš laivo purvinas ir leisgyvis.

– Atleisk, – pravirko Džahanas. – Turėjau tavimi geriau rūpintis.

Tą dieną jis nesitraukė nuo Čhotos, o naktį užmigo šalia, klausydamasis ramaus gyvulio alsavimo. Gal ką ir sapnavo, bet neprisiminė. Rytą jį pažadino genys, kalantis netolimą medį, lyg perduotų slaptą pranešimą. Daržinėje buvo tylu. Džahanas nenorėjo pažvelgti į Čhotą, bet prisivertė. Dramblys gulėjo nejudėdamas. Jo kūnas buvo išpampęs, lyg miegantį jį pro straublį būtų pripūtęs vėjas.

– Jį reikia deramai palaidoti, – tarė Džahanas pats sau. Dramblį jis numazgojo, įtrynė kvapiaisiais aliejais ir taip pavargo, kad turėjo pailsėti. Prisiminęs, kaip Nūrbanu saugojo sultono Selimo lavoną, kol atvyks sūnus, jis atnešė ledo gabalų. Bergždžiai. Dramblys buvo per didelis, ledo per maža. Ir vis dėlto jis užsispyrė, kad negyvą dramblį reikia saugoti iki Čhotos didybę atitinkančių apeigų.

Nepraėjo nė valandos, ir jo žodžiai pasiekė Gvazdiko Kamyl Agos ausis. Šis atėjo į žvėryną; per savo gyvenimą matė visko, sielvartą ir beprotybę irgi.

– Girdėjau, prašai palaidoti dramblį su atitinkamomis apeigomis.

– Čhotą atsiuntė didis šachas didžiam sultonui, – atsakė Džahanas.

– Jis tik gyvulys, – tarė baltųjų eunuchų vyresnysis.

– Kuris tarnavo valdovui.

Veikiau nustebęs negu pasipiktinęs tokiomis prastomis manieromis baltųjų eunuchų vyresnysis tarė:

– Liaukis kvailioti. Atsisveikink su savo drambliu. Prancūzijos pasiuntinys jį skros.

Džahanas aiktelėjo iš skausmo, lyg gavęs smūgį į pilvą.

– Pjaustys? Neleisiu!

– Taip panorėjo sultonas.

– Bet ar jis... – Džahanas užsikirto. Ar sultonas žino, kad čia nepaprastas gyvulys? Šis klausimas aidėjo slapčiausiose jo sielos kertelėse. Jei meistras Sinanas būtų gyvas, jis žinotų, ką daryti, kaip kalbėti.

Tą pačią dieną negyvas Čhota buvo papuoštas vainikais ir gėlių girliandomis ir paguldytas į vežimą, traukiamą penkių jaučių. Baltasis dramblys išvyko į paskutinę kelionę Stambulo gatvėmis. Žmonės tiesė kaklus, jausdami pagarbią baimę. Jie plojo, šūkavo ir traukė paskui vežimą, pamiršę savo darbus, ne tiek iš gailesčio, kiek iš smalsumo. Džahanas jojo priekyje, įsmeigęs akis į tolį, virš minios ir atskirai nuo minios, nenorėdamas nieko matyti. Kamuojamas sielvarto jis pasiekė Prancūzijos pasiuntinio namus ir perdavė jam nebegyvą dramblį it mėsininkui avinėlį.

Kitą dieną baltųjų eunuchų vyresnysis iškvietė Džahaną. Šis pamanė, kad Kamyl Aga ketina pakelti vėją, kodėl jis tą naktį, kai nugaišo Čhota, liko žvėryne. Šiaip ar taip, Džahanas nepaklausė jo įsakymo, be to, atsisakė atiduoti dvėseną Prancūzijos pasiuntiniui, nors jo, žinoma, niekas nepaisė, dramblys vis tiek buvo skrodžiamas. Bet tokio įžūlumo baltųjų eunuchų vyresnysis nepamirš metų metus. Keista, Džahanui buvo vis tiek. Jis jautėsi drąsus kaip niekada anksčiau.

Palydėtas į Kamyl Agos kambarį, Džahanas lėtai ir nenoriai nusilenkė ir ėmė laukti, įsmeigęs akis į marmurines grindis.

– Pakelk galvą! – išgirdo čaižų kaip rimbo smūgis įsakymą.

Džahanas pakluso. Pirmą kartą nuo tada, kai atvyko į seralį ir gavo antausį nuo baltųjų eunuchų vyresniojo, žiūrėjo jam į akis – violetines kaip usnies žiedai.

– Aš daug metų tave stebėjau. Tu sparčiai iškilai. Nė vienas žvėrių prižiūrėtojas tiek nepasiekė. Bet tu man patinki ne todėl. Nori sužinoti kodėl?

Džahanas tylėjo. Jis nė neįtarė, kad patinka Kamyl Agai.

– Kiekvienas *devširme* padarytas iš lydyto plieno. Perlydyto. Tu vienas mūsų, inde. Keista, kad niekas tavęs neatvertė į tikrąjį tikėjimą. Tu atsivertei pats. Bet tu padarei klaidą, žinai, kokią?

– Negaliu pasakyti, efendi.

– Meilė! – baltųjų eunuchų vyresnysis perkreipė lūpas, lyg šis žodis būtų rūgštus ir jam sutraukęs burną. – Mūsų mieste daugybė pameistrių. Šimtai. Jie gerbia savo mokytojus. O tu savąjį *mylėjai*. Kaip ir dramblį. Tavo darbas buvo jį prižiūrėti ir šerti. Tu tą gyvulį *mylėjai*.

– Aš ne apgalvotai taip dariau, taip išėjo.

– Nieko nemylėk per daug, – atsiduso eunuchas. – Kadangi tavo mokytojas mirė, nuo šiol tavo globėjas būsiu aš. Būk man ištikimas, ir nepažinsi pralaimėjimų.

– Aš su niekuo nekariauju, efendi.

Baltųjų eunuchų vyresnysis apsimetė neišgirdęs.

– Aš tau padėsiu. Žinau namus, kuriuose numazgojama neviltis. Jie vadinami sielvartų hamamu.

Džahanas sumirksėjo, prisiminęs pavadinimą, girdėtą seniai seniai, lyg ne savo gyvenime.

– Mes einame tenai užmiršti. Visko. Supranti?

Suglumęs Džahanas atsakė, kad supranta.

– Puiku, ruoškis. Šįvakar aš tave ten nuvesiu.

Sutemus Džahano atėjo tarnas – stambaus sudėjimo plačiapetis vyras, kurčnebylys kaip kiti. Džahanas per kiemą nusekė paskui jo žibintą prie slaptų durų. Niekas nekreipė į juos dėmesio. Jei ne muselės, besisukančios aplink galvas ir aklai besiveržiančios į šnerves ir burnas, jei ne žvyro gurgždėjimas po kojomis, jis būtų pamanęs, kad juodu nematomi

Virš miesto it aksominis apsiaustas driekėsi dangus, juodas iki mėlynumo. Jų laukė karieta, pakinkyta ketvertu žirgų. Net blausioje šviesoje Džahanui krito į akis paauksuotos sagtys, raižyto dramblio kaulo plokštės, užuolaidos ant langų, kad niekas nieko negalėtų pamatyti. Viduje sėdėjo baltųjų eunuchų vyresnysis, susisupęs į apsiaustą, apsiūtą šermuonėlių kailiais. Kai tik Džahanas atsisėdo, eunuchas pabarbeno į karietos lubas, ir jie leidosi risčia.

Karieta lėkė taip dardėdama, kad Džahanas neabejojo, jog kai kas juos mato – kepėjai, minkantys tešlą, motinos, maitinančios kūdikius, vagys, bėgantys su grobiu, girtuokliai, maukiantys dar vieną butelį ar šventeivos, bambantys dar vieną maldą.

Kiek žmonių numano apie baltųjų eunuchų vyresniojo naktines išvykas ir laiko liežuvį už dantų? Yra paslapčių, kurias žino visas miestas, bet jos vis tiek lieka paslaptimis.

Jie išlipo prie skersgatvio, tokio siauro ir purvino, kad Džahanas net sudvejojo, eiti ar ne. Pirmas žingsniavo vežėjas su drumzliai šviečiančiu žibintu. Iš kairės ir dešinės dunksojo aplūžusios medinės trobelės, sukrypusios kaip senės. Jie ėjo ištisą amžinybę, kol atsidūrė prie puošnių vartų. Baltųjų eunuchų vyresnysis tris kartus pabeldė žiedu, luktelėjo, paskui du kartus pabeldė ranka.

– Hiacintas? – paklausė balsas už durų.

– Hiacintas, – atsakė baltųjų eunuchų vyresnysis.

Džahanui pritrūko oro. Jam kilo baisus įtarimas, kad eunuchas žino pravardę, kuria vaikystėje jį vadindavo motina. Jis išsigando ir nebenorėjo eiti su šiuo žmogumi į vidų, bet vartai jau buvo atkelti.

Juos pasitiko neūžauga, mažesnės Džahanas nebuvo matęs. Išskyrus krūtinę, visa buvo maža – rankos, kojos, pirštai.

– Niekada nematei neūžaugų? – nusijuokė ji. – Ar niekada nematei moterų?

Džahanas paraudo, dar labiau ją prajuokindamas.

– Iš kur jūs jį ištraukėt? – paklausė neūžauga, atsisukusi į Kamyl Agą.

– Jo vardas Džahanas. Architektas. Talentingas, bet minkštos širdies.

– Nieko, mes turim vaistų, – tarė ji. – Sveikas atvykęs į sielvartų hamamą!

Baltųjų eunuchų vyresnysis, matyt, čia dažnas svečias, klestelėjo ant didelių ryškių pagalvių ir liepė sėstis Džahanui. Netrukus pasirodė penkios sugulovės su muzikos instrumentais – liutnia, tambūrinu, lyra ir nendrine dūdele. Džahanas vedžiojo akimis nuo vieno veido prie kito, kol jo žvilgsnis apsistojo prie pas-

kutinės. Aukšta kakta, daili nosis, smailus smakras ir didžiulės rudos akys... ji buvo stulbinamai panaši į Mihrimah. Džahanui apsvaigo galva. Moteris, matyt, nujausdama, kokį padarė įspūdį, pakreipė galvą ir šelmiškai jam nusišypsojo. Sugulovės uždainavo linksmą dainą.

Svečiams buvo atneštas sidabrinis padėklas su šafrano spalvos rutuliukais, kiekvienas sulig graikiniu riešutu. Džahanas paėmė vieną ir ėmė atsargiai sukioti tarp pirštų. Kamyl Aga vieną po kito nugurkė tris ir užsimerkęs atsilošė. Džahanas įsidrąsino ir nurijo rutuliuką. Skonis buvo keistas, iš pradžių aštrus ir saldus, paskui – it raudonėlio. Tarnaitė įnešė grafinus su raudonuoju vynu. Iš pradžių jis gėrė apdairiai, nes niekuo nepasitikėjo.

Greta prisėdo neūžauga.

– Girdėjau, netekai mylimosios.

– Dramblio.

Džahanas laukė prunkštelėjimo, bet nesulaukė. Ji pripylė jam taurę ir tarė:

– Aš žinau, kaip tau sunku. Turėjau šunį. Kai jis nugaišo, iš galvos krausčiausi. Niekas manęs nesuprato. „Juk tai tik šuo, Zainab." Neišmanėliai. Gyvūnai ištikimesni draugai už žmones.

– Jūs teisi, – sutiko Džahanas ir vėl gurkštelėjo vyno. – Gyvūnai nemeluoja.

Muzika garsėjo ir greitėjo. Vėl pasirodė padėklas su rutuliukais. Šį kartą Džahanas paėmė didesnį ir užsigėrė vynu. Kad ir kaip jis stengėsi nežiūrėti į moterį, tokią panašią į Mihrimah, jo žvilgsnis vis krypo į ją. Net angeliška šypsena, apatinės lūpos linkis buvo lygiai kaip velionės. Veidą įrėmino dailiai krintančios skraistės, perregimos ir lengvos it ryto migla, klostės. Ji labiau pasitikėjo savimi ir elgėsi laisviau už kitas moteris; gal turėjo mažiau rūpesčių.

Džahanas atsikvošėjo išgirdęs Zainab balsą:

– Nori, parodysiu tau jo drabužius?

– Kieno?

– Savo šuns. Nori pamatyti?

– Noriu.

Baltųjų eunuchų vyresnysis, jau įkaušęs, susiraukė, bet nutylėjo. Džiaugdamasis, kad gali dingti jam iš akių, Džahanas nuėjo paskui Zainab į namo gilumą. Ji atsivedė jį į didžiulį kambarį, kuriame visi baldai buvo mažučiai: lova, žemi staliukai, kilimas. Viename kambario kampe stovėjo mažutė dalbergijos medienos komoda su daugybe stalčių. Juose gulėjo mažos odinės liemenės, kailinėliai, šalikai. Buvo net striukelė. Drabužiai buvo maži, matyt, šuo buvo nedidukas. Zainab šniurkščiodama pasakojo, kad rado jį dar šuniuką, visur ieškojo motinos, kol įsitikino, kad šuo niekam nereikalingas, kaip ir ji. Nuo tada juodu buvo neišskiriami.

Džahanas padavė jai nosinę, ji dėkingai ją paėmė ir nusišnypštė. Paskui pažvelgė į jį, lyg matytų pirmą kartą:

– Užkelk mane ant kėdės.

Ji buvo lengva kaip vaikas.

– Aš trisdešimt metų verčiuosi šiuo amatu, – tarė, nenuleisdama nuo jo akių. – Mačiau ir šilto, ir šalto. Sutikau ir angelų, ir velnių. Likau gyva, nes laikiau liežuvį už dantų. Nekišau nosies ne į savo reikalus. Bet tu man patikai. Tu geras žmogus.

Gretimame kambaryje kažkas subarškėjo. Gal tarp grindų lentų įstrigo pelė.

– Eunuchas, – pritildė balsą Zainab. – Saugokis jo.

– Kodėl?

– Saugokis, ir tiek, – atkirto ji ir nušoko nuo kėdės.

Kai juodu grįžo į salę, dainos tebeskambėjo, tik jau ne linksmos, o liūdnos. Zainab atsisėdo prie baltųjų eunuchų vyresniojo ir pradėjo jį girti, vaišinti ir girdyti.

Džahano akys ėmė merktis, jis susmuko ant pagalvių ir būtų užmigęs, bet pro muziką išgirdo balsą:

– Galiu prisėsti?

Tai buvo ji – Mihrimah antrininkė.

Kekšė atsiklaupė priešais ir pripylė taurę vyno, braukdama rankovėmis jam per kelius. Kai jis išgėrė, ji nuavė jam batus, prispaudė pėdas sau prie krūtinės ir labai švelniai pradėjo trinti. Džahaną it juodoji tulžis užplūdo baimė. Jis nenorėjo jos geisti. Suėmė ją už rankų, gal neleisdamas jai jo liesti, o gal pasiduodamas pagundai paliesti ją.

– Tau patinka mano rankos? – paklausė ji.

– Tu man kai ką primeni.

– Tikrai? Moterį, kurią mylėjai?

Džahanas išlenkė dar vieną taurę, ir kekšė iškart ją vėl pripylė.

– Kur ji dabar?

– Mirusi, – atsakė jis.

– Vargšeli tu mano, – ir jinai pabučiavo jį. Jos lūpų skonis buvo kaip šalto šerbeto. Paleistuvės liežuvis palietė jo liežuvį ir atsitraukė. Džahaną nenoromis apėmė geismas. Ji stipriai apkabino jį, delnais spausdama jo sprandą. Staiga Džahanas suvokė, kad visi dingo – muzikantės, Zainab, baltųjų eunuchų vyresnysis.

– Kur jie? – sunerimęs paklausė Džahanas.

– Nusiramink, visi išsivaikščiojo po kambarius. O mums ir čia gerai.

Jie vėl pasibučiavo. Kekšė vedžiojo jo rankas savo kūnu, skatindama glamonėti jos krūtis, jos klubus, plačius ir apvalainus. Džahanas užvertė jai sijonus, nuo jo svorio sušnarėjo tafta. Pirštai nuslinko sugulovei į tarpukojį, įlindo į jos drėgną tamsų urvą. Švokšdamas atsidūrė ant jos, plėšdamasis drabužius, plėšdamas nuo jos drabužius, nebepajėgdamas sustoti.

– Mano liūte, – sušnibždėjo jam į ausį moteris.

Jis įkando jai į kaklą, iš pradžių švelniai, paskui smarkiau.

– Vadink mane Mihrimah, – iškvėpė ji.

Galvoje Džahanui lyg būtų sugriaudę. Jis atstūmė ją ir svirduliuodamas atsistojo.

– Iš kur tu žinai jos vardą?

Kekšė krūptelėjo.

– Tu pasakei.

– Netiesa.

– Tiesa. Ką tik, prisimink.

Gal iš tikrųjų pasakė? Dvejojo. Pamačiusi, kad jis suglumo, sugulovė tarė:

– Vynas sumaišė tau protą. Tu pats man pasakei, prisiekiu.

Jis pasišleikštavęs susiėmė galvą rankomis. Turbūt ji sako tiesą. Būtų patikėjęs, jei ne drebančios moters lūpos – nejučiomis ar sunerimus.

– Maldauju, išeik, – pasakė jis.

– Nebūk mažas, – užgauliai šyptelėjo kekšė ir prisispaudė prie jo.

Jos putlios krūtys traukė jį į spąstus. Džahanas suspaudė jai riešus taip, kad krumpliai pabalo, ir valandėlę atrodė, kad neatsispirs jos kerams. Tačiau jis ją atstūmė, per greitai, per smarkiai. Sugulovė žnektelėjo ant grindų, aiktelėjo ir nuščiuvo. Stojo mirtina tyla. Džahanas susverdėjo, pirmą kartą pamatęs geležines židinio groteles, į kurias ji griūdama trenkėsi galva. Nespėjo jis atsikvošėti, kai atsidarė durys ir į kambarį šaukdama įbėgo Zainab. Ji pasilenkė prie gulinčios moters pasiklausyti, ar ši dar kvėpuoja, ir išėjo iš veido.

– Ji nebegyva, – sušuko Zainab ir atsisuko į Džahaną, išplėtusi akis iš siaubo. – Tu užmušei eunucho numylėtinę.

DŽAHANAS IŠLĖKĖ IŠ kambario, kiek kojos nešė, perbėgo sodą ir nuskuodė tamsiu skersgatviu, nuogąstaudamas, kad tučtuojau iš tamsos išnirs šešėliai ir puls jį. Kai pribėgo gatvę, kakta buvo prakaituota, o širdis taip daužėsi, kad jis neabejojo, jog girdi visas sielvartų hamamas. Žengė žingsnį, ir jį apėmė neviltis. Jis neturi kur eiti. Jis negali grįžti į rūmų žvėryną. Kaip tik ten jo pirmiausia ieškos baltųjų eunuchų vyresnysis. Galėtų prašyti prižiūrėtojų pagalbos, bet ne visais pasitiki, o vieno išdaviko užteks.

Kai jau buvo bepametąs galvą, jam toptelėjo: Davūdas. Didžiuliuose jo rūmuose Džahanas galės slėptis kelias dienas, gal net savaites. Įtakingas ir garsus Davūdas gal net sugebėtų apsaugoti jį nuo baltųjų eunuchų vyresniojo rūstybės. Bet jis negali pėsčias eiti į Ejupą vidury nakties. Reikia arklio. Karieta, kuria jie atvažiavo, laukia arklidėje. Jis pasuko ten, vildamasis, kad vežėjas miega.

Deja. Vežėjas ne tik nemiegojo, bet ir buvo ne vienas. Jis sekė šeimininko pavyzdžiu. Baltųjų eunuchų vyresnysis mėgavosi hašišu ir vynu, o jo tarnas irgi linksminosi. Džahanas pirštų galais apėjo karietą, nors galėjo nesivarginti – vežėjas su šliundra buvo pernelyg užsiėmę. Arkliai, nors ir nirtūs, stovėjo ramiai, pastatę ausis, žibančiomis akimis, lyg nujaustų, kas vyksta karietoje.

Džahanas prisiartino prie vieno iš vis dar pakinkytų keturių arklių, pilkesnio už grindinio akmenis eržilo. Lėtai lėtai iškinkė ir nusivedė prie vartų. Tą akimirką vežėjas suinkštė iš malonumo ir ėmė dar uoliau darbuotis. Džahanas šiurkščiai trūktelėjo žirgą

už pavadžio, šis atmetė galvą, bet, laimė, nesužvengė. Džahanas mintimis padėkojo Dievui: matyt, pasirinko romiausią arklį iš keturių. Jam atrodė, lyg juo rūpinasi kažkieno dvasia – Mihrimah, Nikolos, meistro Sinano. Gal net Čhotos. Nebegyvų draugų jis turi daugiau negu gyvų.

Džahanas paleido arklį šuoliais, tik vėjas taršė plaukus. Nebijojo džinų, tūnančių tamsiose kertėse, nes seniai suprato, kad žmonės baisesni. Laikėsi šešėlyje, vengdamas nakties sargybos, ir galop prijojo Davūdo rūmus. Tarnai, suglumę, kad svečias atvyko taip siaubingai vėlai, vis dėlto palydėjo jį pas šeimininką, kuris jau buvo atsigulęs.

Davūdas sutrikęs mindžikavo:

– Kas atsitiko?

– Atleisk man, daugiau neturiu kur eiti, – tarė Džahanas.

Jis paėmė tarno atneštą šerbetą su muskusu. Rankos taip drebėjo, kad šiek tiek gėrimo išsiliejo ant kilimo. Jis bandė išvalyti dėmę rankove, bet tik išterliojo ją. Visiškai sutrikęs, įsistebeilijo į grindis ir pamatė tai, ko anksčiau nepastebėdavo. Keista: tave ištiko baisi bėda, o į akis krinta visokie niekai. Dabar jis pamatė, kad kilimas meistro Sinano.

– AŠ... UŽMUŠIAU ŽMOGŲ.

Davūdas išblyško kaip drobė.

– Ką? Kaip?

– Mylimiausią baltųjų eunuchų vyresniojo kekšę... – tarė Džahanas, nežinodamas, kaip tęsti.

Jis papasakojo apie šio vakaro įvykius – neūžaugą, muzikantes, sugulovę, kuri bandė jį sugundyti ir jai, dievaži, pavyko, nors jis nepaminėjo jos trikdančio panašumo į Mihrimah.

– Nežinau, kaip... – Džahanas duso. – Pastaruoju metu nutiko keistų įvykių. Ir man atrodo, kad jie susiję su mokytoju Sinanu.

Davūdas kilstelėjo antakį:

– Mokytojui, tesiilsi jo siela rojuje, jau neberūpi šio pasaulio tuštybė.

– Taip, tebūnie palaimintas jo atminimas. Bet aš tęsiu jo darbą. Tu pats anądien sakei. Dabar mūsų liko tik du, – Džahanas nutilo ir įdėmiai įsižiūrėjo į draugą. – Tau irgi gali grėsti pavojus.

Davūdas numojo ranka į perspėjimą:

– Nesirūpink. Man niekas negresia.

– Aš ją užmušiau... – vėl ištarė apsvaigęs Džahanas, linguodamas it vaikas, kuriam reikia paguodos.

– Rytoj rytą išsiaiškinsiu. Tau reikia pailsėti.

Davūdui įsakius, tarnai paklojo Džahanui lovą ir atnešė dubenėlių su figomis, datulėmis ir ąsotį bozos. Džahanas gėrė ir valgė mažai, paskui krito į neramų miegą.

Siela pasiekė pragaro gelmes, ir vis dėlto jis miegojo. Pabudo

apie vidurdienį ir pamatė ant sofos naujutėlius drabužius. Dėkingas apsirengė ir nuėjo pas Davūdą, šis laukė jo apačioje su trimis vaikais – jauniausiai dukrelei dar nebuvo ketverių. Berniukai buvo kaip iš akies luptas tėvas ir akivaizdžiai jį dievino. Džahanui suspaudė širdį. Jis neturi nei žmonos, nei palikuonių. Po šitiek metų šiame šešėlių ir aidų mieste jis vėl toks pat vienišas kaip tada, kai čia atvyko.

– Blogos naujienos, – sušnibždėjo Davūdas, kad vaikai neišgirstų. – Tu nesuklydai: ji iš tikrųjų mirė.

Džahanas aiktelėjo, gaudydamas orą. Iki šiol jis slapta vylėsi, kad ji tik nesunkiai sužeista.

– Ką dabar ketini daryti? – su užuojauta paklausė Davūdas.

– Negaliu likti Stambule. Turiu išvykti.

– Gali likti pas mus, kiek nori.

Džahanas nusišypsojo. Jį sujaudino Davūdo kilnumas. Bet kuris kitas didikas būtų vengęs žmogaus, patekusio į bėdą. Taip, Džahanas atjojo pas jį, ketindamas kurį laiką čia pagyventi. Bet dabar, pamatęs Davūdą su mažais vaikais, suprato, kad negali užtraukti jiems bėdos.

– Aš tau labai dėkingas, bet eisiu. Taip bus geriau.

Davūdas susimąstė.

– Mano uošvis turi sodą netoli Trakijos. Ten būsi saugus, kol audra nurims. Aš tau duosiu arklį. Keliauk ir lauk mano žinios.

Jie nusprendė, kad išvykti saugiau sutemus. Džahanas kiaurą dieną žaidė su vaikais, krūpčiodamas nuo menkiausio garso, atsklidusio iš lauko. Po vakarienės Davūdas davė jam arklį, šiltą apsiaustą ir maišelį pinigų.

– Nenusimink, – tarė jis. – Netrukus grįši.

– Kaip aš tau atsilyginsiu?

– Mes kartu užaugom, – tarė Davūdas. – Prisimink, ką sakė

mokytojas. „Ne tik broliai. Jūs esate vienas kito kelionės liudytojai.“

Džahanas linktelėjo, jam gniaužė gerklę. Jis prisiminė ir tolesnius žodžius. „Jūs esate vienas kito kelionės liudytojai. Taigi jūs žinosite, jei kuris nors išklys iš kelio. Eikite išmintingųjų, budriųjų, mylinčiųjų, stropiųjų keliu.“

Juodu apsikabino, ir valandėlę atrodė, lyg greta jųdviejų širdžių dusliai plaktų trečia, lyg šalia būtų Sinanas, žiūrėtų į savo mokinius, klausytųsi jų ir melstųsi už juos.

DŽAHANAS LĖTAI, BET ryžtingai ėjo tamsiausiomis gatvėmis. Davūdui nesakė, kad nusprendė neišvykti iš Stambulo neatsisveikinęs su Čhota. Priėjo Prancūzijos pasiuntinio rūmus. Nedera pas jį – kaip ir pas bet ką – užsukti nekviestam, bet jis vylėsi, kad jam bus atleista.

Tarnas, atidaręs duris, manė kitaip. Šeimininkas mėgsta pamiegoti ir jam negalima trukdyti. Bet Džahanas nenusileido. Ginčydamiesi jie pakėlė tokį triukšmą, kad netrukus iš namo gilumos atsklido mieguistas balsas:

– Kas čia, Achmadai?

– Vienas įžūlus vargeta, pone.

– Duok jam duonos ir tegu nešdinasi.

– Jis nenori duonos. Jis sako, kad turi pasikalbėti su jumis apie dramblį.

– A! – stojo trumpa tyla. – Įleisk jį, Achmadai.

Žmogus, kurį Džahanas išvydo prieškambaryje, – be pudruoto peruko, su didžiulį pilvą aptempiančiais naktiniais marškiniais iki kelių, – nelabai priminė pasiuntinį, matytą anksčiau.

– Meldžiu atleisti, kad sudrumsčiau jums ramybę, – žemai nusilenkė Džahanas.

– Kas tu? – paklausė pasiuntinys.

– Aš dramblio, kurį jūs pjaustėt, varovas, maloningasis pone.

– Aišku, – atsiliepė mesjė Brevas, prisiminęs įžūlų prižiūrėtoją, nenoriai perdavusį jam maitą.

Džahanas ėmė sklandžiai meluoti, nes pakeliui buvo sugalvojęs, ką pasakys:

– Šią naktį sapnavau baisų sapną. Vargšas dramblys labai kankinosi ir maldavo jį palaidoti.

– Tai jau padaryta, – atsakė mesjė Brevas. – Dvėsena pasmirdo, ir mes ją užkasėm.

Džahanui pervėrė širdį.

– Kur jo kapas?

Pasiuntinys nežinojo. Jis įsakė tarnams atsikratyti maitos, jie taip ir padarė. Pamatęs, kaip nusiminė Džahanas, jis tarė:

– Nenusimink, drauge mano. Eime, aš norėčiau tau kai ką parodyti.

Juodu kartu įėjo į kambarį, kuriame nebetilpo knygos, rankraščiai ir visokios keistenybės. Mesjė Brevas, priešingai nei kiti pasiuntiniai, kuriuos labiausiai domino rūmų intrigos, puikiai pažinojo Osmanų imperiją ir nepriekaištingai kalbėjo turkų, arabų ir persų kalbomis. Ištyręs arabų spausdinimo stakles, jis troško tokias turėti ir Paryžiuje, kad knygos galėtų keliauti po pasaulį taip laisvai, kaip pasiuntiniai.

Dabar Džahanas suprato, kodėl mesjė Brevas nesupyko išvydęs prie durų neprašytą svečią. Tiesą sakant, jis apsidžiaugė radęs klausytoją, su kuriuo galės pasikalbėti apie dramblio skrodimą. Nekantraudamas papasakoti apie savo atradimus jis padavė Džahanui piešinius. Dailininkas jis buvo prastas, bet dramblio anatomiją pavaizdavo su visomis smulkmenomis.

– Vieną gražią dieną parašysiu traktatą, – tarė jis. – Žmonės turi žinoti dramblio sandarą. Ne kiekvienas matė tokio puikaus gyvūno vidų!

Džahano žvilgsnis nejučiomis nukrypo į lentyną, ant kurios švytėjo nusvidinta dramblio iltis. Pamatęs, kur jis žiūri, pasiuntinys tarė:

– Atminas iš Stambulo.

– Galiu palaikyti? – paklausė Džahanas. Pasiuntinys linktelėjo, ir jis atsargiai paėmė iltį. Jį užplūdo sielvartas, ir akys pasruvo ašaromis.

Mesjė Brevas tylomis žiūrėjo į jį, veidas trūkčiojo nuo vidinės kovos. Pagaliau jis atsiduso ir tarė:

– Gali pasiimti.

– Tikrai?

– Aiškiai matyti, kad tu mylėjai šitą gyvulį, – tarė pasiuntinys, mostelėdamas ranka gal nerūpestingai, gal užjaučiamai, o gal ir taip, ir taip. – Aš turiu piešinius. Jų pakaks padaryti Paryžiui įspūdį.

– Labai ačiū, – tarė Džahanas, ir jo balsas nutrūko.

Džahanas išėjo su iltimi rankoje. Praėjusią naktį jis buvo puolęs į neviltį, dabar šiek tiek atkuto. Iltis švytėjo ir šildė jam širdį. Lyg su juo būtų Čhota. Ant peties tabalavo maišelis su keliais daiktais, kuriuos jam davė mesjė Brevas, – kastuvu, žvake, raudonu šaliku ir virvute. Džahanas kai ką sumanė.

Jis užšoko ant arklio ir nujojo Mihrimah mečetės link. Nulipo ir nuėjo palei sienas. Pamatė cercį, apsipylusį droviais rausvais žiedais, ir prie jo iškasė gilią stačiakampę duobę. Galėjo pasilikti iltį, bet manė, kad tai būtų savanaudiška. Čhota nusipelnė kapo. Antkapiniai paminklai statomi tik sultonams, viziriams ir turtuoliams. Po skurdžiaus mirties jį savo maldose prisimena artimieji. Visos mirtingos būtybės palieka šiame pasaulyje žymę, tegu menką ir trumpalaikę, išskyrus gyvūnus. Jie ištikimai tarnauja, jie kovoja kare, jie rizikuoja gyvybe dėl šeimininkų, o kai padvesia, atrodo, lyg jų niekada nebuvo. Džahanas nenorėjo, kad

taip nutiktų ir Čhotai. Čhota nusipelnė, kad žmonės jį prisimintų su meile ir pagarba. Gal tokios mintys ir šventvagiškos, bet jam vis tiek. Jam buvo labai skaudu, kad Čhota nepateks į dangų. Jei žmonės melsis už dramblį, galbūt jis vis dėlto atsidurs rojuje.

Džahanas atsargiai įdėjo iltį į duobę.

– Lik sveikas. Susitiksime rojuje. Girdėjau, kad ten daug medžių su skaniais lapais.

Tą akimirką jį apgaubė keista ramybė. Pirmą kartą susitaikė su savimi. Pasijuto visatos dalimi, o visata tapo jo dalimi. Pagaliau suprato mokytojo žodžius. Visatos centras ne Rytuose ir ne Vakaruose. Visatos centras ten, kur žmogus nusilenkia meilei. Kartais ten, kur palaidota mylima būtybė. Jis užkasė duobę ir išlygino paviršių. Paskui virvele pažymėjo kapo kontūrus. Į tą vietą, kur turėtų ilsėtis Čhotos galva, įsmeigė sausą šakelę ir pririšo prie jos raudoną šaliką. Greta pastatė žvakę ir atsisėdo prie kapo parietęs kojas, tiesus kaip šūvis. Dabar tereikia sulaukti, kol kas nors eis pro šalį.

Laukti teko neilgai. Netrukus prie jo priėjo jaunas liesas ožkų piemuo. Jis pažvelgė į kapą, paskui į Džahaną, tada vėl į kapą.

– Kas čia, efendi?

– Kapas.

Jaunuolis, be garso judindamas lūpas, ėmė melstis. Baigęs paklausė:

– Kas čia palaidotas? Jūsų pažįstamas?

– Ša. Kalbėk pagarbiau.

Tamsios piemens akys išsiplėtė:

– Kas jis?

– Šventasis. Labai galingas.

– Kaip gyvas negirdėjau, kad mūsų krašte būtų gyvenęs šventasis.

– Jis norėjo artimiausius šimtą metų likti nežinomas.

– Tai kaip jūs sužinojot, efendi?

– Jis man pasirodė pranašingame sapne ir pasakė, kur jo kapas.

Piemuo atsiklaupė šalia Džahano ir pakreipė galvą, lyg tikėtųsi išvysti lavoną po žeme.

– Ar jis gali išgydyti ligas?

– Jis išgydo viską.

– Mano sesuo nevaisinga. Jau tris vasaras ištekėjusi ir vis dar nepastojo.

– Atvesk ją čia. Šventasis gali padėti. Ir sesers vyrą atvesk – gal jis kaltas.

– O kuo vardu šventasis?

– Čhota Baba.

– Čhota Baba, – pagarbiai pakartojo piemuo.

Džahanas lėtai atsistojo.

– Turiu eiti. O tu rūpinkis kapu. Žiūrėk, kad niekas jo neišniekintų. Tu esi Čhota Babos kapo sergėtojas. Ar galiu tavimi pasitikėti?

Piemuo iškilmingai linktelėjo:

– Nesirūpinkite, efendi. Aš prižiūrėsiu kapą, duodu žodį.

Taip mieste ant septynių kalvų tarp daugybės šventųjų kapų, senų ir labai senų, musulmonų, krikščionių, žydų ir stabmeldžių, atsirado dar vienas, ir žmonės lankydavo jį – kas sielvarto, kas džiaugsmo valandomis.

DŽAHANAS JOJO VISĄ popietę ir galop atsidūrė kryžkelėje – kelias į dešinę per išdžiūvusių upių vagas vedė į šiaurę, į Trakiją. Šiuo keliu jam patarė joti Davūdas. Kelias į kairę vingiavo į vakarus per lygumas ir banguotas kalvas; apylinkės buvo mielesnės – žalesnės, gražesnės, tačiau jo verčiau nesirinkti, nes jis ne tik ilgesnis, bet ir sunkesnis, be to, pavojingesnis, nes miškuose bastosi plėšikai. Džahanas jau buvo besukąs į dešinę kaip ketino, bet jam toptelėjo, kad Čhota, jei būtų buvęs gyvas, būtų nuplumpinęs kitu keliu. Ir jis nei iš šio, nei iš to nejučiomis pasirinko žaliąjį kelią.

Kurį laiką jojo risčia grožėdamasis gamtovaizdžiu. Oras kvepėjo pušimis ir drėgna žeme. Nuojauta kuždėjo, kad jis teisingai daro, bastydamasis aplinkkeliais, užuot jojęs, kaip buvo sutarta. Netrukus nusileido saulė, rytuose patekėjo siauras blyškus pusmėnulis. Tada Džahanas prisiminė smuklę, kurioje vakarieniavo su Davūdu, – jauni vilčių kupini pameistriai, grįžtantys iš Romos. Jei neklysta, smuklė kažkur netoliese.

Džahanas ją rado jau sutemus. Arklininkas nuvedė arklį į arklidę, o Džahanas įėjo į vidų. Viskas atrodė lygiai taip pat: tvankūs kambariai viršuje, didžiulė triukšminga salė apačioje, stiprus keptos mėsos kvapas. Pasaulyje, kuriame viskas pamažu nyksta, nepasikeitusi pakelės smuklė turėjo nuraminti Džahaną, bet jį apėmė begalinė neviltis. Vėl užplūdo sielvartų hamamo vaizdai. Sugulovės, besilenkiančios jo pabučiuoti, veidas virto Mihrimah veidu. Kartais jam atrodydavo, kad jis užmušė ne kekšę, o mylimąją ir kad slapta to norėjo, nors ir suprato, jog tai neįmanoma.

Džahanas atsisėdo prie nedailiai aptašyto stalo netoli akmeninio židinio ir paskendo neramiose mintyse. Aplinkui traškėjo pliauskos, skambėjo juokas ir garsios kalbos. Į kairę ir į dešinę lakstė tarnai, iš pažiūros broliai. Netrukus vienas – malonaus veido, linksmos šypsenos – priėjo prie Džahano ir paklausė, kas jis ir kur keliauja. Jo gyvose akyse Džahanas išvydo beatodairišką smalsumą – kaip savo, kai buvo šio vaikino amžiaus, ir slaptą norą palikti tėviškę, nes tikrasis gyvenimas yra kitur.

Kai vaikinas atnešė jam garuojantį dubenį tirštos aštrios jautienos sriubos su daržovėmis, Džahanas tarė:

– Kai lankiausi čia paskutinį kartą, tu dar nebuvai gimęs.

– Tikrai? – susidomėjo vaikinas. – Turbūt jus aptarnavo mano tėvas.

– O kur jis dabar? – paklausė Džahanas, nurijęs kąsnį.

– Čia, kurgi daugiau. Neprigirdi dešine ausimi, bet kaire girdi puikiai. Aš jam papasakosiu apie jus. Pastaruoju metu jis kalba tik apie praeitį.

Džahanas linktelėjo ir valgė toliau. Kai jis šluostė dubenį duonos gabalėliu, pasirodė smuklininkas. Jis papilnėjo, o pilvas dydžiu ir forma priminė statinę. Džahanas pamatė, kaip vaikinas parodė į jį ir kažką sušnibždėjo tėvui į ausį. Po valandėlės senis atsidūrė prie Džahano.

– Sūnus sakė, kad jūs architektas ir buvote pas mus apsistojęs prieš daugelį metų.

– Taip, buvau čia su draugu, – patvirtino Džahanas, pakėlęs balsą.

Smuklininkas prisimerkė ir atsitiesė. Tyla jau darėsi nesmagi, kai jis lėtai ištarė:

– Prisimenu.

Džahanas juo nepatikėjo. Kaip jis gali juodu prisiminti, juk

čia nuo to laiko buvo užsukę šimtai žmonių? Lyg skaitydamas jo mintis, smuklininkas atsisėdo priešais ir tarė:

– Aš judviejų neužmiršau dėl tavo bendro. Keistas vaikinas. Aš net svarsčiau, draugai jūs ar priešai.

Džahanas suglumęs įsmeigė akis į jį:

– Ką jūs norit pasakyti?

– Jis paprašė kaponės. Aš paklausiau, kam jam jos reikia. Čia užsuka visokių nenaudėlių, ir aš nenoriu nemalonumų. Ką aš galiu žinoti, gal jis ketina ką nors papjauti? Jis pažadėjo grąžinti. Ir tikrai grąžino.

Džahanas pastūmė į šalį tuščią dubenį, staiga jam pasidarė bloga. Bet iš senio veido suprato, kad šis dar nebaigė pasakoti.

– Man kilo įtarimų. Žvilgtelėjau pro rakto skylutę. Jūs buvot apačioje. Visi buvo apačioje.

– Ir ką jūs pamatėt? – paklausė Džahanas.

– Jūsų *draugas*, – antrą žodį smuklininkas ištarė, neslėpdamas patyčios, – pjaustė knygą, įrištą oda. Kapojo kaip medį.

– Mus apiplėšė, – tarė Džahanas. – Pavogė mano brėžinius... mano dienoraštį. Viskas žuvo.

– Ne, efendi. Mano smuklėje niekada nebuvo vagysčių. Čia padori vieta. Tavo daiktus sunaikino tavo „draugas". Dievas žino, kur jis dėjo popieriaus skiautes.

– Bet... kam?

– Cha! Jei sužinosit, ateikit pasakyti man, nes aš seniai laužau galvą.

Kai smuklininkas nuėjo, Džahanas užsisakė alaus, kuriuo garsėjo šis kraštas. Nuolat krūpčiojo, lyg jį kiaurai koštų vėjas. Išgėręs alų sumokėjo, nešykštėdamas arbatpinigių, ir nuėjo į arklidę.

– Mano arklys pašertas ir pagirdytas?

– Taip, efendi.

– Pabalnok jį.

– Jūs išvykstat? Kyla audra. Naktį miške pavojinga.

– Aš nejosiu per mišką, – atsiliepė Džahanas. – Aš grįšiu į miestą.

Jis jojo į Stambulą pro pakelės guobas ir čiurlenančius upokšnius, o audra lipo ant kulnų it medžioklinis šuo. Arklys krūpčiojo nuo kiekvieno perkūno trenksmo. Audra kuo toliau, tuo labiau artėjo ir garsėjo, bet jam pavyko išvengti lietaus, pabėgti nuo švininių debesų, sekančių įkandin. Jis lėkė per juodus laukus, neįžvelgiamai juodus, be jokių atspalvių, ir svarstė, ar tokia yra mirtis. Jei taip, ji nebaisi, tik nesuvokiama.

Džahanas šuoliavo per slėnį, nusėtą dideliais akmenimis, kurie iš tolo priminė senius, susitraukusius, kad būtų šilčiau. Jojant pro šalį jį apėmė keistas jausmas, lyg jie stebėtų jį bereikšmiais žvilgsniais, nes jų gyvenime sudužo tiek vilčių, kad jie jų nebepuoselėja.

Netoli Stambulo audra nukrypo į dešinę ir pasiekė miestą pirma. Tolumoje tvykstelėjo žaibas, užliedamas kupolus ir kalvas skaisčiai mėlyna šviesa. Tas beveik stačias liepsnos stulpas atrodė it akimirksnį atsivėrusio dangaus spindesys. Džahanas vėl pamanė, kad šis miestas be galo gražus, nors ir akmenširdis. Netrukus purvyną po arklio kanopomis pakeitė grindinys. Jis pasuko prie Belgrado vartų – vienintelių, kurie, jo nuomone, bus atkelti tokią valandą.

Jis neklydo. Sargybą ėjo būrys janyčarų aukštais turbanais, su skydais ir kardais rankose. Vienas snūduriavo stačias. Džahanas pasakė, kad jis rūmų mokyklos mokytojas, ir parodė jiems savo

antspaudą. Jie jį apklausė įtariai, bet pagarbiai, nes toks žmogus gali turėti įtakingų pažįstamų seralyje. Galop jiems nusibodo, ir jie jį praleido.

Kurį laiką Džahanas jojo, žiūrėdamas į tolimą jūrą, dabar juodą kaip degutas. Pašėlusi vėtra plėšė stogus, rovė jaunus medelius ir šiaušė bangas. Staiga prapliupo liūtis. Stambulo gyventojai vadindavo tokias audras mažąja Paskutinio teismo diena, lyg taip pasaulis būtų ruošiamas tvanui. Džahanas stengėsi laikytis po stogais, bet Davūdo rūmus pasiekė permirkęs iki siūlelio. Kažkur sulojo šuo, kažkas išrėkė kelis žodžius nežinoma kalba. Paskui stojo tyla, kurią lietaus šnaresys ne trikdė, o dar labiau pabrėžė.

Anksčiau, užsukęs pas Davūdą, jis neatkreipė dėmesio, kaip puikiai apsaugoti jo rūmai – aukštos sienos, geležiniai vartai, dygių krūmų gyvatvorė. Jis prisiminė Davūdo žodžius: „Žmonos skundžiasi: „Jūs esate vyriausiasis rūmų architektas, o net tvoros aplink namą nesutaisote“, – sako jos.“ Pririšęs arklį prie stulpo, Džahanas pasuko prie tvoros aplink sodą už namo, ieškodamas vietos, kurią reikia taisyti, ir rado kelis įlūžusius ir papuvusius statinius. Šiek tiek pabaksnojęs du išlupo, ir tvoroje atsirado skylė į svaigiai kvepiantį sodą. Įlindęs Džahanas pavaikščiojo aplink namą, svarstydamas, kaip patekti į vidų.

Sunku nebuvo. Džahanas žinojo, kad įtvirtintas namas paprastai turi vieną trūkumą: savininko puikybę. Neabejodamas, kad pro tokią užtvarą neprasibraus joks vagis, šeimininkas retai tikrina uždorius. Tačiau ilgainiui net aukščiausios sienos aptrupa, net aštriausi smaigai atšimpa. Pro medines dureles, vos besilaikančias ant vyrių, Džahanas įsėlino į vidų ir atsidūrė – sprendė iš kvapų – sandėliuke. Kai akys apsiprato su tamsa, jis iš lėto apėjo patalpą. Iš visų pusių supamas puodų su medumi ir sirupu, statinaičių su ožkos sūriais ir sviestu, džiovintų daržovių

ir vaisių pynių, puodų su javais ir riešutais, jis nejučiomis šyptelėjo įsivaizdavęs, kaip būtų apsidžiaugęs Čhota, atsidūręs tarp tokios gausybės maisto. Prisiminė naktį, kai besidaužančia širdimi įsmuko į rūmų observatoriją. Tada viskas buvo kitaip. Mokytojas buvo gyvas ir klestėjo, Čhota irgi, o mylima moteris dar nebuvo iškeliavusi iš šio pasaulio.

Koridoriaus nišoje vos žibėjo spingsulė. Džahanas paėmė ją ir ėmė lipti laiptais. Kambarys, kuriame juodu su Davūdu anądien vakarieniavo, atrodė didesnis, lyg sutemus būtų išsiplėtęs. Jis priėjo prie knygų lentynų, nežinodamas, ko ieško, bet neabejodamas, kad atpažins, kai tik ras. Anksčiau neturėjo laiko peržiūrėti ritinėlių, taigi to ėmėsi dabar. Išvyniojo pirmą ir apžiūrėjo. Nieko ypatingo. Dviem kitiems sugaišo dar mažiau laiko: vienas buvo turgaus, kitas – leprozoriumo projektas. Iš namo gilumos atsklido šnaresys, tylus it peteliškės sparnelių plazdėjimas. Džahanas nustėro. Sustingo ir ištempė ausis. Nieko. Tik tamsa ir jos nedrumsčiama ramybė.

Jis išvyniojo popieriaus ritinėlį ir pažino mokytojo rašyseną.

Mano ištikimas mokiny Džahanai,

šiandien atėjau tavęs aplankyti, bet manęs neįleido. Jau antrą kartą. Toks didžiojo vizirio įsakymas, sako sargybiniai. Bandysiu susitikti su mūsų sultonu ir gauti leidimą. O kol kas siunčiu tau šį laišką, kad žinotum, jog meldžiuosi už tavo gerovę, sūnau mano, ir kad nepažinsiu džiaugsmo, kol tu kalėsi už šių sienų.

Džahanas aiktelėjo. Vadinasi, mokytojas buvo atėjęs jo aplankyti kalėjime, bandė su juo susisiekti, bet jam nepavyko. Iškart

dingtelėjo kita mintis. Kodėl jis negavo laiško? Kas ir kodėl jį nučiuopo ir tiek laiko slėpė?

Drebančiomis rankomis jis išvyniojo trečią ritinėlį – Kirkčešmės akveduko projektą. Trečio nelaimingo atsitikimo vieta: žuvo aštuoni darbininkai, tarp jų Salachadynas. Jis vėl atpažino mokytojo rašyseną, grakščius auksinės plunksnos brūkšnius. Ir įžiūrėjo kažkokius ženklus kito atspalvio rašalu, panašius į tuos, kuriuos matė Siuleimanijės mečetės ritinėlyje. Žymės buvo kaip tik tose vietose, kur nugriuvo pastoliai.

Trečiame, Mulos Čelebio mečetės, projekte Džahanas pastebėjo tokį ženklą, kad jam užgniaužė kvapą. Iki šiol jis domėjosi plotais aplink pastolius. Tačiau čia ženklais buvo pažymėtas pusrutulis virš michrabo. Jį užplūdo prisiminimai apie Sančą: blyškus veidas, skambus balsas, ilgas šešėlis ant žolės. Ji pasakojo jam apie savo pagrobimą, o sėdėjo juodu šioje vietoje. Jis prisiminė kažkokius vyrus, vienas buvo Salachadyno brolis, slampinėjančius aplinkui, kol ji pasakojo, ir jo nuojautą, kad jie turi kažkokių kėslų. Tuo metu juodu su Sanča nusprendė, kad jie vagia medžiagas iš statybų. Taip nutikdavo dažnai. Žmonės paprastai vogdavo iš skurdo, kartais tiesiog iš malonumo nugvelbti svetimą daiktą.

Dabar jis suprato, kad tie vyrai tikrai turėjo kėslų, kad buvo surengtas sąmokslas trukdyti statybai, kad jie laukė, kol jis ir Sanča nueis. Bet nesulaukė, ir tai sutrukdė jiems įvykdyti įsakymą. Nelaimingas atsitikimas įvyko kitoje maldų salės pusėje. Kažkas žymėjo meistro Sinano brėžinius ne *po* įvykių, ne norėdamas išsiaiškinti, kodėl taip atsitiko, bet *prieš*. Sunerimęs Džahanas išmetė ritinėlį ir, keikdamas savo nerangumą, atsiklaupė jo paimti. Tebeklūpodamas jis prieš akis išvydo tris poras kojų.

Priešais stovėjo Davūdas naktiniais marškiniais su dviem tarnais.

– Tai bent staigmena! Maniau, vagis, o čia draugas!

Džahanas lėtai atsistojo. Neigti beprasmiška.

– Ką tu čia žiūrinėjai?

– Mulos Čelebio mečetės projektą, – atsakė Džahanas, ir jam kaktą išpylė prakaitas.

– Ne pats įspūdingiausias, bet pats gražiausias mūsų pastatas, – tarė Davūdas su šypsena, kuri tučtuojau išnyko. Kai vėl prabilo, balsas skambėjo kimiai ir šiurkščiai. – Reikėjo seniai sunaikinti tuos brėžinius, bet neprisiverčiau. Jie priminė mūsų praeitį, mūsų gražiausias dienas. Dabar matau, kad padariau klaidą. Vis per tą prakeiktą jautrumą.

Džahanas nejučiomis dirstelėjo į vyrus Davūdui už nugaros. Jų akys spindėjo rankose laikomų žvakių šviesoje. Džahaną nusmelkė iki pat paširdžių, nes vieną jis pažino, kurčnebylį, prieš kelias dienas palydėjusį jį prie baltųjų eunuchų vyresniojo karietos. Dabar atrodė, kad tai buvo kitame gyvenime.

– Kodėl grįžai? Ar neparūpinau tau risto žirgo ir saugaus prieglobsčio? – paklausė Davūdas.

– Parūpinai, – šiurkščiai atsiliepė Džahanas. – Matyt, kad manęs atsikratytum.

– Būk dėkingas. Tik šaitanas nepažįsta dėkingumo.

– Aš nesuprantu tik vieno dalyko: kam tu paskyrei mane dešimtininkų vyresniuoju. Kas čia per apgaulė?

– Aš norėjau tau padėti, Alachas liudytojas. Iš pradžių maniau, kad galėsime dirbti drauge. Tu pats viską sugadinai: pradėjai klausinėti apie meistro testamentą. Kodėl negali pripažinti, kad turi būti taip, kaip yra? – Davūdas įsistebeilijo į langą, čaižomą lietaus. – Visada toks buvai, – sumurmėjo alsiai, beveik nusivylęs. – Pernelyg smalsus savo nenaudai.

– Baltųjų eunuchų vyresnysis – tavo bendrininkas?

– *Bendrininkas*, – pakartojo Davūdas. – Koks šiurkštus žodis.

– O kaip tu jį pavadintum?

– Aš jam sakiau, kad sumanymas nuvežti tave į tuos nuodėmės namus nevykęs, – kalbėjo Davūdas, neatsakęs į klausimą. – Jis nepaklausė. Jis manė, kad tave galima papirkti kekšėmis ir hašišu. – Įsistebeilijo į Džahaną, lyg tikėdamasis užuojautos. – Jei būtų patikėjęs šį reikalą sutvarkyti man, nieko nebūtų atsitikę.

– Mokytojas amžinai nerimaudavo, kad išmėto savo brėžinius. Bet jis nieko nepamesdavo. Tu juos vogdavai, – tarė Džahanas. – O nelaimingi atsitikimai... Tu dėl jų kaltas. Salachadyno brolis tau dirbo. Jis taip ir nesuprato, kad tu nužudei jo brolį. Kiek dar žmonių tu apgavai? Kaip tu galėjai?

Stojo trumpa tyla, paskui Davūdas atsisuko į tarnus ir tarė:

– Eikite, palaukite už durų.

Džahanas žinojo, kad abu vyrai kurčnebyliai, bet, matyt, moka skaityti iš lūpų, nes jie tučtuojau išėjo. Kambaryje liko tik Davūdas ir Džahanas. Tarnai išsinešė žvakes, pasidarė tamsiau ir net, rodos, vėsiau, nes švietė tik mažutė spingsulė, kurią Džahanas atsinešė iš apačios.

– Dėl visų bėdų kaltas buvai tu, – tarė Džahanas. Burna jam išdžiūvo iš susijaudinimo. – Kai restauravome Aja Sofiją, tu pasikalbėjai su vietos gyventojais, ir kilo neramumai. Ką tu jiems pasakei?

– Tiesą, – Davūdas spjaute išspjovė šitą žodį it ugnis kibirkštis. – Pasakiau, jog jie liks be namų, nes šie trukdo sultonui ir jo pataikūnams grožėtis netikėlių šventykla. – Davūdas patylėjo, užplūstas prisiminimų. – Judu su Nikola buvot baisūs lengvatikiai. Aš pasamdžiau tuos vaikus. Liepiau įsitempti judu į lūšną, parodyti ligotą tėvą, kačiukus... Žinojau, kaip jus sugraudinti.

– Žinojai, kad mes pyksime ant mokytojo, – tarė Džahanas. – Tu jį išdavei.

– Ne, mokytojo aš neišdaviau, – atrėmė Davūdas, ir jo akyse šmėkštelėjo skausmo šešėlis.

– Tu jam kenkei kaip įmanydamas – argi tai ne išdavystė?

– Ne, – ramiai atsakė Davūdas. – Ne išdavystė.

– Romoje mes matėme paveikslą, – tarė Džahanas, stengdamasis, kad balsas nevirpėtų. – Mokytinį, kuris išdavė. Negi nesupranti, kad tu toks pat?

– Paveikslą aš prisimenu. Bet aš – ne mokytinis, o meistras Sinanas – ne Jėzus.

– O Tomazas... Italai... Ar jiems reikėjo mokytojo brėžinių, ar tai buvo dar viena tavo gudrybė?

– Tomazui – taip. Godus žmogelis, bet pernelyg nereikšmingas. Kurį laiką juo naudojausi. Paskui man jo paslaugų nebereikėjo.

Iki šios akimirkos Džahanas matė Davūdo veide įvairių jausmų atspindžius: įtūžio, sielvarto, pagiežos. Tik apgailestavimo neįžiūrėjo.

– Negi tavęs nė trupučio negraužia sąžinė?

– Kodėl turėtų graužti? Manai, kad aš negarbingas žmogus, šaitano parankinis... – Davūdas pritildė balsą, paskui vėl pakėlė. – Taip, aš melavau mokytojui. Apsimečiau, kad turiu giminių kaime. Rašydavau laiškus, siųsdavau dovanas. Tai buvo apgaulė.

– Nieko nesuprantu...

Davūdas nelinksmai nusijuokė:

– Aš neturiu giminių kaime. Visus išskerdė mūsų didysis sultonas.

– Kuris?

– Negi svarbu? – irzliai mostelėjo ranka Davūdas. – Negi jie

kuo nors skiriasi? Siuleimanas? Selimas? Muradas? Tėvas, sūnus, anūkas? Negi jie elgiasi kitaip nei jų protėviai?

– Nežinojau, kad tave ištiko tokia nelaimė, – liūdnai sušnibždėjo Džahanas.

– Mano šeimą iššudė sultonas Siuleimanas. Metai vėl buvo nederlingi, derlius menkas, negalėjome atiduoti rinkliavos. Mes nebuvome šiitai, bet daugelis kaimo gyventojų kalbėjo, kad žiemą reikėtų kraustytis į Persiją. Svetimame krašte bus geriau negu čia. Mūsų poetai apie kelionę kūrė dainas, mūsų moterys jas dainavo. Sultonas nusprendė duoti mums ištikimybės pamoką. Taip ir padarė. Man tada buvo dešimt metų.

Lietus jau nebepliaupė, tik dulkė. Džahanas išgirdo irklų teškenimą – matyt, pro šalį plaukė žvejų valtis.

– Keliems nukirto galvas. Tris dienas laikė, pamovę ant lazdų. Tada sukilo daugiau žmonių. Jų lavonus vėjas sūpavo savaitę. Iki šiol juos sapnuoju. Tada sukilo visi. Kareiviai grįžo ir sulygino kaimą su žeme.

– Kaip tu likai gyvas?

– Motina įstūmė mane į sandėliuką ir uždarė duris. Laukiau. Alkis mane kankino labiau negu baimė. Buvau kvailas vaikėzas. Kai išlindau, buvo naktis. Mėnesienoje išvydau lavonus. Brolių, dėdžių, motinos...

– Kodėl nieko nepasakojai mokytojui Sinanui? – prabilo Džahanas po ilgos tylos. – Jis būtų tau padėjęs.

– Tikrai? – Davūdas niekinamai jį nužvelgė. – Meistras Sinanas mokėjo prikelti iš numirusių kaip pranašas Jėzus?

– Mokytojas mylėjo tave kaip sūnų.

– Aš mylėjau jį kaip tėvą. Tėvą, kuris neteisus. Didis architektas, bet bailys. Susidūręs su žiaurumu ar neteisybe, niekada nė žodžio nepasakydavo. Net kai tu puvai kalėjime, jis nė piršto nepajudino!

– Būk gailestingas. Ką jis galėjo padaryti? Nebuvo toks galingas.

– Jis galėjo pasakyti sultonui: „Paleiskite mano pameistrį, o mano viešpatie, arba aš jums nebestatysiu."

– Gal tau protas pasimaišė? Jis būtų buvęs nubaustas mirtimi.

– Tai būtų buvusi garbinga mirtis, – atrėmė Davūdas. – O jis viso labo rašinėjo tau graudžius laiškus.

– Tu apie juos žinojai? – Džahano veidas persimainė. – Jis patikėjo tau laiškus. Tu pasakei jam, kad radai būdą juos man perduoti į kalėjimą, bet nė nemanei to daryti. Tu norėjai, kad aš pykčiau ant mokytojo.

Davūdas gūžtelėjo pečiais, lyg šie žodžiai nieko nereikštų:

– Jis norėjo tik statyti. Pastatą po pastato. O kas melsis tose mečetėse? Gal tie žmonės bus ligoti ar alkani? Jam tai buvo nė motais. Metai po metų vien darbas. O iš kur imamos lėšos statyboms? Dar vienas karas. Dar vienos skerdynės. Ar jam tai rūpėjo? Jam niekas nerūpėjo, išskyrus darbą.

– Netiesa!

– Visos didžiulės mečetės buvo statomos iš prisiplėšto po dar vienos pergalės turto. Pakeliui į mūšio lauką kariuomenė sulygindavo kaimus su žeme, iššudydavo žmones. Mūsų mokytojui dėl to galvos nesopėjo. Jis nenorėjo žinoti, kad be kraujo praliejimo nebus pinigų, o be pinigų sostinėje nebus statybų.

– Gana!

Davūdas pritildė balsą ir prabilo atsargiai, lyg kalbėtų su aikštingu vaikėzu:

– Tu atvykai iš kitos šalies. Tu tiesiog negali šito suprasti.

Džahanas nunėrė galvą:

– Ne tu vienas kūrei melagingas istorijas. Aš našlaitis. Niekada nemačiau Indijos. Niekada nebučiavau rankos šachui. Viską prasimaniau.

Davūdas įsmeigė akis į jį:

– Meistras žinojo?

– Turbūt numanė. Jis stengėsi mane apsaugoti.

– O dramblys?

– Likimas, – atsakė Džahanas. – Mus suvedė Visagalis.

– Vadinasi, turime ir šį tą bendro. Tačiau tu vis dėlto nepanašus į mane, – Davūdas nutilo. – Per savo gyvenimą supratau, kad esama dviejų rūšių žmonių. Vieni trokšta laimės, kiti ieško teisingumo. Tu ilgiesi laimės, o aš trokštu *adalat**. Mes negalime susitarti.

Džahanas nužingsniavo prie durų.

– Kur tu ketini eiti? – sušuko Davūdas.

– Nenoriu būti šalia tavęs.

– Kvaily! Aš negaliu tavęs išleisti.

Iki šiol Džahanui nė į galvą neatėjo, kad Davūdas gali padaryti jam ką blogo.

– Dabar tu per daug žinai, – tarė Davūdas, lyg norėdamas, kad Džahanas suprastų, jog gali.

Džahanas atidarė duris. Tarnai iškart pastojo jam kelią ir įstūmė atgal į kambarį.

– Liepk savo šunims palikti mane ramybėje, – sukliko Džahanas.

– Gaila, kad taip išėjo, – tarė Davūdas, eidamas iš kambario. – Lik sveikas, *inde*.

Džahanas taip suglumo, kad ne iš karto suprato, jog reikia veikti. Suriko nesavu balsu. Juk šiuose namuose yra žmonių, kas nors tikrai išgirs ir ateis pažiūrėti. Vaikai, žmonos, sugulovės.

– Gelbėkit! Gelbėkit!

---

* Teisingumas.

Vienas kurčnebylių pastūmė Džahaną taip smarkiai, kad jis pargriuvo. Bandė melstis, bet žodžiai įstrigo gerklėje. Giliai įkvėpė, ruošdamasis mirčiai. Bet niekas jo nesmaugė. Lauke sučirškė paukštelis. Aušo.

Vienas kurčnebylių trenkė Džahanui per pakaušį kietu sunkiu daiktu. Grindys pasviro. Dar išgirdo paukščio čiulbesį, ir viską prarijo tamsa.

GALVA JAM BUVO apmuturiuota standžiu sunkiu kaip brokatas audeklu, trukdančiu kvėpuoti ir žiūrėti. Džahanas norėjo nusiplėšti audeklą, bet rankos buvo surištos, kojos irgi. Pro plyšį audinyje žvelgė į aplinką, bet vaizdas liejosi, kol jis galų gale suprato, kad ant veido nieko nėra. Tiesiog jis blogai mato. Dešinė akis buvo užtinusi, ir jis negalėjo nei sumirksėti, nei atsimerkti. Kairė, irgi paputusi, vieniša baimingai vartėsi, bet jis vis tiek nesuvokė, kur atsidūręs.

Burnoje Džahanas pajuto kraujo skonį. Matyt, per mušty-nes įsikando liežuvį. Prisiminė, kad mušėsi. Prisiminė jo kūnas: skaudančios rankos ir kojos, nubrozdinti krumpliai, skylanti galva, lyg kas joje gręžtų skylę, bet baisiausi sopuliai varstė dešinę pėdą. Skruostą peršėjo, nors jis tik vėliau sužinojo kodėl. Prisiminė, kaip Davūdas išėjo iš kambario, palikęs jį tarnų malonei, kaip viskas išnyko. Jis atsipeikėjo karietoje, lekiančioje kaip vėjas. Kurčnebyliai, po vieną abipus, nesitikėjo, kad jis taip greitai atgaus sąmonę, ir vėl pradėjo jį talžyti. Džahanas gynėsi. Iš nevilties jis atidarė dureles ir iššoko iš karietos, nors arkliai bėgo šuoliais. Įvirto į griovį ir išsisuko koją. Bėgti negalėjo, ir kurčnebyliai jį netrukus rado. Paskui sąmonė vėl aptemo.

Įkvėpė tvankaus prarūgusio oro, ir jam nusmelkė krūtinę. Pirštų galais Džahanas palietė kietą paviršių ir įsitikino neklydęs: jis surištas guli ant aslos kažkokioje lūšnoje. Tolumoje buvo girdėti nepaliaujamas šnaresys, kuris jį, keista, ramino. Matyt, jis nualpo; nežinojo, kiek laiko buvo be sąmonės. Kai atsipeikėjo,

buvo taip šalta, kad jam barškėjo dantys. Arba užtino ir antra akis, arba sutemo.

Kai jis pirmą kartą prisidirbo plačkelnes, gėda buvo baisesnė už smarvę. Paskui tai pasidarė nebesvarbu, nes, nors alkį kęsti jis dar galėjo, troškulys buvo nepakeliamas. Troškulys graužė jo kūną it kirvis medį, veržėsi į gyslas. Džahanas be paliovos čepsėjo, lyg būtų ką tik suvalgęs ką nors skanaus. Mintis jį prajuokino. Išsigando, kad eina iš proto.

Pagaliau jis suprato, kad nepaliaujamas ošimas tolumoje yra jūra. Sykiu aprimo ir išsigando. Aprimo, nes visada mėgo jūrą. Be to, jis turbūt netoli Stambulo. Išsigando, nes prisiminė istorijas apie žuvims sušertas suguloves. Ėmė šauktis pagalbos. Niekas neatsiliepė. Jei čia būtų Čhota, jis papasakotų drambliui, kaip keista mirti vienatvėje ir tyloje netoli perpildyto, triukšmingo miesto.

Jis tai atgaudavo, tai vėl prarasdavo sąmonę, o laikas slinko. Tarp skausmo priepuolių snūduriavo, paskui krūptelėjęs pabusdavo, lyg siela atsisakytų pripažinti pralaimėjimą. Užvirdavo kraujas. Jis, didžiojo Sinano pameistrys, ne dėl to iškilo, kad mirtų taip gėdingai. Jų keliai išsiskyrė, bet Džahanas nė akimirką netikėjo, kad Davūdas paliks jį mirti. Tačiau Davūdas nesirodė. Jo sėbrai irgi. Džahanas nebenutuokė, aušta ar temsta. Ar kiek laiko praėjo nuo tada, kai jis buvo atvilktas čia. Kiek dienų žmogus gali išgyventi be vandens, svarstė jis. Kažkur skaitė, kad drambliai – keturias. Neįsivaizdavo, ištvers jis ilgiau ar ne.

Jis sapnavo Mihrimah, besijuokiančią po sausmedžiu, vėl trylikametę. Kūną, dar nepaliestą niekieno rankų, tik jos pačios, veidą, neapniauktą liūdesio, sielą, nesugadintą garbėtroškos. Tokią, kokia ji buvo, kai jie susitiko pirmą kartą, laimingą laimingą.

– Eikš pas mane, – sušnibždėjo Mihrimah, tiesdama ranką.

Džahanas žengė į sodą, kuriame laukė ji, bet pusiaukelėje kerus išsklaidė triukšmas iš lauko. Žingsniai. Ne prie durų. Kažkas laužėsi į vidų. Sudžeržgė, žvangtelėjo, peilis brūžino medį. Matyt, atvykėlis atidarė langą, nes į vidų plūstelėjo vėsus gaivus oras.

– Nieko, – tarė balsas. – Lipk!

Kažkas sunkiai nušoko ant aslos. Vyras. Paskui kitas. Įsilaužėliai vaikščiojo aplink pirštų galais, nepastebėdami Džahano. Žibintas, kurį atsinešė, apšvietė tik mažą plotelį.

– Ieškok ryšulio. Jis turi būti čia.

– Fui, kas čia taip dvokia?

– Turbūt pastipusi žiurkė.

– Tu esi įsitikinęs, kad šitoje skylėje rasime lobį?

– Kiek kartų tau sakiau! Tuodu žiopliai atnešė čia didžiausią gniutulą. Savo akimis mačiau.

– Gal jos buvo dryžos?

– Aš žinau, ką sakau, mulki. Čia kažkokia paslaptis.

Vagys! Džahanas krūptelėjo. Jie gali iš apmaudo sukapoti jį į gabalus. Antra vertus, jis neturi ko prarasti. Ir taip merdi. Sausai sugargė.

– Kas čia?

Džahanui užgniaužė kvapą.

– Kas čia? – vėl suriko vienas drebančiu iš baimės balsu. Jei Džahanas neištars nė žodžio, juodu pabėgs, pamanę, kad lūšnoje įsikūrė *guljabani**.

– Padėkit, – meldė Džahanas.

Jie kaipmat rado jį tarp dėžių. Džahanas susitaikė su likimu ir vėl atsidūrė tuštumoje, bet drebėdamas atsipeikėjo. Vienas vyrų laikė jį už pečių ir purtė kaip šilkmedžio šakas su vaisiais.

* Piktoji dvasia (*aut. past.*).

– Ką darai? Vargšas ir taip sudaužytas kaip obuolys.

– Tegu atsipeikėja.

– Taip tu jį visiškai pribaigsi.

– Tada tu pabandyk.

– Atnešk vandens.

Jie išpylė kibirą jūros vandens Džahanui ant galvos, druska ėmė graužti žaizdas ir nubrozdinimus, nudiegė iki kaulų. Jis sudejavo iš skausmo.

Ir išgirdo trečią balsą, šiurkštų ir keistai pažįstamą:

– Ei, kas čia dedasi?

– Radom jį čia. Kažkas jį vos ne mirtinai sumušė, pone.

Žingsniai artėjo.

– Jis miršta iš troškulio, avigalviai! Žmogus gavo į skudurus, o jūs ką darot? Pilat jam ant žaizdų jūros vandenį! Traukitės, šunkaros!

Džahanas išgirdo pokštelint atkemšamą gertuvę. Sušlapinęs nosinę gėlu vandeniu, žmogus ją prispaudė jam prie lūpų.

– Dar, – maldavo Džahanas, čiulpdamas audinį.

– Brolau, pakentėk. Tau negalima daug gerti.

Nepažįstamieji pradėjo šluostyti jam nuo veido kraują ir purvą, norėdami pamatyti nelaimėlį. Džahanas stengėsi prabilti, bet kiekvienas žodis, kiekvienas atodūsis sekino jėgas. Galva nusviro.

– Visagalis Dieve, prikiškite žibintą arčiau, – subaubė pažįstamas balsas. – Kad tave perkūnėliai kur tuoj, juk čia Džahanas! Kieto kiaušo žmogysta! Tikras asilo brolis! Ištraukiau jį iš ledinio vandens, sutikau kalėjime, o dabar jis leisgyvis drybso savo išmatose! Amžinai įkliuvęs į bėdą!

– Ba... labanas? – sumiksėjo Džahanas.

– Tas pats, brolau.

Džahanas pratrūko kikenti kaip pamišėlis.

– Jis kuoktelėjo, pone, – tarė vienas čigonų.

– Vargšas, – pridūrė antras.

– Ne, – papurtė galvą Balabanas. – Jis ištvermingas kaip dramblys, kaipmat atkus, – meiliai pridūrė.

Čigonai atrišo virves ir padėjo Džahanui atsistoti, nors eiti jis negalėjo. Dešinė pėda buvo siaubingai ištinusi ir pamėlynavusi. Jie čiupo jį už pažastų, po vieną iš abiejų šonų, ir nuvedė. Džahanas išėjo į lauką, ir atlėkęs vėjo gūsis nutvilkė odą it stiklo šukelės. Jis nepaisė skausmo. Išgelbėtas. Jam, jau skęstančiam, jau susiruošusiam anapus, čigonas vėl ištiesė ranką ir išplėšė atgal į gyvenimą.

DŽAHANU RŪPINOSI BALABANO žmona: ji dėdavo ant žaizdų šuteklius ir balandžių mėšlą. Ryte ir vakare ji versdavo jį gerti rūdžių spalvos ir skonio nuovirą. Ji pareiškė, kad perpjautą skruostą, kuris imdavo kraujuoti kaskart Džahanui prašnekus, reikia susiūti. Ir susiuvo, ir rankos nė karto nesudrebėjo, nors jis iš skausmo klykė ir spardėsi. Baigusi darbą ji patikino Džahaną, kad nuo šiol jis neatsigins meilužių, nes moterims patinka vyrai, iš kovos lauko grįžę randuoti.

– Bet aš jį ne iš karo parsinešiau, – bandė prieštarauti Džahanas.

– O kas tai žinos? Jos kris tau po kojomis kaip nunokusios slyvos. Paminėsi mano žodį, – tarė ji, nusispjovė į delną ir prispaudė jį prie sienos. – Bet tavo koja atrodo nekaip. Iškvietėme narininką.

– O kas jis toks?

– Pamatysi, – paslaptingai atsakė ji. – Kai jis baigs darbą, būsi toks, koks išėjai iš Alacho rankų.

Žmogus, pasirodęs tą pačią dieną, liesas ir lankstus kaip nendrė, skarmaluotas, su mediniu šaukštu ant kaklo, nepadarė Džahanui jokio įspūdžio. Tačiau jis klydo. Žvilgtelėjęs į Džahano pėdą, narininkas pasakė, kad ji ne lūžusi, o išnarinta. Džahanas nespėjo paklausti, ką tai reiškia, nes narininkas įkišo jam į burną šaukštą, suėmė pėdą ir pasuko. Džahanas suriko taip, kad, ko gero, išgąsdino balandžius Siuleimanijės kieme. Vėliau narininkas parodė jam dantų žymes šaukšte. Jo buvo ne vienintelės.

– Tavo šaukštą sukandžiojo žmonės, kuriems lūžo kaulai? – paklausė Džahanas, kai vėl galėjo kalbėti.

– Ne tik jie, dar ir gimdyvės. Jos palieka giliausias žymes. Stebėk savo šlapimą, – tęsė narininkas ir paaiškino, kad geltonų atspalvių yra šeši, raudonų – keturi, žalių – trys, o juodų – du. Daktarui nereikia gaišti laiko apžiūrint ligonį: jis apžiūrės šlapimą ir supras, kas negerai. Jam paliepus, Džahanas nusišlapino į naktipuodį, ir narininkas ėmė teliūskuoti skystį, uostyti ir net ragauti. – Vidinio kraujavimo nėra, – pasakė jis. – Turi polinkį į vandenligę ir melancholiją. O šiaip sveikas.

Susiūtas, numazgotas, pamaitintas ir paguldytas Džahanas nepabusdamas miegojo dvi paras. Trečios dienos popietę praplėšęs akis jis išvydo prie lovos Balabaną, pinantį pintinę ir laukiantį, kol jis pabus.

– Sveikas atvykęs į gyvųjų pasaulį. Įdomu, kur man teks tave gelbėti kitą kartą.

Džahanas prunkštelėjo, nors dėl skruosto siūlės juokiantis skaudėjo.

– Kaip gyvuoja dramblys?

– Čhota nugaišo.

– Liūdna žinia, brolau. Gaila.

Valandėlę abu nelinksmai tylėjo. Džahanas pirmas nutraukė tylą:

– Kaip manai, ar gyvūnai patenka į dangų? Imamai sako, kad ne.

– Ką jie žino apie gyvūnus? Valstiečiai žino. Čigonai žino. Bet imamai nenutuokia nieko, – Balabanas patylėjo. – Nesuk galvos. Nuėjęs į dangų pasikalbėsiu su Dievu. Jei jis pasakys, kad gyvūnams nėra vietos, paprašysiu Jo padaryti išimtį Čhotai.

Džahano akyse sužibo linksmi žiburėliai:

– Tu vagi. Tu geri. Tu loši. Tu papirkinėji. Ir vis tiek manai, kad pateksi į dangų?

– Matai, brolau... Prisižiūrėjau aš visokių šventeivų ir sakau: jei šitie pateks, pateksiu ir aš, nes jie ne geresni už mane. Matuoju savo nuodėmes pagal juos, – Balabanas įsipylė vyno. – Gaila, kad jis nepamatys tėvo.

– Kas?

– Tavo dramblio sūnus.

– Čhota turi sūnų?

– O kaipgi! Manai, tokios pastangos nedavė vaisių? Vargšė Gulbahar buvo vaikinga metų metus. O tu nežinojai?

– Taip, – linktelėjo Džahanas – Dramblės ilgai būna vaikingos.

– Ilgai? Ištisą amžinybę!

– Kaip jūs jį pavadinot?

– Prisimeni, tu man sakei, kad žemę laiko keturi drambliai. Jei bent vienas krusteli, prasideda žemės drebėjimas, – Balabanas gurkštelėjo vyno. – Aš jį pavadinau Pandžu. Tai reiškia „Penktasis“. Dėl viso pikto, juk dar vieno dramblio gali prireikti centre.

Džahanui ėmė gniaužti gerklę.

– Nori jį pamatyti? Savo anūką?

– Labai noriu!

Čigonai įkėlė Džahaną į arklio traukiamą vežimą ir nudardėjo prie daržinės. Ten stovėjo Čhotos sūnus, mataruodamas straubliu, pilkas kaip audros debesis. Džahanas paprašė privažiuoti arčiau, kad galėtų jį paliesti. Budriai stebimas senės dramblės, jis paglostė jos sūnui straublį ir pasiūlė riešutą, gyvulys jį džiaugsmingai paėmė ir šnarpšdamas ištiesė straublį, bene gaus dar: sumanus, įtarus, guvus. Džahanui akys pasruvo ašaromis. Valandėlę jam pasirodė, kad mato Čhotą. Jo dalelė gyva Pandže, kuris niekada nematė tėvo ir vis dėlto be galo į jį panašus, išskyrus spalvą.

Jie išvažiavo iš daržinės, arklys tingiai traukė vežimą. Kieme Džahanas užuodė kvapą, kuris sužadino miglotus prisiminimus.

– Stok! – sušuko jis.

Čigonai puolė prie jo, būgštaudami, kad nuo kratymo jam skauda.

– Iš kur sklinda šis kvapas? – paklausė Džahanas.

– Niekas čia nedvokia. Gulk, – atšovė Balabanas.

Vienas čigonų išsišiepė:

– Suprantu, apie ką jis kalba. *Daki dei* degina žoleles.

– Pakviesk ją, – paliepė Balabanas.

Netrukus atėjo nebejauna moteris, atlaši ir su juodais ūsais.

– Vadas sako, kad tau manęs prireikė.

– Ką tu deginai? – paklausė Džahanas.

Moters veide šmėkštelėjo apmaudas:

– Tūbes. Mes jas metame į ugnį kiekvieno pirmadienio rytą. Ir per pilnatį. Dūmai atbaido piktąsias dvasias. O jei turi priešų, išsimaudyk tūbių nuovire. Tau jo reikia?

– O kas dar naudoja šią žolę? Be romų?

Ji susimąstė:

– Žmonės, kuriems sunku kvėpuoti. Jie visur nešiojasi tūbes, kad neuždustų.

– Žmonės, sergantys astma... – sumurmėjo sunerimęs Džahanas ir užsimerkė pajutęs, kad žemė slysta iš po kojų.

Vakare jie sėdėjo prie laužo, kuriame pleškėjo durpės, ir Balabano žmona metė į ugnį žiupsnį druskos. Kibirkštys sužėrėjo kaip auksas. Džahanas, žiūrėdamas į liepsną kaip užburtas, staiga ištarė:

– Netrukus turėsiu jus palikti.

Balabanas linktelėjo, jis to ir tikėjosi:

– Kada?

– Man reikia susitikti su dar vienu žmogumi. Paskui niekas manęs nebesies su šiuo miestu.

Davūdas buvo teisus, sakydamas, kad Džahanas nekerštingas. Bet truputį suklydo, tvirtindamas, kad Džahanas trokšta tik laimės. Džahanui rūpėjo ir tiesa.

JI ĮDĖMIAI ŽIŪRĖJO Į vandenį sidabriniame dubenyje. Paviršius raibuliavo, dugnas pajuodo. Senė suraukė kaktą: tai, ką pamatė, jai nepatiko. Įkvėpdavo su švilpesiu. Negalia ilgainiui sunkėjo. Ji paglostė katei galvą sudžiūvusia gyslota ranka:

– Matai, ką jis sumanė? Gal jis ir ne visiškas kvailys.

Ji žvilgtelėjo į langą, pro kurį švilpė skersvėjis. Kiek kartų liepė tarnaitei jo neatidaryti. Bet ta kvaiša atlapodavo langą, kai tik pasitaikydavo proga, tvirtindama, kad kambaryje karšta ir tvanku. Be abejo, ji norėjo išvėdinti kambarį. Pašalinti ne tik bezdalų ir prakaito, bet ir senatvės smarvę, nes ji trenkia dulkėmis kaip senovinė knyga, nesvarbu, kad dažnai apšluostoma. Tarnaitė bijojo jos, bijojo *raganos*. Taip ją visi vadindavo už akių.

Senė vilkėjo šilkiniais drabužiais, pernelyg ryškiais ir puošniais jos amžiui, pasakytų žmonės. Jai buvo vis tiek. Žvilgus šilkas nenuslopino sąnarių ar sulinkusios nugaros skausmų. Jos kūnas seniai virto prisiminimų kapinynu. Kiekviena prabėgusi diena buvo miglota it šešėlis, šokinėjantis ant sienos. Ji liovėsi ginčytis su Dievu. Ji nebeklausė Jo, kodėl vis dar gyvena, nors Jis pasiėmė visus kitus taip anksti, taip greitai. Vilko savo metus kaip prakeikimą ir sykiu didžiavosi našta. Šimtas dvidešimt vieni. Šitiek metų ji nugyveno. Jos plaukai jau nei skaisčiai rudi, nei banguoti, bet vis dar storesni už daugelio merginų kasas. Jos balsas skambus ir nevirpa. Balsas jaunos moters, kuri vis dar slypi nukaršusiame kūne.

Ji atšlijo nuo dubens, tarsi būgštaudama, kad žmogus, kurio

veidą išvydo vandens paviršiuje, kurį stebėdavo šitiek metų, irgi mato ją. Ištiesė ranką prie maišelio ant stalo, atrišo, įbėrė į delną žolių ir įkvėpė. Gargesys krūtinėje pritilo, ir ji sumurmėjo:

– Jis viską suprato, tas indas. Jis eina čia.

ŠIUOS MILŽINIŠKUS RŪMUS, pusiau paslėptus aukštų pušų ir storų sienų, žmonės vadino Atstumtųjų buveine. Čia buvo išsiunčiamos sugulovės, nusibodusios sultonui arba nė karto nekritusios jam į akį. Po šiuo stogu galėjo atsidurti ir per didelės pavyduolės ar garbėtroškos, klastingomis pinklėmis siekusios aukštesnės padėties hareme ir praradusios viską. Šiuose rūmuose namo rengėsi ir pasenusios ar ligotos haremo vergės ir odaliskos. Taigi gyventojų buvo visokių: jaunų ir senų, gražių ir neišvaizdžių, ištvermingų ir paliegusių.

Nelinksmi tai buvo namai – nuo lubų retai atsimušdavo juokas, kilimų beveik niekada netrypdavo šokėjų kojos. Iš kaminų it garas iš puodo virto kartėlis. Jei kuri ir uždainuodavo, daina būdavo tokia liūdna, kad netrukus visų nosinaitės sušlapdavo nuo ašarų. Šių rūmų gyventojos nesvajojo apie ateitį, nes ateities nebuvo. Dabarties irgi. Buvo tik praeitis. Jos prisimindavo prabėgusias dienas, graužd amosi dėl padarytų klaidų, praleistų progų, nepasirinktų kelių ir bergždžiai iššvaistytų jaunystės metų. Žiemos naktimis, kai nuo šalčio ore sustingdavo maldų žodžiai, nepasiekę Alacho ausų, moterims atrodydavo, kad jų širdys kaip žemė lauke sukaustytos ledo, kad ir kiek įkaitintų akmenų jos dedasi į lovas.

Viena kita susitaikė su likimu, bet daugelis pasidarė piktos ir pagiežingos. Dar daugiau buvo dievobaimingų, paaukojusių gyvenimo likutį Alachui. Tačiau pamaldumas retai suteikdavo joms ramybę. Paklaustos visos aliai vienos būtų atsakiusios, kad,

jų nuomone, viskas Alacho rankose, bet jos iki šiol didžiavosi buvusia sėkme ir kaltino dėl savo nelaimių kitus žmones. Skirtumas tarp sultono haremo ir jo niūraus antrininko stulbino. Haremo taisyklės ir elgesio normos buvo griežtos ir nepažeidžiamos, tačiau tai buvo įvairus, gyvybingas ir permainingas pasaulis. Jo gyventojos turėjo troškimų ir norų per akis, o naktimis sapnuodavo. Atstumtųjų buveinėje pirmiausia sunykdavo sapnai, o paskui pačios sapnuotojos.

Čia pastaruosius penkiolika metų gyveno Chesna Chatūn, nors ji taip gąsdino kitas moteris, kad buvo iškraustyta į trijų kambarių namelį sodo gale. Chesna Chatūn neprieštaravo. Panorėjusi ji galėjo grįžti į rūmus, kuriuos jai paliko sultonaitė Mihrimah, bet didžiulės tuščios salės ją slėgė. Čia kukliau, bet jaukiau. Be to, nereikia kiauras dienas uostyti svaigių vidinio kiemo rožių ir kitų gėlių kvapų, gniuždančių jai krūtinę, dusinančių ir sukeliančių kosulį. Astma kuo toliau, tuo labiau sunkino jai gyvenimą, tačiau ji niekada neprašė pagalbos. Tegul moterys jos nekenčia, bijo ar vengia, jei nori, bet jos gailėtis ji niekam neleis.

– Tegu eina į pragarą, – sugergždė ir tik paskui suvokė šiuos žodžius ištarusi balsu. Pastaruoju metu taip nutikdavo dažnai. Kas galvoje, tas ir ant liežuvio, nors verčiau jau liktų galvoje.

Vilkdama kojas senė priėjo prie židinio ir ištiesė rankas į liepsną. Jai amžinai šalta. Nesvarbu, pavasaris ar žiema, jos būste dega ugnis. Apšilusi paėmė šepetį ir atsisuko į katę ant palangės.

– Pasigražinkim, gerai?

Su kate ant rankų senė atsisėdo ant sofos ir ėmė šukuoti jai kailį. Katė nejudėjo, jos akyse sustingo nuobodulys.

Kažkas pasibeldė į duris. Įėjo vergas, septynerių metų berniūkštis.

– Atėjo pasiuntinys, *nine**, – tarė jis, ir jo balsas nutrūko. – Atnešė jums skubų laišką.

– Pasakyk tam melagiui, nesvarbu, kas jis, kad man jau niekas nebeskubu. Išvaryk jį.

Berniūkštis spoksojo sau į kojas, bijodamas pakelti akis.

– Ko lauki, kvaily?

– Tas žmogus pasakė, jei ponia atsisakys su manimi susitikti, perduok, kad aš atnešiau žinią nuo sultonaitės Mihrimah.

Išgirdusi šį vardą Chesna Chatūn krūptelėjo ir išblyško kaip drobė. Bet ji niekada nebijojo grasinimų ir susitvardė.

– Kiek jis tau sumokėjo? Visiškai neturi gėdos.

Vaikėzas patempė lūpą ir suknirkė, ruošdamasis paleisti gerklę, jei šeimininkė toliau barsis.

– Kokia nauda ant tavęs rėkti? – tarė ji. – Atvesk tą nenaudėlį. Aš pati jam duosiu garo.

Į Atstumtųjų buveinę vyrai – išskyrus eunuchus ir mažus berniukus – buvo neįleidžiami. Juo labiau nepažįstami vyrai. Tačiau auklė gyveno pagal savas taisykles. Kartais pravartu, kad visi bijo *zchadi*.

Po valandėlės pasirodė Džahanas, lydimas berniuko. Šis nedrįso eiti į vidų ir liko laukti už durų.

– Tai čia tu, – sausai, kimiai suniurnėjo Chesna Chatūn.

Jie žiūrėjo vienas į kitą su neslepiama neapykanta. Džahanas matė, kaip nukaršo ir sulyso auklė. Jos veidas buvo išvagotas raukšlių, nugara sulinkusi, ausys atsikišusios. Iš po skraistės išsprūdo žilų plaukų sruoga chna nudažytais galais. Nebeatpažįstama, tik žvilgsnis toks pat suktas ir atšiaurus kaip visada.

* Senutė, senelė (*aut. past.*).

– Kaip tu drįsai ištarti jos vardą? – sugergždė senė. – Reikėtų įsakyti tave išplakti.

– Neturėjau pasirinkimo, – atsakė Džahanas. – Antraip jūs nebūtumėt sutikusi manęs priimti, *dada*.

Ji atšlijo, išgirdusi žodį, kuriuo ją vadindavo Mihrimah, tik Mihrimah. Išsižiojo ir vėl susičiaupė, iš pykčio netekusi žado.

Džahanas numanė, kokį įspūdį senei padarys šis žodis, ir stebėjo kiekvieną jos judesį. Stovėjo tiesus, aukštas, nenusilenkė ir nepabučiavo jai rankos. Toks įžūlumas neliko nepastebėtas.

– Ko atėjai? – paklausė Chesna Chatūn. – Dar kartą įrodyti, jog nieko nenutuoki apie geras manieras?

Jis žengė žingsnį į priekį ir tik dabar pastebėjo baltą kaip sniegas katę, susiraičiusią senei ant kelių. Atsargiai ištraukė plaukų smeigtuką, pavogtą prieš daugelį metų, ir padėjo ant stalo:

– Noriu grąžinti. Jis jūsų.

– Kaip kilnu. Senatvėje labai reikia smeigtukų, – nusišaipė ji. – Tai tu todėl atėjai?

– Atėjau pasakyti, kad išvykstu visam laikui.

– Laimingos kelionės, – iš aukšto šyptelėjo Chesna Chatūn.

– O prieš išvykdamas noriu sutvarkyti visus reikalus.

– Mes turime bendrų reikalų? Nemanau.

Įgeltas jos patyčios Džahanas trumpam užsimerkė. Vietoj senės jis dabar kalbėjo tamsai.

– Jūs buvote ne tik auklė. Jūs rūpinotės Mihrimah nuo kūdikystės. Ji jus dievino, patikėdavo savo paslaptis.

– Aš ją užauginau. Sultonienė Chiurem, tepasigaili jos niekingos sielos Alachas, neturėjo laiko vaikams. Bent jau dukteriai tikrai ne. Prisiminė ją, tik kai mergaitė sulaukė tekūtės amžiaus. Tada ji tapo pastumdėle jos žaidimuose. – Chesna Chatūn pritrūko kvapo ir nutilo. – Ar žinai, kad aš buvau ir jos žindyvė?

Išmaitinau Mihrimah savo pienu, – ir ji išdidžiai palietė plokščią krūtinę.

Džahanas neatsiliepė, vėl pajutęs, kad jį apėmė puikiai pažįstamas sielvartas.

– Kai Mihrimah karščiavo, prie jos lovos budėjau aš, o ne motina. Kai ji pargriūdavo, aš aptvarstydavau keliukus. Aš šluostydavau jai ašaras. Pirmą kartą ėmusi kraujuoti ji atbėgo pas mane. Vargšelė manė, kad miršta. Mergaitei tokiu atveju skeliamas antausis, bet su sultonaite taip elgtis negalima. Todėl aš ją apkabinau ir pasakiau: „Jūs nemirsit, jūsų šviesybe. Jūs tik tapote moterimi." – Ji ištiesė kaulėtą ranką ir paglostė katę ant kelių. – O ką darė sultonienė? Vaikus ji prisimindavo tik rašydama sultonui laiškus. „Grįžkite iš karo man į glėbį, mano liūte. Kai jūsų nėra, mano širdyje siautėja gaisras, kurio negalima užgesinti. Jūsų vaikai nelaimingi, Mihrimah skęsta ašarose." Amžinai paistydavo niekus.

– Iš kur žinote, ką Chiurem rašydavo vyrui?

Senė kimiai, šaižiai nusikvatojo.

– Hareme paslapčių nėra, – atsiliepė ji. – Sultonienė buvo sumani žmona, bet nerūpestinga motina. Tiesa, sūnus dievino. O dukterį pamiršo.

Užkluptas vienos popietės prisiminimo Džahanas prikando lūpą. Prisiminė, kaip Mihrimah pasiskundė jam, kad yra labai vieniša, ir kaip jis nustebo, – juk ji turi viską.

– Vaikystėje sultonaitė turėjo geriausius mokytojus. Tėvas norėjo, kad ji būtų išsilavinusi. Jūs eidavot į visas jos pamokas. Mihrimah buvo prie jūsų labai prisirišusi; jei jūsų šalia nebūdavo, ji neklausydavo mokytojų. Jūs mokėtės visko, ko mokėsi ji.

– Negi tai nuodėmė?

– Aišku, ne, – atsiliepė Džahanas. – Chiurem nepastebėjo,

kaip jums atsidavusi Mihrimah. Jai rūpėjo tik sultonas ir intrigos. Dukters auklėjimą ji patikėjo jums. Paskui kažkas atsitiko. Chiurem nebenorėjo, kad jūs būtumėte su Mihrimah.

– Iš kur tu žinai?

– Iš pačios Mihrimah, bet viską supratau tik dabar. Kuo jūs neįtikot sultonienei?

– Sultonienė... – senė užsikosėjo, lyg šis žodis būtų nuodai, kuriuos ji žūtbūt turi išspjauti. Kai vėl prabilo, jos balsas buvo išvargęs. – Kartą Chiurem su vaikais užsigeidė važiuoti į Bursą. Mano Mihrimah nenorėjo keliauti. Tada jai buvo tik devyneri. Ji pasakė motinai važiuosianti, jei kartu važiuos *dada*. Tada Chiurem suprato, kad duktė myli auklę labiau už tikrą motiną.

– Ir ji jus išsiuntė iš rūmų.

– Taip. Bandė manęs atsikratyti. Dukart.

– O kas buvo paskui? Kaip jums pavyko grįžti?

– Mihrimah nustojo valgyti. Taip nusilpo, jog tėvai išsigando, kad numirs. Noromis nenoromis teko mane grąžinti. Vos įžengusi į rūmus, aš iškart paprašiau dubenėlio sriubos ir pati ją pamaitinau.

– Ar žmonės tada pradėjo plakti liežuviais? – paklausė Džahanas. – Vadino jus ragana. Kaltino, kad užkerėjote sultonaitę.

– Didžiausia *zchadi* buvo sultonienė! Visi tai žinojo. Ji skleidė apie mane gandus. Jos siela buvo pilna bjaurasties!

– Dviejų raganų karas, – tarė apstulbęs Džahanas.

Chesna Chatūn niekinamai nužvelgė jį.

– Ji mirusi, o aš vis dar šiame pasaulyje.

Džahanas pašiurpo.

– O antras kartas? Sakėt, sultonienė bandė jūsų atsikratyti dukart.

– Tai nutiko... kai Mihrimah buvo sužadėta su Rustemu Paša.

Chiurem nenorėjo, kad maišyčiausi po kojų. Ar gali patikėti? Ji išsiuntė mane į kelionę po šventąsias vietas, kai mano mergaitei manęs reikėjo labiausiai. Mane įsodino į laivą apsipylusią ašaromis, Alachas liudytojas.

– Mes girdėjome, kad grįžtantį laivą užpuolė korsarai.

– Tai buvo apgaulė, – ji nutilo, ištikta dar vieno kosulio priepuolio, visą kūną tampė traukuliai. – Sultonienė norėjo mane pribaigti. Pasamdė piratus, kad šie mane užmuštų ar paimtų į nelaisvę. Tiko ir tas, ir tas. Jai vergija nesiskyrė nuo mirties.

– Kaip jūs išsigelbėjote?

Ji pakėlė pilnas ašarų akis.

– Mane išgelbėjo mano mergaitė. Ji vėl nustojo valgyti, ašarose plaukė. Ir sultonas Siuleimanas išsiuntė osmanų laivyną manęs gelbėti – manęs, paprastos auklės! Kur tai girdėta?

– Iš kur tokia galia, *dada*?

– Manai, kerai? Meilė man teikė galią. Mano mergaitė mane mylėjo.

Džahanas pasilenkė į priekį, įsmeigęs akis į katę.

– Mihrimah jūs irgi mylėjote. Bet ne tik ją... Ilgai laužiau galvą. Jūs buvote įsimylėjusi sultoną – kaip aš anksčiau nesupratau.

Jos veidas apsiniaukė.

– Jūs dėl jo kraustėtės iš galvos, – neatlyžo Džahanas.

– Jis dėl manęs kraustėsi iš galvos, – išdidžiai pareiškė Chesna Chatūn. – Jis norėjo manęs, o ne Chiurem. Ta ragana mus išskyrė.

– Jūs iš tikrųjų tuo tikit? Jūs protą pametėt, – sušnibždėjo Džahanas vos girdimai. – Jūs gyvenate savo svajonių ir troškimų pasaulyje.

Ji nesiklausė.

– Jei ne ta niekšė, Mihrimah būtų buvusi mano duktė. Bet ji ir taip buvo mano duktė. Mūsų vaikas. Mano ir sultono Siuleimano.

Valandėlę abu tylėjo – ji suirzusi, jis sunerimęs.

– Po sultonienės mirties, – pirmas prabilo jis, – Mihrimah tapo galingiausia imperijos moterimi. Jūs buvote šalia. Šešėlyje. Nematoma. Todėl nekėlėte įtarimų, – staiga Džahanas nutilo. – Kodėl katė nejuda?

– Miega. Netrukdyk jai, – atsakė Chesna Chatūn. – Tai ko tu čia atėjai?

– Sužinoti tiesos...

– Tiesa yra plaštakė, skraidanti nuo vienos gėlės prie kitos. O tu ją vaikaisi su tinkleliu. Pagavęs būsi laimingas. Bet pagauta plaštakė ilgai negyvens. Tiesa gležna.

Ji sunkiai kvėpavo, jai maudė visą kūną. Džahanas matė, kad ji pavargo, bet negalėjo palikti jos ramybėje.

– O koks Davūdo vaidmuo šitoje istorijoje?

Jos veidu perbėgo šešėlis.

– Jis daug metų buvo įrankis jūsų rankose. Nelaimingi atsitikimai mano mokytojo statybose – jūsų darbas. Žūdavo žmonės. Kodėl?

Chesna Chatūn ėmė smarkiau maigyti katę. Ši nemurkė. Nemataravo uodega.

– Niekada neįtariau jūsų, *dada*. Niekas neįtarė. Kas įtartų auklę? Jūs elgdavotės gudriai, nepalikdavot pėdsakų.

– Matyt, vieną palikau, – piktai atkirto ji. – Antraip tavęs čia nebūtų.

– Žolelės nuo astmos. Jomis kvepėdavo Mihrimah plaukai ir drabužiai. Anądien taip kvepėjo Davūdas. Paskui aš prisiminiau.

– Tavo uoslė puiki, inde, – tarė senė ir pasiremdama atsitiesė.

– Mane išmokė dramblys, – Džahanas patylėjo, glostydamas barzdą. – Jūs naudojotės Davūdu, bet jis liovėsi jūsų klausyti.

Ji stipriau apglėbė katę ir suakmenėjo.

– Kodėl jūs tai darėte? Dėl turto? Dėl valdžios? Kas jus papirko? Italai? Jie norėjo pakenkti mano mokytojui?

– Nutilk... Kas per kvailystės, – tarė Chesna Chatūn. – Nori žinoti tiesą? Išgirsi. Manai, būčiau tai dariusi be tavo sultonaitės žinios?

– Jūs meluojat. Mihrimah mirusi. Ji negali apsiginti, – atšovė Džahanas. – Kaip jūs galit ją kaltinti? Maniau, jūs ją mylėjot.

– Mylėjau ją labiau už viską. Todėl darydavau, ką ji man liepdavo, ir neklausinėdavau.

– Melas!

– Mes tikime tik tuo, kuo norime tikėti, – sugergždė senė.

Džahanas apsiniaukė kaip dangus prieš audrą.

– Kodėl Mihrimah norėjo pakenkti mano mokytojui?

– Ne tavo mokytojui, o savo tėvui.

– Sultonui Siuleimanui?

– Jis buvo didžiausias iš sultonų ir didžiausias iš nusidėjėlių, tegu Alachas jam atleidžia. Aš niekada nesipiktinau, nes supratau, kad jį iš kelio veda ta ragana Chiurem. Bet Mihrimah taip nemanė. Ji negalėjo kaltinti motinos. Todėl kaltino žmogų, kurį mylėjo labiausiai, – tėvą.

– Nesuprantu.

– Sultonas Siuleimanas ir Mihrimah buvo labai artimi. Ji buvo jo vienintelė duktė, jo brangenybė. Vaikystėje jis ją visur veždavosi. Paskui viskas pasikeitė. Jis pasidarė žiaurus ir įtarus. Visur jam vaidenosi priešai, į dukterį nebekreipė dėmesio. Mihrimah buvo skaudu, nors ji nesiskundė. Paskui sultonas nubaudė mirties bausme didįjį vizirį. Mihrimah jį vadindavo dėde ir labai mylėjo. Jis pasmerkė mirti ir kitą didįjį vizirį. Tavo mokytojas statė sultonui mečetę, o jis įsakė nužudyti savo sūnus – Mihrimah brolius. Ji buvo sugniuždyta. Mylėjo tėvą ir nekentė. Mano gražuolė tai apsigyven-

davo hareme, tai vėl išsikraustydavo, nes išsiskirti su juo negalėjo. Ji nekentė jo. Ji dievino jį. Mano paklaikęs vaikelis. Mihrimah turėjo daugiau pinigų negu buvo išde. Pati įtakingiausia moteris. Bet jos širdis buvo sudaužyta. Motina lyg tyčia ištekino ją už Rustemo. Tos vedybos buvo siaubingos, Alachas liudytojas. Ji buvo nelaiminga visą gyvenimą. Rustemo niekada nemylėjo. Niekada.

Džahanui apsvaigo galva. Jis nuėjo prie skrynios kampe ir atsisėdo. Iš čia aiškiai matė katę ant senės kelių. Katės akys buvo keistos – viena žalia kaip nefritas, kita mėlyna, sustiklėjusi.

– Nelaimingi atsitikimai prasidėjo Siuleimanijės mečetės statybose, – sumurmėjo Džahanas. – Jūs bandėt trukdyti mums dirbti.

– Mihrimah žinojo, kad niekada neįveiks tėvo, ji to ir netroško. Ji norėjo tik apsunkinti jam gyvenimą. Mečetė, kurią statė tavo mokytojas, turėjo įamžinti sultoną Siuleimaną ir šlovinti jo didybę. Mes nusprendėme sulėtinti jūsų darbą. Tai buvo mūsų mažas kerštas.

– Ir jums reikėjo bendrininko iš pameistrių, – tarė Džahanas.

– Mes apsvarstėme visus. Nikola buvo pernelyg baikštus. Jūsufas nieko neprisileido, buvo užsidaręs savo kiaute. Tavęs mes nenorėjom įvelti. Tinkamiausias buvo Davūdas. Pagiežingas, garbėtroška.

– Bet Davūdas nesiruošė jūsų klausyti visą gyvenimą!

– Iš pradžių klausė, bet kuo toliau, tuo darėsi godesnis. Reikėjo jį pašalinti. Galėjome. Dabar žinau, kad padarėme klaidą. Po sultono Siuleimano mirties Mihrimah iškvietė jį ir pasakė, kad jo paslaugų nebereikia. Jis pažadėjo liautis, bet netesėjo pažado. Nepaklausė jos įsakymo. Man atrodo, jis nekentė tavo mokytojo.

Džahaną ėmė pykinti.

– Užuodžiau, kad Davūdo drabužiai trenkia jūsų žolelėmis, *po* mokytojo mirties. Kodėl jūs toliau susitikinėjot su juo?

Ji atsakė ne iš karto.

– Davūdas norėjo, kad padėčiau jam tapti vyriausiuoju rūmų architektu. Pagrasino, kad, jei nepadėsiu, jis atskleis tiesą apie mūsų darbelius.

– Jis jus šantažavo!

Jai atsiknojo žandikaulis.

– Kas atsitiko mokytojo testamentui? Jis tikrai paskyrė savo įpėdiniu Davūdą?

– Ne, – ramiai atsakė ji. – Jis paskyrė tave.

Džahanas suglumęs spoksojo į ją.

– Taip buvo parašyta tavo mokytojo testamente. Jis norėjo, kad tu taptum jo įpėdiniu. Vieną egzempliorių laikė namie. Kitą – architektų archyve Vefoje.

– Todėl Davūdas užgrobė visą biblioteką? Kad sunaikintų testamentą?

– Jis norėjo būti tikras, kad niekur neliko kitų testamento egzempliorių, – tarė ji. – Dabar tu viską žinai. Išeik, aš pavargau.

Ji nusisuko į langą, jis jos nebedomino. Saulėlydžio šviesoje jos veidas atrodė kaip ištašytas iš akmens. Džahanui nusmelkė per širdį – ne tiek jos panieka, kiek atsainumas. Ji nieko nesigaili, nors amžius prie vartų.

– Ar ji mane mylėjo? – paklausė Džahanas.

– Kam klausti tokios kvailystės?

– Aš noriu žinoti, ar tai irgi buvo apgaulė. Visą gyvenimą jausdavausi kaltas, pajutęs geismą kitai moteriai.

Ji žiūrėjo į jį su panieka ir pasišlykštėjimu.

– Kas tu toks, po galais? Žvėrių jaukintojas? Pelė, užsimaniusi pakilti į kalno viršūnę! Sultono tarnas, išdrįsęs pamilti vienintelę sultono dukterį! Kas per įžūlumas klausti, ar ji tave mylėjo? Na, tu ir mulkis.

Ji mostelėjo ranka, ir Džahanas aiškiai pamatė katę. Kardamonas, senasis auklės numylėtinis. Iškamša. Vietoj akių brangakmeniai – safyras ir smaragdas.

– Tu jai *patikai*, kaip patinka kambarinis gyvulėlis ar drabužis. Kaip rachatlukumas*. Bet jis nusibosta, valgomas kasdien. Ne, ji niekada tavęs nemylėjo.

Džahanas be žodžių nuleido galvą.

– Kvailiukas, – sušnibždėjo senė. – „Mano dailusis kvailiukas" – štai kaip ji tave vadindavo. Dėl grožio tavimi ir žavėjosi. Bet argi tai galima vadinti meile?

Džahanas svirduliuodamas pakilo. Jis gali viską baigti. Jis gali ją užmušti. Pasmaugti skraiste. Durys uždarytos. Niekas nesužinos. O jei ir sužinos, niekas jos neverks. Žengė kelis žingsnius prie senės, išvydo jos akyse baimę.

– Kiek jums metų, *dada*? Turbūt gerokai per šimtą. Ar jus iš tikrųjų slegia prakeikimas gyventi amžinai?

Chesna Chatūn norėjo nusijuokti, bet tik sausai užsikosėjo.

– Ne mane... vieną.

– Apie ką jūs kalbat? – persigando Džahanas. Bet, dar nebaigęs ištarti klausimo, jau žinojo atsakymą.

– Pagalvok, koks amatininkas, koks menininkas, koks žmogus, trokštantis pripažinimo, nenorėtų gyventi tiek kiek aš?

Džahanas papurtė galvą.

– Jei užsimenate apie mano mokytoją, jis buvo nepaprastai taurus žmogus. Nė kiek nepanašus į raganą kaip jūs.

– O kokio amžiaus jis mirė? – jos piktdžiugiškas kikenimas vėl virto kosuliu.

Nespėjus senei atgauti kvapo, Džahanas griebė iškamšą jai

* Saldumynas iš cukraus, riešutų, migdolų, vaisių sulčių ir krakmolo.

nuo kelių ir švystelėjo į ugnį. Kardamono kailis užsiliepsnojo, ugnyje sužėrėjo brangakmenių akys.

– Nereikia, – per vėlai suspigo ji, ir balsas nutrūko.

– Tegu negyvėliai ilsisi ramybėje, *dada*.

Chesna Chatūn žiūrėjo į degančią katino iškamšą, ir jai smakras drebėjo iš įtūžio.

– Teištinka tave mano prakeikimas, statytojau.

Džahanas puolė prie durų, kiek kojos neša. Atidarė jas, bet senės žodžiai spėjo pasiekti jo ausis:

– Tu ant kelių maldausi visagalio Alacho pasiimti tave, nes jau užtenka... jau per ilgai. Jis išgirs tavo maldavimą... Jis matys tavo kančią ir užjaus tave, vargšą Sinano pameistrį, ir vis dėlto... ir vis dėlto Jis neleis tau numirti.

KIEKVIENĄ RYTĄ BALABANAS siųsdavo ką nors iš saviškių į uostą:

– Pažiūrėk, ar audra nepraėjo, ar debesys neišsisklaidė.

Kaskart pasiuntinys grįždavo su ta pačia žinia:

– Debesys niekur nedingo. Plaukti negalima.

Aplinkui šmižinėjo Davūdo parankiniai – apžiūrinėdavo keleivius, tikrindavo krovinį. Tai sužinojęs Džahanas suprato, kad protingiau būtų atsisakyti kelionės jūra. Galėjo pasprukti nuo persekiotojų vežimu, o paskui bandyti laimę kitame uoste, gal Smirnoje ar Salonikuose. Tačiau, nepaisydamas pavojaus, jis užsimetė išvykti iš Stambulo tuo pačiu būdu, kuriuo atvyko. O Davūdas, puikiai jį pažindamas, tai suprato.

Balabanas su Džahanu ilgai galvojo ir nusprendė, kad saugiausia bus atvykti į uostą persirengus.

– Galiu apsimesti romu, – pasiūlė Džahanas. Įsimaišęs į čigonų būrį panašiais drabužiais, jis galbūt prasmuks į laivą.

Balabanas taip nemanė. Priešingai, tiek sausumoje, tiek jūroje bus tik sunkiau.

– Vargu ar norėtum, kad su tavimi elgtųsi kaip su mumis, brolau. Romų gyvenimas – anaiptol ne rojus.

Paskui jie svarstė, gal aprengti jį pirklio drabužiais. Jei Džahanas sudarys turtingo ir oraus žmogaus įspūdį, į laivą patekti bus lengviau. Bet kai tik laivas atsidurs atviroje jūroje, jūrininkai jį apiplėš iki paskutinio siūlo. Džahanas turi atrodyti garbingas žmogumi, bet ne turtingas. Galop buvo nutarta, kad jis apsimes

italu dailininku – savotišku svajotoju, kuris ilgai klajojo po Rytus pardavinėdamas savo talentą, o dabar grįžta namo, pasenęs ir įgijęs proto. Jei kas nors paklaus, kur jo paveikslai, jis atsakys juos išsiuntęs anksčiau. Jei reikalai klostysis palankiai, jis atplauks į Florenciją po dešimties dienų.

Rasti tinkamą apdarą Balabanui ir jo žmonėms nebuvo sunku, tačiau tinkamo dydžio apdarą – ne taip lengva. Džahanas gavo maišą su drabužiais – lininius marškinius, liemenę su keistomis rankovėmis, odinę striukę ir kelnes iki kelių. Visi iš puikių audinių ir per dideli.

– Sinjore Džahanioni, jūs smarkiai susitraukėte! – pamatęs Džahaną, išsišiepė Balabanas.

Jie juokėsi kaip berniūkščiai, nes širdies gilumoje tokie ir buvo. Čigonai vidury dienos apiplėšė Venecijos dožo pasiuntinį – akivaizdžiai daug kūningesnį vyrą už Džahaną. Tačiau Balabano žmona persiuvo drabužius, ir jie puikiausiai tiko. Ji užsispyrė nudažyti Džahanui plaukus ir barzdą chna, o kai nudažė, Sinano pameistrys save veidrodyje vos pažino. Paskutinis kostiumo akcentas buvo juoda aksominė skrybėlė su violetiniu kaspinu. Mėlynės užgijo. Naktį, kurią jis mielai pamirštų, priminė tik randas ant skruosto.

Džahano išvykimo dieną Balabanas su savo žmonėmis sulipo į asilo traukiamą vežimą. Džahano garbei asilas buvo papuoštas gėlių vainikais ir kaspinais. Į vežimą susigrūdo tiek žmonių, kad vargšas asilas vos galėjo pajudėti, o bėgti niekaip nepajėgė. Keikdami įstatymą, draudžiantį čigonams laikyti arklius, jie ginčijosi ir įkalbinėjo vienas kitą likti – bergždžiai. Visi norėjo lydėti Dža-

haną. Galų gale vietoj vieno vežimo į uostą išvažiavo trys. Margas kortežas važiavo gatvėmis, nekreipdamas dėmesio į išsižiojusių miestiečių žvilgsnius, pusiau nustebusius, pusiau niekinamus, lyg čigonai būtų kilę iš kito Adomo ir kitos Ievos.

Pusiaukelėje Balabano dėdė uždainavo, vėjas toli paskleidė jo balsą – šiurkštų ir kimų, bet skambų. Vienas iš jaunų čigonų išsitraukė iš už juostos nendrinę dūdelę ir ėmė pritarti dainininkui.

Džahanas paklausė, apie ką daina, ir Balabanas sušnibždėjo taip tyliai, jog Džahanas turėjo ištempti kaklą, kad išgirstų:

– Apie žmogų, atėjusį į vestuves. Visi linksminasi, šoka, geria. Jis irgi šoka. Ir verkia.

– Kodėl?

– Nes jis myli nuotaką, paikši. Ir jinai jį myli, bet ją ištekino už kito.

Džahanui suspaudė širdį. Daina nutilo – iš pradžių balsas, paskui muzika. Matyt, liūdesys buvo užkrečiamas, nes stojo nejauki tyla. Ant žalios kalvos netoli uosto vežimai sustojo.

– Mes tave išleisime čia, taip geriau, – tarė Balabanas.

Vienas po kito čigonai iššoko iš vežimo. Džahanas nusimetė apsiaustą, kuriuo buvo apsimuturiavęs, kad paslėptų itališkus drabužius. Jis visus apkabino, seniams pabučiavo rankas, vaikus išbučiavo į skruostus. Balabanas stovėjo nejudėdamas, atsišliejęs į vežimą, ir kramsnojo šiaudą. Su visais atsisveikinęs Džahanas priėjo prie jo; ir pamatė, kad čigonas laiko rankoje apvalų mėlyną kaip liepsnelės kiaušinis daiktelį.

– Kas čia?

– Amuletas. Jį padarė *daki dei* apsaugoti tave nuo blogos akies. Jūroje nešiok jį apverstą, o pasiekęs krantą atversk.

Džahanas prikando lūpą, rydamas ašaras.

– Aš labai dėkingas.

– Klausyk, ta kekšė... Mes pasidomėjome. Tame sielvartų hamame buvo aštuonios moterys.

– Tikrai?

– Girdėjau, kad aštuonios ir tebėra. Nė viena daugiau, nė viena mažiau.

– Ką tu sakai?

– Sakau, kad laidotuvių nebuvo. Gudrybė. Nenoriu, kad graužtumeis visą gyvenimą. Nieko tu neužmušei, brolau. Tave apgavo.

– Bet neūžauga... – sumurmėjo Džahanas. – Ji mane prijautė.

– Liūdna, kad išvyksti, – atsiduso Balabanas. – Džiugu, kad išvyksti. Tu pernelyg patiklus, kad išgyventum Stambule, brolau, – čigonų vadas nevikriai prisitraukė Džahaną, broliškai apkabino ir erzindamas kumštelėjo. – Ką dabar vaduosiu iš bėdos?

– Galėtum Čhotos sūnų. Pasirūpinsi juo?

– Dėl jo nesuk galvos. Mes jam papasakosim, kokį nuostabų tėtušį jis turėjo.

Kol Džahanas tuščiai ieškojo tinkamų žodžių, Balabanas užšoko ant vežimo ir griebė vadeles, nudūręs akis žemyn. Čigonai pasekė jo pavyzdžiu. Jie susėdo, ir vežimai nudardėjo. Visi pamojavo – išskyrus Balabaną. Džahanas laukė, kad jis atsigręžtų ir žvilgtelėtų – paskutinį kartą. Neatsigręžė. Žiūrėjo į tolį, vėjas taršė ilgus tamsius plaukus. Tačiau prie posūkio vežimas sustojo, ir Balabanas pažvelgė atgal. Jis buvo per toli, bet Džahanui pasirodė, kad čigonų vado veide šmėkštelėjo šypsena. Jis atsisveikindamas pakėlė ranką, Balabanas irgi. Paskui čigonai dingo iš akių.

Džahaną pervėrė skausmas, kaip peiliu dūrė. Jis atsisėdo ant išvartos ir susimąstė. Nežinojo, ką jam numačiusi Dievo apvaizda, ir vėl beatodairiškai kaip tikras neišmanėlis lėkė pasitikti likimo. Tačiau kelio atgal nėra. Saulė riedėjo dangumi, ir Džahanas leidosi į kelią.

Uoste kaip paprastai knibždėte knibždėjo keliautojų, jūrininkų ir vergų. Vos spėjusį įžengti į prieplauką Džahaną prarijo didžiulė bruzdi minia. Stambulo uostas, pasak žmonių, vienas geriausių pasaulyje. Laivai gali įplaukti, nelaukdami palankaus vėjo išpūsti bures, irkluoti irgi nereikia. Kapitonai žino, kad srovė pati nuneš juos į uostą. Bosforo potvyniai ir atoslūgiai, priešingai nei miestas, buvo nuspėjami, patikimi. Šiandien laivų prieplaukoje stovėjo daug, bet tik keletas buvo pasiruošę išplaukti, tarp jų ir tristiebis karakas, grakštus ir didingas, plaukiantis į Veneciją. Į jį ir taikė Džahanas.

Prisimindamas, kad dabar jis – italų dailininkas, Džahanas smalsiai dairėsi aplink ir kėlė skrybėlę kiekvienai moteriai – tiek vienuolei, tiek kilmingai poniai. Jis pamatė maldininkus, jėzuitus su ašutinėmis ir sutanomis su gobtuvais, valdininkus su įsigraužusiomis į pirštus rašalo dėmėmis. Prie greitosiomis sukalto stalo sėdėjo raštininkas. Aplink jį būriavosi žmonės ir žiūrėjo, kaip jo plunksna kuria stebuklus. Džahanas užmezgė pokalbį su albanu prekiautoju, iš kurio nusipirko medaus šerbeto. Kažkoks žmogus bandė vesti trapu į laivą arklį su akidangčiais – juodą grynakraujį eržilą. Kur jie veža gyvulį, svarstė Džahanas, ar ištvers šis gražuolis kelionę jūra.

Stebėdamas prieplaukos vaizdus Džahanas akies kampučiu pamatė du Davūdo kurčnebylius. Jie brovėsi per minią jo pusėn. Džahanas sulaikė kvapą, gurkšnis šerbeto įstrigo gerklėje. Jie praėjo pro šalį, nė nežvilgtelėję į jį.

Po valandėlės suskardėjo šaižus riksmas:

– Stok, bjaurybe!

Puikusis žirgas atsistojo piestu ir nubloškė arklininką į vandenį. Per uostą nuraibuliavo juokas, bet jį greit nuslopino klyksmai ir šauksmai, nes arklys, vis dar su akidangčiais, nušuoliavo

tolyn nuo laivo ir stačia galva įsiveržė į minią. Iš visų pusių kelias buvo užtvertas žmonių ir dėžių, taigi jis negalėjo lėkti kiek kojos įkabina, bet sustoti neketino ir mindžiojo viską, kas pasipainiodavo po kojų.

Iš vandens ištrauktas arklininkas, šlapias ir įtūžęs, rėkė ir keikėsi. Džahanas priėjo prie jo.

– Kuo vardu žirgas?

– Kokio velnio klausi?

– Sakyk jo vardą! – neteko kantrybės Džahanas.

– Juodis, – kilstelėjęs antakius, atsakė arklininkas.

Džahanas nuskubėjo paskui arklį. Akidangčiai nusmuko, bet žirgas, išvydęs, kas darosi aplinkui, visai paklaiko.

– Juodi, – pašaukė Džahanas. – Juodi, Juodi, – kartojo, stengdamasis, kad balsas skambėtų ramiai. Arkliai neatpažįsta savo vardų. Tačiau jie prisimena pažįstamus garsus ir jaučia, kokie ketinimai su jais susiję.

Apsuptas iš visų pusių eržilas sukosi, neramiai žvengdamas ir kresčiodamas galvą. Džahanas atsistojo prieš jį, parodė tuščias rankas. Artinosi pamažu, vienas raminamas žodis po kito. Jei žirgas nebūtų pavargęs, nebūtų jo prisileidęs. Bet jis pavargo. Džahanas griebė už pavadžio ir švelniai paglostė Juodžiui kaklą.

Staiga Džahanas lyg pastūmėtas atsisuko. Vos už kelių žingsnių stovėjo kurčnebyliai ir nemirksėdami spoksojo į jį neįžvelgiamais veidais. Ar jie ką nors įtaria, ar tik šiaip susidomėjo? Džahanas nedrįso dar kartą dirstelėti. Nudiegė paširdžius. Per kaklą varvėjo prakaitas. Drabužiai pasirodė kvailai sunkūs, kai jam toptelėjo, kaip jie jam kliudytų, jei tektų bėgti. Jis turėjo du maišelius su pinigais – vieną liemenėje, kitą Balabano žmona įsiuvo į marškinių palanką. Jei bėgs, monetos žvangės, bus dar kebliau.

Kol jis svarstė, ką daryti, minia, lyg perpjauta nematomu pei-

liu, prasiskyrė. Atėjo Prancūzijos pasiuntinys. Tas pats, kuris iš atsainaus smalsumo skrodė Čhotą. Greta žingsniavo jo žmona skaisčiai žalio aksomo suknele su išsiuvinėtu korsažu. Nosį ji buvo užsidengusi nosinaite nuo smarvės, suraukusi antakius. Juodu praėjo pro šalį nepažinę Džahano ir pasuko į laivą, kurį buvo nusižiūrėjęs jis. Jiems ant kulnų lipo pulkas tarnų, nešinų dėžėmis ir narveliais, kuriuose šnypštė, ulbėjo ir kliegė visokie gyvūnai. Mesjė ir madam Brevai grįžta į Prancūziją, gabendamiesi kartu namų žvėryną.

Jame buvo povų, lakštingalų ir papūgų ryškiaspalvėmis kaip pavasaris plunksnomis. Buvo sakalas, vanagas ir keistas paukštis milžinišku snapu – sultono dovana. Bet žmonės labiausiai grūdosi prie beždžionių – patelės ir patino, aprengtų didikų drabužiais. Išpuoštos šilku ir aksomu jos žiūrėjo į minią ir baikščiai, ir linksmai. Patelė kartkartėmis iššiepdavo dantis, tarsi juoktųsi iš žmonių, kurie juokiasi iš jos.

Pasinaudojęs sąmyšiu Džahanas smuko į minią ir ramiai, sparčiai nužingsniavo. Nė karto neatsisuko. Vingiavo tarp dėžių, virvių, lentų, jūreivių, nešikų ir elgetų. Tolumoje stovėjo dar vienas karakas. Džahanas nenutuokė, kur jis plaukia, bet traukė link jo. Jam toptelėjo, kad Davūdas, ko gero, atspėjo, jog jis ketina grįžti į Romą, ir patarė tarnams neišleisti iš akių laivų, plaukiančių į Italijos uostus. Išmintingiau būtų pasirinkti laivą į kitą pusę. Galėtų išlipti artimiausiame uoste ir keliauti į Mikelandželo tėvynę. Taip nusprendęs jis priėjo prie karako ir užlipo ant denio.

– Mes neimam nežinomų keleivių, – pareiškė kapitonas, išklausęs jį. – O gal tu ieškomas nusikaltėlis?

– Aš dailininkas, – tarė Džahanas. – Tapau peizažus, – pridūrė būgštaudamas, kad kapitonas gali pareikalauti kaip įrodymą nutapyti jo portretą.

– Keistas tavo amatas. Ar bent gerai uždirbi?

– Jei randu dosnų globėją...

– Tik įsivaizduokit! – paniuro kapitonas. – Mes lenkiam nugarą, o tu gyveni savo malonumui. Ne, nepriimsiu. Tu užtrauksi mums nelaimę.

– Patikėkit, aš jums atnešiu laimę, – tarė Džahanas. – Kaip įrodymą, kad esu patikimas, leiskite jums pasiūlyti štai šitai.

Jis išsitraukė maišelį ir išpylė ant stalo. Kapitono akys sužibo; jis paėmė monetą ir bandė kąsti į kraštą.

– Gerai, paimsiu. Sėdėk triume. Valgyti galėsi su jūreiviais. Žiūrėk, kad nematyčiau besitrainiojančio po laivą.

Džahanas linktelėjo:

– Duodu žodį, kad nematysit.

Laivas pakėlė inkarą tik kitą dieną. Džahanas laukė apačioje, tvankioje kajutėje. Tik laivui išplaukus įsidrąsino ir užlipo ant denio. Tolumoje mirguliavo miestas – turgūs, kavinės ir kapinės su kiparisais, antkapiais ir mauzoliejais. Ten jis išmoko mylėti ir netikėti meile. Išvydo Siuleimanijės ir Šachzadės, tėvo ir sūnaus, mečečių minaretus. Horizonte švytėjo Aja Sofijos kupolas. Jis pamatė ir Mihrimah mečetę, paslaptingą kaip moteris, kurios vardu ji buvo pavadinta.

Pridėjęs dešinę ranką prie širdies Džahanas atsisveikino su šiais pastatais, pagerbdamas statybų prakaitą, maldas ir viltis. Jis atsisveikino ne tik su žmonėmis, bet ir su akmenimis, mediena, marmuru ir stiklu – kaip mokė meistras Sinanas. Kurį laiką laivą lydėjo kirai, šaižiai klykaudami. Kai vėjas sustiprėjo, jie grįžo į miestą. Keista, bet Džahanui atrodė, kad jų atsisveikinimas ne linksmesnis už jo.

PRAKEIKIMAS... KODĖL SENĖ taip vadino dovaną, iš pradžių svarstė Džahanas. Bet pamažu jis suvoks, kad gyvenimas jį apgavo. Ilgainiui jis sužinos, kad dovana iš tiesų yra nelaimė; o prakeikimą jis išmoks vertinti kaip palaimą. Bet iš pradžių, prisimindamas Mihrimah auklės žodžius, Džahanas svarstė, kas iš visų dailininkų ir architektų nenorėtų gyventi šimto ar daugiau metų, nebūgštaudamas, kad jo laikas baigsis įpusėjus naują kūrinį, kuris gal būtų pranokęs visus ankstesnius darbus. Nebijodamas mirties, jis nebijojo nesėkmės. Išsivadavęs nuo būgštavimų, galės kurti daugiau ir geresnių projektų, gal net pranokti mokytoją. Pilnas ryžto ir jaudulio Džahanas keliavo iš vieno uosto į kitą. Nuvyko į Romą, Paryžių, Londoną ir Salamanką, kur tikėjosi rasti Sančą, bet ji dingo be pėdsako.

Jis dirbo uoliai, tenkinosi kukliu atlygiu, o meistras buvo patyręs, todėl darbo netrūko. Jis nepriklausė jokiam amatininkų susivienijimui, todėl užsakovai negalėjo tiesiogiai jo samdyti, bet jis vertėsi savo amatu netiesiogiai, braižydavo ir piešdavo eskizus kitiems architektams, kurie jam mokėdavo skatikus. Šiokį tokį nerimą Džahanui kėlė kitas dalykas: prakeikimas davė jam jėgų ir ilgą amžių, bet jaunesnis negu yra jis neatrodė. Jo protas buvo aiškus, atmintis puiki, bet atrodė jis kaip nukaršęs senis. Žmonės, nujausdami, kad tai keista ir paslaptinga, dažnai klausdavo, kiek jam metų. Kai Džahanas atsakydavo, kad devyniasdešimt šešeri, devyniasdešimt septyneri, devyniasdešimt aštuoneri, jie spoksodavo į jį išvertę akis, kuriose šmėkštelėdavo

įtarimas: ar nebus jis sudaręs sandėrio su velniu, nors balsu išsakant tokį spėjimą Džahanas girdėjo tik kartą. Kad ir kur jis keliautų, į pietus ar į šiaurę, visur buvo tas pats: žmogus, kurio amžius tiek daug ilgesnis už įprastą, kėlė nepasitikėjimą ar net priešiškumą.

Tada Džahanui ir toptelėjo, kad ragana buvo teisi. Gal mokytojas buvo su ja sudaręs sandėrį. Sinanas išgyveno ilgiau už visus garsesnius Osmanų imperijos meistrus. Apie tokią daugybę pastatų, kiek pastatė jis, paprastas mirtingasis galėtų tik svajoti. Matyt, buvo metas, kai jis trenkė Chesnos Chatūn žolelėmis, nors Džahanas niekaip negalėjo tokio laiko prisiminti. Paskui jis nuo visko pavargo ir tikriausiai paprašė atšaukti prakeikimą, prieš mirtį paskutinį kartą aplankęs raganą. Jei taip, yra būdas išsivaduoti iš kerų, bet Džahanas, palikdamas Stambulą, prarado vienintelę galimybę.

Bėgo metai. Beveik šimtametis Džahanas išplaukė į Portugaliją, nes buvo girdėjęs, kad iš ten galima išvykti į Naująjį pasaulį. Vieną saulėtą popietę ant viršutinio denio jis pastebėjo liekną lankstų vyrą. Širdis sujudo. Tarp virvės ritinio ir antelės sėdėjo Balabanas. Jis nejučiomis džiūgaudamas puolė į priekį ir per vėlai pamatė, kad apsiriko.

– Atsiprašau. Palaikiau jus kitu žmogumi.

– Tikiuosi, draugu, – tarė nepažįstamasis. – Prisėskite, pasimėgaukite saule, kol ji šildo.

Jis padrikai pasakojo apie savo rūpesčius, tai pakeldamas, tai pritildydamas balsą. Tvirtino padaręs tiek nuodėmių, kad teko nuo jų bėgti. Dabar jis grįžta pas šeimą išmintingesnis. Pagaliau nepažįstamajam nusibodo kalbėti, ir jis paklausė:

– O jūs kuo verčiatės?

– Statau. Aš architektas.

– Tada važiuokite į Agrą. Šah Džahanas, jūsų bendravardis, stato rūmus velionei žmonai atminti.

Džahanas gūžtelėjo pečiais, bet susidomėjo.

– Kas jai nutiko?

– Mirė gimdydama, – liūdnai atsakė nepažįstamasis. – Jis ją labai mylėjo.

– Man nepakeliui.

– Tai pakeiskite kelią, – patarė nepažįstamasis. Lyg niekur nieko.

1632 metais Džahanas atvyko į Indiją pamatyti rūmų, apie kuriuos visur kalbama, projekto.

Į VIENUS MIESTUS KELIAUJAME, nes toks mūsų noras; į kitus miestus keliaujame, nes toks jų noras. Vos įkėlęs koją, Džahanas pajuto, kad Agra jį traukė ir vedė visą gyvenimą. Pakeliui jis tiek prisiklausė apie valdovą ir miestą, kurį šis nori išgarsinti, kad, atvykus į Agrą, jam pasirodė, tarsi būtų grįžęs į pažįstamas vietas. Jis klaidžiojo po miestą, uodė jo kvapus, gausius ir aštrius, saulė glostė jam odą, ir truputėlį maudė randą.

Džahanas nuėjo į statybos aikštelę Džamnos pakrantėje. Padedamas vieno keliautojo, šiek tiek mokančio turkiškai, jis susipažino su vienu iš braižytojų. Sužinojęs, kad Džahanas – patyręs architektas, ir pamatęs Sinano antspaudą, tas nuvedė Džahaną pas savo viršininką, didžianosį žaliūką vešliais antakiais ir drovia šypsena, kuris Džahanui iš pirmo žvilgsnio patiko. Jo vardas buvo Myr Abdul Karymas.

– Jūsų mokytojas buvo didis žmogus, – tarė jis sodriu balsu, sustiprėjusiu nuo nurodymų darbininkams ir aiškinimosi viršininkams.

Jis įniko į brėžinius, kuriuos atsinešė Džahanas. Tyrinėjo juos kruopščiai ir atidžiai. Padėjęs ant stalo puodelį pieno su medumi ir rašomųjų plunksnų rinkinį, Myr Abdul Karymas parodė jam kelis būsimo pastato eskizus ir paklausė, ką Džahanas apie juos mano, o šis mielai pasakė. Prievaizdas nutylėjo, nors linksmi žiburėliai akyse rodė, kad jis patenkintas atsakymais. Paskui Karymas paprašė Džahano nubraižyti vieno iš aukštų planą pagal duotus matmenis. Džahano darbas jam patiko. Atsikvėpė ir tarė:

– Dabar jums reikia susitikti su didžiuoju viziriu.

Taip, pažindinamas su vis aukštesniais asmenimis, Džahanas galop buvo iškviestas paties valdovo. Šis sėdėjo aukštajame Povų soste, akyse po sunkiais vokais atsispindėjo netektis ir išdidumas, barzda ir ūsai pabalo iš sielvarto, o drabužiai buvo kuklūs ir be jokių puošmenų. Džahanui jis priminė sultoną Siuleimaną. Šah Džahanas gedėjo mylimos žmonos, Mumtaz Mahal, arba Rūmų Išrinktosios, moters, kuri per aštuoniolika metų pagimdė jam keturiolika vaikų. Ji buvo palaidota ant Tapti upės kranto. Dabar jos palaikai bus perkelti į Agrą ir atguls į amžino poilsio vietą.

Jis mylėjo ją labiausiai iš visų moterų, pamiršęs kitas žmonas. Buvo taip jai atsidavęs ir taip ja pasitikėjo, kad aptardavo su ja visus savo firmanus ir dėdavo ant jų savo antspaudą tik jai pritarus. Mumtaz Mahal buvo ne tik jo žmona, bet ir draugė, patikėtinė ir patarėja. Jos netekęs valdovas buvo nepaguodžiamas. Naktimis jis vis lankydavosi jos kambariuose, kuriuose dar sklandė jos kvapas – ar jos šmėkla, ir, išvydęs tuščią miegamąjį, apsipildavo ašaromis.

Jei Džahanas būtų buvęs jaunesnis, jis būtų nerimavęs prieš susitikimą su gedinčiu valdovu, kurio vardas buvo toks kaip jo. Veidai raudonuotų, delnai prakaituotų, o balsas drebėtų iš baimės ką nors pasakyti ne taip. Dabar jau ne. Jis nebeturi nei paslapčių, nei vilčių ir nebesigraužia. Jis tik stebėtojas, nesudrumsčiamai ramus ir laisvas. Džahanas pavėluotai apgailestavo, kad nebuvo toks šaltakraujiškas anksčiau visų savo gyvenime sutiktų sultonų, sultonienių ir vizirių akivaizdoje. Dabar jis įvertino mokytojo ramybę, kurią kadaise taip smerkė.

Šah Džahanas klausinėjo jį apie Sinano darbus, kuriuos puikiai išmanė. Į visus klausimus Džahanas atsakė trumpai, bet atvirai. Valdovas, priešingai nei jo proprosenelis Babaras, kurio

motinos gimtoji kalba buvo tokia kaip Džahano, turkiškai nemokėjo. Juodu kalbėjosi per dragomaną, verčiantį iš persų į turkų, iš turkų į persų; pašnekovai gaudė abiem kalboms bendrus žodžius, sklandančius nuo vieno prie kito it drugius.

Priėmimas baigėsi. Kai Džahanas atbulas traukėsi prie durų, valdovas paklausė:

– Girdėjau, kad tu nė karto nevedei. Kodėl?

Džahanas sustojo, nudūręs akis žemyn. Salę užliejo tiršta kaip medus tyla. Tarsi visi rūmai lauktų jo atsakymo.

– Aš atidaviau savo širdį vienai vienintelei, o didysis valdove...

– Ir kas atsitiko?

– Nieko, – atsakė Džahanas. Tie, kas užaugo klausydamiesi meilės istorijų, kurios neišvengiamai baigiasi džiaugsmingomis puotomis, kilniais žygdarbiais ar baisiomis nelaimėmis, niekada nesupras, kodėl daugelio žmonių meilė yra virsmas nieku. – Ji buvo man nepasiekiama ir manęs nemylėjo. Taip buvo lemta.

– Ar maža pasaulyje moterų? – tarė valdovas.

Džahanas būtų galėjęs to paties paklausti jo. Kodėl jis tebegedi žmonos? Neišdrįso, bet Šah Džahanas suprato. Nelinksmai šyptelėjo ir pats atsakė:

– Gal ir maža.

Kitą rytą Džahanas gavo laišką iš rūmų, kuriame buvo pranešta, kad jis paskirtas vienu iš dviejų Šviesos antkapio – *rauza-i-munavvara* – vyriausiųjų architektų. Jam buvo paskirtas didelis atlyginimas sidabriniais – rupijomis ir auksiniais – ašrafiais, o kas pusmetį – papildomas apdovanojimas. Bet ypač jam į atmintį įstrigo viena eilutė: „Prašau tavęs, Džahan Chanai Rūmi, prisiminimų statytojau, neprilygstamojo meistro Sinano, šlovinamo visame pasaulyje, įpėdini, prisidėti statant šį puikų antkapį, kad juo kartų kartos žavėtųsi daug šimtmečių iki pat

Paskutinio teismo dienos, kai po dangaus skliautu pasaulio neliks akmens ant akmens.“

Džahanas prieš savo norą sutiko. Jis tapo vienu iš statytojų ir, keista, nors buvo svetimšalis, neturėjo pažįstamų ir su šiuo kraštu susijusios praeities, kurią prisimintų, kai dabartis per sunki, jautėsi kaip namie.

Mauzoliejus turėjo būti nepaprastas. Lėšos buvo skirtos milžiniškos, sunkumai, su kuriais susidurdavo statytojai, neįtikėtini. Tūkstančiai darbininkų, mūrininkų, akmentašių, raižytojų, plytelių klojėjų, dailidžių plušėjo kaip skruzdės. Vaikščiodamas po statybvietę galėjai išgirsti devynias galybes kalbų. Čia dirbo skulptoriai iš Bucharos, akmentašiai iš Isfahano, raižytojai iš Tebrizo, kaligrafai iš Kašmyro, tapytojai iš Samarkando, dekoruotojai iš Florencijos, auksakaliai iš Venecijos. Šah Džahanas, pasiryžęs kuo greičiau pastatydinti mauzoliejų, sukvietė daugybę nagingų meistrų iš viso pasaulio. Neperkalbamas, užsispyręs jis nurodinėjo, kaip kas turi būti padaryta, ir kad kiek būtų pradėjęs piešti eskizus pats. Jis nusimanė apie architektūrą, bet dėl to statytojams buvo tik sunkiau. Džahanas pirmą kartą matė valdovą, kuris taip domėtųsi statybomis. Šah Džahanas tardavosi su jais kas dvi dienas, klausinėdavo, spręsdavo ir reikalaudavo neįmanomų dalykų, kaip dažnai mėgsta valdovai.

Tai buvo žmogus, kurio įniršis buvo įvilktas į plieną, meilė – į deimantus, o sielvartas – į baltą marmurą. Jo paskatintas Džahanas parašė daugeliui meistrų į Stambulą, kviesdamas juos į Agrą, ir labai apsidžiaugė, kai Ysa, jo mylimiausias mokinys, sutiko. Džahanas gailėjosi jo, žavėjosi jo talentu ir neabejojo būsimais jaunuolio laimėjimais: jam visas gyvenimas prieš akis. Susimąstė, ar meistras Sinanas irgi juos taip mylėjo. Jei mylėjo, gaila, kad Džahanas nesuprato.

Statybvietėje dirbo ir drambliai. Jie be perstojo nešiojo sunkiausias marmuro plokštes ir lentas. Kartais vakare, leidžiantis saulei, Džahanas susigraudinęs žiūrėdavo, kaip jie voliojasi purve. Jis mąstė, kad žmonės galėtų kai ko pasimokyti iš gyvūnų – kaip antai negalvoti apie praeitį ar ateitį, nemeluoti ir neapgaudinėti, – tada pasaulyje būtų daugiau ramybės, o gal ir laimės.

Aš vedžiau. Valdovas nepamiršo mūsų pokalbio ir įsakė rasti man geraširdę nuotaką. Jo įsakymas buvo įvykdytas. Mano žmona, šešiasdešimt šešeriais metais jaunesnė už mane, yra meilaus būdo ir didelės išminties. Būdama antrą mėnesį nėščia, ji per potvynį prarado visą šeimą. Kaip ir poetė Myrabai, ji atsisakė susideginti ant vyro laidotuvių laužo. Jos akys tamsesnės už mano paslaptis, jos lūpų kampučiuose visada lūkuriuoja šypsena, jos žvilgūs juodi plaukai srūva man tarp pirštų it kvapus vanduo. Naktį, žavėdamasis jos veidu žvakės šviesoje, kartoju jai, ką ji ir taip žino:

– Aš tau per senas, Amyna. Po mano mirties turi ištekėti už jauno vyro.

– Neprišaukite mums nelaimės, o mylimas vyre, – kaskart atsiliepia ji. – Tylėkite, maldauju jus.

Rudenį Amyna susilaukė kūdikio, berniuko su duobutėmis skruostuose. Myliu jį kaip savo sūnų. Pavadinau jį Sinanu, paskui, prisiminęs pirmą mokytojo vardą, pridėjau Jūsufą, o iš pagarbos žmonos šeimai – Mutamidą, velionio uošvio vardą. Ir mūsų sūnui, Sinanui Jūsufui Mutamidui, niekas neprilygsta šioje nesuskaičiuojamų žmonių ir dievų šalyje. Jis tarpsta po Agros dangumi, kasdien auga ir stiprėja, netikras turkas Indijoje, kaip aš buvau netikras indas Osmanų imperijoje.

Kūdikis paveldėjo šviesią motinos odą ir tamsiai rudas akis. Kartais jo aukštoje kaktoje susimeta raukšlelė, rodanti,

kad aplinkinis pasaulis jį glumina ir domina. Kai jam pradėjo dygti dantys, motina su daugybe tetų, burdamos, kokį kelią jis gyvenime pasirinks, padėjo priešais kelis daiktus – sidabrinį veidrodį, plunksną, auksinę apyrankę ir smalkos. Jei jis pasirinks veidrodį, bus neabejingas grožiui, tapytojas ar poetas, jei plunksną – raštininkas, jei apyrankę – pirklys, jei laką antspaudams – aukštas valdininkas.

Sinanas Jūsufas Mutamidas valandėlę sėdėjo nejudėdamas ir susiraukęs žiūrėjo į daiktus, padėtus prie jo kojų, lyg jie būtų mįslė, kurią reikia įminti. Tuo tarpu moterys meiliai kalbino jį, skatindamos išsirinkti, jų nuomone, tinkamiausią daiktą. Kūdikis jų nepaisė. Staiga ištiesė rankytę ir griebė amuletą man ant kaklo. Daki dei apsaugą nuo blogos akies.

– Ką tai reiškia? – sunerimo Amyna.

Nusijuokiau ir apkabinau žmoną, nesukdamas galvos, ką pamanys jos seserys.

– Patikėk, nieko blogo, – tariau. Tai viso labo reiškė, kad jis pats ieškos sprendimų, nesitenkindamas siūlomais.

Kai mūsų trijulė išeina pasivaikščioti, į mus spokso visas miestas. Kartais susiduriame su šmaikštuoliais, kurie laido nešvankius sąmojus ir šaižiai kvatoja, girdi, sukriošėliui nepaprastai pasisekė gauti tokią žmoną, net klausia, ar pajėgiu tokio amžiaus ją patenkinti. Todėl mes radome kitą būdą vaikščioti gatvėmis. Žmona su kūdikiu ant rankų eina pirma, o aš atsilikęs pamažu velkuosi įkandin ir grožiuosi jais. Amyna švelniai glosto sūneliui galvą, jis patikliai ir žaviai šypsosi, o jų kuždesys skamba mano ausyse it bangų ošimas prie dabar be galo tolimo miesto. Žiūriu į juodu ir įsivaizduoju, kaip jie vaikščios, kai manęs nebebus; niekas nepasikeis. Ir ši mintis, užuot nuliūdinusi, teikia man vilties, taip, didžiulės vilties.

Mano žmona visiškai nepanaši į Mihrimah. Nei balsu, nei išvaizda, nei būdu. Žvaigždėtomis naktimis ji atsigula ant manęs, apgaubdama mano kūną šiluma it apsiaustu, ir aš gėdijuosi savo senatvės, nes jos švelnumas sužadina geismą, bet ji užslysta ant manęs it makštys ant kardo, ir jos grožis praryja mano bjaurumą. „Jus man atsiuntė Dievas", – kužda man į ausį Amyna. Žinau, kad niekada nebūčiau išgirdęs tokių žodžių iš Mihrimah, net jei mums būtų buvę lemta susijungti. Taip, mano žmona labai skiriasi nuo jos. Ir aš be galo patenkintas. Tačiau... po išvykimo iš Stambulo nepraėjo nė vienos dienos, kad neprisiminčiau Mihrimah. Aš vis dar galvoju apie ją. Man vis dar skauda. Skausmas taip greitai plinta po visą kūną, kad aš nebesuvokiu, ar jis yra. Mihrimah kaip šešėlis lydi mane visur, iškilusi virš mano menkystės, ir temdo man sielą.

Aš jau metus buvau išdirbęs valdovui Šah Džahanui, kai jis pavedė man suprojektuoti Šviesos antkapį, kuris dabar vadinamas Tadž Mahaliu. Mano vardas irgi pasikeitė. Aš tebesu Džahan Chanas Rūmi, bet visi, net maži vaikai, vadina mane Kupolo Statytoju.

Kiekvieną rytą aš einu į statybas. Kelias ilgas ir atima daug laiko. Anądien prie manęs priėjo kažkoks naujokas su drambliu:

– Leiskite gyvuliui jus nešti, pone, – pasiūlė jis.

Varovas padėjo man įlipti į haudą. Atsisėdau ir pažvelgiau į darbininkus, plušančius apačioje, statančius Dievui, statančius valdovui, statančius protėviams, statančius kilniam reikalui, statančius nežinia kodėl, ir apsidžiaugiau, kad esu vienas viršuje, o ne su jais apačioje, nes nesusitvardęs apsipyliau ašaromis ir sukūkčiojau kaip nukaršęs senis, koks ir esu tapęs.

Suprantu, kad nesulauksiu Tadž Mahalio statybos pabaigos. Jei netrukus nemirsiu, vadinasi, Mihrimah auklės prakeikimas

neprarado galios. Tada teks palikti šią šalį savo noru. Palikau nurodymus Ysai ir kitiems mokiniams, jei jie norės jais vadovautis. Niekada negali žinoti, kuris mokinys pasinaudos tavo paveldu, o kuris tave apvils. Nesvarbu. Su manimi ar be manęs, mauzoliejus bus pastatytas. Tai, ką padarė mano mokytojas Šachzadės mečetės – mūsų pirmos didelės statybos be nelaimingų atsitikimų ir be išdavysčių, kai visi buvome kaip vienas, – kupole, aš padarysiu Tadž Mahalio kupole. Kur nors paliksiu Mihrimah slaptą ženklą, kurį įžiūrės tik nusimanantis žmogus. Mėnulis ir saulė, neišskiriamai susijungę jos varde, Mihr-i-mah.

Šah Džahanas mums liepė įrašyti skaisčiame marmure: „Šis pastatas buvo pastatytas pašlovinti Kūrėjo didybei.“ Aš mielai pridurčiau apačioje: „Ir žmogaus meilei.“

Keturios Tadž Mahalio sienos turi būti vienodos, lyg atsispindėtų viena kitoje kaip veidrodyje. Akmuo, atsispindintis vandenyje. Dievas, atsispindintis žmonėse. Meilė, atsispindinti sudaužytose širdyse. Tiesa, atsispindinti pasakojimuose. Mes gyvename, dirbame ir mirštame po tuo pačiu nematomu kupolu. Turtingi ir vargšai, musulmonai ir krikščionys, laisvieji ir vergai, vyrai ir moterys. Sultonas ir dramblio varovas, meistras ir pameistrys... Dabar man atrodo, kad vienintelė figūra, artima visiems, yra kupolas. Po juo išnyksta visi skirtumai, ir visi garsai, tiek džiaugsmo, tiek sielvarto, nugrimzta į visa apimančios meilės tylą. Šitaip vaizduodamasis pasaulį aš apsvaigstu, sutrinku ir nebegaliu pasakyti, kur prasideda ateitis ir baigiasi praeitis, kur žlunga Vakarai ir iškyla Rytai.

* Sultonaitės vardas reiškia „saulė ir mėnulis“.

Autorės pastabos

Nesu tikra, ar rašytojas pasirenka siužetą, ar siužetas susiranda jį, kaip mane „Mečetė sultono dukteriai". Pirmą kartą sumanymas parašyti šį romaną toptelėjo vieną saulėtą popietę Stambule, spūstyje įstrigusiame taksi. Žiūrėjau pro langą ir raukiausi, nes jau vėlavau į susitikimą, ir staiga man akys užkliuvo už mečetės prie jūros kitapus gatvės. Tai buvo Mulos Čelebio mečetė, viena iš nelabai garsių Sinano kūrinių. Ant mūro greta jos sėdėjo čigoniukas ir daužė į apverstą skardinę dėžę. Pamaniau, kad, jei teks laukti ilgai, galima sugalvoti istoriją, kurioje veiks architektas Sinanas ir čigonai. Paskui automobilis pajudėjo, ir ta mintis išgaravo man iš galvos, bet po savaitės iš mylimos draugės paštu gavau knygą, Gülru Necipoğlu „Sinano amžius: Osmanų imperijos architektūros kultūra". Man į akis krito viena jos iliustracija: sultono Siuleimano, aukšto, liekno, su durtiniu, portretas. Bet labiausiai mane sudomino antraplanės figūros: prieš Siuleimanijės mečetę stovėjo dramblys su varovu. Juodu lūkuriavo paveikslo pakraštyje, lyg ketintų sprukti, manydami, kad jiems ne vieta vienoje drobėje su sultonu ir jam skirta mečete. Negalėjau nuo jų atplėšti akių. Siužetas mane susirado.

Rašydama knygą norėjau suvokti ne tik Sinano, bet ir jį supančių pameistrių, darbininkų, vergų ir gyvulių pasaulį. Kai rašai romaną apie menininką, gyvenusį taip seniai ir sukūrusį tiek daug, sunkiausia yra atkurti laiką. Anuo metu mečetei pastatyti reikėdavo nuo septynerių iki devynerių metų, o Sinanas pastatė tris šimtus šešiasdešimt penkis įvairaus dydžio pastatus. Taigi, kad pasakojimo tempas būtų

spartesnis, aš nusprendžiau atsisakyti griežtos chronologijos ir sukurti savą, rikiuodama tikrus istorinius įvykius pagal naują laiko tvarką. Pavyzdžiui, iš tikrųjų Mihrimah ištekėjo septyniolikos metų, bet aš ją ištekinau vėliau, kad ji daugiau laiko praleistų su Džahanu. Jos vyras Rustem Paša mirė 1561 metais, bet mano romane jis gyvena kiek ilgiau. Kapitonas Garetas – išgalvotas personažas, bet jis sukurtas, remiantis dar neparašytomis istorijomis apie europiečius jūrininkus, perėjusius į Osmanų imperijos pusę, ir atvirkščiai.

Apgalvotai perkėliau Takijadyną į ankstesnį laikotarpį. Iš tikrųjų vyriausiuoju rūmų astronomu jis tapo sultono Murado laikais. Bet observatorijos linija man buvo svarbi, todėl pakeičiau ir didžiojo vizirio Sokolu mirties datą. Tapytojas Melchioras ir pasiuntinys Busbekas yra istorinės asmenybės, į Stambulą juodu atvyko apie 1555 metus, bet atvykimo ir išvykimo aplinkybės pramanytos. Keliose knygose radau užuominų apie osmanų architektus Romoje, bet ką jie ten veikė, neaišku. Įsivaizdavau, kad tai buvo Sinano pameistriai, Džahanas ir Davūdas. Be to, Vienoje iš tikrųjų gyveno dramblys, vardu Siuleimanas, jo istoriją romane „Dramblio kelionė“ gražiai aprašė José Saramago.

Ir paskutinis dalykas: šis romanas – vaizduotės vaisius. Tačiau mane įkvėpė istoriniai įvykiai ir tikrai gyvenę žmonės. Man labai pravertė daugybė šaltinių anglų ir turkų kalbomis, nuo Ogier Ghiselin de Busbecqo „Turkiškųjų laiškų“ iki Metino Ando „Stambulas XVI amžiuje: miestas, rūmai, kasdienis gyvenimas“.

„Tegu pasaulis teka kaip vanduo“, – sakydavo Sinanas. Man belieka tikėtis, kad šis pasakojimas kaip vanduo nusineš skaitytojus.

Elif Shafak
www.elifshafak.com
twitter.com/Elif_Safak

Padėka

Nuoširdžiausiai dėkoju šiems puikiems žmonėms: Lornai Owen – už puikias pastabas perskaičius pirmąjį romano variantą; Donnai Poppy – už įžvalgius patarimus ir neįkainojamą pagalbą; Keithui Taylorui – už išmintį ir kantrybę; Annai Ridley – už paramą ir šypseną; Hermione Thompson – už dosnumą; ačiū ir šauniam „Penguin UK" leidyklos personalui.

Ypač esu dėkinga dviem savo redaktoriams, gyvenantiems priešingose Atlanto vandenyno pusėse: Venetiai Butterfield ir Paului Slovakui. Dirbti su jumis, palaikyti dvasinį ryšį, jausti, kad jūs ne mažiau už mane dievinate istorijas, buvo vienas malonumas, garbė ir likimo dovana. Geras redaktorius – tikra palaima rašytojui, o aš gavau net du puikius redaktorius.

Mano pagrindinis literatūrinis agentas Jonny Gelleris yra kiekvieno rašytojo svajonė. Jis išklauso, jis supranta, jis skatina, jis žino. Daisy Meyrick, Kirsten Foster ir „World Rights" personalas iš „Curtis Brown Agency" buvo nepaprasti. Dar norėčiau padėkoti Pankajui Mishrai ir Timui Stanley už pastabas ir patarimus ankstyvajame romano rašymo etape ir Kamilai Shamsie, kuri padėjo man sugalvoti vardą drambliui. Esu nepaprastai dėkinga Gulru Necipoglu už savitą požiūrį į istoriją ir puikų kūrinį apie Sinano pastatus. Labai ačiū neprilygstamiems Ugurui Canbilenui (arba Igoriui) ir Mericui Mekikui!

Nesmagu dėkoti Ejupui, kuris žino, kokia siaubinga esu žmona, ir turbūt nebepuoselėja vilčių, kad pasitaisysiu, tačiau dėl man nesuprantamų priežasčių vis dar manęs nepametė. Be abejo, dar labiau dėkoju Zeldai ir Zahirui.

Šis romanas pirmiausia buvo išleistas Turkijoje, nors angliškai jis parašytas anksčiau. Esu be galo dėkinga įvairių profesijų ir visuomeninės padėties skaitytojams, kurie nepatingėjo parašyti atsiliepimų apie mano pasakojimą ir personažus ir, mano nuostabai, sutiko Čhotą kaip seniai matytą draugą.

Elif Shafak
2014 metų lapkritis

Turinys

Iki mokytojo / 27

Mokytojas / 101

Kupolas / 217

Po mokytojo / 407

Nauja žymiausios ir populiariausios turkų rašytojos Elif Shafak knyga. Užburiantis pasakojimas apie XVI a. Stambulą, tuometinį civilizacijos centrą, kuriame pilna pavojų ir stebuklų, verda intrigos, sultonai, kovodami dėl valdžios, žudo vieni kitus, o talentingiausias to meto architektas, padedamas mokinių ir dramblio, stato mečetes ir rūmus, mauzoliejus ir tiltus, kuriems bus lemta pergyventi visus... Šis romanas – tarsi spalvingas, egzotiškas, paslapčių kupinas rytietiškas kilimas, prisotintas meilės, pasakojimo magijos, senojo Stambulo garsų, vaizdų, kvapų ir, be abejonės, paslapčių.

ELIF SHAFAK
Mečetė sultono dukteriai

Romanas

Iš anglų kalbos vertė *Danguolė Žalytė-Steiblienė*
Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

Tiražas 2 200 egz.
SL 1686. 2017 01 24. 18,26 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba“, Kęstučio g. 4, LT-08117 Vilnius,
tel. 249 7453, info@tytoalba.lt, www.tytoalba.lt
Spausdino Standartų spaustuvė,
S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

Mūsų buvo šešetas: meistras, pameistriai ir baltas dramblys. Mes viską pastatėme kartu.

Nuotr. Ebru Bilun / Rusoff Agency

Elif Shafak (Elif Šafak, g. 1971) – žymiausia ir populiariausia turkų rašytoja, sėkmingai derinanti Rytų ir Vakarų literatūrines tradicijas. Ji yra parašiusi penkiolika knygų, kurios išverstos į keturiasdešimt septynias kalbas. Lietuviškai išleisti jos populiariausi romanai „Stambulo pavainikė", „Keturiasdešimt meilės taisyklių" ir „Ledinukų rūmai" („Tyto alba", 2010, 2012, 2016).

„Mečetė sultono dukteriai" – užburiantis pasakojimas apie XVI a. Stambulą, tuometinį civilizacijos centrą, ir iš Indijos su neregėta dovana sultonui atvykusį berniuką. Jis visiškai vienas svetimoje šalyje, neturi nieko, išskyrus tą, kurį atgabeno, – Čhotą, retą baltą dramblį, skirtą rūmų žvėrynui.

Taip prasideda neįtikėtina jaunojo Džahano gyvenimo istorija. Sultono dvare jis sutinka ir klastingų dvariškių, ir intrigantų, apsimetančių draugais, čigonų, gyvūnų dresuotojų, bet visų svarbiausia – sultono dukterį Mihrimah, kuri tampa didžiausia jo gyvenimo meile. Ir kai vieną dieną rūmuose jį pastebi sultono architektas Sinanas, žymiausias musulmoniškojo pasaulio statytojas, Džahano gyvenimas apvirsta aukštyn kojomis. Dramblio dresuotojo laukia šlovinga lemtis, bet jo pasaulis – kupinas pavojų ir stebuklų. Už nugaros nepaliaujamai verda intrigos, grasinančios sugriauti netikėtai įgytą laimę. Sultonai, kovodami dėl valdžios, žudo vieni kitus, o architektas, padedamas mokinių ir dramblio, stato mečetes ir rūmus, mauzoliejus ir tiltus, kuriems lemta pergyventi visus...

Šis romanas – tarsi spalvingas, egzotiškas, paslapčių kupinas rytietiškas kilimas, prisotintas pasakojimo magijos, senojo Stambulo garsų, vaizdų, kvapų ir, be abejonės, paslapčių ir meilės.

www.elifshafak.com

ISBN 978-609-466-214-0

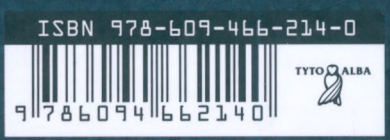

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt